

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

• • •

«ЭЛЬБРУСОИД» ФОНД

ANTHOLOGY
OF KARACHAY
POETRY
(XVIII–XXth centuries)

ELBRUSOID publishing
MOSCOW
2006

КЪАРАЧАЙ
ПОЭЗИЯНЫ
АНТОЛОГИЯСЫ
(XVIII–XX ёмюрле)

ЭЛЬБРУСОИД басма аралыкъ
МОСКВА
2006

УДК 821.512.142-1-822=512.142
ББК 84(2Рос=Кара)я43я5(2Рос.Као)
К21

Китабны джарашдыргъанла:
Байрамукъланы Ф.И., Акъбайланы А.А.

Китабха Ал сёзю, джазычуланы джашау, чыгъармачылыкъ джолларындан
кыбсха очерклени эмда библиографияларын джазгъан:
Байрамукъланы Ф.И.

Джууабы редактор **Хаджиланы Т.М.**

Китабны редколлегиясы:
**Къараланы А.М., Семенлени А.И., Хубийланы Н.А., Акъбайланы А.А.,
Аппаланы Б.Д., Байрамукъланы Ф.И., Батчаланы Л.А., Какушланы Х.А.**

Къарачай поэзияны антологиясы = Антология карачаевской поэзии / Сост. Ф. И. Байрамукова, А. А. Акбаев; Под ред. Т.М. Хаджиевой. — М.: Эльбрусид, 2006. — 624 с. — (Карачаево-Балкарская энциклопедия. Фольклор, литература, искусство). — На карачаевском языке.

ISBN 5-91075-001-1

В Антологии представлены лучшие образцы карачаевской поэзии XVIII–XX вв.

Содержание книги разделено на два основных раздела; в первом даны образцы поэтического фольклора, второй состоит из авторских текстов. Издание снабжено предисловием, авторские произведения предваряются краткими биографическими очерками и библиографическими справками.

Антология является первым томом серии «Карачаево-Балкарская энциклопедия: Фольклор, литература и искусство» и адресована: преподавателям и студентам вузов и средних специальных учебных заведений, общеобразовательных школ, а также всем, кто интересуется карачаевской поэзией.

The best samples of Karachay poetry of the XVIII-XXth centuries are collected in the anthology.

The book consists of two main parts. The first part consists of samples of national poetic folklore; the second part is a selection of works of Karachay poets. The edition is supplied with a foreword and works of authors are prefaced by short biographical information.

The anthology is the first volume of the series "Karachay-Balkarian Encyclopedia: Folklore, Literature and Arts" and is addressed to lecturers and students of higher institutions, teachers and pupils of secondary schools and for all who are interested in Karachay poetry.

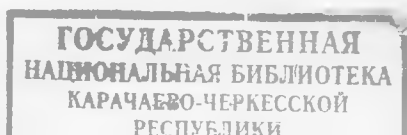
ISBN 5-91075-001-1

Антология издана общественным Фондом «Эльбрусид».
Президент Фонда — **Тоторкулов Алий Хасанович.**

© Байрамукъланы Ф.И., Акъбайланы А.А. Джарашдырылгъаны. Ал сёзю. 2005

© Фонд «Эльбрусид», басма аралыкъ, 2005

© ОАО «ИПП «Правда Севера», оригинал-макет, 2005

кара. 5975-1

Багъалы окъуучу! Сен къолунга алган китабха кирген чыгъармаланы арасында ата-бабаларыбызны кёзюлеринде джашагъан халкъ джырчыны джюрегинде туугъан джырланы да, сени къарт атанг тенгли назмучуну ёмюрлюк сезимлерин суратлагъан тизгинлени да, сени бла бир кёзюде джашагъан, умутларын, ашхы муратларын, энчилеб къоймай, сени бла юлеширге учуна, сени джюрек тёрюне чакътыргъан джаш поэтни оюм джырларын да кёрлюксе.

Халкъыбызны ариу сёзю, сезимли сёзю, къанатлы сёзю, терен сёзю сансыз бола баргъаны бла хош болмагъаныбыз, тилибизни байлыгъын, ариулугъун джаш тёлюге кёргюзюрге талпыгъаныбыз, унутулуб тургъан фахмулу джазыучуларыбызны поэзияларын джашаугъа къайытарыргъа учунуу туудургъанды бу китабны.

Бютеу да 82 къарачай джазыучуну чыгъармалары къурайдыла аны. Арт юч ёмюрню узагъына джазылгъан назмула, джырла! Юч ёмюр деб, бош айтабыз. Нарт джырлагъа, таурухлагъа ненча ёмюр болады?! Ёз тилибизде джырла ненча ёмюрню джырлана болурла?! Ма аны ючюн, Антологияны ала ачадыла — ёмюрле бла къарачай-малкъар миллетни джюрегинде сакъланнган, ауузундан тюшмей джашаб тургъан халкъ поэзия чыгъармала: нарт эпос, алгышла, уучулукъ бла байламлы поэзия, урунуу джырла, тарих-джигитлик джырла, кюле, чам джырла, суймеклик джырла бла ийнара, бешик джырла, сабий булджуула. Алада — халкъны тарихи, джюрек байлыгы, асыл умутлары. Не уллу къобан да шоркъачыкъладан башланнганча, профессионал адабият да, халкъ поэзиядан башланады.

«Къарачай поэзияны антологиясы» биринчи кере 1965 джыл чыкъгъан эди(Джарашдыргъанла: Акъбайланы М.О., Байрамукъланы Х.Б., Къагъыйланы Н.М. Ал сёзю — Къараланы А.И.). Китаб Семенланы Азретни, ол кёзюде джаш, бусагъатда уа джазыучуларыбызны араларында эм тамада поэтни, назмулары бла тамамлана эди. Андан бери, ётген 40 джылны ичинде, бизни адабиятха талай джазыучу къошулагъанды. Ай медет, 60-чы-80-чы джыллада джаза башлагъан поэтлени асламысы (Батчаланы Мусса, Батчаланы Бергер, Джаубаланы Хусей, Къобанланы Ахмат, Кипкеланы Хамит, Тюркюлени Альберт, Хубийланы Магомет ...), джашау джоллары замансыз тауусулуб, дуниядан кетгенди. Аланы талай джылдан бери басмаланмай тургъан фахмулу чыгъармаларын эндиги тёлюге къайытарыу джангы Антологияны баш нюзюрюдю.

Джазыучуларыбызны арасында къарачай поэзияны дуния дараджагъа чыгъаралгъан да, тауушу узакъгъа джетелмесе да, эшитгенни джюрегин джылыталгъан поэтлерибиз да аз тюдлюе.

«Къайсы поэтлени чыгъармалары къурасынла Антологияны?» — деген соруугъа кёб тюрюлю джууаб этерге боллукъ эди:

— Джазыучулары Союзуну членлерини, башха тюрюлю айтсакъ, профессионал джазыучулары чыгъармалары.

— Джыйырманчы ёмюрге джазгъан поэтлени назмулары.

— Союзланы, «атланы» да сан этмей, илхамгъа къуллукъ эте, ишлеб тургъан фахмулу поэтлени чыгъармалары...

Поэзиябызны айныууна уллу юлюш къошханланы да, джырламай болалмай, аны таза джюрекден эте келген къайсы бир поэтни да, бизни къолубуз-аягъыбыз джетген джерде болуб, къарачай поэзияда сёзюн айтыргъа таукел болгъанны бирин да тышында къоймазгъа кюрешгенбиз.

Къайсы бир джазыучуну да фахмусуну теренлигин, кенглигин эм толу, эм тюз чыгъармала кеслери кёргюзгенлери хакъды. Поэзиягъа келечилик этерге кереклиге санамагъаныбыз себебли, ол — «Россия Федерацияда джазыучулары Союзну члениди», «Халкъ поэтди» ... деб, авторлагъа махтау чакътырыб кюрешмей, сёзге джан салгъанланы фахму дараджаларына багъа бичиуню окъуучуну кесине къойгъанбыз. Бир поэт атын бир назму бла этеди ёлюмсюз, башхасы — талай китабны джазыб, атын, китабларыны тышында болмаса, кишини джюрегине джазаламай къалгъаны да болады. Алай эсе, поэзияны базманы адам — джюреги, сени джюрегинг, багъалы окъуучу!

Антология тёрт бёлумден къуралгъанды: Ал сёз, халкъ поэзия чыгъармала, джазыучулары назмулары, хайырланылгъан адабият. Ючюнчю бёлумде поэтлени джашау, чыгъармачылыкъ джолларындан къысха хапарларын, суратларын да бергенбиз.

Эндиге дери джазычуларыбызны библиографиялары Къарачай-Черкес гуманитар тинтиулени институтуну, Къарачай-Черкес кърал университетни, Байрамукъланы Халиматны атын джюрютген Кърал миллет библиотеканы илму китабларында аз-аз бериле тургандыла. Аланы да, «Къарачай» газетни да, 30-чу — 40-чы джыллада чыгыб, Москвада Ленин атлы библиотеканы фондларында сакъланган эски китабланы да хайырландыра, библиографияланы не къадар толу этер джанындан ишлегенбиз*

Антологиягъа авторланы тизимин туугъан джылларына кёре салгъанбыз.

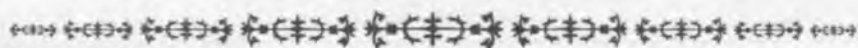
Россияда уллу миллетлени да, бизнича саны кёб болмагъан халкъланы да тин къудретлерин «уятхан» Совет власть, фахмулу адамланы эм башдан кесини иннетине къуллукъ этдиргенди. 20-чы ёмюр бла тенг туугъан онглу джазычуларыбызны, къарачай профессионал поэзияны «ал ташла-рын» салгъанланы асламысыны чыгъармалары (20-чы — 40-чы джыллада джазылгъан), белгилиси-ча, суратлау адабиятдан эсе, къралны иннет-политикасына кёб джумуш этгенди. Ол кёзюуде джашагъан, кеслери да джашлай кетген фахмулу поэтлерибизни: Борлакъланы Тохтарны, Бостан-ланы Хасанны, Ёртенланы Азретни, Къаракетланы Иссаны, Орусланы Махаметни... чыгъармалары, аны амалтын, китабда, биз излегенча, аслам орун алалмагъандыла.

Антологиягъа хар авторну назмуларындан эм игиге санагъанларыбызны, суратлау джаны бла эм тыйыншыгъа тергегенлерибизни теджегенбиз. Къачан джазылгъанлары белгили болгъан чыгъармаланы джылларын да кёргюзтгенбиз.

Сёзсюз да, эки адам бир-бирине ушамагъанча, эки поэтни сагъыш эте билиую да, эслилиги да, оюмун сёз бла суратларгъа чемерлиги да, ауазыны тазалыгы да, чыгъармаларыны суратлау дарад-жасы да бирча тюддю — хар поэтни кесини ауазы барды. Ол ауазла бир-бирлерине къошулсала, «Къарачай поэзия» деген сейирлик симфонияны къурайдыла. Башха тюрю айтсакъ, «Къарачай поэзияны антологиясы» таулуну терен оюмларын, асыл муратларын, джарыкъ джырларын, мыдах кюулерин, чемер сёзлерин, джюрегини эм ариу сезимлерин бир китабха — бу сейирлик кюбюр-чекге — джыйгъанды...

Байрамукъланы Фатима

* Хайырланылгъан адабиятны китабны ахырында бергенбиз

ХАЛКЪ ПОЭЗИЯ ЧЫГЪАРМАЛА

НАРТ ДЖЫРЛА

НАРТ ТЕМИРЧИ ДЕБЕТНИ ТУУГЪАНЫ

Эртде-эртде, дорбунлада тургъанда,
Таш тегене, агъач элек болгъанда,

Кёк Тейриси Джер Тейрисин алгъанды,
Кёк кюкюреб, бу Джер бууаз болгъанды.

Тогъуз джылыны, тогъуз кюнню бууаз болуб
тургъанды,
Джер джарылыб, сора Дебет туугъанды.

Суу Анасы алыб аны джуугъанды,
Шоркъаланы аны ауузуна бургъанды.

Суу Анасы эмчек ана болгъанды,
Ол ёсдюрюб, акъыл бла толгъанды.

Ол Дебетни отдан болгъанды джюреги,
Къурчдан болгъанды санларыны кереги.

Сингирлери, джая кибики, созулгъанды,
Керек болса, ол ызына джыйылгъанды.

Хар бир джиги, безги кибики, ачылгъанды,
Сюймесе уа, артына джыйылгъанды.

Джаны, къаны отдан болгъанды къуралыб,
Къолу джетсе, таш эригенд, кызарыб.

От Тейриси отну тилин билдиргенди,
Джер Тейриси ташла тилин билдиргенди,
Суу Тейриси ашын, сууун ийгенди.

Дебет бир кюн нарт таулагъа баргъанды,
Ташла бла сёлеше, анда къалгъанды.

Ала бла оноу, кенгеш этгенди,
Ташла алыб, ол элине джетгенди.

Ол ташланы къолу бла эзгенди,
Хар бир ташда не болгъанын сезгенди.

Ол ташланы, гырджын кибики, ашагъанды,
Кёб ташлада не барлыгъын сынагъанды.

От Тейриси болушханды Дебетге
Кёб ташладан не суюсе да этерге.

Темир анга тылы кибики болгъанды,
Къалай суюсе, алай ары бургъанды.

Отну, сууну, джерни тилин билгенди,
Ол, нарт болуб, темирчиге киргенди.

Хар бир ташда не болгъанын кёргенди,
Ол ташланы, бузла кибики, эритгенди.

Кюбелени, къалкъанланы¹ ишлегенди,
Усталыкъны ол эбине тюшюннгенди.
Тау ташланы, тишлик этиб, биширгенди.

Ол ишлегенди алгъа тери кёрюкню,
Ол чыгъаргъанды джер юсуне темирни,
Ол башлагъанды джандырыб ташкёмюрню.

Гюрбеджисин салыб Тырмы тауну джолунда,
Темирлени, чайыр кибики, созгъанды къолунда.

Ол Дебетни чемерлигин билгенди,
Джюз-джюз нартла сапариле² бергенди.

Тырмы таудан магъаданын тюшюргенди,
Садакъ окъла, кюбе этиб кийдиргенди.

Дебет бу джанында темирлени созгъанды,
Усталыгъы хар бир нартны озгъанды.

Хар кюн сайын джюз къылычны битдиргенди,
Нарт аскерге кёб затланы этгенди.

Къылычлары ташланы, сапынныча, кесгенди,
Окълары уа Минги Таудан ётгенди.

¹ Къалкъан — бурунгу аскерчи къурч бёрк

² Сапариле — заказ

Кюбелерин кылыч алмагъанды,
Садакъ окъ да андан ётуб болмагъанды.

Дебет мында, бу джанында тауланы,
Кёб сауутла этиб табдыргъанды.

Таула башы бла ол джанына узалыб,
Къара тенгизге сугъуб къатдыргъанды.

Чий темирни болат этиб бергенди,
Нарт аскерге кёб садакъла этгенди.

Геңджа тайгъа кюбе этиб бергенди,
Садакъ бла уруб, аны кёргенди.

Кылыч бла атны уруб сынагъанды,
Ол, кесмей, ауузу сыныб, къамагъанды.

Садакълары Минги Таудан ётгенди,
Окълары Къара тенгизге тюшгенди.

Нарт аскерни сауут кючу ёсгенди,
Кылычлары къаяланы кесгенди.

Нарт халкъы кёб джигитликле этгенди,
Хар керекни Дебет этиб бергенди.

Дебет болгъанды темирлени чыгъаргъан,
Темир ишге юренирге буюргъан.

АРИУ САТАНАЙ

Кюндю Сатанайны атасы,
Айды аны табхан татлы анасы.

Айдан аны Тенгиз Тейри урлагъанды,
Аны аты Суу Джелмаууз болгъанды.

Тенгиз Тейри айрымканда джашыргъанды,
Джашыргъанлай, ненча джылла ашыргъанды.

Ай, тутулуб, кёзю, бети къаралгъанды,
Ачыуундан джюрегинден таралгъанды.

Ай да, Кюн да тутулалла аны ючюн,
Титирейле, къалтырайла аны ючюн.

Джерден ала джарыкъларын тыядыла,
Джылаб, ала джулдузланы джыядыла.

Джерге ала мийик кёкден къарайдыла,
Сатанайны къайдагъысын сорадыла.

Не болгъанын, къайдагъысын табалмайла,
Джелмауузгъа сорургъа уа базалмайла.

Ай джыласа, кёзлеринден джауад джауумла,
Кюн кыздырса, джерде джанад къауданла.

Сатанайны Суу Джелмаууз бермейди,
Айрымканда аны киши кёрмейди.

Айрымканны юсюн тубан бла джабханды,
Кеси, кириб, тенгиз тюбге джатханды.

Сатанайгъа Суу Анасы къарагъанды,
Алтын чачын кёлу бла тарагъанды.

Не болса да, кюню аман бла батханды,
Тенгиз тангы аман бла атханды.

Бёлек джыланы джылай-джылай тургъанды,
Бир кечеде къачаргъа ал бургъанды.

Бетин бояб, чыкыгъанд тенгиз джагъагъа,
Излей барыб, миннгенд къайын къангагъа.

Бутун-кёлун, къалакъ этиб, тартханды,
Джелле сюре, къара джерге атханды.

Алмастыла, кёрюб, аны алгъандыла,
Къара орманнга¹ элтиб, ашла салгъандыла.

Алмастыла тамыр ашла бергенди,
Сатанайны сыйлы, ариу кёргенди.

Алмастыла сёлеше билмей эдиле,
Сатанайны бир да эрши кёрмей эдиле.

Бир кюн была чаба, джорта кетди,
Билмегенлей, бир тёбеге джетди.

Ол тёбеден ас-мус ийис уруб башлады,
Къарт алмасты бирден эсин ташлады.

Къалгъанлары бирден артха къачдыла,
Къара орманнга тюк-тюк болуб учдула.

¹ Орман — чегет

Уллу тѣбе къарт эмеген болгъанды,
Джети джюз джыл ол орманда тургъанды.

Ол Сатанай къачалмайын къалгъанды,
Къарт эмеген, тутайым деб, баргъанды.

Ол кѣзюуде Сатанай, бетин ачыб, къарагъанд —
Эмегенни джангыз кѣзю къамагъанд.

Джангыз кѣзю джукъ кѣрмейин къалгъанды.
Ачыуланыб, къая ташла алгъанды.

Джукъ кѣрмейин, ташла бла ата эди,
Джерден, сермеб, топуракъла джута эди.

Келе келиб, тик къаядан джыгъылгъанды,
Тѣбе чархы суу ташлагъа джагъылгъанды.

Къыз Сатанай къалгъанд кеси джангызлай,
Къара орманда кеси аллына, джаланлай.

Кѣб айланнганд къара орманда абына,
Амалсыздан Джер Тейриге табына.

Ариулугъу ташны, тауну джарыта,
Хар бир затны ол кесине къарата.

Сатанайны кѣргенде суула тохтай элле,
Кечеледе тюзле, таула да джарый элле.

Ол Сатанай кѣб айланнганд, эл табмай,
Ауузуну бир бурху гырджын къабмай.

Келе келиб, ол нарт элге киргенди,
Эл къыйырда къуртха къатын кѣргенди.

Къуртха къатын Сатанайны алгъанды,
Тутуб келиб, гѣзенине салгъанды.

Джашыртынлай къуртха аны ѳсдюргенди,
Ёрюзмекге къызны алай сездиргенди.

Къатынлыкъгъа Ёрюзмекге бергенди,
Ёрюзмек да андан акъыл билгенди.

Ол Сатанай болгъанд нартла анасы,
Ёрюзмек да — нарт аскерни атасы.

ЁРЮЗМЕК БЛА КЪЫНА САКЪАЛЛЫ КЪЫЗЫЛ ФУК

Ёрюзмек саулай нартны башыды,
Усхуртукланы Усхуртукну джашыды.
Къонгур мыйыкълы, къой кѣзлю,
Ётюрюксюз, кеси тамам бир сѣзлю.
Ёрюзмек дегенинг нарт ѳзденди,
Ол кѣб къыйынлыкъгъа тѣзгенди.

Къызыл Фукну залимлигинден безгенди,
Сабийликден аны хар зорлугъун сезгенди.
Онеки джылында къойчу болгъанды,
Къызыл Фукга демлешиуню салгъанды.
Гитчеликден Фукга къоркъуу бергенди,
Нартха эттен залимлигин барын кѣргенди.

Фук баргъанды Ёрюзмекни къошуна:
— Къойла бер! — деб борч салгъанды башына.
Ёрюзмек бир осал къойчукъ бергенди,
Къызыл Фук а анга бюсюремегенди.
Къамчи бла бир-ѳки тартханды,
Онеки къоюн зор бла алгъанды.
Сабий Ёрюзмек аны дертге салгъанды,
Унутмайын, джюрегинде сакълагъанды.
Тѣбе санлы, аслан кѣллю Ёрюзмек,

Сермегенин сытарча¹, ёсенди бек.
 Къуртха Сатанайны алгъанды къатыннга,
 Фукну хапарларын айтханды анга:
 – Къойла бер, – деб келген эди манга,
 Бир осал къой берген эдим мен анга.
 Ол мен берген къойгъа бюсюремеди,
 Къызыб, камчи бла сыртыма берди.
 Джыйыны бла келген эди юсюме,
 Мен сабий эдим, базыннган эди кючюне.
 Мен джаш эдим, ол зорлукъну этген эди,
 Нартны онеки къоюн алыб кетген эди.
 Энди манга ол кюнню бедишлейди,
 Нарт аллында масхара² бла тишлейди.
 Къызыл Фукга мен да аны унутмам,
 Нартны дертин мен да анга къурутмам.
 Къызыл Фукну барды джелмаууз аты,
 Анга минсе, барады джелден къаты.
 Ачыуланса, кёзю, отча, джанады,
 Силкинсе уа, джели къая джонады.

Ёрюзмекге Сатанай юретгенди:
 – Энди Фукга ма былай эт, – дегенди. –
 Бир алмасты барды, къамишледеди джашауу,
 Хар бир кюнде бир къоянды ашауу.
 Ол къамишде терен уру къазарса,
 Къоян тутуб, тюз къатында тагъарса.
 Кесинг кириб, ол уруда бугъарса,
 Келсе, алмастыны тутуб бууарса.
 Алмастыны союб, терисин киерсе,
 Барыб, Фукну аякъ джолуна кирирсе.
 Андан ары этеригинги билирсе,
 Сора къара, не болгъанын кёрюрсе!

Алф Ёрюзмек къамишлеге баргъанды,
 Джарашдырыб, терен уру къазгъанды.
 Къуууб, къоянладан бирин тутханды,
 Уруну тюз къатында такъгъанды.
 Кеси кириб, уру ичинде букъгъанды,
 Алмастыны келирин сакълагъанды.
 Алмасты, келе келиб, къоянны табханды,
 Ол къояннга кесин атханды.
 Ёрюзмек урудан секириб чыкъгъанды,
 Сермеб, алмастыны джыкъгъанды.
 Сол къолу бла чачындан тутханды,
 Эрлай тыш къабын сыдыргъанды,
 Барыб, Фукну аякъ джолуна букъгъанды.
 Танг алада Фук келгенди аякъ джолгъа,
 Ёрюзмек, алмастыча, алды къолгъа.

¹ Сытарча – хорларча

² Масхара – самаркъау

Къызыл Фукну эси аууб къалгъанды,
Бармагъында алтын мухуру болгъанды.
Алтын мухурун Ёрюзмек алгъанды,
Сатанайгъа хапар айтыб баргъанды.

Къынасакъал Къызыл Фук джигли эди,
Нартха ауур джасакъла сала эди:
Джылгъа алтмыш ирк, алтмыш сый къанга,
Алтмыш къакъ къабыргъа баргъанды анга.
Деу Ёрюзмек къызыб баргъанды даугъа:
— Энди джасакъ бердирмем, — дегенди, — санга.
Мен Ёрюзмек болмам, сен джасакъ алсанг,
Нартны юсюнде андан кёб ойнасанг!

Фук чыдамай, къоркъуб, кёкге учханды,
Ёрюзмекге къаны къайнай, къачханды,
Саулай нартха аман аууз ачханды:
— Тамчы таммай, кюн къууурсун! — дегенди,
Айтхан сёзю къабыл болуб кёргенди.

Нарт джыйылыб, улуу оноу этгенди,
— Ёрюзмекни Фукга иейик, — дегенди.
Элде къуртхаланы джыйыб сордула:
— Бир мадар! — деб алагъа баш урдула.

Эл къуртхала нартха оноу этдиле:
— Аликлада эски тоб барды, — дедиле, —
Джер тюбюнден аны къазыб алыгъыз,
Сампалына Джамболатны салыгъыз,
Тобха кыркъ батман отну къуюгъуз.
Тоб атылса, деу Ёрюзмек кетер,
Къызыл Фукну къуш уясына джетер.

Къуртхаланы оноун нарт толтурду:
Алф Ёрюзмек тоб быргыгъа олтурду.
Тоб атылды — Ёрюзмек кёкге минди,
Къызыл Фукну юйюне учуб кирди.
Деди: «Кюнюнг ашхы болсун, Къызыл Фук!
Сен кетгенли, кюн къысханды, битмейди джукъ.
Байталла — тай, къатынла джаш этмейле,
Джер къургъагъанды, сабанла баш этмейле,
Баш кёлтюрюб, халкъынга бир къарачын,
Ауруунгу алайым, джашаууна джарачын!»
— Нарт Ёрюзмек, сени кюнюнг аман болсун!
Сени мылыгынга аман къуш къонсун!
Нартны юсюнде джашаууму къоймадын!
Мени сюргенден сен джерде дамы тоймадын?
Деб, сюелиб, кёкден джерге къарады,
Деу Ёрюзмек уруб башын тайдырды.
Къызыл Фук да, башы кесилиб, адуу,
Ол кюн тюшге дери къызыл къан джауду,

Тюшден сора таза джауум джаугъанды,
Нарт халкъына улуу кѳууанч салгъанды.
Деу Ёрюзмек а кѳуш уяда кѳалгъанды.
Обур Сатанай да ол ишни билгенди,
Ёрюзмекге джел атын джибергенди.
Нарт Ёрюзмек джел атына миннгенди,
Кѳкча кюкюреб, ол нартха келгенди.
Нартны Къызыл Фуқдан азат этгенди,
Ёрюзмек нартны кѳлюне джетгенди.

САТАНАЙ ЁРЮЗМЕКНИ ЁЛЮМДЕН КѳУТХАРАДЫ

Фукну джашы, ёлмей, Нартда кѳалгъанды,
Ёрюзмекни джояргъа оноу салгъанды,
Кеси кибик, бир кѳауумну табханды,
Уу ичириб ёлтюрюр джол алгъанды.
Обур Сатанай аны сезгенди,
Ёрюзмекге аны айтыб билдиргенди.
Богъурдагъын тешиб, быргъы кийиргенди:
— Боза ичсенг, муну бла ич, — дегенди.
Ёрюзмекге барыргъа адам базмады.
Сабий Сосуркъа деди: — Мен барырма,
Тулпар Ёрюзмекни мен чакътырма,
Учагъыздан кѳулакъ, аякъ алырма.
Нартны сѳзюн Ёрюзмекге бергенди,
Алф Ёрюзмек нарт учагъа келгенди.
— Садакъ атыб сынашайыкъ, — дегенди.
Демлешиуде улуу кѳоркъуу бергенди:
Аликлада темир чыпынны¹ атханды,
Анга джангыз аны огъу батханды.
Тартыб, огъун киши чыгъаралмагъанды,
Джаш Сосуркъа уа тартыб алгъанды,
Таблаб, бюгюб, бир джанына атханды.
Дейди Ёрюзмек: «Сырпынланы² сынайыкъ».
Сора темир ёпке тишни чанчханла.

Къызыл Фукну джашы болгъанд джыйында,
Ёрюзмек, анга кѳараб, айтханды:
— Фукну башын бу кѳылыч кетергенди,
Кѳылычымы аны азау тиши кез этгенди.
Ёрюзмек темир тишни эки кесиб алгъанды,
Кѳылычын да, сылаб, кѳынына салгъанды.

Ёрюзмекни чакътыргъан эдиле тѳрге,
Ол да унамагъанды ёрге ётерге.
Ашхы бозаны кеслери ичгендиле,
Уулусун а Ёрюзмекге бергендиле.

Бозаны ол быргъы бла бардыргъанды,
Боза, саркъыб, джерде кѳл-кѳл болгъанды.
— Ёрюзмек, эсириб, тѳбюне сиеди, — деб
Бир бѳлек нарт ёлтюрюрге сюелгенди.
Аман тилли Гиляхсыртанны чакътыргъандыла,
Алгъыш аякъны анга узатхандыла.
Гиляхсыртан былай алгъыш этгенди:
— Кѳабан тишлини тишлери кѳайырылсын,
Кѳабан тишли гумудджукъладан³ айырылсын!
Ёрюзмек да былай джууаб бергенди:
— Эй, Аллах, кѳабан тиши кѳайырымасын,
Кѳабан гумудджукъладан айырымасын! — деб.
Ол эшикни кѳылычын бек салгъанды,
Кѳылыч бла сермеб, башларын алгъанды.

Деу Ёрюзмек адам кѳаннга батханды,
Сосуркъа, аны билиб, кесин юйге атханды.
— Эй, кырды, — деб, кесин эшикге ургъанды,
Юйню кѳабыргъасын ёрге алгъанды.
Ёрюзмекни джашчыкъ кѳучакълаб алгъанды,
Элтиб барыб, сууну ичине салгъанды.
Кѳанын-кѳунун да джуууб тазалагъанды,
Атха миндириб, юйюне ашыргъанды.

Обур Сатанай сорады Ёрюзмекден:
— Не болдунг, не кѳрдюнг сый-адетден?
— Ой, кѳой, бар эди анда бир кѳан ауузул,
Улуу болса, болур ол бир тауушлукъ.
— Ол кѳарнашынг болса, сюерменг?
— Огъай. Онглау болсанг — кѳарнашды,
Онгсуз болсанг, — дегенди, — кѳанлы башды.
— Джашынг болса уа сюерменг? — дегенди.
— Айхай, аллай рысхы кѳайда! — дегенди.
— Билемисе, ма ол сени джашынгды,
Кѳартлыгъынгда сен таяныр ташынгды!

¹ Чыпын — баръана

² Сырпын — кѳылыч

³ Гумудджукъла — кѳумурсхала

СОСУРКЪА БЛА ЭМЕГЕН

Нарт батырла джортуулгъа чыкъдыла,
Ала джолда отсуз, суусуз къалдыла.
Сосуркъа да ол джыйында болгъанды:
— Бир от алыб келейим, — деб джортханды.
Бир дорбунда от джарыкъны кѳргенди,
Джукълаб тургъан эмегенни эслегенди.
Ат юсюнден узалгъанды кѳсеююне,
Джилтин тюшгенд эмегенни кѳзюне.
Джукъусурагъан эмеген узалгъанды,
Сосуркъаны, атны да къолгъа алгъанды...

Ала эмегенни кѳзюне тюшгендиле,
Андан чыгъалмайын, кѳб кюрешгендиле.
Деу эмеген джукъ да сезмей джукълайды,
Кѳзюнден а от джилтинле чартлайды.
Бир заманда ол, уяныб, сюелди.
Кѳз ичиндеги атлыны сермеди.
Сейир болду: «Кимсе, къайдан келгенсе?
Мени кѳзюме уа къалай тюшгенсе?»
— Биз,— дегенди,— нартла, чыкыгъанек джолгъа.
Отсуз къалыб, келгенме от алыргъа.
Сен а, сермеб, кѳз ичинге салгъанса,
Уянгынчы, барамталаб кѳойгъанса.

— Сизде, — дегенди, — Сосуркъа деб бармыды?
Аны оюнларындан сен не билесе?
— Айхай, барды, уста таныйма аны,
Кѳб кѳргенме ол этген оюнланы.
— Сора айтчы, оюнлары кѳбмюдюле?
— Оюнларын айтсам а, бек кючдюле,
Алай санга кереклеси — ючдюле.
Бири буду: мен къаягъа чыгыучуем,
Уллу къаяланы оюб ийиучуем.
Ол дорбунда къаяланы сакълаучуед,
Башы бла уруб, артха быргъаучуед.
Эмеген: «Хайда, сора, бир кѳрейик!» — дегенди.
Нарт Сосуркъа тауну башына миннгенди,
Эмегеннге къаяны оюб ийгенди.
Ол а, башы бла уруб, ташланы
Джангыз бирин да джибермей башлады.
Ташла, къушла киби, учуб чыкъдыла,
Сосуркъаны тѳппеси бла аудула.

— Аха, — дейди, — Сосуркъача ойнаймамы?
— Айхай, — деди, — андан да иги ойнайса.
— Экинчи оюну уа къайсыды? — деб сорду.
— Ол а, — деди, — алтмыш сабан темирни
Отха салыб, кып-кызыл кызыдырады,

Джутады да, ызына чыгъарады.
 – Ол да джарайд, джый да къыздыр, хазыр эт,
 Энди аны да бир кёрейик! – дегенди.
 Сосуркъа темирле джыйыб къыздыргъанды,
 Сора эмегеннге «джут» деб буюргъанды.
 Деу эмеген темирлени джутханды,
 Суутуб, ызына чыгъаргъанды.
 – Ай, бу уа нечик ашхы оюн эди,
 Сууукъ къарным бир кесек джылынды!
 Ючюнчюсю уа къаллай оюнд? – дегенди.
 – Ол а, – дегенд, – къамиш кёлге кирирсе,
 Баш токмагъынг суудан тышында болур,
 Къалгъанынг а суу тюрюнде турур.
 Анда кыш чилледе беш кюн ётюрюрге,
 Кёл бузласа, къамиш бузну кёлтюрюрге.
 Сосуркъа да алай этиб ойнаучанед.

Деу эмеген къамиш кёлге киргенди,
 Айтхан болджагына дери тёзгенди.
 Кыш чилледе къамиш кёл бузлагъанды.
 Сора эмеген тюрюнден кёлтюргенди,
 Кёлню бузун чыкър-чукъур этдиргенди.
 Ол заманда уа Сосуркъа кюркыгъанды:
 – Джангылганма, энтда беш кюн керекди, –
 Деб Сосуркъа эмегенни алдагъанды,
 Санча эмеген да анга ийнаннганды.

Нарт Сосуркъа къамиш башланы ташыгъанды,
 Бузну джарылганларында джашыргъанды.
 Сора Сосуркъа Тейриден тилегенди:
 – Беш джылы суутгун беш кюннге эт! – дегенди.
 Келгенд алай бир сууукъ – ахырзаман,
 Кёл бузлагъанд, къатханд ташдан да аман.
 Сора айтханд: «Ха, эмеген, силкинчи!»
 Кымылдагъанд, силкиннгенди, болалмагъанд,
 Кысыр бузгъа аз да кырыу эталмагъанд.

– Ай, медет а, адам улу, болалмайма,
 Сосуркъаны бу оюнун эталмайма!
 – Къарт эмеген, Сосуркъа деген менме,
 Энди уруб башынгы кетереме!
 – Сен кыягъа чыгъа туруб, сезгенем,
 Сосуркъаса деб, мен ишек этгенем!
 Ай, байтамал!¹ Энди кесмей кыймайса!
 Сени сырпынынг эмегенни кесмейди,
 Кекелими тюрюнден ал кылычымы,
 Аны бла кесалырса башымы.

Эмеген хыйла этер деб кюркыгъанды,
 Сосуркъа кязыкъ алыб узалгъанды.

¹ Байтамал – налат

Къылыч къазыкъгъа секириб башлагъанды,
Джетген джерин кесиб, юзюб ташлагъанды.
Кесе келиб, къол тутханнга джетгенди,
Сосуркъа да сермеб сабындан алгъанды.
Эмегенни кекелинден сермегенди,
Башын кесиб, от да алыб кетгенди.

АЛАУГАН КЪАЛАЙ КЪАТЫН АЛДЫ

Нарт улулары — Тейри къулары,
Нарт улулары — эл багъалары.
Алтын Дебетни тогъуз уланы,
Тамадалары — Алауган быланы.
Ала тамадалашыб туудула,
Кичилешиб юйдегили болдула.
Алауганнга кёзюу дженгил джетмеди,
Алауган да ашыгъышлыкъ этмеди.
Ол себебден къатынсызлай турады,
Элде лахорлагъа эсин бурады.
Деу Алауган кесича деу табмайды.
Деу болмагъан къатын анга бармайды.
Ахырында халкъ ауузуна тюшгенди.
«Ол, Алауганлай, къатынсыз къалгъанды», —
Деген сёзлени Алауган эшитгенди.
«Бу уа уллу бедишди да!» — дегенди.
Гемудагъа эски джерни салгъанды,
Къатын излей, узакъгъа атланганды.

Кете бара, бир тёбени эслегенди,
Тёбе туююл, ол а эмегенди.
Джууукъ барыб, тамашагъа тирелгенди,
Не этерин билмейин сирелгенди:
Терек кибик, къолундагъы ийнеси,
Ийнесинде, илкич кибик, халысы,
Джангыз кёзю мангылайында джылтырай,
Джерге тийсе, тюбюнде джер къалтырай.
Къымыжалай, къарын джауу салыныб,
Эмчеклери имбашларына атылыб.
Адам кёрмегенча, алай сылыкъ сыфаты —
Джерни джамай эди эмеген къатын.
Томурау бла джамай эди джарылгъанын джерни,
Къаты къысыб бир-бирине эки эрнин.
Алауган аны къатына шош баргъанды,
Эслетмей, эмчегине ауузун салгъанды.
Артха къараб, эмеген нартны кёргенди,
Алауганнга былай айтыб селешгенди:
- Балам кибик, эмчегими эммесенг,
Нечик татлы къабын боллукъ эдинг сен.
Алауган да анга таб джууаб бергенди:

—Эмчегинги намысы болмаса эди,
 Нечик ашхы сермешир эдик, — дегенди.
 Къатын соруб, Алауган хапар айтханды.
 Алауганны эмеген бек джаратханды.
 — Ариу къызым барды, сен ал аны, — дегенди.
 Сора аны дорбунларына къууаныб элтгенди.
 — Къызым, санга эр алыб келдим, — дегенди.
 Алауган төбе кирик, улу болганды,
 Доммай бугьаланы байлаб сойганды.
 Эмеген кызы, томураулай, добарды,
 Юйге кире, эшик джанларын къобарды.

Деу Алауган эмеген кызыны алганды.
 Гемудагъа миндириб, джолгъа чыкыганды.
 Томураубел эмеген кызы ауур эди,
 Ол Гемуданы белин бюге эди,
 Аякъларын тобукъгъа дери джерге батдыра эди.
 Нарт элlege алай келин кирмеген эди,
 Эмеген кызы нарта келин болган эди.

Хар табханын, таймай, джутуб барганды.
 Алауганга ол бек къыйын болганды.
 Бир кюн, мыдах болуб, юйге къайытханды,
 — Нек мыдахса? — деб къатыны сорганды.
 Алауган да анга былай айтханды:
 — Сен, бизде къатынлача, къозламайса,
 Джашла табыб, мени къууандырмайса.
 Табхан сабийлеринг сау къалмайла,
 Алауганны джюрегин джапсармайла.
 Бизде келинле оджакъгъа минелле,
 Сабийлерин, къозлаб, андан иелле.

Эмегенни къозлар кюню джетгенди,
 Юйню тебдире, ол оджакъгъа мингенди.
 Деу Алауган а тюбюнде къалганды,
 Ол сабийни тюшерин сакълаганды.
 Ит кючюкню, бууб, от джагъагъа салганды.
 Туугъан сабийни терк а сермеб алганды.
 Алыб къачыб, Минги Тауда букъдурганды,
 Бүз эмчеклени эмиб ёсерча, кюйганды.
 Эмеген оджакъдан тюшюб барганды,
 Сабийим деб, ит кючюкню джухтханды.
 Алауган уланына къууаннганды,
 Атына Къарашауай атаганды.
 Уланыны нарт боллугъун билгенди,
 Ёсгенинде, кюбе, къылыч бергенди.
 Алгыш бла Гемудагъа миндиргенди,
 — Нарт элени сакъларса! — деб ийгенди.

кара. 5975-Д

КЪАРАШАУАЙ ГЕМУДАНЫ СЫНАЙДЫ

Къарашауай — пелиуан нарт уланы,
Ким да, демлешиб, онгламагъанды аны.

Гемуданы кёб затлагъа юретгенд,
Тёбелени тагъыб, тюзге сюретгенд.

Къарашауай Гемуда бла атланды,
Ычхынмазгъа джерине къабланды.

Ура, бере, кёзкёрмезге бардыла.
Тик къаягъа джетиб, ёшюн урдула.

Тик къаяны джарыб, эки этдиле,
— Черек аууз ма бу болсун, — дедиле.

Туягъы бла Чирик кёлню ачды,
Солууу бла къадау тауланы чачды.

Чегем тарны аны кючю джаргъанды,
Чынгылындан чучхурла тамдыргъанды.

Ызы бла Тихтен таугъа келдиле,
Суу агъарча, эки юлюшге бёлдюле.

Сыртха чыгыб, Минги Таугъа къаралла,
Юсю бла секирирге маралла.

Гемуданы туякъларын билелле,
Джер Тейриден «болушлукъ», деб тилелле.

Бир секириб, Минги Таугъа джетдиле,
Юсю бла ол джанына кетдиле.

Тёппеси бла ызларына ётдюле,
Туякълары тийиб, айры этдиле.

Къарашауай Гемудагъа къууанды.
Суусабына гараладан суу алды.

Сылаб, сыйпаб, терлегенин кетерди,
Буздан гулла¹ ишлеб, гара суу берди.

Экиси да оноу, кенгеш этдиле,
Алайдан да Къазман таугъа кетдиле.

Къазман тауну булутларын чачдыла,
Ызы бла къаяларын ачдыла.

Олтурдула, бойсундуруб, джарашыб,
Тёппесинден кенг къырлагъа² къарашыб.

Къазман тауну быгъынларын ойдурду.
Гемудасын тау кырдыкдан тойдурду.

Къурчдан кючлю болгъанды джаякълары,
Турчдан³ къаты эди туякълары.

Къарашауай минди Гемудасына,
Атджерча джабышды аркъасына.

Гемудасы, джыйырылыб, секирди.
Джюрексиниб, от джалынла кекирди.

Гемуда бла кюн чыгышха кетдиле,
Джорта-чаба бир тенгизге джетдиле.

Тенгиз юсюнде чаришни кёрдюле.
Ала къачыб, была артдан сюрдюле.

Ала къоркъуб, суу тюбуне сингдиле,
Къоркъуб къачханларын была билдиле.

Къум аулакъгъа⁴ чыгыб, солуу алдыла,
Тёгерекге къарай, бираз къалдыла.

Узакълада от тютюнле кёрдюле,
— Ол от джин от болур, — дедиле.

Къарашауай деди: «Энди не этейик?
Ол отдан да кюймей къалай ётейик?»

Гемудасы деди: «Меннге тынгыла:
Къалай суйсенг, мен этерме, ангыла!»

— Эй, Гемудам, — деди, — антлы нёгерлебиз,
Сен сау болсанг, от тауну да дженгербиз.

Джерни, сууну, хауаны да атыса,
Санга къаршчы джукъ чыдамаз, къатыса!

Мен барырма, теринг киби, юсюнде,
Отдан ётер болсун сени эсингде.

Атламырын чакъырымгъа⁵ салыб,
Таугъа джетди, Къарашауайны алыб.

Гемуда бурун тылпыуун таугъа юфкюртдю⁶,
Джаннган отну, суу къуйгъанлай, ёчюлтдю.

Атны сынаб, Къарашауай Алауганнга келгенди,
Хапарларын къарт Дебетте бергенди.

Къарт Дебет а алгыш этди джашына:
— Нарт элени къайгъы келмез башына.

Джортууулгъа нартла аллында чыгъарса,
Нарт элени хар палахдан сакъларса!

¹ Гулла - сандыкъ, тегене

² Къырла - тюзле

³ Турч - чоюн

⁴ Аулакъ - джайлыкъ, джалпакъ

⁵ Чакъырым - кычырым

⁶ Юфкюрдю - юрдю

АЧЕЙ УЛУ АЧЕМЕЗ

Ачемезлары тогъуз нарт батыр болалла,
Кече болса, тогъузусу да тогъуз тоханагъа кирелле,
Кюндюз болса, тогъузусу тай хоралагъа минелле.

Тогъузусу Кзубу бла тогъуз къазаутха баргъанды,
Быланы барысындан да бир бууаз къатын къалгъанды.

Бууаз къатын къозлады да, джаш табды,
Къарт анасы джашны, сермеб алыб, алтын тоханагъа атды.

Джашчыкъны кёзлери, дугъум кирик, къарады,
Анасы аны хар кюнден бир джангы бешикке салады.

Юч айында мынга бир бешик да джарамай къалды,
Джети айында ашыкъланы бу къолуна алды.

Бузгъа чыкъса, ашыкъ-къашыкъ къоймайды,
Джетиджылыкъча ойнайды.

Бир кюн, ныгъышха чыгыб, сабийле бла ашыкъ ойнады,
Чыгыр башлы ёксюз джашчыкъны Ачемез ашыкъ оюнда хорлады.

Кюн батханды, кече болгъанды, муну анасы, соруб келмейди,
Чыгырбаш джашчыкъны бу ашыкъларын бермейди.

Ёксюз джашчыкъ да, джылаб, анасына кетгенди.
Бир заманда, ачыуланыб, аны анасы джетгенди.

— Ашыкъ бла байыкъмай, итден туугъан, башха рысхыдан толсанг а!
Мени джашыма киши болмайын, атангы ёлтюргеннге киши болсанг а!

Ашыкъланы чыгъарыб бу къатынга атханды,
Джюрексиниб, таралыб, буз юсюне джатханды.

Анасы излей барыб, муну бузда табханды,
Зорлукъ бла джашын алыб, ол юйюне къайытханды.

— Не болгъанды, балам, санга? Джюрегинги ачсанг а,
Бир зат ашарыкъ болурму эдинг, сен ананга айтсанг а?

— Анам, къарным ауруйду, манга къурмач этсенг а,
Иссилай, суутмайын, манга аны берсенг а.

Къурмач этиб, анасы табакъ бла бергенди,
— Кесинг ашат, — деб джаш анасындан тилегенди.

Исси къурмачны къатын ууучуна алгъанды,
Ол заманда уа джашы къолун къаты къысханды.

— Не этесе, балам, сен? Сен тобагъа къайытсанг а!
Джарлы ананг не этгенди? Аны манга айтсанг а!

— Мен тобагъа къайытырем, сен да тобагъа къайытсангед,
Мени атамы тукъумун ким юзгенин айтсангед.

— Атангы тору джылкысы Уллу Адилге кетгенди,
Сени атангы тукъумун Къубу уа джокъ этгенди.

Ол уялмагъан тиширыу а башына ау салмасын,
Аны санга ким айтхан эсе да, эл төреге бармасын!

— Атамы джатхан къабыры турамыды, джокъмуду?
Мени атамы мюлкюнде ат, сауут-саба бармы эди?

— Атангы джатхан къабыры бусагъатда да турады.
Минг гюренке¹ ташны тюбюнде аты, саууту бар эди.

Сени атанг, Ачемез, кюнде къазауатха барыучуед,
Бу минг гюренке ташны уа тогъуз адам бла атыучуед.

Джашчыкъ, кючсюнуб, ахсыныб, атасыны къабырына баргъанды,
Минг гюренке тартхан ташны бир кьолу бла алгъанды.

Ат орунга киргенде, сауутланы санады,
— Тору аджирге минсемед, — деб аны сыртына къарады.

Муну анасы, сейир этиб, керти тобагъа къайытханды,
Миннген аты, тилениб, адам сёз бла айтханды:

— Къызыл будай бермесенг, башха джемден мен тоймам,
Джылкыдан ат тутмасанг, сени сыртымда къоймам.

— Анам, аджирге минсем а, тюзге чыгыб чабарма,
Джылкыбызны излесем, къайсы тюзде табарма?

— Джылкыбызны табаргъа Адил сууну бойнунда ёзеннге барырса,
Ат тутуучу сюек джюгенни, сермеб, кьолунга алырса.

Адам бармаз, ёчешиб, төре джюрюген Тотургъа,
Секириб, миниб тохтарса уллу къамишни арасында готтургъа.

Джылкы чыгыб тебресе, уллусун, гитчесин тенг санарса,
Джюгенни зынгырдатыб, къайсы келгенине къарарса.

Уллу къамишни ичинде кьонгур сыртха баргъанды,
Экиджашар джабагъылы тай, юч кере келиб, башын джюгеннге салгъанды:

— Энди төртюнчю кере кыстасанг а, кенг тюзлеге кетерме,
Сен юсюмде кишилик этсенг, мен да атлыкъ этерме.

¹Гюренке - ауурукъну ёлчечи

Сюек джюгенни салыб, тайны алыб кетгенди,
Тамам бир джылны ичинде кызыл будайны бергенди.

Тайны керти ат этиб, сауут-саба алганды,
Чоюн-къазан, джелимни къанджыгъасына¹ салганды.

Атланыб, джолгъа чыгыб, Уллу Адилге барганды,
Атасыны джылкысыны къатында ол бир кече къалганды.

Джелимге юзmez² салыб, къайнатыб, атыны юсюне сюртгенди,
Къарауулланы туюб, чачыб, Уллу Адилге ётгенди.

Къубу салган тогуз къарауулну башларын кесиб алганды,
Джылкыны кютген аджирни къатына аты бла барганды.

Къума атын къантарганда, ол кесин джылкыгъа атханды,
Къубуну акъ аджирни атыны юзmez сыртындан къабханды.

Тарта кетиб, юзmezден аджирни аузу толганды,
Ачей улу Ачемез аджирни къатына барганды.

Атына кюч джетмезин бюгюн былайда билгенди,
Акъ аджирни адежге тартса, мында ат къалмазын сезгенди.

Акъ аджирни адежге салыб, кеси атына мингенди,
Къубуну да бютеу джылкысын аллына сюрюб кетгенди.

Къубу мурдарны джылкысын сюрюб, Ачемез джылкысына барганды.
Садакъ окъланы джюзюсюн ишлеб, ол джанына алганды.

— Къубу, джылкынгы сюрдюле! — деб анга къуугъун келгенди,
Къубу къара Борагъга джер, джюген салыб мингенди.

Ачейден урукъ къалганын къуугъунну кёргенде билгенди,
— Къайдан чыкъган джашса сен? — деб душманны аллына келгенди.

Къубу аны джаш, сабий болганын кёргенди,
Азыкъны эки юлешиб, джартысын Ачей улу Ачемезге бергенди.

Къубу айтады: «Азыкъны да, сауутну да экибиз тенг этебиз,
Онглу болган — башда болур, аны уа урушда билирбиз...»

Сермешиб тутушхандан Къубу атышханны суйгенди,
Джашчыкыгъа бюгюн былайда джюз садакъ окъ тийгенди.

Ачемезни санлары садакъ окъдан толганды,
Кюн да батыб, энди бюгюн керти кеч да болганды.

¹ Къанджыгъа — ат джерни артында орун

² Юзmez — къум

Кеч болгъандан сора Къубу да кетерге суйгенди,
Бакъкъыч къатынына бакъдырмаса, сау къалмазын билгенди.

Ашхам къарангы болгъанда, ол юйюне джетгенди,
Дарман къара билеуню алыб, къатыны усталыкъ этгенди.

Бу халда была, кюрешиб, юч кюн къазауат этгендиле.
Ёксюз Ачемезге юч джюз окъ да джетгенди.

Уруш бла кюрешиб, Къубу арыб, талгъанды,
Джашны къанджыгъагъа атыб, юйюне алыб баргъанды.

Кюнде къазауатдан барса Къубу, юсю садакъ окъдан тола эди,
— Мынча кюнню къазауат этген сени бла ким эди? —
деб къатыны сейир бола эди.

— Акъ джылыкъыны, бири къалмай, Адил суугъа баргъанды,
Ачейни урлугъундан энтда бир зат къалгъанды.

Ачемезни кёргенде, садакъ окъну тартханма,
Кюрешген затымы, бар да кёр, эшик артына атханма.

Къара билеуню чыгъарыб, Къубуну юсюне атханды,
Арыб келген къарт Къубу орундукъгъа джатханды.

Къубу орундукъгъа джатханда, кеси кесине кюлгенди,
Къубу джукълагъанда, къатыны джашчыкъны барыб кёргенди.

Джюрек тылпыуу болгъанын, къулагъын салыб, тынгылаб сезгенди.
Джашны тазда джууундуруб, къара билеуню салгъанды.

Джаш сау болуб, ёрге къобуб къалгъанды,
Сырпынны, сермеб, ол къолуна алгъанды.

— Сырпынны нек аласа? Энди тобагъа къайытсанг а!
Джукълагъанны ургъан — кишиге айыбды, Къубуну атын айтсанг а!

— Къубу! — деб уллу кычырды, Къубу ёрге тургъанды,
Сырпынны алыб, аны бла Ачемез бойнуна ургъанды.

Ачей улу Ачемез керти муратына джетгенди,
Къубуну мюлкюн алыб, Уллу Адилге кетгенди.

НАРТЛА ДЖЕРДЕН КЪАЛАЙ КЕТГЕНДИЛЕ

Бир джол нартла минищдиле атларына, джерлешиб,
Нарт Ёрюзмек нарт джыйыннга кычыра,
Уланларын батырлыкъгъа чакъыра.

Кыркъ сууланы бойларындан ётдюле,
Ура-джорта, Уллу Дыхха джетдиле.

Уллу Дыхда нарт элени кёрдюле барыб,
 Табдыла Дых нартланы, кырылыб.
 Нарт Ёрюзмек нартладан хапар сорур адам табмайды,
 Ачыуундан сууну, ашны кыабмайды.
 Аркѳан атды Уллу Дыхны башына,
 Аркѳан тюшдю башында кѳая ташына.
 Ёрлеб чыкѳды аркѳан бла башына,
 Ол кѳарады Минги Таугѳа айланыб,
 Турбин бла Минги Таугѳа кѳычырды,
 — Нарт адамла, кѳобугѳуз! — деб чакѳырды. —
 Эмегенле нарт элени кѳыргѳандыла,
 Адамларын, малларын да джутхандыла.

Дых элени эшиклерин джабхандыла,
 Нарт элге кѳара ёлет джайгѳандыла,
 Малларын да сюрюб, кѳара орманлагѳа джыйгѳандыла.
 Кюнчыгѳышда Кѳазман таугѳа кѳарады,
 Барны-джокѳну кѳзлери бла марады.
 Ангылатды Уллу Дыхда халланы:
 — Эмегенле чачхандыла, — деб, — нарт элени.
 Кѳазман тауда джан кѳоймайын джыйыгѳыз,
 Учхун-кѳадариш, аш кѳоймайын, тулукѳлагѳа кѳуюгѳуз.
 Кюндюзледе ачыкѳлагѳа чыкѳмагѳыз,
 Кечеледе джолда отла джакѳмагѳыз.
 Аллыгѳызда кѳузгѳун, кѳаргѳа кѳычырмасын,
 Джер Тейриси джангызны кѳрге чакѳырмасын!

Минги Таудан, Кѳазман таудан кѳобдула нартла,
 Джылкѳылада кѳоймадыла минилмеген атла.
 Нарт джыйынла тюмен-тюмен кетдиле,
 Уллу Дыхны кѳолларына, тубан кибики, кирдиле.

Нарт Ёрюзмек кѳычырды Уллу Дыхны башындан:
 — Эмегенле джыйын болуб, Дыхха буруб алларын,
 Ичгендиле Дых элени кѳанларын.
 Нарт элери, джыйылгѳанбыз былайгѳа,
 Хей, батырла, кѳобугѳуз, нарт улулары!
 Кѳек Тейриден джаратылгѳан, аны ёхтем кѳулары!

Эмегенле кѳурусунла джерни юсюнден,
 Бу зат кетмесин нарт улуну эсинден! —
 Былай айтыб, нарт Ёрюзмек кѳылычын булгѳайды,
 Аууз джели булутланы чулгѳайды.
 Кѳылычы бла тауланы сермей эди,
 Ачыуланса, кѳзлери джукѳ кѳрмей эди.
 Кѳылычы бла туурагѳанды тауланы,
 Тѳебеле болуб кѳалгѳанды джонгурчхалары аланы.
 Кѳылычы бла кѳклени джашнатханды,
 Кѳычырыгѳы, аууз джели тубанланы чачханды.
 Керек кюнде кюнню кѳзюн ачханды.

Уллу Дыхдан энишге, къуш киби, учханды,
 Нарт джыйынына ашыгышлы чабханды.
 Эмегенлени кырыргъа излей элле,
 Кылычларын чыгъаргъанлай келе элле.
 Алларына тюшген тереклени ура элле.
 Бир ургъанлай, тереклени кыра элле.
 Нарт Ёрюзмекни кылычы от чагъады,
 Кёк джашнагъанча, джарыгъы дуниягъа чыгъады.
 Ол кычырса, къалтырайдыла таула, къаяла,
 Ташлайдыла бууаз къатынла, оюладыла уяла.

Ура-бере, нартла Къуф таулагъа киргендиле,
 Тебелеча, эмегенлени кёргендиле.
 Нарт батырла садакълагъа болдула,
 Джартылары атларына къондула.
 Ол кёзюде эмегенле адам этледен
 Тишликле этиб ашай тура элле,
 Табхан джерде, джан кыймайын, кыра элле,
 Нарт элlege келепен ауруу джая элле,
 Ёлгенлерин обаладан къазыб, джыя элле,
 Тишлик этиб, аланы да ашай элле,
 Эмегенле алай бла джашай элле.

Нарт батырла тегерекни алгъан элле,
 Эмегенле да къаяланы ойгъан элле.
 Эмегенле дуппурланы, алыб-алыб, ата элле,
 Асыры ачыудан, къая ташла къаба элле.

Нарт Ёрюзмек онгнга, солгъа кычыргъанды, хахайлаб,
 «Эмегенлени тауусугъуз!» — деб тууайлаб.
 Сермешгенде кылычы, элия киби, чагъа эди,
 Эмегенлени, бир ургъанлай, джыгъа эди.
 Кылычы кзулач-кзулач созулгъанды,
 Кёсе тауну аны кылычы бузгъанды.
 Ёрюзмек баргъанды, къара орманланы джырыб,
 Бошагъанды алайда эмегенлени кырыб.

Нарт Ёрюзмек тохсан кюнню урушханды,
 Кёк да, Джер Тейриси да анга болушханды.
 Къан ырхыла Кёсе тауну кызартхан элле,
 Кюнню кёзюн тозуратхан элле.
 Кырыб бошаб, айландыла ызларына,
 Келе келиб, тирелдиле Кёсе тауну бузларына.

Нарт Ёрюзмек чыкыгъанды, къарай джолгъа,
 Джыйыны бла киргенди бир наратлы къолгъа.
 Къараб кёрдю, къолну толтуруб, бир джатханны,
 Тереклени юзюб, кёлтюрюб, юслерине атханны.
 Ол болгъанды эмегенлени уллу анасы,
 Терен къолда болгъанды аны къаласы.
 Аууз тылпыуу Кёсе тауну тубаны болгъанды,

Кёсе тауну ол башына джастыкъ этиб салгъанды.
 Онг къулагъын тюбюне төшек этиб джатханды,
 Сол къулагъын юсюне джууургъан этиб джабханды.
 Нарт этлени къошуб ашагъанды ол ашына.
 — Олду, — дегенди, — эмегенлени джаманы.
 Хар юч айдан джюз эмеген табханды,
 Ач болгъанда, джартыларын къабханды.
 Бир-бирлерин агъач къоллагъа атханды,
 Нарт элени да кёб адамын джутханды.
 Джангыз кёзю джаннганды кечеледе, ай кирик,
 Чючкюргени джауум болуб джаугъанды, джай кирик.

Къараб, аны нарт Ёрюзмек кёргенди,
 Садагъын тартыб, къылычы бла бергенди.
 Садакъ бла джаннган кёзюнден ургъанды,
 Эмегенлени чынг арты ма бу болгъанды.
 Эмегенлени артын къурутуб, алай къалгъандыла,
 Адам улуна сора тынчылыкъ салгъандыла.

Нартла эмегенлени артларын юзгенден сора,
 Джер башындан кетерге оноу этгенди.
 Нарт табынла¹ джел атлагъа миннгенди,
 Кёклеге ёрлеб, учхун болуб, кетгенди.

Джаяулары джер къарнына киргенди,
 Джер къарнында Джер Тейрисин кёргенди.
 Джер къарнында да табхандыла джаулары,
 Ала бла урушсала, тебдиргенди джерлени, таулары.

Кёк Анасын кёкде табханды Ёрюзмек,
 Хапар сора олтургъанды бир кесек.
 Кёк Анасы аны, къонакъ этиб, алгъанды,
 Джел эмчегин аны ауузуна салгъанды.
 Ёрюзмек Кёк Тейрини анасына улан болгъанды.

Ол кесини атлы джыйыны бла кёкде
 бюгюн да джашайды,
 Кёкню, джерни шайтанладан сакълайды.
 Кёк кюкюреген — аны къычыргъаны,
 Тубанла — аууз тылпыууну чыкыргъаны.
 Терлегени, джауум болуб джауады,
 Аркъанын душманлагъа атса, элия болады,
 Ол, ычхыныб, джерге да тиеди.
 Сырпынын, сууруб, джауларын сермесе,
 Ол заманда да кёк джашнагъан этеди.

¹ Табын — къауум, бёлек

АЛГЫШЛА

КЕЛИН АЛГАНДА АЙТЫЛГАН

Алгыш аякъ — къолубузда,
Уча, сый да — аллыбызда,
Джангы келинни намысыды,
Келин юйню насыбыды.
Келген келин къутла болсун,
Кёб джёнесин, джуртла болсун.
Келген келинни — аягындан,
Джылыу урсун джаягындан.
Сюйюм берсин кёзлери,
Ийнакъ болсун сёзлери.
Ышара-кюле келсин,
Келген юйюм сюе келсин,
Этер ишин биле келсин.
Къартха-къуртха басхыч болсун,
Мол¹ джашаугъа ачхыч болсун,
Джарыкъ берсин, джудузча,
Джылтырасын, къундузча.
Бек джабышсын эри бла,
Эт болганча тери бла.
Таза болсун турган юйю,
Джылтырай, джангкъозча,
ёссюн юйюрю.
Бутун буруб олтурсун,
Бутлай, урчукъ толтурсун.
Эртденбла эрте турсун,
Этер ишин терк толтурсун.
Апсынагъа югю берсин,

Хар ким да аны ариу кёрсюн.
Тейри берсин ол насыбны,
Берир деб да, умутлубуз.
Ал табханы таякъчы болсун,
Ызы бла табханы таракъчы болсун.
Таякъчы — таякъ тутсун,
Таракъчы — таракъ тутсун.
Актыллары тюз болсун,
Ёмюрлери джюз болсун.
Ишге юренсин къоллары,
Халкъ бла болсун джоллары.
Ашхыладан югю алсынла,
Аманладан кенг къалсынла.
Ашхылыкъгъа чабсынла,
Насыблылыкъ табсынла.
Окъуу деген бир нюрдю,
Дараджасы бек ёрдю.
Алим болсун балалары,
Адеблесин аналары,
Узун болсун ёмюрлери,
Сабыр болсун ёлюмлери.
Табыгучу болсун эгизлени,
Джашы джексин ёгюзлени,
Къызы урсун кийизлени.
Алгышчыла алгыш этсинле,
Тынгылагъанла «амин» десинле.

* * *

Тейри онгарсын,
Тейри джалбарсын,
Онг айландырсын,
Онг джюрютсюн,
Игиликни бери этсин,
Аманлыкъны кери этсин,
Кесибиш сюйген кибиш Тейри этсин.
Келген келин насыбы болсун,
Ырызлы болсун.
Бутун буруб олтурсун,
Бутлай, урчукъ толтурсун,
Ышара келсин, кюле келсин,
Этер ишин биле келсин.
Келген джерин сюе келсин,
Эм алгын таракъчы табсын,

Ызы бла таякъчы табсын.
Къойну тюклюсюн берсин,
Ийнеки сютлюсюн берсин.
Игилик кетмесин,
Къаргыш джетмесин.
Аман киши айтханча болмасын,
Этилген алгыш къабыл болсун.
Бизни сюймегенни юйю даур болсун.
Сюйгенибиш сюйюксюн,
Ариу кийинсин.
Алгыш къабыл болсун,
Дуниябыз мамыр болсун,
Рысхыбыз улуу болсун:
Терен болсун, Тамбий кёл кибиш,
Кёкден джаугъан джауум кибиш,

¹ Мол — мелхум

Джерден чыкыган кырдык кибик,
Келген келинчикни джиби кибик,
Кесилген кърманлыкны тюгю кибик.
Эшикте чыгыб, джамчы урган,
Атха миниб, кямчи урган
Балалары болсунла!
Токъ санлы толу аякъ!
Тилибизге салайыкъ,
Ичине къарайыкъ,
Къругъан чѣбню башыды,
Бу бозады, бозады,
Ашхы киши муну ичерге базады.
Ач къарынны токъ этген,
Аманлыкны джокъ этген!

Бек битсинле сабанла,
Ашамасынла аманла.
Башларына къарыш джетмесин,
Тюблери бла джылан джырыб ѳтмесин.
Бу эки адамны кеслери сюйген кибик
Тейри этсин.
Этген муратларын табсынла,
Бир-бирин джаратсынла.
Бу суу бла мюрзеу
Бир-бирине джарашхан кибик,
Алай джарашсынла.
Алгышчыла алгыш этсинле,
Аминчиле «амин» десинле.

ЫНДЫР БАСХАНДА АЙТЫЛГАН

Боза аякъ къандауурду,
Башы кюмюш къаблауучду.
Тѳгерек этген ындырыбыз,
Джукъа сюзген гумулубуз,
Къаты бишген гырджыныбыз.

Ындырыбыз толу болсун,
Тулукъланы толтурайыкъ,
Ашны, суусабны къандырайыкъ.
Нарт бозалыкъла алайыкъ,
Нарт улуача болайыкъ!

КИЙИЗ УРГАНДА АЙТЫЛГАН

Кийизибиз юй сахнагъа джайылсын,
Джангы келин аны юсюнде кѳрюне,
Бел кършагъы ингичге белинде бюрюне¹.
Кийизибизни оюулары мюйюзлю,

Келинбиз болсун эгизли.
Тейри берсин хар затны игисин,
Этген кийизибиз юйюбюзде бегинсин!
Бу юйден байлыкъ, насыб кетмесин!

ЧЕПКЕН БАСХАНДА АЙТЫЛГАН

Чепкеними тюгю сайын джашагъын,
Кюн Тейрини уланына ушагъын!
Урчукъ бурсун, Сатанайча, билегим,
Барды мени Джер Тейриден тилегим:
Узун этгин уланымы ѳмюрюн,
Обасындан кърутмагъын кѳмюрюн.
Садакъ тутсун муну кийген кѳоллары,
Къутлу болсун атлам-атлам джоллары.
Эт ыйыкъда эти болсун гѳзенинг,
Тотур кибик, маллы болсун ѳзенинг.
Алгыш бизден кери кетмесин,
Апсатыны къаргъышлары джетмесин!
Муну кийген, тары кибик юйресин,
Джарыкъ джырла халкъына уа кюйлесин!

¹ Бюрюне - джылтырай

САБИЙНИ БЕШИКГЕ САЛГЪАНДА АЙТЫЛГЪАН

Бу сабийчик
Иги джаш болуб, тенглерине баш болсун,
Атасын-анасын разы этген джаш болсун.
Харам ишге боялмасын,
Аман этиб, адамладан уялмасын.
Къыйынлыкъдан, арууладан сакълансын,
Джашауунда халал къыйынын ашасын.
Сау ёссюн бу джашчыкъ а, саламат,
Бир Аллахха болсун джаны аманат.

ДЖАШ БИРИНЧИ УУГЪА БАРСА АЙТЫЛГЪАН

Уммай бийче, Тотур
Басхан аягъынгы тайдырмасынла,
Атхан огъунгу джаздырмасынла,
Уучу джолунгда сакъласынла!
Бир атыб, эки ёлтюрюн,
Бир джолгъа эки кийик келтиргин.
Кёлсюз тенглеринге кёл этгин,
Бууланы терилеринден кёш этгин.
Тыбырынг, Темиркъазакъ джуддузча, бегисин,
Тейринг берсин Апсатыны малындан игисин, кёбюсюн!

УУЧУЛУКЪ БЛА БАЙЛАМЛЫ ПОЭЗИЯ

АПСАТЫ

Орайда, кюнюм, кыйнатхын,
Май кязанланы кыйнатхын,
Бизге кян ырхымла чайнатхын.
Кьошда джашлагъа чоюн эт,
Орайда, кюнюм кыйынлы!
Уллу джугьутурну союм эт,
Орайда, кюнюм кыйынлы!
Берсин бизге базыкь боюнлу.
Сени джугьутурунг каллай союмду...
Богьурдакь кесдиргин, ктойчу челекле,
Къабыргъасын тешдиргин, эелекле.
Мийикде болады джугьутурну каласы,
Аны каласыды темир эшикли,
Аны баласыды алтын бешикли,
Аны бешик бауу — алтын билезик.
Алтын билезикле юздюрюн,
Джугьутурну чынгыладан джюздюрюн.
Танг болады, джаным, джашла, туругьуз!
Аджаллыгъа сауут-саба кьуругьуз.
Аджаллынг тубесин аллыма,
Бермесин душман кьанлыма,
Берир болсанг, тыя келгин аллыма.
Сындыртхын ауур санларын,
Бёркдюре¹ чыгъаргын ёпке кьанларын,
Уруб сындыртхын ауур санларын,
Барды сени кьулакь сайын малларын.
Да бер, кьурманынг болайым,
Берир малынгы бер, хайда,
Бермез малынгы кери айда.
Мараучу — тангны тауугьу,
Ачыгъан бауур, сууукь суу
Сени мараучунгу зауугьу.
Мараучудан джазыкь джан болмаз:
Темир боюнхасы — бойнунда,
Кюйген гыражыны — кьойнунда.
Къайын кьулакь, тар сызгъа,
Ючню-тёртню бергин бир ызгъа.
Джугьутурунг тогъай башлы, токь кёзлю,

Тюшер кьолгъа ётюрюксюз, сау сёзлю.
Тогъайбаш такьдыргын тасма джантаугъа,
Алты бутакьлы тийсин алтаугъа.
Болур таула башы бир кириш,
Ашхыгъа, джаманнга этмегин тенг юлюш.
Аны кьаралдысы барды, джар кибик,
Аны кьарын джауу акьды, кьар кибик.
Аны кьанын кьаргъа тёкдюрсюн,
Анда ючню-тёртню бирге чёкдюрсюн.
Таб болады кьарт текени джатыуу,
Къабыргъасындан кьара шокону кьатыуу,
Унутмайма аны этини татыуун.
Сени джугьутурунг каллай союмду!
Эчкилеринг болады ауур сёгюнджю,
Улакьларынг болады кязан аш,
Аллыбызда болсун хазыр тогъайбаш.
Джаным, уланла, танг болады, барайыкь,
Таб тюшгенлей, юлюшюбюзню алайыкь!
Керпес этдиргин кьошда итлеге,
Бёксюнле² джарашыгудула аркъа джюклеге.
Кьошда джашланы кьууанчы,
Ныгъышда кьартланы джубанчы,
Орайда, кюнюм, ойнатхын!
Кьошубузда май кязанла кыйнатхын.
Кьулакь сайын кёб малынг,
Кёб малынгдан бизге сайлатхын.
Кетиб бара джугьутурну ызлары,
Апсатыны сары чачлы кьызлары,
Бизге онг болгъанды басхан ызлары.
Болур танг кьызлары гошалар³,
Джугьутургъа кьысыр эчки кьошарлар.
Сени джугьутурунг чунакь кьулакьлы,
Сени эчкилеринг эгиз улакьлы.
Эгиз улакьладан тигим этсенг а.
Сени берир кюнюнг, сют кибик,
Бермез кюнюнгде айландыраса, ит кибик.
Эгиз улакьланы бизге ызлатхын,
Мыйыкьлагъа джау бузлатхын.

¹ Бёркдюре — кьуюлургъа

² Бёксюн — мыллыкны джартысы

³ Гоша — бийче

БИЙНЁГЕР

Гезох улу да, ой, джигит туугъан Бийнёгер,
 Сени джанынгы да джаратхан Аллах сюймеген.
 Къарнашынг Умар да сени ит ауруудан ауруйду,
 Ангa джарарыкъ акъ маралны да сютюдю.
 Аны тутарыкъ ана къарнашынгы итиди.
 Бийнёгер баргъанды ана къарнашына ит тилей,
 Ала аны къонакъ киби́к кёрмелле:
 Тилеб баргъанында, эки парий кючюк бермелле.
 «Андан бардым Къубадийлеге ит тилей,
 Ала мени къонакъ киби́к кёрдюле:
 Тутуб, меннге эки парий кючюк бердиле.
 Аланы да алыб, мен уугъа айланыб тебрeдим,
 Улуу Басханны да мийик тауларына ёрледим.
 Юч аякълы бир кийик чыкъды да аллыма,
 Эки аягъындан ючюнчюсю бек мийик,
 Учлары да, не этге чанчхан тиш киби́к,
 Мюйюзлери, чабыр тикген миз киби́к.
 Ол кийикни мен сюре-сюре да тебрeдим,
 Улуу Басханны мийик тауларына ёрледим.
 Онгсуз тартыб, мен сагъыш этиб олтурдум,
 Уучу башлыгъымы да къар джуммакъладан толтурдум.
 Къайытыр акъылымы да мен узакъ этиб ташладым,
 Къар джуммакъладан, уруб, басхыч этиб да башладым.
 Илиниб чыкъдым ол къыйын къаяны башына.
 Мыдахлыкъ келди да Гезохну тулпар джашына.
 Тау башында мен кийигими кёрмедим,
 Дагъыда сора бираз барыб эследим:
 – Кийик эсенг, ышаннга салыб атма къой,
 Саулукъ марал эсенг, тутуб, эмчегингден тартма къой.
 Джашырма да айт, сен шайтанмыса, джекмисе?
 – Кийик туююлме, тутуб, эмчегимден тартыргъа,
 Шайтан туююлме, Апсатыны ариу къызыма,
 Бизни къоймай эсенг, сен сау къайытмагъын ызынга.
 Ашадынг-ичдинг, бизни къаныбыздан тоймадынг,
 Бу къая ранлада бизни джашаргъа къоймадынг.
 Алай болса да, бир-эки «иги алгъыш» айтайым:
 Тёбен джанынг сени тенгиз болсун, терк болсун,
 Огъаргъы джанынг сени мийик болсун, кёк болсун,
 Эки кёңделенинг сени шайтан ётмез, бек болсун,
 Аны ичинде сени джашар кюнюнг кёб болсун...

Мен тюбедим, ма, шайтан киби́к, кийикге.
 Ол айтханча, тёбен джаным не тенгиз болду, терк болду,
 Огъаргъы джаным, ай, мийик болду, кёк болду.
 Эки кёңделеним да, ай, шайтан ётмез бек болду,
 Аны ичинде мени джашар кюнюм кёб болду...»

Къарачыгъыз, къарнашы Умарны тюшюне –
 Оналтынчы кюн ол излей келди юсюне:

– Тюш, тюшмесенг да, сеннге этерими айтайым:
 Тамада кызынгы мен кюн чыкыгъаннга сатарма,
 Кичи кызынгы сени кюн батханнга атарма,
 Ариу кыатынынгы кюйнума кысыб джатарма...
 – Ол сёзледен хайыр чыкмазын билеме,
 Аланы айтыб, кярнашым, менден тилеме.
 Бери чыкыгъанем, ызыма джол да табмайма –
 Джанымы сюеме, башымы кыаядан атмайма.
 Бабугентде барды мени уа тос да кыатыным,
 Аны кёрсем, бир да кёб эди айтырым.
 Аны келтирсегиз, мен ол айтханны этерме,
 «Секир!» – десе, кыаядан секириб кетерме.

Кярнашы Умар аны кыабыл кёргенди,
 Салыб барыб, ол анга хапар бергенди.
 – Кыабартыда джашагъан келиним, кюб ёрге,
 Бийнёгер хазыр болгъанды кёрге...
 Ингирден тангнга дери, ол кыаты-кыуту хант этди,
 Эртденбла туруб, ол эки бутун ат этди,
 Кыутас чачын ол санларына джамчы этди,
 Эки кюлун ол санларына кямчи этди.
 Джылай-джылай кёлегини аллын суу этди,
 Кюйюб-бишиб, кыаяны тюбюне ол джетди:
 – Узалаksam, сеннге джетер эди билегим,
 Мени кыабыл болсун бююн сеннге этген тилегим...
 Тюш, тюшмесенг, санларынгы кыушла ашарла,
 Сюйген тенглеринг сени кюе-бише джашарла.
 Мен этген кёлегинги сен кёзлеринге чырмачы,
 Алтынлынгы учундан тут да, бери быргъачы.
 Кесинг сюйюучю акъ ёшюнюме чынгачы...

Мындан чыкыдынг, илиниб, темир ыргыакълай,
 Чачылыб тюшдюнг сен андан, хычын джуммакълай...
 Мийикде кёреем Апсаты кызыны кыаласы,
 Былай болгъанды Гезохну джигит баласы.

УРУНУУ ДЖЫРЛА

ДОЛАЙ

Ой, Долай, Долай, Дол гыбыт,
Сары джаудан тол, гыбыт.
Ичиндеги къара ийнекни джаууду,
Тышындагы сары эчкини гыбыты.
Да, эсен-сау келсинле къошда малчыла,
Ой, апчымасынла джарлы джалчыла.
О, Долай, Долай, джаным былкылай,
Тууарларыбыз келелле, черкес джылкылай.
Аланы аллындагы къара ийнек,
Бу гыбыттагы къара ийнекни джууурту.
Да, этебиз уллу Тейриден умутну.
Ой, бола эсенг, бол, гыбыт,
Сары джаудан тол, гыбыт.
Болмай эсенг, мени къулагымы кеселле,
Сени бучхагынгы кеселле,
Аланы бир-бирлерине джалгъайлар,
Сейирлерине къарайлар..
Долайны былай-былай урайыкъ,
Тейри берсе, гоппан майгъа турайыкъ.
Ой, Долай, Долай а былкылай, дейди,
Ийнеклеринг келелле, черкес джылкылай,
Эчкилеринг келелле, акъгъан чырпылай.
Ой, чынкыыл-мынкыыл чынакъдан,
Джау этмесенг, чынгатырма кзулакдан.
Ой, Долай, былай далдыргъан,
Ой, къанджал билеклени да талдыргъан.
Ой, джауну кёбден тегенелеге алдыргъан,
Ой, аякъланы, чёмючлени толтургъан,
Ой, сюрюучюлени бу дыгаласха калдыргъан.

САБАНЧЫНЫ ДЖЫРЫ

Ёгюзле, ийнар айтайым,
Арымагъыз-талмагъыз,
Этген ишими битдиригиз.
Сизни бла эттеним бек битсин!
Тюбю бла бёдене джырмиз кибики,
Башына узаыб джетмиз кибики,
Битген бюртюгюн джел элтмиз кибики.

Къачда, ёлмей джетсек,
Хар бюртюгюн кзууанч бла джыярма,
Ач балаланы тойдуруб,
Кесим «Чоппа-Чоппа» айтыб, ойнарма.
Сизни аллыгъызгъа да кзуярма,
Кесим да сизни бла тоярма.

ЭРИРЕЙ

Эрирей айтхан эрге асыуду,
Алай эталмагъан эки ачыуду.
Тюбюне акъгъаны бизникиди.
Башында къалгъаны сизникиди.
Джаланнгач аркъаны бит ашар,
Эшикте къалгъанны ит ашар.
Къурманнга соярма анангы.
Джаулагъа сатарма танангы.
Ой, Эрирей, Эрирей!
Ындыр салама къар сокъмакълай,
Къуйрукъларыгъыз алтын токъмакълай.
Эрирейге барасыз,
Ауузугъузгъа суу салмайын
Ингирге дери ишлейсиз,

Арымайын-талмайын.
Ой, Эрирей, Эрирей,
Аурумагъыз, ёлмегиз,
Мындан улуу къыйынлыкъ
Дуниягъызда кёрмегиз.
Саргъалалла арпа биттикле,
Аякъларыгъызда алтын бюртюкле.
Ол бюртюкле нарт азыгъы болурла,
Гёзенлерибиз токъ мюрзеуден толурла.
Ой, Эрирей, Эрирей.
Эрирей билмеген — сен джазыкъ,
Суу ичмеген къара ёгюз,
Аны сюрген — мен джазыкъ.

ИЙНАЙ

Ой, Ийнай, Ийнай, Ийнара да, дейди да,
Бир иги хапар а келсин кюн арада.
О, төреде темир таякълы,
Къаяда чыпчыкъ аякълы.
Алтыналы шкокга бау салгъан,
Къаракъаш къатынга ау салгъан.
Марагъанын джазмагъан,
Ай джолоучулукъда азмагъан,
Эмилик атха джер салгъан,
Атагъа-анагъа нюр джаннган.

Ой, Ийнай, Ийнай, Ийнара да, дейди да,
Бир иги хапар келсин кюн арада.
О, муну киерик нелляй кишиди?
Джыйынлада сабыр сёзлю,
Джылакты ызында джити кёзлю.
Кюндюзню къоюб, кече джюрюген,
Тёрт къош бла сабан сюрген,
Юсюне танг атдырмай туруучу,
Тёрт элни да айыбын джулуучу.
Алай кишиди бу чепкенни киерик,
Аны джолуна насыблы кюню тиерик.

ТАРИХ-ДЖИГИТЛИК ДЖЫРЛА

ЭМИНА

Шхайтыдан бир къара къаргъа кычырды —
Къарачайгъа бир кюзлюк ёртен ычхынды.
Ол а ёртен тюддю, къанлы ёлетди,
Акъылы башланы тели этди, сер этди.
Къойда айланнган къойчу итлени
Къой кесерге, тейри, юретди.
Джерле джарылдыла да, джерк чыкъды,
Бу джаман ауруу бизни ичибизден нек чыкъды?
Чыкъды эсе, шам Къарачайны джер джутду.
Отла джанадыла Учкуланда джалынсыз.
Бу ариу кызла уа къайры кетиб баралла,
Некяхлары бир да болмай къалынсыз?
Кёзлери-къашлары къара кыйылыб,
Тал чыбыкъла киби, ары-бери бююле,
Нек барадыла джер бешиклеге джыйылыб?
Къайда къалдыла сабийлеге салыннган
Ма ол къаты сюекледен сыппала?
Къурукълада, кюе ашаб, халек болдула
Чепкенликге айырылгъан ариу кыппала.
Къалабек улу Асланбек кёрдемчи¹,
Кёкде чаукаланы шок бла атады.
Кююк улу Асланбек, не этейим,
Къонакъ юде джер кучакълаб джатады.
Къонакъ юде ёрге тагъылыб къалгъанды
Асланбекни сарыктулакъ сюлюк бычагъы.
Бир узалгъанлай, джети ёлюкге джетеди
Бийнёгерни кяплан киби кучагъы.
Бийнёгерни къатыны болур, ариу Генджакъыз,
Суу тилегеннге аякъ бла бал беред.
Къаншауну къатыны ариу Хайыркъыз
Тишлик тилегеннге, тутуб, суусаб беред.
Гилястанны къатыны ариу Заурдат,
Намыс ючюн, агъач аякъдан тюшмей, джан беред,
Гилястанны ай джакълы Кюлсюнюн
Энди бу джалгъан дуняда къараб ким кёрюр?
— Мени сары атымы сабанладан бери алыгъыз,
Эки уланымы джанаша кёрге салыгъыз.
Асланбек кеси ала аслан беллиди.
Шхайтыны тогузоулан сакълайды,
Кёб ёлюмден къабыр орун табмайбыз.
Бир сорабыз да, эмина кирмеген эл джокъду,

¹ Кёрдемчи — ауруудан ауруб сау калгъан адам.

Эминадан къайры къачыб къутулурбуз?
 Нек болушмайла межгитледе Къуранла?
 Къартларыбыз къырылыб, шыңдык болалла,
 Эмина бизни къалай излеб табханды?
 Кёб дарий, джибек бермесек,
 Афенди ёлюк къатына бармайды,
 «Ол шейитди» деб, джуууб, кёрге салмайды.
 Алгъа ёлген басдырылмай къалса да,
 Афенди дарий бергеннге чабханды,
 Эмина бизни къалай излеб табханды?
 Энди гяуур эмина не этерикди?
 Адамыбыз бары, къалмай ёлгенди.

ЭКИНЧИ ЭМИНА (Орусбийлери)

Биз чыккъан эдик тар Басхандан, джер къарай,
 Джюрюген эдик джалгъан дуняда, кюн санай.
 Чыгъа келдик тар Басхандан, юрюлюб,
 Кирген эдик шам Тебердиге, тизилиб.
 Биз умут этдик улуу Тебердиде джашаргъа,
 Бизге буюрулмагъанды Мухуну будайындан ашаргъа.
 Къан джаугъанды Мухуну башы чатлагъа,
 Кимле минерле мекер тамгъалы атлагъа?
 Бизни хапарыбызны, ой, кимле барыб айтырла
 Улуу Басханда уа ныгъыш сакълагъан къартлагъа?
 Шейит ёлюклени, джуумай, салалла къабыргъа.
 Эминадан къачханланы санайдыла гяуургъа.
 Келеметни кызы болур ариу Уба-бийче.
 Ол ийнеклени саууб, чегет тюзге кыстады:
 – Ийнеклерим эртден чыккъан келгинчи
 Тоханабыз джылан джырмаз ханс болду,
 Эки илячиним дуниядан тас болду.
 Орусбий улу джигит Элмырза ёлдю эсе,
 Майорланы Тау-Артына элтиб, ким сатар?
 Сюйген балам, гитче Алхаз, ёлдю эсе,
 Алтынлыны сылаб-сыйпаб, ким атар?
 Сары садагъын, кёкге айландырыб, ким тутар?
 Тебердиге кёпюр салдым да, суу элти,
 Биягъы эмина шам Тебердини къуу этди.
 Таулада болады эминаны джоллары,
 Кёб дарий бермесенг, ёлюкню джуумайды
 Бизни афендини къоллары.
 Мекер тамгъалы кынгырбоюн аджирле
 Минилмей, джууулмай бош къалдыла.
 Улуу Тебердини джылтыратхан
 Джаш къатынла тул къалдыла.
 Терек кесдим да, Тебердиде суу элти!
 Абаданла, шыйыхны аллыбызгъа салыб,

Къыбылагъа айланыб, дууа этдик.
 Мангырай къалды Азгек толу кёб къоюбуз,
 Басханда этиле болур бизни
 Уллу «къууанчыбыз-тоюбуз».
 Хапарыбыз джюрюйдю шайтан бла, джин бла.
 Исмайлыны къатыны обур Джандетхан
 Эминаны Басханнга къоймайды хыйны бла, джек бла.
 Бизни бу хапарыбызны эшитсе келир эди,
 Чёпеллеуню анасы Даулетхан булут бла, кёк бла.
 Кеч чыгъады Гитче Къолну Чолпаны,
 Басханны тауларын кюсей ёлдю
 Атабийни джигит туугъан Сопаны.
 Джер къазады, керки бла джоннганлай,
 Кулдоз улу джангыз Мирземек ёлгенлей,
 Ыды ичинде марал, кийик бош къалды.
 Келинлерибиз эшикге чыгъаргъа уялыб,
 Бетлерине къара джабыула тарталла.
 Киши къалмаз эминадан ёлмейин.
 Намыс деб, бир кючлю зат чыкыгъанды да
 Джашларыбыз ёлелле къатынларын кёрмейин.
 Тёгерекге къарайбыз да, таула болмаса, джукъ кёрмейбиз,
 Тарыгыргъа киши джокъду да, не этерге билмейбиз.
 Эмина болмаса, башха ауруудан ёлмейбиз.

АЧЕЙ УЛУ АЧЕМЕЗ

Къазанланы Алийди
 Кърым семенлени¹ чабыр киерге юреттен.
 Кесини къарт анасын
 Кърым семенлеге сюйреттен.
 Кърым семенлери
 Азнаур къабакъгъа келдиле,
 Ала анда Азнаургъа,
 Хан сабийсе, демедиле.
 Азнаур къабакъны ала
 Къазсыз, тауукъсуз этдиле.
 Къазанланы кызбайны
 Саутсуз-сабасыз этдиле.
 Кърым семенлери андан
 Ачемез къабакъгъа келдиле.
 — Бу эде ханнга бир кечеге
 Кимни къатыны ариуду, — дедиле.
 Ачемезни къатыны ариу Боюнчакъ,
 Бурма чачлы, джумушакъ сёзлю,
 Къара къашлы, дугъум кёзлю,
 Татлы тилли ариу Боюнчакъ,
 Къара шинли, мамукъдан джумушакъ.
 Ачемезге кърым хан келечи салгъанды.

¹ Кърым семенле - джасакъ джыйгъан аскерчиле

Ол келечи, салыб, джигит Ачемезге баргъанды:
 – Мени хан келечиге сеннге ийгенди,
 Юйюнден дженгил кетсин, дегенди.
 Ариу Боюнчакъны хан излейди.
 – Излей эсе, патчах бла хан бирди,
 Башха болмай, къатын бла джан бирди.
 Ханны къатыным бла хатерин кёрелмем,
 Джаным саулай, къатынымы берелмем.
 Ол джууаб бла ханны келечиси къайытханды,
 Ханнга, барыб, бу хапарны айтханды.
 – Итден туугъан Ачемез, алай джигит эсе,
 Атасындан къалгъан къой сюрююу къайдады?
 – Хан къочхар башны, къой башны неге санайды,
 Хан, алай джигит хан эсе,
 Алгъын туугъан тюнгюч уланы къайдады?
 Алай айтханлай, хан секириб тургъанды,
 Сермеб алыб, сауутларын такъгъанды.
 – Итден туугъан ит Ачемез, мында эсенг,
 Бери чыкъ деб, эшиклени къакъгъанды.
 Ачемезни ариу къатыны Боюнчакъ,
 Эшиклени ачыб, анга къарагъанды:
 – Къурманынг болайым, аурууунгу алайым,
 Ачемез юйден кетгенди, къорагъанды,
 Тийрем, хоншум сёзчюдюле, тийме, къой,
 Джарыкъ айны бир кесек батма къой,
 Эски ичиргилерими къакъма къой.

Хан къайытыб кетди, кёзюуге дери эшикге,
 Ачемез садагъын салыб турду тешикге.
 Хан, келиб, тёше-мёшеге олтургъанды,
 Ариу Боюнчакъ ханны чарыкъларын тартханды,
 Джигит Ачемез садагъын чардакъдан атханды.
 Акъ орунну къызыл къандан толтургъанды,
 Ханны ёлюсюн эшик артына атханды.
 Эртденбла ханны ёлюсюн салдыла чанагъа.
 Джаңдетлени джети эшиги бош болсун
 Ачемезни бизге табхан анагъа.
 Ханны кёк кийизге чырмаб ийдиле
 Къатынына, ариу бийчеге, саугъагъа.
 Мени джауум къарасын ол кюн
 Кёңделенде болгъан къаугъагъа.

ХОЖ

Ой, Улуу Хожда бир сейир барды, танг барды,
 Тохтамайын джети кюнню къызыл ала къан барды.
 Ой, Хож элинде джети ариу этед къазауат,
 Артыкъсыз да эки ариу этед къазауат.
 Алгъыннгысы – Хожну къызы Байдымат,
 Экинчиси – Хаджини къызы Уркъуат.

Уркъуятны эки эгиз бешиги,
Бешиклерин ол узунуна салады.
Сермегени сайын аскерледен къан алады,
Къазауат этди, бешиклерине окъ тийгинчи,
Хар джаулугъуна кызыл къанла синггинчи.

Орус патчах, зорлугъуна таяныб,
Юсюбюзге солдатланы салгъанды.
Ёзенлени джаяу тубан алгъанды,
Ол тубан тюлдю, тобдан чыкыгъан тютюндю,
Элге тюшсе, джандырады — джилтинди.
Оджакъларыбыз, джау чыракълай, джаналла,
Сабийлерибиз ат аякъ тюбде къалалла.
Къарох улу итден туугъан инарал,
Сабийлени уругъа къуюб кюйдюред,
Аны бла патчахха кесин сюйдюред.
Бой бермеген, ариу черкес кызыланы,
Къымыжа этиб, чыбыкъ бла тюйдюред.

Уллу Хожда болур узун-узун чалманла,
Душманларыбыз бизни къаныбыздан тоймалла,
Къанлы патчах ийнанады инаралны сёзюне,
Налат болсун ол патчахны кёзюне.
Бек битгенди уллу Хожда сабанла,
Юсюбюзге бошланганла азау тишли къабанла.
Къолларында узун, джити къамала,
Сабийлерин джокълайдыла анала.

Хожну сууун къалай ариу кызыртханд,
Черкеслени шоркъа акыгъан къанлары.
Тынч чыкымайды сабийлени джанлары.
Джарлы анала балаларына джылайла,
Ёлюклени баш тюклерин сылайла:
«Инаралгъа ит териден кебин бичерек,
Аны къанын бал татытыб ичерек».
Къан чачылды суу ызында ташлагъа,
Кызыла да къошулдула къазауатда джашлагъа.

Къазауат барды, джерге кызыл къанла сингдириб,
Къатынланы, кызыланы атлагъа миндириб.
Ассы инаралла аман ишни башлалла,
Бир да къалмай, ичли къатынла ташлалла —
Джазыкъланы къарынларын тарталла,
Сабийлерин аякъ джоллагъа аталла.
«Патчахлыкъны ичибизге иймезек,
Джашагъан джерибиз, Къарачайча, бек болса,
Мындан ары он джыл къазауат этерек,
Джашагъан джерибиз тенгиз болса, терк болса».

Къазауат этелле Уллу Хожда, той кибиб,
Къырылыб джаталла, исилеген къой кибиб.
Адам табмайбыз кебинибизни бичерге,

Термилебиз, суу табмайын ичерге.
Алтынлы сауутланы элиб такъдыла,
Уллу Хожда джангыз чынар терекге.
Ёлюклерибизни гяусар итле талайла,
Акъгъан къаныбызны чубар маскеле джалайла.

Хож элини къатынлары, кызылары,
Бычакъ байлаб, къазауатха баралла.
Хожну сууун кёмеуол этиб тыялла.
Тёгерегибизни къанлы аскерле сакълайла,
Этибизни, согъум кьойлай, къакълайла.
Арабызда орус клисала салалла,
Къартларыбыз табыныргъа баралла...

ЯПОН УРУШХА БАРГЪАНЛА

Биз тебрэдик Къарачайдан
Япон къазауатха сатылыб.
Япон къазауатында тебрэди
Юсюбюзге къара тобла атылыб.
Къралыбыз къара къаннга батылыб,
Биз миналмаймыз Порт Артурда таулагъа.
Башыбыз къалгъанды
Бу гяуур Японда джаулагъа.
Къазауатха тебресек,
Барабыз атларыбызны тыялмай,
Къарачайны бийлери, байлары
Бизни къалай сатдыла,
Ала бетлерине уялмай?
Кюн тийгенди Япон таулада бузлагъа,
Хапарыбызны айтмагъыз,
Бек джыларла, Къарачайда кызылагъа.
Биз къазауатха кирген кюн
Айланабыз, ит кирик,
Къазаут этмеген кюнубюз
Татлы кёрюнеди, сют кирик.
Чачыла кетдик кыгтай таугъа,
Тёгерегибизге къарай —
Къарачай тауладан кёрмедик —
Биз ёрледик алагъа.
Къарачай тауланы тансыкълаб,
Кёбле ёлдюле, япон окъла чанчакълаб.
Болалмайбыз бу гяур джуртланы
Сууларындан ичерге.
Кюрешебиз бир-бирибизге кебин бичерге.
Сюймей эдик джашлыкъда
Бу узакъ джерде ёлюрге.
Къарачайгъа узакъ тюшгенбиз,

Болалмайбыз келирге.
Къарачай байла, бийле
Бизни къазауатха бердиле,
Бойнубузда борч болмай.
Байла туралла Къарачайда,
Бизни ючюн бир да кыйналмай.
Бир бёлек джылны джашлыкъда
Къарачай элде джашадыкъ,
Келе келиб, Япон белгиде
Ит этлени ашадыкъ.
Къарачайда кызла алай джылайла:
«Бу суу Японнга бара эсе,
Башыбызны суугъа атайыкъ,
Аскер джашладан келген письмоланы
Къойнубузгъа салыб джатайыкъ».
Джылтырайла япон тауну ташлары,
Къырылалла Къарачайны
Акъыл-балыкъ болмагъан джашлары.
Къалгъан аскерле кирик,
Япон бизни къууалмай,
Бизни артха тыялмай.
Окъ тийгенди Къаракётланы
Мырзай джарлыны белинден,
Ол кюн хайыр чыкъмай
Къалгъанды къаплан кирик кёлюнден.
Къаракетланы Мырзай барады
Аскерледен алгъа, айырылыб,
Къылыч урады джаш Мырзай
Япон аскерге, кыйырылыб.
Аллай джигит аналагъа кёб туумайды:
Къаракетланы батыр Мырзай
Окъдан кёзюн джуммайды.

ТАТАРКЪАН

Джаумла джауалла джалпакълагъа, кёллеге,
 Къуугъун келгенди Къарачайда элlege,
 Ныхытны башында сюеледиле юч къурукъ,
 Дуут-Аягындан чыкъды ачы къуугъун, кычырыкъ.
 Бир къауум джетди Къарачайгъа, ычхыныб,
 Анда болур Батда улу батыр Татаркъан,
 Джетишген кюн алады ол керти къан.
 Экинчиси Мука улу омакъ Байчагъар,
 Кылыгъындан кызыл-ала къан агъар.
 Татаркъан бизден артыкъ не этеди?
 Джау кёрсек а, аллыбызгъа салабыз,
 Джаугъа джетсек, къаныбызны алабыз.
 Татаркъанны кюндюз излеле да табмалла.
 Эр джигитле джукъламалла, джатмалла.
 Иммолат да ёрге-энишге чабады,
 Кеси минген тору аджирни арытды.
 Бийлигин сахтиян чарыкъла бла танытды.
 Татаркъан а джолоучулукъ алгъанды,
 Ох эте, кеч эте, экинчи кюн келгенди.
 Къарагъанды да, эде киши кёрмегенди.
 – Анам, джаным, бизни элибиз къайры кетгенди?
 – Ишни заманыды, элибиз ишге кетгенди.
 – Анам, тюнене кёйчу кюшда къалгъанем,
 Джангур джаууб, онгсуз-къолайсыз болгъанем.
 Эртденбла, сюрюу къобхунчу,
 Ашыгъыб, мен эртде туруб кетгенме,
 Бек ач болуб, улу инджилиб джеттенме.
 Бир хазырынг-бузурунг джокъмуду?
 – Алгъын ийген кёйларынгдан этген эдим къурманлыкъ:
 Андан сеннге толу юлюш кёйгъанем,
 Юч ёзенден юч эгечинг джетдиле,
 Ала, джылаб, сеннге алгыш этдиле.
 Юч сюегин ючюсю ашаб кетдиле.
 Сеннге къалгъан – джауорун бла баш джарты.
 Сени ауузунга тийсин деб, кёйгъанем.
 Ашай тур, ол тюддю ашарыкъны арты.
 Ол джауорунну этин сыдырды да, юч къабды.
 Элни къуугъуннга кетгенин джауорундан таныды:
 – Анам, мени «иш заманды» деб джубатма.
 Къуугъуннга кетген аскерни да узайтма.
 Берген сютюнг бла сенден тилейме.
 – Къалмазлыкъса, джашым, аны билеме,
 Дуут джалпагъын кызылбек аскер алгъанды,
 Элибиз да къуугъун этиб къуралгъанды,
 Джалпакъ кылы къалмай, ёзеннге да киргенди,
 Къатынны-кызыны джалан аякъ этиб сюргенди.
 Эмчек ананг бара эди, кыызгъан ийнекча, ёкюре,

Къызылбекле бара элле, джесирлеге джекире.
 – Анам, бюгече бир джарлы джашчыкъ кѣргенем,
 Ол джашчыкъгъа чабырларымы бергенем.
 Джокъмуду меннге эрик ашагъан чабырлыкъ?
 Къалмагъанды энди рахатлыкъ-сабырлыкъ...
 Чабырлыкъны ууа, чаба кетгенди,
 Эрлай джолда эки чабыр этгенди,
 Аскерни Схауат сыртында джетгенди.
 Секириб, ол эрлай ёре туруб,
 Эки этегин бюрек башындан къайырды,
 Уланланы эркечлерин айырды.
 Бѣлек уланны сыртны энишге,
 Сютден тойгъан маркъа къозулай, ойнатды.
 Джеттени бла къан гыртчыла чайнатды.
 Ёте барды да, эркек къузгъунча, къычырды,
 Къыркъылгъан къойгъа джыйын джанлы ычхынды,
 Схауатны сууун къызыл къаннга алдырды,
 Батда улу батыр Татаркъан
 Арыгъан джашлагъа салды ат аркъан,
 Манс джетмейди батыр Татаркъанны белине,
 Ой, бет табдырды Къарачай деген элине.
 Батыр Татаркъан алтынлыгъа бетден бетге базады,
 Къызылкѣнчек улу омакъ Иммолат,
 Аягындан, черкес атлай, асхайды.
 Татаркъан алтынлыны бетден бетге атады.
 Къызылкѣнчек улу аягындан, черкес атлай, джатады.
 Схауатда ачы барды да, гара джокъ.
 Не къарайбыз да, Алботланы Зулияда
 Бирден сора джара джокъ.

КЪОБАНЛАНЫ КЪОЙ БѢЛЕК

А, марджа, джашла!
 Кюз артында Узун Къолда къош эдик.
 Эй, малгар бийлеге
 Биз джууукъ эдик, тейри болсун, хоншу эдик.
 А, бара-келе,
 Ала бизни тахсабызны билдиле.
 Итлерибиз бир ингирде
 Ауушха къараб, ачы къансыб юрдюле.

Ой, кюз къойчула тура эдик
 Гара аллында, къош болуб.
 Къойланы кюте эдик,
 Къалгъан ишледен башыбызгъа бош болуб.
 Ёзен ишчиле да
 Тура элле, ындыр эте, печ эте.
 Ассы гяуурла да
 Аугъан кѣреем ауушдан, ингир эте, кеч эте.

Танг аласына
 Малгар аскерле стауатха кирдиле.
 Кюн а аллына да
 Сюрюучюлени малла бла сюрдюле.
 Ауушха джетиб,
 Сюрюучюлени бош этдиле, ийдиле.
 Хыликке этиб,
 Ыйлыкъ сѣзле айтыб, ызларындан кюлдюле.

Ай, кюз къойчула
 Къарачайгъа тау къуугъунла ийдиле,
 Ала, эрлай джетиб,
 Юслерине сауут-саба кийдиле.
 Къуугъунчула делле:
 «Малгарлыла къой сюрдюле
 Тишлик ючюн, эт ючюн.
 Биз уруш этейик

Халкъыбызгъа намыс ючюн, бет ючюн». Къалай кёзюусюзде Къой къуугъуну ёзенлеге джайылгъанд.

Эй, бусагъатда уа,
Къарачай къалмай, кюзю ишге чачылгъанд.
Ай, марджа, джашла!
Ёзен ишде къалгъан эдик бёлек джаш.
Ёзен а ишни да,
Ишлей келиб, эки юлешдик.
Ёзен а ишни терк тындырдыкъ,
Бирикген эки джаш бла къарт.
Ой, къанлыланы да
Ызларындан джетерге деб, сёлешдик.

Ай, тау къуугъуннга
Чаба-джорта, сора джашла тебретдик.
Ант да этерге,
Барыбыз да Шидакъ тюбге сюжюлдюк.
Шидакъ а тюбде,
Сафдан чыгъыб, бирем-бирем южюлдюк.

Ант да этишиб,
Таякъ тюбден терк-терк чыгъыб тизидик.
Ой, бёлек улан
Дженгил-дженгил сауут-саба сермелле,
Атланы бошлаб а,
Ала бирден тау артына тебрелле.

Ай, чаба-джорта,
Алгъы бурун къойчу къошха джетгенек,
Къойчуладан а,
Къой сюрюуден сора хапар соргъанек,
Ай, кёб тюйюлдю,
Къой сюрююнню Тау Артына баргъаны.
Къалай иги болду,
Салаттерийни быйыл ёзен ишде къалгъаны.

Ай, аман джашла!
Биз чыкъгъанек ал тизгинде алты атлы.
Джетишген кюнде уа,
Тамам керти — барындан да джан татлы.
Ой, тамадабыз
Къоджакъланы Салаттерий, хан атлы.
Миннген а аты,
Тейри болсун, учхан къушдан къанатлы.

Экинчилери
Мингкёй улу болур, батыр Гюргокъа.

Атхан шкогундан
Эки огъу бир тютюн бла тенг чыгъа.
Ючюнчюлери —
Тёппе улу джигит туугъан джаш Къулча,
Миннген аты да
Кёкде баргъан къанатлыдан бек уча.
Тёртюнчюлери —
Ёзенланы таулу кёллю джаш Отар.
Миннген а аты,
Тауда кийикни оздурмайын, терк тутар.
Бешинчилери —
Хапа улу батыр туугъан Махтиди,
Аты, садакъ окълай,
Отдан чартлагъан, тейри болсун, джилтинди.

Алтынчылары —
Ётгюр улан Джазаланы Джумаиды.
Былай батыр а,
Бир анагъа эки кере туумайды.
Ай, аман джашла!
Къобанланы къара къойну сюрдюле,
Ит да гяуурла,
Бизден алгъын Хурзук ауушха миндиле.

А, марджа, джашла!
Мындан ары ауушха дери ёрюмдю.
Сюрююнню джеталмасакъ,
Къарачайда къартладан бизге ёлюмдю.
Ай, ётгюр джашла!
Ауушдан ары джетербиз къысха — энишди.
Къой сюрююнню къайытармасакъ,
Къарачайда къатын-къыздан беишди.

Джашла, баргъаныбыз
Белгилиди — Ондуркъаны джолуду.
Бизге да болгъан —
Чыгыр Гадурбийни сатлыкълыгъы, зоруду.
Улуй къалгъанды
Стауатда къой сакълагъан итибиз.
Харам а болсун
Гадурбийге берген оймакъ толу сютюбюз.

Аланла, чыкъгъаныбыз
Ондуркъаны мийик баргъан ёрюдю,
Ёлсек а, ёлдюк,
Биз джатарыкъ джандетлени тёрюдю.
Эй, Къоджакълада
Ариу къызла, сары чачлы келинле,
Чилле сайлайдыла
Салаттерий батыргъа джая да киришге.

Салатгерий ханны
Миннген аты, чычхан сыртлы сары аты.
Ой, чаба да джорта,
Ол барыбызны малгар таудан кьаратды.
Эй, керек а болад,
Биз кьошайыкь атла баргъан джюрюше,
Джыйырмашар зулмучу
Джетеди хар бирибизге юлюше.

Аманлыкьчыланы
Ызларындан Барамбада джетгенек.
Джан аямайын,
Джаула бла ёлюм кьазауат этгенек.
Атла болдула
Тегерегибизде тамам темир кьалала.
Къызыл кьан болгъанды
Шейитле кьазауат этген талала.

Ойра, аланла!
Тилекчигим болду мени чырчачыкь,
Малгарла бетджан салдыла,
Барамбада барды деппан кьаячыкь.
Эй, джуду уланла!
Топал Кьулча да келгенди бу кьуугъуннга.
Кьойланы тыйгъанбыз
Джетиб, ой, тау артында дорбуннга.

А, джигит джашла!
Одал чапыракь чырмагъыз окь джарагъа.
Тау да тюбюнде
Алгъан эдик кьара кьойну арагъа.
Эй, таукел джашла!
Суусаб болсакь, садыр суула ичербиз,
Ёлген а болса,
Одал чапыракьдан кебинлигин бичербиз.

Ай, тау уланла!
Джара тамакьла садыр сууланы джутмайла.
От джанадыла да
Кьолларыбыз, шок темирлени тутмайла.
Эй, ёттюр аланла!
Малгарлыла киргендиле чауулгъа.
Ырджы салыннганды
Бюгюн бизни бла харам иннет кьауумгъа.

Эй, кьаплан кёллюле!
Джылтырайла Тау Артында алтынла.
Керек а туююддю,
Бюгюн айырылсын эрле бла кьатынла.
Ташха сойланды
Малгарланы башчылары, сакьталлы.

Хапаланы Гоннгурайны
Атхан огъу бюгюн кьалай багъалыд.

А, шатык уланла!
Учкуланнга келген эди кьой кьуугъун!
Кьуугъун излей эди,
Джууукьда, узакьда кьалгъан болур джууугъу.
Эй, кьой кьуугъунну
Учкуланнга джетдирген ким болады?
Ма, Голаланы Оразайны
Кьонгурау тамагъы.

Ой-да, орундукьну тюбюне атылыб,
Тейри болсун, кьалгъанды,
Ма, Голаланы да Мустафаны бал ашагъан аягъы.
Кьуугъунну эшитиб,
Кьылычлагъа, сауутлагъа кьабышдыкь,
Ой, Учкуландан
Бёлек улан кьой аллына чабышдыкь.

Кьалай кьыйынды
Биз ёрлеген Гондарайны ауушу,
Тунакы чыгъады
Кьулча атыучу кьара шокну тауушу.
Атылыб джетиб,
Кьой бёлекни ётер джерин сакьладыкь.
Сюрюу аллында келген
Эки-юч мазаллыны, атыб, джерге кьабладыкь.

Сауутларын алыб,
Кьой бёлекни ызына терк бургъанек.
Билмей тургъанлай а,
Малгар аскерни артындан кириб ургъанек.
Да, алгъы бурун
Юслерине кьазыкь, кьылыч бла кьуюлдукь.
Аллыбызда баргъан
Лепшокъланы тулпарлары Иналукь.

Да, сора атны
Тау башында ышхылдыгъа кьантардыкь.
Ёлюм кьазауатда
Кьобанланы кьой бёлекни кьайытардыкь.
Кьойла тебрелле,
Эркечлени ызларындан бирлеше.
Биз да кьорешебиз,
Алгъа атланыб, кьазауатха кирише.

Ойра, кьарама,
Кьобан улу Къызылбаш, сен кьарама,
Кьарайма дединг да,

Сени джалан башынг малгарлагъа кёрюндю.
 Сеннге айландырыб,
 Ала бары бирден-бирден атдыла,
 Кёбюсю ташха тийиб,
 Бир кесеге джалан башынгы табдыла.
 Къалай къыйыңды,
 Ассы Барамбаны тик ёрлеген ауушу.
 Къулагъыма энтда тунукъ¹ келеди
 Къулча атхан къара шоккуну тауушу.
 Зауаллы Къулча,
 Ата-ата, сени шкогунг джарылды.
 Къуугъун эте,
 Къонгурау тамагъынг хырха болду, къарылды.

Гюрюлдейди да
 Къанлы Барамбаны терен а къулагъы,
 Кёк да чауулгъа
 Чачылгъанды джаш Къулчаны мыйысы.
 Ой, малгарлыла
 Бал къуялла къоздан этилген чырчагъа.
 Ой, медет джаным,
 Окъ тийгенди Деппо улу Къулчагъа.

Ай, Тау Артында
 Бал джюклеиле арба бла чанагъа.
 Сени хапарынгы,
 Базыб, ким айтыр эгечлеринг Саңда бла Санагъа?
 Шоккла атылалла,
 Зынгырдайды ассы Барамбаны къаясы,
 Болубму къалабыз
 Джюзген, джазгъан малгар окъланы заясы.

Ай, марджа, джашла!
 Шууулдайды Барамбаны къаясы.
 Загоштокъ улу джаш Джумай
 Болуб къалды джангыз малгар окъну заясы.
 Эй, сыртларындан
 Ургъан элле учкуланчыла малгаргъа,
 Артларын бизге бурдула
 Джауларыбыз, джукъ табмайын мадаргъа.

Ой да, биз да урдукъ,
 Бёрю болуб, адамбыз деб унутдукъ.
 Малгар а таулары,
 Башха болмай, джаралы итлей, улутдукъ...

ГАПАЛАУ

Ёксюз болуб ёсген эдинг, Гапалау,
 Кёб къыйынлыкъ кёрген эдинг, Гапалау.
 Къарыусузгъа нёгер эдинг, Гапалау,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Джарлылагъа сен таянчакъ болуучуенг,
 Ала ючюн сёзню таукел салычуенг,
 Къарыусузгъа сен кёпюр салычуенг,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Джарлы-къарыусузла ючюн кюрешдинг,
 Алагъа джер ююш алама дединг,
 Тогъуз къама кириб, ёдюнг, Гапалау,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Эки этегинги артха эттененг,
 Джер юлешген джерге чыгыб келгененг,
 «Къарыусузланы унутмагъыз», — дегененг,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Стауатда тогъуз къазан къайнайды,
 Джан-джанынгда тогъуз къама ойнайды,

Ой, кюнде тогъуз къама джылтырайды,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Артха турмай, намысынга уялыб,
 Сермешесе, къызыл къаннга боялыб,
 Тогъуз киши да джан-джанынгдан алыб,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Джан алмадынг, тогъузоулан тюйгюнчюн,
 Джан алмадынг, тогъуз къама киргинчин,
 Джыгылмадынг, тогъуз къама тийгинчин,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Атанг джокъду кёзлеринги джумаргъа,
 Ананг джокъду къан башынгы джууаргъа,
 Эгечинг да джокъ къучакълаб джыларгъа,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

Отунг кёмюлдю, эшигинг джабылды,
 Джарлы, ёксюз — бары санга джылайды,
 Чотчалада къатынынг къызлай къалды,
 Анасына джигит туугъан Гапалау!

¹ Тунукъ — тунакы

КЮУЛЕ

КЪАНШАУБИЙ БЛА ГОШАЯХ

(халкъ баллада)

Бий Бекмырзагъа туугъан эди төрт улан:
Тамадаларыны аты — Къамгъут бий,
Аны гитчесини аты — Элбуздукъ,
Аны кичисини аты — Къаншаубий,
Эм кичилерини аты — Гилястан.

Гилястан — сабанладан эшеклени сюрюучю,
Къаншаубий — кызыланы келин отоуда
Ичги сёзлерин билиучю,
Тамадалары Къамгъут бий —
Джесирликге джюрюучю.

Къамгъут бий Гошаяхны кёргенди
Сабий кызычыкъланы ичинде;
Сейир бир ариу кызычыкъ,
Бузугъу болмай юсюнде.
Къамгъут бий аны улады,
Бир киши да кёрмеди,
Эл-Джуртуна келтирди, биреуге да бермеди.
Элтиб, аны эмчек анасына берген эди,
Заманына келсе, алырма деб,
Аны кёлюне келген эди.

— Анам, мени асырагъанча, муну да асыра,
Бир кишиге кёргюзтмей.
Асырады аны джети джыл джер юйюнде
Биреуге да кёргюзтмей.
Къамгъут бийни эмчек анасы аны атына
Гошаях бийче атады,
Аны къатына адам кьоймайын,
Биргесине джатады.
Къамгъут бий, аны эмчек анасында
Онджети джылы джетген кюн,
Барыб, аны алай кёргенди.
Къамгъут бий, аны кёргенлей,
Ашхы къатын боллугъун билгенди.
Къууаннгандан, кесин тыялмай,
Кеси аллына кюлгенди.
Аны кёрюб, Гошаях бийче суююндю.
Гошаях бийчени хапары
Тау элlege билинди.

Гошаях бийче, былай айтыб, кюу этди:
— Мен алгъы бурун
Къамгъут бийге баргъанма,
Кёб джашамай, Къамгъут бийден

Тул къатынлай къалгъанма.
Къарнашлары не этерелле,
Мен Къамгъут бийден къалмасам,
Элбуздукъ къара джер къабха эди,
Мен анга бармасам.
Сора мен Къаншаубийге баргъанма.
Къаншаубийни бар эди эмчек уланы,
Ол а ким эди деб сорсагъыз —
Хадаужукъланы Гюргокъ бий.
Къаншаубийим таймай анга
Къонакъгъа барыучу эди.
Къаншаубийим ариу эди,
Гюргокъ бийни къатыныны
Кёзю анга къараучу эди.
Сора бир кюн Гюргокъ бийни къатыны
Къаншаубийге айтханды:
— Сен ариуса, кёзюм санга къарайды,
Тыялмайма джаш джюрекни,
Джюрегим санга тарайды.

— Сен мени эмчек уланымы къатыныса,
Сени бла мен ол ишни эталмам,
Гошаях бийчени кьюуб, сени бла кеталмам.
Бийче былай айтыб джылады:
— Басхан башы таракъ-таракъ къаяла,
Ала бир-бирине аугъа эдиле,
Мен джашагъан бу тар ёзеннге
Къара къанла джаутгъа эдиле!

Джылай-джылай, Гошаях
Къаншаубийден тиледи:
— Гюргокълагъа барма сен,
Бир палахы джетмесин къатыныны,
Хыйны-мыйны биледи,
Этген муратына джетгинчи,
Ол сени кьоймаз,
Къанынгдан да тоймаз,
Ол санга этерин этгинчи!

Гюргокъ бийни къатыны,
Къаншаубийден тюнкюлюб,
Боза бла от бергенди,
Боза ичиб, мыйыкъларын сюртгенлей,
Мыйыкълары кьолларына келгенди.
Мыйыкълары алай болуб кёргенде,
Генджа тайгъа миннгенди.

Андан сора ол, къачыб,
Дагъыстанга киргенди,
Дагъыстанда бир уста къатынны
Хапарын билгенди.
Ол къатын айтханды
Къаншаубийни кѳргенде:
— Мен санга къарамам,
Къатынлыкъгъа алмасанг,
Сау этерге мен бойнума алама,
Мени къоюб, сен юйюнге бармасанг.
Ол къатынны алыб,
Киргенлей аны къойнуна,
Мыйыкълары эрлай келди орнуна.

Алаша бойлу эди ол къатын,
Узалаб, къюбюрге джеталмай эди,
Къаншаубийни разы эталмай эди.
Бир къон къатын, узалаб, къюбюрге
Джеталмагъанын кѳргенде,
Къаншаубий анга къюлгенди,
Къаншаубий айтмаса да,
Къатын аны кѳлюндегин билгенди.
— Нек къюлесе, бармыды сени къатынынг,
Бар эсе, узунмуду санлары?
Мен билеме, унутмайса сен аны.

— Барды мени, Гошях деб,
Узун бойлу къатыным,
Джюрегимден кетмейди
Узун къара чачлары,
Аны амалтын тас болдула
Бекмырзаны джашлары.

Сора къатын анга айтханды:
— Бар энди, джанынгдан сюйген
Гошяхны бир кѳр, — деб, —
Джыл кѳзюне къайытыб манга келмесенг,
Къоркъуу барды, мыйыкъларынг тюшер, — деб.
Дарман берди джыл кѳзюне ичерге,
Аны бла биягъынлай мыйыкълары тюшерге.
Къаншаубий генджа тайгъа миннгенди,

Чаба-джорта, Басхан таба келгенди.
Гошях бийче аны излей айланнганын
Алайда, соруб, хапар билгенди.
Андан, уруб, Эл-Джуртуна келгенди,
Джанындан сюйген Гошяхны кѳргенди,
Сора тохтаб джашаргъа мурат этгенди.

— Манга Аллах буюргъан болур, — дейди, —
Джыл кѳзюне джетгенде,
Биягъы дарманны къабханма,
Мыйыкъларымы, алгъынча,
Эки къолума келиб табханма.
Ачыуланыб, мыйыкъланы
Къолумдан атыб, чачханма.
Дагъыда айланыб, биягъы
Дагъыстанга къачханма.

Къаншаубий Гошяхдан
Былай айтыб тиледи:
— Мен ёлеме сени юйюнг,
Сени къымыжа этиб кѳрмесем,
Энтда къайытыб келирме,
Бу ауруудан ёлмесем.
Гошях бийче уялды,
Уялса да, не этсин —
Къымыжа къатын
Чачын ийди аллына,
Юй тюбюнде джюрюдю,
Чачын ийиб сыртына.
Чачы джабды санларын,
Бир затын да кѳрмеди,
Къаншаубийни мураты
Бир файда да бермеди.

— Не этейим, тиширыуну къымыжасы
Эрши болады, кѳрсем,
Кѳлюм чыгъар эди.
Хар тиширыуну чачы,
Гошяхныча, узун болса,
Тиширыу бары чачы ичине бугъар эди.

ГОШАЯХ БИЙЧЕНИ КЮЮУ

— Къаншаубийим тас болгъанды,
Излейме да табмайма,
Къаншаубийим кетгенли, бир кечени
Белими тешиб джатмайма.

Джыла, джыла, джарыллыкъ,
Джарлы Гошях!

Мен не этеме да келген джолун кѳрмейме,
Бѳрю болуб, къара агъачха кирмесем,
Не этерими билмейме.

Ким ёлур, бу бийлени къюклериңден къутулуб?
Къаншаубийим тура болур,
Бирледе джесир болуб, тутулуб.

Къаншаубийни излей-излей,
Къан чабханды эки кёзюме.
Нек ийнанганед Хадаужукъланы
Къахме бийчени сёзюне?!

Къарачач болгъанды Гошаяхны нёгери.
— Кел, Къарачач, Къара ташха барайыкъ,
Джылай-джылай, Къара ташны
Узунуна джарайыкъ.
«Мен да джарылама, сен да джарыл,
Къара таш!» — деб джылайыкъ.

Кел, Къарачач, Къара ташдан
Тёбен таргъа къарайыкъ,
Къаншаубийим келе эсе,
Джюрюгенлеге сорайыкъ.
Келмей эсе, джылай-джылай турайыкъ.
Биягъы къанлы къаягъа ёрлейик.

Айландыкъ да, Къара ташдан атландыкъ,
Изледик да, Къаншаубийни табмадыкъ,
Къаншаубийими табмазлыгъымы билгенме.
Къаншаубий иги эди, ах, демезден,
Ол тегерек ариу къала юйюнг болса,
Бек да ашхы эди аны ичинде,
Гошаях кирик, къара къашлы биринг болса.
— Къарачач, Къаншаубий кетгенди
Мындан озуб, ары таугъа.
Андан келтирир санга

Накъут-налмаз, алтын саугъа.
Алтын саугъа сени болсун,
Къаншаубийни къараб джангыз бир
Кёремеклик мени болсун!

Къан кечиуден ары ётгенди
Генджа тайны ызлары,
Мени кирик джылай къалсынла
Мени бу къайгыгъа салгъанла —
Хадаужукъланы сары чачлы къызлары.

Алай эсегиз алыгъыз,
Къабырымы Къарт Джуртда салыгъыз.
Къаншаубийим, сени ючюн
Кёб къыйынлыкъ кёргенме,
Айлана келиб, Къарачайда
Аман бла ёлгенме.

Къаншаубийим, сен келсент,
Кюн бетни джарытхан,
Кенгден кесин танытхан
Кешенеми кёрюрсе,
Мени тюзлюгом бар эсе,
Сен да менича ёлурсе.

Хапарымы айтырла Къарачайны къартлары,
Мени бу кюннге къойгъан
Хадаужукъланы ит бийчелерини
Болгъа эди бир да къалмай артлары!

СТАМПУЛЧУЛАНЫ ДЖЫРЛАРЫ

Стампулча Стампулга кетдиде,
Мында къалгъанлагъа не къыйынлыкъла джетдиде!
Ол кюнледе бизге болур болгъанды,
Акъ бетледен къызыл нюрле онгнанды,
Бизни элибиз къолан худийледен толгъанды.
Ол кюнле машхарланы кюнюдю,
Аллай къотурбашны джети джаханим юйюдю.
Джылау болду Тебердини уллу тойлары,
Мангырай къалды Гата къыйынлыны
Буу Ёлгенде къойлары.
Тебердиде кирик, къара къозу соймайла,
Пара алмайын, юй салкъынлагъа къоймайла.
Кемеле келелле бизни аллыбызгъа чабанлай,
Биз джарлыла Стампулдан къалмай кетерек,
Бурун кирик, Тебердини табханлай.
Ой, иги сагъан, Теберди къобанны табаред,

Сыйлы Шамда ётмек бла ашаргъа.
 Джаратхан Аллахдан буйрукъ табаред,
 Бурун кибики, тик кюнлюмде,
 Джети эл болуб, джашаргъа.
 Ой, анам, анам, эки эшигинг шау болсун,
 Теберди ёзени шайтан аумаз тау болсун.
 Миннгенбиз кеме бла машинагъа,
 Биз барабыз мухаджирлени ашыра.
 Ой, Зулихатым, Зулихат,
 Джылай къалды Баракъны кызы Анисат.
 Ой, анам, анам, сени эки эшигинг къуругъанд.
 Мени атам, излегенинги табханса,
 Ичингден чыкыгъан эки балангы
 Гяур къолуна, джууукъ джетмеген адамлагъа атханса.
 Ой, анам, анам, сени эки эшигинг шау болгъанды,
 Джылай-джылай, ол ариу санларым къуруйла,
 Артымда къалгъан джарлы эки эгечим
 Орамлада, ит кючюклеча, улуйла.
 Ой, мени атамы эски юйюню эшиклери Къобаннга ачылыб,
 Кыздан айбат джашларынг баралла, джылаб-джылаб,
 Атчабханны энишге, чачылыб.

СОЛТАН ХАДЖИНИ ДЖЫРЫ

Ой, хаджи, хаджи да, къайры бараса, джол болсун?
 Этген ишлеринг сени башынга онг болсун!

«Мени джибердиле Дагъыстандагъы къумукъгъа,
 Кыйдан ышандым Чокула къатын джууукъгъа.

Бойнум чыдамайды Армавирден ургъан сууукъгъа,
 Кыама кирге эди сахтиянчы къара чуутха.

Мени джоюб иерча, сизге этген хатам — джокъ,
 Бурун кибики, тартыб алыргъа атам — джокъ.

Хатам бар эсе, сиз тюбетигиз хатама,
 Таукеллигим ушайды Ожай хаджи атама.

Салам болсун къарнашларым Эсен бла Нанакга,
 Башым къалды да джарлыла ючюн палахха».

Суу алгъанды да, хаджи, Тебердини кёпюрюн,
 Итле джоюб ийдиле джарлыланы ёкюлюн.

Да, былаймыды, хаджи, сени джырынгы эжиую?
 Кыоркъма, хаджи, келир бу итлени санга кёзюую.

Медал тагыгыгыз хаджини аба тонуна,
 Сени джоюб ийдиле итле каторганы джолуна.

Сени алышмайма бу гяуур итлени онуна,
Не болганды, хаджи, джашынг Тууганны эки кьолуна?

Огъары участканда къайнаб чыкыгъан къара сууларын,
Ол къара сууда ала чабакъла ойнайла.

Ажымлы башында сени къан къазанла къайнайла,
Элингде, джерингде сени джашаргъа къоймайла.

Эгечинг Джанымхан, джанынга ырыслаб, джыламайд,
Къумукъ улу уа приговорунга къол салыргъа унамайд.

Огъары чалдышынга ариу къарылгъачла къоналла,
Джашынгдан тууганла сени хапарынгы соралла.

«Не хатам бар эди, Окъуб, сахтиянчы къумукъгъа?
Къама кирсин Джаныуай — бокъ гыбытха.

Ишим тюшгенди патчахны джанында Сенатха,
Салам болсун къарнашларым Эсен бла Нанакга»...

АКЪБИЙЧЕ БЛА РАМАЗАН

Мен баргъан эдим улуу Тебердиден
Ташкёпюр элине къонакыгъа.
Башым а къалганды, ах, мен джарлыны,
Бир таурух бла джомакыгъа.

Теберди аягына биз да джетгенлей,
Бир бёлек атлы кёрюндю.
Аланы кёргенлей, сабий акъылым,
Ах, ташха-таугъа бёлюндю.

Алларында келген ана къарнашым,
Ол мени сарнатды, улутду.
Шыбыла кибик, джетиб ургъанлай,
Сау санларымы къурутду.

Ах, ат къамчиле чулганыб тиелле,
Чыбыкъдан ингичге белиме.
Къайытарыб алыб баралла мени,
Ма, чыгыб кетген элиме.

Атны юсюнден акыгъан къанымы,
Ах, калак итле джалайла.
«Тукъум бет джойгъан, уялмаз», — деб,
Къамчиле бла тюелле.

Кечеле узун, ах, кюле къысха,
Атдыралмайма тангымы.

Сенден сюйгеним бар эсе, Рамазан,
Тёгейим джюрек къанымы.

Джарыла-джылай, ах, мен джарлыны,
Къайытарыб, алыб бардыла.
Къанлы Къачханны юйюне элиб,
Кесими джангыз салдыла.

Кесими джангыз, карантин этиб,
Къатыма киши къоймайын,
Тохтарыкъ тюлдю бу къанлы Къачхан,
Мени къанымдан тоймайын.

Азыкъ орнуна, ах, мен джазыкыгъа,
Ма, ёлюр отну бердиле.
Сабий санларымы къатдырыб мени,
Ах, орундукыгъа кердиле.

Ой, къан къусама, анам, мен джарлы,
Ах, къара джерни кызартыб.
Джанымы береме, ариу санларымы,
Мен орундукыгъа узатыб.

Къамчиле тийген санларымдан
Тынч джатаалмайма керилиб.
Энди ёлюб, кетиб барама, джаным,
Рамазан, сеннге термилиб.

«ДЖЫЛАМАЙЫН, КЪАЛАЙ ЭТСИНЛЕ...»

Узакъ айырылыб, кетиб барабыз,
Ой, бизни ёсдюрген тауладан.
Биз ёлгенлеге бош джылай эдик,
Ала насыблыдыла сауладан.

Джашларыбызны аскерге алдыла,
Онгузлары тюрме сынайла.
Ой, бизге джетген бу къыйынлыкълагъа
Ташла, таула да джылайла.

Ийнеклерибиз орунда къалдыла,
Эшиклери ачылмай, ёкюре.
Машинагъа миниб, сюрюлюб барабыз,
Ызыбызгъа къараб, ёкюне.

Стауат сакълагъан бизни итлерибиз,
Ызыбыздан къараб улуйла.
Джангыз кюннге Кавказ джуртунда
Къаллай эллерибиз къуруйла.

Москвадан келген аскер командирле,
Айланыб, бизни санайла.
Ой, бизни къолюб, къайры кетесиз, деб,
Ёлгенле да джылаб къарайла.

Ала, джыламайын, къалай этсинле —
Кетдиле дууачы къартлары.
Къазахстанда бир джылгъа
Болду ол къартланы артлары.

Бизни джаназычы, дууачы къартла
Джаталла джаназысыз, дууасыз.

Межгитлерибиз этилиб къалдыла,
Байрым кюнледе джумасыз.

Волгадан ётдюрюб, эшелонланы
Эшиклерин алай ачдыла.
Эгеч-къарнашны табмай термилирча,
Къаллай къум тюзлеге чачдыла.

Бизни мында тёткен мор эшелонла,
Энди башха джолла салалла.
Ёксюз къалгъан сабийлерибизни
Мында детдомлагъа алалла.

Кавказ тауланы орнуна энди
Къыргъыз тауланы кёребиз.
Ачыкъ да джетиб, хауа джарашмай,
Инджилиб, ажымлы ёлебиз.

Къыргъыз тауланы ушатыб къарайма
Кавказда ариу таулагъа.
Ёлгенлеге не амал этейик,
Бир кюн тууар эди саулагъа.

Биздеча, мында ёселле, дейле,
Шапталла бла балийле...
Совет властха не хата этгенле
Къартла, къатынла, сабийле?

Бери бир къарагъыз, ой, джамагъатым,
Тётюлюб къалгъанла балала.
Къумлу Азияда ажымлы ёлдюле
Быланы табхан анала.

ЧАМ ДЖЫРЛА

ГОЛЛУ

Ой, ори орадара!
Ори орадара!
От башында эмен джыккыр,
Ори орадара!
Аны ичинде зынтхы боза,
Ори орадара!
Андан ичдим, кекирдим,
Ори орадара!
Ары-бери секирдим,
Ори орадара!
Ой, ори орадара!
Ори орадара!
Аналары айырылдыла.
Ори орадара!
Айырылдыла, не юлешдиле?
Ори орадара!
Юч джыйырма мкююзсюз ийнек,
Ори орадара!
Тёрт джыйырма тюрсюз челек,
Ори орадара!
Джюз бла джыйырма сабсыз сенек,
Ори орадара!
Ой, ори орадара!
Ори орадара!
Аналары Бийчокку..
Ори орадара!
Халджарында юч токълу,

Ори орадара!
Санадым да, бири джокъ,
Ори орадара!
Бычагынгы кыны джокъ.
Ори орадара!
Чабырынгы чыгы джокъ,
Ори орадара!
Ой, ори орадара!
Ори орадара!
Аналары Алабай,
Ори орадара!
Тешден кетген, таналай,
Ори орадара!
Эки аягынг, чаналай,
Ори орадара!
Уруб ийдим — бар алай!
Ори орадара!
Ой, ори орадара!
Ори орадара!
Онг джанына барыгыз,
Ори орадара!
Сол джанына барыгыз,
Ори орадара!
Аякны ариу салыгыз,
Ори орадара!
Къууанч бла къалыгыз,
Ори орадара!

ДЖЁРМЕ

Ой да, джёрме, аллай джёрме,
Былай джёрме, ой-ой.
Мени джёрмем — аллай джёрме,
Къаллай джёрме, ой-ой.
Тыш чегиси джети арбагъа
Джиб болады, ой-ой.
Аны урлагъан дуниядан
Тюр болады, ой-ой.
Мени джёрмем тас болгъанды,
Кёрюмегиз, ой-ой.
Аны урларгъа ол сагъатха
Телимегиз, ой-ой.
Аны ашаргъа ол сагъатха
Бёрюмегиз, ой-ой.

Аны ючюн элге, джолгъа
Келимегиз, ой-ой.
Мени джёрмем багъанадан
Базыкъ эди, ой-ой.
Аны ашаргъа бир къарыннга
Джазыкъ эди, ой-ой.
Мени джёрмем — таулу джёрме,
Баулу джёрме, ой-ой.
Мени джёрмем — ашагъаннга
Даулу джёрме, ой-ой.
Джёрме барад, джаным, джашла,
Джаным бла, ой-ой.
Къан салгъанма джарлы юйюме
Къарным бла, ой-ой.

САНДЫРАКЪ

Ой-да, марджа, сандыракъ а,
 Джангы чыкъгъан сандыракъ.
 Джангылтады сол аякъ а,
 Маджал болсун онг аякъ.
 Махарагъа барайыкъ а,
 Анга туура къарайыкъ.
 Махарада къышлыгъыгъыз,
 Джокъду бир да тынчлыгъыгъыз.
 Ары-бери сюресиз да,
 Джарлы бийге кюлесиз да.
 Тёшден отун атыгъыз да,
 Ырхы ызда къатыгъыз.
 Бет джуумагъан молагъыз а,
 Чегет джуртда къонмагъыз да,
 Къонсагъыз да, онгмагъыз да.
 Кёсесакъал къартыгъыз да,
 Аман болсун артыгъыз.
 «Хаф!» деген итчигигиз,
 Джарым челек сютчюгюгюз,
 Шайтан кирмез юйчюгюгюз,
 Тютюнсюзлей кюйсюн юйюгюз!
 Ойра, марджа, сандыракъ а,
 Сандыракъны санайым а,
 Аманынга къарайым а,
 Джар тюбюнде табайым а.
 Ой, Махай, Махай, эт да,
 Сыртха чыгъыб, хахай эт да.

Чоппанынг бла суу алгъын а,
 Тары гырджындай ууалгъын а.
 Ой, Сюлемен, Сюлемен а,
 Къатынынгы тилемем а.
 Тилесем да, берме сен а,
 Ит кирик да кёрмезем а.
 Арыкъ атны джоргъа этдим,
 Аны бла той этдим да,
 Дуния джюрюген джол этдим а.
 Сабан этдим битишден,
 Атым ёлдо джюрюшден.
 Огъуму атдым къаягъа да,
 Кетиб къалды заягъа да.
 Багъа бериб алмагъыз а,
 Джаныгъызгъа салмагъыз а,
 Хапарлыкъгъа къалмагъыз а,
 Аман сёзню айтмагъыз а.
 Сюрюу-сюрюу къойларыгъыз,
 Ийилиб ётген босагъагъыз,
 Джарыгъы чыкъгъан тегенегиз,
 Ун ётмеген элегиз.
 Элге-джолгъа бермегиз а,
 Къонакъны сыйлы кёрмегиз а,
 Къолуна таякъ бермегиз а,
 Джолда бара кёрюгюз а,
 Аны бла махтагыгъыз,
 Аман сагъатдан къалыгъыз.

СЮЙМЕКЛИК ДЖЫРЛА БЛА ИЙНАРЛА

КЕМИСХАН

Эртденбла эртде туруб къарайма,
Тебердини башы мийик таулагъа.
Ахыратдан ёлгенле келиб алмазла,
Берлик тюлме сени дунияда саулагъа.

Тебердини башы узун терекле,
Бетинге айлансын салктын кёлекке.
Мен суюген киби, сен да мени суюсенг а,
Сени суюсюнле джандетледе мёлекке.

Бетинг къалай ариу джарыкъ болгъанды,
Джана болур джандетлени фанары.
Алындан башлаб, джырынты джырласам,
Келмейди сабий джюрекни къанары.

Эртден сайын арт сынынгдан сынайма,
Кюмюшчюле, кюмюш таякъ джоннганлай.
Ёшюнюнде эки ариу затчыкъ кёреме,
Акъ къаягъа да кёгюрчюнле кюннганлай.

Кёкде баргъан кёксюл ала кёгюрчюн,
Уча келиб, кюннга эди чалманнга.
Кемисханым ауруйду, ёледи, деселе,
Мен джаным берир эдим дарманнга.

Джалан сыртда болур, джаным, кёб малла,
Ала анда гелеу кырдык отлайла.

Сен мени эсима тюшген заманда,
Къыргъый санларым сюелелмей къалалла.

Юсюндеги болур сени кёк чепкенинг,
Чыркъ-чыркъ тура болур сёгюлмей.
Кемисханны бир кишиге да бермем,
Джюрегими джюрек къаны тёгюлмей.

Эки кёксюл кёгюрчюнчюк ойнайла,
Суу ызында сыйдам ёзен талада.
Менден къыйыны болурму, о, джашла,
Бу дуниягъа джаратылгъан джанлада.

Кемисханны къаты тиед сёзлери,
Джарамайла джан джюрюген тамыргъа.
Къалгъан тенглерим джаназымы къылыргла,
Кемисханым тутуб салсын къабыргъа.

Кемисханны багъалы этиб кёйгъанма,
Бармагъына алтын джюзюк ишлетиб.
Менден къалсанг, сени байла алыргла,
Ат илкиче хора атла кишнетиб.

Салктын сыртлада отлайдыла
Мекер тамгъалы къара тору тайла.
Эндиги къатынла кыз табсала,
Ариу Кемисханны атын атайла.

* * *

Сен мындан кетгенли, сени таныгъанла,
Хапарынты меннге соралла.
Чыракъ джаннганлыкыгъа, энди бу джерледе
Джарыкъ болмайла орамла.

Ой, сен кетгенли, букъгъан этеме
Юсюме тийген кюнден да.
Бир мадар бар эсе, кесинги сакълайым,
Ах, сени сюеме кимден да.

Сюймеклигими мен айталмадым,
Кёзюнге къарасам уялыб.
Мен бусагъатда къыйналыб джашайма,
Джукъласам да, сеннге уяныб.

Кимге къарасам да, мен бусагъатда
Сени кёзлеринги кёреме.
Ала ючюн табдым мен джюрек ауруу –
Ийнан, джюрегимден ёлеме.

Сени таныгъанлы, сен анга бир ийнан,
Кёрмейме джюрюр джолуму.
Таймайын тюшюмде суугъа джыгылыб,
Санга узатама кёлүмү.

Таймайын тюшюмде сокъур болама,
Алымда сени кёрмейме.
Атынты айтыб, «ох» дегеними,
Ийнан, алтын таугъа бермейме.

Сени юсюнгден болмагъан хапар
Джаш джюрегиме джарамайд.
Атынгы айтыб, алай башламасам,
Ишлеген ишимден къорамайд.

Мен ёмюрюмде сюерик тюлме,
Да сени къюуб, бирлени.
Сени кёрмегенлей, джылаб ашырама,
Саналыб берилген кюнлени.

Таймайын биргеме айланыб турады,
Кесинге ушагъан кёлеккенг.

Мени джыламугъум джибите-джибите,
Замансыз чагъалла терекле.

Таралыб тебресем, бирча джазыкъсыналла
Таш-агъач да къалмай, топуракъ.
Мени джазыкъсыныб, быйыл терекледен
Замансыз агъад чапыракъ.

Сау онбеш джылны сени сюйгеними
Тенг къызларымдан джашырдым.
Тюшюмде сени бир кёрюр ючюн,
Ёмюрюмю джукълаб ашырдым.

* * *

Сюймеклик ауруу къалай къыйынды —
Саулай санымы тарайды.
Мен сени амалтын ёлюб барама,
Сени муратынг къалайды?

Сен да сюесе, мен да сюеме,
Экибиз бирден сюейик.
Сен да, Ай болуб, мен да, Кюн болуб,
Элни башындан къарайыкъ.

Бир ариу чыпчыкъ джырлайды, наным,
Ол, ташдан суугъа кёмюлюб.
Мени ёмюрюм кетерикмиди,
Ах, сен ариугъа термилиб?

Бир ариу болуб кёрюнед, дейле,
Сууда къундузну къарасы.

Сенсиз, ах, къалай сау болсун, наным,
Мени джюрегими джарасы?

Сюйгенле, дейле, сюйгенле, дейле,
«Сюйгенле» болсун атыбыз.
Сюйгенле олтуруб, ушакъ этерча,
Бир ариу къырдышды къатыбыз.

Сеннге ушатыб, салыб турама
Терекде къызыл алманы.
Сен джангыз кесинг болгъанса, наным,
Джаш джюрегими дарманы.

Бир ариу болуб кёрюнеди меннге,
Теберди къобанны къундузу.
Къурман болайым акъылы джанынга,
Ой, толгъан Айны джуддузу.

* * *

Ой, кёкде баргъан кёксюл кёгюрчюн
Бурулуб тюшдю тенгизге.
Айт деб, айтдырыб, айыб этмегиз,
Ийнар айтайым мен сизге.

Терезелени ары ачыгъыз,
Бир ариу аяз урады.
Сюймеклик ауруу, къатымы сакълаб,
Джанынгы бер деб турады.

Тауланы башы къаралыб келед,
Ол энди къачан ачылыр?
Ийнарларымы, таралыб айтсам,
Къайгъым, сагъышым чачылыр.

Танг аласында тюз башыгъыздан
Сейир илячин къычырсын.
Аллыгъыз бетден, къара чегетден
Алтын мюйюзлю буу чыкъсын.

Мен джан дарманнга алыб келликме
Къара тенгизни къундузун.
Ах, иги сагъан, бир билир эди,
Джазыуу боллукъ джуддузун.

Къалайгъа кириб сагъыш этейим,
Кюнюм алайда кеч болур.
Сюйгени болгъан кесин танытад:
Ол ахсыныргъа ёч болур.

Сен да, менича, тарала эсенг,
Да, белги бере барсанг а.
Бу сюймекликден тюшген джараны
Сен джюрегимден алсанг а.

Мен ийнар айта билмейме, тенгле,
Атым устагъа чыкыгъанды.
Сюймеклигибиз бизни бир болуб,
Джазыу а къайда букыгъанды?

Мени мёлегим тойгъа келмейди,
Ол тойгъа келсе, кёз болад.
Къатына олтуруб, ушакъ этерге —
Бизни тийреде сёз болад.

Мен джюрегиме салгъанма, наным,
Ах, джанган отну кёмюрюн.
Сеннге тарала, сеннге термиле
Кетерик болур ёмюрюм.

Келчи экибиз, джолоучу болуб,
Ол аргъы сыртдан ауайыкъ.
Сен, булут болуб, мен, джангур болуб,
Къарангы кече джауайыкъ.

Ариу, дейдиле, эрши, дейдиле,
Ах, джюрек сюйген ариуду.

Кёрюрге сюе тургъанлайыма,
Кёрсем, джюрегим ауруйду.

Сен джазгъы кюннге шашмай ушайса,
Нюрюнг бетинге тёголе.
Сен ышармасанг, танг атмайды деб,
Алай келеди кёлюме.

Тюз элни ичин баргъан къара суу,
Аны эки джаны саз болуб.
Ызынгдан къараб, бир бек таралдым,
Кёлюм-джюрегим аз болуб.

Сени юсюнге дарий чепкенинг,
Аны алалары ууакъды.
Бери айлан да, бир ышарсанг а, —
Ёлгенлеринге сууабды.

Сени къолунгда алтын къобузунг,
Мен «сокъма» десем, сокъма сен.
Ах, сюймегенле кюе къалырла,
Джазыу биргеди, къоркъма сен.

Сиз, ийнар айт деб, мени къоймайсыз,
Мен ийнар айта билмесем,
Мен ийнар айта къайдан биллигем,
Сюймеклик къаннга кирмесем?!

* * *

Къара къашларынг, ала кёзлеринг
Джюрегими джауун ашайла.
Айхай, элинден аджашыб келиб,
Бир джарыкъ джуддуз джашайды.

Джарыкъ джуддузчукъ кетди, дейдиле,
Мен джазыкъ къалай этейим?
Айыб этмегиз, мени тенглерим,
Ма, мен тас болуб кетейим.

Сюймеклик ауруу синггенди манга,
Мен анга дарман табмайма.
Хар эртден сайын, юйгюзню аллында,
Сюелиб, сени сакълайма.

Къайдан тийгенме сени джанынга?
Къалай джетейим кёлюнге?
Сыртлада битген ариу гоккадан
Айбат кёрюнесе кёзюме.

Къыбыладан чыкыгъан джарыкъ джуддузчукъ
Айны башындан къарайды.
Сюймекликден кюйюб башлагъан джюрекге,
Аллах, къалай дарман джарайды?

Къайры чыкъсам да, джолла бары да
Сизге элтенча кёрюнед.
Сюйгенин табмай къалгъан къыйынды —
Ажымлы ёлгеннге саналад.

Ариучукъ бла джыр эгиздиле —
Дунияда бирге джашайла.
Бютеу дунияны ариу джырлары
Бары да сеннге ушайла.

Ташланы, тауланы эритиб баралла
Сени селешген сёзлеринг.
Мени кёзюме кёрюнюб туралла
Ышарыб туруучу кёзлеринг.

Мен ийнарымы бошайма, тенгле,
Аладан джокъду бир къарыу.
Актылы болгъан ичинде тутады —
Кимде да барды бу ауруу.

Хар джетген бары сени сөгелле,
Мен а — ичимден кюлеме.
Да аны ючюн, сен чырт къыйналма,
Нек сёкгенлерин билеме.

Кёбле кёб сёзню айтырла, алан,
Алай сёзлеге къарама.
Ма бусагъатда кюнюм мутхузду,
Сен алайчыгъын марама.

Этим ашалыб бошалды мени,
Не этерсе къуру джанымы?

Сен джюрегимде мекам салдынг да,
Ичиб бошадынг къанымы.

Хар кече сайын, сени амалтын,
Джукъламай атад тангларым.
Бир сериуюнлюк бермесенг меннге,
Эриб баралла санларым.

Хар ким сенича этемид, къызчыкъ,
Огъесе менми шашама.
Башхагъа барсанг, дерт джетдирликме,
Джаным бу дунияда джашаса.

Кесим сылаучу къара чачынгы,
Ах, энди кимле сылайла?
Санга таралыб, джырлаб башласам,
Таула, ташла да джылайла.

* * *

Сюймеклик ауруу тийгенди меннге,
Мен анга дарман табмайма.
Хар ингир сайын, орамда сюелиб,
Къарайма сени аллынга.

Бу дунияда сен не табарса,
Кесинг ючюн мени ёлтюрюб?
Ол дуниягъа не айтыб барлыкъса,
Мени гюнахымы кёлтюрюб?

Джаз суудан толгъан тал чыбыкъ кибик,
Субай санларынг ийиле.
Ариу бойнунга къара чашчыгъын,
Бурма булутча, тёгюле.

Къара къашларынг кенгден къыйылыб,
Джюрек джаууму ашайса.
Сеннге таралыб, сеннге таралыб,
Мен къыйынлыкъда джашайма.

* * *

Таулагъа къараб, кетиб барама
Тау мараланы мараргъа.
Алтын чач таракъ болуб къалгъае
Сени чачынгы тараргъа.

Аллыбыз сыртда, мийик таулада
Къонгур булутла ойнайла.
Къара къашларынг, ала кёзлеринг
Мени джашаргъа къоймайла.

Биз экибизни сюймеклигибизни
Терен орналын тамыры.
Биз экибизни сюймеклигибизни
Бизни юде болсун тыбыры.

Сюймеклик ауруу — сан ауруу, тенгле,
Ол — сынагъаннга белгили.
Эки джаназы къылыгъыз, тенгле,
Сюйгенин табмай ёлгеннге.

* * *

Ийнар айт, дейсиз, мени къоймайсыз,
Ийнар айтыб, узакъ баралмам.
Сизни арагъызда, эки-юч сёз айтыб,
Башымы къалай алалмам?

Ий, сыртда чалкъы къалай чалалла,
Мында джаугъан анда къар эсе?
Ийнарла айтхан алай къыйынмыды,
Сюйген адамынг бар эсе?

Ий, эки кёзюм чыракъ баралла,
Таулары туюбю тюзлеге.
Гокка хансымы тас этгенме да,
Билмейме къайда излерге.

Ах, кюнден кюннге улуу болады
Джаш джюрегими джарасы.
Ий, былай ариу къалай кёрюнеди
Киши адамны баласы?

Сени сюеме, сени сюеме,
Сенича кийим киеме.

Халинг халиме бир бек ушайды –
Аны ючюн артыкъ сюеме.

Мени бармагымда джюзюгюм, тенгле,
Аны башында чирчиги.
Мени сюйгеними несин сорасыз,
Комсомолланы бирчиги.

Джарыкъ дунияны башында, ариу,
Санга термиле джашайма.
Айыб этмегиз, халал тенглерим,
Мен муну бла бошайма.

ЗАУР

Не болган эди мени Заурума,
Бу кыйынлыкъла джетерча?
Не болган эди мени Заурума,
Абрек чыгыб кетерча?

Сен тенглерингден айырылыб кетдинг,
Ол къан ичгенле амалтын.
Сен ташда-тауда къалай айланаса –
Тюшгенди мени къанатым.

Кюнню батханы, Айны чыкыгъаны,
Ах, джюрегими азгъаны.

Таулагъа чыгыб, мени Зауруму
Барды керти да базгъаны.

Сеннге къадама болуб турадыла
Таулада ариу чегетле.
Сени ызынгдан къараб айланалла
Ол патчах ийген эгетле.

Мен джолгъа чыгыб таралама да,
Джылы аязла уралла.
Мен Айгъа, Кюннге бир бек сукъланама –
Сени кёргенлей туралла.

БУРМАБУТ

Ол Бийчесындан джаум джауады,
Ол Бурмабутдан къаралыб.
Сюеме, дей да, тарала эди,
Кёзлери кёкге аралыб.

Къалай ариу а кычырад, дейле,
Кичи-Балыкъны кундузу.
Бюгече тойда ойнаб тургъанды,
Ой, джюрегими джулдузу.

Ой, бууунумда мени сагъатым,
Сабына дери сары алтын.

Къалай этерге билмей калгъанма,
Ах, наным, сени амалтын.

Ой, аузумдан чыкыгъан тылпыуум
Эринлерими кюйдюред.
Мени наным а алай ариуду –
Къараб кёргенни сюйдюред.

Тауладан мийик мени джюрегим,
Тары бюртюкден аз болду.
Кынадан кызыл мени джаякъларым,
Тюз сапран кибик, саз болду.

* * *

Ийнар айтханнга кюлюучен эдим,
Кесим ийнар-джыр билгинчи.

Ийнардан-джырдан хапарым джокъ эди,
Сюймеклик халгъа киргинчи.

Ах, скойдюм, скойдюм, бир кемсиз скойдюм,
Сюймеклик халны билмейин.
Мен кыйырында тохтаялмадым,
Барыб, ортасына кирмейин.

Сюймеклик деген, бу не азабды?
Бу сюймекликге бир къара!
Актылы болган ичинде тутады,
Кимде да болур бу джара.

Тауланы башы бир ариу болганды,
Ол алгындада къар эди.
Кесинги скойдюрюб, унутуб къояргъа
Меннге не дертинг бар эди?

Къайда джюрюсем да, къайда айлансам да,
Сеннге барыр мени саламым.
Джаным бир минутну унутуб турмайды –
Барыргъа джокъду мадарым.

Не кыйын джашауда мен джашасам да,
Письмо джазгъанымы къурутмам.
Айтхан сёзюме толугу болурма,
Берген сёзюмю унутмам.

Ол артдан артха кышакълы болганды,
Унутуб кыйгъан болурму?
«Этген муратынга джетгин, бала», – деб,
Бир таукел тутду кылуму.

Ол ачы сёзге джууаб эталмадым,
Бир кысха бурулуб кетди да.
Ахыр кюнюмде къараялмадым,
Кёзлерим къарангы этди да.

Сен меннге эттенден ачы зат болуб
Кёrmейме дуня юсюнде.
Джаным саулай къабыргъа салыб,
Бир кёб кёреме тюшюмде.

Мени хапарымы соргъаннга, тенгле,
Ол джарыкъ кюнюм чарс болганд.
Ёмюрден бери сакълагъан ариуум
Сюймеклигим къатыш тас болганд.

Тауланы башы ол мийик таула,
Анда алгындан да къар эди.

Сакъларса, дейдиле, алай айталла,
Сакъларма, дерге, базарса.
Сакълалмайын, унутуб кыйсанг,
Къоркъмай, тартынмай джазарса.

Сюесе, дейле, сюймейсе, дейле,
Сени кёлкюгю билмейме.
Менден башха сюйгенинг бар эсе,
Ол гюнахынга кирмейме.

Байрым кече бир сыйлы кече,
Бурма чашчыгъынгы тарай тур.
Сеннге тансыкъ болсам, Айгъа къарайма,
Сен да хаман анга къарай тур.

Сюймеклигими джашыралмайын,
Салырлай болдум ийнаргъа.
Меннге не дертинг бар эди, ариу,
Былай термилтиб кыйнаргъа?

Сеннге ушатыб, эркелетеме
Гокка хансланы чакъгъанын.
Къатымда тюлсе, айтыб турургъа
Джюрегими ауруу табханын.

* * *

Къарангы кечени, кюнча джарытхан,
Алай сюйгеним бар эди.

Терезени ачыб джатханма, тенгле,
Айны джарыгъын кёрюрге.
Аллах меннге буюргъанмыды
Сюйгенчигими кёрюрге?

Аллыбыз бла баргъан Къобанны
Чайкъалыб урад кёмюгю.
Былай термилиб тургъандан эсе,
Ёлюб къорагъан бек иги.

Къыбыладан чыкыгъан джарыкъ джудуз
Ташайыб кетди таулагъа.
Ёлгенлеге кышуб кетгенсе,
Кышулалмайма саулагъа.

Сюйгеним эте, сюйгеним эте,
Сары суу алды ичими.
Мен къара кийиб, сен бирни сюйюб,
Кимлеге айтаса ичинги?

* * *

Сени амалтын джырчы болсам да,
Айт, не кюнюме джарайса?
Мени джанымы кесинге алыб,
Кёзюме неге къарайса?

Бир джылы джууаб берлик болуренг,
Мени башынга табынсанг.
Сен элигизде къалай эшитмейсе,
Мен юйюбюзде ахсынсам?

Сени кёзюнге къараб тургъанлай,
Ах, арабызда тау болад.
Ауруб а тургъан мени джюрегим,
Сени кёргенлей, сау болад.

Ол кёкню баргъан кёксюл булутла,
Ол Минги Таугъа кьонуучу.

Къатыма олтуруб, бир-эки сёлеш,
Сёзлеринг дарман болуучу.

Башыбыз бла озуб баралла,
Джерге салына, булутла.
Кёзюме къараб, ууакъ ышара,
Ташагъа тюшсем, унутма.

Сенден башыма умут этгенме,
Муратым толуб кёрейим.
Кёзюме къараб, сюеме деб айт,
Аууз мардангы берейим.

Сени ауазынг эшитилед меннге,
Чырпыда чыпчыкъ джырласа.
Мен сеннге былай этерик тюлем,
Айхай, джюрегим чыдаса.

САКЪЛАЙМА

Таулада ёсген субай наратча,
Ариуду сюегинг.
Ах, ариу наным таугъа кетгенди,
Ауруйду джюрегим.

Ах, иги сагъан, кёгюрчюн болуб,
Сеннге бир барыред.
Билмей тургъанлай, сени къатынга
Бир тюшюб къалыред.

Ауушла, тарла къардан толсала,
Джол бегиб кълса да,
Аллынга къараб, сакълаб турлукъма,
Узакъда болсанг да.

«Бюгюн-тамбла келед мал бла...» —
Деб, джолгъа къарайма.
Сен эшитирменг деб, таулагъа айланыб,
Таралыб джырлайма.

САБИЙ ФОЛЬКЛОР

БЕЛЛЯУ

Белляу, белляу, бёлейим,
 Балачыгъым, сенден алгъа ёлейим,
 Кёб джашагъын, хайырынгы кёрейим.
 Бешигинги бауу, бала, ычхынсын,
 Башынгдан огъурлу къаргъа кычырсын.
 Къаргъаланы къонушлары къолдады,
 Сени атанг келе эсе, джолдады.
 Джолукъгъаннга балачыгъын сорады,
 Соргъанындан иги хапар алады,
 Ол алгъанын хурджунуна салады.
 Бал ашасын, бала, сени тамагъынг,
 Кюрен тартсын, бала, сени къабагъынг.
 Къабагъынгда алтын терек орналын,
 Тюб тамыры Ташлы сыртдан къарасын,
 Баш булчугъу джуддузланы санасын.
 Келген къонакъ атын анга байласын,
 Чапырагъы сау сюем-къарыш болсун,
 Салкъынында минг джолоучу солусун.
 Къонакъ юйюнг кёб къонакъладан толсун,
 Къонакълагъа кысыр малла союлсун.
 Сойгъан малларынгы башы сарыды,
 Айтхан сёзюнг дюнелеге¹ дарыды.

Тум къарады балачыгъымы кёзлери,
 Бала, ариу кёзлеринге нюр джаусун,
 Сени ананга сени кибик кёб туусун.
 Малынг, мюлкюнг, балачыгъым, кёб болсун,
 Ашар, джашар кюнюнг кёб болсун,
 Халыуа салырма, бала, сени дженгинге,
 Сукъланмагъын, балачыгъым, тенгинге.
 Тенглеринг сеннге сукъланырча, юй болгъун,
 Хар насыбдан, балачыгъым, сен толгъун.
 Кюнлеринги ойнай-кюле батдыргъын,
 Тангларынгы рахат джукълаб атдыргъын.
 Сау эл сени игилигинге къарасын,
 Балачыгъым джарлылагъа джарасын.
 Сау къутулгъун къууанч бла бешикден,
 Чабыгъ тюшсюн гитче бала эшикден.
 Джукъла, бала, белляу, белляу, бёлейим,
 Джукъудан тойсанг, бешигингден алырма.
 Джукъламасанг, тынчыгъымы бузаса,
 Ишлерими этдирмейин созаса.
 Сен джукъласанг, кёлюм тынчылыкъ табады,
 Эки кёлюм джарлылыкъгъа чабады.

БЕЛЛЯУ, БЕЛЛЯУ, БАЛАЧЫГЪЫМ

Белляу, белляу, балачыгъым,
 Сенден алгъа ёлейим,
 Сени, адам болуб, къатын алыб кёрейим.
 Белляу, белляу, бёлейим,
 Хайырынгы кёрейим.
 Белляу, белляу, бёлейим,
 Сенден алгъа ёлейим.
 Джаша, бала, джашауунгдан тояйым,
 Къурманынга къуба ёгюзле сояйым.
 Къурманлыгъынг тауда отлагъан кийикди,
 Мени джашым тенглеринден мийикди.
 Бешик бауунг болгъа эди окъа,
 Ичген сууунг болгъа эди кёк шоркъа.
 Шоркъаладан, бала, суула алырса,
 Къыйнлыкълардан, Аллах айтса, къалырса.
 Бал ашасын, бала, сени тамагъынг,
 Кюрен тартсын сени тургъан къабагъынг.

Джайны игиси, бала, сеннге кюз болсун,
 Аллахны кёлю, бала, сеннге тюз болсун.
 Белляу, белляу, белляу, белляу, бёлейим,
 Сора сеннге кёб игилик кёрейим.
 Джашай-джашай, ариу бала, къарт болгъун,
 Тенглеринги арасында толу юй болгъун.
 Толу юй болсун мени балам, алгъышлыкъ,
 Сени суймеген болгъа эди къаргъышлыкъ.
 Арбазынгда алтын терек орналын,
 Тюб тамыры Ташлы сыртдан къарасын,
 Баш булчугъу джуддузланы санасын.
 Лайлу, лайлу лалынга,
 Къор болгаем, бала, сени джанынга.
 Лайлу, лайлу лайлыкъдан,
 Топ-туп эте, ойнай-кюле келгин джайлыкъдан.
 Белляу, белляу, белляу, белляу, бёлейим,
 Къарнашларымы келиб кёрейим.
 Къарнашларым келе эселе, джолдалла,

¹ Дюнеле — алам

Джолукъгъаннга ала бизни соралла,
Сора бизден хайыр хапар алалла,
Хапарларын хурджунларына салалла,
Джолукъгъаннга джолукъ джесир къоялла.
Мени балам тенглеринден мийикди,
Мени балам тауда айланган кийикди.
Тенглеринг сукъланыр кибик бир болгъун,

Келинле келир, къызла чыгъар, той болсун.
Лайлу, лайлу, бала, сени нанынга,
Къор болсунла сени эгечлеринг джанынга.
Санларынг этсин, бала, сени салауат,
Джанынг болсун сыйлы Аллахха аманат.
Белляу айтыб, бешигинге бёлейим,
Хайда, джукъла, хайырынгы кёрейим.

* * *

Сау къутулгъун бешигингден, дейме,
Ойнай киргин эшигингден, дейме.
Бешигинги бауу болсун сары алтын,
Сабанларынг толугъа джетиб саргъалсын.
Сени джолунг къыйын болмай, ёр болсун,
Сени душманынги джетер джери кёр болсун.
Джукъла, балам, сенден алгъа ёлейим,

Эртден бла эртде туруб кёрейим.
Алтынлы шоккога бау салгъын,
Къаракъаш къатыннга ау салгъын.
Олтурур джеринг тёр болсун, балам,
Кийик джолларынг ёр болсун, балам.
Игиле ичинде айтылгъын, балам,
Ананг сюйгенча айныгъын, балам.

ЭРТДЕ БИРЕУ БАР ЭДИ,

Эртде биреу бар эди,
Темир тиреу бар эди,
Таш тегене бар эди,
Агъач челек бар эди.
Къумурсханы къой этиб,
Къумгъа джайгъан бар эди.
Къарт атасын джаш этиб,
Къатын алгъан бар эди.

Къарт анасын, джаш этиб,
Эрге берген бар эди.
Ёлген атны, сау этиб,
Чарсха чабхан бар эди.
Къара сууну къайнатыб,
Къаймакъ алгъан бар эди.
Ёлген къушну сау этиб,
Эл сарнатхан бар эди.

БАРА-БАРА БАЗ ТАБДЫМ

Бара-бара баз табдым,
Базны ичинде таракъ табдым.
Таракъны аммагъа бердим,
Амма манга баппу берди,
Баппуну итге атдым,
Ит манга кючюк берди.
Кючюкню къойчугъа бердим,
Къойчу манга кюзу берди.
Кюзуну къонакъгъа сойдум,
Къонакъ манга къамчи берди.

Къамчини джерге урдум,
Джер манга чёмюч берди.
Чёмюкню суугъа атдым,
Суу манга кёмюк берди,
Кёмюкню тапхагъа салдым.
Ары джанындан бир мияу,
Бери джанындан бир мияу,
Келдиде да «хап-хуп», дедиле —
Ичдиле да кетдиле.

* * *

Бап-бап-баппахан,
Сары теке, бурма теке,
Улакъларынг макъыра,
Эчкилеринг чакъыра.

Бап-бап-баппахан,
Юй тюбюнде сары теке,
Сандыракъгъа бары теке,
Джигейчиги джары теке,

Ашагъаны тары теке,
Ичгени боза теке,
Текелени оза теке.
Бап-бап-баппахан,
Сары теке, бурма теке,
Къош ичине кире теке,
Таш юсюне мине теке,

Бурма теке, бурма теке,
Къая ранда тура теке,
Агъач къабукъ къыра теке,
Джашчыкъланы ура теке,
Чырпы бюксек, къыркъа теке,
Бурма теке, бурма теке,
Сабийлени урма, теке!

КЪАКЪ-КЪАКЪ КЪАРГЪАЛА

Къакъ-къакъ къаргъала,
Къамиш тюбю жаркъала,
Ачы сууда балыкъла,
Тийре ичинде джылкъыла.
— Джылкъы кимни джылкъысы?
— Къазий улу Къаммолатны джылкъысы.
— Къаммолат къайры кетгенди?
— Мал джолуна кетгенди.
— Мал джолундан къачан келликди?

— Джылкъы чыкъса келликди.
— Джылкъы чыкъса, джаз болады.
Балалары къаз болады.
Къазий улу Къаммолат,
Миннген атынг къашхалыкъ,
Сыртына миннген сыйпалакъ,
Бегене чара тындыргъан,
Отуз къалакъ сындыргъан.

ДЖЮУ-ДЖЮУ-ДЖЮУ АЛА

Джюу-джюу-джюу ала,
Эки чычхан суу ала,
Амма боза бишире,
Акка кийик тюшюре.

Босагъадан абына,
Сакъалчыгъы къабына...
Дыгъы-дыгъы-дыгъы этейим,
Сени бирчик тепсетейим!

* * *

— Кишиу, кишиу!
— Мияу, мияу!
— Ач болдунгму?
— Хоу, хоу!
— Не ашайса?

— Джау, джау!
— Джатаса мурулдай,
Джукълайса хурулдай.
Чычханланы къоймайса,
Этлеринден тоймайса.

ДЖАЗЫУЧУЛАНЫ ЧЫГЪАРМАЛАРЫ

СЕМЕНЛАНЫ КЪАЛТУР (1750—1850)

Семенлени Къалтур XVIII-чи ёмюрню орта сюреминде Учкуланда туугъанды. Ол фахмусу бла, кючю-къарыуу бла да халкъны арасында аты айтылыб тургъан адам болгъанды. Джамагъат эси сакълагъан хапарлагъа кёре, чыныкыгъан, хар неге да тырмашхан Къалтур тутушлада, садакъ атыуда, атлада ойнауда кишини аллына джибермегенди. Тойгъа-оюннга, джыргъа-таурухха, чамгъа-накырмадагъа уста болгъаны себебли, къууанчлада анга алгъыш айтдырыргъа, джырлатыб тын-гыларгъа бек суйгендиле.

Къалтурну бир къауум джырлары, алгъышлары, назмулары, айтышлары тас болмай эндиге джетгендиле. Ала джырчыны терен фахмусуна, эслилигине ша-гъатдыла. Анга «...къарачай-малкъар халкъны тюнгюч джырчысы», дейдиле.

Семенлени Къалтур 1808—1811 джыллада Къарачайда кёб адамны кыргызан эминадан да сау къалыб (юй бийчеси бла алты сабийи ёлгендиле), джангы юйдегисинден да артында тёрт джашын къоюб, XIX ёмюрню ал джарымында ауушханды.

Энчи китаблары:

Къалтур. Назмула. Карачаевск, 2003. Китабны джарашдыргъан Семенлени А.

Джыйым китаблада:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы (тюрк эмда къарачай-малкъар тилле-де). Джарашдыргъанла: Хаджиланы Т., Хапчаланы Т., Геляланы А. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Къалтур. // Ортабайланы Р. Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Къалтур. // Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981.

Семенлени Къалтур. // Кыргыыланы Н. Кюрени джазыула. Карачаевск, 2001.

АЛГЪЫШ

Боза аякъ, сыра аякъ!
Джалбарайыкъ, арагъа салайыкъ!
Игиликден юлош алайыкъ.
Аманлыкъдан кенге къалайыкъ!
Игилик деген, бизни юсюбюзден
Кетмесин!
Аманлыкъ деген, артыбыздан
Къуууб джетмесин!
Кийген кийими кёкло болсун,
Акълы болсун!
Адамла бла джарашыу болсун,
Татлы болсун!
Атлыла ойнар арбазы болсун!
Бугъала бишер къазаны болсун!
Къатында джууукъ базары болсун!
Этеги-дженги кенг болсун!

Игилеге, ашхылагъа тенг болсун!
Сюрген сабаны битимли болсун!
Келинчик кеси этимли болсун!
Иги келин юйге келсе —
Ийнени ийнек этер, юй этер.
Аман келин юйге келсе —
Юйюнгю тюб этер.
Бутун буруб олтурсун!
Бутлай урчукъ толтурсун!
Къайын анасына аман болса уа —
Бурула, джылай олтурсун!
Ал табханы таракъчы болсун!
Экинчиси таякъчы болсун!
Тюй бюртюк кибик юйресин!
Ашхы муратына тюбесин!

* * *

– Къалтур, санга ышанады Къарачай.
– Ышаннгылы болалсам эди,
Мен алай...
– Къалтур, сёзюнг болмаучанед экили?
– Сёзюм бирди! Мен билеме кесими:
Тау артында менден онглу
Барды бир джаш.
Аны элтселе, болаллыкды
Кимден да баш.
– Нек къоркъаса, Къалтур, андан
Сен быллай бир?

– Мен айтайым, айтылгъандан
Сен хапар бил:
«Къызбайлыкъ этмеген,
Батырлыкъ да этмез».
Ол келсе, Къалтургъа
Биринчилик джетмез:
Мен къачхан кийикни
Къалай ура эсем,
Ол учхан чыпчыкыны
Алай уралады.

ХИДЖИ

Къаягъа миндим да:
«Хиджи!» – дедиле.
Къатыным ёддю да:
«Худжу!» – дедиле.

Аллыма чыкъды
Асхакъ джугъутур:
«Сакъатха тийме –
Тейри сууутур...»

Мен тохтамадым,
Атдым асхакъны,
Шкогум чарлаб,
Джилтинле чакъды...

Къачды да – сюрдѳм:
Бир бекге барды.
Учду... кюйдю...
Тас болуб къалды!

Къолумда шкогум,
Бир нёгер кирик.
Беклениб къалдым,
Бийнегер кирик...

Бир джаным – хауа,
Юч джаным – къая.
Джаным – къолумда,
Аягъым тая.

Мени излегенле,
Табар муратлы,
Шкок атдыла.
Мен да ата турдум –
Экинчи эртенбла
Мени табдыла!

Мансланы ийдиле,
Хиджини тагъыб,
Олтурдум анга,
Таукеллик табыб.

Тартылыб чыкъдым
Къая башына.
Къадалыб мансха,
Къутулгъанымда.
Алай болгъанем,
Чабарлай чарсда...

УУАНЫК БЕРИБ

Гюрджюлюлеге чалкъы этдиргенем,
Ууанык бериб;
Чалкъымы ууладым:
«Хы! Энди уа!» – деб,
Къууаныб келиб...

Чалмайды хансны, кекелле къоюб,
Сылаб барады:
«Мен джукъа болдум!» – деб,
Дюрючюгюм джылаб барады.

«Тарт, Къалтур!» — дейди ызымдан
Келген, юсюме бюрке.
Бирсилери да, анга къошулуб,
Самаркъау эте.

Алайдан кетиб, кёкен къурула
Табыб, от джакъдым.
Къызыуу тюшюб бошагъанында,
Чалкъымы отха атдым.

Ол къыппа-къызыл болду да, сора
Хансха ташладым.
Суутганында, джарашдырдым да
Чалыб башладым.

Энди уа чалкъым,
Тюз чалыб къоймай,
Джюлюйдю-джюлюй!
Аны хапары кюз джыйында
Джюрюйдю-джюрюй!

«ЭНДИ УУЧУЛУКЪ КЪАЛСЫН»

Уугъа бардым да, баргъаным кибик
Къурулай къайытыб келдим.
Эшиттен затымы, кёрген затымы
Юйге айтыб келдим.
Къарт джугъутурну ышаннга сала,
Сампалдан тартдым.
Ол атымады... Сора бир таууш,
Манга былай айтды:
— Къалтур! Энди къой!
Ууну арты къууду.

Уруну арты — къуру!...
Адам джокъ... Джан джокъ...
Апсаты кеси селешди болур!...
Апсаты, сенден къоратхан малым —
Минг чакълы кийик.
Сынгар бирин да ёлтюрмегенме
Аланы, сюйюб...
Бер разылыкъ... бюгюнден сора
Сен айтхан болсун!
Джууаб болмады... Айтдым кесиме:
«Энди уучулукъ къалсын!»

САРАЙ БЛА САРАЛЫБ

Сарай бла Саралыб,
Ала санга къанатдыла.
Бу сёзюме джамагъатым
Шагъатдыла.

Ол Хиджи къызы Сарайды,
Джан чачларын тарайды.
Кесине базгъан бары
Аны марайды.

Кече олтурса, сыргалы
Къазан алады.
Кюндюз ишлесе, бау аллы
Сабан орады.

Алтын окъадан он бармагы бла
Сурат этеди.
Тиширыу ишде кишиге оздурмам деб,
Мурат этеди.

Къыптысыны бурну
Къылны къыяды.

Джигерлик бла тенглерини
Аллын тыяды.

Тыйын тонланы бичеди,
Олтургъан иште бийчеди...
Ариу Сарайны он бармагы —
Он къатын.
Кесине къарасанг —
Кеси тартхан бир алтын.

Экинчи айтырым:
Хиджини джашы Саралыб,
Джаш болса да,
Керти адамгъа саналыб.

Кёрген-кёрген къалады,
Мынга аралыб.
Хапар берир, чабхан атдан
Алгъа баралыб.
Къызла ийнар
Этедиле, таралыб.

Уугъа чыкъса,
Излегенин табады.
Саралыбым джансызгъа
Джан салады.

Джокъну бар этер,
Барны кёб этер.
Алай бла кенг муратха
Терк джетер...

Сен аланы сылтаугъа
Нек салдың?
Джарыкъ болур джерде
Мутхуз нек болдунг?

Ол экиси — сени эки
Билегинг.
Билек болса, ойнарыкъды
Джюрегинг.

КЪАЛТУР БЛА АЛИБЕК

— Хиджи, сен чамчыса, дейле,
Алаймыды? — деди Алибек.
— Алайды деб, махтаныргъа
Джараймыды? — деди Къалтур.
— Хар сёзюме ушаш сёз табсанг,
Бир къой берирме.

— Табмасам, мен да
Бир той берирме.
— Ахыр сёзюмю айтайым:
Тамбла орта кюндю.
— Ахыр джууабымы этейим:
Балтамы сабы отда кюйдю.

* * *

«Тели тепсей билмез,
Тепсеб тебресе, къоя билмез», —
Деб сёзюмю этмегиз, ансы:
«Арымагъан-талмагъан,

Штангкъыл къаза къалмагъан», —
Деген менме.
Мен тепсейим.
Хайда, къобуз, харс!
Мыдахлыкъ болсун тас!

* * *

Саламым бла къууугъум,
Кесиме ушагъан джууугъум.
Келе тур, къалмай эриниб,
Суутма мени тёрюмю!
Саламым бла къууугъум,

Кесиме ушагъан джууугъум,
Теке териден — тулугъум,
Кесинг кибиқди къылыгъым!
Эчки териден — гыбытым,
Ариу джашаргъа — умутум!

* * *

Кёб болса да Апсатыны
Маллары,
Аланы да барды, шохум,
Санлары.

* * *

Табама деб, табханынга
Табан урма.
Таба эсенг, кереклингден
Артыкъ къырма!

КЪАРТ БОЛГЪАНСА, КЪАЛТУР!

— Къарт болгъанса, Къалтур,
Неге джарайса?
— Алан, мени сен къартхамы
Санайса?

Таугъа барыб, кийиклени
Юркютеме.
Элге келиб, чѳрчеклени
Чиркитеме.

* * *

Эминагъа джыр этдим да,
Джырлыкъ болдум.
Тытытлагъа сырындым да,
Урлукъ болдум.

* * *

Мен баргъан эдим Дууут элине
Кесим, къонакъ болуб.
Къызланы барын
Алландыргъан эдим,
Табсыз омакъ болуб.

Мен къонакъбайда олтургъан эдим
Тѳбен къууушха.
Кире да чыгъа айланадыла
Къызла джумушха.

Бир къыз кирди да, ол кѳзюн манга
Къаратыб кетди.
Экинчи къыз а, ол мени тамам
Джаратыб кетди.

Ючюнчю, кириб, джукъ да
Сагъынмай, уялыб кетди.
Тѳртюнчю кириб, айтыргъа базмай,
Къыйналыб кетди.

Бешинчи кирди да, ол
Къашларымы сылаб кетди.
Алтынчы кирди да:
«Мени алмайса!» —
Деб джылаб кетди.

Джетинчи кирди да,
Чыгъаргъа унамай, къалыб кетди.
Сора бир тенгим,
Къууушда къоймай,
Мени алыб кетди.

КЕЛЕЧИЛИК

Мен Тытытха келечиле ийген эдим:
— Къоратмагъыз,
Не къошмагъыз, — деген эдим, —
Къыбылагъа айланыб, тоханала кибик,
Юйлери барды, дегиз, — дегенем. —
Къара чегет кибик,
Кѳгет тереклери барды, дегиз, — дегенем.
Ол терекледе алмалары, кертмелери,
Шаптааллары барды, дегиз, — дегенем. —
Айыбха кийген шамеледжи¹
Орус къауракъ къапталлары
Барды, дегиз, — дегенем. —
Арт эшиги барды,

Ал эшиги барды, дегиз, — дегенем. —
Отоу юйю,
Къонакъ юйю барды, дегиз, — дегенем. —
Тѳгерегине мийик хуна болуб,
Дуркъулары барды, дегиз, — дегенем. —
Эки Арада Трам тамгъалы
Джылакъылары барды, дегиз, — дегенем. —
Дуркъулары ичлеринде
Антаулары барды, дегиз, — дегенем. —
Къыйырларына тогъайла салыныб,
Джантаулары барды, дегиз, — дегенем. —
Бир арбаны кеси бегитген
Узун-узун манслары барды, дегиз, — дегенем. —

¹ Шамеледжи — эки джаны къолан дарий

Тепсилеринде, къуру да, къонакъ
 Къайытыб ашар кибик,
 Ашлары барды, дегиз, — дегенем. —
 Джугъутур териледен джумушакъ-джумушакъ
 Тудукълары барды, дегиз, — дегенем. —
 Къашха эчки териледен,
 Къызыл-къызыл боялыб,
 Гыбытлары барды, дегиз, — дегенем. —
 Гёзенни маймуллары, аркъаулары
 Бютеу къакъдан
 Кёрюнмейди, дегиз, — дегенем. —
 Къалтурга кибик сый
 Кишиге берилмейди, дегиз, — дегенем. —
 Джау гыбытладан, бал гыбытладан
 Бал-джау тама, тюблерине
 Табакъла салыныб, дегиз, — дегенем. —
 Байла къызларын теджейдиле,
 Кеслери, джалыныб, дегиз, — дегенем. —

Кюлтелени беджен этиб,
 Бедженде бишсе, черен этиб, бегитиб,
 Тёгерегине малкъар хуна
 Эддириб турган адамды, дегиз, — дегенем. —
 Джууукъну-тенгни тутхан,
 Тауушу кенгнге чыкыган,
 Арымаган, талмаган,
 Чийсил сёзю болмаган
 Адамды, дегиз, — дегенем. —
 Бу рысхыны барына да ие кёз бла
 Къараган тиширыу керекди!
 Ким да табылады, алай а
 Аны тындыраллыкъ
 Джангыз Хаммесейди, дегиз, — дегенем. —
 Арсар болмай, бу келечиликни
 Айтыгъыз, — дегенем. —
 Тытытны кесини джууабын алыб
 Къайытыгъыз! — дегенем.

ХАММЕСЕЙ

Чегетде битген
 Чегет раса, о-о-о!
 Чегетте кириб,
 Неге тураса? о-о-о!

Чегетде турсанг,
 Чириб къалырса, о-о-о!
 Кюллюмге келсенг,
 Кюню болурса, о-о-о!

Мен айтырыкъны
 Кесинг билесе, о-о-о!
 Кюллюм игиди
 Чегетден эсе, о-о-о!

Къарт туююл эдим,
 Ариу Хаммесей, о-о-о!
 Улайыб къалдым,
 Мен сени кюсей, о-о-о!

Аслам мычыды,
 Къалай этейим, о-о-о!
 Мени къачхы кюнюм
 Батмайын, дейме, о-о-о!

Къоярыкъ тюлме
 Тытытны къызы, о-о-о!
 Бу Хаммесейни
 Табмайын, дейме, о-о-о!

Бу Тытытлада
 Къадау таш, дейме, о-о-о!
 Титиремейди,
 Тебмейди, дейме, о-о-о!

Ой, мени джаным
 Сау болуб, дейме, о-о-о!
 Хаммесей бизден
 Кетмейди, дейме, о-о-о!

БАЙРАМУКЪЛАНЫ КЮЧЮК (1772—1862)

Байрамукъланы Дебону джашы Кючюк 1772 джылда Хурзукда туугъанды. Алгъа Дагъыстанны Аксай элинде, ызы бла Тюркню Стамбул шахарында дин билим алгъанды. Тюрк, араб, орус тилеге уста болгъан бла бирге, шаркъ поэзияны терен билгенди.

Дебо улу Кючюк, XIX ёмюрде Къарачайда белгили дин къуллукъчу, хаджи, кесини заманында билимли, сыйлы адамланы бири болгъанды.

Аны Кавказ урушха аталгъан «Хасаука», «Умар» деген джырлары, халкъны ёлюмсюз поэзиясына къошулгъандыла.

Джыйым китаблада:

Къарачай поэзияны антологиясы. Джарашдыргъанла: Акъбайланы М., Байрамукъланы Х., Къагъыйланы Н. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. т. 1. Автор-составитель Урусов К. Черкесск, 1997.

ХАСАУКА

Къычырады Дауле: «Хахай, къуугъун!
Къарачайны шохун, барын, джуугъун
Чакъырыгъыз — бизге дженгил джетсинле,
Къара кюнде бир болушлукъ этсинле!

Къанлы патчах кёб артыкълыкъ этеди,
Марджа, джашла, патчах аскер джетеди.
Патчахлыкъды этибизден тоймагъан,
Тар ёзенде джашаргъа да къоймагъан.

Джау киргенди — Хасаукагъа келгенди,
Таб джолланы Амантишден билгенди.
Чанка бийди бизни сатыб къоярыкъ,
Къарачайны багъасындан тоярыкъ.

Инаралны джаны кибик тенглери,
Башхасы джокъ, этеклери-дженглери.
Ол къауумду бизни ачыкъ джауубуз,
Ала бла бизни кёбдю дауубуз.

Ол инарал бизни хорлаб алалса,
Тырнакъларын юсюбюзге салалса,
Джыртыб, талаб, муал этиб къояред,
Джасакъ бла терибизни сояред.

Ачыудан биз къайнагъынчы-бишгинчи,
Ол залимни тузагъына тюшгюнчю,
Бирлешейик, кенгдегин да джокълагъыз,
Тар ёзенде джуртубузну сакълагъыз.

Тау аланла, хазыр болуб чыгыгъыз,
Джау аскерни дженгил-дженгил джыгыгъыз.
Ойнатыгъыз сампалланы, къолланы,
Къызартыгъыз Хасаукада джолланы!»

Эбекку улу от къалагъа кетгенди,
От алыргъа кёб дыгалас этгенди.
Ырхы, басыб, от ёзекни джабханды,
«Ай, медет!» — деб Даут эрнин къабханды.

Излей кетиб, бир уууч от табханды,
Анга къошар затла излеб чабханды.
Залыкъылды табыб, аны эзгенди,
Кюкюртню да къошуб, отну сюзгенди.

Ёлчелеге къуюб, аны тиздиле,
Мычымайын, къоргъашын окъла джюздюле.
Бир базыкъны ёшюнюнден тийдиле,
Аллай кёбню къая раннга ийдиле.

Джигерлени-джигитлени кьолунда
Тау мылтык¹ эгер сауут болдула.
Хасауканы айланч-буйланч джоллары
Шындык-шындык ёлюкледен толдула.

Джигит таулу ёхтем-ёхтем джекиред.
Ташдан-ташха, джел ургъанча, секиред.
Таукел улан инаралны ёлтюрсюн,
Башын кесиб, аны бизге келтирсин.

Батыр Умар гёджебсиниб атлайды.
«Кьоркьмагыз» — деб джаугъа кьаршчы чартлайды.
«Джетигиз», — деб нёгерлерин сакълайды,
Атады да алчыларын кьаблайды.

Ма, окъ тийди бизни джигит Умаргъа...
Аман кюнде джер салгъанед Чубаргъа.

Керек эдинг быллай кюннге тууаргъа,
Даулет барад кёзлеринги джумаргъа.

От бошалыб, окъ бошалыб кьалса да,
Ташла-агъачла, отча-тобча, джаудула.
Асланланы кьурч беллери талса да,
Абычарла чауулагъа аудула.

Бу кьазауат бек узакъгъа барлыгъед,
Инаралны баш токъмагъын аллыгъед.
Аскерибиз азды, саны толмайды.
Сауут кюч да, биз суюгенча, болмайды.

Тизгинлешиб, ёзенни ёрге джау кирди,
Батыр Къайтукъ сабийлеге кёл берди:
«Таулучукъла, сиз да ёсюб джетерсиз,
Бу кьан дертни джууабларын этерсиз!»

УМАР

Эки атыб, тютюнюн бир этиучю,
Умар, сеннге бюгюн кьанмы джаугъанды?
Керек болса, кьанатлыча, джетиучю,
Тулпарланы бири къайда кьалгъанды?

Къарачайны сакълар ючюн, ол бюгюн
Джанын берди, чауулагъа сойланыб,
Излейик биз аждагъанны ёлюсюн,
Аны дертин алыргъа деб ойланыб.

Юсюндемид аны къара джамчысы,
Огъесе ол чырмалдымы атына?
Къайда тамды кьаныны арт тамчысы?
Айшатчыгъы бармадымы кьатына?

Акъджал атынг кючлю тукъум эснеди,
Ачы кишнеб: «Болур болду...» — дегенди,
Эсин джыйыб, тюз кёзюне къарады,
Къобармы эдинг деб да бираз марады.

Къой сюрюуге кьазакъ бёрю киргенлей,
Сау аскерни кьырдың, тюзню толтурдунг,
Къараб, артын энтда кьалын кёргенлей,
Атаргъа деб бетджанынга олтурдунг.

Сынджыр чыкъды сени барыр джолунга,
Джау ичинде кесинг джангыз кьалгъанса.
Бир сууукъ окъ юзген эди кьолунгу,
Шкогунгу сол кьолунга алгъанса.

Джигитлигинг санларынга синггенди,
Башлыгъынгы сен кьолунга чулгъадыңг,
Тулпар кирик, таш башына мингенлей,
Къылычынгы джаула таба булгъадыңг.

Къылычынгы сен узатдыңг джаулагъа:
«Келигиз! — деб, — бираз ойнаб къайытырсыз».
Сен осият этдинг мийик таулагъа:
«Айшатыма ахыр салам айтырсыз».

Кёкюрегинг, шыбылача, джашнайды,
Сёлеширге тыламчыгъынг джетмеди.
Кьолунг бла сен кёргюзтюб башладыңг,
Айтыр сёзюнг тамагъынгдан кетмеди.

Кьурч санлада бегиген ол темир джан
Терк чыкъмайды быллай тулпар джашладан.
Ёттюр сандан чартлаб чыгъад исси кьан,
Тешиб, ётюб кетед кьаты ташладан.

Къобарынгдан атынг умут юзгенди,
Сен узатхан кьан бусхулану кьабханлай.
Къуугъун этиб, Айшатынга джюзгенди,
Хасаукадан бёлюнмейин чабханлай.

Джаш санланы кьан шоркьала джуугъанед,
Ууланыб, ол шкогуна кьатханлай,
Керек болуб, быллай кюннге туугъанед,
Къобмаз джукъу аны басды джатханлай.

¹ Мылтык — шок

Къаны къатхан бусхулланы барысын,
Джан бергинчи, Айшат джетиб джалагъанд...
Айталмайма сизге андан арысын,
Таш да, тау да сейирсиниб къарагъанд.

«Бир ачсанг а, ариу бала, кёзюню,
Аладан мен джангыз къараб тоймазма,
Айтсанг а сен джангыз ахыр сёзюню,
Хазырма мен, сени къанынгы къоймазма».

Аджал къатыш бу сёзлеге бёлюнюб,
Къандан толгъан кирпиклерин ачханды.
Дутъум кёзлю гинджилери кёрюнюб,
Айшатыны джан тамыры чанчханды.

Бек таралыб, кёзю анга къатханлай,
Джудузланы жарыкълыгы тас болду.
Айшаты да биргесине джатханлай,
Кюнню бетин булут басыб, чарс болду.

Айшатынгы, къамишлеча, къоллары,
Сеннге узалыб, къарышыб къалырла.
Терс болса да шериятны джоллары,
Экигизни бир къабыргъа салырла.

Айшат, нечик узакъ этдинг болджалны,
Ойлашмадың бу кюнлеге къаллыгъынгы.
Билмеймединг джигитлеге аджалны
Былай джерде джетиб джанын аллыгъын?

Къарачайны къара къадау ташлары,
Бюгюн ала, туз гыртлача, эфирле.
Джан бергенин кёрюб, джигит джашлары
Мыдах болуб, ахыр салам берирле.

Сагъышладан башы тубан тауладан
Шоркъа-шоркъа джыламукъла агъарла,
Артыкълыкъга башчы болгъан джаула да,
Мычымайын кереклерин табарла.

Ол тулпарны джаула аууб кёргенлей,
Артыкъ да бек уллу къууанч къурдула.
Джаны чыгыб, къобалмазын билгенлей,
Кёзлерине сюнгулени урдула.

Сени этингден ала бир да тоймалла -
Ачы-ачы къычыраед бирлери.
Ол ким эди? Таныргъа да къоймалла
Кёзлеринги къан къатышхан терлери.

Джара къолну сен узатдың таулагъа,
Ана джуртунг уллу терен ёзеннге,
Тиш къысханча сени ёлтюрген джаулагъа:
«Джыйгъансыз, — деб, — бизни такъыр гёзеннге.

Мен туююлме джигитлени артлары,
Энтда сизден кёб джигитле къалырла!
Тауусулгъунчу тулпарланы артлары,
Ала сизге кёб ачыула салырла!

Абычарла, инаралла — къанлыла,
Кечилirmi бюгюн этген ишигиз?
Тулпарладан тууарла мазаллыла,
Ол кюн тюшер сизни къабан тишигиз!»

Къоймай сени хапарынгы ма былай,
Ким айталыр ол кюн ишни болгъанын?
Къара къашлы асыры кенг мангылай,
Алтымыш алты къоргъашындан толгъанын?

Сен джарлыны, джазыкъсыныб, терекле
Къымылдайла, къалмай бары, тиллешиб.
Ачыуланыб, шууудагъан чегетле
Ма бу джырны джырладыла, бирлешиб.

Сенден акъгъан бу исси къан тамчыла,
Джылатырла барыб тамгъан джерлерин,
Нёгерлеринг, кийиб къара джамчыла,
Къабырынга сюртюрле къан терлерин...

АБАЙХАНЛАНЫ ДАУТ (1800—1892)

Абайханланы Шауайны джашы Даут (Шауайланы Даут хаджи) 1800—1892 джыллада Чегемде джашагъанды. Аны атасы Шауай Уллу Къарачайдан болгъанды.

Дин эмда джамагъат къуллукъчу Даут хаджини аты Минги Тауну эки джанында да белгили болгъанды. Сабийлей, джашлай билимге тырмашыб, алгъа — Дагъыстанда, ызы бла араб къраллада терен билим алгъанды. Элине-джерине къайытхандан сора, Чегемде, медресе ачыб, Малкъардан, Къарачайдан да фахмулу сабийлени окъутуб тургъанды.

Халкъ эсинде Даут хаджи ислам дин поэзияны устасыча сакъланнганды. Къуранны сураларыны бир къауумуну магъаналарын къарачай-малкъар тилге кечюре, «Мухаммат файгъамбар», «Расул», «Мусса файгъамбар», «Юсюф фай-гъамбар», дагъыда талай зикир джазгъанды. Аны бла бирге «Меджнун бла Лейла», «Дахир бла Зухра», «Юсуф бла Зулейха» деген шаркъ сюймеклик поэмаланы да ана тилде «сёлешдиргенди»¹.

Джыйым китаблада:

Эски къарачай-малкъар адабият. Нальчик, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Шауайланы Даут. // Биттирланы Т. Эски къарачай-малкъар адабият. Нальчик, 2002.

* * *

Мен башлайма, Даут хаджи айтама,
Сагъышымы, мыдах бола, тырнайма:
Адам улу нечиқди сени халларынг?
Тынчаямыды бу дунияда санларынг?

Тынчаймагъанд дунияда файгъамбар да,
Къыйналдыла Омар, Осман, Алий да.
Зорлукъ оту кёб ачытханд инсанны,
Хорлагъанды аны ууу адамны.

Шауай хаджи, кёб китабла окъудунг,
Тохтамайын Къуранынг баш урдунг.
Дин джолунда къуллукъ эте кюрешдинг,
Кёб сохтаны окъуй, джаза юретдинг.

Зикир эте, аны халкъгъа къояма,
Адам улу, заманынгы аяма.
Тангынг атса, Къуран окъуу юйюнгде,
Дин сурала ие болур юйюнге.

ДЖАНХОТЛАНЫ АЗНАУУР БЛА АНЫ АТЫ КЪАРАБУУ

Джигитлиги кёб элде айтылгъан,
Къабартыда, Ногъайда бийлиги бла танылгъан,
Атлы джыйыны бла батыр Азнауур бара тургъанды,
Къобан суудан ётерге ол башлагъанды.
Аллына алайда бир къарт уучу чыкыгъанды,
Азнаур анга джууукъ баргъанды,

Анга айланыб, былай айтыб башлагъанды:
«Биз узакъ джолгъа атланганбыз, акъсакъл,
Не джоралайса, кёб затланы сынагъан?
Бизге ашхы джолну тилек этсенг, сюерек,
Сау къайытсакъ а, тоноудан ююш этерек».
«Отъай! — деди ногъайлы къартчыкъ анга, —

¹Алим Малкъондуланы Хамит Шауай улуну чыгъармаларындан табылгъанны джыйышдырыб, басмагъа хазырагъанды. Былайда берилген назмула ол къол джазмадандыла.

Бу сёзлени айтырыкъма мен санга:
 Тоноу ююш мен сенден алалмам,
 Аны бла мен кёлюнге джеталмам.
 Керти сёзюмю уа айтмагъанлай озалмам! —
 Атны башына, кёзюне ол къарады,
 Къарабууну джелкесинден сылады, —
 Сен минесе, — деди, — тулпар сыфатлы атха,
 Ол кёб тенглик этиб келгенди санга.
 Ол бирча барады тюзде эм тауда.
 Джелден, борандан да турмайды артха.
 Кёбле кюрешелле аны урларгъа,
 Черкес бийге сатыб, къошла къураргъа.
 Алай а ол кишини къатына къоймайды,
 Атны, адамны да, бёрюча талайды.
 Кырдыкны игисин ийиси бла билед,
 Къарны, джауумну келлигин ол сезед,
 Окъ тийгенде, затха кёрмей учады,
 Джалну узунун, къысхасын айырмайды.
 Сууукъгъа, иссиге ол бирча тёзе,
 Сууда, толкъунда да, чабакъча джюзе,
 Атынг секиреди мийик джарладан,
 Бир затха кёрмей, мийик хунадан.
 Джалну узунун ол барад солумай,
 Къуугъунну джангылтад, къышда къоянлай,
 Секирсе ол ушайды кийик улакъгъа,
 Терк сау болалла анда джарала.
 Туягъы къатыд, таш макъалай,
 Кече, кюн барады бир солумай.
 Джитид къулакълары, туура мизлей,
 Хар тауушну ол озурмай эслей.
 Окъну келгенин ол джели бла билед,
 Джауну, шохну бек узакъдан сезед.
 Чаришледе, тейри, джугъутурча барад,
 Туякълары — таш, агъачланы джарад,
 Бели бююледиди, къара джыланлай,
 Башын ойнатады, тойчу къызынлай.
 Къуйругъу джел этдире, Холам къобанлай,
 Аны ойнатады, чын джибеклей.
 Кючюн, къарыуун ол, тейри, билдирир,
 Силкиниб секирсе, айылын юздюрюр.
 Кёчюуден ол мычымай, къундузча ётер,
 Ногъай тюзледе бёрюню ол джетер.
 Таулу элдеде ол тамам къонакъбай,
 Уучула къарарла, андан тоялмай.
 Кёбле сукъланалла анга минерге,
 Тойлада айланыргъа аны юсюнде,
 Солумай, не талмай джалда ол барса,
 Джауунг, шохунг да санга сукълана,
 Къарабуу туугъанед Тотур айында,
 Айтхылыкъ болалла аллай атла.

Тейри, Ногъай хан да минеред анга,
 Мюрзеуню игисин бериб къуру да.
 Киши къол салалмайд анда джерге,
 Аджалынг боллукъду атынг юсюнде.
 Къара тамгъа барды къара атынга,
 Теренде ол турад, билинмей тышына.
 Тамгъа салыныбды кёз теренде,
 Атынга, кесинге да мыдахлыкъ бере.
 Ол джылтырайды, джудузча, кече,
 Ол ёчюлюкдю сени бла бирге.
 Ол билдиреди келлик хатаны,
 Ол сездиреди боллукъ азабны,
 Юч кюнню алгъа боллукъ палахны.
 Сени бир кюнюнг, кетиб, экиси къалгъанды,
 Андан тюрленнгенди атынг халы,
 Боллукъ затланы ол тамам биледи,
 Тейриден, Аллахдан болушлукъ тилейди.
 Ай, сен билсенгед боллукъ хатаны,
 Тейри, бузаренг берген антынгы.
 Сен шош кетеренг Уллу Малкъаргъа,
 Анда кёл салыренг уучу джоллагъа.
 Унутма, эсле хар затны боллугъун,
 Сесе бил атынгы хар солууун!
 Къарабуу кюреширикди сени къутхарыргъа,
 Сизни къуугъанда, джашыртын бугъаргъа.
 Сен а ийнанырыкъса черкес хыйлагъа,
 Аны бла келликди санга ол хата.
 Атынг бла боллукъду сени ёлюмюнг,
 Ахыр кюнде бу джерлени кёрлююнг.
 Кенг ачылыкъды сени къабагъынг,
 Къаннга боялыкъды, тейри, хар санынг.
 Тюшле билдирелле боллукъ затланы,
 Эртде, кеч болса да, келлик хатаны.
 Тейри, мен кёргенем сизни тюшюмде,
 Джаз башы джелле ургъан кёзюуде.
 Атынгы сен къыйнаенг Бештау джайлыкъда,
 Бир хайыр болмай тоноу джалунгда.
 Сени къолунгдан сауутунг терк тюшдю,
 Атынг а, кишнеб, Къобаннга секирди.
 Суу экигизни элттенед башха,
 Къарабуу чыгыб, сен къалгъаненг анда.
 Суу толкъунла сени терк джудула..
 Ол зат кёрюннгенди келлик хатагъа.
 Бирде сен ёрлеенг мийик таулагъа,
 Эрмей, ууалмай тургъан бузлагъа.
 Андан сен тюшалмай, кёб къыйнаддынг.
 Кетиб бугъойгъа, ууалды санларынг.
 Атынг а кишнеди къарлы таулада,
 Болушлукъ эталмай, энди ызына.
 Сен а къалгъаненг терен бугъойда,

Амалла излей, чыгъаргъа кюреше!
Отха, ёртеннге Бештауда тюшдююз,
Аны ичинде кюйдююз, бишдигиз.
Къарабуу отну хорлады, къутулду,
Кёлю тола, сора кырдыкга ауду.
Къобуб, ол кесин атды жалыннга,
Амалла излей сени чыгъарыргъа.
Болалмай, ёртенден кеси къутулду,
«Мынга не болду?» – деб Тейриден сорду.
Кёкден а къара тамчыла тамдыла,
Тауну, ёзенни тубанла джабдыла...
Бу затла кёрюннгенле келлик хатагъа,
Къарабуу киргенед къара агъачха», –
Деб кетгенед къартчыкъ узакъ джолуна.

Къама бла шкогун алыб къолуна,
Сагъыш эте, бий атындан терк тюшдю.
Мыдах бола, Къобан бойнуна ол чёкдю.

Къарабууну башын, бойнун сылады,
Сора Ногъай тюзюне атланды...

Уллу ёзенде ногъай къуугъун джетгенди,
Была бла ачыкъ уруш этгенди.
Болалмайын тоноу джыйын бурулгъанды,
Азнауурну аты алайда къутултханды.
Таб букъгъанла уллу ёзенде ойматха,
Джау келгенде кёрюнмейин атаргъа.
Алайгъа нёгерлеринден бири джетгенди,
«Атынгы бер, Азнаур! – деб тилегенди. –
Агъачха джетсем, Къарабууну артха иерме.
Сау къалсам, джанымдан юлюш этерме»...

Нёгери уа айтхан сёзюн тутмагъанды.
Азнауургъа уллу ёзенде окъ тийгенди,
Тюз алайда къара къанла, къан сийгенди...
Джарашмагъанд атын джолда бёлгени,
Ол кюн болгъанд дунияны кёргени.

КЪОЧХАРЛАНЫ КЪАСБОТ (1834 —1940)

Къочхарланы Багъырны джашы Къасбот (Багъыр улу) 1834 джыл ноябрны 10-да Учкуланда туугъанды.

Багъыр улу джамагъатны джашауунда тюрлениулеге, аны къууандыргъан эмда джарсытхан затланы, игиликте-ашхылыкъга къуллукъ этген адамланы юслеринден кесини энчи сѣзюн айта, джырла къурай, атын халкъда айтдыргъанды.

Къасбот джырлары бла халкъыны тарихин хапарлагъанды, дерге боллукъду. Анга «Дебош», «Къанамат», «Микоян-Шахар», «Колхоз джашау» деген джырлары, дагъыда кѣб назмулары шагъатдыла.

Джырлары да, «Айджаякъ» бла «Хорасан» деген лирикалы поэмалары да халкъ джырчыны сезим дуниясыны теренлигин кѣргюзген бла биргелей, тилибизни байлыгъын, ариулугъун да танытадыла.

Къочхарланы Къасбот 1940 джыл декабрны 24-де, 106 джылында Учкуланда ауушханды.

Энчи китаблары:

Къочхарланы Къасбот. Сайламалары. Черкесск, 1964.

Къочхарланы Къасбот — халкъ джырчыланы тамадасы. Назмула, джырла, поэмала. Китабны джарашдыргъан, ал сѣзюн джазгъан Хабицланы М. Черкесск, 1986.

Къасбот. Избранное. Песни, стихи, поэмы. Автор предисловия и составитель Суюнчев А. Карачаевск, 2001.

Джыйым китабада:

Кочкаров К. Песни. // Литературный сборник. Ворошиловск, 1939.

Кочкаров К., Семенов И. Стихи и песни. Составление и обработка Э. Капиева. Пятигорск, 1940.

Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.

Джюрек джырлайды. Черкесск, 1958.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Главный редактор и составитель Казиева А. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Шуровский В. По Карачаю летом 1907 г. // Ежедневник Русского горного общества. VIII. М., 1908, 1912.

Филонович Ю. Народный поэт Карачая... // «Литературная газета», 26.06.1939.

Кабаченко Е. Народный певец Касбот Кочкаров. // «Ставрополье», №8, 1958.

Акъбайланы М. Къасбот. // Къочхарланы Къасбот. Сайламалары. Черкесск, 1964.

О Касботе. // Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., 1966.

Егорова Л. Дороги дружбы, Черкесск, 1969.

Народные певцы. // Ортабаева Р. Карачаево-балкарские народные песни. Черкесск, 1977.

Багъыр улу Къасбот. // Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981.

Хабицев М. Старейшина карачаевских поэтов. // «Литературная Россия», 16.11.1984.

Хабицланы М. Къочхарланы Къасбот — халкъ джырчыланы тамадасы. Черкесск, 1986.

Айджаякъ. // Байрамукъланы Х. Гюрбеджи. Черкесск, 1987.

Къочхарланы Къасбот. // Биттирланы Т. «Итиль суу агъа турур...». Нальчик, 1998.

Народные певцы Карачая К. Кочкаров, А. Джанибеков, И. Семенов. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, межлитературные связи. М.—Ставрополь, 2004.

Багъыр улу Къасбот // Ёзденлени А. Сѣз — халы кибикди. М.—Ставрополь, 2004.

КАВКАЗ ТАУЛА

Бири — туру, бири — таша,
Бири — мийик, бири — алаша.

Бири — джашил, бири уа — акъ,
Болгъандыла кёкге чардакъ.

Башларында — булут башлыкъ,
Кёзлеринде — ёмюр джашлыкъ.

Адамлагъа саулукъ бериб,
Мийик кёкге къанат кериб,

Турадыла Кавказ таула,
Башларында дарман хауа.

Минги Таудан Казбек таугъа
Джел береди салам — саугъа.

ДЖЫРЛАРЫМ

Джюзден атлаб барса да мени джылым,
Тохтамайын турады алктын джырым.
Келлик кюннге къараб турады кёзюм,
Къуллукъ этед халкъыма мени сёзюм.

Джырсыз батыб кеталмайла кюнлерим,
Джырладыла байлыгъым, сюрюулерим.
Джыр тенгизим чайкъалады, болмай сай,
Кюн болгъанча кёрюнеди кёкде ай.

БУЛБУЛГЪА СУКЪЛАНАМА

Тёгюледи Минги Таудан танг джарыкъ,
Тангнга айланыб джырларыкъды джумарыкъ.

Чегетде джырлайды тау булбулчукъ,
Къулакъ салыб тынгылайды хар булчукъ.

Джан киргенча, джашилленид таш-агъач,
Джюйюлдейди, къууанч этиб, къарылгъач.

Джумарыкъ да, къарылгъач да тюлме мен,
Болаасаед булбул джыргъа джырым тенг.

ТЮЗАЮК

Терсни кёрюб, терс атлама, абынма,
Афендиге, хаджиге да табынма.
Адам инсан, ишлемейин джашама,
Джер юсюнде харам хакъны ашама.
Терслик джолу кюйюб къалгъан кюзлюкдю,
Сау дунияда эм баш насыб тюзлюкдю.

ДЖАЛЧЫЛЫКЪ

Джаздан башлаб, къачха джетдим,
Солумайын отун этдим.
Джылкты кютдюм, бичен чалдым,
Хакъыма уа гырнай алдым.

Къыш келгенлей, сыртха барыб,
Ёгюзле бла балас тартыб,
Таугъа миниб, таудан тюшюб,
Эки аягъым, бетим юшюб.

Джалчылыкъда, джарлылыкъда,
Бир Дууутда, бир Джазлыкъда,

Чабырларым джылтырдыла,
Байла артха ыхтырдыла.

Джанламадым кыйын ишден,
Джазгъа ауруб джетдим кючден.
Хакъыма уа — къотур гылджа,
Ашым — мулхар, орнум — мулджар.

Джалчылыкъда ётген джылым,
Мыдахлыкъдан толгъан джырым.

АЗАТЛЫКЪ ЮЧЮН

Адам улу хаман алгъа барады,
Азатлыкъгъа термилгенлей турады.

Ачыллыкъды джарлы халкъгъа насыб джол,
Джазыууна ие болуб къалыр ол.

Къорарыкъды, ийнаныгъыз, патчах, хан,
Чачыллыкъды мычымай къара тубан.

Тийиб келген азатлыкъ кюн уллуду,
Джыр этерик анга Багъыр улуду.

ДЖАНГЫ ДУНИЯ

Болмагъанма къарт Къочхар, къарт Теке,
Джашай эсем джангы дунияда эрке.
Эски болса темир, болад къара, тот,
Кюмюш кирик, джылтырайд энди Къасбот.

ТЮЗ АТЛАГЪАН ТЮЗЕЛИР

Гурушха этген джарашыр,
Итден туугъан талашыр.

Ойлашмагъан абыныр,
Дженгил адам къабыныр.

Тюз атлагъан тюзелир,
Терс атлагъан терсейир.

Уллу къабхан къарылыр,
Урунмагъан тарыгъыр.

КЪАНАМАТ

Эбзелени джигит туугъан Къанамат,
Эки кёзюнгден, сени джууб, къан агъад,
Этер эдинг, санларынга бош болсанг,
Сени ургъан итле бла къазауат.
Джарыкъ джудуз таугъа айланыб батады,
Ой, Учкуланда бир тулпар ёлюк джатады.
Чыкъгъан эдинг Сынты къабакъдан абрек,
Джети джылны Амгъата бойнун сакъладыңг,
Джюрюдюнг кеченг — бёрю, кюнюнг, ит болуб.
Кийген кийиминг сирке болуб, бит болуб.
Джети джылны Амгъата бойнун сакъладыңг,
Кийикле ёлтюрюб, таулада этле къакъладыңг.
— Къасбот, къарнашым, ёлюр тюшюбюзню кёргенме,
Кесим джангыз, къымыжа болуб кёргенме.
— Къоркъма, Къанамат, адам кёрмез тюш джокъду,
Да, бизни кирик эрге тюшмез иш джокъду.
— Кел, Къасбот, биз былай этиб турмайыкъ,
Дженгил огъуна биз Къарачайгъа барайыкъ,
Къонакъбайны Хубий улуна салайыкъ.
Биз баргъанек Абул-Керимге къонакъгъа,
Абул-Керим бизни къонакъ кирик кёрмеди,
Кёрмесе да, тахсабызны итлеге бермеди.

Толу кюнню къонакъ юйюнде джашырды,
Экинчи кюн бизни ариу айтыб ашырды:
— Орус мени энди ариу кёрмейди,
Джазгъан къагъытыма улуу акъыл бёлмейди.
Биз баргъан эдик, ой, Учкуланнга къонакъгъа,
Салыб тюшдюк Гюллю улу деген къанаугъа.
Бизни кёргенлей, ол гинджи кибики кийинди,
— Хош келдинг, Къанамат! — деб, тюлкую кибики, скойюндю.
Алай баргъанлай, бизни къонакъ юйге салгъанед,
Хыйла бла сауутларыбызны къолубуздан алгъанед.
Кечесине татлы хантладан тойдурду,
Кюндюзюнде, ма, къара къойлай, сойдурду.
— Мен барайым да, къагъыт-къалам алайым.
Сеннге, Къанамат, ариу къагъыт джазайым.
Киши кёрмезча, сени деменгили джашырайым,
Паспорт алыб, сизни тюрк патчахха ашырайым. —
Алай айтыб, ол бизни къоюб кетгенед,
Эшиклерибизни тышындан къылыч этгенед,
Мычымайын, Ачау улу старшинагъа джетгенед,
«Кийикле тутдум», — деб, къууаныб, хапар этгенед.
Старшина эден улуу къарыу алгъанды,
Къанамат тургъан юйню тегерегин канвой алгъанды.
Дауурланы эшитиб, Къанамат терезеге башын салгъанды.
— Къасбот, — деди, — ой, бизге болур болгъанды,
Тегерегибиз къара чаукадан толгъанды,
Ай, Къасбот, керти болду бизни тюшюбюз,
Къолай болмады бизни къонакъбайда ишибиз.

Тогъуз окъ тийгенди, Къанамат, сени башынга,
Къара кюнге келди Алийни джигит джашына.
Не болгъанды белинге къара къамагъа?
Мыйынг чачылды юйде эшик къангагъа.
Протоколунгу къанынг бла джазала,
Къабырынгы да Къара Багъанада къазала.
Эбзеланы тулпар туугъан Къанамат,
Къабыргъангда барды артыкъ иегинг,
Сени къанынгы бу итлеге къурутмаз
Артынга къалгъан сынгар улан сюегинг.
Джаргъан докторла сени башынгы сылайла,
Тиширула тюрсюнюнге къараб джылайла.

Амгъатада талай джылны джашадынг,
Марал, кийик териледен къош этиб.
Итден туугъан Гюллю улуна нек ышандынг,
Улуу кёллю болдунг, джанынгы бош этиб.
Учкулаңда мурдар итле джашайла,
Уялмайла, адам этле ашайла.
Хаджибекир патчадан чын, саугъа, ашау алады.
Мурдарлыгъы ючюн кёкюрекге медал тагъады.
Ёдюнг, кетдинг, Эбзеланы Къанамат,

Тулпарлыгъынг арт кюнюнге джарамад.
 Дунияда сенден джарлы ким болур:
 Эгечинг джокъ, кёзлеринги джумаргъа,
 Ананг джокъду, ёлюгюнге джыларгъа,
 Атанг джокъду, ысхатынгы кьуаргъа,
 Къарнашларынг ушайдыла тууаргъа.
 Ма, кёрдюгюзмю, Хаджибекирни этген итлигин?
 Хаджи-Умар, ала бар сойгъан кийигинги джиблигин.

ДЕБОШ

Джауумла джауалла, кёкде булутла къаралыб.
 Аскерле чыкъдыла, уллу Къарачайдан саналыб.
 Джашла баралла, Къобан ёзенде къаралыб.
 Анала къалдыла, аланы ызларындан таралыб.
 Келинле къалдыла, ой, ау тюбюнде аралыб.
 Отоула къалдыла, ой, эшиклери тартылыб.
 Уллу Къарачайда болурла начальникле, сюдюле,
 Джазыкъ джашланы мыртазакъла сюрдюле.
 Ала баралла, ой, ышармайын, кюлмейин,
 Хайыуанла кибик, къайры баргъанларын билмейин.

Ой, бара-бара, биз Акъ Къалагъа джетгенек,
 Уллу Акъ Къалада тууар кьурманлыкъла этгенек.
 Ой, Гаппушланы Алхаз хаджиге джетгенди
 Сау кьурманлыкъдан джангыз тууар сангкылачакъ.
 Бетибизни джоюб, джерге кирлик этгенди,
 Худжу къаллыкъ, ол эски ангырчакъ¹.
 Биз андан, сатыб, тишлик тууар алгъанек.
 Ол тууар тюлдю, болур экиджашар ууанык.
 Андан къайытсынла джашла, ойнай-кюле, кьууаныб.
 Ауруу табханма темир мешинаны ууундан,
 Ой, иги сагъан, ауузу толу ичиб ёлюред,
 Уллу Къарачайны буздан эсе сууукъ сууундан.
 Ой, иги сагъан, бир кёк кёгюрчюн болуред,
 Къанатларын кьагъыб, мийик кёкге учуб кетерге.
 Мен термилеме энди, туура кюсеб ёлеме,
 Къобанны сууундан джангыз стакан ичерге.
 Уллу Бийчесында мени аркъан атхан кьолларым
 Уллу Славада шай стаканны тутмайды.
 Бал таракъланы саулай джутуучу тамагъым
 Уллу Славада кьуру шекер шайны джутмайды.
 Ой, аскерликге сен этдирген эдинг кёб кийим,
 Кийимлеринг къалды артмакъладан чыкъмай, кирленмей,
 Ариу Даумханынг къалды, кызылыкъ бети тюрленмей,
 Кетиб бараса, толу Къочхарлада юйленмей.
 Аскерни аллында ойнай-кюле чыкъгъаненг,
 Эки этегинги бюрек башындан къайытарыб.

¹ Ангырчакъ — эшекке салынган джер

Джаратхан Аллахха сен не хата этгененг,
 Нек къойду сени тенг джашларындан айырыб?
 Ой, машинаны ара баъанасы къанджалдан,
 Айырылыб барабыз ичибизде бёлек маджадан.
 Ой, мешинаны къабыргъалары къангадан,
 Аллах сакъласын къалгъан джашланы аджалдан.
 Элиб, къагъытны ариу Дауумханнга беригиз,
 Джангыз сабийин кесини кёзюнден кёрюгюз.
 Уллу Къарачайда ариу кызла бла келинле
 Хаджимырза бийге сенден хапар сора келирле.
 Тюрлениб чыгъады Хаджимырза бийни хапары.
 Джерде джанланы къалмай барын джылатад
 Заурбек хаджини талкъан¹ окъугъан макъамы.
 Акъгъан къанынгы сары маскеле джалайла,
 Баш тюклеринги джангурла, джелле тарайла.
 Ёлген ёлюгюнге дохтурла келиб къарайла,
 Ариу къатынынгы къыстеке моллала марайла.
 Артында къалгъанд, ой, сени джангыз сабийинг,
 Ол джашды хариб, игини-аманны билмейди,
 Джанынгдан суйген сени ариу Дауумханынгы,
 Ой, Шидакъланы къанау Хаджимырза тилейди.
 «Ой, тилей эсе, Хаджимырзагъа бармасын!
 Суймегениме барыб, джюрегими джармасын!
 Суйген тенглеримден тилеген болса, къалмасын!»
 Ёлю джабыгуна дарий гемхала бичелле,
 Сени кебининге зем-зем суула бюркелле.
 Къабырында шаптал терекле бителле,
 Къабыр къангаларынгы эмен агъачдан джоналла,
 Ой, къабырынга кёк кёгюрчюле къоналла.

АЙДЖАЯКЪ (поэмадан юзюк)

I

Джюрюгюз, аланла, барайыкъ.
 Ма, улан туугъан той барды.
 Бир алгъыш аякъ да алайыкъ,
 Къурманлыкыгъа асыралгъан къой барды.

Эсима тюшгенди джырларым,
 Къойну да эти бишгинчи.
 Айджаякъ, джырынгы джырладым,
 Ма, ал тишлерим тюшгюнчю.

Джырынгы айтайым да башындан:
 Сайлаб алгъанма къашынгдан.
 Хауле болдум да къошумдан,
 Ашялмайма ашымдан.

Акъылымы алдынг да башымдан,
 Элни къартындан, джашындан
 Мен таугъа кетиб а джашыным.
 Ичимден терен ахсыным.

Кёкюрёк тюйменг болгъаем,
 Акъ ёшюнюнге да тизерге.
 Къуршоу кямарынг мен болсам,
 Белинги буууб да юзерге.

Бир ала чабакъ да болгъаем,
 Ичген сууунда джюзерге.
 Джибек аркъан сен болсанг,
 Тёбеннгиге чалыб юзерге.

¹ Талкъан — джангы къабырны юсюнде окъулгъан дуа

Айджаякъ, ала да джаулугъунг,
Сени эсенлигинг, саулугъунг.
Марал кийикге да ушайды
Дуния билген ариулугъунг.

Айджаякъ, ала да джаулугъунг
Ариу джарашады бойнунга.
Мен сукъланама да, ёлеме
Мамукъдан джумушакъ къойнунга.

Айджаякъ, ала да джаулугъунг
Ариу джарашады бойнунга.
Кюн сайын чыгыб къарайма
Сени озарыкъ джолунга.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Ачмай къысаса мюйюшюн.
Ах, мени бла болгъаед
Мындан ары джашау юлюшюнг.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Сыртынга атаса къанатын.
Кече джукъусуз болама,
Ийнансанг, сени амалтын.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Аны чачакълары джохарлай.
Сени суйюб, болуб къалама,
Таурухдагъы хапарлай.

Айджаякъ, ала джаулугъунг
Кесинги кенгден танытад.
Къыйылгъан къара къашларынг
Эки кёзюмю арытад.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Аны арасында джибеги.
Сени суймей къалай этейим,
Алтын таукъну джюджеги?

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Къыйыры бла — кёгю, агъы.
Сени суймей къалай этейим,
Кийикни маркъа улагъы?

Айджаякъ, татлы тиллисе,
Джокъду сёзюнгю бузугъу.
Сени суймей къалай этейим,
Алтын терекни булчугъу?

Джюрегими джауун ашайды
Эки кёзюнгю аласы.
Сени суймей къалай этейим,
Къундузну джумушакъ баласы?

Айджаякъ, сабыр кёллюсе,
Джокъду халинги ыргъагъы.
Сени суймей къалай этейим,
Тау сууну ала чабагъы?

Айджаякъ, ала джаулугъунг
Къутас чачынги джабады.
Сени амалтын джюрегим
Тамам тауусулуб къалады.

Бошуна ашырма заманны,
Кука сёзле бла терилте.
Къачаннга дери турлукъса,
Айджаякъ, мени термилте?

Джаякъларым джары болдула,
Айджаякъ, сеннге джыр эте.
Аякъларым берчден толдула,
Сени ючюн артыкъ джюрюте.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Чыммакъ бойнунгу джашыра.
Къачан барлыкъма мен сени
Юйюнге дери ашыра?

Сакълатма мени, тилейме,
Джюрегингдегин бери айтмай.
Сени алсам, джашаб турлукъма,
Бир да къартлыкъгъа хорлатмай.

Айджаякъ, ариу джарашады
Башынга къысхан джаулугъунг,
Сени амалтын кетиб барады
Кийик кибик мени саулугъум.

Къачаннга дери турлукъма,
Айджаякъ, сеннге термиле?
Сен джолну барсанг, сууну барырма,
Суу шоркъалагъа кёмюле.

Айджаякъ, ала джаулугъунг,
Аны алалары онгмайды.
Сен меннге берген ауруугъа
Бир дарман себеб болмайды.

Айджаякъ, ала джаулугъунг
Бойнунгда турады хаман да.
Акъылым башымдан таяды
Кёзюнге къарагъан заманда.

Айджаякъ, ала кёзлеринг,
Джюрек байлайла сёзлеринг.
Ойра, сенден ариу болурму?
Сени къалай кёбле сайлайла!

Айджаякъ, къара къашларынг,
Джылкъыгъа джарармы джашларынг...
Джазыуунг манга да болурму?
Бир туура чыгъады ташларынг.

Къутасдан къарады чачларынг,
Тарасанг, таракъ кирмейди.
Кичини кызы да, Алакёз,
Санга накъырдамы суймейди.

Ой, джылкъы анасы къарт байтал,
Ёлмей джазгъа чыкъса, тай табар.
Саулай дуниягъа айлансам да,
Сенден ариу меннге къайда бар?

Ой, джылкъы анасы къарт байтал,
Ол къарышкъулакъ тай табар.
Мен сени анангы таныйма —
Къалгъан къатынладан пайхамбар.

Ой, джылкъылада къашха тай,
Келиб, бойнун салды къурукъгъа.
Къарнашынг Акъбайны сайладым
Сау юч ёзенде джууукъгъа.

Мен мындан къараб таныйма
Ариу отлагъан атланы.
Ойра, дуниямда кёрмегенме
Туура суймекликден татлыны.

Акътуякъ аджир берликме
Сеннге келечелик айтханнга.
Джети джандет бош болсун,
Ой, сен ариуну табханнга.

Къошкъулакъ ариу кёреме
Мени джылкъылада кёк атым.
Джылтырайды, джанады
Джанымда алтын сагъатым.

Магулаланы да терекле,
Сеннге сёлешедиле мёлекле.
Ала джаз башында чагъалла,
Бишиб, тюблерине агъалла.

Кёгетле баллы болалла,
Хапарыбызны халкъгъа джаялла.
Суймегенлерибиз да болур,
Ма, эки эшикни джабалла.

Магулаланы терекле
Ол акъ бетинге — кёлекке.
Сеннге заказ бериб ишлетгенме
Мен акъ кюмюшден челекле.

Магулаланы терекле
Замансыз бишиб агъалла.
Сени амалтын, Айджаякъ,
Джюрекле ауруу табалла.

II

Ой, джылкъы анасы къарт байтал,
Ол сакъат болду, ырахын,
Ойра, мен суйгенлей, суймесенг,
Сени болсун мени гюнахым.

Ой, тарпан тайла ойнайла.
Ала ойнагъандан тоймайла.
Сени ананг манга берлигед —
Къалгъан суймегенле кьоймайла.

Ой, джылкъылада къашха тай,
Аягъын салмайды тузакъгъа.
Бу тюзелген ишни нек ийдинг
Бош тилле бла узакъгъа?

Ой, тузакъ, дейдиле, кьоймайла,
Къанджыгъамда джибек аркъаннга.
Сора хора, дейдиле, кьоймайла,
Кесим миниучю тарпаннга.

Тыбынады, дейдиле, кьоймайла,
Къанджыгъамда джибек аркъаннга.
Сени сюегинг ушайды
Къарабашланы Нарханнга.

Ой, юй башында кёк кёгюрчюн
Къанатын джайгъанды учаргъа.
Узалама, къолум а джетмейди
Ол акъ бойнунгдан тутаргъа.

Ой, джылкылада сары тай,
Мени миннген атым арымай.
Ойра, бизге заран болганны
Ёмюрю кетсин джарымай.

Ойра, кёкге басхыч салгъанма,
Кёкде булутланы чачаргъа.
Манга эки къанат битгеед,
Айджаякъны алыб къачаргъа.

Ойра, джаш джюрекле ойнайла,
Ала ойнагъандан тоймайла.
Элигизде аман адамла
Сени алдайла да къоймайла.

Ма, джылкы анасы акъ байтал
Акътабан ариу тай табар.
Ой, тулгъа барлыкъ сен болсанг,
Сеннге менден иги да ким табар!

Ой, джылкы атасы къарт аджир,
Ариу джыйылады аркъаннга.
Акътуякъ аджирни берликме,
Айджаякъны манга табханнга.

Ой, джылкы атасы къарт аджир
Ариу джыйылады аркъаннга.
Къара тюлю да тюшгеед
Тебердиде темир къапханнга.

Мен таралама, ёлеме:
Саннга къайнайды сарыуум.
Сени мындан алыб къачаргъа
Джетмейди мени къарыуум.

Эртденбла эртеде бараса
Сен ананг ийген джумушха.
Ой, сени ючюн алгъанма
Джашагъан элимден гурушха.

Мен сагъыш этиб олтурсам,
Джюрегим къуджур этеди.
Менден насыбсыз болурму —
Айджаякъ бурулуб кетеди.

Барыб олтурама кюн сайын
Эшик аллыгъызда турушха.
Тейри, мен кетиб къалама
Сени амалтын япон урушха.

III

Ой, ариу туугъан Айджаякъ —
Кюнтурушха тийген кюнтаякъ,
Бек ушагъанынг — чын аякъ,
Тилейди сени Къасбот кюлаякъ.

«Ой, Багъыр улу бурулсун,
Къаллай хоралагъа минеди,
Къара кёрпе тонла киеди,
Къысыр къатынланы сюеди...»

Ой, айтханынгча, соймесенг,
Дининг тийсин къара чуутха.
Сёзюм джайылыб а кетгенди
Бу джамагъатха, джууукъгъа.

IV

Айджаякъ, бизни да кюн таякъ
Болур сени къутас чачларынг.
Ой, джылкылананы да айдарла,
Айджаякъ, сени джашларынг.

Тарасанг, таракъ кирмейди,
Айджаякъ, къутас чачынга.
Джылкыладан атлыкъ берирме
Сени абадан джашынга.

Эки элде сайлаб алгъанма,
Акъбай бла Ахматны джууукъгъа.
Джашлай тюшсенг, юретир эдим,
Мен сени ариу къылыкъгъа.

Ойра, маймёз гетен алгъанма.
Ариу Айджаякъгъа кёлекге.
Сени сормай, аламам,
Токуну къатыны Мёлекге...

...Бачхада битген балтурма,
Ашасанг, аууз кюйдюрген.
Бир сыйлы дууа эшитгенме,
Ма, соймегенни сюйдюрген.

Юсюнге ариу джарашад,
Айджаякъ, ала чепкенинг.
Ой, байрым кече да сёнгнгеед
Сеннге джюрегими кёбгени.

V

«...Юч къарнашчыгъым да сюелле
Мени тишсиз къартха берирге.

Мен сукъланама да ёлеме
Аны миннген атын кёрюрге.

Ой, Багъыр улу да бурулсун,
Бир ариу атлагъа минеди.
Кёрпе тонла да киеди,
Ариу къанатлыны сюеди.

Багъыр улу Къасбот минеди,
Адамей тамгъалы атлагъа.
Бизни ишибизни салайыкъ
Уллу Тебердиде къартлагъа.

Биз урум халкъда джашайбыз,
Туз бла гырджын ашайбыз,
Ишлегенибиз кёмюр, кюлдю,
Бу джашау бизге джашау тюлдю.

Кел, Тебердиге барайыкъ,
Анда печи бла юй салыб,
Тейри, зауукъ этиб джашарбыз,
Башыбызгъа ийнар, кюу салыб.

VI

Багъыр улу деген кюлаякъ,
Къабыргъада болур чын аякъ,
Къабыргъадан кетиб ууалсын,
Шахар Тебердини суу алсын».

Айджаякъ, сени сюеме,
Ана баланы суйгенча.
Алай къошакълы сен болма,
Сау дунияны билгенча.

Сен мени аллыма къарайса,
Багъыр улу Къасбот келед, деб.
Алай къошакълы болма, Айджаякъ,
Мен сени ючюн ёлед, деб...

Ойра, тауда отлагъан кийикле,
Ала джатмайла сойланмай.
Сени алай алыб къоялмам,
Иги сагъыш этмей, ойланмай...

ДЖАНЫБЕКЛАНЫ АППА (1864—1934)

Джаныбекланы Къапа-Герийни джашы Зекерия (Къалай улу Аппа) 1864 джыл Учкуланда туугъанды. Ол джарашыб бир джерде джашамагъанды, юйдегили да болмай къалгъанды. Элlege, къошлагъа айланыб, кеси кѳрген затланы юслеринден джыр къуаргъа ёч болгъанды. Кѳбюсюне чам-селеке джырла этгенди.

Артыкълыкъгъа, залимаикге бой сала билмеген, сѳзге — чемер, оюмгъа — чѳрчек, селеке назмулагъа — уста, Къалай улуну, бир къауумла чыртда огъурамасала да, аны халкъ бек суйгенди. «Биреулени чибинлете айланама, тюзюн айта», — дегенди ол. Аны амалтын, элинде-джеринде орунсуз болуб, Аппа абрек чыгъыб да тургъанды. Аны бла да къалмай, ол Сибирге ашырылыб, тѳрт джылны тутмакълыкъны не къыйынлыкъын да сынаб къайытханды. Алай болса да, халкъ джырчы джырын, чамын, самаркъауун къоймагъанды.

Джаныбекланы Аппа 1934 джыл Къызыл-Покун элде ауушханды.

Энчи китаблары:

Къалай улу Аппаны ызын ызлай. (Аппаны джырлары, назмулары, самаркъаулары, чамлары, адамла бла сѳлешгенлери). Чыгъармаланы джыйыб, басмагъа хазырлагъанла — Ортабайланы Р., Биджиланы А. Черкесск, 1995.

Джыйым китабла:

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыкъыны юсюнден:

Ислам Къарачайлы. Сатирические песни Карачая. // Советский Северный Кавказ. Ростов-на-Дону, 1930.

Къалай улу Аппа. // Лайпанланы С. Заманла ушагъы. Черкесск, 1967.

Къалай улу Аппа. // Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981.

Аппа. // Ёзденлени А. Сѳз — халы кибики. М.— Ставрополь, 2004.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. т.1 Черкесск, 1997.

«Сен къалай эсенг, мен алай». // Биттирланы Т. «Итиль суу агъа турур...». Нальчик, 1998.

Народные певцы Карачая К. Кочкаров, А. Джанибеков, И. Семенов. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, междисциплинарные связи. М.—Ставрополь, 2004.

* * *

Оллахий, бир адамгъа да
Болмагъанды хатам,
Илиннгеними байлагъа
Ушатмай эди атам.
Буздула джашаууму
Бийле бла патчахлыкъ,
Терсейгенди джашау джолум,
Джетмеди аталыкъ.

* * *

Чам-селеке бла кёб кюрешдим.
Арымай, талмай кёб сёлешдим:
Онглулагъа джау болдум,
Онгузлагъа джакъ болдум.
Шукур болсун Аллаха,
Башым къалды эсе да палахха!

* * *

Джашаууму ётдюргенме
Онгула бла келишмей,
Юйдегисиз къалганма,
Къатын алыргъа джетишмей.
Кукалыгъым джокъду,

Алдырлыгъым джокъду,
Оспарлыгъым джокъду,
Алай а бир къауумлагъа
Сёзюм джити окъду...

* * *

Меннге алай айталла:
«Элни кёнакъ тепсисин ашайса,
Иги мурджарда джатаса,
Самаркъауланы айтаса.
Малчы джашланы тынгылатыб,
Байлагъа кършчы кюрешесе.
Тилинги ангылатыб сёлешесе,
Джалчы къауумну терилтесе,
Къыркъынджик этиб кюрешесе.

Джарлыланы байлагъа удуйса.
Ортада шохлукъну кърутма,
Эй, джаным, Къалай улу Аппа,
Келишмединг бир антха,
Башыбызны кёояса палахха».

Байла меннге былай дедиле.
Кёб гурушхала этдиле.
Къркъдула, джукъ да айтмалла,
Разы болуб а кёймалла.

ПАТЧАХЛЫКЪНЫ КЮЧЮНДЕН

Патчахлыкъны мыртазакълары
Мени урдула, тюйдюле,
Къолуму, бутуму байлаб,
Поездге атыб ийдиле.
Ёмюрде минмеген эдим да
Темир арбагъа –
Сейир кёрюндю.
Кавказдан айырылыб тебрегенимде,
Ызыма бир бек термилдим.
Уллу Сибирни кенг тюзлерине

Алыб барыб атдыла...
Бойнума уа анда
Темир къадаманы салдыла.
Ой, кёб кере джуртума тансыкъ
Болуб джыладым,
Сууукъ, ач да болуб кыйнадым,
Алай а анда да бар эдиле
Артыгъы бла азаб сынагъанла,
Бизни джукъгъа да санамазча,
Адамла.

* * *

Эресейни кенг этеклерин,
Узакъ эм сууукъ Сибирлерин,
Ёмюрге бузлауукъ джерлерин,

Ач, джаланнгач болуб сынагъанма.
Джуртуму излеб джылагъанма,
Алай а этерге мадар джокъ,

Терсликни чекмей амал джокъ,
Къолдан келе тургъан такъал джокъ.
Абызыраб бек ачысам да,
Ишлеб, этиб арысам да,
Сууукъ сингиб аурусам да,
Джуртум кетмей эди эсимден.
Кеси аллыма сёлеше эдим,
Алджамайын джангыз сёзюмден.
Тансыкълаб турдум ёз тилими,

Тууб ёсген таулу элими,
Хар кёкенин, ташын джерими.
Туугъан джуртунг хар заманда
Керекди унутулмазгъа,
Къайда узакъда ким болса да.
Аппагъа къартлыкъ джетгенди.
Сынагъанын осият этеди,
Ол Аппаны аманат сёзюдо.

* * *

Бир ашны кёб ашаучу болма,
Ол да ауур тиер нафысынга.
Бир сёзню кёб джаншаучу болма,
Ол да къанлы этер баллынга.

* * *

Алибий, керексизге дауур этме,
Актылыланы кесинге кюлдюрме,
Хыйла, зар иннетинги эшитдирме.
«Ёлюнг болса, джерге ашыкъ», — дейдиле,
«Къызынг болса, эрге ашыкъ», — дейдиле,
Ала эм бек амалсыз ишледиле,
Джашынг къатын алды деб, урушма.
Дуния малын къызгъанма.
Къууанчдан чырта тыйма.
«Джазыу оджакъдан къурум акъгъанчады».

«Ханс да заманында чагъады»,
«Кёгет да битиб агъады».
Къалай тели, гызмар адамса.
Къууанчны аллын нек тыяса?
Сен керексиз бит къууургъан!
Къул, ёзден адет энди къалды,
Деу орус ишни къолгъа алды.
Эй, джамагъат, сизге айтырым:
Хар зат чагъында багъалыды,
Андан ётсе, бюсюреусюз къалады.

* * *

Джашаугъа керекдиле:
Къар да, буз да, таш да, тау да.
Кёк да, джер да, кюн да, ай да
Орунларына керекдиле,
Борчларын этедиле.

Чам, накъырда, кюлкю, оюн,
Къагъыу, согъуу, хыртлау
Джашаугъа керекдиле,
Тюзюне юретирикдиле.

* * *

Тукъум-джукъ соруб кюрешме,
Керексиз сый, сыр юлешме,
Бай боллукъма деб сакълама,
Къызны, джашны алгъасатма.
Заман сакъламаз — кетер,
Арт ауалы неге джетер?

* * *

Уллу орнунда турмаса,
Гитче уа артына турмаз.
Гитчеге юлгю кёргюзюр,
Бир Аллах ургъан болмаса!

* * *

Керексизге сёлешме,
Онгуз бла кюрешме.

* * *

Керек джерде айта бил,
Терс айтсанг, тез къайта бил.

* * *

Беиш салгучу болма,
Тенгни суутуб къойма.

* * *

Уй, гяуур, элек тешгич,
Нек миннгенсе атыма?
Ой, сени атанга голия,
Кишини миндирмем, деб
Тура эдим да, ёлтюрдюнг антыма.

* * *

Ийнакълайма, къучакълайма
Сюйген сары атымы.
Былай пайда кёрмегенме
Рысхысындан атамы.

ТОЙДА КЁРЮНМЕЙДИЛЕ ДЖАНАРИУНУ ЫЗЛАРЫ...

Чолпан джулдуз джарыкълай,
Мутхуз болмай батады.
Нюрден толу бир бала
Къара джерде джатады.

Ол ариу къыз ёлгенли,
Кёбле къара киелле.
Аны суйген тенглери
Кюйюб-бишиб ёлелле.

Энди сууда ойнамайд,
Къара кёлню кундузу.
Кёкде чыртда джарымайд
Джанариуну джудузу.
Джыллыкъ бушуу этелле
Учуланны кызлары.

Тойда кёрюнмейдиле
Джанариуну ызлары.
Сени ючюн тенглеринг
Энди тойгъа бармайла.
Къобузчу кызла къолгъа
Энди къобуз алмайла.

* * *

Тауалий таудан аугъан.
Кермахан эшек саугъан,
Чабыб тутуб туююгюз,
Сютюн тегюб ийигиз.
Андан айран этмесин,
Моллагъа суусаб бермесин.

* * *

Къобанлагъа барсанг —
Къумгъанлары, тазлары.
Байчоралагъа барсанг —
Тойлары-харслары.

ЮСЮ — УФ-ЧУФ (Кесине этген чамларындан)

Юсю — уф-чуф,
Миннгени — чух-чух,
Джырлагъаны — хырха гугук!
Башына уа — джокъду джукъ!

Къалай улу Аппа,
Башынга кийиз къабла!
Чалкъынгы ал да табла,
Ишге дженгил чартла,
Бичен хазырла алашагъа:
Ауурсунурла биреуле.
Биченинг болса эркин,
Ашатырса аш атха.
Айры баулагъа ётгенди
Кюмюш айылы хапары,
Босагъагъа илиннгенди,
Хой, марджа, ычхыналмайды
Аппаны шалбар сапалы.
Биджи, Биджи, Биджи эте,
Биреуленни чибинлете,
Айланама, тюзню айта,

Алай бла кёбдю джауум,
Тохтамайды дауурум.

Джаныбекланы Аппаны
Къара джамаулу къапталы.
«Къошдан къошха элтиб,
Къарнын кечиндирген», —
Олду аны аты бла кесине табханы.
Итле да чабмайдыла меннге,
Болмагъанын терс иннетим,
Тейри, ала да биледиле!

Аппа, Аппа!
Аман атха
Къалдын, тейри! —
Хыртлаучугъа, —
Дедиле да;
Къараб тилекге
Бир кесекге
Ауузуму тыйдым.
Кесими кысдым,

Как ашадым джау бла,
Ёмюрюм ётдю дау бла.
Ким берликди кызын
Рысхысыз калакта?!
Сёз бламы кечинникди,
Къалай улу Аппача?!

Къалай улу Аппа
Алай къатын алса,

Къошдан къурманлыкъла,
Ой, къош-къош барырла.

Джаныбеклагъа кёб
Къатылмагъыз, ансы
Чегемге, тейри, билесиз,
Ала кетиб къалырла.

ОЛ ДЖАШ ДЖАШ ТЮЛДЮ

Кызыны кёрюб къарамагъан,
Тойну эслеб таралмагъан,
Анда тепсеб чыгъалмагъан,
Ол джаш джаш тюлдю!

ЧУРУМСУЗ КЕТДИМ

Кезибат той этдирди,
Къобуз бла харс болду.
Кёзюне къарагъанлай,
Башым къатышды,
Тубан бла чарс болду.
Тойдан, кесими эслеб,
Чурумсуз кетдим.

* * *

Белинг, тикгич кирик,
Саурунг, дюккюч кирик,
Бетчигинг джылтырай,
Кёкюрегинг къалтырай,
Туфлилеринг джылтырай,
Эринлеринг кымылдай,
Суусаб бердинг ичерге.
Джарармыса келинге?
Орта келин болурмуса?

Эр тегерегине айланырса.
Ортадан баш болмазса,
Аякыгъа да къалмазса.
Бурмады чачынг, бухарча.
Кетдим джолума, учханча.
Джемджемил чыпчыкыгъа
Тенг этиб, алай атаргъа
Сени сюйдюм.
Сау къал, кетдим.

* * *

Хонт, хонт, хонт, аперим, джаным,
Джаз чыкыгъан джангкъозчукъла.
Къара, къара — бу сейирлик кызычыкъла
Къайдан келедиле бу тойгъа
Джаш адамланы кыйнаргъа?!

Джулдузчукълача, джарытдыла
Тойну-оюнну керти аламат!
Джашасынла, ойнасынла саламат!
Тюу-тюу-тюу машалла, машалла!
Дым-дым-дым, баб-бав-бав,

Къара, къара былагъа, ариулагъа!
Ос-ос-ос, деб барадыла оссагъа,
Туу-туу санларын ойнаталла!
Сейирсиндириб къараталла

Къууанча келген адамлары.
Арытдыла тойда төрт къызы,
Аланы гёбел санларын,
Талчыкъладыла жанларын.

* * *

Гаккы табхан тауукъчукъча,
Бабуш, бетинг къызырыб.
Сени кёрсем, о, ауруйма, джаным,
Эй, джюрегим къозгъалыб.
Бармыд меннге мадарынг,
Джюрегими къыйнама.

Ойлашыб да бир къара,
Мындан ары ойнама.
Туу санымы къуу этдинг,
Джау джюрекни эритдинг.
Борбайыма къатылдың,
Аманыма джетдирдинг.

* * *

Турма ашадым да,
Дыр! Тамагъым кюйдю.
Кёжюне къарадым да,
Мени бир бек сюйдю
Наныу къызы Баллюу!
Джулдуз джанды джарыкъ,
Балиятха ушаб.
Туралмайма энди,
Кесим джангыз джашаб,
Ариу Баллюусузлай!
Джангкъозчукъ чакъды да,
Кесине къаратды.
Джюрегиме сингиб,
Ах, кемсиз таралтды

Ариу Баллюу мени.
Алма терек чагъыб,
Арбазны джасатды.
Дугъумкёз акъбетчик,
Джанымы талайды
Къаракъаш Баллият!
Наратчыкъ кёгериб,
Таза хауа беред.
Сюймей не этейим,
Тюрсюню кёрюнед
Баллюуну кёжюме.
Муну бла бошайма,
Баллюу деб джашайма.

* * *

О, дуния манга тарды да,
Анда бир сурахай барды да,
Джашауумда насыб ачарыкъ,
О, къара булутну чачарыкъ.
Ариуну, о, къайдан эследим?

Наныкъ татлыны къайдан кёрдюм,
Къутсуз джашауума сауагъа?
Кетди бёгек, ётюр ауугъум.
Джетишгенди мени джылларым.

* * *

Бёркюм мени башымда,
Оноууму бермезме.
Сары ат бла кишини
Мен хатерин кёрмезме.
Юйдеги этер заман
Энди менден кетгенди.

Ой, ким неми биледи?!
Саулукъ менде джетмейди.
Бийлик оноу этгенди
Юй-юйдеги болургъа.
Бу зат бла къыйнадыла,
Излеб мени къозгъаргъа.

ЮЙДЕГИЛЕНСЕМ

Кеси отоумда джашарма,
Кеси орнумда джатарма,
Кеси отумда джылынырма,
Кеси хантымы ашарма.
Алаймыды? Огъай.
Къатын алсанг, ал къолунга балта,
Башынга уа — хата.
Къыжгъыл-мыжгъылла тууарла,
Бири — гырджын, бири — чабыр,

Бири — бёрк, деб бууарла.
Отун келтир, ун келтир,
Ийнек саудур, къой кесдир,
Деб къатынынг къоймаз,
Къартлыгъында юйдеги
Ёсдюрюр къарыуунг болмаз.
Мыйыкъланы буралмазса,
Ат белинде туралмазса,
Къой, Аппа, къатын къайгъыны.

* * *

Эй, кёб айландым, кёб джюрюдюм
Джашлагъа да, джаш болуб.
Кюлюде да, джырлауда да
Аладан эсе баш болуб.
Бери айланыб, къарт болуб.
Тенг болуб да кёрдюле къартлагъа.
Энди уа барын да бошаб къалдым
Къынгыр, тартыб тамам артха.
Алай а ёлгюнчюннге дери,
Эй, баш энишге къарамам.
Къартлыкъ джетди, бюкдю деб,
Хомух болуб, чыртда къалалмам.
Турлукъма бурунча сагъайыб,
Башымы ёрге ёхтем тутуб.
Къарт болсам да, джаш кирик, джити
Самаркъауларымы айтыб.

КЪРЫМШАУХАЛЛАНЫ ИСЛАМ (1864–1910)

Кърымшаухалланы Пачаны джашы Ислам (Ислам Тебердичи) 1864 джыл мартны 31-де Къарт Джуртда туугъанды.

Просветитель, суратчы, джазычу, культура къуллукъчу Кърымшаухал улу къарачай-малкъар халкъны профессионал культурасыны тамалын салгъан фахмулу адамланы бириди.

1877 джыл Ислам Ставропольда гимназиягъа киргенди, анда эки джылы окъутгъандан сора, юйюне къайытханды. 1880 джыл а орус патчахны аскерине къуллукъгъа чакъырылыб, Санкт-Петербургга кетгенди. Анда Кърымшаухал улу орус, араб, англиз, тюрк тилеги юреннгенди, орус культура бла, тарих бла терен шагъырей болгъанды. Кеси да суратла салгъанды, орус, къарачай-малкъар тиледе назмула, хапарла, статьяла джазгъанды. Ол театрлада, музыка, адабият салонлада Петербургну фахмулу адамлары бла танышханды.

1884 джыл абычар чында журтуна къайытыб, джашаууну арт онбеш джылын ол халкъыны арасында джарыкълыкъланы, билимни джар джанындан къайгырыуда ашыргъанды. Латин харифлени тамалында къарачай тилден элибле джарашдыргъанды, алай а, аны чыгъаргъынчы, ёлюб кетгенди.

Кърымшаухалланы Ислам 1910 джыл январны 3-де Ялтада ауушханды. Тебердиде Джамагъат къабырлада асыралгъанды.

Джыйым китабла:

Кърым-Шамхалов И. Из Карачая. // Кавказские областные ведомости. № 100. 8.05.1903.

Кърымшаухалланы И. Бёрю бла киштик (басня). // Биджиланы А. Билим. М., 1926.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Кърымшаухал улу Ислам. Назмула. // Къагъыйланы Н. Кюренли джазыула. Карачаевск, 2001.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. том1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Ислам Тебердичи. // Лайпанланы С. Заманла ушагъы. Черкесск, 1967.

Ашхы умутла. // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

Хабичева-Боташева З. Озарение души. Черкесск, 1985.

Ислам Тебердичи. // Хубийланы М. Батмаз джудузну джарыгъы. Черкесск, 1989.

Ислам Крымшамхалов // Биттирова Т. Карачаево-балкарские деятели культуры конца XIX начала XX века. Избранное в 2 томах. Нальчик, 1996.

Ислам Крымшамхалов (Тебердичи). // Караева А. Литература народов Карачаево-Черкесии. ч. 1. Черкесск, 1999.

Просветительские традиции... // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, межлитературные связи. М.-Ставрополь, 2004.

БЁРЮ БЛА КИШТИК

Аманлыкъланы кёймагъан,
Ашаб, ашдан тоймагъан,

Чегетледе, табхырда,
Кёлеккеде, салкъында,

Къуйрукъ учун къайырыб,
 Бёрю деген джашаед,
 Мал эслесе, джайылыб,
 Тутаед да ашаед.
 Урлагъандан талмаед,
 Улакъ-тумаъ айырмай,
 Бир кечени къалмаед,
 Сыртха, къолгъа джайырмай.
 Итле алыб, тууайлаб,
 Мараучула чабдыла,
 Мымыклагъа сойланыб,
 Уручуну табдыла.
 Къуйругъундан, къойнундан,
 Къулагъындан, бойнундан
 Джабышдыла, къабдыла,
 Ёрге-энишге тартдыла,
 Хахай этиб, сермешиб,
 Джагъалашыб, ёрелешиб,
 Арты-аллы джукъунду,
 Кюнден-бутдан къутулду.
 Къаты туруб талагъы,
 Хыр-хыр этиб тамагъы,
 Ауузу-тили ачылыб,
 Силегейлери чачылыб,
 Эрни-бурну къан болуб,
 Тёрт санына тер уруб,
 Бёрю келди тийреге –
 Бугъунургъа юйлеге.
 Арбазлагъа кирирге
 Адамладан къоркъаед,
 Тынчырагъын билирге
 Ёрге-энишге джортаед.
 Юй артында ойланыб,
 Кёкге къараб эснеди,
 Кюнтурушда сойланыб
 Бир киштикни эседи.
 Кёзлеринден тёнгерев,
 Джыламукъла ташлады,
 Къуйругъундан чёгелеб,
 Былай айтыб башлады:
 – Киштик, джаным, акъылы!
 Меннге шкокла атылды.
 Мени сюрюб джетелле –
 Саудан тулукъ этелле.
 Арбазлада, юйледе,
 Сен джашагъан тийреде,
 Намысына уялыкъ,
 Кимди къонакъ къоялыкъ?
 Киштик турду кёрюрге,
 Джол кёргюздю бёрюге:

– Салам айт да, кир юйге –
 Кийик улу Алийге.
 – Алийгеми?..
 – Алийге!
 – Арбазында парийге
 Тууайлатыб тутдурур.
 Хатерими кёрмейин,
 Мени саулай джутадурур:
 Кёб болмайын, джууукъда,
 Джауум кече, сууукъда,
 Бау ичине кирмейин,
 Арбазында джатханем,
 Къарангыда, билмейин,
 Таначыгъын къабханем.
 – Шахым улу Чомакъгъа
 Барсанг, алыр къонакъгъа..
 – Ортабызда тил джюрюб,
 Хатам джокъду, мен билиб,
 Ол айтыудан – джети мал!
 Аны меннге дерти бар.
 – Бусагъатдан мычымай –
 Башынг къалды айыбха –
 Сен салыб бар, джунчумай,
 Батчаланы Найыбха.
 – Найыб мени джаулайды,
 Бир текечик даулайды!
 – Джорт, алесе, алайгъа –
 Лайпанланы Шамайгъа.
 – Шамайгъамы?
 – Шамайгъа!
 – Тас болгъанды бек эртде
 Бир бугъачыгъы джеркде.
 Ким этгенин билмейди,
 Мени аны ючюн суймейди!
 – Аманлыкъгъа юрениб,
 Къарнынг джерге суйрелиб!
 Сагъыш этсем, къорарыкъ,
 Хаталадан тёбесе!
 Сени юйюне къоярыкъ
 Киши джокъду, кёресе.
 Кесинг сюрген сабанлыкъ
 Сеннге азыкъ-аш болду,
 Кесинг этген аманлыкъ
 Таякъ болду, таш болду!..

Киштик сёзюн бошаргъа
 Итле бла уучула
 Хырыдашыб джетдиле,
 Ура кириб, бёрюню
 Саудан тулукъ этдиле.

* * *

Аман Ныхытдан Аман Ауузгъа
Иймей къойдула тюшюмде.
Бир къуджур затла аллымы алыб:
«Не этериксе, — деб, — юйюнгде?»
Атыма миниб къачайым, дедим,
Атымы излеб табмадым.

Къобанны джырыб ётейим, дедим,
Суугъа кирирге базмадым.
Ышаннга салыб атайым, дедим,
Джанымда сауут табмадым...
Экеулен, келиб, алыб кетдиле,
Алагъа бир зат айтмадым.

* * *

Сууукъ ташлагъа джан сала,
Кёргенни кёлюн ала,
Дунияны эниклеб къоялла,
Кюнден акъгъан, къагъытха тамгъан,
Къолумдан саркъгъан бояула...

* * *

Тенгиз менден ёнгелейди,
Ары-бери тёнгерейди,
Кетме-кетме, деб тилейди,
Огъай, десем, ёпкелейди,
Къыйыгына къарайды,
Джагъаларын талайды.
Тохтауулану чалкъысынлай,
Ташны эки джарады.
Толкъунларын къайната,
Чабакъларын сарната,
Эрши туюуб къашларын,
Ёрге-энгишге барады,
Баууру бла сюркелиб,
Къаяланы джалайды, —
Кюнде этиую алайды,
Кетесе, деб сарнайды.
Мени ичими билмейди,
Эшитирге да суюмейди,

Менича, ичи куюмейди:
Мен юйюме ашыгъама,
Ол а аны билмейди,
Толкъунлары этегимден тарталла,
Саркъа-сарнай, ызларына къайытталла,
Къайытсала уа — барма къой.
Бизде да барла тенгизле,
Толкъунлары — эгизле,
Чабакълары — чубарла, семизле,
Джагъалары — инджи ташдан,
Мекамлары — сослан ташдан.
Сагъышларын текмейдиле тышына,
Къутурмайдыла, сени кибик, бошуна,
Мен аланы сенден ариу таныйма,
Мен алагъа, тансыкъ болуб, къарайма,
Сен а мени нек иймейсе ызыма?
Сау къал, эмчек анамса,
Разы бол да, кетме къой...

* * *

Муссабийни къошуна
Эл чабмасын бошуна!
Хахай-тууай этмегиз,
Не болду, деб джетмегиз —
Эслеб-эслеб атлагъыз,
Хумеллегин басмагъыз,
Эски къазанны асмагъыз,
Хуппегисин текмегиз,
Ырджысындан ётмегиз,
Бучхакъларын сёкмегиз...
«Башы тутуб» джатады,
Сеннге кюлюб къатады.

Къайгыларын бирден чачыб,
Чегет талада сыртындан джатыб,
Шатык мусхотланы артады.
Гыбытыны бучхагъындан
Май сырасын тартады,
Эсириб-эсирмей да,
Сизни къозуб айланад.
Къарны мусхотдан тоюб,
Чегет талада сойланад.
Муссабийни къошуна
Баргъан суугъа къошула,
Сиз чабмагъыз бошуна,

Къарны бура ичинден,
Уялмайын кишиден,
Энчи сыра ичеди.
Арбазында абына,
Клисагъа табына,
Нардыуундан¹ къарыла,
Къуру суудан чачайсын,
Тай учаны бери салсын,

Гюнахыбызны алсын!
Огъай, десе, бурулсун,
Къара багъанагъа урулсун,
Бёрю кибик улусун,
Къошун, келиб, суу элтсин,
Къаргъышыбыз ташха-таугъа джетсин,
Муссабий айтханыбызны этсин!

* * *

Бабасны гурушха къара абасы,
Теберди ёзеннге тюшгенча,
Къарангы болуб къалды да,
Атым симсиреб тохтады.
Не этерге билмей, алджадым.
Аллыма сен тюбеб къалгъанча,
Джолдан бир джары джанладым.
Экили болуб тургъанлай,

Кючюгом джетди ызымдан.
Къарангыны джырыб ётдю,
Кел, дегенча, ызымдан.
Ол да бара, мен да бара,
Биз тегей тюзге джеттенек,
Тегей тюзюнде, сени табалмай,
Юсюнг бла озуб кеттенек.

* * *

Мусосну пуддукъ батманы
Костаны² къарнына джетмейди.
Иесине тигим эт, дегенимде,
Тегейли айтханымы этмейди...

* * *

Ёзендеги озгъун джел
Къарны сюрюб элтеди.
Чаба барыб, абынса,
Джолда къоюб кетеди.

* * *

Юнкос, чабакъла ызымдан сюре,
Тенгиз джагъаны барама.
Ала чокъуракъны, санга ушатыб,
Къол аязыма алама...

¹ Нардыу — нартюх гырджын

² Коста — Коста Хетагуров, тегей поэт, Исламны тенги.

АКЪБАЙЛАНЫ ИСМАИЛ (1874–1937)

Акъбайланы Окъубну джашы Исмаил (Чокуна апенди) 1874 джыл Огъары Тебердиде туугъанды. Ол Къазанда, Кърымда, Тифлисе, Бакуда, Стампулда окъу-гъанды, талай тилге юреннгени бла бирге, кёб тюрлю илмуладан да терен билим алгъанды.

Чокуна апенди 1916 джыл араб элиблени къарачай-малкъар тилге келишир-ча джарашдырыб, биринчи окъуу китабны — Ана тили (Тифлис, 1916) — басма-лагъанды. Къарачай тилде биринчи газет да — «Таулу джашау» — Акъбай улуну къайгырыуу бла чыгъа башлагъанды. 20-чы джыллада бир бёлек окъуу китаб-ны: Ана тил. Элибле (Батапашинск, 1924); Табиғат. 1-чи кесеги. Джансыз табиғат (Батапашинск, 1925); Биринчи география (М. — Ростов-на-Дону, 1929); Алгъынчы география (Крайнаиздат, 1929); Джол уста. (Байрамкъулланы Умар бла бирге) (Батапашинск, 1924); Бизни кючюбюз — бизни джерибизд. Уллу-лагъа элибле. (Абайланы Мусост бла бирге) (М., 1926) чыгъаргъанды.

Биринчи къарачай-орус сёзлюкню да — Тылмач (Батапашинск, 1926) — Акъбай улу джарашдыргъанды. Заманны излемина кёре, кеси школагъа хазыр-лагъан китабларына салырча, назмула, хапарла джазгъанды.

Чокуна апенди ислам динни халкъгъа тюз ангылатыугъа да уллу къыйын салгъанды, дин бла байламлы магъанасыз, заранлы, гюнахлы адетлени чыгъарыуну тыяр джанындан кюрешгенди.

Акъбайланы Исмаил, 1937 джыл сталинчи репрессияны ууундан тутулуб кетиб, ажымлы ёлгенди.

Энчи китаблары:

Маулут китаб. 1898.

Зикирле. Китабны джарашдыргъан Байрамукъланы А.-К. МП «Чолпан» Чер-кесск, 1991.

Джыйым китаблада:

Билим. Китабны басмагъа джарашдыргъан — Биджиланы А. М., 1926.

Бизни кючюбюз — бизни джерибизд. Уллулагъа элибле. М., 1926.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Акъбайланы И. // Орусланы А. Ёмюр танышланы сагъыныу. Черкесск, 1975.

Къарачай тилде биринчи китаб. // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск. 1982.

Исмаил Акбаев. // Биттирова Т. Карачаево-балкарские деятели культуры кон-ца XIX начала XX века. Том 2. Нальчик, 1996.

Акбаев Исмаил Якубович. // Байрамуков А. Общественно-просветительская мысль в Карачае во второй половине XIX — в первой половине XX веков. Карачаевск, 1998.

Чокуна афенди. // Биттирланы Т. «Итиль суу агъа турур...». Нальчик, 1998.

Биттирова Т. Духовно-культурные основы карачаево-балкарской литературы. Махачкала, 1999.

САКЪЛА, КЕСМЕ!

Уллу борчду адамгъа
Чегетлени сакъларгъа,
Орнатыргъа, юйретирге,
Ёсдюрюрге, сакъ болгъа.

Сакъла, кесме джаш агъачны,
Чапыракълансын, суююнсюн!
Сакъла, кесме, сени джуртунг
Джалан болмай, кийинсин!

Сакъла, кесме, джел ургъанда
Шуулдасын, санлансын!

Ананг, Кавказ, ёлю болмай,
Саугъа ушасын, джанлансын!

Сакъла, кесме! Тюблеринден
Сууукъ, салкъын джел келсин!
Ортасында кюн таякъла
Джарыкъ берсин, кюн берсин!

Сакъла, кесме, хар бутакъда
Бир къанатлы джырласын!
Сакъла, кесме, салкъынында
Бир арыгъан тынчайсын!

ДЖАНГУР

Джауа, джауа, джангур келир.
Келиб, бизге берекет берир.
Джер тюбюне сингиб кетер,
Тауну, тюзню кырдык этер.

Ай, гъаламны¹ джаны — джангур!
Джер дунияны суула, джангур!

Сабанчы ишлерин башлар,
Джангур тохтаб, кюн чыкъгъанлай.
Урлукъларын джерге ташлар,
Сабан солуб бошагъанлай.

Ай, гъаламны джаны — джангур!
Джер дунияны суула, джангур!

Сабанчыла, бачхачыла,
Джерге урлукъ чачычула,

Джангур, дерле, джаз болгъанлай,
Джангурлары аз болгъанлай.

Ай, гъаламны джаны — джангур!
Джер дунияны суула, джангур!

Сабан мюрзеу хазнасыды,
Ишчилени саугъасыды.
Сабан уллу байлыкъды,
Хар ким анга къаллыкъды.

Ай, гъаламны джаны — джангур!
Джер дунияны суула, джангур!

Джер юсюнде джаныуарла,
Хар бир тукъум хайыуанла,
Джашаугъа сени сайлайла
Джангур, сеннге ийнаналла!

КЮЗ ДЖЫЙЫН

Союм малларын,
Сюрюб аллына,
Кюз джыйын тебрер,
Джырлай, къууана.
Къышлыкъгъа джетер,
Балаган этер:
Ким отун алыр,
Ким къош баш чалыр,
Ким халтас чюй,
Гылдыуай салыр.
Танг атмай джыйын

Чалкъыгъа барыр.
Чалкъыла бирден
Онгдан сермерле,
Биченни къырыб,
Солгъа тизерле.
Тамада алда:
«Тартыгъыз, джашла!»
Оюн-харх эте,
Тютюнлер башла...
Мизам ариуду
Кюз джыйынала,

¹Гъалам — алам

Былай буюруб,
Айтыр тамада:
«Ийнек сау, шапа,
Заман озмасын,
Къой сой, Акъсакъл,

Кюн кеч болмасын».
Тамада айтханнга
Джыйын сыйыныр,
Ол, ойнай-кюле,
Къачха джыйылыр.

ОРАКЪ ДЖЫР

Берекетли джайны исси кюнлеринде,
Белни бюлюб, сабанланы орама мен.
Аяз джокъду, кюн къызыуду, джандырады,
Иш ауурду — билеклени талдырады.

Билеклени талгъанларын сан этмейин,
Кютелени кючлю байлаб тиземе мен.

Кютелени алгын беджен, сора черен,
Эм артында уллу антау этеме мен.

Аны кёрюб, ишчи халкъла къууанырла,
Бизге ишлетиб ашаучула зарланырла.
Иш бошалса, къолгъа алырма орагъымы,
Антаууму тюз башына минерме,
Оракъ тутхан берчи къолларымы,
Шахарлада ишчилеге булгъарма.

НЁГЕРЛИК

Бек мыдахды Азгерий —
Къолу-аягъы тутмайды.
Джокъду аны ёгюзю,
Къаладжюк, урлукъ табмайды.
Тынгысызды Бекмырза —
Урлукъчугъу бар эди,
Къаладжюксюз, ёгюзсюз
Сабан сюрюб болмайды.
Ёгюз баред Алийде —
Къууанмайды ол да анга:
Къаладжюксюз, урлукъсуз,
Къалай чыкъсын сабаннга?
Ючюсю да ныгъышда

Бир-бирлерин табдыла,
Кенгеш этиб, джарашыб,
Сабан нёгер болдула.
Къарыуларын бир этиб,
Сабан сюрюб башлалла,
Сюрюб бошаб, сабаннга
Урлукъ атыб бошалла...

Нёгерликни хайырын
Ала ариу билдиле.
Бир-бирине къарашыб,
Къууанч болуб кюлдюле.

КЪЫЗЫЛ БАЛИЙ

Тереземи тюбюнде
Къызыл балий чагъады.
Заман болмай джыяргъа,
Кеси аллына агъады.

БАЛДЫРГЪАН

Балдыргъанны шатык сабы,
Балдан татлы мусхоту.
Джутланыб оздурсанг а,
Ичинг кюер бир оту.

АММА, АММА, БАЛ АННЯ

Окъя бёрклю Окъатон,
Окъя чалыу чалады.
Ишин этиб бошаса,
Къарт аммагъа барады:
«Бир джомакъчыкъ
Айтсанг а,
Эртделеден-кечледен
Кюбюрчекни ачсанг а.
Алай этсенг, тилерим:
Алты алтын багъанагъа

Алтынчачны
Алтын чачын байлатчын.
Тору айгырны
Джерлетирге
Бузджигитни сайлатчын.
Бузджигитни кёргенлей,
Анга белги берирме...
Сен, огъай, деб тохтасанг,
Джау чыракълай, эрирме...»

* * *

Джангур джаууб, кюн тийиб,
Кёкде кылыч ургъанлай,
Чартлаб чыгыб, бир къауум
Хап-хуп этиб башлалла.
Эресейни узаймай,
Хашген этиб ташлалла.
Андан да ала тохтамай,
Кавказгъа аякъ басдыла.
Игилени къалдырмай,

Барын асмакъгъа асдыла.
«Не керекди сабийге
Ата-ана таныргъа?
Тыйыншлыды, дедиле,
Орталыкъгъа къалыргъа.
Тенглик болмаз, дедиле,
Дин ортадан таймайын.
Коммунистле болгъунчун
Бирибиз да къалмайын»¹.

АЛДАТМАГЪЫЗ АХЫРЗАМАН ДУНИЯГЪА

Ой, джарлы сен, къолунга нени алгъанса?
Азыкъ болуб, джанынга нени салгъанса?
Ол дунияда мадар табмай къалгъанса, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ой, джарлыла, гюнахларын чекгенле,
Бу дуниядан азыкъ алмай кетгенле,
Чархларына таза къуллакъ этгенле, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ой, хариб сен, тар къабыргъа кирирсе,
Анда къараб, сен киминги кёрюрсе?
Соруулагъа ол кюн джууаб берирсе, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Мунгкир уруб, сени кёкге миндирир,
Нангкир уруб, сени джерге сингдирир,
Мёлеклеге сени сууал² этдирир, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ургъан сайын, башынги төрт джарыгла,
Анда сеннге акъыранла чабарла.
Сюрюб барыб, джаханимге атарла, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Олду, буду деб, сылтау этиб башларла,
Ол кюн анда хар ким эсин ташларла.
Ол джазыкъла анда мадар табмазла, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Келигиз, бир ашхы амал этейик,
Бу дуниядан иман бла кетейик.
Бир Аллахха джарыкъ бетден джетейик, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кёб къууанма, бир къауумдан башма, деб,
Джахил тюлме, къарт туююлме, джашма, деб,
Аджал джетсе, уруб джыгъад, душман, деб, —
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа...³

¹ Бу назмуну Байрамукъланы Фатима Чокуна апендини къарнашындан туугъан Сапийат аммадан 1991 джыл Къарачай шахар-да джазыб алгъанды.

² Сууал (арабчадан) — дженгил, ауур болмагъан

³ Бу зикирни Байрамукъланы Фатима 1991 джыл Бишкек шахарда Байрамкъуланы (Къобаланы) Разият аммадан джазыб алгъанды. Ол: «Чокуна апендини зикири деб, муну 20-чы ёмюрню 20-чы джылларында Къарт Джуртда Шидакъланы Иссалий-ни кызы Халиматдан эшитиб юреннгенме», — деген эди.

МЕККЯЛАНЫ ЁРЮЗМЕК (?—1940)

Меккяланы Ёрюзмекни (чам атыды) 1900—1940 джыллада Къарачайда аты бек белгили болгъанды. Ол, Къарачайгъа Малкъардан келиб, Хурзукда джашагъанды. Темирчи болгъанды, хуна ишлерге да бек устагъа саналгъанды. Халкъ джырланы алакат билгени бла бирге, кеси да самаркъау, чам, сюймеклик джырла этгенди. 1940 джыл Микоян-Шахарда чыкыгъан «Эски къарачай джырла» китабы ал сёзюнде: «Джырланы асламысы Меккяланы Ёрюзмекден, къалгъанлары да Къочхарланы (Багъыр улу) Къасботдан, дагъыда къалгъанладан джазылгъанды», — деб айтылады. Ол этген джырланы кеси саулу къада киши джазыб алмагъанды. Кёчгюнчюлюкню заранындан Ёрюзмекни джашауундан, джырларындан да хапарлы адам аз къалыб, чыгъармаларыны асламысы къайытмаздан джокъ болгъандыла.

Меккяланы Ёрюзмек 1940 джыл Хурзукда ауушханды.

ХАНБИЙЧЕ

Ой, айт деб, къоймайсыз а, марджа,
Алын неден тизиб башлайым?
Кёмюр джагъыб, темир тишлеб а,
Сюймекликге джыр джырлайым.

Атанг Къаншауну Къарачайда
Абычарлыкъ частха джери бар.
Аны сауут джарашыр бели бар,
Джаугъа кирлик аны кёлю бар.

Ой, алтын окъадан болурму уа
Анангы къаптал джырмачы?
Эресейден оноучу келсе уа,
Атанг Къаншау болур тылмачы.

Баймагъына барады келиним
Ариуну сахтиян чарыгъы.
Огъары ёзенде Ханбийче
Болур кёзлерими джарыгъы.

Ой, аркъау чюйке да, бой чюйке,
Ханбийче не ашай турады?
Ариу Ханбийчеме не дейлер?
Кеси тегерек нек барады?

Ханбийчеми алыб кетдилер,
Ма, огъары ёзенде маймуллар.

Алыкъма деб, къууаныб турдум,
Адамла даугъа къалдылар.

Кёзюм чыракъ барады, марджа,
Чотчаланы башы ташлагъа.
Ханбийчени деб, кёб джалындым
Бютеу Чотчаланы джашлагъа.

Ханбийчеден къалсам, барлыкъма
Шахымны да кызы Наныугъа.
Таш да, тау да меннге тийгенди,
Ханбийче, ой, тамам джауургъа!

Бир сёзюм джокъду, марджа, мени —
Ханбийчеми алыб кетдилер.
Маймулла бу джараусуз ишни
Меннге уа неге этдилер?

Мени айыбым джокъ эди
Токъалны кызы Салиматха.
Ишибизге заран болгъанды —
Разы тюлме Шамай Суратха.

Да энди джырланы созмайым,
Ой, тёшге чёгюч урайым.
Тарыгъыб кимге барайым?
Бийчени сюйгенни къояйым.

СЕМЕНЛАНЫ ИСМАИЛ (1891–1981)

Семенланы Унухну джашы Исмаил (Джырчы Сымаил) 1891 джыл мартны 3-де Учкуланда туугъанды. Къарачайда эм терен билимли апендилени бирине саналгъан Тотуркъулланы Мухамматны къолунда окъугъанды. Атасы ауушхандан сора, окъуун бошамагъанлай, элине къайытыб, ана къарнашы бла бирге талай джылыны, малчы болуб ишлегенди.

Джырчы Сымаил араб-аджам адабият бла шагъырей болгъандан тышында тау тепсеулеге, халкъ джырлагъа уста, сёзге — чемер, дуниягъа ишленнген, джарыкъ адам болгъанды. Эмилик атланы юретиуде, тутушда, джау джибге чыгыуда, чалкъы чалыуда да кишиге ал бермегенди.

«Минги Тау» джырны, «Акътамакъ» деген лирикалы поэманы автору Семен улу 1936 джыл Ереванда ётген Бютеусоюз олимпиадада эм уста джырчыланы арасында биринчи орунну алгъанды. Ол джыллада джюзден аслам макъам чыгъаргъанды, «Халкъ джырчы» атха ие болгъанды, кеси ауазы бла «Акътамакъ», «Чалкъычыкъ», «Минги Тау», «Къызыл Аскер» деген джырларын пластинкалагъа джаздыргъанды.

Къарачай-малкъар поэзияда джырланыб окъулгъан поэма сынгар «Акътамакъды».

Семен улу Исмаил дагъыда къыркъ зикир этгенди.

Семенланы Исмаил 1981 джыл августну 1-де Терезе эде ауушханды.

Энчи китаблары:

Назмула. Микоян-Шахар, 1937.

Джырла бла ийнарла. Микоян-Шахар, 1938.

Джырла бла назмула. Микоян-Шахар, 1939.

Джырчы Сымаил. Джырла бла назмула. М., «Инсан», 1992.

Джыйым китаблада:

Литературный сборник. Ворошиловск, 1939.

Стихи и песни. Пятигорск, 1940.

Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.

Акътамакъ. Поэма. // «Минги Тау», 1996.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Лайпанланы Б. Семенланы Исмаил. // Джырчы Сымаил. Джырла бла назмула. М.: «Инсан», 1992.

Хубийланы Н. Минги Тауну джырчысы. // «Къарачай», 22.08.1992.

Караева З. Художественный мир Исмаила Семёнова. М.: 1997.

Джырчы Сымаил. // Биттирланы Т. «Итиль суу агъа турур...». Нальчик, 1998.

«Джангкылычдан нюр таякъла къакъгъанча...» //

Поэзия Исмаила Семенова - общечеловеческое достояние. // Тотуркъулланы Къ.-М. Эркин дуния. Черкесск, 1999.

Трамны джырчы туудугъу Семенланы Исмаил. // Къагъыйланы Н. Кюренли джазыула. Карачаевск, 2001.

Тотуркъулланы Къ.-М. Къарачайгъа къалды сёзлерим. // «Къарачай», 7.06.2002.

Народные певцы Карачая К. Кочкаров, А. Джанибеков, И. Семенов. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, межлитературные связи. М.-Ставрополь, 2004.

МИНГИ ТАУ

Сен, кёкге джете, мийиксе
Кавказ тауланы ичинде.
Мияла кибик, джылтырай,
Къанга бузларынг юсюнде.

Юсюнде барды акъ тонунг,
Сен джай да, кыш да киесе.
Кюн бузулурга тебресе,
Боран этерге сюесе.

Кюн ариу, чууакъ тургъанлай,
Тохтамайды боранынг,
Джай да, кыш да эримейди
Юсюндеги бузларынг.

Тёгерегинге тогъай отлайла
Алтын мюйюзлю кийикле.
Сени тёппенге чыгыучандыла
Бёгекле бла джигитле.

Кийик бууларынг ёкюредиле,
Къонгураулары кыакъгъанча,
Джугъутурларынг турушадыла,
Атлыла чарсха чабханча.

Къапланларынг, асланларынг
Бугъойларынга кирелле.
Покунларынг, гуждарларынг
Адам джыйынны билелле.

Аюлеринг мурулдайдыла
Шындык чегетни ичинде.
Бёрюлеринг къалкъыйдыла,
Къойланы кёре тюшюнде.

Кёк джашнаса, сызгырадыла
Этеклеринг, джел эте...
Менден кючлю джокъду деб,
Кесинг кесинге кёл эте.

Къапланларынг къараб туралла,
Беклеге кириб, мынгайыб.
Борсукъларынг, тюлкюлеринг
Джууукъ барырга уялыб.

Къангкъазларынг къангкъылдайла,
Чын тауукъларынг джырлайла.
Къаргъаларынг, къаркъ-къуркъ эте,
Мыллык табмайын джылайла.

Кёгюрчюнлеринг джююлдейдиле,
Кюнюнг джылтыраб къакъгъанлай.
Маралларынг отлайдыла,
Гелеу кырдыкка батханлай.

Чыпчыкъларынг, чаукаларынг
Будай ындырны чёблейле.
Арарат бла Казбек тау
Санга тюгел джетмейле.

Улму къушла санга къонсала,
Юйле кибик, къарашыб,
Джур текеле джыгъылсала,
Сюрюулеринден аджашыб.

Кюз артында турналарынг
Аууб кетелле тенгизге.
Кышха хазыр болугъуз, деб
Эсгертиученсе сен бизге.

Сенден сора къайсы тауду
Ариулукъ бла бай болгъан?
Башы кыш болуб, бели джаз болуб,
Этеклеринде джай болгъан?

Минги Тау бла Казбек тау,
Арагъыз ариу джибек ау...
Сен кийиз бёркню агъарта,
Этегинг джашил къатапа.

Сен джуддузлагъа джанаша,
Къалгъанла сенден алаша.
Бир-биригизге къараша,
Къалай сейирсиз, тамаша!

Бузну, къарны джыйычу,
Башынга булут къонуучу.
Тёгерегинге басыныб,
Таулула къараб тоймаучу.

Кыш айланы бораныса,
Джай айланы салкъыны.
Джумушакълыкъ этмесенг,
Инджитириксе халкъынгы.

Кесин бегитмей чыкъгъаннга,
Башха болмай, бир джауса.
Сау дунияны башында
Эм белгили бир тауса.

АНАМ

Ата деген, Минги Таугъа миннгенлей,
Ана деген, дарий, дамха кийгенлей.
Кюнюм батды, джарлы анам ёлгенлей,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Билмегенлей, кёчюрюрге бардыла,
Сормагъанлай, машинагъа салдыла.
Эки джашынг эки джерде къалдыла,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Кимле чачдыла Семенлада къалангы?
Кимге айтайым джюрегимде джарамы?
Къайда къойдум акъ сют берген анамы?
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Ой, Къарачай, къуш тюгюнлей, чачылды,
Бар палахны башы бери ачылды —
Джарлы миллет Азиягъа атылды,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Ата деген, ашхы ишге талпытхан,
Ана деген, кёкню, джерни танытхан.
Ёлюм деген, хар джюрекни ачитхан,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Ата деген, ёмюр юйню ачхычы,
Ана деген, джашауунгу басхычы,
Ёлюм деген, джашагъанны ачысы,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Ата деген, накъут-налмаз къалады,
Ана деген, джанынга джан салады,
Ол джашауну бир насыблы табады,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Тогъуз айны ау тюрбюнде кёлтюрдюнг,
Къайын ата, къайын ана къолунда,
Кече-кюн да гёзет этген джолунда,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Эки джылыны акъ сютюнгю ичирдинг,
Ёшюнюнгу төшек этиб, ёсдюрдюнг,
Алай эте, талай джылгъа джетдирдинг,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Отха иймей, суугъа иймей сакъладың,
Юй кёчюрчюн къанатларын джабханча,
Белляуунда сени алгыш сёзлеринг,
Джангкылычдан нюр таякъла къакъгъанча.

Кёк памиdden кёлек, кёччек этгененг,
Къаназирден къаптал этиб кийдирдинг,
Эркелете, хар адамгъа скойдюрдюнг,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Джети джылда окъуу-билим алдырдың,
Ишлей-ишлей, санларынгы талдырдың,
Джашачы, деб тоханала салдырдың,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Таугъа чыкъсам, таш аджалдан, титиреб,
Малгъа кетсем, садакъала кёлтюрюб,
Бушуу, къайгъы джюрегинге келтириб,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Эдден энчи ат атаенг атыма...
Джанауалда мен болмадым къатынга...
Джаш тюрсюнюнг, агъармагъан чачында...
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Къулагъыма сууукъ салах тартылды,
Джуддуз ананг ёлгенди деб айтылды,
Джюрегиме джюрек ауруу къатылды,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Къайда къалды харекетинг, малларынг?
Ишлей-ишлей талчыкъмагъан санларынг?
Джюнню джибек этген алтын къолларынг?
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Атам эсе, Бейтуллахда ёлюбдо,
Анам эсе, бир мусафир шейитди,
Нек джылайма, кимден да не келликти?
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Джыллыкъ джолдан келир эдим кёчюрюге,
Санга, анам, оджан салам берирге,
Разылыгъынгы алыб ёчюрюге,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Къарачайда къабырынгы табсамед,
Зияратха Азиягъа бармазем.
Былай болуб къаллыгъымы мен билсем,
Джан бермейин, айырылыб къалмазем.

Бу дуниягъа туумай къалгъан мен болсам,
Сени ёлген ачыуунгу билмезем,
Къазах эде къабырынгы кёрмезем,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Кёр узакъды, тура-тура безерсе,
Уллу Аллахны буйругъуна тѣзерсе,
Машхар¹ кюнѣ, ой, балам, деб излерсе,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Кюн садакъа мени санга беририм,
Аллах айтса, машхар кюндю кѣрюрюм,

Къазах элде къадды, хариб, ёлюгюнѣ,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

Кече ёмюрюм бир къарангы тѣбеди,
Кюн ёмюрюм джюзюб кетген кемеди,
Ёлюм деген хар адамгъа тѣреди,
Джуддуз атлы, балдан татлы, ой, анам!

АНА ТИЛИМ

Тил дегенинг адам джанны башха джандан
Сыйлы этген,
Тил дегенинг хар инсанны, билим бериб,
Алгъа элтген.
Тили болгъан бу дунияны патчахыды,
Тѣрюндеди.
Болмагъан а, баш баулуду, хайуанны
Кеминдеди.

Джигер халкъым, тил байлыкъны сен
Эртдеден уулагъанса,
Джерден, суудан, ауаз джыйыб, кескин сѣзле
Къурагъанса.
Ол сѣзлени чарпытмайын, тѣлюлеге
Джетдиргенсе,
Бизге бюгюн «ана тил» деб учунурча
Этдиргенсе.

КЪАЙЫТХАН КЮН ХАЛКЪЫМА

Онтѣрт джылны джер тырнакълаб джашагъан,
Джыламукъ бла гырджынны тенг ашагъан,
Сарнайса сен, тау джуртунгу ийнакълай,
Джарлы халкъым, ой, джаралы Къарачай!

Адамларынѣ Азияда къаддыла,
Джюреклеген кетмез ауруу салдыла,
Къабырларынѣ къум тюзледе сынсызлай,
Уланларынѣ къазауатда ызсызлай.

Ол джыллада джан бергенле къайытмазла,
Тауларына тансыкъ салам айтмазла,

Махар суудан бауурланыб ичмезле,
Саула этген бу кюулени эшитмезле.

Ол джылланы къан ызлары кеберле,
Аллах айтса, уланларынѣ джетерле.
Сен джырларса тауларынѣ алгъынлай,
Джарлы халкъым, ой, джаралы Къарачай!

Ёлгенинге джандет юйню багъышлай,
Сауларынѣ джашау джолгъа алгъышлай,
Мен айтханча, джыламугъунѣ джылтырай,
Айт Орайда, ой, джаралы Къарачай!

1957

СЫМАЙЫЛ КЪАЙЫТДЫ ДЖЕРИНЕ

Мен Семенланы Семенме, дейме,
Чыдамым бла эменме.
Бек ашыкъ болуб, бек тансыкъ болуб,
Шам Къарачайгъа келгенме.

Сен Семенланы Семенсе, дейле,
Меңден джыр, оюн излейле.
Чачылгъан джуртха басыннган адамла
Меннге, кѣз ач, деб тилейле.

Мен да, сенича, биреулен, алан,
Бу джарлы халкъны уланы.
Мен да, сенича, ийнаналмайма,
Керти кѣрдюм, деб, таулары.

Джюрек тыхсыса, ауаз чыкъмайды,
Тамагынѣ къысыб, бууулуб.
Бюгюн Сымайыл джыр айталмайды,
Кѣзден джыламукъ къуюлуб.

Ана бла бала тюбешген кибик,
Джурт халкъы бла тюбешди.
Сау онтѣрт джылны басдырыб тургъан
Джылыуун бизге юлешди.

Джюреги тыхсый, кѣзлери тола,
Тойла этеди Къарачай.
Бу къайытхан кюнню, бу къууанч кюнню
Саулай дуниягъа айгъакълай!

Хурзук, 1957

¹ Машхар — къыямат кюн адамла джыйылыкъ джер

КЁЛ БАСАМА

Бюгюн ауруу кючлегенди санымы,
Кьутулургъа, эшта, болмаз мадарым.
Къаты сагъыш айландыргъанд башымы,
Кёрюннгенди аджашдырмаз къадарым.

Ёмюр деген кюч сынагъан тик джарды,
Ким насыблы къарар аны башындан?
Мен табмадым чыгъар джолну — ол хакъды —
Джыгъылдым да, къобалмадым джангыдан.

Джашауумда кёб кыйынны сынадым,
Инджиу чекдим, табылмайын керегим.
Инша Аллах, учуз болмад муратым,
Болмад учуз тюзлюк тутхан джюрегим.

Терсни-тюзню, элек кибики, себелей,
Заман кеси мухур салыр джаулагъа.
Зарлыкъ джетиб, сёз кёлтюрюб кетгенле,
Эштилирле энтда джерде саулагъа.

Ким болса да мени атыма ойлатыр,
Мени сёзюм джюрегине байланыб.
Мени джырым Къарачайда айтылыр,
Миллетими ауазына сайланыб.

Бюгюн ауруу кючлегенди санымы,
Кьутулургъа энди джокъду мадарым.
Тюз джашауум таза сакълар атымы,
Туудукълагъа джетер керти хапарым.

1981

МЫДАХ САГЪАТДА

Джаш ёмюрюм, джангкылышча, джылтырай,
Къарт ёмюрюм, балыкъ кибики, къалтырай.
Умутларым — джети кёкню джуддузу,
Джашауум а — кыш кечени мутхузу.

Кюч табмадым, мийик кёкге учмадым,
Джуддузланы миллетиме чачмадым,

Мугур болгъан джюреклене ачмадым,
Зар уясы — бу джерледен — къачмадым.

Туугъан джерден кыйры къачхын, таш атыб?
Ётюрюкню къалай айтхын, бет сатыб?
Сатлыкълагъа кёзбау джырла этмедим,
Аны ючюн муратыма джетмедим.

САРЫ АТЫМ

Сары атым, джанлы азыгъы болгъан атым,
Не эсе да эсге келди эски атынг.
Акъджал, дейем, мине тебреб джасандырсам,
Акъджал, дейем, тойда, чарсда айландырсам.

Айтханымы эте эдинг, бирин бузмай,
Бир кере да къалмагъанма, санга базмай.
Кёб джоллада джюрютгененг, сыртынг талыб,
Бир кере да сындырмайын, артха къалыб.

Бюгюн сени ол сыфатынг эсге келди:
Тик сенчадан анам хариб бизге энди,
Мени аллымда сен тесукъа этдинг тамам,
Бизге къараб ышарылды сора анам.

Уяу болдум. Сагъыш этдим. Хошлукъ табдым.
Тюш къоркыуун сабийледен кери атдым.
Джораладым: сени керти джанлы сойду,
Мени уа зар, адам бетли бёрю джойду.

Къадарыбыз ушаш болуб экибизни,
Аны ючюн кёрдюм сени, бир ишексиз.
Джанлы азыгъы мен да болдум, ажым этдим,
Кыйынлыкъны бир тюрлюсюн джырыб ётдюм.

Сары атым, сен термилмей ёлюб кетдинг,
Мен, сау къалыб, ёлюк кибики джашау этдим.
Тилчи тили аягъыма кишен салды,
Атлатмайын джашаууму кючюн алды.

КЕТГЕН КЮНЛЕНИ ЭСГЕ ТЮШЮРЕ

Бар эди джазым, халкъны къаратхан,
Бар эди джайым, миллет джаратхан.
Энди къач келди, «алтынчач» — аты,
Джангуру — суукъ, джелери — къаты.

Чегет тешине, суула таркъая,
Кюн къысха бола, джылыу азая...
Къачны джюрюшю сагъыш этдире,
Къыш ауангысы къоркъуу джетдире.

Чапыракъ уча, джер къуу-шуу бола,
Джюрегими да мугурлукъ ала,
Кетген кюнюмю эсге тюшюре,
Алай бла джаныма себеб келтире.

Эй, джазым, джайым — мен джетмез джерде,
Къач бла къыш а — къатымда — тёрде!..
Сагъыш этгеним — мени къанатым!..
Эсге тюшюрюу — къууанч сагъатым!

АХЫР КЮНЮМ

Ёмюр ётдю, джилтин учхан төрелей,
Джазыу онгуд, бузну джаргъан кемелей,
Къайыгъымы бели — джамау, джаны — джокъ,
Мындан ары толкъун джарыр кючу — джокъ.

Къол кереме, джюзалмайма, не этейим?
Къыйналама, талпыугъа кюч джетмейин.
Джаш ёмюрюм — джангкъылычны чырагъы,
Къарт ёмюрюм — Минги Тауну тарагъы.

Джаш кюнюмде джазыугъа бой салмаучанем,
«Къартлыкъ» деген сёзю эсге алмаучанем.
Хорлам алыб чыгыгучанем эришде,
Учхан къушча, джити эдим хар ишде.

Энди уа бой салдым «къартлыкъ» дегеннге,
Кёб турмайын ол джатдырыр джегеннге.
Кёб турмайын кёзкёрмезге кетерме,
Къарачайгъа осиятымы этерме.

Сау къал энди, ой, джаралы миллетим!
Аллах берсин санга сыйлы хурметин!
Ёлгенингден къошулгъанынг кёб болсун!
Кюуден эсе, къууанч джырынг кёб болсун!

Къайгъы сёзюнг алгъыш сёз бла джабылсын!
Хар юйюнгде къарачай сёз айтылсын!
Къабыр топуракъ тау этекде табылсын!
Сыйлы атынг сау дуниягъа айтылсын!

«ДЖЫРЧЫ СЫМАЙЫЛ» (халкъ атагъан атым)

Чыкъдым кёклеге, учунуб, учуб,
Мийикден къараб, дунияны кёрдюм.
Мен эшитмеген таууш къалмады,
Джашаугъа: «Сейир-тамаша!» — дедим.

Манга келгенед алай бир кёзюу:
Джумлай аламгъа айтдым сёзюмю,
Къарачай тилни сыйлы этдирдим,
Къарачай джырны кеннге эшитдирдим.

Алай, не келсин, джазыу буюрду —
Учхан къанатым сыныб къуюлду.

Бош ышанганем джазыу джибине —
Тёнгереб тюшдюм аякъ тюбюне.

Мен — шайтан джелде бурулгъан зыгъыр,
Джазыу тирменде эзилген бюртюк...
Къыйыным — халал, кесим а — харам,
Бырнак этдиле кючлюе, тюртюб.

Бир кёл басханым джап-джангыз бир зат.
«Джырчы Сымайыл» — халкъ атагъан ат.
Ёлюб кетсем да, ол атым къалыр,
Халкъ ауузунда джырым сакъланыр.

АКЪТАМАКЪ (лирикалы поэма)

Сууну бойнун ойнай келеди
Бир ала чабакъ, кёк чабакъ.

Эй! Шам Семенлада келин болгъаед
Мени сюгеним да Акътамакъ.

Махаралада уа кёксюл кёгюрчюн а,
Салыб, Семенлагъа келгинчин,
Эй! Джюрек аурууум а джокъ эди мени,
Ариу Акътамакъны да кёргюнчюн.

Секириб миндим да атыма, деймен а,
Былай джууукъ олтур къатыма.
Эй! Анисат дерге уялган этеме,
Акътамакъ атадым да атынга.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дедим а,
Тартыб барайыкъ Махаргъа.
Эй! Ойнай-кюле келирбиз, къоркъма,
Семенланы эски да шахаргъа.

Шам Семенлада уа шаптал терекле да,
Нюрю бетинге кёлекке.
Эй! Проба салдырыб ишлетгенме
Санга акъ кюмюшден да челекле.

Шам Семенлада инген алысын,
Джылына джети чалынсын.
Эй! Мени сенден сора джокъду суюгеним —
Атыб къойганман да барысын.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дейме,
Чалыб тутайыкъ къолланы.
Эй! Къаяла чачыб, кесим ишлегенме
Пайтон джюрюрюк а джолланы.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дедим а,
Тартыб барайыкъ базаргъа.
Эй! Сени джети таракъ чачында, дейле,
Мени бухар бёркюм а башымда.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дедим да,
Сен, джулдуз кибик, джарытыб,
Эй, береста¹ сайын байракъ берликсе,
Чабхан атланы да, арытыб.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, деймен,
Акырын этирбиз, джортмайын.
Эй! Санга чюйре сёз ким айталлыкъды,
Мен эсенликден а къоркъмайын?

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, деймен,
Алима да болур нёгерге.
Эй! Джыйырма пайтон заказ бергенме
Сеннге бир кюннге да джегерге.

Таулада тогъай а салмасам, деймена,
Тюзде пайтон бла бармасам.
Эй! Ёлюб кетсем, эки джыларсыз,
Ол акъ маралны да алмасам.

Мен кюнден тилей а барайым, дейме,
Санга салкъын булут алайым.
Эй! Джерде азыгъла ашарла сени,
Хауада межам салайым.

Сени Кюнчыкъгъандан а бир кёрюр ючюн а,
Салыб Айбатханнга барырем.
Эй! Ол алтын чачынг чыммакъ болса да,
Бир майрышмайын да алырем.

Ой, къызы барды да къыркъ джаны, дейле,
Тилеб, бирин меннге берирменг.
Эй! Мен балта тутмаз къарт болсам, дейме,
Сен эринмейин а келирменг?

Тюлкю бла турна уа шох элле,
Ала суу къамишде къош элле.
Эй! Суюген бла заман биздеди ансы,
Къалган айтханла да бош элле.

Суусар сууардинни къалай хорлады?
Орча этерге адам болмады.
Эй! Бизни къара шайтан къаргъады, дейме,
Бир нюзюрюбюз да толмады.

Мен суугъа сюек да атханлай, деймена,
Артындан эгер чабханлай.
Эй! Сени себебли мен ёлюб кетсем,
Эки кёзюм санга да къатханлай.

Къайыкъгъа къаплан миннгенлей, дейме,
Къамагъа бычакъ такъгъанлай.
Эй! Джазыуунг болса уа, келиб къаллыкъса
Джалан аякъ, чабханлай.

Сууну Анасы уа сууардин, дейле,
Ол суу тюбюнде бугъады.
Эй! Суюмеклик синггенд назик санлагъа,
Джиликлериме да джугъады.

Ай, тюлкю чыкъды да аллымдан, дейме,
Аны тюгю къызыл къанындан.
Эй! Мен Акътамакъны сюеме, тенгле,
Аллах салган джанымдан.

¹ Береста — верста

Санга улан тууса, мен алай кёрюме,
Къаратоннга тулпар туугъанча.
Эй! Джибек къашларын, джохар чачларын —
Шемишерде чиле да бургъанча.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дейме,
Алтын отоучукъ, юй кибик.
Эй! Мен сол джанынга да ойнай келирме,
Къабартыдан келген да бий кибик.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дейме,
Сен, джарыкъ толгъан ай кибик.
Мен сол джанынга ойнай келликме,
Къарачайда кюпсе да бай кибик.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дейме,
Онг кёзюм кибик, джан кибик.
Эй! Мен сол джанынга да ойнай келликме,
Кърымдан келген да хан кибик.

Мин, Акътамагъым а, пайтоннга, дедим а,
Сен — гокка ханслы биченлик.
Эй! Сен — джашнаб турлукъ, азмаз ариулукъ,
Мен — Минги Сууун да ичеллик.

Уллу Шемишерде да чиле сюргенме да,
Урчукну къолгъа алгъаенг.
Эй! Алтын суу агъачын, кюмюш челеклеринг —
Апсынла бла суугъа да баргъаенг.

Уллу Шемишерде чиле сюргенме да,
Саяу къолларынга сайларгъа.
Эй! Мени джарлыракъгъа тергейсе, ансын,
Джууаб берлик эдинг да байлагъа.

Гюрджюде гёзюр да ойнайла, дейме,
Эбзеде къозу къыркыла.
Эй! Кюн тийген ариу а, къайдан келесе,
Мамукъ тау кибик а, сытыла?

Шамсунну сары да тюлкюсю, дейме да,
Джандетден зем-зем бюркюлсюн.
Эй! Бизни джазыуубуз бир болуб, алан,
Ой, санга неках этилсин!..

Сен — Къыбыла Тауну да алтын байрагъы,
Мен — ортасында кюругъу.

Эй! Ананг Сырмахан¹ болгъа эд, алан,
Анам Джулдузханны² джууугъу.

Сен — Къыбыла Тауну да алтын байрагъы,
Мен — ортасында кюругъу.
— Эй! Анам Джулдузхан болгъаед, алан,
Ананг Сырмаханны да джууугъу.

Ой, Къыбыла Тауда уа алтын самауар,
Семенлагъа алыб, ким ауар?
Эй! Сен акъ богъакълы, марджан мынчакълы,
Эй! Сенден ариу да къайда бар?!

Сурахай, сары джаулугъунг, деймен а,
Ариу джарашады санынга.
Эй! Ингилик саласа деб, эришген этелле
Сени Аллах берген къанынга.

Сурахай, сары да джаулугъунг, дейме,
Аны кюе къыркъсын чачагъын!
Эй! Шам Семенлада уа сен, келин болуб,
Отоу юйде болсун да ушагъын.

Сурахай, сары уа джаулугъунг, деймен а,
Тамам ариулукъду байлыгъын.
Эй! Мен — къылсыз къармакъ, сен — алтын чабакъ, —
Сен манга къайдан а табылгъын!..

Ёлтюрме мени уа этген антыма да,
Былай джууукъ олтур къатыма.
Эй! Анисат дерге уялгъан а этеме —
Акътамакъ атадым да атынга.

Архызда алты юй да, юч гёзен, деймен а,
Джашагъан джеринг — тар ёзен.
Эй! Мени ёллюгом сени юсюнгдеди,
Сени ёллюгонг да — зар кёзден...

Сарытюзде принч сабанла, деймен а,
Нечик ормайдыла, аманла?
Эй! Чачынгы тараргъа, къашынгы сыларгъа
Мен келтирликмен да дарманла.

Манахлада клиса, деймен а,
Аны къонгурауу къагъылса.
Эй! Келин боллукъса шахар Семенлагъа,
Джаратхан Аллах буюрса.

¹ Ижаланы Окъубну юй бийчеси Сырмахан — Акътамакъны (Анисатны) анасы.

² Джулдузхан — Исмаилны анасы.

Эртденбла эртде тебрeдим, дейме,
Теберди таугъа ёрледим.
Эй! Таулу кызыланы ичинде, дейме,
Мен санга ушагъан да кёрмедим.

Джазлыкъда джангур а джауады, дейме,
Дуутда кюмюш багъады.
Эй! Алыб алалмай, кююб кюялмай,
Джюрегим ауруу да табады.

Тюрюнген¹ дарий а кибикди тюрсюнюнг,
Кышларынгы табсыз тюймесенг.
Эй! Дуния адамлагъа джууаб бермейсе,
Джандет келечиле да иймесем.

Ай, джюрек кёзюм а сагъая санга да,
Бу тёнгек кёзюм джукъалайды.
Эй! Айгъа ушагъан ариула кёрдюм,
Джюрегим сенде да тохтайды.

Ала кёгюрчюн а, сары илячин а
Кёзюу джырлайла джырынгы.
Эй! Сёз бла кыйнамам сени джюрегинги,
Ишлетиб талдырмам да кюлунгу...

Маскуада² алтын бууунлукъ
Учуз багъасына сатылад.
Эй! Акътамакъ суюд мени, тенглерим! –
Ачыкъ айтыргъа да тартынад.

Эрикгенледе уа юч эрик, дейме,
Ой, ырхы келиб кечерик.
Эй! Кыайын кызыларынг а бардыла сени,
Эй, тюйме, кямар а тешерик.

Байчоралада да бал алма, дейме,
Къагъыб ашатыр Даута.
Эй! Джырларынг джюрек таралта, дейме,
Сёзлеринг тамакъ а къарылта.

ТАНЫШХАНЫ

Ой, беш джылымда – бешикден,
Мен он джылымда – джыйыннга.
Эй! Отузунчу джылымда, тенгле,
Тюбедим сыйген кыйыннга.

Ой, къаялада алтын джумарыкъ,
Кёкледе джулдуз учханлай.
Эй! Мен сени сыйюб башлагъан эдим,
Ауузунгдан сёзюнг чыкъгъанлай.

Бошбоюн болуб бошадым,
Атамы мюлкюн ташладым.
Эй! Бир кёк къаягъа ёшюн салгъанча,
Бир кыйын ишни башладым.

Трам Семенни джашыма,
Къарачайны Къадау ташыма.
Эй! Санга джыр этиб джырлааллыкъта –
Мен джырчыланы башыма.

Мен дин ёзекден чыкъгъанма –
Ётюрюк бизде харамды.
Эй! Элге белгили джырчы Джулдузхан –
Ол мени табхан анамды.

Атамы сорсанг, Унух хаджиди –
Араб илмуну тауусхан.

Эй! Джети кере да Кыбагъа барыб,
Ахыры, анда ауушхан.

Атамы атасы Умар хаджиди,
Хиджи Кыалтурну баласы.
Эй! Ол да анда ёлгенди – бир къары джерди
Эки къабырны арасы.

Шогъайыб хаджи, Хусейин хаджи,
Джюсюб хаджи да бир джашы.
Эй! Окъуб хаджи, Осман хаджи да –
Умарны эки кърнашы.

Семенланы Кыазий хаджи уа –
Ол Шогъайыбны уланы.
Эй! Айтыргъа сыйюб айтама санга,
Ёлгенин-сауун да быланы.

Кичи кърнашым Салихди,
Джаныма кемсиз джарагъан.
Эй! Анам, кърнашым, эки да эгечим –
Бир ушхууругъа къарагъан.

Чабыб барайым аллыма,
Акъырын кыйытайым артына.
Эй! Эр – намысдан, ат – къамчиден,
Мен адамладан тартына.

¹ Тюрюнген – боялгъан

² Маскуада – Москвада

Ёлтюрме мени этген антыма,
 Былай джууукъ олтур къатыма.
 Эй! Анисат дерге уялган этеме —
 «Акътамакъ» атадым атынга.
 Аталган атынг — Анисат, дейме,
 Атаган атым — Акътамакъ.
 Эй! Айбатлыкъ атынг — Акъбулут!
 Сёлешалмайма, тутулуб.
 Талпытхан атынг — Таумарал,
 Тансыкълыкъ атынг — Алтынджал.
 Эй! Шериат атынг — Джан нохчукъ¹
 Кертилик атынг да — Нюр чохчукъ.
 Сюймеклик атынг — Сурахай,
 Ариулукъ атынг — Толгъанай.

Эй! Тазалыкъ атынг — Акъбабуш,
 Джаратхан Аллах, сен болуш!

Джангурла бла джангырады да,
 Тау джалпакъланы кырдыгы.
 Эй! Ижалада — Махаралада² —
 Ол ариуланы да урлугъу.

Ариуланы урлугъун, дейме,
 Мен юй бачхама салмасам,
 Эй! Мен ёлюб кетсем, эки джыларсыз,
 Ол Акътамакъны да алмасам...

Ариуланы урлугъун, дейме,
 Мен юй бачхама себмесем,
 Эй! Тутхан ишими биширмей къоймам,
 Белгили ёлюб кетмесем.

ТИЛЕГЕНИ

Мин, Акътамагъым, пайтоннга,
 Хамыт салайым тарпаннга.
 Эй! Аууз мардасын берлигем, тейри,
 Санга келечилик айтханнга.
 Ой, Ижаланы Азрет³, дейме,
 Акъылны манга аз юрет!
 Эй! Сен атхан сууда барлыкъды Акътамакъ,
 Сен аны манга хазыр эт!

Белимде алтын къамам бар,
 Мени джыргъа уста анам бар.
 Эй! Эжиучюлерим — эки эгечим,
 Баджаралмайды келечим.

Ой, Махар тауда тогъай чат,
 Мени тору джылкъым отласын.
 Эй! Кесим кесине бир тийишгинчи,
 Келечи джорюу тохтасын!

Ой, къадагъы сюлеусюн,
 Тюбюнден ёрге ёрлесин!
 Эй! Минг атлым бла да мен барама —
 Джюз нёгер алыб тебресин...

Мин, Акътамагъым, пайтоннга,
 Ныхытны⁴ джолу тар болур.
 Эй! Ол минг адамны араларында
 Аны эслерик да бар болур.

Къара Къарачай⁵ умут этеди
 Окъубну мёлек къызындан.
 Эй! Ёзен ишими сыртха чыгъармай,
 Къысха тюшейим ызындан...

Сен — тохананы алтын байрагъы,
 Мен — ортасында таягъы.
 Эй! Мен муну сюймей къалай этейим,
 Тийген ай киби джаягъы.

Ишлеялмайма ишими,
 Ашаялмайма ашымы.
 Эй! Эки кёзюме кюзгю этеме
 Ол эки къара къашынгы.

Къоюму сатсам а — къургъакъда,
 Тууарымы сатсам — тубанда.
 Эй! Сени джудузунг манга болгъаны
 Джазылыб турады Къуранда.

Темирден кюбе киеме,
 Агъадан тюйме тюеме.
 Эй! Сени себебли ананг Сырманы
 Артыкъ айырыб сюеме.

Джангыз къарнашынг Махамет,
 Атанг апенди Окъубду.
 Эй! Къарнашынг бла келишир эдим,
 Къартдан джюрегим къоркъубду.

¹ Нох — юй бийче

² Махаралада — Ижаланы бир атаууларыны аты

³ Ижаланы Азрет — Исмаиланы келечиси

⁴ Ныхыт — джер ат

⁵ Къара Къарачай — бютеу Къарачай

Озарыкъ джолунг да — былайтын,
Тохтарыкъ джеринг — былайда.
Эй! Мен башхалагъа эсими бёлмей,
Сени сакъларем джыл, ай да.

Ой, биреу къатын келтирир,
Да, биреу атын ёлтюрюр.
Эй! Акътамакъны джылы джууабы
Мени кёлюмю кёлтюрюр...

Терекге чирчик чыгъармы,
Джазны джылыуу болмайын?
Эй! Баш эркинлиги джокъду Акътамакъны,
Ол Сырмаханнга да сормайын.

Атынгы айтыб а, атыма минсем а,
Миннгеним — бёрю джортууда.
Эй! Ананг, шаушала, атанг, боранлай,
Мен да — умут бла къоркъууда.

Атынгы айтыб, атыма минсем,
Ол джелден дженгил элтеди.
Эй! Алтынны эритиб, кебге къуйгъанча,
Халинг кёлюме джетеди.

Атынгы айтыб, атыма минсем,
Чабхын болады джоргъасы.
Эй! Бизни ишибизге заран болгъанны
Бир къара шайтан къаргъасын!

Атынгы айтыб, атыма минсем а,
Джюрюк болады миннгеним.
Эй! Нюр теге тургъан ол эки кёзюнг —
Артыкъ айырыб а сюйгеним.

Ой, кёкден джауум джаумайды, дейле,
Ол джер джауумну джутмайын.
Эй! Мени дуниям кетиб къалырмы,
Ол акъ бойнунгдан бир тутмайын?

Сени ариулугъунг алай ушайды
Чын миялада суратха.
Эй! Нени берликсе, Акътамакъ, ариу,
Энди эм арт, ахыр джууабха?

Ой, прауленде да оноучу,
Келишиб, улху джалаучу.
Эй! Сени сюйгенли, болгъанма мен да
Махаралагъа джолоучу.

Кезлик бычакъчыкъ деб айтадыла,
Мияла кесген алмазгъа.
Эй! Мени барырым бир бек келеди
Бу сен джашагъан да арбазгъа.

Юсюнге бир кюн тийгенди сени,
Кёжюнгден аны батдырма!
Эй! Башынгы сакъла аман ишледен,
Керексиз сёзню уа айтдырма.

Айранны джагъы къорлукъду,
Тюзлюкню джауу зорлукъду.
Эй! Бир башланган иш бишеди, дейле,
Мени тилегим толлукъду.

Мен къаңджал челек асмайма,
Агъач сынджырны салмайма.
Эй! Бир сеннге тенгиш киши да джокъду,
Сенден башханы алмайма.

Мен джер салгъанма тору атха,
Сизге барыргъа къонакъгъа.
Эй! Кёзюу-кёзюу таурух айтырбыз,
Ким уста болса да джомакъгъа!

Ой, къызны барды да къыркъ джаны, дейле,
Тилесем, бирин бермезменг..
Эй! Мен балта тутмаз къарт болсам да,
Сен таукел этиб а келмезменг?

Санларым, сагъат кибик, бурулад,
Джюрегим санга байланыб.
Эй! Мен сенден ариу табалмагъанма,
Сау Къарачайда айланыб.

Бизни джылытыб турлукъду, дейле,
Чууакъ кюнубюз батмайын.
Эй! Къоярыкъ тюлме Окъубну къызы
Ариу Анисатны табмайын.

Ой, кече тийген ай болур,
Бу кюндюз тийген кюн болур.
Эй! Кечем — джукъусуз, кюнюм — тынгысыз,
Ой, мени кибик да ким болур?

Сюйгенин алгъан болурму?
Табмайын къалгъан ёлюрмю?
Эй! Экибизге зараны тийген
Дунияда игилик кёрюрмю?

Ой, эмен отун, кёреме, дейле,
Къазанны кюлю къайнатхан.
Эй! Ётюрюк сёзле болалла, дейле,
Адамны бетин уялтан.

Ой, къара шинли да, акъ шинли,
Къайдан келгенсе сен кюлю?
Эй! Ашагъан ашым джукъмайды мени,
Ой, сени къараб кёргенли.

Ой, къара къауал шкогум, дейме,
Аны сампал ташы чакъмайды.
Эй! Намыс этеди адамларындан —
Бу мени кенгнге уа атмайды.

Тюкенде алтын бууунлукъ
Учуз багъасына сатылад.
Эй! Акътамакъ сюед мени, тенглерим,
Ачыкъ айтырга уа тартынад.

Ой, уучу уугъа бармайды,
Бойнуна шкогун такъмайын.
Эй! Манга айлансанг, сен сёлешмейсе,
Кирпиклеринги къакъмайын.

Аджал бла, таджал¹: «Сайла!» — деселе,
Сен къайсын сайлаб алыренг?
Эй! Джазыуунг манга болуб тургъанлай,
Сен кимге къачыб барыренг?

Джибек джаракны² джангысы бла
Кюн сайын чабыр киеме.
Эй! Мен сени амалтын, Айтолгъан ариу,
Джамагъатынги да сюеме.

«Келген келинни аягындан!» — деб
Бурунгуланы санауу.
Эй! Барыб турлукъду бу соймекликни
Къууанчы бла джылауу.

Батыма бийче, ой, байрам гогуш³,
Тауханий, бизге бир болуш!
Эй! Чыначыкъ, къынгыр болуб турма да,
Сен мени бла да бир соруш!

Джарасы болгъан — орунга,
Джорюшю болгъан — джолуна.
Эй! Сен бизге келсенг, алым⁴ берирме,
Алымчыланы да къолуна.

Эки аягым да — ёзенгиледе,
Бу сол билегим — джюгенде.
Эй! Бизнича сейир киши болурму,
Туура айтхан-айтхан а дегенде?

Арпа сабанда уа, будай баш киби,
Сен тенглеринги ичинде.
Эй! Къобан келгенча, аллынг айланыб,
Мени кёрге эдинг тюшюнгде.

Мен джер джюзюнде излеб джорюйме,
Сеннге элтген джолну табмайма.
Эй! Эминадан къалгъан таджалма,
Башымы суугъа да атмайма...

Ой, къызыл джезле, къалайла, дейме,
Болур бизни киби алайла.
Эй! Билим базманда дженге турсам да,
Мени махкемеге⁵ уа салмайла.

Ой, төре кесген бармакъдан, дейме,
Не кюрешсенг да, къан чыкъмаз.
Эй! Сюйгени болгъан ойсураса да,
Болджалы джетмей а, джан чыкъмаз.

Анангы сёзюн эркетет, дедим да,
Атангы сёзюн унутма.
Эй! Накъырда этгеннге тынгылай турма,
Айтхан айтханны да джуууртма!

Джарлыны тону джамаулу,
Байны кийими сакъланыб.
Эй! Джарлыны кёлю ачыкъ болады,
Бай — байлыгына махтаныб.

Бу бачха байлыкъ а — бир айлыкъ, дедим да,
Бу мычхы тартыу — къакъ сатыу.
Эй! Тюрсюнюнго кёрюрден оздум,
Сёзлеринг манга — бал татыу.

Мен былай бла джашаялмайма,
Бир башха хыйсаб этмесем.
Эй! Мени ёмюрюм тарала кетер,
Акъбоюнну алыб кетмесем.

Акъылым сёнгдю билинмей,
Ёмюрюм ётдю кёрюнмей.
Эй! Менден къалгъанла бир тынч туралла,
Бу соймекликке бёлюнмей.

¹ Таджал — аурумазлыкъ, ёлмезлик

² Джарак — къалын ёсген ханс, бурун аякъ кийимлерини ичлерине салгъандыла

³ Батыма... — меджисууну кёзюнде ауругъаннга тюкюре айтылгъан сёзле

⁴ Алым — саугъа, нохта бау

⁵ Махкеме — сюд

Мен сени атыңгы атай барама,
Тамгамы салсам малыма.
Эй! Сарасан кийик¹ – алтын сыргалы,
Келиб кяаллыкъса аллыма.

Джашилдженгер, кызылдженгер²,
Бу джараланы сау этер.
Эй! Мен махтау салган Сурахай ариу,
Мени баш байладан да бай этер.

Миллет не кьадар кёб болганлыкъгъа,
Ким да адетин этеди.
Эй! Сюймеклик деген суу кёмюк тюлдо,
Узакъ ёмюрге кетеди.

Кече – бёрю, кюндюз, тели болуб,
Эки бутуму ат этдим.
Эй! Санга термиле, санга тарала,
Джаш санларымы кьарт этдим.

Бу тиширыуну арты сенмисе,
Таймай кёреме тюшюмде?
Эй! Сен – джауар булут, мен – илеш умут,
«Дыб!» – деб таммайса юсюме.

Ой, улуу Кьобан кёб суулу,
Кёк кечюулери, сай кибики.
Эй! Акътамакъ ариу, кьайдан келесе
Сен, джарыкъ толган ай кибики?

Ой, Акътамагъым келеди,
Джети ариудан баш болуб.
Эй! Туура аллай кёзбау кьалай туугъаненг,
Ёренге джохар чач болуб?

Сени таукел, кескин сёзлеринг
Джюрегими джауун ашагъан.
Эй! Акътамагъым, кьайдан келесе,
Сен, кюн таякъгъа ушагъан?

Темирден ишлет да бир хуна,
Тыялыкъ эсенг, бир сына.
Эй! Сен мени кёрсенг, илеш ышара,
Мен сени кёрсем а, кёз джума.

Сен – сол джагъаны беджени,
Мен – онг джаныны гёзени.
Эй! Адам улуну бир таджалыды
Бу сюймекликге тёзгени.

Сени кёк дарийден кёлегинг,
Андан кёрюнеди билегинг.
Эй! Кёрюнемсин сени билегинг,
Мени кьабыл болсун тилегим.

Сёзню сёлеше, кьала этдим,
Сёз халыладан – аркъауум.
Эй! Кёкюрек ауруу да, джюрек ауруу
Мени Акътамакъдан табханым.

Сокъган окъадан, кёреме,
Бу Сурахайны дженглери.
Эй! Анга адеб этиб, алай тепсейле
Тау маралымы тенглери.

Чууакъ кечеде, санга ушатыб,
Мен джуддузланы санайма.
Эй! Кюндюз болса уа, учунуб келиб,
Ариулугъунга кьарайма.

Кёкде барады кьарылгъач,
Эки кьанатын джаймайын.
Эй! Сен – кёзбау сурат, кьалай тураса,
Бир джангыз сёзден таймайын?

Кёкде барады кьарылгъач,
Эки кьанатын талдырыб.
Эй! Башханы алмам джангыз да, Акътамакъ,
Сени кёлюнго кьалдырыб.

Сен манга чарлай, мен сени марлай,
Бу туу санларым кьарт болду.
Эй! Отузунчу джылымда мени, Акътамакъ,
Ой, сары чачым акъ болду.

Ишлене турган бу сёз кьалабыз,
Ол кьурч буруудан кем болмаз.
Эй! Сюйген хапарын айтханлыгына,
Адамны бети уялмаз.

Арбамы джекдим ёгюзге,
Сагъат баргъанды сегизге.
Эй! Чууакъ кюн кибики, алай келесе,
Ариулугъунгу кёргозе...

Ичги сёзлени кёбге чачмагъан –
Бу сюймеклики кирити.
Эй! Шош шыбырдагъан, эслеб тил тутхан –
Джангы келинни адети...

¹ Сарасан – кийик эчкини бир тюрлюсю

² Джашилдженгер, кызылдженгер – дарман хансланы атлары

Мени таукел болду джёнгерим,
Сени джаукер¹ болду къарнашын.
Эй! Экибиз бирден сюйюб башламай,
Сюймеклик джолдан аджашдыкъ.

Мени хурджунумда — базар кёгетим,
Санга ашатырға — иннетим.
Эй! Ахыратда да бир оноу болур,
Дунияда — сенсе джандетим.

Мен сеннге джюрюй, болуб барама
Сау санларымдан ырахын.
Эй! Ананг Сырмагъа айыб салмайма,
Атангы болсун гюнахым.

Джап-джашил къундуз а кёреме, алан,
Тыйын палтонунгу джагъасы.
Эй! Атанг Окъубну не мюлкю барды
Мени джырларымы багъасы?

Алтын ашыгъым, кюмюш къашыгъым
Унамайды эрге барырға.
Эй! Бу суу кюзгюню Аллах джаратды
Джюреклеге ауруу салырға.

Бу суу кюзгюню да сатыб алырға уа
Мени болгъан мюлкюм джетмейди.
Эй! Закон бла дау къуруса да,
Джюрегими дерти уа кетмейди.

Сени кюнчыкъгъанда бир кёрюр ючюн,
Кюнбатхандан джаяу барырем.
Эй! Бу джохар чачынг чыммакъ болса да,
Бир майрышмайын алырем.

Сени бир тюрсюнюнг — джаз джилек,
Бирси тюрсюнюнг — акъ къаймакъ.
Эй! Джюрек ауруу береди меннге
Учханкёз ариу Акътамакъ.

Мен от салгъанма пинарға.
Чумду, дейдиле, чинарға.
Эй! Бирибиз ёлейик, бирибиз къалайыкъ,
Ариу, кёзлени джумарға.

Тёп-тёгеревинг тар буруу болуб,
Ой, бара барыб абыннын.

Эй! Арт айланса да, къайытады, дейле,
Сен къайытыб, манга джалыннын!

Къыйынды кёлунг, джюревинг,
Ой, саргъалады билевинг.
Эй! Меннге уллу кёллу болалмаз кибик,
Бир тюшюнюуге уа тюбевинг!

Партабак сурат, дейдиле,
Кьолума тутхан кёзюрге.
Эй! Сёзюм да сёздю, ишим да ишди —
Нактырда этмейме безирге.

Сени къулагъында сырғала,
Юслери бютеу тумада².
Эй! Сени кибик ким болур, алан!
Бу джаратылгъан джанлада?

Тюрленнген дарий кибик, тюрсюнюнг,
Къашларынгы табсыз туюмесенг.
Эй! Дуния адамлагъа джууаб бермейсе,
Джандет келечиле иймесем...

Къарачай тилим тауусулгъанды,
Энди латин бла джазмасам.
Эй! Мен сени алырға бичим салмазем,
Адамлыгъыма базмасам.

Темирден ишлет да бир хуна,
Тыялыкъ эсенг, бир сына!
Эй! Сен мени кёрсенг, джунчуб къубула,
Мен сени кёрсем а, кёз джума.

Сен кёк таланы — джашил гоккасы,
Мен — ортасында кюрени.
Эй! Тийрелеринден чыгыб келеди
Таукел джюрекни сюйгени.

Мен алтын бюртюк тарыма,
Алтындан эсе сарыма³.
Эй! Сен къалайгъа барсанг да, Акътамакъ,
Мен да биргенге барыма.

Эменден элек бюгюлмез,
Кюнлюмден кюмюш тегюлмез.
Эй! Къан бла кирген исси сюймеклик,
Джан бла чыкъмайын, сегюлмез.

¹ Джаукер — поэт «таукел» деген сёзге къаршчы магъанада къурагъан сёз

² Тума — алтынны, кюмюшню юсюне салыннган бояу оюу

³ Сарыма — поэт кеси сары шинли адам болгъанды, бёркюнден башлаб, атына дери сары бетлисин джюрютгенди.

КЮМЮШБАШ ЮЙ

Кюмюшбаш юйюнг, алтын курушканг,
Мени санга барды гурушхам.

Эй! Джазыгуубуз бир нек болмаед,
Сен да сагъайыб болушсанг?!

Кюмюшбаш юйюнг, алтын сарайынг,
Терезелери налмаздан.

Эй! Мен сени алыб кетиб къаллыкъма,
Ой, Бермез бла Къоймаздан.

Кюмюшбаш юйюнг, алтын сарайынг,
Терезелери накъутдан.

Эй! Мен Акътамакъны сайлаб алгъанма
Эллени уллусу Къарт Джуртдан.

Алтын терезеде налмаз орагъым,
Сохан тахталаны орургъа.

Эй! ГеПОО болуб мен къалгъа эдим,
Санга соруула сорургъа.

Санга улан туууб, бешикке салсам,
Бешли бутъала соярма.

Эй! Тегерек тутуб, улу той этиб,
Сау Къарачайны джыярма.

Кенгден къарасам — къарылгъач,
Къатына барсам, къуш болур.

Эй! Джашлыгъында сюйюб къалгъанны
Къартлыкъ кюнюне да кюч болур.

Узакъдан къараб айбатды,
Къатына барсам, нюрлюдю.

Эй! Мен Сурахайны сюймей не этейим,
Къалгъан кызладан тюрлюдю.

Джашларынг болсала, джигит болурла,
Тау кийиклени марагъан.

Эй! Къызларынг болсала, кыптычы болурла,
Айырмаланы сайлагъан.

Къызларынг болсала, джигерле болурла,
Кече джамчылыкъла тарагъан.

Эй! Джашларынг болсала, батырла болурла,
Халкъны ишине джарагъан.

Къызларынг болсала, джигерле болурла,
Кече чепкен тигиб бошагъан.

Эй! Джашларынг болсала, пахмулу болурла,
Мени кесиме ушагъан.

Джашларынг болсала, джигитле болурла,
Баш орунланы алырча.

Эй! Къызларынг болсала, кесинге ушарла,
Ма, сормагъанлай танырча.

Джашларынг болсала, акъыллы болурла,
Джаныбызны тамам тындыргъан.

Эй! Къызларынг болсала, джигер болурла,
Къачда сабанланы сындыргъан.

Къоду кычыртыб, эли джыайыкъ,
Сюйгенлерибиз келсинле!

Эй! Бузджигит бла Лейлача болуб
Тургъаныбызны кёрсюнле!

Кёкде барады къарылгъач,
Эки къанатын талдырыб.

Эй! Башхагъа таукел этерик болмаз,
Мени кёлюмю уа къалдырыб.

Ой, белиндеги алтын кямарынг,
Белинги бирден къуршагъан.

Эй! Къыш — муртхулагъа, джай — наныкълагъа,
Кюз алмалагъа ушагъан.

Кенгден къарасанг — ауана,
Къатына барсанг — къарала.

Эй! Чаукана, Аркъуят¹ ёлюб баралла,
Сени кёрюрге тарала.

Кенгден къарасам — чын тауукъ²,
Къатына барсам — бал батман.

Эй! Къыптынгы бурну кылыны кыяды,
Сени кибики мен табмам.

Мермер тохананы ишлеялмайын,
Ариу нюрюн аяз эмеди.

Эй! Эки къолу юлгю биледи,
Акъылы уа алтын тёбеди.

Джюрюгенлеге джол бошду,
Джюрюй билмеген бедишди.

Эй! Сатаргъа, алыргъа да бир болмагъан,
Сюймеклик деген а не ишди?

Къаплан кибики къарыуум —
Джер тебрендирир барыуум.

Эй! Темир кюбюрден ачыб алырма —
Къайнайды санга сарыуум³.

¹ Чаукана, Аркъуят — поэтни эгечлери

² Чын тауукъ — джумарыкъны бир тюрлюсю

³ Сарыуум — сюймеклигим

Аджалсыз адам ёлмейди,
Кечесиз джукъу келмейди.
Эй! Сагъат кибик ургъан джюрегим,
Сакъат табханын а билмейди.

Мен — джангкылычны джаухары,
Сен — шиякыны алтыны.

Эй! Сени берселе: «Алдым, — дер эдим, —
Мен бу дуниядан хакъымы».

Кёб сёлешген кёмюрдю, дейле,
Аз сёлешген а алтынды.
Эй! Мен кёлумдегин айтыб тыкъсыдым,
Ол сёлеширге тартынды.

КЪУТАСЧАЧ

Къутас чачларынгы алтын эт, дедим да,
Джибек къашларынгы кюмюш эт!
Эй! Ариулугъунг тогуз къат сени,
Аладан манга да юлюш эт!

Тама-тама, кёл болду,
Джыйыла-джыйыла, эл болду.
Эй! Сени тауушунг эшитилгенлей,
Мени ауругъаным сёл болду.

Самауарланы къайнатыр, дейле,
Сюйген джюрекни кёмюрю.
Эй! Эки сюйгеннге хайыр болганны,
Ой, узакъ болсун ёмюрю!

Сёзню кючлюсю сауутду,
Бир келечим да Даутду.
Эй! Сабырлыкъ бла, акъыл бла да,
Джан нохчукъ махтау аллыкды.

Сюйген джюрекни къызгъан кёмюрю
Шай самауарны къайнатыр.
Эй! Тюзелген ишни зауукъ ёмюрю
Бал чайырланы чайнатыр.

Эл дарий-дамха¹ джуусала, дейме,
Хасан а тонун джуугъанча.
Эй! Акъмаралыма киши джукъ айтса,
Биреу бойнумдан буугъанча.

Сени къышхы кюнюнг джай болсун!
Ётер кечююнг сай болсун!
Эй! Сюймеклик деген, кимге да тенгди,
Ой, джарлы болсун, бай болсун.

Мен суу джоргъагъа² минейим,
Темирден кюбе киейим.
Эй! Салгъан тузагъым³, сени туталыб,
Амалсыз кюнюнге тюбейим.

Ой, башындагъы кюпес джаулугъунг да,
Аны арасында — джибеги.
Эй! Мен Акътамакыны сюймей не этейим,
Алтын тауукъну джюджеги.

Кенгден къарасам — кёлекке, дедим,
Къатына барсам мёлекди.
Эй! Мен Сурахайны табсам дунияда,
Ий, башха не зат керекди?

Кенгден къарасам, багъырды, дедим,
Къатына барсам, алтынды.
Эй! Бу сёз къылычым ауузумдады,
Сени кёймазгъа антымды.

Кенгден къарасам, къалайды, дедим,
Къатына барсам, кюмюшдю.
Эй! Мени санга этген джырларым
Эшитгенлеге да сюйюнчдю.

ЧИЛЛЕ ДЖАУЛУКЪ

Сурахай, сары джаулугъунг, дейме,
Ариу джарашады санынга.
Эй! Ингилик салад деб, эришген этелле,
Ол Аллах берген къанынга.

Сурахай, сары джаулугъунг, дедим,
Ариу джарашады бойнунга.

Эй! Мен сары илячин болуб къалгъаем,
Ол чыммакъ ариу кёйнунга.

Сурахай, сары джаулугъунг, дедим,
Ариулугъунгдау байлыгынг.
Эй! Мен — къылыз къармакъ, сен — алтын чабакъ,
Сен манга къайдан табылгын!

¹ Дарий-дамха — сыйлы къумач

² Суу джоргъагъа — бирча, чайкъалмай, сюзюлюб, ариу баргъан суу

³ Тузакъ — джаныуарланы тутаргъа этилген лагъым

Сурахай, сары джаулугъунг, дедим,
Аны кюе кыркъсын чачагъын.
Эй! Шам Семенлада сен, келин болуб,
Отоу юйде болсун ушагъынг.

Сурахай, чилле джаулугъунг, дедим,
Джерни сызады узундан.
Эй! Мен сени айырыб суйген этеме
Сау Кырачайны кызындан.

Сурахай, чилле джаулугъунг, дедим,
Аны гануасы окъады.
Эй! Кёзден ырахын болурса да, деб,
Джюрегим бир бек кюркъады.

Мени кёюме алай кёрюнесе,
Сен мелек кирик, джир кирик.
Эй! Акътамакъ ариу, къайдан келесе,
Къаягъа тийген кюн кирик?

Мен кече болса, джукълаалайма,
Сагъайыб, санга джыр эте.
Эй! Кюндюз болса, ишлеялайма,
Кеси кесими тюзете.

Джюрекде бир зат къайнайды,
Кёзум кёргенден тоймайды.
Эй! Сенден башхала табы да этеле,
Кёлум аланы уа алмайды.

Мен, джерни къазыб, терен киралсам,
Кёкге, басхыч салыб, миналсам.
Эй! Санга туракълай, озуб кетеме,
Саламлашыргъа уялсам.

Мен атда ойнагъан атлыма, дедим,
Атланы белин юземе.
Эй! Бир кёз къарангы этеме сеннге,
Бир эс джыяма — тёземе.

Сени сёзлеринг меннге татырла,
Сен башхалагъа сёлешме!
Эй! Сен алтын эсенг, мен — накъут-налмаз,
Мени дженгерге кюрешме!

Къайыкыгъа къаплан миннгенлей,
Къамагъа кезлик такъганлай,
Эй! Джазыуунг джетсе, алай келирсе,
Джалан аякълай — чабханлай.

Биреуню хакъын алмазма,
Джалыныб, джаудан къалмазма.
Эй! Чакъырылмагъан, орунсуз болур,
Сен чакъырмасанг а, бармазма.

Секириб миндим мийикге,
Джууукъ бармадым джарына.
Эй! Айджаякъ кирик, белгили этерме,
Сени тау эллени барына.

Кёлтюрюб тургъан гаммешим,
Сеннге сояргъады кенгешим.
Эй! Хар айтхан сёзюнг атдан багъады,
Аны ючюндю кюрешим.

Джалынчакъ кёнакъ — тигимчи,
Суйгенчигимсе биринчи.
Эй! Биреу кёолунда кёргоздем сени,
Аджалым джетиб ёлгюнчю.

Секириб миндим атыма, дедим,
Аны ёшюнлюгюн салмайын.
Эй! Мен бир адамны да аллыкъ туююлме,
Бу Сурахайны да алмайын.

Аслам мычыды, къалай этейим,
Бу джазгы тангым атмайын.
Эй! Къоярыкъ тюлме, насыбым тартыб,
Таумаралны табмайын.

Ары бара, бери келе, дедим,
Эки бутумдан арыдым.
Эй! Андан эсе кёрмеге эдим,
Ой, сени къайдан а таныдым?

Ингичгетабан аякъ кийиминг да,
Суу бабуш кирик, джёбелей.
Эй! Кёлюнг суймеген сёз эшиттенлей,
Сен, сабий кирик, ёпкелей.

Ой, башындагы алтын окъа бёрк
Джерни джарады омакъдан.
Эй! Дуниягъа ишленген джарлы кёб артыкъ,
Малы кёб болгъан а тумакъдан.

Ой, тыпырдаса, тай озар, дедим да,
Табаны кызса, ат озар.
Эй! Мен былай эте тургъанлайыма,
Сени алыргъа ким базар?

Къап-къарадыла къашларынг,
Къараялмайма кёзюнге.
Эй! Ариулугъундан артха къалмайын,
Алдандым джылы сёзюнге.

Ий, менден хапар сен нек сормайса:
«Бу тойгъанмыды, ачмыды?»
Эй! Кёмюр къызса, темир эритеди,
Сени джюрегинг ташмыды?

Ой, кюн келгенди ортагъа, дейме,
Бизге туурады Батагъа.
Эй! Алыб алалмай, къолюб къоялмай,
Башым къалгъанды хатагъа.

Кюнюм келгенди къушлукъгъа¹.
Саным тартады тынчлыкъгъа.
Эй! Сурахай мени къолума тюшсе,
Кетмезем энди джашлыкъгъа.

Ташчыда талай ишчиле
Къая ранланы къазалла.
Эй! Бу Сурахайны айтхан сёзлери,
Джыламукъ киби, тазалла.

Темир къыйынлысы — эгеуте, дейме,
Агъач къыйынлысы — къакъгычха.
Эй! Джюрек къыйынлысы — сюймеклик отха,
Къурч къыйынлысы да — чакъгычха.

Къачырама, десем, — чырмаула,
Къачама, десем, — сылтаула.
Эй! Сюймегенлени мыдах этдиле
Мен санга салган махтаула.

Ой, бачха байлыкъ — бир айлыкъ.
Сени ариулугъунг — субайлыкъ.
Эй! Сюймеклик джашау къыйын болса да,
Андады бютеу къолайлыкъ.

Кел, Акътамагъым, кетейик,
Эресей — турган элибиз.
Эй! Ызыбыздан тентиреселе,
Бек тансыкъ болсакъ, келирбиз!

Сен бал четенни тарагъы,
Кимле танырла татыуун?
Эй! Сен тюрлю болсанг, ким бла этерме
Мен сюймекликни сатыуун?

Ала кёгюрчюн, сары илячин
Кёзюу джырлайла джырынгы.
Эй! Сёз бла къыйнамам сени джюрегинги,
Иш бла талдырмам санынги.

Ой, суюген джюрек кеси кёрлюкдю,
Аллах аны анга береди.
Эй! Сёлешмесе да, ышанларындан
Суюген болгъанын биледи.

Сюймеклик деген бир нюр мухурду,
Суюген джюреке басылган.
Эй! Суюгенден къалган адамды, дейле,
Ёмюрюн къыйын да ашырган.

Сен да джюйюсхан, мен да джюйюсхан,
Бал бла джауча джарашхан.
Эй! Сени юсюнге кёб болду, алан,
Бир-бири бла талашхан.

Байны кюбюрюнде — къумачы, дедим да,
Джарлыны этегинде — джырмачы.
Эй! Экибизге заран этгенни
Болмасын, Аллах, къууанчы!

Бизге келинчик боллугъунгу уа
Анам кёргенди тюшюнде.
Эй! Джерклени ичинде субай наратча,
Сен тенглеринги ичинде.

Байны тылпыуу тирмен бурады,
Джарлыныкъы уа тартмайды.
Эй! Акъылы болган иги тиширюу
Намысын малгъа сатмайды.

Телини кёрген, тентирер, дедим да,
Акъыллыны кёрген, эс джыар.
Эй! Мен, тели болуб, сен тентиресенг,
Сени, ариу айтыб, ким тыяр?

Ашарыкъ хазыр этейим, дедим да,
Къошуму кирсиз джыайым.
Эй! Тютюн чыкъгъаннга къонакъ келеди,
Хап-хазыр болуб тураим.

Къарачай адет алайды:
Адамгъа адам келеди.
Эй! Кёз-къаш бермейин, сыйын кёрмейин,
Къызгъанч а саудан ёледи.

¹Къушлукъгъа — эртденбла 10-11 сагъат кёзюу

Келген къонакъгъа джарыкъ болмасанг,
 Қъонакъла ёпкелеб кетерле.
 Эй! Ашха джарыкъны, ишге башчыны
 Адамла сыйлы этерле.

Ой, келечиси иги болса уа,
 Кели башы эрге барады.
 Эй! Джюрек джюректе джарашыб къалса,
 Джашауу татлы болады.

Алтын терезеде кёксюл кёгюрчюном да
 Марджан мынчакъланы тартады.
 Эй! Аны ариулугъу айгъа ушайды да,
 Кюн, сейирсиниб а, батады.

Сюймеклик деген а бар нюрдю, дедим,
 Ол бир-бирлеге къонмайды.
 Эй! Джюрюген джолу бютюн назикди,
 Аягъы тайгъан онгмайды.

Ой, акъыллыны шашханы —
 Кюнню булутха батханы.
 Эй! Джюрегиме джарамайды
 Ариу Акътамакъны да айтханы.

Къызгъан темирни — чёгючге, дедим да,
 Эринчек атны — къамчиге.
 Эй! Сюйген джюрекни эки кёзюнден
 Джыламукъ бетли да къан чыгъа.

Сюймегенлеге — джол къысха, дедим да,
 Сюйгенни джолу узунду.
 Эй! Эки тынгылаб, бир айырмагъан,
 Ол акъылындан да хузумду.

Тели тепсерге билмейди, дедим да,
 Тепсеб тебресе, къоймайды.
 Эй! Сюйгенни кёзю-къашы башхады,
 Белгили болмай къалмайды.

Сапинкаларынг, алтын токъмакъларынг да,
 Соргунчу, кенгден танытхан.
 Эй! Сурахай, сени къайгъынг болгъанды
 Туу санларымы арытхан.

Ой, эки къыркыгъандан джюн ашхы,
 Кёзбау тюшледен тюн ашхы.
 Эй! Сенсиз ёмюрню джылындан эсе,
 Сени бла джашар кюн ашхы.

Аууз алдамаз, кёз къаргъамаз,
 Ишлемеген а ашамаз.
 Эй! Ёмюрю кетер эринчекликде,
 Ол бюсюреулю джашамаз.

Мен мындан къараб а таныйма, дедим да,
 Кюнлюме кюнню тийгенин.
 Эй! Аллах болмаса, киши билмейди,
 Сурахай кимни сюйгенин.

Мындан къараб таныйма, дедим да,
 Кюнлюмде кюнню батханын.
 Эй! Аллах болмаса, киши билмейди,
 Тангымы къалай да атханын.

Чындымы¹ чаддым кючлюге, дедим,
 Джерими саддым ючлюге.
 Эй! Джаратылгъанлы сукълана эдим,
 Сенича, кескин да ишлиге.

Къагъыбал чибин а бал ашар, дедим да,
 Юреннген джанлы мал ашар.
 Эй! Кертисин айтмай, тобагъа къайтмай,
 Бу джалгъан шагъат а джан ашар.

Ички — шайтанны да садагъы, дедим да,
 Уру — душманны къапханы.
 Эй! Аланы эталгъан джюрютюрюкдю
 Дагъыда аман табханын.

Сен — тийген кюнню таягъы, дедим да,
 Мен — атхан тангны ышаны.
 Эй! Тау Тейриге ышаннган киби, турама,
 Акътамакъ, санга ышаныб.

Джумарыкъ джыглай джырынгда, дедим да,
 Гуждар сызгыра эжиуде.
 Эй! Субай бусакъла — аяз ушакъда,
 Мен аны айтхан а кёзюуде.

Мен — джай айланы джаууму, дедим да,
 Сен — Ташлы Къолну къышлыгъы.
 Эй! Мен джауалмасам, сен къургъакъ къалсанг,
 Боллукъ туююлду да тынчлыгъым.

Мен джылы салам айтама, дедим да,
 Эгечлеринги барына.
 Эй! Суугъа — чабакъ, къаягъа — ыргъакъ,
 Мен Джохарджалны уа алырма.

¹ Чынды — къайишден этилген джиб

Ой, Таумаралым а, алтынджал кийигим,
Джауум джауса, джалы джашнайды.
Эй! Мёлеклери сюелле мени,
Шайтаны чамланыб а башлайды.

Кюмюш терезеде да барды бир суюгеним,
Кюмюш стаканда сют кибики.
Эй! Ариудан эсе, кёзбауга дженгеде,
Меннге сёлешуюу уа, тюрт¹ кибики.

Ой, Таумаралым а, алтынджал кийигим,
Айырмаланы марайды.
Эй! Кёрге тонла, кёб кёйла, демей,
Адамлыгыма уа къарайды.

Мен суу джоргъага минейим, дедим да,
Темирден кюбе кийейим.
Эй! Болушлукъ этсем, онгсунур кибики,
Аллай кюнюнге уа тубейим.

Къара шхылдыча, татыуунг,
Къызыл шхылдыча, тюрсюнюнги.
Эй! Ариудан ариу, сейирден сейир
Сени бир кюнюнгден а бир кюнюнг.

Бу джюрек кёзюм сагъа санга,
Ой, тёнгек кёзюм джукълайды.
Эй! Айга ушагъан ариула кёрдюм,
Джюрегим сенде тохтайды.

Биз джюз ийнеке бузоу иербиз,
Минг кёйга кёзу кёшарбыз.
Эй! Бирге тубесек, дуня джандетде,
Алгышлыкъ болуб джашарбыз.

Онбирден сора — онеки,
Айтханым бары — кеп-керти.
Эй! Багъамы тёбен эте барама,
Бир магъананы кёб черте.

Сени кыптынг зыгъыр кесмесин,
Мени балтам ташха тиймесин.
Эй! Бизни ишибизге заран этгенни,
Джаратхан Аллах суймесин.

Кюндюзго кёкде кюмюш себгенме,
Кече джулдузла чыгъарга.
Эй! Темирден — джюрек, къурчдан — сан керек,
Бу суймекликге уа чыдарга.

Айран тёгюлсе — джугъусу,
Суу саркъса, къалыр ташлары.
Эй! Сеннге тубеген кюнюмден тебреб,
Зауукъ джашуум башланыр.

Ой, тирменчини суу — дерти,
Джолоучуну дерти — кюн иги.
Эй! Мен сенден бери тикирал этдим
Бу суймекликни джик-джигин.

Бёрюню дерти — кюн аман, дейдиле,
Малчыны дерти — кюн ариу.
Эй! Сеннге сёлешсем, керек болады
Бек терен акъыл, кёб къарыу.

Артымдан джылан сызгыра,
Аллымдан макъа кычыра.
Эй! Таукел этиб, иш баджармасам,
Акътамакъ кюлдан ычхынад.

Хомухха джигер болмакълыкъ...
Тарпаннга джюген салмакълыкъ...
Эй! Аладан эсе кыйын, кёреем,
Ой, сенден джууаб алмакълыкъ.

Кече келтирсем — ай джарыкъ кече,
Кюндюз келтирсем — чууакъ кюн.
Эй! Ай чыммакъ толур, кюн чууакъ болур
Сени бла да мени ючюн...

Теке териден а джиб чыкъмаз,
Тёнгереген ташха тюк чыкъмаз.
Эй! Сенден къалсам, кюнюм — къарангы,
Башха насыбдан а джукъ чыкъмаз.

Ишлеген джери уа биледи, дейле,
Алтынны игисин-аманын.
Эй! Кел, экибиз да бирге эшейик
Бу суймекликни да чалманын.

Алаша джанын а сууга сор, дедим да,
Мийик джанын а — тютюннге.
Эй! Адамла тохтаб-тохтаб къарайла
Бизни Акътамакъда уа тюрсюннге.

Ой, ичген сууунг а танылад сени да,
Акъ тамагынгдан эннинчи.
Эй! Джюрек аурууум джокъ эди мени,
Ариу Акътамакъны кёргюнчю.

¹ Тюрт кибики — хыны

Ой, кѣдау кѣакъгъан саяу¹ кѣолларын
Бичим салалла кийимге.
Эй! Аз-маз ариулукъну ачыкъ таныйма,
Кѣараб Акътамакъда сѣюмге.

Джигитни джити кѣзлери, дедим да,
Матухну табсыз сѣзлери.
Эй! Атын айтылса, чанчыб башлайла
Мени джюрегими безлери.

Ой, Акътамагъым келеди,
Бетинден нюрюн тѣкгенлей.
Эй! Мени джюрегим кѣлтюрюледи,
Сени кѣатынга уа джетгенлей.

Ой, кѣгде булут да ойнайды,
Бу джерге тамчы таммайды.
Эй! Джаш джюрегимде кѣайнагъан кѣаным,
Бу сѣймекликден тоймайды.

Мен, санга бара да, андан келе да,
Эки бутумдан арыдым.
Эй! Андан эсе, кѣрмей кѣалгъаем,
Мен сени кѣайдан да таныдым.

Селпи чибин — кѣаууз тартаргъа да,
Кѣагъыбал чибин — ѣлюрге.
Эй! Мен кѣлюм бла бек ашыгъама
Сени бизге келиб кѣрюрге.

Кѣзлеринг кѣзюр ойнайла,
Сѣзлеринг джюрек байлайла.
Эй! Ариуну сѣюген джангыз мен тюлме,
Ариуну кѣбле уа сайлайла.

Мен джохар стол джонаргъа,
Сен кѣк бояу бла бояргъа.
Эй! Татлыаууз балта мен болгъа эдим,
Алтын терекни да тонаргъа.

Алтындан юле ишлетирикме да,
Кюмюшден сарай саддырыб.
Эй! Менден кѣалгъанла, бармагъыз кѣатына,
Кѣоярсыз кѣылыкъ алдырыб.

Ой, сени излей да, ырахын болдула
Семен Исмаилны санлары.

Эй, Шиякы² ичинде мижеге кибик,
Атанг Окъубну маллары.

Келинлеу адеб — келинде,
Кѣайынлау адет — кѣайында.
Эй! Мен сени курсха алыб кетерем,
Сюрюу ким кютер джайында?

Аганадады³ алапат марал,
Ол абынады тюзюнде.
Эй! Мен сени курсха алыб кетерем,
Чалкы ким чалыр кюзюнде?

Джорукъ — адетни джолунда,
Зарлыкъ — насыбны тышында.
Эй! Мен сени курсха алыб кетерем,
Айры ким тутар кѣышында?

Кѣыбыла Тауну кѣайыны, дедим да,
Сени бла ашырырем джайымы.
Эй! Агъартдын мени сары тююмю,
Саргъалтын кѣызыл кѣанымы.

Ой, Джюзюмлюню джюзюмю,
Сени бла ашырырем кюзюмю.
Эй! Джаннган отума суу кѣуярыкъса,
Терс ангыласанг а тюзюмю.

Заман агъартса да чачымы,
Сени бла ашырырем кѣачымы.
Эй! Сени сагъынсам, эсгералмайма
Мен тогъум бла да ачымы.

Омакыны окъа уа ышымы,
Сени бла ашырырем кѣышымы.
Эй! Сюдюрсе да бек сѣймеклик безгек,
Тютюнлетмейди тышымы.

Таукел кѣлюмю — базымы, дедим да,
Сени бла ашырырем джазымы.
Эй! Сен эсенликде, боллукъ тѣююлдо
Бѣгек джюрекни азымы.

Ата сыры — улунда, дедим да,
Ана сыры уа — кѣызында.
Эй! Атым «биягъы» болгъунчу айландым
Мен Акътамакыны ызындан.

¹ Саяу — уста

² Шиякы — бурунгу кѣабырла

³ Агана — джер ат

МАГАЗИН

Тюкенде — тюрлю дариийим,
Къаяда — кёзбау кийигим.
Эй! Биз бир агъачдан ушайбыз да, алан,
Сени манга ушайды сюегинг.

Ариулугъунгу ушатдым,
Акъсайлада¹ суратха.
Эй! Нени бересе, Акътамакъ ариу,
Энди арт, ахыр джууабха?

Ой, магазинде алтын бууунлукъ,
Учүз багъасына сатылад.
Эй! Акътамакъ сюед мени, тенглерим,
Ачыкъ айтыргъа уа тартынад.

Ой, магазинде уа алтын окъа,
Сатыб алайыкъ, Гюргёкъа!
Эй! Сен келин болгъун төбен Семенледе,
Кеси кесинги къубулта.

Ой, магазинде дух шыша,
Сатыб алайыкъ, о, Шаша!
Эй! Къалайгъа дери барлыкъбыз, ариу,
Мен — сени сюре, сен — къача.

Мен — магазинни темири,
Сен а — складны алтыны.
Эй! Айгъа чыгъарыб джазарыкъ эдим
Сен ариучукъну атынгы.

Мен — магазинни аркъауу,
Сен — складны кюмюшю.
Эй! Айырмаланы озады, тенгле,
Муну бичген-тикген хар иши.

Сен — магазинни къумачы,
Джокъду этегинги джырмачы.
Эй! «Сюйгенни сюй!» — деб сёз барды, алан!
Башха кишиге бармачы.

Мен — магазинни джюзюмю,
Сени дарий-дамха — кийиминг.
Эй! Ариудан эсе айбатды, дерсе,
Былай къарагъан сюйюмю.

Сен — магазинни къошуну,
Неге туюесе къашынгы?
Эй! Алыб келдим, аллынга бердим —
Ашалаймайса ашынгы.

Сен — магазинни къошуну,
Алыб къошума салайым.
Эй! Джарлы да тюлме, джакълы да тюлме,
Кимден болушлукъ алайым?

Сен — магазинни къошуну,
Мен къолтугъума аласам.
Эй! Хапарынгы бир кёб айтама,
Хакъ джюрегимден таралсам.

Сен — магазинни къошуну,
Айландаргъанса башымы.
Эй! Атынгы айтыб, атымы урсам,
Учун юземе къамчими.

Сен — магазинни ийнеси,
Мен — складны юлеси.
Эй! Сен — джылы джазны чакъгъан тереги,
Мен — джарыкъ джайны чилеси.

Сен — магазинни къошуну,
Къош къошум бла къошунгу!
Эй! Боджалны соза тургъанлыгъынгы,
Алаллыкъ тюлсе башынгы.

Мен — магазинни халысы,
Сен — складны ийнеси.
Эй! Биз экибизге заран этгенни
Юйюне игилик кирмесин.

Мен — складны эгеую,
Сен — магазинни къашыгъы.
Эй! Сурахай ариу, къайдан келесе,
Сюйген джюрекни тансыгъы!

Мен — магазинни кюреги,
Сен — складны джилеги.
Эй! Биз экибизге заран болгъанны
Къабыл болмасын тилеги.

Мен — складны саханы,
Сен — магазинни сатханы.
Эй! Сени сагъынсам, билинмей къалад
Кюнню тийгени бла батханы.

Сен — магазинни табасы,
Мен — складны къамасы.
Эй! Ненча миллиард сом боллукъ болур
Бу сюймекликни багъасы?

¹ Акъсай — Дагъыстанда шахарны аты

Сен — магазинни башлысы,
Къызланы ариу къашлысы.
Эй! Балаланыб баргъан, суу кирик,
Джюрегинг манга ташысын!

Сен — магазинни къыптысы,
Мен а — складны джюлгючю.
Эй! Азгынлыгъым джокъ эди мени,
Сени хапарынг билгинчи.

Сен — магазинни кёк кёгюрчюню,
Нюр тёгюледи халынгдан.
Эй! Ийнеден, джибден чыгъарча болдум, —
Джюрюялмайма санымдан.

Сен — магазинни кюзгюсю,
Мен эшигини безгиси.
Эй! Тиширыугъа къыйын болады
Бу эркишини джизгиси.

Сен — магазинни кёзбауу,
Мен — терезени къадауу.

Эй! Тиширыугъа тынгы бермейди
Бу эркишини джадауу.

Сен — магазинни кюзгюсю,
Мен — складны ачхасы.
Эй! Сени сагъынсам, сабыр болады
Бёгек джюрекни чанчхысы.

Сен — магазинни кюзгюсю,
Суратым сенде къалгъаед.
Эй! Багъангы берген алмайын сени,
Багъангы билген алгъаед.

Сен — магазинни кюзгюсю,
Багъангы билген — сынгар мен.
Эй! Дунияны юсюнде, джанланы ичинде
Джаным джаратхан — джангыз сен!

Тюкеннге салсакъ, тюкен гинджисе,
Боюннга такъсакъ, инджисе.
Эй! Аз-маз ариулукъ сени юсюнде,
Базаргъа салсакъ, кюзгюсе.

ДЖАРЫМ ДУНИЯ

Сен — бир джарымы, мен — бир джарымы,
Экибиз джангыз дунияны.
Эй! Эки джарымдан бир толу этейик,
Бир-бирибизге да ийнаныб.

Мени Джарым дуния а алай келеди да,
Къыбыладан келген джаз кирик.
Эй! Аны джылыуу кёб болгъанлыкъгъа,
Мени ышаныуу — аз кирик.

Мени Джарым дуния а алай келеди да,
Джандет чаукача, джёбелеб.
Эй! Бир сокъураныб къалмагъа эдинг,
Бар ырысхынгдан ёнгелеб.

Мени Джарым дуния алай келеди да,
Къанатлыланы булбулу.
Эй! Сёзге да чемер, ишге да джигер,
Ой, сени кирик болурму?

Джарым дуния алай келеди,
Согъумда битген къоз терек.
Эй! Кесин тюзетмей турса да — ариу,
Джасаннганы уа — хур мёлек.

Джарым дуниямы элтиб саллыкъма
Шам Семенлада тюкеннге.
Эй! Шериат, закон не дейди экен
Сюймеклик зорлукъ джетгеннге?

Мени Джарым дуния а бизге келин болса,
Юйюбюз тюкен болуред.
Эй! «Бу насыб сизге къайдан чыкъды?» — деб
Хар кёрген-кёрген да соруред.

Мени Джарым дуния а келеди,
Ол — ёзен чарсда акъ булут.
Эй! Учкулан эли, Шам Семенлары
Сени кёз аллынгда — джангы джурт.

Мени Джарым дуния а келеди,
Ол — кюзде бишген бал алма.
Эй! Къыргъый санладан бёгек джан кетмей,
Мен сенден сууб а къалалмам.

Джарым дуния а келеди,
Акъ булут кирик, чайкъалыб.
Эй! Мен сени атангдан тилей барсам а,
Иерми мени къайытарыб?

Мени Джарым дуниям а келеди,
Ой, джукъланмайын джилтини.
Эй! Байракъга чабхан кюеу нёгерле..
Анда кёрюрсе да кюлкюню.

Мени Джарым дуниям а келеди,
Джаз майда чакъган бачхача.
Эй! Биз эркетиб тутарбыз сени,
Джап-джангы чыкъган ачхача.

Мени Джарым дуниям а ушайды,
Бал таракълада къауузга.
Эй! Джарым дуниям тюшгенди энди
Бу тау элдеде ауузга.

Мени Джарым дуниям келеди,
Кёргенни кёюн къамата.
Эй! Бир обур ауунг болурму сени —
Хар кёрген-кёрген джарата.

Джарым дуниям сатыла эсе,
Мен сатыб алыб келейим.
Эй! Эгечлерингде ушаган болса,
Сени кёюнгден а кёрейим.

Мени Джарым дуниям а келеди,
Кёлекесине селеше.
Эй! Мени ёмюрюм кетиб барады,
Ма муну бла кюреше.

Мени Джарым дуниям орамга чыкъса,
Орам джасалады джибек бла.
Эй! Сен Семенлада келин болга эдинг,
Къартла айтычу тилек бла.

Мени Джарым дуниям келеди,
Кёкледен тюшген турнача.
Эй! Юсюнде къаллай кёзбаулукъ барды,
Джюрекле, сюйюб, къызарча.

Мени Джарым дуниям а келеди,
Сау Къарачайда да сайланыб.

Эй! Замансыз къартлыкъ келтирдим энди,
Сени ызынгдан а айланыб.

Къадырды, дейле, къумады, дейле,
Бу Чымыкъланы Чакъганнга.
Эй! Джангыз кеси джюз пуд мюрзеуню
Тик ёргеге да тартханнга.

Джарым дуниямы мен миндирликме
Бу Чымыкъланы Чакъганнга.
Эй! Сен джер джюзюнден къайры къачарса,
Мени салыб къапханнга?

Мени Джарым дуниям а къолума тюшсе,
Кийик къурманлыкъла этерем.
Эй! Бугъоула бла бугъоулансам да,
Аланы ууатыб джетерем.

Мен ташны къыссам, къан чыгъарама,
Тёппедегин тёбен эндире.
Эй! Сени сюйгенли болумсуз болдум,
Бу сюймекликге дженгдире.

Ачханы бердим борчума,
Артыкъ болады апасы.
Эй! Кем болуб, айыб алмайым ансы,
Артыкъны джокъду хатасы.

Ачхамы бердим борчума,
Бир къара сому джетмейди.
Эй! Къара сом ючюн бир къозу къошсам,
Мени хакъым артыкъ кетмейди.

Ачхамы бердим борчума,
Къозлауун къошдум: алты шай.
Эй! Былай эте къурала болур,
Бу адамлада джарлы-бай.

Къапталлыкъ алдым къауракъдан,
Аркъауу — къары, бою — юч.
Эй! Къыптычыланы усталарыса,
Юсюме ёлчелеб, кесинг бич!

ТАБИГЪАТ ТАУЛА

Чынгыда битген джабышмакъ,
Ол бир джанына джабланыб.
Эй! Мен сеннге джырла джырлаб башласам,
Сагъышым къат-къат къатланыб...

Джюрчю, Сурахай, чыгъайыкъ,
Къотур Бекленгеннге — сейирге.
Эй! Тау джигитлени барын да тизиб,
Батырлыкъларын кёрюрге.

Чынгыл къаяда — шхылды,
Джаргамларында — тартышы.
Эй! Алыб алалмай, къоюб къоялмай,
Сюймеклик къалай къатышды!

Эбзе таудан аумасын,
Кендири иги болмаса.
Эй! Назмула, джырла къайдан чыгъарла,
Джюрекде кёрюк къызмаса?

Ауушда алты эбизе¹,
Ол беш эчкиге сюрюучю.
Эй! Сени сюйгенли болуб къалгъанма,
Махаралагъа джюрюучю.

Мамматла алыб, мен чыгъарыкъма да
Акъ маралымы тутаргъа.
Эй! Шакалад конфет мен болгъа эдим,
Сен чайнамайын а джутаргъа.

Алтынджал кийикни да элтиб ургъанма да
Мен Акъ-Тюбюнде Къуршоугъа.
Эй! Мен сени табсам, биз тюзеллигек,
Дуниялыкъда кёзбау да джашаугъа.

Ой, Ырынджыны уа джилеги, дедим да,
Ол джаз башында бишгенди.
Эй! Мен атха минген кюнюмден башлаб,
Сени къайгынг меннге уа тюшгенди.

Джюрчюн, Сурахай, джилекте, деймен а,
Джыяргъа ким да барады.
Эй! Кенгден къарасам, ариу тюрсюнюнг
Алтын тау кибиб да джанады.

Джюрчю, Сурахай, барайыкъ, деймен а,
Биз Сабанлыкъгъа наныкъгъа.
Эй! Мен сени алгъанлай а, чыгъарыкъ эдим
Бу къарангыдан а джарыкъгъа.

Кюнюм баргъанды да Къыбылагъа,
Нюрюн тёкгенди былагъа.
Эй! Айбат Анисат, мени сюйгеним!
Ой, салам-келам да — алагъа.

Эки-Ара бла да Дёлю ёзен, деймен а,
Ючюнчю, Джанай-Бау-Башы.
Эй! «Бозаякъ! Сырыаякъ! Джалбарайыкъ!» —
Къайынларынгы да алгышы.

Ой, тау башында да маралым
Марджан мынчакъла тартады.
Эй! Аны ариулугъу айгъа ушайд да,
Кюн сейирсиниб а батады.

Ой, тау башында да чыммакъ маралым да,
Ауазы чыгъады теренден.
Эй! Сени тюшюрмей мен тутарыкъма
Кюйюзден бла да джегенден.

Мен тогуз таугъа джол салдым, дедим да,
Аракъы тауда арыдым.
Эй! Джюрюгенинг, джур кибиб, сени,
Узакъдан къараб а таныдым.

Ауушха чыкъсанг а — Маркъагъа, дедим да,
Ёзенни барсанг — Доммайгъа.
Эй! Мен айтханланы сен этсенг, ариу,
Ишибиз барыр да кёлайгъа.

Хурзукну башы уа Чайпанла, дедим да,
Джуртладан хапар айталла.
Эй! Учхан кёзле кенгден кёрелле,
Къыргъый санла санга тарталла.

Ой, Шадырлада сары алтын, дедим да,
Джылтырамайды, тот кесиб.
Эй! Сени меннге берлик болурла,
Бютеу Къарачайдан юлешиб.

Тюзде джюрюсем — муджура, дедим да,
Таугъа таянсам — сюнгюле.
Эй! Джарыкъ сёлешсенг, ойнай-къууана,
Мутхуз сёлешсенг а, тюнгюле.

Ой, Казбек тауда да — къара къайын да,
Хачыпсыда — акъ къайын.
Эй! Мен сени ызынгдан хауле болгъанма,
Ишим болмайын кюн сайын.

Ой, тау башында да мени акъ маралым да,
Аркъан атсам, тюшмейди.
Эй! Джашлыкъдан бери кюрешген ишим,
Бир бегимейди да, бишмейди.

Мен Акътамакъны алалмай къалдым,
Кюч излемесем казнадан.
Эй! Сайлатсала, мен сени алырем,
Минги Тау дженгнген казнадан.

¹ Эбизе — эбзе (халкъ ат)

Сен — кийиклени маралы, дедим да,
Мен — къаялада сюлеусюн.
Эй! Ауузу айтхан кертти сёз эсе,
Кесин хазырлай да тебресин!

Гондарай тауда да, Махарда
Акъ шатырланы къурурбуз.
Эй! Сууукъ тюшгюнчю, бир-эки айны,
Акътамакъ, Чатда да турурбуз.

Ой, Гондарайны гарасы!
Киши билмейди багъасын.
Эй! Къалгъан санынга таб джарашады
Тыйын тонунгу джагъасы.

Таулада тана къошунгу, дедим а,
Малгарлылагъа сакълатыб.
Эй! Шахар Маскуагъа алыб а кетерме,
Кладикапказдан¹ да атлатыб.

Кел, Науш таугъа барайыкъ, дедим да,
Аны хансы эртде келеди.
Эй! Ким, джазыгу болуб, алай сюеди,
Ким къыйынлыгъын а кёреди.

Учкулан башы, Джалан Къол, дедим да,
Нажюну башы деппанды.
Эй! Кел, бир къайгъысын кёрейик аны,
Бизни ишибиз джатханды.

Къарт Джуртну башы Быязыр,
Аягъы сюрем Сес болду.
Эй! Бу Сурахайны меннге этгени,
Ой, тюз болмады, терс болду.

Бездирген аууш — джауумлу,
Шхылтыда уа, джел эте.
Эй! Сен бизге келсенг, уяла-уяла,
Кесинг кесинге да кёл эте.

Бёрю бла бёгек баралла, дедим да,
Бездирген тауну кючлерге.
Эй! Сени сюйгенли, бир да тутмайла
Бу назик санла да ишлерге.

Мен сени табсам а, саналыр эдим да,
Патчахны тузу — кёзюрге.

Эй! Сёзюм да сёздю, ишим да ишди,
Нактырда этмейме безирге.

Джелсиз джерледе ёседи, дедим да,
Ой, арба арышлыкъ — эчкиагъач.
Эй! Сен ёмюрюнгде излеб табмазса,
Менича сюйген да халал джаш.

Ой, Минги Тауну мийиги,
Къаудан къой кирик, кийиги.
Эй! Суу къамишге ушайды, алан,
Ариу Акътамакъны сюеги.

Тата кюллюмде минг кийик, дедим да,
Айры стауатда туз берсек.
Эй! Аз къууанмазла бизни сюйгенле,
Алгъышда айтханча, тюзелсек.

Ой, Минги Тауну кюртлери,
Эриб баралла бузлары.
Эй! Мени да сеннге къызгъанадыла,
Ой, сиз тийрени къызлары.

Бу Минги Тауда — гара суу,
Мени ууучумда — гинасуу.
Эй! Узун тиширыуну джаратмай эдим,
Сен орта бойлуса, джарашыгу.

Кече ёмюрюмде — айчыгъым!
Кюн ёмюрюмде — кюнчюгюм!
Эй! Тенгизде джюзген къара къундузум!
Чууакъгъа чыкыгъан джулдузум!

Таугъа таянсам — таш аджал,
Сеннге тебресем — кюн болджал.
Эй! Къамамай кесген къылыч кирикди
Сымайыл деген а бу таджал.

Мен Акъмаралны ашыкъмай тутарма,
Тегерегине сарай салдырыб.
Эй! Менден къалгъанла келмегиз къатына,
Къоярсыз къылыкъ да алдырыб.

Ой, Акъ маралым джатады,
Ол кёк гелеуде кёрюнмей.
Эй! Муну бир кёрген, шашмай тёзсе да,
Къалмаз акъылы уа бёлюнмей.

¹ Автор (магнитофонда) Владикавказ демей, Кладикапказ деб джырлайды. Ол заманда къалгъан къарачайлыла да алай айтхан болурла. Бизни тилде «В» таууш джокъду.

Учкуланны башы — Махар тау,
Къалмад джюрекде джюрек джау.

Эй! Кече джукъу джокъ, кюндюз
тынгы джокъ,
Санларым табмай сюек сау.

Ой, Нажю тауда джур теке
Къашха эчкилени джыяды.
Эй! Айланмада ала маралым
Борбайларымы да къыяды.

Джугъутурланы сюрюб джыйгъанма
Хиджи бекленген ыраннга.
Эй! Акъ мангылайынгы аллай бир ачма,
Акылымы ийдинг тубаннга.

Тауланы башы тубанды,
Тубанны башы булутду.
Эй! Сёзюм сёзюнгю джыгъалмайд ансы,
Халим халинге уа джууукъду.

Быкылы тауда минг кийик,
Джюрюр джолларын сакълайма.
Эй! Мен тау элени аулаб айландым,
Сеңден сейирлик табмайма.

Сен — Къуршау тауну маралы,
Мен — Чегет Чатны солуму.
Эй! Сен акъ богъакълы, марджан мынчакълы,
Ой, сеңден ариу а болурму?

Бездиргенде наз терекле,
Джел урса дженгил къалтырай.

Эй! Сен тийрегизден чыгыб тебресенг,
Кюн чыкыгъан кирик, джылтырай.

Сен — Науш тауну башында,
Мен — Ыбчыкъ тауну ташында.
Эй! Къайда болсанг да, тюшесе кёзге,
Элден тюрлюдю чачынг да.

Джалпакъда джырлайды джоу-джоу джумарыкъ,
Таулагъа учуб кетеди.
Эй! Акътамагыма бир джукъ айтсала,
Мени джаныма джетеди.

Ой, Кыраулуда къуш бала, дейме,
Урбунда¹ уя этеди.
Эй! Сюймеклик синггенди сау санларыма,
Джилликлериме да ётеди.

Ой, Садырлада минг кийик,
Да, къар басханды къауданын.
Эй! Сен, сормагъанлай, билликсе
Мени джюрегими да дарманын.

Джюрчю, джыгырам а, барайыкъ, дедим да,
Биз Къол Башында наныкъгъа.
Эй! Мен сени табсам, чыгыб къаллыгъем
Бу къарангыдан джарыкъгъа.

Ой, Тубанлыда алтын тауугъум,
Сен мени дуня зауугъум.
Эй! Сюймегенлерим къоймайла ансы,
Меннгеи сени джазыуунг...

1918—1938

¹ Урбун — чегетли ёзен

ЁЗДЕНЛАНЫ АБУГАЛИЙ (1897—1992)

Ёзденланы Адурхайны джашы Абугалий 1897 джыл Джазлыкъда туугъанды. Сабийликден огъуна джыргъа, сёзге чемерлигин танытхан огъурлу адам болгъанды. Уллу эмда кыйын ёмюрню джашагъан таулу киши терен къартлыкъгъа дери джыргъа, халкъыны тин байлыгъына сюймеклигин аз этмегенлей джашагъанды. Эсли адам, ол кесини заманындан кёб сейир хапарны, джырны, ийнарны, таурухну эсинде сакълаб, эндиги тёлюлеге джетдиргенди.

«Бурун джыр къурамагъан, джыр джырламагъан, джыр билмеген таулу джокъ эди», — дегенлени тюзлюклерине шагъат эди Абугалийни фахмусу. Ол кёб халкъ джыр билген бла бирге, кеси да талай джыр, ийнар къурагъанды, аланы уста джырагъанды, таурухла, бурунгу хапарла айтханды.

Ёзденланы Абугалий 1992 джыл февралны 25-де Сарытюз эде ауушханды.

Энчи китаблары:

Сёз — халы кибики... Басмагъа хазырлагъан — Къарачай илму-тинтиу институт, «Алан Эрмитаж» тарих-маданият джамагъат. М.-Ставрополь, 2004.

Джыйым китаблада:

Ёзденланы А. Джыр бла заман. Эсге тюшюрюуле, хапарла, назмула. // Джашау-ну оюулары. Черкесск, 1988.

Кёзлерибизден къан тама. Китабны джарашдыргъан — Джаубаланы Х. Черкесск, 1991.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Джырдан согъулгъан. // Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981. Унутулмазлыкъ джырла. // «Джамагъат», 12.06.2003.

САРЫТЮЗГЕ ДЖЫР

Кече къачыб, танг агъара башласа,
Уянады къартлыкъ элим Сарытюз,
Гёзет этиб тургъан кибики, бусакъла
Арымаздан сюелелле тюппе-тюз.

Къобан бизге этген джырын джырлайды,
Къулакъ салыб тынгылайбыз анга биз.
Акъ толкъунну белляуунда ёсесе
Чагъыб, джашнаб, кёгет бачхам — Сарытюз.

Мени сартын, джокъду тенглик туталлыкъ
Кёб бояулу кёгет бачха элиме!

Хораталы болур эди джашауум
Сарытюзсюз, деб келеди кёлюме.

Джазда — джашил, къачда — алтын элибиз.
Тюрлю-тюрлю сен кийимле киесе,
Чыракъларынгу улу тюзню толтуруб,
Ингирикде нюр хурметни иесе.

Сиз бергенсиз бу сейирлик джашауну,
Ата джуртум, Совет власть — къууанчым!
Ант этерем, хар элинги къучакълаб,
Къаты къысыб, джетсе мени къулачым!

СЕНЛЕЙ ДЖЫРЧЫ ТУУСУН

Уллу Къасбот, сенлей, къартлыкъ манга джетди,
 Сенлей джырчы болалмадым ёмюрге.
 Болса да алай, билгеними мен да бердим,
 Сен бергенча, ёсюб келген тёлуге.
 «Сандырагынг» бюгюн да джашайд бизде,
 Джашлыгымда тартыу болуб тепсетген,
 Болганынг миллетинге деу джырчы
 Этген ишинг бютеу халкъга эсертгенд.

Баш урама деу сёзюнгю аллында!
 Сенлей джырчы туусун бизни халкълагъа!
 Бек амалсыз керекли керти сёз бла
 Ма бу сейир рахатлыкъны джакъларга.
 Къарт болсам да, сакълайма сыйлы тилинги,
 Къанатынга бола сени бир тюгюнг.
 Кете башласам, туудукълагъа къоярма —
 Джолда къалмаз сени осият джюгюнг.

* * *

Ай, Кавказ таула къайда къалдыла,
 Кыбылагъа къараб сынагъыз.
 Джарлы Къарачайны хапарын айтайым,
 Эшитгенле бары джылагъыз.

Мен айтырымы айталмай кетдим,
 Артымдан джанлы къуугъанча.
 Ногъайлы Мамашха элими къойдум,
 Ол эгечимден туугъанча.

Душманнга келсин аллай къаты буйрукъ,
 Къан джыламукъла ойнатхан.
 Чоюн вагонланы, ой да, эшиклерин
 Сынджырла бла байлатхан.

Джарлы Къарачайга аскер чабханды,
 Тилек тилейдиле мёлекле.
 Ай, кими — агъа, кими да — чагъа
 Сарытюзде кёгет терекле.

Душманнга келсин аллай къаты буйрукъ,
 Бир да адам эшитиб болмагъан.
 Джангыз бир сутканы ичинде
 Къарачайда адам къоймагъан.

Ёлгенни-сауну таныялмайбыз,
 Худжу вагонлагъа басыныб.
 Ой, джарлы джашла тыйылыб къалдыла,
 ОГП-у ыргакълагъа асылыб.

Атла, ёгюзле къалыб кетдиле
 Колхоз боюнсхадан ийилмей.
 Биз джарлыланы сюрюб чыкъдыла,
 Къартла, сабийле кийинмей.

Къарачай къайры кетгенди эке
 Кавказ тауладан, тюрб болуб?
 Сибиртиле бла сибире келебиз,
 Чоюн вагонла бит болуб.

Биз джарлыланы сюрюб баралла,
 Солдат сюнгюле тиреле.
 Ай, таула кирик, къаланыб къалдыла,
 Колхозлада будай киреле.

Тёгеригибизни алыб келеле
 Къандан тоймагъан самырла.
 Къазахстан тюзюн толтуруб баралла,
 Ой, ашдан ёлген къабырла.

Эшик аллында, ой, къоз терегим,
 Аны бутакълары ууала.
 Къарачайда мюлкню джыяргъа
 Кимле чабышдыла, къууана?

Къарачай неге келгенди эке,
 Къазахстаннга сатылыб?
 Къарачай къартла къырылыб джаталла,
 Ой, сары къумга батылыб.

Ай, орамлада джылтырай къалдыла
 Тюймеле, кямарла, алтынла.
 Атала — тюрмеде, джашла — аскерде,
 Сабийле бла къатынла.

Ой, биз келгенли эриб тюшгенди
 Кыргъыз тауланы бузлары.
 Арыкъла къаза, къырылыб баралла
 Къарачайны айбат кызылары.

Кавказны атын да атар а эдим
Аллыбыз Джота тау болса.
Сени ким болганынг билинир, Сталин,
Ма, Совет власть сау болса.

Бизни итлерибиз улуб чыгала,
Ма, эл табмайын а, талагъа.
Да, сен ёлгюнчюн дарман джарамаз
Мени джюрегимде джарагъа.

Ой, мени кюнюм да энди сеннге келсин,
Сеннге кюлсюн энди дуния.
Саулай Эресейни башын а кеседи,
Ой, эшек сатхан урия.

Ма, урияла чыкдыла, дейле,
Учкулан башы Махаргъа.
Эшек сюрюб а урия келгенди, дейле,
Микоян атлы шахаргъа.

Да, эбзеле да кюндула, дейдиле,
Ол Улуу Камны башына.
Кёзюмю кыакъмай, энтда кыарайма
Кыарачайны Кыадау ташына.

Ай, биз кетгенли джабылыб кыалгъанла,
Дейле, тау кышылыкда талала.
Ай, бир-бирлерин табалмай джылайла
Атала, анала, балала.

Саулай дуниягъа белгили этди
Ноябрь деген зор айны.
Да, биз келгенли агъачы кыалмады
Ол Алтай деген крайны.

Алтайскеде суукъ болады —
Аякъ чыкмаиды уюкъдан.

Ой, аны кюню аязлы болады —
Бузла тюшмейле мыйыкъдан.

Ай, Кызахстан бла Кыргызыстаннга,
Бери, Аллах, бир муслиман келтирме.
Джарыкъ Кавказда джан салгъан, Аллах,
Бу сары кюмда ёлтюрме.

Тынгыласагъыз да айтайым,
Ах, Кыарачайны кююуне.
Хумара шахтёрла ие болгъанла
Кюйчу Османны юйюуне.

Энди Учкуланда ким этер эке,
Кыарачай тегерек тойланы?
Энди Бийчесында бир киши кёрмез
Кыарачай кыра кюйланы!

Чоюн машиналагъа кююб ашырдыла,
Ма, сабийлени, кыартланы.
Энди кимле миниб ойнатадыла
Кыарачай хора атланы?

Кавказдан акъгъан, ой, акъ Кюбан,
Узат, тутайым кюолунгу.
Мында арыкъ суудан ёлюб барабыз,
Сен бизге айландыр джолунгу.

Ай, Кызахстан, ой да, Кыргызыстан,
Муслиманла мында кыалай джашайла?
Кыбыладан учхан, ой, акъ булутла
Джюрек джаууму ашайла.

Кавказда ойнаучу ол акъ булутла
Кызахстаннга келеле, джел болуб.
Джарыкъ Кавказны энди ким кёрюр,
Кызауат тохтаб да, мир болуб?..

БИДЖИЛАНЫ АСХАТ (1900–1958)

Биджиланы Басиятны джашы Асхат 1900 джыл январны 19-да Учкуланда туугъанды. Ол Майкопда техникумну бошагъандан сора, Москвада Ломоносов атлы кърал университетни медицина бѐлюмюнде окъуб, баш билим алгъанды. 1928 джыл окъуун тауусуб, белгили хирург Бурденко бла ишлеб башлагъанды. 1934 джыл Къарачайгъа къайытыб, Микоян-Шахарда область больницаны тамадасы эмда баш хирургу болгъанды, 1935 джыл ол медицина илмуланы кандидаты болгъанды.

Къарачайны биринчи устазы Байрамукъланы Ильясны аталгъан джашы, Биджи улу, ёсюб келген тѐлюге билим берюуню уллу магъанасын черте, кеси да ол ишге энчи кыйын къошханды. Ол Билим (Нарсана, 1926, 1928, 1930); Малчы (Нарсана, 1930, 1931); Джангы джашау (Нарсана, 1930, 1931) деб, окъуу китабла джазгъанды.

Фахмалу алимни къарачай суратлау адабиятта атын махтаулу этдирген орус классиклени (Пушкинни, Лермонтовну, Крыловну, Горькийни) чыгъармаларын ана тилге уста кѐчюргени болгъанды.

Биджи улу фахмусун толу ачыкълар амал табмагъан белгили адамларыбызны бириди — 30-чу джыллада тутулуб кетиб, талай джылны тутмакъда тургъанды. Джашаууну ахыр джылларын Москвада ашыргъанды.

Биджиланы Асхат 1958 джыл майны 2-де ауушханды

Энчи китаблары:

Сайламалары. Назмула бла кѐчюргенлери. Черкесск, 1963.

Сайланганлары. Назмула бла кѐчюргенлери. Черкесск, 1980.

Джыйым китабла:

Альманах. Къарачай совет литература. Нарсана, 1936.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Ортабайланы Р. Биджиланы Асхат. // Айран. Къарачай джазыучуланы чыгъармалары. Черкесск, 1965.

Хубийланы О. Фахмуну кючю. // Биджиланы А. Назмула бла кѐчюргенлери. Черкесск, 1980.

Известные люди Карачаево-Черкесии. // Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

КЮН

Тау артындан, джылтыраб,
Кюн башлагъа тийгенди.
Къарлы тау да башына
Алтын джабыу ийгенди.
Кюнбетни кюн энишге
Кириш тутуб келеди,
Кѐлекке да аллында,
Ууакъ-ууакъ энеди.

Эртден чыкъланы ханлада
Кюн таякъ кѐрутады,
Гокка ханс да башчыгъын,
Силкиб, ёрге тутады.
Ууакъ-ууакъ тие, кюн
Ёзенлеге эннгенди,
Элибизни джарытыб,
Ариу кѐууат бергенди.

БОРАН

Боран буруб, боранлаб,
 Ёрге-эниште чабады,
 Джанлы, къойну сюргенча,
 Къарны сюрюб барады.
 Къар да, борандан къоркъуб,
 Ышыкълагъа кысылад,
 Ууакъ-ууакъ джыйыла,
 Аны арты къюрт болад.
 Юйге къонакъ болургъа
 Сууукъ боран сюеди.
 Адам эшик ачмаса,
 Эшиклени тюеди.
 Ол, къонакъбайсыз къласа,
 Оджакъ эшик санайды,

Тыгъырыкъда, орамда
 Былай айтыб джырлайды:
 «Мен боранма –
 Къыш бийме,
 Баш бошлукъну
 Бек сюеме.
 Сыртды мени
 Сюйген джерим,
 Мен джырлайма –
 Джарыкъды кълюм.
 Джаз тыймаса мени аллымы,
 Сау къоймазем
 Бир къланлымы».

БЕЛЛЯУ

Боран, кълубуб, боранлаб,
 Юй оджакъда сарнайды.
 Ана да, джашын белеб,
 Былай айтыб джырлайды:

– Тынчы, боран, улума
 Сен тюз оджакъ тешикъде,

Балам кълалкъыб турады
 Отджагъада бешикъде.

Тынмай эсенг, боран, сен
 Баламы уятаса.
 Кюнден тынчайгъанем мен,
 Тынчылыгъымы бузаса.

КАМСЫК

– Уууртунгда, аначыгъым,
 Нек бард сени чунгурчугъунг?

Кишиуну нек джокъд къллары,
 Не ючюн барды аякълары?

Нек битмейле кампетчикле
 Юй аллында терекчикде?

Къланатлычыкъ нек учады,
 Гогуш джюнню нек чачады?

Макъачыкъ нек хурулдайды,
 Джастыкъсыз кълалай джукълайды?

– Мени джашым кълылыкъсызд да,
 Аны тили киритсизд да,
 Бары былай аны ючюндю...

ТЮЛКЮ БЛА КЪАРГЪА (Крыловдан)

Излей кетиб, бир къларгъа
 Эт кесекчик табханды.
 Аны кълбыб ауузуна,
 Бир терекге кълонганды.

Озуб баргъан бир тюлкю,
 Эт ийисни ангылаб,
 Джыйлаб аны табаргъа,
 Тохтагъанды тынгылаб.

Джыйлай кетиб, тюкчюк
Къайдагысын эсгерди.
Къаргачыкыны ауузунда
Эт кесекчик эседи.

Джаны кетиб этчикге,
Тамам эсин ташлады.
Мурат этиб алдаргъа,
Былай айтыб башлады:

— Кёб джерледе айландым —
Чегетледе, таулада,
Сеңден ариу кёрмедим,
Не къузгунда, къаргъада.

Аякларынг, ёшюнюн,
Къанатларынг къаралыб,
Эки кёзюм къалды да
Сен ариугъа аралыб.

Къайдан чыкъдынг, сейирлик,
Бу джуртлагъа, элеле?

Сеңден ариу кёрмедим
Биз джашагъан джерледе.

Сююмюнгден тоймайма —
Нюр чачылад кёзюнгден.
Бир тауушчукъ эштгеем,
Булбул кибиб сёзюнгден.

Къулакъ салыб, тынгылаб,
Тауушунга таралыб,
Джатар эдим былайда,
Кёзюм санга аралыб...

Санча къаргъа, тынгылаб,
Бу махтаулары эшиттенинде,
«Къакъ-къакъ» эте, джырларгъа
Ауузун ёрге ачханды.

Ауузуңдагы эт кесек,
Чартлаб, джерге тюшгенди.
Эт кесекни тюкчюк,
Сермеб, алыб къачханды.

КАСКА БЛА КЪУМУРСХА (Крыловдан)

Каска, джазыкъ, джай узуну, джырлай туруб,
Къыш азыкъгъа джукъ джыймайды, урунуб.
Хар къаурагъа ол секириб ойнай эди,
Джашил кырдыкладан тоюб джырлай эди.
Джыргъа къызыб, аманлыкъгъа бел байлаб,
Эс джыймады заманында, артха ойлаб.
Хапарсызлай, къалтыратыб, сууукъ джетди,
Кърау уруб, къышлыкъландан кырдык кетди.
Джазыкъ каска, ач болуб, сууукъдан къатыб,

Ол баргъанды хоншу къумурсхагъа тартыб:
— Джай узуну джырагъандан бошамадым,
Мен къышыма ашар азыкъ джыялмадым.
Кёзююнде азыгъын джыйгъан хоншусу —
Къарт къумурсха — былай деди болушлусу:
— Тели каска! Джайда сен джырадынг эсе,
Къыш узуну, хайда, тепсе, хайда, тепсе!
Джай ишлеген, къыш токъ болур, ма, менича,
Ишлемеген ачдан ёлор, ма, сенича!

КЪАРАКЕТЛАНЫ ИССА (1900–1942)

Къаракетланы Заурбекни джашы Исса 1900 джыл Джэгетей эде туугъанды. Ол медреседе эмда эл орус школда билим алгъандан сора, 1929 джыл Москвада КУТВ-ны (Коммунистический университет трудящихся Востока) бла Орджоникидзеде эл мюлк интитутну бошагъанды.

Каракет улу талай джылны Хумара округ бла Учкулан районну исполкомларына, Къарачай обласовпрофха башчылыкъ этгенди.

Ол къайда окъуса да, къайда ишлесе да, назму джазгъанын къоймагъанды. Фахмулу поэтни биринчи назмусу 1922 джыл басмалангъанды. 1924 джыл «Джангы шигирле» деб, биринчи китабын Москвада чыгаргъанды. Ол, ана тилибизде чыкыгъан биринчи назму китаб, араб харифле бла джазылгъанды.

Поэт Ата Джурт къазаутда, 1942 джыл, джигитча, ёлгенди. Аны къабыры Смоленск областны Подъяблонки элини къатындады.

Энчи китаблары:

Джангы шигирле (къарачай-малкъар тилде). М.:1924.

Революцион джырла. Нарсана, 1931.

Сайламалары. Черкесск. 1960.

Эркинликни саугъасы. Назмула бла кёчюргенлери. Черкесск, 1980.

Джыйым китаблада:

Альманах. Къарачай совет литература. Нарсана, 1936.

Къарачай поэзияны антологиясы, Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгармачылыгъыны юсюнден:

Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., 1966.

Къулийланы Къ. Поэт поэтни юсюнден. //Къасайланы Р. Джигитликни джырчысы. Черкесск, 1974.

Къасайланы Р. Джигитликни джырчысы. Черкесск, 1974.

Ёхтем Кавказ. // Хубийланы О. Фахму бла байлыкъ. Черкесск, 1982.

Карачаевская литература. // Литература народов Карачаево-Черкесии. ч.1. Черкесск, 1999.

Доюнланы А. Поэзияны джуддузу. // «Къарачай», 9.12.2000.

Лайпанов К. Джегута. Из истории аула. Черкесск, 2001.

Тохчукъланы Х. Гёджеб-джазыучу-аскерчи (эсге тюшюрю). // «Къарачай», 6.10.1998.

Утверждение литературных традиций. Исса Каракетов. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, межлитературные связи. М.-Ставрополь, 2004.

КАВКАЗ

Ёхтем Кавказ, салам айтама санга!
Тюрлю-тюрлю мийик, ариу таулагъа.
Узакъ джерден келиб, къонакъ болуучу,
Кёк булутла юйюрсюнюб къонуучу.
Къачадыла ызларындан сюргенлей,
Булгъаналла, къыппа кибик чырмалыб.

Шо, ол халда джитилеге миннгенлей,
Рахат болуб джатадыла чулгъаныб.
Чардакъ тубан эм булутла, джыйылыб,
Джалкъаларын артларына къайырыб,
Чайкъалалла бир-бирине урушуб,
Демлешелле, ёшюнлерин бурушуб.

Къарачыгъыз ол таулагъа, сюелиб,
 Тёпелери булутлагъа тирелиб,
 Булутланы ичлерин бири джарыб,
 Джулдузлагъа джетерме деб, узалыб.
 Ууакъ, улуу, тергеусюз кёб санлары,
 Кёк джибекден сыланады джаллары:
 Хар заманда бирча тюлдю халлары —
 Кёзююнде къачыб къалад къанлары.
 Таууш-туйюш этедиле, дюнгордеб,
 Мынгаялла, бир-бирине гюрюдеб,
 Сыйдамланыб, мамукъ кирик, агъарыб,
 Этеклери кюрен тартыб, къаралыб.
 Турна кёзлю, ариу таула, къубулуб,
 Кирпиклери ачылмайын, джумулуб,
 Кёз тиер деб, ау тюрюне джашыныб,
 Бугъойланы ауузлары ачылыб.
 Сора эрий тебрейдиле сююнуб,
 Джасаналла, тюрлю-тюрлю кийиниб,
 Мийик таула, тубанлагъа бёлениб,
 Ёзенлери, кём-кём ариу кегериб,
 Тёпелери акъ кюйюзден, джасалыб.
 Кюн тийгенлей, ариу джылтыраб-джаныб,
 Кёкню этеги таугъа джете, къызарыб,
 Ёрлегенлей, джетер халда узалыб.
 Минги Тауду ариулукъну анасы,
 Кюмюш кирик, джылтырайды джагъасы.
 Не келеди бу залимни эсине?
 Бир тауну да тенг этмейди кесине...
 Джаякълары, мамукъ кирик, агъарыб,
 Къараб турад Казбек таугъа, чамланыб:
 «Джанла аллымдан, мени бла сёлешме,
 Барыгъыздан мен онглума, кюрешме!
 Сеннге джууукъ улуу бийле джашалла,
 Маллы, мюлкю, илму билген адамла.
 Сени махтаб джазгъандыла билмейин,
 Меннге келирге къолларындан келмейин.
 Джарлы эсе да мени халкъым, миллетим,
 Сенден эсе кёб ариуду келбетим.
 Кемсиз кёбдю хар бир тюрлю байлыгъым:
 Салкъын сыртла, гелеу кырдык джайлыгъым,
 Алтын, кюмюш къозлайдыла тауларым,
 Шуулдайла тюрлю-тюрлю сууларым:
 Джарайдыла суусабха, джер сугъарырга,
 Дармандыла аурууланы багъарга.
 Энди меннге къоркъуусуз болуб джолла,
 Келедиле къраладан адамла:
 Къараб, кёрюб, сююнкюшюб кетелле,
 Барыгъыздан мени къабыл этелле».
 Сынджыр таула кеннге этек джаялла,
 Эринлерин чюйюрелле къаяла,

Мермер ташла джылтырайла, джаналла,
 Ёзенлеге сейир келбет салалла.
 Бет джанлары къалын, ариу чегетле,
 Ичлеринде хар бир тюрлю кегетле,
 Субай ёсген нарат, нызы терекле.
 Салкъын, джууаш аяз ура, кёлекке.
 Аяз урса, бары бирден къымылдаб,
 Силкинетле, бир-бирине шыбырдаб.
 Джашнайдыла, кём-кём ариу кийиниб,
 Баш уралла, таула таба ийилиб.
 Мингендиле бутакъланы юсюне,
 Шатлыкъ келе булбулланы эсине:
 Джююлдейле, андан-мындан сызгырыб,
 Джырлайдыла, тюрлю ариу къычырыб.
 Буу, джугъутур, хар джаныуар къозгъалыб,
 Отлайдыла кенг чатлада, къууаныб.
 Марал, кийик гелеулеге узала,
 Къашха эчки къая ранда джубана.
 Кийиклени тамадасы Апсаты —
 Джетишимли, кемсиз болуб хар заты:
 «Менме, — дейди, — кийиклеге оноучу,
 Терсге-тюзге, ишлерине къараучу.
 Мен болгъанлай бу джуртлада тамада,
 Мараучугъа тишлик бермем хаман да,
 Джырлаб келсе, джаным кирик кёрюрге,
 Мыдах этмей, тилегенин берирме».
 Апсатыны джырын джыраб уланла,
 Уугъа айлана, мийик таугъа чыгъалла.
 Джюрюйдюле, чубур-чубур кийиниб,
 Кийиклени мараб, шок аталла.
 Таб тюшгенлей, ышанлашыб джатаалла,
 Субай ёсген маралланы ёлтюрюб,
 Къайытадыла къошларына, кёлтюрюб.
 Чегетлери — адам ётмез шындыкла,
 Талалары — гелеу, тарлау кырдыкла.
 Нарт сёз джюрюйд:
 «Гелеу кёрсенг, джер сорма»,
 Аны кирик: «Келбет кёрсенг, эр сорма».
 Кенг чатлада, къошла салыб, олтуруб,
 Мала отлайла, талаланы толтуруб.
 Сюрючюле ойнайдыла джыйылыб,
 Къаяладан суула агъалла къуюлуб,
 Чачылалла, шоркъа болуб, джылтыраб.
 Сууукъдула, къолунг тёмей, къалтыраб;
 Тенгерейле, бир-бирине чырмалыб,
 Чайкъалалла, ташха-суугъа булгъаныб.
 Кими — кёзлеу, кими — чучхур, чокъуракъ,
 Гара суула, исси суула, кими акъ,
 Кюзгюдеча, ташы-къуму кёрюне,
 Агъадыла, ары-бери бёлуне.

— Ариу суула! Не джерледен чыгъасыз?
 Гузаба этиб, къалайлагъа барасыз?
 — Бизни атабыз — сууукъ къуртле, булутла.
 Чыкъгъаныбыз — ташлы, агъачлы бу джуртла.
 Биз, джол салыб ёзенлеге, тюзлеге,
 Тигим эте шахарлагъа, элге,

Эниш сюрем — тенгизлеге — келебиз,
 Мыдах болуб, обабызгъа киребиз.
 Бир заманда, айырылыб кебинден,
 Биз къутулуб кемелени тюрбюнден,
 Булут болуб, хауалагъа чыгъабыз.
 Къайытыб келиб, бу таулагъа къонабыз...

АНА ТИЛИМ (къысхартылыб бериледи)

Эй, ана тилим, кирмей тергеуге,
 Минг-минг джылланы къайда сакъландын?
 Ишин-муратын биреу биреуге
 Джазалмай туруб, не кеч джокъландын!

Къарачай, малкъар, къабарты, ногъай,
 Ууакъ миллетле дагъыда талай,
 Ненча ёмюрню атладыла санаб,
 Ана тил хариф кёрмейин къараб?

Ууакъ халкъладан не къадар джанла,
 Фахмулу, закий къаллай инсанла,
 Сен джокъ себебли, саналмай саннга,
 Кирдиле джерге, ушаб хайуаннга!

Бармакъ тергеуден башха бир санау
 Бир да билмейин башына оноу,
 Нек болуб къалды былай баш баулу?
 Къалай къыйналды зауаллы таулу.

Малланы санын таякъгъа керкиб,
 Мюлк джорютгенди зауаллы таулу.
 Къарангылыкъда кёб къыйнаб, бёркюб,
 Болуб къалгъанды былай баш баулу.

Зорлукъ тюрбюнде къаны эмилиб,
 Кёб термилгенди зауаллы таулу.
 Джаны саулай, къабыргъа кёмюлюб,
 Болуб къалгъанды былай баш баулу.

Кёр, джарыкъ джуддуз келбетин тёкдю,
 Зорлукъну чачды, джерге нюр себди.
 Окъуу джолунгу керди, ёсдюрю,
 Сен да къууан да, бир къаш кер, деди.

Мугур кёллю, тур, тюзетирге
 Къыйынлыкъ бюкген муккур белинги.
 Заман тууду джити этерге,
 Илмугъа билеб, дуппукъ тилинги.

Тур, энди тур, бирден барайыкъ,
 Тот кирпичлени ачыб къарайыкъ.
 Ким да аямасын ишин, кючюн,
 Ана тилин джарытыр ючюн!

Ана тилинде кёз джарыкъ кёреди,
 Ана тилинде адам сый береди.
 Сагъыш этеди кечем-кюнюм,
 Ана тилимди джюрегим, тиним!..

Джашауда излеб башына табын,
 Турсунмай, атханлай «джылан къабын»,
 Талай къарачайлыны «билими»
 Хиликке этгенди ана тилими.

Сора быланы мен былай кёрюб,
 Кючлю сагъышланыб, джер тентериб,
 Къаст, мурат этиб кийиндирирге,
 Ана тилими сюйюндюрюрге,

Тебрейме сёзлени тинте, сюзе,
 Къалам бла акъ къагъытха тизе.
 Джырчы, назмучу болса да атым,
 Тамамлашмайды алкъын муратым.

Ана тилими татыуун билсе,
 Ким да, менича, ёсерин сюйсе,
 Бузлагъан кёб сёз джорюучю болур,
 Джюрекле къаныб джазарча болур.

1928

БАЙКЪУЛЛАНЫ ДАУТ (1902–1942)

Байкълланы Пагону джашы Даут 1902 джыл Огъары Марада туугъанды. Ол эл школда билим алгъанды. 1925 джыл алтыайлыкъ курсланы бошаб, школда да ишлей, «Таулу джашау» газетни хапарчысы болуб тургъанды. 1929 джыл Ростовда Комвузну журналистика бѣлюмюнде окъуб къайытхандан сора, «Къызыл Къарачай» газетде талай джылны урунганды. 1937 джыл Къарачай областда, Джазыучуланы союзуну область бѣлюмю къуралыб, анга тамадагъа сайланганды. Ызындан келген джаш джазыучулагъа болушууну ол кесини баш ишлерини бирине санагъанды.

Байкълл улу къарачай поэзияны биринчи «баразаларын тартхан» къауумданды. Аны чыгъармачылыкъ иши джангы джашауну халкъ алкъын ангылаб къоялмагъан къыйын кѣзююне тюшсе да, ол кѣб джазгъанды. Джырларында, назмуларында, поэмаларында, таурухларында да адамлыкъны, тенгликни, намысны, джигитликни юслеринден айтханды.

Ол орус тилден А.С. Пушкинни талай чыгъармасын ана тилге уста кѣчюргенди.

Ата джуртуна къоркъуу келгенинде, кеси разылыгъы бла урушха кетген поэт, ахыр кюнюне дери аскер газетни хапарчысы болуб тургъанды.

Байкълланы Даут 1942 джыл ноябрда къазаутда ългенди.

Энчи китаблары:

Бекмырзаны джашауу (таурух). Нарсана, 1931.

Джангы джашаугъа джырла. Нарсана, 1931.

Мариям бла афенди. Поэма. Нарсана, 1932.

Джангы джырла. Нарсана, 1933.

Ишчи тенгеме. Нарсана, 1934.

Шамай алгъын бла энди. Поэма. Нарсана, 1934.

Джырла. Микоян-Шахар, 1935.

Залихат. Поэма. Нарсана, 1935.

Джангыча джырла. Микоян-Шахар, 1937.

Джырла бла таурухла. Микоян-Шахар, 1940.

Джазгъанларыны сайламалары. Черкесск, 1959.

Джыйым китаблада:

Альманах. Къарачай совет литература. Нарсана, 1936.

Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.

Ата Джурт ючюн алгъа! Къарачай поэтлени джырлары. М.-Ш., Каробмиллетиздательство, 1941.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Карачаевская литература. // Литература народов Карачаево-Черкесии. ч. 1. Черкесск, 1999.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Къоркъмазланы К. Байкълланы Даут бла аны произведениелери. // Байкълланы Даут. Джазгъанларыны сайламалары. Черкесск, 1959.

Творчество Даута Байкулова. // Балтин П. Из истории карачаевской поэзии. Черкесск, 1961.

Даут Байкулов. // Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., 1966.

Подсвилов И. История двух фотографий. // «Ленинское знамя», 27.10.1967.

Джуртунг ючюн джанынгы. // Хубийланы О. Фахму бла байлыкъ. Черкесск, 1982.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

Карачаевская литература. // Литература народов Карачаево-Черкесии. ч. 1. Черкесск, 1999.

Байрамуклова Х. О чём рассказала фотография. // «Ленинское знамя», 27.10.1981.

Утверждение литературных традиций. Даут Байкулов. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, междисциплинарные связи. М.-Ставрополь, 2004.

ТАУЛУ КЪЫЗНЫ ДЖЫРЫ

Мен таулу къызем,
Мутхуз джудузем,
Къарлы, тик таулада джашаем.
Башха болмайын,
Тюзлюк табмайын,
Тубан чабхан айгъа ушаем.

Бир джарыкъ кёрмей,
Джыладым бёлмей,
Аны уа киши сан этмеди.
Быллай зорлукъда,
Джашау тарлыкъда
Бир къыз муратына джетмеди.

Бердиле эрге —
Салдыла кёрге,
Ачылулукъ дуниясын чайнадым.
Джашауум болмай,
Ашауум болмай,
Ачыудан, къазанча, къайнадым.

Ма бу кёзюуде,
Зорлукъ чегиуде,
«Большевикле», деб таууш келди.
Ала джетдиле,
Тюзлюк этдиле,
Эски-чирик джашау да ёддю.

Келген кюнюнден,
Айтхан сёзюнден
Ишчини, элини джокъалала:

«Кир джол кетмейин,
Тюзлюк этмейин,
Бир амал джокъду!» — деб тохтала.

Зорлукъ ташайды,
Тамам ушайды,
Кюн тийиб, эриген бузлагъа.
Эркинлик келди,
Школ берилди,
Биз насыблы таулу къызлагъа.

Окъургъа бардым,
Кёб билим алдым,
Джарыкълыкъ дунияны бердиле.
Тубан чачылды,
Кёзюм ачылды,
Мени адам кибик кёрдюле.

Чыкъды кенг ашау,
Нёгерлик джашау,
Тюзлюк джашаугъа мен да кирдим.
Зорлукъ кетмейин,
Тюзлюк этмейин,
Джашау тюзелмезлигин билдим.

Ма, энди джаным,
Тюйюлген саным
Тамам рахатлыкъда къаллыкъды.
Ишлеб, урунуб,
Кенг джашау къуруб,
Хар ким да хакъын тюз аллыкъды.

1934

ЮЧ ЁХТЕМГЕ

Къарачыгъыз мийик кёкге — хауагъа
Къызыл къуш къанатларын кергенди.
Аны ичине, ана джуртха саугъагъа,
Юч тулпар — юч ёхтем къыз — миннгенди.
Гюрюлдейди джылтырауукъ мотору,
Барад, джаядан чыкъгъан садакълай,
Солумамайын, бютеу джуртубузгъад джолу,
Булутланы чачады, устуккулай.
Бир къарасанг, ичлерине сингеди,
Бир къарасанг, башларына минеди,
Бир къарасанг, тюблеринде барады —
Ёхтем джюрек ётгюр-ётгюр урады.
Узакъ север тайганы эм башына,

Совет джуртну аулаб джетди, эр кибиб,
Юч тулпарны ётюр учхан кѳушуна,
Кёрген адам, окъча эди, дер кибиб.
Къарангы да кюркѳутмайды аланы,
Мийик кёкде тыялмады сууукъ да.
Сан ётмелле узакъ, узун тауланы,
Джюреклери учунаед артыкъ да.
Совет мотор, совет кызла, джол салыб,
Ёмюрюнде джер юсюнде болмагъан
Баш махтауну, ёхтемликге алыб,
Не зат къалды бизни джуртда толмагъан?
Къайда барды быллай иш бизден башха,
Бош хауада алача ёхтем учхан?
Хазырбыз биз къазауатха-урушха,
Ууатылыр, бизге кършчы от ачхан.
Керек кюнде ол моторла, ол кызла,
Минг-минг болуб, булутлагъа ёрлерле.
Тёрт джанына ачылырла от ызла,
Къанлы джаудан къанла тёгюб тебрерле.

ТУУМАГЪАН ДЖАШЧЫКЪ (таурухдан юзюк)

Мазанлары эл кыйырда джашай элле,
Бир кызлары, бир джашлары бар эди,
Джашаулары эркин туююл, тар эди,
Инджилиб, сагъышлы олтура элле.
Джети джылны багъылгъан ёгюзлери,
Андан сора малсыз элле кеслери.
Аны туюю, къундузча, къара эди,
Мазан аны къадалыб багъа эди.
Бир кюн ары ючеу келди къонакъгъа,
Бири афенди болгъанын билдиле,
— Не ашатайыкъ былагъа? — дедиле.
Анасы чакъырды да кызчыгъын арлакъгъа:
— Суу келтирсенг, былагъа как этерек.
— Отну, чокюнну хазыр эте кир терк, —
Деди да, кызы эрлай суугъа кетди,
Анасы да хар затны хазыр этди.
Барды ол Къобанны шоркъаларына,
Кёзлери илинди джаргамларына.
Джаргамла гокка хансдан джасалыбды,
Къыз аланы кёрдю да, сагъыш этди.
Сагъышында не айтды, неге джетди!
Бу бир терен акъылгъа байланыбды:
— Энди мен эрге барыб, джашым болса,
Къарт болуб, анам хариб бек кыйналса,

Джашчыкъны бизге ийигиз деб алса.
 Ол да, суугъа келиб, хансланы кёрсе,
 Джыяма деб, жаргамлагъа илинсе,
 Абыныб-сюрюнюб, Къобаннга кетсе,
 Мен не этерме? — деб сагъышлы чёкгенди,
 Кёзлеринден джыламукъла тёкгенди.
 Джылай-джылай, кёб къалгъанды Къобанда.
 Анасы да отну хазыраб, анда,
 Джетмеймид деб, кызына ашыгъаед.
 Кысха-кысха, эрлай, чыгыб къараед.
 Болмагъанында, къарайым деб, кетди,
 Суу ызында аны къатына джетди.
 Джетсе-джетсин, таралады, джылайды,
 Чачын-башын, тохтау болмай, тырнайды.
 Аны кёрюб, анасы эс ташлады.
 Бир заманда, эсин джыйыб, аязыб,
 Алайда ишни теренинден къазыб:
 — Не болду? — деб хапар соруб башлады.
 — Мен эрге барыб, андан джашым болса,
 Кесине джети-сегиз джылы толса,
 Тура-туруб, сиз къарт болуб къалсагъыз,
 Джашчыкъны да кесигизге алсагъыз.
 Ол да, суугъа келиб, хансланы кёрсе,
 Джыяма деб, жаргамлагъа илинсе,
 Абыныб-сюрюнюб, Къобаннга кетсе,
 Мен не этерме? — деб дагъыда джылагъанд,
 Анасы да сарын айтыб башлагъанд:
 — Ой, мен джарлы, кызымдан туугъан ёлсе!
 Джазыкъсынмаучу Къобаннга тюртюлсе!
 Бу керексиз къыйынлыкъгъа тюбесе...
 Аталары кёб сакълады, болмады.
 Быланы къайгыларынын билалмай,
 Андан ары сакълар кючу къалмады.
 — Нек турама хапарларын алалмай,
 Къонакъла, сиз туругъуз, мен къарайым,
 Бу антсызла не болдула, барайым, —
 Деген бла, салыб, суугъа эннгенди,
 Быланы джылай тургъанларын кёргенди.
 Къоркъа-къоркъа, къатларына баргъанды,
 Бети кетиб, хапарларын соргъанды:
 — Не болгъанды, не къыйынлыкъ джетгенди?
 Бир къайгыгъыз барды, ким не этгенди?
 — Сорма, бюгюн бизге джетген къайгыны:
 Биз джыламай, ким джылар, ким таралыр?
 Бизден сора быллай иште ким къалыр?
 Бир адам тезер джолу джокъду аны!
 Кызчыгъыбыз, эрге барыб, джаш табса,
 Уллучукъ болуб, джюрюсе эмда чабса,
 Биз а къартла болуб, тюгениб къалсакъ,
 Суугъа да келалмай къалыр кибики.

Джашчыкыны уа кесибизге алсакъ,
 Уллу болса, джумушха барыр кирик,
 Суу алыргъа деб, Къобаннга джиберсек,
 Ол да, келиб, бу ханслагъа тагъылса,
 Аланы джыя, Къобаннга джыгъылса...
 Сора аны ёлген хапарын билсек,
 Чабыб келиб, ёлюсюне тюбесек...
 Мындан уллу кыйынлыкъ къайдан келсин?!
 Сени джаууунг бизни джашчыкылай ёлсун! —
 Деб анга да толу хапар айтдыла.
 Сора бу да алагъа къошулганды.
 Джылагъанла энди юч болгандыла.
 Къонакъла уа ол ёгюзню марайла,
 Аны бир кесалсакъ деб, термилиб,
 Бек гузаба чыгъыб-чыгъыб къарайла.
 — Ёлсек, — дейле, — шешилерин кемириб...

1936

БОТАШЛАНЫ АБИДАТ (1902—1982)

Боташланы Абидат, Хачирланы Джагъафарны кызы, 1902 джыл Къарт Джурт-да туугъанды. Ол кесини заманында билимли, джамагъат джашаугъа энчи юлюшюн къошхан фахмулу тиширыу болгъанды. «Таулу джашау» газетни биринчи номеринде (1924 джыл октябрны 19-да) аны «Къарангылыкъны ташлайыкъ» деген назмусу чыгыб, аны чыгъармачылыкъ джолу алай бла башланганды. Ол 1929 джыл къарачай тилде чыкыгъан окъуу китаблагъа редакторлукъ этгенди. «Къызыл Къарачай» газетни хапарчысы болуб, талай джылы ишлегенди. ШКМ-де (Школа крестьянской молодёжи) устазлыкъ этгенди. Аны бла бирге чыгъармачылыкъ ишин да бардыргъанды.

1924 джыл «Эки кызыны эки къадары» деб пьеса джазыб, кеси да спектаклде ойнагъанды.

Поэт, прозаик, драматург Боташланы Абидат кесини баш борчларыны бирин тиширыулары билим алыугъа тырмашдырыуда кёргенди.

Абидат биринчи профессионал назмучу тиширыуду Къарачайда.

Энчи китаблары:

Джахил тиширыу бла окъугъан тиширыу. Пьеса. Нарсана, 1931.

Элкер. Нарсана, 1931.

Айхан бла сауутлары. Сабийлеге. Микоян-Шахар, 1936.

Къызчыкъ бла къоянчыкъ. Сабийлеге. Микоян-Шахар, 1936; Черкесск, 1963.

Сайланганлары. Назмула. Черкесск, 1964.

Джашауум. Назмула бла хапарла. Черкесск, 1972.

Джыйым китаблада:

Альманах. Къарачай совет литература. Нарсана, 1936.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Хубиев Н. Голос дочери гор. 75 лет со дня рождения. // «Ленинское знамя», 1977.

АНА ТИЛИМ

Ана тилим,
Джаным-тиним.
Сенсе, дейме,
Джарыкъ кюнюм.

Сени бла, тизиб, анам
Меннге белляу айтычанед.
Озуб баргъан джолоучу да,
Муну эшитиб къайытычанед.

Джаным-тиним,
Ана тилим!
Улуд сени соймеклигим.

Сени бла окъуб-джазыб,
Ачылгъанма кёб затлагъа.
Салам алыб, салам салыб,
Шагъырей болдум кёб халкълагъа.

Ана тилим, ёсериксе
Джаш тёлюнү къулачында.
Мийик кёкте джетериксе
Миллетинги къууанчында.

ОСИЯТЫМ

Джетди эсе да ёлор кюнюм,
Дуня джашау — джаным-тиним.
Джашау насыб — тюшюм-тюнюм,
Ойнай-кюле батад кюнюм.

Тангнга дери сагъыш эте,
Кёзюме джукъу кирмейин,
Не бла джашаугъа джарар
Мадар излерге билмейин.

Джюрегимде бир адамгъа
Бир кир иннет тутмагъанма.
Намысымы, не бетими
Ёмюрюмде сатмагъанма.

Кеси бермей, киши хакъын
Ёмюрюмде къабмагъанма.
Кеси къыйыным болмайын,
Бир тамчы суу джутмагъанма.

Сюймегенлик этиб, джангыз
Киши сёзюн этмегенме.
Кесимден онгсузгъа тюбеб,
Сан этмейин кетмегенме.

Башыма таб этер ючюн,
Ётюрюк сёз айтмагъанма.
Джашауумда учуз затны
Багъа этиб сатмагъанма...

ДЖАЗ ТАНГ

Джаз танг атар, ышарыб, кюлюб,
Сюйдюмюн чачар, джерге ийилиб.
Кёксюл кёлегин салкъынлаб кийиб,
Къызыл этегин тегерек ийиб.

Мийик таулары сабыр олтургъан,
Юс байлыкълары келбет толтургъан.
Къарасанг, кёрюб, кёзюнг тоймагъан,
Кёб тюрлю джанла юсюнде ойнагъан.

Кириш тутушуб, мийик таулары
Джашил чегетли кенг чатларында
Ёкюрюб чабхан субай буулары,
Шоркъулдаб акъгъан дарман суулары...

Бу табигъатда ариулукъ кёбдю,
Айтыргъа мени сёзюм джетишсе,

Хар ариулукъну тенгледирирем,
Ушатхан сёзюм анга келишсе.

Эртден чыкъ тюшюб джайлыкъда хансха,
Кёзлерин ачыб гокка ханс башла.
Уллу сюрюуле, сыртлагъа чыгъыб,
Сыбызгъы согъа сюрюучю джашла.

Танг джарыкъ бла къанатлычыкъла
Джырлаб башлайла, джаз тангны суюб.
Бу ариулукъгъа, тамаша халгъа
Джетди, къызарыб, джарыкъ кюн, тийиб.

Сейир дунягъа, бютеуден къараб,
Ол алтын чачын, алагъа тараб,
Хар ариу ёсен гокканы санаб,
Хауасы, сууу сауулукъгъа джараб...

БОСТАНЛАНЫ ХАСАН (1905—1942)

Бостанланы Орусбийни джашы Хасан 1905 джыл Джёгетейде тууганды. Ол Симферополь шахарда устазлык техникумну бошаб келгенден сора, «Къызыл Къарачай» газетни хапарчысы, «По ленинскому пути» деген район газетни редакторы, Джазыгучулары союзуну область бёломюню кенгешчиси болуб ишлегенди.

Бостан улу къарачай-малкъар суратлау адабиятта кесини ызын төрт китаб бла къойганды. Ары дери газетледе, альманахлада да чыгъармалары чыгъар ючюн къалмагъандыла.

Бостанланы Хасанны «Эл хапарчы» деген китабы газетде ишлеген джаш адамлагъа болушлукъгъа джораланыб джазылгъанды. Поэт-лирик сабийлеге да талай назму джазгъанды, орус классиклени бир бёлек чыгъармаларын ана тилибизге уста кёчюргенди. Аладан сора да къарачай-малкъар тилден окъуу китаб джазгъанды.

1942 джыл февралны 5-де Ата джурт къазаутха кетген поэтни джашау ол джыл декабрь айда юзюлгенди.

Энчи китаблары:

Эл хапарчы. Нарсана, 1931.

Джангы ёсюмге (джырла). Нарсана, 1932.

Джырла бла назмула. Микоян-Шахар, 1936.

Джырла бла назмула. Микоян-Шахар, 1940.

Сайламалары. Назмула. Черкесск, 1962.

Джыйым китаблада:

Альманах. Къарачай совет литература. Нарсана, 1936.

Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Подсвилов И. История двух фотографий. // «Ленинское знамя», 27.10.1967.

Суюнчев А. Время в судьбе поэта. // «Ленинское знамя», 15.11.1985.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь, Черкесск, 1997.

БИЗНИ ТАУЛА

Биз джашагъан тау джерле
Мелхумдула байлыкъдан.
Сырты, къолу таулары
Толудула джайлыкъдан.

Ол таулада кёрюрге,
Сюрюю-сюрюю малланы,
Ариу битген, сюзюлюб,
Нызыланы, талланы.

Ол таулада кёрюрге
Шоркъулдагъан суулары.

Джитилеге таяныб
Маралланы, буулары.

Ол таулада кёрюрге,
Къанга-къанга бузланы,
Чыртда инсан ётмеген
Бек терен бугъойланы.

Ол таулада кёрюрге
Джитилени, чатланы.
Этеклери табада
Кёмюр чыкыгъан къатланы.

Ол таулада кёрюрсе
Тюрлю-тюрлю ёзекле.
Мюлкге къарыу-кюч берген
Алтын, кюмюш кесекле.

Ёзенлери, чатлары,
Айырылыб, башхады.
Сора къая джерлери
Джукъ битмеген къашхады.

Бу тауланы ичлери —
Хар байлыкъны анасы.
Ичиндеги халкълары —
Малчылыкъны къаласы.

Сагъыш этиб къарасанг,
Кёбдю аны байлыгъы.
Бийчесынла, Махарла —
Малчылыкъны джайлыгъы...

Ол тауланы джеллери
Салкъын-салкъын къагъалла.
Шоркъулдашыб, суулары
Ёзенлени агъалла.

Ол тауланы хауасы
Сакъатлагъа джарайды.
Тюрлю гара суулары
Этеклерин тарайды.

Бу тауланы этегинде
Джангы шахар джасанад.
Къууанч болуб джашауу,
Ёсед, аллына барад.

Бу байлыкъны бары да
Джасандырад тауланы.
Кюйдюреди, къансытыб,
Душманланы, джауланы.

ГОККА ХАНСЧЫКЪ

Ол ариу ёсген бусакъ терекчик
Тамырын терен ийгенди.
Джауумдан тойгъан гокка хансчыкъ да
Ариу кийимин кийгенди.

Четенден чыгъыб, бал чибинчик да
Къанатчыкъларын къагъады.
Гокка хансчыкъдан алгъан азыгъын
Артмакъчыкъ этиб тагъады.

Тюрлю оюулу ол гокка хансчыкъ,
Джарытыб, кёзге тиеди.
Кюнден, хаудан азыгъын алыб,
Алтын чашчыгъын иеди.

Тюрлю-тюрлюдю аны бояуу,
Кюмюшге алтын салгъанча.
Ючкюлдю аны чапыракъчыкълары,
Кёз этиб, бирин алгъанча.

Ол кюнсюз, суусуз бир да болмайды,
Хауаны да кемсиз сюеди.
Джарагъан джерге тамыры тюшсе,
Алтын чашчыгъын иеди.

Алтын чашчыгъы джим-джим джылтыраб,
Ол гокка хансчыкъ турады.
Къатына джууукъ баргъанлайынга,
Ариу ийиси урады.

КЪОЗУЧУКЪ (сабийлеге)

Тум къарады къозучукъ,
Керпеслениб ойнайды.
Юзгерени къатында
Хансчыкъланы чайнайды.

Эсге тюшсе, анасын
«Май-май» этиб чакъырад.
Бурма тюкю къозучукъ
Къалай ариу макъырад!

Ашыгъыш болуб, анасы
Къозучукъга келеди.
Къызгъан сютюн джелининде
Баласына береди.

Джуг къозучукъ, тыпырдаб,
Анга мыллык атады.

Ана сютден тойгъанлай,
Керпеслениб джатады.

Бир арада къозучукъ
Чынгаб-чынгаб ойнайды.
Ахматчыкъ да къозайны
Бир да кёрюб тоймайды.

Семиргенди къозучукъ,
Къуйрукъчугу шатыкды.
«Къозайчыгъым ёссюн», — деб
Ахмат эсин атыбды.

Ахматны къозучугу
Юзгерере чабады.
Ашын, суун, керегин
Заманында табады.

1936

ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ (1907—1955)

Ёртенланы Локъманны джашы Азрет 1907 джыл Къарт Джуртда туугъанды. Эде медресе бла ал башланнган орус школно бошагъандан сора, Симферопольда устазлыкъ техникумда окъугъанды, араб, тюрк тиллеге юреннгенди. Фахмусун айнытыугъа ол джылланы магъаналары уллу болгъанды.

Ёртен улуну чыгъармачылыкъ джолу 1926 джыл башланнганды. Биринчи назмуларында огуна ол поэзиясын миллетни тин-иннет байлыгъын ёсдюрюуге ажоралагъанын танытханды.

Ол кёб заманны «Къызыл Къарачай» газетде ишлегенди. Сынамлы журналистни къаламы сатира жанр бла уста хайырлана билгенди.

Ёртен улу кеси къуллугъун бардыргъан бла къалмай, аны ызындан ёсюб келген джаш назмучулагъа уллу эс бёлгенди. Микоян-Шахарда 1933 джыл педрабфак ачылгъанында, ол джыл огуна, Ёртен улу анда адабият кружок ачыб, тырмашхан джаш адамланы тегерегине джыйгъанды, ала бла кёб ишлегенди. Башха тилледен кёчюрюуге да уллу магъана бере, Пушкинни талай таурухун — «Сказка о царе Салтане...», «Сказка о попе и работнике его Балде», «Сказка о рыбаке и рыбке» — ана тилибизде «сёлешдиргенди».

Джаш къарачай адабиятны къураугъа энчи юлюш къошхан поэтни чыгъармачылыкъ джолун къыйынлы 1937 джыл кесгенди. Ол, тутулуб кетиб, кёб къыйынлыкъ сынагъанды.

Энчи китаблары:

Джангы джырла. Ростов-Дон, 1927.

Эркинлик джилтинлери. Нарсана, 1929.

Джангы джырла (2-чи кере). Микоян-Шахар, 1931.

Насра Ходжаны хапарлары. Микоян-Шахар, 1931.

Джырла бла поэмала. Нарсана, 1934.

Насра Ходжаны хапарлары. Микоян-Шахар, 1936.

Сайламалары. Черкесск, 1959.

Джыйым китаблада:

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Вехи творческого пути Азрета Уртенова. // Балтин П. Из истории карачаевской поэзии. Черкесск, 1961.

Ортабаева Р. Азрет Уртенев и поэты современники. М., 1965.

Азрет Уртенев. // Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., 1966.

Подсвилов И. «История двух фотографий». // «Ленинское знамя», 27.10.1967.

Ортабаева Р. Азрет Уртенев: жизнь и творчество. Черкесск, 1971.

Ортабайланы Р. Октябрны джырчысы. 70-джыллыгына. // «Ленинни байрагъы», 29.11.1977.

Къайнайдыла мени джылларым. // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

Карачаевская литература. // Литература народов Карачаево-Черкесии. ч 1. Черкесск, 1999.

Утверждение литературных традиций. Азрет Уртенев. // Чанкаева Т. Эволюция карачаевской литературы: проблематика, поэтика, междисциплинарные связи. М.-Ставрополь, 2004.

БАШЛАДЫМ

Къоркъунчу къара тубан
Къуршалаб турган кёкню,
Урау да темир табан,
Джерге джарыгын тёкдю!
Ол кюн джыртычу къушдан
Къутулган бир къанатлы

«Хур бол!» — деген тауушдан
Манга саугъа узатды.
Саугъамы алдым андан,
Джылатырадым, джашнадым,
Асыры къууаннгандан
Джырла джырлаб башладым.

ТЕМИР ЁМЮР

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Биз — ёмюрню темир деулери,
Ёмюр бизге къурчдан «джан»,
Биз — ёмюрню къурч миндеулери.
Темир джаратды ёмюрню,
Бу ёмюр туудурду темирни,
Бу темир ашайды кюушениб,
«Нарт» ёмюрден къалган кёмюрню.
Ёмюр кючлю бу темирден да,
Джыйды къолгъа къурчну-темирни,
Ёмюр агъачланы кемирди.
Ёлдю «битир аякъ — темирли».
Ёмюр сюрмелеб ачды джолла,
Эски джолла болдула кирли,

Темир ёмюр «агъач атла» бла,
Сагъыш этчи, «улоу» элтирми?
Биз — ёмюрню темир аскери,
Биз сюебиз къаты бирликни,
Биз сюебиз эм джаратабыз
Анда къурчлукъну, темирликни.
Ёмюр болуб уллу элеуол,
Атад элеб чёблукню, кирни,
Ёмюр юзед зорну тамырын,
Нюрюн джерге тёгюб Илкерни.
Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Бу ёмюр хар ёмюрден ёрдю.
Темирден инсанла болганын
Биз джангыз бу ёмюрге кёрдюк.

НЕ ЮЧЮН ТУУДУКЪ?

Нюр кёрмейин мутхузланган мыдах кёлле,
Къартлыкъ келгинчи бююлген муккур белле.
Тот джюрекден сыдырылыб чыкыган сёзле,
Дуниясына джылай сокъур болган кёзле.
Къар, боран кюйдюрюб джыйырылган кёзле,
Сюнгю, бычакъ кесиб сылган этле.
Къыйырда, бучхакъда джерсиз къалганла да,
Джалчылыкъ этиб, беллери талганла да,
Къазауатда топал, тёнгек болганла да,
Фабрикле санын юзюб алганла да,
Была бары бир джерчикге туююлгенле,
Кёрсенг, дерсе, делегатха ийилгенле!
Башларын къашыйдыла, къотур ашагъанча,
Неда бир уллу зорлукъда джашагъанча.
Бир алада къаш кериб да кюлюшелле:
Бир-бирине былай айтыб сёлешелле:
«Саудан ёлюб, къара джерге кириргеми?
Неда ёлмей саулукъгъа термилиргеми?
Огъесе патчахха аскерлик этергеми?
«Сен джаша!» — деб, биз дуниядан кетергеми?

Джанладан эм къарыусуз булбулла къадар,
 Ёсгенлени эм учузу талла къадар.
 Бир сыйыбыз, тергеуюбюз бизни болмай,
 Джашаргъа туудукъ ёлмей неда къалмай?!
 Заводлагъа джалсыз кириб ишлергеми,
 Халкъыбызны джаланнгачлыкъ кючлергеми?
 Эм артында орамгъа тёгююргеми?
 Балачыкъларыбыз ачдан ёлюргеми?
 Биз ишлеб, башхасы ашаб кьергеми?
 Хакъым десенг, тутмакыгъа иергеми?
 Тутмакыда да ачлыкъ, джаланнгачлыкъ джетиб,
 Ауушханла кетген джерге биз да кетиб,
 Анда да токмакъ таягы тиергеми?
 Эмда джаханим отунда кюергеми?
 Огъай, биз кишиге аманлыкъ кюумадыкъ,
 Неда биз бу джашаугъа деб, туумадыкъ.
 Бюгюн бизни кибик мингни кёлю тарды,
 Таймай эсде тутулукъ бир затчыкъ барды.
 Бюгюнню кюн бизни ючюн бузду, къарды,
 Амма бюгюнню да тамбласы барды!..
 Кюн да, ай да батар, тюзлюк батмаз, чыгъар.
 Эшта, ол кюн зорлукъланы хурлукъ джыгъар»,
 Деб, кёл этиб, ахыр сёзлерин айтдыла.
 Мыдах-мыдах болуб, хар ким къайытдыла,
 Бир минг тогуз джюз онджетинчи джылда
 Тууб-джашаб келген былтыр да, быйыл да,
 Джулдузну тууарына кёб термидиле,
 Ёлгени ёлсе да, саулары кёрдюле.
 Аны тууары ючюн туююл экиле, ючле,
 Аны тууары ючюн кетдиле джюз-минг кючле..
 Аны ичинде кёбле кюуаныб джашайла,
 Аны кёгетин сакъатла да ашайла.
 Джарыланы, джазыкъланы кюуандыргъан,
 Балаларын окъуу бла джубандыргъан.
 Совет власть мындан ары да олду!
 Аны джолу джарлыла ючюн кенг бир джолду.
 Да... джокъ болсун онгузланы ёксюзлюго,
 Эм джашасын совет властны тюзлюго!

* * *

Хар кюн кибик, бюгюн да хар адам улу,
 Къутурадыла, ойнайдыла — орам толлу.
 Быладан бирине келгенди къара кюн,
 Ол къошулмайды, суюсенг, кюуан, суюсенг, ёкюн!..
 Къарасанг да, акъылчыгы тюз балачыкъ,
 Къашы — къара, кёзчюклери — аппа-алачыкъ.
 Хар бир заты хайран болуб къалыр кибик.
 Сынаб, бир кёрейим деб, къатына барсанг,

Ишин, халын билирге суююб, джукъ сорсанг.
 Джыламукучукълары тѣнгереб кѣзюнден,
 Мурулдайды да, джукъ ангылатмайды сѣзюнден.
 Турушунда мыдахлыкъ барды, кѣлю тарды,
 Не да болсун бир джарты джерчиги барды.
 Сен да сынасанг, танырча джаны барды,
 Адамгъа ушагъан джангыз саны барды!
 Бу аджайыб, бу тамаша, бу не ишди?
 Бу мискинни салпылатхан, бу не кючдю?
 Огъай, муну унукъдургъан бир зат барды:
 Муну кѣлю бу дунягъа бузду, къарды.
 Инджиуюн айталмаса да ауузундан,
 Мен бир затчыкъ сездим аны ауазыңдан.
 Саулукъда саулугъу барды, бек закийди.
 Сейир туююлмюд, окъуудан джахилме, дейди!
 Джахил нечик болмасын, айт! Бек шашханды,
 Джазыкъны белинден кѣб джюкле басханды.
 Инаралны сѣзлери джанын алгъанды,
 Чынлары, мюйюзча, кѣрюнюб къалгъанды.
 «Аллах окъууну, билимни харам кѣргенди
 Санга», — деб молла да мынга ауаз бергенди.
 Къарангылыкъдан къуралгъан шерият да,
 Бурунгу намыс, эм халкъда эсли адет да,
 Мынга джюклюд этиб, басыб тургъандыла,
 Баш мыйысын биширген, къууургъандыла.
 Ма... бу затла бары муну эзгендиле,
 Илмудан умутчугъун чырт юзгендиле.
 Джокъмуд ол джазыкъгъа хапар айтырыкъ,
 «Ала ёддюле», — деб къууандырыб къайытырыкъ.

КАВКАЗ ТАУЛА

Кѣкде къылыч тургъан кибик, къынгырланыб,
 Терк бла тенгизни орталарын алыб,
 Ауругъаннга дарманлыкъ этген суулары,
 Чегетде чегети, ичинде — буулары.
 Не къыш, не джай, кетмеген къыраулары,
 Бир алапат кѣрюнеди Кавказы таулары.
 Быланы бирлери, айырылыб, бек ёсюб,
 Къалгъанланы уа, ёсдюрмей, башын кесиб.
 Каспий тенгизге айланыб къарагъанча,
 Бу турушу джюрегине джарагъанча,
 Къатындан къалтыраб къачхан тосу-джауу.
 Сейир туююлмюд «гяуурчукъ» Минги Тауу?!
 Нѣгерлери муну, сайлаб, ариу кѣрюб,
 Буздан, къардан юлюш алмай, мынга бериб,
 «Джангзыбыз» деб, эркелетиб, кийик этиб,
 Беш верстадан да артыкъ мийик этиб,
 Тѣгереди да дарманлы таза хауа,

Булут бойнундан кѳучакѳлаб, джангур джауа.
 Кѳрюннген джер кѳалмай, ол — тауну бузлары,
 Закийдиле джашлары эмда кѳызлары!
 Малчылыкѳны сайлаб алѳъандыла аталары,
 Бир аз да окѳусала не эд хаталары?!
 Ичинде джашаѳъан халкѳла бу тауну
 Кѳая ранда ишлейдиле кѳой бауланы.
 Табигѳат сауѳъаѳъа берген байлыкѳлары,
 Чегет чауулланы ичинде джайлыкѳлары.
 Ол тауладады мени да ѳсгеним, тауларым,
 Башлары тешик, тюбю чирик бауларым.
 Бу затла бары мени сюйдюрелле.
 Эсима тюшсе, джюрегими кюйдюрелле.
 Аладан чыѳъыб, шималѳъа джюрюгенимде,
 Рессей миллетни бютеу кѳргенимде,
 Ёксюзлюкню, юйсюзлюкню сюргенимде,
 Гѳурбатлыкѳъа, буз кибик, эригенимде:
 Ах, туугѳан джер, ах, туугѳан джер, деб термилеем,
 Минги Таугѳа бары кѳурман болсун, деем,
 Онг бермеген джюрекчигимде тотума —
 Джаным кѳурман сюйюмлю туугѳан джуртума!

АЛИЙЛАНЫ УМАР (1911–1972)

Алийланы Баблашны джашы Умар 1911 джыл Огъары Тебердиде туугъанды. Эл школдан сора, Баталпашинскеде устазлыкъ техникумну, Ростовда устазлыкъ институтуну филология бѣлюмюн бошагъанды. Кандидат диссертациясын Ленинградда Герцен атлы устазлыкъ институтда джакълагъанды. Джаш алимни урунуу джолу Пятигорскеде Тау устазлыкъ институтда башлангъанды. Устазлыкъ ишни бардыргъан бла бирге, ол джыллада огъуна къарачай-малкъар тил бла адабиятдан талай илму иш джазгъанды. 1935 джыл аны къарачай-малкъар поэзияны юсюнден китабы чыкыгъанды.

Алий улуну саулуугъу къарыусуз болгъаны амалтын, Ата Джурт къазауатха бармагъанды. Къыйын кѣюу болса да, илму ишин къоймагъанды. Кѣчгюнчю джыллада алим Къыргъыз кърал устазлыкъ институтда кафедрагъа эмда бѣлюмге башчылыкъ этиб тургъанды.

Орта Азиядан къайытхандан сора, ол Къабарты-Малкъар университетни филология факультетини деканы, ызы бла Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну ректору болуб да ишлегенди. Ол, школлагъа эмда вузлагъа деб, талай окъуу китаб, монографияла, кѣб илму статьяда джазгъанды.

Филология илмуланы доктору профессор Алий улу Умар ахыр кюнюне дери назмучулукъ ишин да къоймагъанды.

Энчи китаблары:

Анасы бла баласы. Нальчик, 1964.

Аймуш. Таурух. Черкесск, 1966.

Мен сени джашынгма. Сайламала. Черкесск, 1981.

Джыйым китаблада:

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Ортабайланы Р. Багъалы окъуучу! // Алийланы Умар. Мен сени джашынгма. Сайламала. Черкесск, 1981.

Хубийланы Н. Улуу алим, фахмулу поэт. 90-джыллыгына. // «Къарачай», 26.01.2001.

Лайпанланы К. Устаз, алим, джамагъат деятель. // «Къарачай», 21.11.2001.

* * *

Мен туугъанма, — дейди адам, —
Ишлер ючюн, джашар ючюн,
Къыйыныма зорлукъ джетмей,
Сагъыш этиб, ойлашыб,
Кереклими ашар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Сынай туруб джашауну, —
Заран болмай бир джукъ манга,
Ишлер ючюн, ёсер ючюн,
Сюерими сюер ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Артыкълыкъны кѣруб туруб, —
Ишлер ючюн, тѣлю ючюн,
Былай ишде болушлукъ бла
Табарымы табар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Кюн джылыуну сынаб туруб, —
Ишлер ючюн, кѣюр ючюн,
Зауукъланы чеклерин
Таб джанына керир ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Джашар татыу ангылаб, —
Ишлер ючюн, билир ючюн,
Игиликни барына
Бир тыйгычсыз кирир ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Билим ючню ангылаб, —
Ишлер ючюн, къошар ючюн,

Джерни сырты джетмей къалса,
Джулдузланы ачар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Белгини барын санаб, —
Ишлер ючюн, табар ючюн,
Билинмейин турганны
Билиннгеннге къошар ючюн!

* * *

Улуду, бек уллу, джыр сёзню кючу,
Аны айта билсенг джашау, джан ючюн,
Болады джыр сёзде анангы сютю,
Джыр сёзге сингиди халкъынгы кючу.

Джыр сёзню кючу кемеле джюздюрюр,
Джыр сёзню кючу бугъоула юздюрюр,
Джыр сёзню кючу хауагъа миндирир,
Джыр сёзню кючу билимле билдирир,
Джыр сёзню кючу дунияны джарытыр,
Джыр сёзню кючу мухарны къарылыр.

Джыр сёзде болады джуртунгу татыуу,
Халкъында къартынгы нарт сёзле айтыуу.

Улуду, бек уллу, джыр сёзню кючу,
Аяй билсенг аны, джан джашау ючюн,
Джыр сёзню кючу кемеле джюздюрюр,
Джазыкъ джанлагъа бугъоула юздюрюр.
Къара джерден кёлтюрюб, хауагъа миндирир,
Ангынга анг къошуб, илмула билдирир,
Джыр сёзню кючу дунияны джарытыр.

1948

* * *

Кавказы сагъыныу джарытса эсими,
Болуб къалады тюшюб кетгенча,
Джартысы мени джюрегими.
Кавказда болмай, тышында болгъаным
Къыйнаса эсими,
Билелмей къалама къалай тутаргъа кесими.
Мени джаным, къайнагъан къаным
Кавказым ючюн таланад.
Тансыкълау, кюсеу бир-бири юсюне
Сан аямайын къаланад.
Къарлы таула анда кёрюнселе манга,
Суулары аны тауладан акъгъан,

Джартысы киби джаным.
Суулары аны, саусузну бакъгъан,
Джарадан агъыб, тамыб башлагъан
Джартысы киби къаным.
Тюзлери аны, ёзени, къолу,
Агъачы аны, джайлыкъда солуй,
Байлыгы аны чыпчыкъдан толуй,
Маллары аны, джайлыкъда солуй,
Байлыгы аны — насыбны къоруб,
Была бары, ма, мени джаным-тиним,
Была бары — мени селешир тилим.

Фрунзе, 1948

АЛМА ТЕРЕК

Арбазында мен джашагъан юйчюкню
Алма терек кеси джангыз джашнайды,
Хар джыл сайын ол юйчюкню адамы
Бу терекни алмаларын ашайды.

Алмалары, бирча, ариу кызылла,
Урлукълары тышларындан кёрюне,
Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
Къууатлары бетлерине тёгюле.

Чакъырады алма терек джыл сайын,
Келчигиз деб, хар кимни къатына.
Кёб болса да ол терекни джыл саны,
Айтдырмайды сёгюу сёзле атына.

Чомартды ол, джокъду башха къайгысы:
Джаз чагъады — бал береди чибиннге,
Биширгени аны алма — джайгысы,
Саугъады ол адамладан хар кимге.

Алмаларын халкъга бериб бошаса,
Кюзгю кюнню джылылыгын джыяды,
Ичиндегин алма кючге кюшалса,
Джылылыкны ёзегинде тыяды.

Кыш суукъла джетедиле айланыб,
Алма терек чапракларын атады,
Келлик ишни толтурургъа ойланыб,
Джазгъа дери солуйду ол, сир къатыб.

Алмалары, бирча, ариу кызылла,
Бишедиле андан ары терекде,

Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
Къарайдыла адамлагъа керекге.

Джазгъы джелле тебрегенлей шуулдаб,
Ичги сууун, тышха ийиб чагъады.
Бал чибин да биягынлай дуулдаб,
Бу терекни чакъганына чабады.

Бу терекни ма алайды джашауу,
Этгенине бюсюреуле излемей.
Джерден-кёкден табханыды ашауу,
Хар кимни да ол сыйлайды, кет демей.

ГЁРГЕДЖЫЗ

Ой, гёргеджыз, ой, гергеджыз, джайгъы чыпчыкъ,
Кёрюнмейди джырлауунда бир джангылыкъ,
Сабийликде мен эшиттен джангыз джырчыкъ
Джырланады тюрленмейин, бир джангылыб.

Кёб джерледе сен джырлайса джырчыгъынгы,
Кесинг джангыз айланганча сен ызымдан,
Тынгылайма, таныргъа деб чыпчыгъымы
Хар джыл сайын джырлаб тургъан джырчыгъындан.

Болурмуса сен ол чыпчыкъ, туюлмюсе,
Джырлаб тургъан джырчыгъынгдан билелмейме,
Чакъганындан, кёгетинден бююледи,
Сен джырлаучу бутакъны да кёрелмейме.

Не да болсун, джюрегими сени джырынг
Ойнатады, кюуандырыб джарытады,
Сабийлигим эсге тюшюб, джаннга джылыг
Джазларымда, джайларымда танытады.

Хар бир джазны, хар бир джайны шарты башха
Болгъан кибик, бир болса да сени джырынг,
Сейир затла тюшюреди эсге-башха,
Осаллыкны ачыуларын андан кырыб.

Кёрюнеди, джангы джырча, сени джырынг,
Фахмулуду, бек фахмулу, джашау кибик,
Бирде батыб, бирде чыгыб, кёкню джырыб
Айланганча, бу джарыкъ кюн, джерге тийиб.

Атанг ёлюб кетсе да, сен джырла джырын,
Джырла джырын сен, андан артха къалмайын,
Сени джырынг ариу джырды: джайны сырын
Тутады ол, арымайын, не талмайын.

Фрунз, 1955

АЙМУШ (таурухдан юзюк)

Аймуш деген кьойчу джашны, махталыб,
Айтылады тау элдеде хапары.
Ол элени джашаб турган халкълары
Биледиле бу хапарны хар бары...

Кьоюн кютюб, ашын ашаб, джыр джырлаб
Джашагъанды кьойчу Аймуш таулада,
Мал тёлүсюн ёсдюргенди ол, сылаб,
Сакълагъанды хыянатдан-кьаугъадан.

Бир джайлыкъда ханс таркъайса, айланыб,
Отлау болган башха джайлыкъ табханды,
Сыбызгы бла алларында кьойланы
Джайлыкъланы маджалына баргъанды...

Джайны кюню исси кюнде бир джолда
Хурла кёлню джагъасына кьойларын
Тюшюргенди кьойчу Аймуш тар кьол бла
Сыбызгы бла, джыр бла тутуб алларын.

Кьойла, джетиб, суу ичерге турганлай,
Хурла кёлню сыйдам юсю, боркьулдаб,
Суу кьазанда, кьайнаб, ёрге ургъанлай,
Тебрегенди кьайнаб, уруб, толкьунлаб.

Джагъалары чыпал-чупул этдиле,
Суу тогъайла Хурла кёлню алдыла,
Ташха тийиб, суу тамчыла себдиле,
Кьой сюрюуге юркер кьайгы салдыла.

Ортасындан кьайнаб чыкьган кёмюкню
Бир акъ кьочхар чартлаб чыгыб кёрюндю.
Тартылганча ичине ол кёрюкню,
Суу тюбюне, чыгъа келиб, кёмюлдю.

Дагъыда ол бери чыгыб макъырды,
Кьойла таба джити-джити къарады,
Мени таба келигиз, деб чакъырды,
Келселе деб, умут этиб марады.

Сейир болуб, кьойла аны кёрдюле,
Аякъларын джерге-джерге кьакъдыла,
Ол кьайнаган кёмюк суудан юркдюле,
Кёл джагъадан сыртыкъ таба къачдыла.

Кьочхар чыгыб ызларындан атланды,
Ардан джетиб ичлерине къатышды,

Сюрюу кьочхар, аны кёрюб, чамланды,
Бери туруб, акъ кьочхар бла салышды.

Экиси да кюрешдиле кёб заман,
Алмайын мюйюзлерин-къашларын,
Кетиб артха, чабыб алгъа, бек аман
Къанатдыла хамхотларын-башларын.

Кьойчу Аймуш, сейир болуб, хор болуб,
Кьочхарланы туююшлерин сынады.
Туююш тохтаб, Аймуш барыб, бек онглу
Акъ кьочхарны мюйюзлерин сылады.

Акъ кьочхар да, разылыгъын билдире,
Сюрюучюню джылы кьолун джалады.
Къара кьочхар, кьоркьуб, джаныб, тентиреб,
Акъ кьочхардан сюрюу таба джанлады.

Кьойчу Аймуш кьочхарланы сейирин
Сынаб бошаб, айлангынчы сюрюуге,
Эки кьочхар, сюре келиб бир-бирин,
Ташайырча секирдиле терк кёлге.

Кёб къарамай ызларындан аланы,
Къалган кьойла тыкъ басыныб чабдыла.
Сыйдам кёлню сыйдамында малланы
Суу тамчыла бирин кьоймай джабдыла.

Не этерин билмей Аймуш бу ишге,
Чаба келиб, кёл сууна тирелди.
Кёл джагъада кьойларыны суу ичген
Ызларына къараганча, сирелди.

Кёб сакълады, чыгъарламы деб кьойла —
Кёралмады кёл сыйдамны тюрлениб.
Не болса да болукъ болду, деб, ойлаб,
Сыбызгысын алды кьолгъа, кёллениб.

Сыбызгысы балдыргъан кьаурадан,
Кемирирча джюреклени тауушу.
Эшитилди зынгырдатыб тауланы
Кюу тартыуу кёл джагъада Аймушну.

Ары барды, кёл джагъадан кетмейин,
Сыбызгысын тохтатмайын тартханлай,
Бери келди, башха бир зат этмейин,
Кёзлери бла суу сыйдамгъа кьатханлай...

Аймуш сокъгъан сыбызгыны тартыуу
Суратлайды: ариулугъун джашауну,
Салкъын ургъан аязланы татыуун,
Тегерекде къууанч-къууанч джашнауну.

Шыр-шыр эте, агъыб келген шоркъаны
Ташдан-ташха секиргенин, кѣмюгюн,
Эртден сайын тау башладан окъаны
Ёзенлеге тюшюб-эниб келиуюн.

Салкъын джелни терекле бла ойнауун,
Шуу-шуу эте наратланы джырларын,
Сыртлыкъланы гокка ханслы бояуун,
Тау хансланы каска джыйын кыркыгъанын.

Батхан кюнню эртденликде чыкыгъанын,
Чыгъа келиб, кыйынылыкъларын джыкыгъанын,
Аны алыб, джер тюбюне тыкыгъанын,
Огъай десе, пара-чара джыртханын.

Тынгыласанг согъулгъанны кюуюне,
Кетерчады джюрегингден мыдахлыкъ,
Джашар джылыны хар бир кысха кюнюне
Къууанырча, джетер санга джарыкълыкъ.

Согъулгъаны сюрюуюню кюуюню
Кѣл джагъада бек кѣб турду тартылыб,
Кюн батханлай, кѣл тюбюнден сюрюую
Чыгыб келди къочхарла бла, атылыб.

Бери чыгыб кѣргенинде сюрюуюню,
Аймуш тартды алларында сыбызгы,
Бет къаны да болуб аны сюююмлю,
Ёзен таргъа къойлары бла тыгылды.

Ол кечеде къойла солуб джатдыла,
Стаутны чалманына джыйылыб.
Къочхарла да анда орун табдыла,
Тангнга дери ол чалманнга сыйыныб.

Чалман, чалман, къойчу чалман, гѣзенек,
Чѣртлеуюкню чыбыгындан эшилген.
Башы ачыкъ, ичи багуш, тегерек,
Хар джанындан кеси элек тешикден!

Джанлы тыйгъан сенде къайда къоюндан,
Кюндюз арыб, къой ызындан айланган,
Кече, кетмей узакъ сени боюнгдан,
Сакълар къоюн, тегерекден тууайлаб.

Аймуш, болуб къочхарладан сескекли,
Джукъу деген затны атыб юсюнден,
Солугъланы болмай, тохтаб кесекни,
Аямады келген затны кююнден.

Сакълаб турду тынчылыкъларын къойланы,
Итлерин да айландырды ызындан.
Унамайын турурларын сойланыб,
Джанлаб кетиб стаутны ызындан.

Танг да атды, тау башланы кызартды,
Кюмюшлени алтын суугъа салгъанлай.
Алысынны чыкъ тамчысын агъартды,
Кюмюш букъу джел бла келиб къакыгъанлай.

Тюш кѣрюннгю чачылгъанча тюшюнгде,
Тангныгъа тубан эслетмейин чачылды.
Аймуш чыкды, сыбызгысы ёшюнде,
Чалман эшик чыкъ отлаугъа ачылды.

Къойла туруб, тыпырдашыб чыкдыла,
Дауурбазны бармакъла бла ургъанча,
Чыгъа келиб, чыкъ отлауну джыртдыла,
Ары дери аны табмай тургъанча...

Къой сюрюуюню хырт-хырт этген тауушун
Излегенча, кюн да тийди къойлагъа.
Тохтагъанча отлауларын тауусуб,
Джукъу кирди титиреген бойлагъа.

Аймуш, джайыб чыкъ кыргышха джамчысын,
Хурулдайды, кюннге бериб хар санын.
Кюн джалайды джайгы чыкълары тамчысын,
Джылытырча джукълагъланы бар къанын.

Хычыуунду хар бир джаннга бу тукъум
Джатыб джукълау чыкъ къуругъан заманда.
Татлыды бек сюрюуюне бу джукъу,
Табылсала былай джукълар амалла.

Акъ къочхар бла къара къочхар арлакъда
Къарайдыла бир-бирине, кенг туруб,
Бергендиле хар нелерин джан сакыгъа,
Хорламазча бири, келиб, тик уруб.

«Не сен, не мен! Экибизге бѣлюннген
Сюрюу къалмаз бюгюнюнде былайда!» —
Дегенчады къочхарлада кѣрюннген,
Эришдирген къан муратла алайда.

Акъ къочхарны чыммакъ кёзю, кирпичи,
Анга кёре мюйюзлери эм джюню,
Башха тюрлю атлагъаны, силкиниб,
Къаралагъа ушамагъан тюрсюню.

Бурма-бурма мюйюзлери, бою токъ,
Гымыш тюклю къулакълары тик-тири,
Сингир-сингир аякълары, джюню джокъ,
Узун, бурма, сюзюк, чырпа тюк-тюгю.

Къара къочхар — уллу бойлу, кючлю мал —
Неси бла да къара къойну тёлюсю.
Табар болса хорлатмазгъа бир амал,
Бермезчады акъ къочхаргъа юлюшюн.

Бу къочхарны мангылайы — саубитген,
Мюйюзлери къошулгъанча бир-бирге,
Джыгъалмазча аны джерге бош тюртген,
Аякълары джерге-джерге тик кирген.

Кюн къыздырды, къойгъа салкъын излетди,
Ханс ичинде каскаланы джырлатды,
Къочхарлагъа джаулукъларын излетди,
Аймушну да джукъусундан уятды.

Аймуш къобду, тегерекге къарады:
Эки къочхар талачыкъда туююше,
Чегет бауур одаллада, къаралыб,
Къалгъан къойла барадыла энишге.

Аймуш — алда, итлери да ызындан
Атландыла къойла таба, танг солуб,
Къочхарлада мюйюз таууш къызыудан
Къызыу болуб тохтамайды, дынг болуб...

Пырх-чырх эте, къойла кёлге джетерге,
Эки къочхар болалмайын урушуб,
Кёл сууна, мукъут болуб, эм терлеб,
Секирдиле, бир-бирлерин къууушуб.

Юркюб, къойла ызларындан аланы
Мыллыкларын кёл сууна атдыла.
Эртделеден Аймуш кютген къойланы
Хурла кёлге бири къалмай батдыла.

Нарат оту къыздыргъанча тюбюнден,
Хурла кёлню боркъулдады сыйдамы.
Джутду ол кёл джукъу къоймайын сюрюуден,
Джабды юсюн боркъулдагъан сыйпалыб.

Аймуш къалды кёл джагъада, сирелиб,
Кюйген терек сюелгенча ёртеңде.
Аякълары суу бекликге тирелиб,
Айырылмай эки кёзю ол кёлден.

Сейир ишни сейиринден эс джыйыб,
Сыбызгысын Аймуш алды къолуна.
Бютеу кючюн сыбызгыгъа ол тыйыб,
Согъулукъну алыб салды джолуна.

Кёл джагъаны тегерегин этиб джол
Айланады Аймуш, джангыз, къайгылы,
Тагъылгъанча ортасына кёлню ол,
Кеталмайды кёл джагъадан бир джары.

Джайгы кюнню кёз къаматыр джарыгы
Джыр бла бирге ойнай келиб батады.
Сыбызгыны тартыуунда тарыгы
Тауушланы ташдан суугъа атады...

ОРУСЛАНЫ АМИНАТ (1911–1995)

Орусланы Мудалифни кызы Аминат 1911 джыл августну 25-де Огъары Тебердиде туугъанды. Эл школну бошагъандан сора, онюч джылында Ленин-градда рабфакга киргенди, Краснодарда, Бакуда да окъутгъанды. Ол кесини заманында бек билимли тиширыгуланы бири болгъанды.

Аминат 19 джылында Элкъуш элде биринчи колхозну къурагъанды. Фахмулу, тири кызыны областны прокуроруну, Аппаланы Хасанны, болушлукъчусу болуб ишлеген кёзююун эсге тюшюре, Хубийланы Осман былай джазады: «Къоркъуулу, кыйыын джылада дауну, аманлыкъны ачыкълаб, терсни-тюзню айырыргъа элени бирине барыргъа керек болса, ол, тесукъа этиб, кесин ауузлукъгъа ура тургъан кёк хорагъа терк мине эди. Юсюнде да къара джамчысы, акъ башлыгъы, аягъында башлы чурукълары, къолунда къамчиси, джанында героху... Нёгер излеб да кюрешмей, таукеллениб, атын тёрттюллете, кеси джангыз бериб кете эди. Сыфатына къарасанг а, чырайлы, кызылы бла агъы тёгюлюб, ышара тургъан нюрлю кызы... Анга сейирсинмеген джокъ эди...»

Аминат «Таулу джашау» газетни хапарчысы, устаз эмда башха джууаблы къуллукълада да ишлегенди.

30–50 джылада Къарачайда белгили адамланы талайын таныгъан фахмулу тиширыу «Ёмюр танышланы сагъыныу» деген китабы бла бизни адабиятта джангы бетни ачханды.

Кеси джазгъан чыгъармаладан тышында ол къарачай-малкъар тилге А.П. Чеховну «Каштанка» деген хапарын кёчюргенди.

Энчи китаблары:

Ёмюр танышланы сагъыныу. Черкесск, 1975.

Согъуммагъан кыйл къобуз. Назмула бла поэма. Черкесск, 1978.

Айсанат. Роман. 2 том. Черкесск, 1983–1987.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Фахму орнун табсын. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Хубийланы О. Тюзлюк тас болмайды. // «Къарачай», 24.08.1991.

«КЪЫЗЫЛ КЪАРАЧАЙНЫ» РЕДАКЦИЯСЫНДА

Редакцияда заман
Кёрюнеди кёзге хаман...
Назмучула — тау джашла,
Хапарчыла — от ташла,
Бары бирден джыйылыб,
Бир джорукъгъа сыйыныб,
Самаркъаулай Азрет,
Даут анга тютюнлей,
Махаметчик, ёксюзчюк,
Менден таша джилтинлей.

Сыфатында алимни
Тохчук улу Хусей да,
Тамадасы ол юйню,
Телефонда бир къолу,
Сёлешеди Хасаннга
«Къара къобюр» къайгъыда.
Келтиреди Асхат да
«Боранбилгич» джайгъыда.
Айланады чырпачач
Комсомолчу джазычу,

Ахияны джашыды
 Джашлай тилге базыучу.
 Бостан улу Хасан а,
 Кюрешеди бюгюлюб,
 Кёлтюрмейди ол башын
 Танг атханлы, бюгюлю.
 Юнюз, бети кызара,
 Тамадагъа бурулад,
 Джаны мында къалгъанча,
 Гера бизге угулад.
 Корректорла бары да,
 Абидатха аралыб,
 Джююлдейле таймаздан.
 Келиученди арада
 Исламыбыз «Къарачайлы».
 Тохтаб къалад «орайда»,
 Болуб адеб былайда,
 Къайгъыргъанын билдире,
 Терен, дамлы селеше,
 Олтурады къатыма
 Сыйлы акка Чокуна.
 Кипке улу Мухаммат,
 Ачыкъджюрек таулу джаш,
 Ана тилде джазыуда
 Болады ол керти баш.
 Унутмазма Иссаны —

Къарачайны тулпарын —
 Эжиу эте джырыма,
 Манга къанат такъгъанын.
 «Къыптыбыз» эди аты
 Джазгъанымы башында,
 Басмалагъан Исса эди,
 Нюр себиучю тышына.
 Халкъ махтанныкъ аламан,
 Аз миллетни кёлтюрген,
 Тилни керти ёсдюрген
 Тамбий улу Ислам эди,
 Башын ийиб, бюгюлюб,
 Ана тилге сый берген,
 Алгъа туруб селешсе,
 Къарангыда кюн кёрген.
 Хар бирибиз бир солдат,
 Кертиликни сакълагъан,
 Иннет тюзлюк атлата
 Джангы сейир затлагъа.
 Бу къазанда бишмеген
 Джокъду бизде бир поэт,
 Бизни отха тюшмеген
 Джокъду терслик, кир иннет...
 Редакцияда заман
 Кёрюнеди кёзге хаман.
Азербайджан, 1940

УСТАЗЫМА

Акъбай улу Исмаилгъа

Кюн тийдире хар кимге,
 Битдиргенсе Тифлисе
 Бу сейирлик урлукъну —
 Билимлени бурлукъну.
 Эсимдеди элчилени
 Джазма джаза башлаулары,
 Къара ауну кёзлеринден,
 Къууанч эте, ташлаулары.

Билмей эдим санга дер
 Тилибизни дамлылыгъын,
 Керти сёзле бегитирин
 Кёблени да адамлыгъын.
 Сени берген саугъангы
 Мен ёмюрде унутмазма,
 Тартса да джерге санларым,
 Джюрегимден къурутмазма.

Ленинград, 1927

* * *

Билеме, туумагъанма
 Орта халда джашаргъа,
 Ууакъ сёзню эсге ала,
 Санай кюнню, кечени,
 Сюркеле да абына,
 Болмай атым белгили,

Сансыз къала арада,
 Дуниямдан бошаргъа.
 Огъай!..
 Мен туугъанма ёлмезге —
 Сансызлыкъны кёрмезге.

САЛЫННГАН ЭДИ ДА ЧЫНАРЫМ

Улуду, улуду талпыуум,
Узайтмай энди болджалны,
Къысылыб тургъан нюр джанны
Ачыкъ чыгъарыргъа тылпыуун.

Кёб айландым, кёб мычыдым,
Ауур джюклени аркъалаб,
Къолума къалам алалмай,
Кюн аманлагъа мен къараб.

Юзюлгенди энди чыдамым,
Саркъайгъанды, азды заманым,
Салыннган энди да чынарым,
Къайнамай къалырма къазаным?

Бажу, 1940

* * *

Къарт сагъышха бир кетсе,
Къара джерге къараучанд.
Джашлыкъ кёзге кёрюнсе,
Кёкде кюнню мараучанд.

1933

БАЙКЪУЛЛАНЫ АБДУЛ-КЕРИМ (1912—1988)

Байкъулланы Пагону джашы Абдул-Керим 1912 джыл Огъары Марада туугъанды. 1926 джыл Батаалпашинскеде Совпартшколга кириб, аны 1930 джыл бошагъанды. Юч джылы Мара ёзенде пропагандист болуб ишлегенди. 1933 джыл Москвада Комвузну журналистика бёлюмюн тауусханында, туугъан джерине къайытыб, облысполкомда къуллаугъун бардыргъанды. 1937 джылдан Уллу Ата джурт къазауатха дери «Къызыл Къарачай» газетни редактору болуб тургъанды. Урушдан 1944 джыл сакъат болуб къайытханды.

Байкъул улу назмула джазыб 1938 джыл башлагъанды. Урушха дери аны эки назму китабы чыкыгъанды. Ол кёзюуну поэтлерича, Абдул-Керим да, чыгъармаларыны асламысында джангы джашауну иги шартларын, Ата джуртха сыймекликни суратлагъанды. Къазауатдан сора джыллада да, кёзлерини сакъатлыктларына да къарамай, кёб джазгъанды.

Энчи китаблары:

Насыб джашаугъа (джырла). Микоян-Шахар, 1940.

Хорлам. Назмула. Черкесск, 1959.

Гитчени джолу. Назмула. Черкесск, 1960.

Назмула. Черкесск, 1964.

Бир кече. Поэма. Черкесск, 1966.

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1971.

Экинчи туугъаным. Поэманы бир кесеги. Черкесск, 1975.

Октябрны саугъасы. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1978.

Насыб джашау. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1984.

Мени сёзюм. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1987.

Джыйым китаблада:

Ата Джурт ючюн алгъа! Къарачай поэтлени джырлары. Микоян-Шахар, 1941.

Дружба. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1957.

Таза джюрекле. Фрунзе, 1957.

Горный поток. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Составитель Самойлин В. Черкесск, 1958.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Николаев В. Человек судьбы завидной. // «Ленинское знамя», № 209, 1971.

Хубийланы О. Поэт бла заман. Игилик унутулмайды. // «Ленинни байрагъы», 9.05.1983.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

АЛГЪЫШ АЯКЪ

Алгъыш аякъ — боза аякъ,
Берекетли бал аякъ.
Огъур бла кел, аякъ,
Ауузубузгъа салайыкъ,
Къыйынлыкъдан кенге къалайыкъ.
Джыйылыб биз къалагъа,

Алгъышлайбыз чарагъа:
Джетсин эки балагъа,
Табхан ата-анагъа,
Сёз кирмейин арагъа,
Туз чабмайын джарагъа,
Сукълансынла алагъа!

Ачыкъ кёкде джуудуз киби,
 Джерден чыкъгъан кырдык киби,
 Тенгизде тамчы киби,
 Къара малны тюгю киби,
 Ма бу эки джууукъну,
 Танымайын сууукъну,
 Къууанчлары кёб болсун!
 Шекер, конфет киби,
 Бал-джау киби,
 Ара байлы,
 Джарыкъ джайлы,
 Толгъан айлы,
 Джигер тайлы,
 Мамыр, татлы,
 Тынчыкъ джашаудан толсунла!

Джангы кюеу эм келинчик,
 Къаназир акъ дарийча,
 Къызылуурт балийчик,
 Джашай-джашай тойсунла,
 Хар насыбдан толсунла,
 Джарысынла, онгсунла.
 Тукъум эм джукъ болсунла.
 Бюгюн отоу таныгъан,
 Артыкъ атлаб, арыгъан,
 Мурат табыб, джарыгъын!

Келин къууана, кюле келсин,
 Этер ишин биле келсин.
 Хомухлукъну билмеген,
 Мухоллукъну суймеген,
 Джигер ишлеген,
 Семиз тишлеген,
 Тюйча, юйреген
 Къатынланы джолун алсын!

Табханлары: къызы-джашы,
 Семиртгенлей, халал ашы,
 Терсни тюзге бургъан,
 Ишни ызын баргъан,
 Марал кийик къакълагъан,
 Адамлыгъын сакълагъан,
 Аманлыкъгъа бармагъан,
 Игиликден къалмагъан,

Окъуудан юлюш алгъан,
 Оракъгъа джюрюш салгъан,
 Кёкде, къушча, учхан,
 Тенгизде, балыкъча, джюзген,
 Къралларын бек суйген,
 Кърал ючюн джан берген
 Балала болсунла!

Джуртубуз ёссюн, бегисин,
 Игилик бизге келсин,
 Хар адамгъа джол берсин.
 Аманлыкъ кери кетсин,
 Джауубузгъа джетсин,
 Джыгъылсын ол, чёмелсин.

Къазан бёрксюн, къайнасын.
 Иш эришсин, ойнасын,
 Бизге байлыкъ сайласын.
 Алтын беджен байласын,
 Черен, антау къаласын.
 Сёзюн, бетин джоймасын,
 Тизгинин артха къоймасын.

Бу эки джууукъ ючюн,
 Салыб къарыуун, кючюн,
 Былайгъа келген,
 Джукъусун бёлген
 Адамланы да
 Кёрюр къыйынлыкълары
 Бу болсун,
 Зауукълары артыкъ болсун,
 Аланы юйлери да
 Былай къууанчдан,
 Насыбдан толсун.

Джырлай алгыш этейик,
 Ойнай, ишге кетейик...

Да, алайыкъ джуртубуз ючюн!
 Хорланмазлыкъ
 Халкъыбыз ючюн!
 Къралыбызда тынчыкъ
 Джашау ючюн!

УНУТМА

Джарыкъ джулдуз кюннге айланыб къарайды,
Ачыкълыгъы джюрегиме джарайды.
Бети кетиб, онгуб,
Таууш этмей, солуб,
Ариу Бадий бююн алайды.

Майны нюрю юсюбюзге тѣюлюб,
Къарагъанга ариу сурат кѣрюлюб,
Эси кетиб аны
Сюймекликге — джаны,
Акылы тенгине бѣлюлюб.

Татлы тенги Алий анга джетеди,
Джылы джетиб, ол аскерге кетеди.
Къакъмай эки кѣзюн,
Туура айтыб сѣзюн,
Бадийине болджаал этеди:

— Къылычымы джаугъа джити тутарма,
Къайры барсам, биргемесе — джокъларма.
Бююнча турурса,
Таймай урунурса,
Мен да чегибизни сакъларма.

Келир заман ашыкъмайын тѣзгеннге,
Алгъа къараб, тюз джашауун кѣргеннге.
Письмола иерсе,
Джюрекле, билесе,
Байланыбды эки сүйгеннге.

Ашыгъырма, булбулчугъум, джетерге,
Суратынга къарай, джууаб этерге.
— Саламыбыз — бирге,
Борчунгду ёмюрге,
Джолунг ачыкъ туура кетерге.

Къралыма ёмюр тынчыкъ излейме,
Алий, одду насыб бизге,
Сюймеклигим — сенде,
Джигит бол аскерде,
Антынгы унутма, тилейме.

Айтылырса сен джуртунга, джеринге,
Батырлыкъны алсанг, иймей кѣлюнге,
Джылтыраб келирсе,
Къууаныб кююрсе,
Орден тагъыб кѣкюрегинге.

1955

Арбазгъа чыгъыб къарайды Айшат,
Сюймеклигими билгенча.
Айшатны ызындан кёбле айланалла,
Джел хапчюклени сюргенча.

Акъсакъал бёркню биз джиберликбиз,
Ариу Халиматны сынаргъа.
Къараб кёрюрге кесин табмайбыз —
Салыб айтабыз ийнаргъа.

Сени джюрек ауруу береди кюлгенинг,
Сюйюмлю этеди кийгенинг.
Атны белинден тюшмей джюрюйдю
Кавказ кийимли суюгенинг.

Айны толгъаны, кюнню чыкыгъаны,
Асият алай ариуду.
Сагъынылмагъан бир кюню къалмайды —
Джыйыннга джюрек аурууду.

Джетеулен суюген ариу Хурайматны
Биз да суюмейин неди амал?
Барыб, кёзюне бир къарар эдик,
Джетмеймид эке къач заман?

Джетеулен суюген ариу Хурайматха,
Мен сукъланама, ёлеме.
Ий, мен билмеген, энтда юч къошулуб,
Он болуб тура кёреме.

Ол он суюгенинг тойгъа келселе,
Онусу он саугъа берселе...
Ала нелерин да унутадыла,
Сени бир къараб кёрселе.

Ол он суюгенинг а тойда тегерекде,
Кюмюш хазырланы тизгенча.
Аланы бир-биринден къалай айырлыкъса,
Алтын сынджырны юзгенча?

Ол он суюгенинге къууана да, согъа,
Тамам уста болдунг къобузгъа.
Ма, ишни табы — джез капекчикге,
Сёзню ариуу — тогъузгъа.

Мараны башы да мийик къаялагъа,
Кюн батыб, салкъын айланнганд.
Онусу да билмейле сени акъылынгы —
Сабий эсинг кимге байланнганд.

Мараны башы да мийик къаяла,
Кюн батыб, салкъын айланса...
Суюген амандан-игиден тюддю,
Акъылынг бир джерге байланса.

Кюнбетде битген гокка хансчыкъла —
Кёлюм бармайды юзерге.
Къалгъан кызла, гурушха этмегиз, —
Заман табылмайды тизерге.¹

1933—1935

КУЛИНА

Мен Кулинаны суююб башладым,
Ол эки къара къашындан.
Кулина амалтын, кетиб барама,
Джарыкъ дунияны башындан,

Аллыбызда уллу къаяла,
Анда кёгюрчюнле ойнайла.
Ала кёзлери, къара къашлары,
Чырт да джашаргъа къоймайла.

Мен сени атынгы айталмайма,
Джюрегим ёрге толад да.
Кечиналмайма бизни терезе
Юйюнге туура болад да.

Худжу школда нек окъугъанем?
Мен сени андан бек суюдюм.
Джюрегинг къаты къаяды, сора,
Быллай бир сеннге нек кюйдюм?

Сени амалтын ёлюб барама,
Сал джюрегиме къолунгу.
Быллай бир сеннге нек термилеме,
Джаным къолунгда болурму?

Къанынг къаныма сингнгенди да,
Айыралмайма къанымы.
Быллай бир мени нек термилтесе?
Ий да къойсанг а джанымы.

¹ Бу джырны 1971 джыл Къанаматланы Къурманбийни кесинден юренген хапарын да айтыб, джыпрагъан да этиб, джёгетейчи Байрамукъланы Ибрагим джаздыргъан эди.

Мени Кулинам болурму экен,
Биринчи майда акъ кийген?
Менден тели болурму экен,
Джанындан къызны бек суюген?

Мени Кулинам, кёреме, джашла,
Биринчи майда акъ кийген.
Менден джарлы бармыды сора,
Сау джети джылны къыз суюген?

Сау джети джылны суююб термилдим,
Бир къууанмады джюрегим.
Кулинам болуб къалгъа эди
Этиме тийген кёлегим.

Санга барды бир айтырым:
Бизни юйге бир келсенг а..
Келирингден тамам тюнголдюм,
Письмоларымы берсенг а.

Чегетдеги бёрюле, алан,
Кёкге къараб улурукъ.
Не кёб письмо джазгъанем санга,
Мени эки къолум къурурукъ.

Кесим ючюн чырт да кыйналмайма,
Письмоларыма кюеме.
Алгъынча уа сени суюмейме —
Мен бир башханы сюеме.

Бусагъатда бир джарыкъ болгъанды,
Ой, анам, мени дуниям.
Сенден джаныма тийиб айтама,
Кёлюнг къалмасын, Кулинам.

Сенден бек кишини да суюмейме,
Ма, биз джашагъан джуртлада.
Сеннге ушатыб, басмай джюрюйме,
Гокка хансланы сыртлада.

Сенден ариу кишини да кёрмейме,
Ма, биз джашагъан элдеде.
Сеннге ушатыб, къараб джюрюйме
Суу чабакълагъа кёлледе.

Мен, кёзлерими алмай, къарайма
Сизни башыгъыз Кёклеге.
Сени амалтын кёлум бармайды
Нактырда этерге кёблеге.

Мени кибик сен да эте эсенг,
Дунияда къалай джашайса?
Шашмайын, бузмай, ариу Кулинам,
Гокка ханслагъа ушайса.

Сенича билсе мени джюрегими,
Эриб кетеред Минги Тау.
Кулинам болуб къалгъа эди, алан,
Белими къысхан белибау.

Кёб къатылыкъ этгенсе, Кулина,
Кёбдю санга гурушхам.
Кулинам болуб къалгъа эди
Къолумда джазгъан ручкам.

Мени джюрегим чыртда кёлтюрмейди —
Сен алай чыммакъ кийинме.
Карандаш дженгил тауусулады,
Ол болсун, дерик туююлма.

Кулинамы гокка тюрсюню
Кёзюмю юсюнде ойнайды.
Бууун сагъатым болгъа эди, дерге,
Кулинама кёзюм кыймайды.

Джюрегим бир бек къууанады,
Мен сени кёрген кююмде.
Сени сыфатлы ибилис шайтан
Джукътаргъа къоймайд туюшюмде.

Майна биринчи майны байрагъы,
Кюкюреб-джашнаб, джел эте.
Кел, экибиз да кетиб къалайыкъ,
Бир-бирибизге кёл эте.

Кулина берген ктол джаулукъчукну,
Мен ёмюрюмде джоймазма.
Ёлюб, дуниядан кетгинчи, сеннге
«Кулина» атны къоймазма.¹

1931—1933

¹ Халкъ джыр болуб къалгъан «Кулины» бу варианты Байрамукъланы Фатима 1989 джыл Кулины (Хатуланы Мариям-ны) кесинден джазыб алгъанды. Автор Кулина деб, Мариямгъа кеси атагъанды. Ол себебден бу «Кулина» Къанаматланы Къурманбийни автор варианты.

БОРЛАКЪЛАНЫ ТОХТАР (1914—1942)

Борлакъланы Алийни джашы Тохтар 1914 джыл Ташкёпюрге туугъанды. Эл школну бошагъандан сора, 1933 джыл Микоян-Шахарда педрабфакга киргенди. Ол кёзюуде назму джазыу бла спортха улуу эс бёлгенди. Аны бла бирге белгили орус поэтлени чыгъармаларын ана тилге кёчюре, назмугъа чемерлигин ёсдюргенди.

Борлакъ улу Тохтар «Къызыл Къарачай» газетни хапарчысы болуб ишлегенди. Ол къуллугъу джаш поэтни чыгъармачылыкъ ишге бек алландыргъанды, учундургъанды. Назмула, хапарла, статьяла джазгъан бла бирге, назмучулукъ усталыкълары эмда джазыучу тенглерини чыгъармаларыны юслеринден статьяла джазыб тургъанды.

Улуу Ата джурт къазауат башланганында, поэт кеси разылыгъы бла фронтха кетиб, кичи лейтенант чыннга дери ёсюб, взводха башчылыкъ этгенди. Воронежни къатында 1942 джыл августну 26-да къанлы урушда, джигитлик этиб, джан бергенди. Аны къабыры Петропавловское элдеди.

Энчи китаблары:

Насыблы джашлыкъ. Назмула. Микоян-Шахар, 1939.

Насыблы джашлыкъ. Назмула, таурухла. Черкесск, 1964.

Джыйым китабла:

Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

Фахмуду поэт, джигит аскерчи. // Хубийланы О. Фахму бла джашау. Черкесск, 1982.

АЛГЪЫШ

Джолдашла, мен не айтайым?
Алгъышларыгъыз толсунла!
Кёллериндегин хар джаш да, къыз да
Къоркъмай айтырча болсунла!

Озгъан джылланы суратладыгъыз,
Керекмид энтда къайытыргъа?
Келлик джылланы суратлар эдим,
Билмейме не зат айтыргъа...

Къууанчым улу джуртум бла бирге,
Башым джетеди Илкерге.
Джашау джолубуз кюч беред бизге —
Азатны суйген миллетге.

Джашау джолубуз бизни насыбды,
Зауукъ адамла безмеген.
Аны ючюннге кёлум джарыкъды,
Джазыкъды мени сезмеген.

Бизде джашауну къараб кёрселе
Арабха, Тюркге... кетгенле.
Къабырдан къобуб сюркелирелле
Джуртлары таба ёлгенле.

Келлик тёлюню баш насыбына,
Ма, бизни тёлю сукълансын!
Джашнасын Джуртум! Туугъан халкъымы
Аты ёмюрге сакълансын!

МЕНИ КЪАЛАМЫМ

Къамиш буунда джырла джазгъан
Сен, темир къалам!
Ачыкъла мени джаш джюрегими,
Терен ангыларча хар адам.

Сени джюрютген поэтни къолуна
Бойсун, тюз ишле!

Джырларында къанлы джауну
Этин отсузлай тишле!

Мени джуртума керек кюн
Сени къылыгъча бурурма.
Къанлы джауну кеси чегинде
Джюрек ауузундан урурма.

КЪОБАН БЛА УШАКЪ

Кёмюк эте, кёбе, ётгюр толкъунла,
Билезикча, бир-бирине чырмала,
Бюклешиниб, ёшюнлерин уралла
Мермер санлы, къысыр къая джагъагъа.

Кёк чокъуракъ, чат суучукъла, шыбырдаб,
Сен ёхтемге джангы къарыу къошалла.
Субай назла, «сау къал» эте, шуулдаб,
Ёзенледен кент тюзлеге ашыралла.

Салам айта туугъан ариу таулагъа,
Тау буулача, шоркъалары ёкюре,
Джумуш этелле бары халкъгъа саугъагъа,
Къыппаларынг джагъалагъа тёгюле.

Айт сен меннге, ёмюрлени анасы,
Эр бойнунда туугъан таулу уланнга,
Къан ырхымдан толуб джюрек джарасы,
Ненча зорлукъ джетди онгсуз инсаннга?

Сютча, уюб, базыкъбоюн толкъунла
Тохтадыла, бу соруугъа тынгылаб.
Тилешиниб, бары джууаб бердиле,
Джаш джырчыны джюрек сёзюн ангылаб.

«Кюн кебдирмей такъыр кёзде къанланы,
Джюреклени джараларын джуугъанма.
Тенгиз киби кёз сууларын аланы
Джыргъа сала, отда кюе, джухтанма.

Тар ёзенде къан сугъаргъанд кёб аслан,
Тюзлюк ючюн аямайын ол джанын.
Аз айтсам, кёб ангыла, ашхы улан,
Табалмайма артыкълыкъны мен санын.

Халкъ къууанч менде, кёмеуюлдеча,
Къайнаб, бёркюб, менден кентнге тёгюлед.
Джазгъы джангур мени юсюме джаугъанча,
Къралымдан халкъгъа хурмет себилед».

Къууанч халда юрюддюле толкъунла,
Джалкъаларын, аслан киби, къайыра.
Эшитилмез ариулукъда джырлалла,
Бир кюкюрей, бир чулгъана къаягъа.

Сен ёхтемден мени ахыр тилегим:
Мен ёлген кюн джилтининги джукълатма.
Ёмюрледе тууарыкъ туудукълагъа
Джырларымы айта туургъа унутма.

МЕНИ ШАХАРЫМ

Къарайма сеннге, джаш шахарым,
Кемсиз суююб, къууаныб.
Алтын кюн да нюрюн себеди,
Сени ийнакълаб, ышарыб.

Айтчы, тенгим, джюрек къалырмы,
Бу суююнчге къууанмай?
Кёкюрек толугъа терен къууанчын
Джыргъа салыб джырламай!

Кюн джарыкъча, учсуз къууанч
Ойнайды халкъны бетинде.
Къарачы, тенгим, шахарыма,
Насыб джашнайды ичинде.

Мермер санлы джаш шахарым
Джылтырайды, чагъады.
Сукъланч келбет салыб джуртума,
Накът-налмазча джанады.

ЛЁТЧИКНИ ДЖЫРЫ

Ананы сютю ананы джюрек къаныды,
Ол къан ойнайды баланы къанында.
Ана джуртум мени анамды,
Мен сюеме аны джанымдан.

Мен эшитеме татлы ана сёзде
Къыйырсыз соймеклик, ётгюрлюк:
«Сакъла джуртубузну, кёз гинджингича,
Чууакълай турсун совет кёк».

Алгъанды анам мени къойнуна,
Ичириб меннге къаплан сютюн.
Ёсдюргенди мени, аслан кибики,
Буюкъдурмазча не от, не тютюн.

Мен учама илячинден дженгил,
Тыйгыч джокъду аллыма не кече, не кюн.
Кюн ышарады башымдан акъырын,
Джуртума тёгюб къызыл нюрюн.

Къурч къушуму ётгюр джюреги тебеди,
Пропеллери, хойнух кибики, къатады.
Сют уюгъанча тургъан булутланы
Къыппа-къыппа салыб-салыб атады.

Ай джюзеди, кёк хауаны эки джарыб,
Ариулугъун булутлагъа джашыра.
Бир чыгъады кёз туурама ол, ышарыб,
Къурч къушуму кюмюш бла джарытыб.

Алтын толкъунлу тенгизлерим, сабанларым,
Окъ тухтуй джибеклери тозураб.
Кёк чегимде рахатлыкъны сакълайма,
Ётгюрлюкню, батырлыкъны мен джырлаб.

Мен сакълай эсем ана джуртуму,
Сакълайма атамы-анамы.
Партия ючюн, ана джурт ючюн
Мен а артха салмам джанамы.

Япон самурай джаякъ эт ашайд,
Къанлы сусабдан къургъакъсыб ауузу.
Ол хамхот урса, джангыдан джаудурурма
Хасан кёлню къоргъашын джангурун.

Мени джуртум мени анамды,
Бютеу совет халкъ — мени миллетим.
Керек болса, джуртум ючюн
Джанамы берирге — мени иннетим.

Ёзенлеге шууудашыб, чабыб эннген,
 Асыры ариудан тюр ташлары керюннген,
 Таза чоктурак сууладан ичгенсе.
 Мал айнытхан Бийчесын джайлыкда,
 Аяз кыакыган ариу, салкын сыртлада,
 Гымыш, гелеу, солум кырдыкны отлаб,
 Кыуиругунгу, кыалач этиб, сен дыбыртлаб,
 Анангы тегерегине чабыб, ойнаб,
 Соктур чибин кыабмагыанлай ёсгенсе.
 Иги ишлеб, орден бла саугыаланнган,
 Ишин билген, мал халиге уста болган,
 Кеб сынаган, кебню керген джигер малчы,
 Комсомолчу, иште алчы джылыкчы,
 Эркелетиб, сылаб-сыйпаб ёсдюргенди.
 Толу ийнаныб, «Да!» деген мал боллугунга,
 Джан аурутуб кыараганды, ат этгенди.
 Комсомолну джыйырманчы джылыгына
 Кызыл аскерге саугыага бергенди.
 Хар кюн сайын кыара сууда джуама,
 Кир кыакдырмай, сюртгуч бла сыйпайма,
 Сыйпаб-сыйпаб, джаулук бла сюртеме,
 Эртден-ингир сеннге суу ичиреме,
 Эркелетиб, ат орунга тагыама.
 Джем ашатыб, зынтхы бла багыама.
 Тюгонг-джамынг, джохар кирик, сыланыбды,
 Ат керегинг алтын бла джасалыбды.
 Не кесек да, бир джеринг ашатмазма, кебдюрмезме,
 Бедеу сыртынга джауурну не болганын кергюзтмезме.
 Дюлдюр атым, сен тулпарса, тарпанса,
 Таджал кирик чыныкыганса, кыатханса,
 Джокду сени ырагынын, сакатынг,
 Керпеслениб учунаса, кефлид сени кыуатынг,
 Адам кыараб тоймаз кирик, кемсиз ариуд сыфатынг...
 Джокду сени хылеулюгонг, алдаулугунг,
 Джокду сени гебелигинг, джалкыаулугунг —
 Ууак-ууак, мине-тюше, ариу джарау этгенме,
 Секириге, терттюлерге хар бир затха юреттенме.
 Кыамчи уруга санга кезюм кыймайды,
 Не тукум да сени буруу тыймайды.
 Агыз кирик, индекледен, хуналадан
 Сен шын туруб секиресе, чынгарса.
 Ёшюн бла уруб, джауну аллыбыздан
 Чартлатырса, узак джары быргарса.
 Сууга кирсенг, сен, чабак кирик, джюзесе,
 Джерде чабанг, садак окча, сюзюлесе,
 Терттюллесенг, аякларынг джерге джетмей баралла,
 Кыурч наларынг, джилтин этиб, от чачалла.
 Кулдаланы, чаукалча, кёкге-кёкге чыгаралла,
 Ёзен тубанча, кёк букуну кыобараса.
 Тулпар ёшюнюнг, озгун кыарыунг бла
 Ууб турган шош хауаны джыраса.
 Бурнундан чыкыган тылпыунг бла
 Кёкде айны, булут кирик, джабаса...

ХУРЛА КЕЛ (таурухдан юзюк)

Этегинде уллу нарат чегетни,
Хурла Тюзде, ариу сыйдам тапхырда.
Тюз кьатында кьазакъ кьайын терекни,
Дупшурланы арасында, салкында.

Юсюнгде, кюзгюча, кёрюнелле
Къыйырынга субай ёсген наратла,
Тохтамаздан ары-бери джюзелле
Сенде болган тюрлю-тюрлю чабакъла.

Этегинге эм дженгинге джанашыб,
Колхоз кьошла — кьулакълада, чатлада.
Гокка ханслы чириклеге джарашыб,
Джукъгъа кетмей, отлайдыла атла да.

Колхозчула, урунуучу малчыла,
Тёрт джанынга басынышыб джашайла,
Кьощдан, юйден джюрюген джолоучула,
Сеннге кьайытыб, джол азыкъ да ашайла.

Улоуларын джол джанында тюшюрюб,
Джолоучула бары сеннге кьайытала.
Улоулагъа, сенден да суу ичириб,
Сени юсюнгден нарт таурухла айтала.

Бурун, эртде Аймуш деб, бир болганды.
Стауатын кёл кьатына орнатыб,
Хар заманда Хурла Тюзде турганды,
Кьой сюрюую сыртны-кьолну кьаралтыб.

Кьой кютерге бир да уста болганды,
Джанындан да кьойларын бек сьуйгенди.
Аны аты хар кьайда айтылганды,
Ол кьойланы тиллерин да билгенди.

Кетмегенди джукъгъа кьойларын кьоюб,
Хар кюн сайын, сюрюуюн кютгенди.
Узун кьаура сыбызгысын да согъуб,
Бу кюню да джырлаб, эжиу этгенди:

«Джангыз терекге минмеген Аймуш,
Джёнгерге харам билмеген Аймуш.
Сен — кьошулган кьойгъа тиймеген Аймуш,
Сен — отоу юйге кирмеген Аймуш».

Бир кюн Аймуш кюн иссиде кьойларын
Хурла Кёлню джагъасында джатдыргъанд.

Сюрюуюн кьатында чабырларын
Джангыртыргъа ол кеси да олтургъанд.

Чабырларындан чыгъарыб тышына
Чыкъ джибитген саламларын джайгъанды.
Бир чабырын таягыны башына
Бирисин да гиздохуна такъгъанды.

Кеси аллына эригиб, ол, булбул кибик,
Таралыб, сыбызгысын сокъгъанды.
Аны кёре, кичи кьарнашы Магул,
Салыб, юйден Хурла Тюзге чыкъгъанды.

Аймуш бла кьарнашы саламлашханды.
Аймуш Магулгъа: «Не хапар бард элде?
Джамагъат не эте турад?» — деб соргъанды.
Магул анга былай джууаб этгенди:

«Бюгюнлюкде тынч-рахатды джамагъат,
Сеннге тансыкъ болгандыла тенглеринг,
Юйге эн да, бир эски джуудур, джамат,
Кирден чириб тюшелле кийимлеринг».

Аймуш кёб аккыл-теккил болганды,
Болур ишни сезиб аны джюреги.
Бир джанындан тюп-тюзге санагъанды
Кьарнашыны бу оноуун-тилегин.

«Кьой да юркер, ит да чабар — тууайлама, —
Кьарнашына бу болганды аманаты. —
Аллахдан сора санга ышанама», —
Деб кьойгъанды кьарнашына стауатын.

Джюрегинде кьайгысы уллу бола,
Тигеленди сора ол юйюне.
«Сылтаусуз бушуу нек басды мени?» — деб сора,
Сол бурну тохтамай сьуйюне.

Кьойла юркюб турганла кече сайын,
Тебреннгенди кьысха-кьысха стауат.
Кёз кьысмагъанлай, итле чабыб, тохтамай,
Ала этгенча душман бла кьазауат.

Хурла Кёлден алтын мюйюзлю акъ кьочхар
Чыгыб турганды, кьойлагъа айланыб.
Муну ючюн бузулганды тынчыкъ хал,
Къуджур затны билмейин кьайгыыланыб.

Унутмай кърнашыны аманатын,
Магул анга тѣзе-тѣзе да тургъанд.
Бир заманда, билмей бузуб ол антын,
Къойла юркгенлей, тууайлаб кычыргъанд...

Алайына сора акъ къочхар, къачыб,
Муруккусуз кѣлге кириб кетгенди,
Джарлы Магул джангылгъанына ачыб,
Абызыраб, бек аманнга джетгенди.

Ол къочхарны ызындан сынджыр салыб,
Бютеу къойла кетдице батыб кѣлге.
Джарлы Магул саудан ѳлгенд кыйналыб,
Мадар табса, кирирлей болуб джерге.

Кече Аймуш, татлы къалкъыб тургъанлай,
Аман тюш кѣрюб, илгениб къобханды.
Солуу алмай, мыллык атыб чабханлай,
Хурла Кѣлде къой къошуна чыкыгъанды.

Аймуш къараб, кърнашын эслегенлей,
Къайгы этиб: «Не хапар?» — деб соргъанды.
Ахсыныб, хапар айта тебегенлей,
Мыдах болуб, суу ызына баргъанды.

Кѣл джанында къара ташха олтуруб,
Эки кѣзю кѣлге кыаты битгенди.
Узун къаура сыбызгысын да согуб,
Мыдах кюуню джырааб, эжиу этгенди.

Кѣб заманны джырагъанды таралыб,
Тауушуна тынгылашыб хайуанла.
Бир заманда, чегет кибиб, къаралыб,
Суу тюбюнден кѣрюнгендице къойла.

Къаралгъанла суу башына къалкъыла,
Майна, аллары тюз чыгъаргъа джетгенди...
«Аймуш, Аймуш, къойларыбыз чыкыдыла!» —
Деб кърнашы кзуанч таууш этгенди.

Ол тауушдан къойла бек юркгендице,
Не кесек да тохтамай, мыллык атыб,
Ызларына къайытыб кетгендице,
Джарлы Аймушну кзуру джуртха къаратыб.

Аймуш, къобуб, салыб баргъанды къошуна,
Гузаба этиб, эшигинден киргенди.
Башлыгын алыб кысханды башына,
Чабырларын кыаты тартыб кийгенди.

Къамачыгын белине илиндириб,
Шкогун ол бойнуна такыгъанды.
Къазанчыгын имбашына кийдириб,
Олсагъатдан кърнашына къайытханды.

Кърнашыны бойнундан кучакълаб,
Кѣз суулары агыб, Аймуш сытханды:
— Сау къал, суйген кърнашым, — деб, ийнакылаб,
Аны къолун кыаты кысыб тутханды.

Сора, чынгаб, башын суугъа атханды
Джанындан суйген къойларыны ызындан.
Кърнашы да, сын таш кибиб, кыатханды,
Чырт тылпыуун чыгъаралмай ауузундан.

Кѣлню юсю, кюзгю кибиб, джылтыраб,
Кюн таякъла тийгендице башына.
Чоюн кибиб, къайнаб, бѣркюб, боркъулдаб,
Акъ кѣмюкле чыкыгъандыла тышына.

Олсагъатдан башын суугъа атханы,
Джай къошлагъа улу хапар болгъанды,
Кѣб турмай, Хурла Кѣлню тѣрт джаны,
Къара агъач кибиб, адамдан толгъанды.

Аны излерге кѣлге кирген джюзюучю,
Кѣб айланыб, джукъ да табмай чыкыгъанды.
Бушуу этиб, ѳлгенине сюрюучюню,
Джыйылгъан халкъгъа былай хапар айтханды:

«Тюше-тюше барсам кѣлню тюбюне,
Оджакъ кибиб, бир тар джерге джетеме,
Къозула бла къойла бир-бирлерине
Мангырагъан тауушларын эшитеме.

Ол тешике тебегенлей мен кириб —
Ийнаныгыз, бурмай тюзюн айтама —
Шкок атад, тууайлайд, итле юрюб...
Андан ары баралмайын къайтама...»

Энтда джашайд, дейле, Аймуш къошунда.
Бек кѣб тюрюлю хапарланы тизелле.
Къартла айтыудан, Хурла Кѣлню башында
Хар джаз сайын джабагъыла джюзелле.

Къаралгъанла, майна, энтда туралла,
Келчи, биз да кыатларына барайыкъ.
Джау тамгъача, сууда джюзюб баралла,
Джабагъыгъа ушаймылла, къарайыкъ...

КЪОБАНЛАНЫ ХАМЗАТ (1916—1998)

Къобанланы Ибрагимни джашы Хамзат 1916 джыл июнну 29-да Джөгетейде туугъанды. Биринчи назмусу 1937 джыл «Къызыл Къарачай» газетде чыкыгъанды. 1941 джылгъа дери Хамзат ол газетде ишлегенди. Ата Джурт къазаут башланганында, ары кетгенди. Джаралы болуб, юйюне келгени бла халкъы бла бирге Азиягъа сюрюлгенди. Кёчюнчюлюкде школда сабийлени окъутханды. Орта Азиядан къайытхандан сора бир бёлек заманны область радиода редактор болуб тургъанды.

Джашау аны не тюрлю сынаса да, джюрегиндеги отну джукълатмагъанды, абаданлагъа, сабийлеге да айтыр оюмун суратлау сёз бла айтыб тургъанды. Назмула, поэмала, таурухла джазгъанды.

Поэтни биринчи китабы «Свирель Тембота» орус тилде 1957 джыл чыкыгъанды.

Къобан улу Хамзат 1998 джыл июнну 13-де ауушханды.

Энчи китаблары:

Свирель Тембота. Стихи. Черкесск, 1957.

Назмула. Нальчик, 1978.

Къая турукъла. Назмула. Нальчик, 1983.

Кюйген гюлюм. Назмула бла поэма. Нальчик, 1994.

Эгиз джашчыкъла. Поэма. Черкесск, 1990.

Шахризада. Араб таурухланы тамалында джазылгъан поэма. Нальчик, 1998.

Джыйым китаблада:

Джилтинле. Къарачай джырчылары кююлери, назмулары. Алма-Ата, Художество литератураны Къазах кърал басмасы, 1957.

Таза джюрекден. Фрунзе, Къыргъыз кърал басма, 1957.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Къагъыйланы Н. Кеч бизни, Хамзат. // «Къарачай», 16.05.2001.

АЗАТЛЫКЪ

Бир инджиу кетмейди эсимден,
Джюрегими кемиреди ол зат:
Мен туугъан джуртумда кесиме,
О, Къадар, нек тюлме азат?..

Сыннган кеме кирик, батдын,
Азатлыкъ, тюбю джокъ тенгизге.
Огъесе танг болубму атдын,
Мен туугъунчу джер юйюбюзге?

Киритли кюбюрдеми къалдын,
Ачхычын тутдуруб душманнга?
Огъесе сен элтибми салдын
Аны тау башында тубаннга?

Къуш ургъан тауукъ тюкмю болдунг,
Терк саркъгъан къобаннгамы акъгъан?
Огъесе джанынгданмы тойдунг,
Джел джетиб улутхан оджакълай?

Азатлыгъым, къайдаса, къайда?
Джел алыбмы кетгенди, сюрюб?
Огъесе къыш боранда къаргъа
Батылыбмы къалгъанса, юшюб?

Кел, сакълайма, азатлыгъым, кел,
Сюймейме мен сенсиз ёлюрге.
Таб, ахыр кюнюмде кел да кёр —
Термилеме сени кёрюрге!..

* * *

Джерге джыгъылдым, кьойнум — буз,
Биргеми бузлар бойнубуз?
Сагъышларым кьалыб джарты,
Джашаууму болурму арты?..

Къалай ийнанайым анга,
Чыгъармамы энтда тангнга?
Ушармамы тау кийикге,
Ёрлермеми тау мийикге?

МЕНИ ТИК ДЖОЛУМ

Къалай кыйынды мени чыкыгъан джолум,
Джерден джуддузлагъа кесим салгъан.
Аягъым тутса, туталмай кьолум,
Дайым абына-сюркуне баргъан.

Кёб джюрек джарсыу сынатхан меннге,
Кыйынлыкълагъа тёз, деб юретген.

Мен разыма, тик джолум, сеннге,
Бузунда сейир кёкенле битген.

Мен баш урама сеннге, тик джолум,
Бузунда учхалаб, кетсем да артха.
Тырнакълаб тута къанагъан кьолум...
Муратыма джете барырма алгъа.

КЪАРА ИТИМ

Итим, тагъылыб къалдынг арбазда,
Мени иймезден сынгсый ызымдан,
Джолгъамы чыкъдым узакъ бармаздан?
Не арт-алданмы кетдим къайытмаздан?

Кетсем да, Арсен бойнунгдан тутуб
Тагъар. Сен хар шыкыртха чабарса.
Айлана келиб, къайытсам, унутуб,
Арбазда мени дамы къабарса?

* * *

Сюймеклик теннге зарлыкъ тьююдю,
Ол — ичинден, мыдыхча, кюймеклик.
Сюймеклик — джюрек тарлыкъ да тьююдю,
Кенг джюрекни бийлейди сюймеклик.
Сюймеклик, зем-зем сууча, тазады,
Чархынга сыйыныб къалгъан саулай.
Сюймекликден джюрегинг азады,
Санларынг да бютеу эриб, джаулай.

ЭРНИ СЁЗЮ

Эр джюрекни болса оту,
Зулмулукъну кырыр тотун.

Санга соруб келмез аджал,
Келсе, кьоймаз. Анга амал
Табалмайды дунияда адам.

Эр ёлсе, къара джер алыр,
Алай сёзю халкъда къалыр.

* * *

Тангны джарыгы тийгенди таулагъа,
Мен да чыкъдым тау башларын ауларгъа,
Джугьутур атыб келмедим саугъагъа –
Эркинсе менден назмула дауларгъа.

Назмула джаздым мен ай тийген чакълада,
Къаягъа булутла къонуучу джуртлада,
Аягъым ыз къойгъан эртденниг чыкълада,
Алтынча, гюллери къызаргъан сыртлада.

Мен джаздым аланы тау кириш башлада,
Аууш джеллери сууута аркъамы,
Толкъунла тарагъан ол гыйы ташлада
Сууладан алдым мен джырымы макъамын.

Наратла тюбюнде мен джаздым аланы,
Булбулну джырлагъан тауушун урладым.
Кёклюгюн кёрдюм да джашнагъан таланы,
Ол ариу гюллерин да махтаб джырладым.

Мен махтаб джырладым булутсуз кюнлени,
Тау башла тирелген джап-джашил кёклени,
Ушатдым да сениге джашнагъан гюллени,
Джашагъан джуртларын унутдум кёблени.

АШХЫ САГЪЫШЛА

Насыблы къызны джарыкъ кёзлерича,
Джюрегимде ойнайла сагъышла.
Сюйген анамы татлы сёзлерича,
Ашхы умутлау алгъышла.

Дуния мамырлыкъгъа къууандыра,
Мени бла джашайсыз, сагъышла.

Джурт ёлюмсюзлюкге ышандыра,
Джюрюген джолуму алгъышлаб.

Мен сагъышлыма кечемде, кюнюмде,
Джерде джашау барны алгъышлай.
Сизге баш урама тюшюм бла тюнюмде,
Биргемдеги ашхы сагъышла.

СУУ АНАСЫ (баллада)

Джууукълашыб кече арасы,
Окъа толкъун джылтырай,
Джыр джырлайды Суу Анасы,
Къыл къобузу – алтын ай.

Ташкёпюрню тюбю кёлю
Джагъасында олтуруб,
Ол джырлайды, джатхан эли
Адамы джукълай туруб.

Джукъусундан уянмайын,
Ташкёпюрню бир джашы

Кёлге энди къыйналмайын,
Джыргъа къул болуб башы.

Къыл къобузун согъа ташда
Субай белли Суу Ана,
Кёк кёзлени гинджилери
Джулдузла киби джана...

Джукъусундан уянганда
Ташкёпюрден энген джаш
Суу Анасын кёрмеди анда,
Алында турса да таш.

* * *

Тау башлагъа чыкъдым бюгюн,
Тынчылыкъ барча мийикледе.
Джюрегими ауур джюгюн
Джюклерикча кийиклеге.

СЮЙМЕКЛИК ЧЕРЕК

Дунияда барды суймеклик черек,
Джашагъан джан андан ичерге керек.
Суймеклик дуангы тагъыб бойнунга,
Энди сен да кирдинг аны къойнуна.

Мени да джокъ эди андан хапарым,
Сездим энди сени къатынга барыб.
Тилейме: бер меннге бир уууч суу,
Къызгъан джюрегими сууукъ суу бла джуу.

Булутсуз кёкде джюзеди толгъан ай,
Мен да джюзейим черекде, чабакълай.

Бер меннге сен, тилейме, бир уууч суу,
Къызгъан джюрегими сууукъ суу бла джуу.

Мамырлы кёкде джаналла джуддузла,
Аз да болмаз джерде сенича къызла.
Алай сенден ариу джокъду, бил, меннге,
Нюрлю кюнюбюз да тенг болмаз сеннге.

Суймеклик черекден меннге да бер суу,
Къызгъан джюрегими сууукъ суу бла джуу.
Келдим, джюрегим суймекликден толуб,
Булбул да джырлайд, къызыл гюлге къонуб.¹

1986

КЮЙГЕН ГЮЛЮМ (поэмадан юзюк)

Бар эди мени да насыблы джашлыгъым,
Джуртумда насыблы джашагъан заманда.
Ол къара чачым да, къундузча, сыланыб,
Кюн кёзю джылтыраб от алтын къамамда.

Кюн кёзю джылтыраб ол алтын къамамда,
Чыкъсам мен, кюмюш белибауум да белимде,
Тенглерим къууанчлы тубеген орамда,
Алача насыблы эдим мен элимде.

Алача насыблы эдим мен элимде,
Билмейин къарыуну къалайгъа атаргъа.
Къууанчлы сагъышым ойнаб джаш кёлюмде,
Бараем ала бла садакъны атаргъа.

Мен шок атаргъа баргъанда талагъа
Сукъланмагъанма чырт ийне кёз ургъаннга.
Тенглерим хорласала, зарланмай алагъа,
Къууана эдим мен насыблы туугъаннга.

Насыблы туугъаннга къууана эдим мен,
Кесим да болаем биргелей насыблы.
Сюе да болмазем кесими тенгимден,
Кесим да болаем, алача, насыблы.

Болаем насыблы, алача, кесим да,
Тийреде тойлагъа киргенде биргелей.
Алагъа бёлюнуб акъылым, эсим да,
Джюрек къайда да бир-бирин суйгенлей.

Ашырыб чалкъыда кюз арты кюнлени,
Бёдене таралыб джырлагъан къышылыкъда
Дюрюге салаек джашнагъан гюллени,
Къарыугъа татымай, борбайлы джашлыкъда.

Къарыугъа татымай, борбайлы джашлыкъда,
Турнала джыйыны учханча кёкледе,
Биз дырын джыяек чалынган къышылыкъда,
Бурмабаш терекле сирелген чекледе.

¹ Черек — къобан

Бурмабаш терекле сирелген чекледе,
Тартарла джырлагъан ол джылы кюнледе,
Бурутла сыдджырай, ол джашил кёкледе,
Олтуруб солук биз джашил гюлледе.

Олтуруб солук биз джашил гюлледе,
Джанганкёз кызла да алайда олтуруб.
Тегерек рахатлы ол джайгы чилледе,
Адамла кыуанчын джюрекде толтуруб.

Адамла кыуанчын джюрекде толтуруб,
Биз ушакъ этеек гоккакёз кызла бла.
Сенгирче секирген тешледе олтуруб,
Насыблы эдик биз джарыккёз кызла бла.

Джулдузла арасын джарытхан кибик ай,
Гоккакёз кызланы арасын джарытыб,

Бир къарачач кызы олтураед алай,
Кызланы ичинде адебин танытыб.

Къарадым ол кызыны скойдюмлю бетине,
Кёзюмден гюллеге джулдузла акъдыла.
Кёзлерим джетди да ол акъсыл этине,
Кёзюмде элия бутакъла чакъдыла.

Кёзюмде элия бутакъла чакъдыла,
Дагыда къаратдым ол кыызгъа кёзюмю.
Кёзюмден гинасуу бюртюкле акъдыла,
Мени да къалмады алайда тёзюмю.

Мени да къалмады алайда тёзюмюм,
Элия ёртени джорекни джандырды.
Джангыдан къаратдым ол кыызгъа кёзюмю,
Аны да къарамы джорекни къандырды...

ДУНИЯЛА КЪАЛЫРЛА ДУНИЯДА (поэмадан юзюк)

Сен ёлсенг, джорегинг кыйнала,
Джашауну татыуу — эсинге.
Дунияла къалырла дунияда,
Кюн тиймез айланыб терсинден.

Дунияла къалырла дунияда,
Джелле да сызгырыб ётерле.
Келинле келирле къубула,
Кызлары да эрге чыгъарла.

Юлюшсюз къалсала джашладан
Ананы ёсдюрген кызлары,
Къобанла джыларла, ташлада
Къалырла джыламукъ ызлары.

Сюймеклик да къалыр дунияда,
Ол биреуге ай болуб чыгъар.
Биреуню уа, тюртюб, къаядан
Тенгизни теренине быргъар.

Турнала тизилиб барырла
Кюз арты тауланы кёгюнде.
Кёзлери джулдузлай джарырла,
Тюшерик джерлерин кёргенлей.

Кёкле уа тюшмезле джерлеге,
Джерле уа чыкъмазла кёклеге.

Космосну хорлагъан эрледен,
Дараджа берилир кёблеге.

Чапыракъла саргъалыб агъарла,
Тюшлерин ташларла терекле.
Дагыда джангыдан чагъарла,
Суугъарыб джангурла, черекле.

Дунияда къалырла дунияла,
Ауушла тоярла къарладан.
Туристле джорюрле кыйнала,
Къутулуб къоркъуулу тарладан.

Танала къачарла чибинлеб,
Джазлада тийиучю кюнледе.
Джызылдаб учарла чибинле
Къышыкъда битиучю гюлледе.

Дунияда къалырла дунияла,
Нохта бау болмазла тенгинге.
Сен да бек кюрешсенг да, ала
Сыйыныб къалмазла джюгеннге.

Дунияла къалырла дунияда,
Токълукъ да — къанатлы ашында.
Къарылгъач балала уяда —
Джырлары бешикни башында...

- Огъур. Назмула бла поэма. Черкесск, 1977.
 Мёлек. Роман. Черкесск, 1981.
 Гюрбеджи. Хапарла, пьесала, статьяла. Черкесск, 1987.
 Джашауну оюулары (Ю. Пензиков бла бирге). Черкесск, 1988.
 Онтёрт джыл. Роман. Черкесск, 1990.
 Джашауум. Автобиографиялы китаб. Черкесск, 1996.
Орус тилде чыкыгъан китаблары:
 Люблю я жизнь. Стихи. Черкесск, 1957.
 Стихи. Черкесск, 1963.
 Исповедь. Стихи. М.: Советский писатель, 1965.
 Весенний поддень. Стихи. Черкесск, 1966.
 Дым очага. Стихи. Черкесск, 1968.
 Рассказ женщины. Рассказы. Ставрополь, 1969.
 Песня моя. Лирический репортаж. Ставрополь, 1971.
 Снова в путь. Стихи. М.: Советская Россия, 1972.
 Вдова пророка. Повесть. «Байкал», № 5, 1972.
 И плакал сын. Повесть. «Наш современник» № 7, 1972.
 Суд аула. Стихи и поэмы. Ставрополь, 1973.
 Утренняя звезда. Роман. М.: Современник, 1974.
 День за днем. Стихи. М.: Советская Россия, 1975.
 Вечные всадники. Повесть. М.: Детская литература, 1977.
 Мать отцов. Лирический репортаж. М.: Советская Россия, 1977.
 Восьмой день недели. Стихи. М.: Детская литература, 1982.
 Одержимость. Стихи. М.: Современник, 1983.
 Айран. Проза. М.: Советская Россия, 1984.
 Стихотворения. Черкесск, 1985.
Джыйым китаблада:
 Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.
 Ата Джурт ючюн алгъа! Къарачай поэтлени джырлары. Микоян-Шахар, 1941.
 Джилтинле. Алма-Ата. 1957.
 Таза джюрекле. Фрунзе. 1957.
 Дружба. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1957.
 Горный поток. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1958.
 Биринчи атлаамла. Черкесск, 1958.
 Зори Кубани. Сборник писателей Карачаево-Черкесии. Составитель Кунов С. Черкесск, 1961.
 Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.
 Къарачай-макъсар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.
 Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.
Чыгъармачылыгъыны юсюнден:
 Черный К. Поэзия светлых чувств и мыслей. «Ставрополье» № 18, 1958.
 Федорова Н. От имени ровесников. «Дружба народов» № 4, 1964.
 Капиева Н. Слово о друге поэте. «Литературная газета», 20.10.1965.
 Къагъыйланы Н. Поэтни прозасы. // Айран. Черкесск, 1965.
 Соболев Л. Ещё одно звено. «Литературная Россия», 8.06.1966.
 Дымшиц А. Исповедь благородного сердца. «Москва» № 8, 1966.
 Караяева А. Очерк истории карачаевской литературы. М.: 1966.
 Кагиева Н. Халимат Байрамукова. Очерк творчества. Черкесск, 1966.
 Подсвилов И. История двух фотографий. // «Ленинское знамя», 27.10.1967.
 Егорова Л. Дороги дружбы. Черкесск, 1969.
 Гамзатов Р. Горянка из нашего аула. // Верность таланту. М.: Советская Россия, 1970.
 Скрёбов Н. Путь поэта и слово критика. // «Дон» № 11, 1970.
 Макаров А. Стихи горянки. // В глубине России. М.: Современник, 1973.
 Стихи Халимат Байрамуковой. // Критик и писатель. М.: 1974.
 Климович Л. Наследство и современность. М.: Советский писатель, 1975.
 Батурина Т. Утренняя звезда (о романе «Чолпан»). // «Дон» № 2, 1976.
 Ботвинник С. День за днем. // «Звезда» № 7, 1976.
 Рябчиков Н. Вечные всадники. «Детская литература» № 3, 1978.
 Ортабаева Р. Чтобы строчка и грела, и жгла. // «Ставрополье» № 5, 1987.
 Мустай К. Восьмой день недели. Предисловие к книге.
 Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.
 Егорова Л. Халимат Байрамукова. // Литература народов Северного Кавказа. Очерки. Ставрополь, 2004.

МЕНИ ДЖЮЗДЖЫЛЛЫГЪЫМ...

Мени джюзджыллыгъым келир менсизлей.
Аны ючюннге мен къыйналмайма:
Джарым ёмюр да джетиширикди
Атынг чыгъарлай игиге, аманнга.
Неда тюз джашаб турур ючюннге,
(Махтау кимге да бармайды джетиб),
Меннге дери джашагъанлача,
Джашауларында кёб затла этиб.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
Тюз джашаб туруу тынч болмаса да,
Къазауатхача, киреме кюнюме,
Анданды багъалы аз хорламым да.
Да, тюз джашаб турур ючюннге:

Хауа солургъа, кюлюрге, ойнаргъа,
Сен да сюерге, сени сюерге,
Сенден кимге да джылыу болургъа.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
Тюз адам болуб, тюзлей барыргъа,
Игиге — иги, аманнга — аман,
Деб кёзлеринден ачыкъ айтыргъа.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
Джашауну теренин ангылай, излей,
Ауланмазлыкъны аулай дунияда,
Сора джюзджыллыгъым келсин менсизлей.

1969

КЪАЧАН БОЛГЪАНСА ПОЭТМИ, ДЕЙСЕ?

Къачан болгъанса поэтми, дейсе?
Билмейме,
Алай а ол тууа болур, джюрекке
Къууанч, не бушуу кирсе.
Назму джаздыргъан, эшта, ол болур.
Болгъан болурма, эшта, мен поэт,
Эшитген кюнюмде джылы сёзлени,
Болгъан болурма, эшта, мен поэт,
Джангы кёрген кюн туугъан джерлени.
Меннге чегетле, суула сёлешген
Кюнледе болгъан болурма поэт,
Адамла меннге ичлерин тёкген
Кюнледе болгъан болурма поэт.

Туугъан Джуртум джангыдан туугъан
Кюнледе болгъан болурма поэт,
Аны юсюне джау бомба къуйгъан
Кюнледе болгъан болурма поэт.
Окъ джараланы бакъгъан кюнюмде
Болгъан болурма, эшта, мен поэт.
Хорлам келген кюн, Майны кюнюнде,
Болгъан болурма, эшта, мен поэт.
Менден хар ким да джыр сакълагъаны
Себебли болгъан болурма поэт,
Болмай къалыргъа джюрегим къоймай,
Болгъан болурма, эшта, мен поэт.

1966

КЪАРАЧАЙ ТАУЛА

Туугъан Къарачай тауларым мени,
Тебретгенсиз сиз бешигими.
Сабийлигим да ёсуб былайда,
Улуу болгъанды халкъны къойнунда.
Къуш къанатланы бергенди халкъым,
Аула деб, меннге дунияны башын.
Джанымча сюйген ёзенле, къолла,
Бергенсиз меннге эжиуле, джырла.
Бергенсиз сизден мен тилегенни:
Кюнню, къарыуну, халал джюрекни.
Игисе деб, меннге айта эселе,

Сен юретгенсе мени игиге.
Къонакъ ашыра биле эсем мен —
Адамгъа сый бер, суй, дегенсе сен.
Къайры барсам да, халкъым биргемед —
Джолум болгъаны аны ючюннге.
Сени блады джюрегим, ишим,
Сенсе ёмюрге да, сен — джан юлюшюм.
Улуу къралда уллуса, халкъым,
Аны блады джашауунг, антынг.

Москва, 1962

БИЛЕЙМЕ

Не ючюн сюеме халктым?
Бу сорууну берселе,
Этеллик тюлме джууаб.
Билмейме,
Сюемеми хауаны, сууну,
Аласыз а кылай джашарма? Айт.

Ана тилим, не ючюн сюеме сени?
Бу сорууга этеллик тюлме джууаб.

Анамдан бек сюймегенме кишини,
Алай некме?
Кыайдан билейим, айт.

Не ючюн сюеме, тууган джерим, сени?
Этеллик тюлме бу сорууга джууаб.
Тилим бла джаларчама хар элинги.
Алай некме?
Кыайдан билейим, айт.

ТУУГАН ЮЙЮМ

Боран сибире эди сени кышхыда,
Джаз джылыта эди кыарт санларынгы,
Тау джелчик сени топуракъ башында
Чайкыачан эди кёк хансларынгы.

Кыайдаса энди, тууган кыарт юйюм,
Танышлыкъ тутхан кыйынлыкъ бла,
Тири тураенг, тууган кыарт юйюм,
Мен сени бла болган заманда.

Кыартлыкъ кемирмей тураед, сени
Сыйлы от джагъангда суумай кюлюнг.
Алай а ачы урушну джели
Айырды бизни, джокъ болду юйюрюнг.

Мен кёб айландым узакъ джерледе,
Алгын джол бла келдим кыйытыб.
Энд сюелеме сени кюлюнге —
Джылайма, кыуру джеринге джатыб.

1957

* * *

Тууган тауларым, сизге джыр этмеген
Джокъду сиз тууган кюлден бери.
Базманнга салсакъ, дженгерик эди
Аланы саны сизни он кере.

Бир-бир джырлары джашарыкыдыла,
Ёмюрден ёмюрге кёче, джангылай.
Кёкню кёлтюрюб турган деу таула,
Бир-биринге уа тёзесиз кылай?!

1965

* * *

Джангыз атлам да этмегенд джашчыкъ.
Бир джангыз сёз да билмейди айта,
Кыолан киштикни кыулагындан да
Юренмегенди ол алкын тарта.

Сюйген-сюймеген дегенни алкын
Не болганын да билмейди джашчыкъ.

Аман адамга, иги адамга да
Бирча ышарыб кыарайды джашчыкъ.

Дуния джарыкыны, юйню тышын да
Алкын кёрген да этмегенд джашчыкъ.
Кесчигине уа сау джер башындан
Кыуру игилик сакылайды джашчыкъ...

1961

АШЫГЪЫБ КЕЛДИМ

Мен ашыгъыб, тансыкъ болуб тауларыма,
Къууанч эте, башдан аякъ ауларыма,
Бауур бериб, гара суудан тогъурума,
Тынгыларгъа тау булбулну джырлаууна,
Эшитирге шыбырдауун гюлню гюлге,
Джюджекчикча, джюююлдериин сууну меннге,
Накъут кибики, чыкъ тамчыны тѣнгереуюн,

Къарт къаяны, гюрбе кибики, гюрюлдеуюн
Эшитирге келдим. Кѣлюм — кѣлча, джюрек —
Ара шахардан таулагъа салам алыб.
Салам сизге, къар тѣппеле, гѣлеу сыртла,
Сыртла иеси сыйлы, субай джашла, къартла.
Салам сизге, джур, джугъутур, джохар буула,
Джазыуумча, тикли-микли улоу джолла.

1962

СЮЙГЕН ТАУЛАРЫМ

Сюеме сизни, туугъан тауларым,
Сизни блады джашауум, джаным.

Анамы сютю мени саныма
Синггенди сизни хауагъыз бла.

Дуния джарыкъгъа мен кѣз ачханлай,
Кѣз гинджиме сиз тюшдюгюз алай.

Кѣз гинджим кибики, кѣргенме сизни,
Ѣмюрлюгюме скойгенме сизни.

Сюйгенме шоркъа сууларыгъызны,
Къыл кѣпюрча, тар джолларыгъызны,

Джюрек къоркъарча джарларыгъызны,
Кѣнге тирелген башларыгъызны,

Аман Ныхытда Къобан тауушну,
Ѣлмез Тюбюнде Айры ауушну.

Сюеме сизни рысхыгъыз ючюн,
Ауруула бакъгъан хауагъыз ючюн,

Сизни ичигизде туугъаным ючюн,
Джашлыгъым сизде къалгъаны ючюн.

КЪЫЗНЫ УШАТАДЫЛА

Къызны таулада ушатадыла
Нарат терекге, джаз джашнай тургъан.
Аналаны да ушатадыла
Ана къушуна, уя сакълагъан.

Сабий къызчыкъны ушатадыла
Джаз кюннге туугъан джаш джангкъозчукъгъа.

Улан джашчыкъны ушатадыла,
Чартлай айланган боз къозчукъгъа.

Чалсакъал къартны ушатадыла
Минги Таууна, чыммакъ-акъ къарлы.
Назмучугъа уа джокъду ушаш зат —
Игимид, аманмыд, билмейме аны.

1963

НАЗ

Бу наз терек джашайды Хурзукда,
Экибиз да къобабыз бир кюннге,
Мен а сабийме аны къатында —
Менден тамадады ол тѣрт Ѣмюрге.

Мени башымдан энишге къарай,
Самаркъау этгенча, алайды халы,

Ѣзге эртдеден шагъырей болсакъ,
Джасарыкъ эди кѣб хапарланы.

Айтырыкъ эди, аны юсюнде
Кѣб къанатлы тѣлю тууб Ѣлгенин,
Терекле Ѣсе да, ауа тѣгерегинде,
Джап-джангыз кеси къалыб кетгенин.

Огъесе, наз кеси бирлей къалыргъа
Сюйген болурму эгечсиз, къарнашсыз.
Анга ушагъан бир джукъ болмазча,
Ол да ушамай, болурча джангыз.

Ёмюрден ёмюрге барады кёче,
Борандан, ырхыдан — джукъдан да
къоркъмай,

Тамырларыны джутлугъу бла
Башха терекге ашау да къоймай.

Ёсsem эди мен да, аныча!
Къарны, бузну да алай хорласам!
Нёгерлерими уа юлюшсюз этмей,
Аланы сакълай, алай джашасам.

1970

* * *

Таулада джолну унутхан эсенг,
Шоркъагъа сорсанг,
Ол джууаб берир.
Таулада джамчынгы унутхан эсенг,
Джангургъа сорсанг, ол джууаб берир.

Таулада къууну унутхан эсенг,
Кёк джашнагъанлай, сор, — джууаб берир.
Тауда шкогунгу унутхан эсенг,
Джугъутургъа сор, ол джууаб берир.

Таулада атынгы унутхан эсенг,
Сорма кишиге, сакъла юйюнгде,

Ол кеси келиб, сени унутмай,
Кишнер, арбазгъа къараб, ингирде.

Таулада шохлукъну унутхан эсенг,
Соруб кюрешме соруу таулагъа.
Ким берликди джууаб, бир айтчы,
Шохлукъну унутуб кетген адамгъа?!

Унутхан эсенг сен сюймекликни,
Сакълама сора ызына аны,
Джюрекде алыб кетген эсенг а,
Ашыкъ сора — сакълайла аллынгы.

Коктебель, 1968

* * *

О, джерим, суум,
Тауум, Хурзугум! —
Деб бюгюн назму джазаргъа, къайда!
Алынгда хантынг,
Адебинг, намысынг
Тайышыб баргъан бу дуняда.

Джашау да керек тюлд,
Ашау да керек тюлд,
Джазаргъа бюгюн тюл эсе керек.
Ашыкъ уруучу,
Учунуб туруучу,
Не ючюн урсун энд аллай джюрек?

Алай а, тохта,
Къарачы халкъгъа!
Теренди къайгысы аны —
Бир-бирин танымай,
Не ангыламай,
Къоркъуулу болуб джаны.

Ёзге бир адам,
Джазгъанымы окъугъан,
Бар эсе мени халкъымда,
Биягъынлай,
Кече джукъламай,
Чыгъарма стол джанында.

1992

СЫЙРАТ КЁПЮР

Сууурады сууукъ, къыш ай келгинчи,
Джер джатады аякъ тюбде, къалтырай.
Джаны саулай, Соруу кюню джетгинчи,
Сыйрат кёпюрге барады Къарачай.

Хапары джокъ, бу азабны чегерча
Не гюнахха кирген болур былай...
Джаны саулай, Соруу кюню джетгинчи,
Сыйрат кёпюрге барады Къарачай.

Ол кѣпюрю ишленгенди Волгагъа,
Алктын андан ѳтмегенди бир джан.
Оюлурун-оюлмазын сынаргъа,
Ол кѣпюрге урулукъду Къарачай.

Сакълайдыла мурдарла кѣпюр джанны,
Эшелонну аллына ашыгъыб къарай...
Джууукълашыб, буруб келеди аллын,
Сыйрат кѣпюрден джукъ сезмей, Къарачай...

Тѳгерек да, ктымсыз болуб, къоркъууда,
Къалтырайды хауа, чибин аулай.
Джукъ да сезмей, бара турады джолда...
Не болады, не къалады Къарачай?!

Барады ол джыламукъгъа батылыб,
Джаны саулай, ахырат азаб чеге...
Аллах былай нек кѳойгъанды да атыб,
Нек чамланды Къарачайгъа, неге?

Сыйрат кѣпюр Сорун кюн кѳурулукъду
Деб, Къуранда айтылады алай.
Сеннге уа ол бусагъатлай боллукъду,
Бара тураса сен анга, Къарачай.

Джукъ да тюлсе, джукъ да тюл мурдарлагъа,
Кѣпюрню сынарыкъ бир затса кѳуру...
Аллах нек къараб турады алагъа,
Терсликни кюл нек этмейди, уруб?!

Кърал ючюн къан тѳгюше джашлары,
Сабийлери, къартлары уа джылай.
Къымылдагъан — кѳуру тиширыулары,
Сыйрат кѣпюрге барады Къарачай.

Джетди эшелон! Кирди келиб кѣпюрге!
Джырылдайла кѣпюрню аркъаулары...
Тюшюбмю кетед бусагъат тюбюне?!
Тюбюнде уа — Волганы толкъунлары...

Кѣпюр а, ма, тиреди аякъларын,
Ол хыйсабсыз ауурлукъну кѳтюрдю.
Гюнахлары болмагъан бу джанланы
Джазыкъсында ол кыямат кѣпюрю.

Алай а не, этсе этсин, ѳзге
Сыйрат кѣпюр халкъгъа кѣпюрлей къалды —
Кими илине, кими кете тюбюне,
Онтѳрт джылны халкъ тагъылыб джашады.

Онтѳрт джылмы?
Огъай, энгда алайбыз,
Люу-люу эте, кыл кѣпюрню юсюнде,
Бир оноугъа келишелмей барабыз,
Къоркъуу басыб, халкъны кечеде-кюнде.

Кимни сакълайд бюгюн аджал, бугъунуб,
Кимге келе турады болджалсызлай?..
Кылы юзюлюб, Сыйрат кѣпюрден кѳуюлуб,
Кетиб барамы турады Къарачай?..

1991

ДЖАЗГЫ ДЖАНГУР

Сюеме джангур башласа джазны,
Аууз тылпыуу джылыта джерни.
Тамчылары наратны, назны,
Джукъусун сылаб, ачса кѳзлерин.
Бек керекди джазгъыда джангур —
Къанатлы къалмай бары джууунур,
Бирден къозгъалыб, эте-ете дауур,
Суума деген да, таудан кѳуюлур.
Бек керекди джазгъыда джангур —
Таула, уяныб, бизге ышарыла,
Отлауну кѳюуб, кѳой сюрюуле да,
Онгсунуб, анга кѳулакъ салгыла.
Сюрюучю къаблар юсюне джамчы,
Башлыгъын да атар башына,
Шыбырдай тюшген кѳкден хар тамчы,

Сюймеклик сѳзча, эшитилир анга.
Таулу кыыз джангургъа салыб челекни,
Башын джууаргъа «зем-зем» суу джыяр,
Къалын эшмеле сыртында аунай,
Ингирде тойгъа джасаныб чыгъар.
Чал мыйыкъларын бура, къарт таулу
Кѳкге, джерге да къарар, сѳйюне:
«Битим боллукъду быйыл бек уллу,
Тынчыкъ болгъаед ансы хар юйге».
Бек керекди джазгъыда джангур —
Мюрзеу, бичен да олду таулугъа.
Кѳуру джангур, джып-джылы джангур
Джаусун, деб излейди дюн-дуниягъа.

1966

ДЖЫР

«Ючкёкен» ансамблге атайма

Джырчы джырын,
Джерчи джерин джашнатса,
Джашау татлы, дуния джарыкъ болады,
Халкъны ауузунда халкъны джыры
джашаса,
Адамланы бир-бирине джагъады.
Мени халкъым, кёб къыйынлыкъ чекгенсе,
Ауузундан а атмагъанса джырны,
Джигитлеге аны эсертме этгенсе.
Киши джерде да дагъанед кёб джылны,
Отджагъада джылындыла алгъынча,

Иелери юйлерине къайытыб,
Джыр джашайды биргебизде юйлюча,
Тёрт джанына хапарыбызны айтыб.
Къор болайым мен джырлагъан
джашлагъа.
Къор болайым мен джырлагъан къызлагъа,
Къобуз согъа, тепсей-ойнай джашаутъа
Кюн тийириб, джарытыб тутханлагъа.
Халкъны ауузунда джашай эсе джыры,
Берекети улу болад гырджынны.

НЕНЧА КЕРЕ

Ненча кере олтурама столума,
Ненча кере джюрегимде аккылыкъ:
Керекмиди деб назмум адамлагъа,
Аны окъуй, урурму джюрек ашыкъ.

Ненча кере олтурама столума,
Акъ къагъытдан къоркъа-къоркъа былай.
Ненча кере бир кючлю кюч къолума
Къалам салыб, столума байлай.

АНА ТИЛИМ

Джау джагъылгъанча, джумушакъ тилим,
Туугъан кюнюмде туугъанса меннге,
Сени юсюнг бла дюн-дунияны
Сюйгенме, санайма халкъыма тенгнге.

Сенден улу да болурла тиле,
Сау адам улу орналгъан джерде,
«Анам» деб мен а, ауузуму джарыб,
Биринчи кере айтханма сенде.

Аны ючюндю ачыу болгъаны
Къарачайлы сени къыйдырса,
Бир киши тилде селешген кибик,
Тили бюлджюрге эте, чайнаса.

Бу затха джюрегим инджий, къыйнала,
Кёб сагъыш келеди мени кёлюме:

Къаллай сыфатда джетер экен деб,
Ана тилим келлик тёлюге?

Тюгю, джамы да тюшюбмю къалыр,
Татыуу кетиб, ма бюгюнюкден,
Кёлюн чыгъарыб атармы экен
Алда тёлюню ана тилинден?!

Бизбиз джууаблы аны аллында,
Борч салынады хар бирибизге:
Балын, тузун да таркъайтмай тилни,
Джетдирирге деб, келлик тёлюге.

Къанатлары да кючлюден кючлю
Бола, шахарда, эде да бирден,
Къарнашы бла — орус тил бла —
Джашаб турурлай этерге тенгден.

1977

ТЁРТТИЗГИНЛЕ

* * *

Фахмулу адам зарланмайды кишиге,
Аны халы башхады, башха, огъай:
Кимге зарланныкъды ол сора, неге,
Кесини фахмусу бола тургъанлай?!

* * *

Берген деген, алгъан демекликди,
Берген адам алады халкъны кёлюн.
Бермеген а — къатхан къаудан кибикиди,
Не — тыбырда сууб тургъан кёмюр.

* * *

Кёбюсюне джерге къараб джюрюйбюз,
Аякъ басхан тилимдиде атлай,
Ай да, кюн да, джуддузла да болгъанын,
Айланабыз, ёрге къараб кёралмай.

* * *

Киши адамдан чыкыгъан кибики, кёлюм
Бир-бирде чыгъады кеси кесимден.
Къайры къачыб къутулалгъын, алай а
Джашаб бараса, къачалмай кесингден.

* * *

Туугъан элиме келгенме бюгюн да,
Къууанама, тамагъым да тыкъча,
Мени мында алай джюрютедиле —
Мияла сауут болуб, ууаллыкъча.

* * *

Къыйын кюнле чексем да мен джолумда,
Бир оюмгъа энди келиб тирелдим:
Мутхуз кюнюмден эсе джашауумда
Джарыкъ кюнле кёб болгъанларын билдим.

* * *

Мен джашайма, джюк басханлай юсюмю,
Джюк тюбюнде тырнакълайма, ёрлейме.
Хар адамгъа борчум бир улу болуб,
Мен а аны капек-капек төлейме.

* * *

Джер — төгerek, эслеб джюрю юсюнде,
Джыгылыргъа, таяргъа да боллукъса.
Тюзлюк джашай эсе уа джюрегинде,
Бычакъ ауузунда джюрюб да барлыкъса.

* * *

Мени юйюм кёб юйлеге ушайды,
Уллу да тюл, гитче да тюл — орталыкъ.
Ичинде уа дюн-дуния джашайды,
Къууанчы, бушууу бла орналыб.

* * *

Танг атыб келсин аджалым меннге,
Къайытмаз джерге элтир ючюннге —
Джан тёнгегинден айырылса да,
Кёрсем сюеме рахат эртденни.

1966

ДЖЕСИР

Тюшгенме мен ариулукъга джесирге,
Саудан бериб къойганма кесими анга,
Бу джесирлик къанат битдиреди да
Азат болургъа суймейме ызыма.

1985

СУУГЪА ТАЯННГАНЧА

Къургъакъ адам махтагъандан эсе,
Акъыллы адам мени сёксе сюеме,
Къургъакъ сёзлю адамлагъа таяныу
Суугъа таяннганча бирди, билеме.

1985

АЯКЪ ЫЗ КЁБДЮ

Аякъ ыз кёбдю бизни таулада —
Аулагъандыла хар бир элисин.
Аланы азбар билирге керекме,
Кеси ызымы табарлай кесим.

1965

* * *

Сен меннге ийдинг тюртю бутакъны,
Эсима сал деб, туугъан элими.
Керти да унутуб тургъан кёб затны
Эсима салыб тыхсытды мени.

Ким биледи, бу тюртю тюбюнде
Ашыргъан эсем а сабий кюнюмю?
Ким биледи, муну тюбюнде
Кёзюме кёргюзтген болурмем бюгюнню?!

1960

* * *

Мен тюлме джарлы поэт кѳауумдан,
Кийиндиралмазча назмуларымы.
Ала учхара, джаланнгач кѳалыб,
Уялтыр кибик туугъан халкѳымы.
Мени кѳолларым накѳут-налмаздан
Мынчакѳла этиб да тагѳарыкѳдыла.
Усталыгѳым да назмуларымы
Кёз кѳаматырлай джасарыкѳдыла.
Огѳай, сѳуймейме!
Керек тюлд алай!

Кийим тизгиним, мени кесимча,
Бюгюн мен киргенча таулу юйлеге,
Юйлю адамы болуб кирирча.
Джашырмайма,
Бош айбатлыкѳны
Излеген эдим бир кёзюледе...
Энди уа сѳоеме
Назмум тынч айтса
Айтырыкѳ затын тауушлу ёмюрде.

Коктебель, 1968

АТАГЪЫЗ МЕНИ АТЫМЫ КЪЫЗЧЫКЪЛАГЪА

Кимни атын эсе да атагъандыла меннге,
Ол тиширыу ким болгъанды, кѳайдам.
Ким эсе да бизни юзюгюбюзде
Джашагъанды, айыб алмай адамдан.

Ол тиширыу ариу болгъан болур
(Кёрмегенме, танымайма, кѳайдам).
Мен, аныча, ариу тюл эсем да,
Насыб бла уа онглума андан.

Алай болмаса, атын ёмюрде
Атарыкѳ тюл эдиле манга.
Мен ушар ючюн хар неде
Ол джашаб кетген тиширыугъа.

О, джашаб кетген тиширыу,
Сен да джюрютгенсе биреуню атын,
Алай а экигиз да онгмагъансыз —
Замансызлай кѳалгъансыз сыныб, кѳатыб.

Ол джашагъанды джашар ючюн деб,
Сабий ёсдюре, юйню джылыта.
Мен а дагѳыда кёб затны излеб
Джашайма, дуниягъа сёзюмю айта.

Бир-бирибизге ушамайын кѳалгъанбыз,
Мени джазыуум сенден башха.
Экибиз эки заманда туугъанбыз,
Сени атынг джашнаб менде башлаб.

Ол тиширыу джазыууна бой салыб,
Сёз чыгъармай джашагъанды аузундан.
Мен а кеси джазыууму кѳолгъа алыб,
Атлаб барама таулагъа таудан.

Атагъыз мени атымы кѳызчыкѳлагъа,
Атымы джангыча джарытырла.
Мен этелмей кѳалгъан затны ала
Джангы ызгъа, джангы джолгъа салырла.

1985

ДЖОКЪДАН БАР БОЛУБ КЪАЛЫРМА БИР КЮНДЕ

Джокъдан бар болуб къалырма бир кюнде,
Унутулуб кетиб, эсге тюшерме...
Ёлген бары да саналмайд ёлгеннге,
Саула саулукъдан джашайла, билеме.

Мени ызымдан келлик къауумну,
Менден сора да джашарыкъланы
Араларында мен да болсамед,
Хорлаб заманны, джылланы...

Джилтинча, чартлаб чыкъсамед алагъа,
Не да бачхада терекчик болуб.
Не да музыка болуб башларында,
Сюйюб тынгыларча, турсам согъулуб.

Кёрюрге талпыб, кёремей къалгъан
Затланы кёрсемед ол адамлада,

Джетерге излеб, джетишмей къалгъан
Муратларым толуб кёрсем алада.

Келлик адамла мени ауазымы
Танысалаед, алмашдырмайын,
Мен бошаламай къойгъан джырымы
Джазсала эди, атыб къоймайын.

Джилтинча, чартлаб чыгъарма бир кюнде,
Деб ышаннганым не ючюндю мени:
Халкъыма алкъын келмеген затланы
Ашыкъдыргъаным ючюн келирлерин.

Бу зат, къарасам кеси кесиме,
Мени универсал этиб барады...
Болмай тургъанны болдурур ючюн,
Ашыкъдырады, ашыкъдырады.

1982

ДЖАЗЫУ

Мен кёргенме,
Кёб затны кёргенме,
Кёрмегеним а — аңдан да кёб.
Мен билгенме,
Кёб затны билгенме,
Билмегеним а — аңдан да кёб.

Мен тёзгенме,
Кёб затха тёзгенме,
Тёзмезге уа керегед, керек.
Мен кюйгенме,
Кёб сёзден кюйгенме,
Кёб кюнню ачыгъанды джюрек.

Ойнагъандыла
Бирле атым бла,
Мени атым бла, тоб ойнагъанча.
Меннге айтылмагъан сёз къалмагъанды,
Башха къайгылары болмагъанча.

Джюрегим толуду
Кёк кюлтюмледен.
Сау джери джокъду аны, алай а
Урады, урады, урады...
Халкъым ючюндю ургъаны...

Кёб тюрлю адамгъа
Тюртюлдюм джолумда.

Алада чарт-гуртла да — кёб.
Ашхыла уа,
Тута къолумдан,
Билек бёлургъа излеб.

Чакъырмагъанма
Башыма махтау —
Къарыусуз адамды чакъыргъан.
Ичи гырын болуб тургъанлай,
Ауузу семиз кесе джашагъан.

Кёбню кёргенме,
Кёбню билгенме,
Джукъ билмегенча уа, алайма.
Дуниягъа джангы туугъанча,
Сабий кёз бла къарайма.

Дуния уа мени
Аз алдамагъанд,
Мен да, ийнаныб тамам.
Былайды, десе,
Алайды, дерге,
Чырта джокъ эди амал.

Кебге къуюлуб,
Кебге джыйышыб,
Джашаб тургъанбыз тарда.
Эркинликге да

Юренелмейбиз —
Билмей кълганбыз марда.
Насыб да чекгенме,
Къууанч да чекгенме,

Махтау да келгенди меннге.
Джазыуум берген да,
Алган да этгенди,
Не керек эди ёнге?!

1992

КЪЫРКЪЫНЧЫ ДЖЫЛЛА

Джангыдан джашау эт, деселе меннге,
Сюйген джылларынгы да сайла джылладан.
Саггыш этмейин алырем кесиме
Къыркъынчы джылла джангыдан.

Джашауунгда эм къыйын кёзюу
Не кёзюу эди деб, меннге сорганнга,
Саггыш этмейин, къыркъынчы джылла,
Деб джууаб этерем анга.

Нени да кёлтюрюк къарыуум барды,
Деб къачан айтханса биринчи кере,
Деселе, джууабым: къыркъынчы джыллада.
Айтханма алай кеси кесиме.

Хорламны къууанчын, ёлюмню ачысын —
Барын кесими юсюмде чекгенме,
Неге джетерин къарыуум-кючюм
Мен ол джыллада сезгенме.

Кёрюб болмайма ол джыллада тюшген
Къыйынлыкъны хар юйдегиге,
Джашлыгъым да, сюймеклигим да
Кюйюб кетдиле бирге.

Алай а ёттюрлюк, эрлик, джигитлик
Джюректе от салыб къыркъынчы джыллада,
Бююн да ийилтмей джашатадыла,
Чакъырадыла сакълыкъ тутаргъа.

1984

ТЮШЮМ

Бир сейир тюшде джашадым кече,
Анам биргеме болуб джашадым.
Булбулла джырлай тегерегимде,
Анам бла джолгъа атландым.

Джангыдан гитче къызчыкъ болуб мен,
Анам къолумдан тутуб барады.
Айырыб къояр да ким болса да деб,
Къоркъуу джюрегими алганды.

Анам кюледи мени къоркъгъаныма,
Кеси уа къоркъуусуз-юркюусюз атлайды:
«Биргебиз, келгенбиз элибизге», — деб
Тансыкълай таулагъа къарайды.

Тюшде да, алгынча, джашды,
Турады чыртда тюрленмей анам.
...Ёлген адамны къарт этелмейле
Джылла, ёмюрле, заман.

Мен а джылайма, джылайма, джылайма,
Сюртген да этмейме джыламукуланы:

Анам неликге къууанад, билмейме,
Киши джеринде къойганма аны...

Унутулмайды салынган бушуу,
Уруш къойганды ол бушууланы..
Тюшюме да алыб барама
Тюнюмде чекген ол ачыланы.

Джукъланмаганды анамы халы —
Биягынлайды, тюрленмегенди —
Джашауну сюймеклик асыры бекеден
Анда да «джашайды», ол ёлмегенди.

О, анам, мени да юрет сен алай!
Бу татлы тюшден кетме, бираз тур!
Сени сёзюнгю табмай кёб кюнню
Болганма, болганма мугур.

... Танг джарыкъ юйге кирди эшикден,
Тюшюм да тайды ол сагъат менден.

1968

ТИШИРЫУ ЁЛДЮ

Тиширыу ёлдю. Кетди дуниядан.
 Джыйырма беш джылы болуб меннге ана.
 Юч ёзенни тышына аягъы
 Чыкъмагъан эди ёмюрде аны.
 Бир кече, кечеча, кемсиз къыйынлыкъ
 Келиб, тиширыугъа этдирди сыйыт.
 Соруусуз-оруусуз атды арбагъа —
 Элтиб быргъады исси къумлагъа.
 Джашауун сакълау болду джашауум.
 Алай а табмадым джашауугъа къарыу.
 Аджалы тагъылгъан халычыкъны мен
 Юздюрмей сакъласам деб, дыгаласем.
 Хар тюшген сызлыкъ аны бетине
 Ие эди ырхым мени джюрегиме.
 Кюе ашагъан халы юзюлдю,
 Тыялмадым — Тиширыу ёлдю.
 Ёмюрде ётюрюк билмеген анам
 Биринчи кере мени алдады —
 Къабынсыз къабынын,

Насыбсыз джылаарын
 Меннге къояр ючюн, кеси джанлады...
 Мен джыламадым ол ёлген кюнде —
 Джыламугъуму сакълаб ёмюрге.
 Билмей ёмюрю не джукъу, тынгы,
 Нек болгъанын да дуния анга хыны.
 Сени тёбенг да къум тюзлеринде
 Къошулду минг-минг, минг-минг тёбеге...
 Меннге джюрек ауруу болду осиятынг —
 «Мында къоймагъыз», — деб аманатынг.
 Сени тюз джюрегинг билеед тюзлюк
 Келирин бизге, бутъоуну юзюб.
 Сенсиз къайытдым. Осият къайда!
 Табмадым мадар мен толтурургъа...
 Таша джыламукъ тёгеме кюнде,
 Аджалсыз ёлом сенсиз этгенде.
 Кюеме, кюеме! Мадар а къайда!
 Сен анда — къумда, мен а — мында.

1964

АНАМ, БОЛУШ

Арыгъан болурма, дейме, джолумда,
 Бир-бирде къатдыралмайма бел.
 Арымаучу анам джашауумда
 Энди меннге этелмейди кёл.

Бир-бирде мени суукъсуратады
 Бир буз гыртчыкъ кириб джюрегиме.
 Аны эритир сёзлени билиучю анам,
 Айталмайса энди аланы меннге.

Джашауумда хар неге да тюбейме,
 Хар неге да — игиге, аманнга,
 Керек джерде керек сёзню айтыучу
 Анам, бюгюн болушалмайса манга.

Ёксюзме мен, ёксюзлюкню чегеме,
 Мугурлукъду биргемдеги анасыз.
 Бюгюн да мен кёлеккенгден излейме
 Кеси кесиме болушлукъ амалсыз.

Нек туугъанма, деб сокъуранмайма,
 Къыйын-тынч эсе да джазыу меннге...
 Кишиге зарланмайма, сукъланмайма,
 Тутмагъанма башымы да энишге.

Бир къауумла, чалдыу этиб меннге,
 Изледиле къоратыргъа джер юсюнден.
 Алагъа тенг болуб кюрешсем а,
 Чыгъар эди кёлом кеси кесимден.

ТЕРЕКЛЕ

Джайны узуну джюреклене джарытыб,
 Джашаб, джашнаб турдула да терекле,
 Къач тюшгенлей, саргъалыб, келбет атыб,
 Къыш келгенлей, ёретин джан бердиле.

Дагъыда ала, джаз кёзюуде джан кириб,
 Джангы хауа солуб башладыла.

Бир-бирине ышыкъ болуб, тирилиб,
 Джангы джашау эте джашнадыла.

Тууду, ёсдю, ёлдю, кетди адам,
 Бир-бирине къаза-къаза уру...
 Неда этиб, джашауун къысхартыргъа
 Деб, мураты ол болгъанча къуру.

КЪАР ДЖАУГЪАН КЮН

Хурзукда къар башха эди, башха...
Кесим да башха эдим анда...
Джумушакъ-джумушакъ тюше эди башдан,
Бюгюн а ол къар къайда?!

Къар а джауады, джауады, джауад,
Чыммакъ агъаргъанды тегерек.
Да сора ол эртедеги къар къайдад?
Бюгюнню къар а андан тюрлюрек...

Акъ гёбелеклеј, тюшеди кёкден,
Да сора некди былай ауур?
Таш къуюлгъанча тёппеден,
Джюреке бермейди къарыу.

Сабий кёрмейме чанада учхан,
Дауургъа алдырыб саулай ёзенни.
Ышарыуну былай джукълатхан,
Дуниягъа къар да не берсин, нени?

* * *

Къарачыгъыз ол тиширугъа!
Къалай ариуду атламы аны!
Ким айталлыкъды урушну отун
Джыргъандыла, деб, аны аякълары?!

Ким айтырыкъды, аны джоллары
Тиширугу джолла тюл эдиле, деб?
Сызгыргъан окъла, букъулу джолла
Джазны, къачны да джабханелле, деб?!

Мынчакъ тагъаргъа, ариу киерге
Талпый болуред, эшта, ол тиширугу.
Бир ашхы адам аны ийнакъларын
Сюе болуред, эшта, ол тиширугу.

Алай а кимден да, неден да джууукъ
Анга къарагъан шкок бурну эди,
Ызындан таймай мараб айланган
Къара аджал эди, ёлом эди.

Джаралы атла кишней эдиле,
Джер да къалтырай аякъ тюрбюнде.
Тёрт джыл айланды кесин танымай,
Къарагъан кёзюде кюзюге.

Насыблы болургъа джокъ эди заман,
Алай а насыблы кёре эдим ол, —
Халкъына артыкълыкъ джетиб бир кюнде,
Джабылгъынчыннга анга джол.

1968

ЫЙЫКЪНЫ СЕГИЗИНЧИ КЮНЮ

Ыйыкъ ыйыкъды. Джети кюн къуру,
Бири чыгъады, бири батаргъа.
Алай а хар адам керекди анга
Сегизинчи бир кюн къошаргъа.

Къаллай болса да аты да болсун:
Насыб, Суюмеклик, Шохлукъ, дегенча.
Атсызлай огъуна келиб да турсун,
Келсин ансы бирсилерича.

Кюнню ичине сыйынган затдан
Артыкъ излейди джюрегим мени —
Юй тёрт мюйюшден сюеле эсе,
Къошаргъа излейме мен бешинчини.

Мелхум эсе да тегерек бюгюн,
Джюрек излейди бир зат къошаргъа.

Сёз ючюн, табыб къанатлы сютюн,
Сегизинчи кюн этерге халкъгъа.

Мен аллай бир кюн къошсам эди,
Терслик, джаулукъ да къуруб къалырча.
Чырта булутсуз кёк башыбыздан
Кёз алалмай, бизге къарарча.

Ауругъан, ол кюн саулуугъун табыб,
Джангыдан туудум, дерлей, дуниягъа.
Ашхы кишини мураты толуб,
Къууаныр кибики хар ким да анга.

Билеме, чексиз ишлеге кече,
Хар адам айтыр бара баргъанда:
«Къалай джашаб тургъанем экен, —
Деб, — сегизинчи кюнсюз ыйыкъда?»

1978

ЭДИКГЕ

Сен берген ручка...
Тюшмейди къолумдан.
Кёб зат джазгъанды, билмей арыуну,
Сени кесингча, айтханымы эте,
Мени ишиме беред къарыуун.
Биз бетден бетге айталмагъанны
Сен берген ручкам айтсын къагъытха...
Мен къуру санга джазама муну,
Билеме: къагъыт а баямлар халкъгъа.
Бек кёб айтырым бард, бала, санга...
Неден башлайым, билмейме, къайдам...
Джюрегим ауруб къыйналгъанынмы
Джазайым,
Алай а андан не файда!
Къоймайды ол а эркин ишлерге, тохтайды,
Неда джетед тохтаргъа,
Да, нек этесе быллайла, дерге,
Мен боламайма не аз да анга.
Анга тиймеген аз таш къалгъанды,
Аз ийне къалгъанды анга чанчылмай,
Бек кёб адам да аямагъанды, —
Ансы да къалай турад джарымай...

Мен да аямадым аны кесиме —
Джегелгенимча джекдим, тауусдум:
Азмыды, теблениб тохтагъан джюрек
Къалай тебгенин билгинчи киши...
Билеме, бала, келсе къолунгдан,
Берлигенг манга джаш джюрегинги,
Алай а, сенден аны алмаз ючюн,
Мен да берирем сау ёмюрюмю.
Джангыз бир затды мени инджиттен,
(Къалгъан инджиуле къалсынла алай),
Башха кишиге сени джаш этген ананг,
Бу затха турады джылай.
«Нек этдинг бу ишни?» — деб сёз айтмадың...
Бютеу халынг а айтады аны...
Кёзюм кёзюнге къараялмайды,
Къыйнагъанма, деб сабий джанынги.
Алай а, не этгин — къоймады джашлыкъ...
Неден да бек а — ачы къазауат...
Джаным быллай бир ашаламз эди,
Чекмесем эди чексиз зарауат.

1965

ДЖАШЧЫКЪ ДЖУКЪЛАЙДЫ

Джашчыкъ тюшюнде джуддузлу кёкде
Кеме джюрюютюб джырыб барады,
Кемени кюндюз пластелинден
Этиб, мени да элтирге айтханды.
Джашчыкъ джукълайды, бетчиги нюр тёгюб,
Ышарыу эрнин аз къалтырата,
Кирпик тюбюнден, таулада тангча,
Кёзюню аласы джарыгъын ата.
Джашчыкъ джукълайды.
Менден а алгъанды джукъу джашчыкъны.
Къатына барама, сюелиб къарайма —
Тиерик тюлме, уятмам аны.
Джашчыкъ джукълайды,

Менден а джукъу
Узакъ кетгенди, кетгенди кери,
Къара сагъышла башымда толу...
Джукъларгъа къоймайла, этелле тели.
... Уруш, къазауат, къан тёгюу — къой сен!
Бу рахат джукъу юзюлюб къалса...
Ма бу сабий да уруш толкъунда
Кеппе-керексизге къаннга боялса...
Джашчыкъ джукълайды. Пластелинден
Ишлеген кемеси турад къатында.
Ол бир кеме уа, джукъусун сакълай,
Учады мийик космосда.

1961

* * *

Мен борчлума алларында сабийлени,
Бир къауумну уа сабийиди борчлу.
Алагъа деб аягъан заманымы бериб
Къояма назмулагъа къуру.
Сюйгенлерица джюрютедиле мени назмула.
Айыргъан да этедиле джашладан,

Огъурлу кёзюклерин ача-джаба,
Къараб къаладыла экиси да ызымдан.
Толу эс бёлемесем да мен алагъа,
Махтайдыла аланы хоншу-тийре,
Рахатды мени джюрегим джашчыкълагъа.
Назмуларым а — джетмейдиле кёлге.

1961

* * *

Джангы джыр дуниягъа тууа башласа,
Туусун, кёзлеуча, таулада бёркген,
Озгъан, ичерге анга къабланса:
«Муну кюсеем, — дерча, — ёмюрден».

Джангы джыр, дуниягъа тууа башласа,
Шоркъача, тюшсюн мийик къаядан.
Хар озгъан, аны аллында тохтаб:
«Бюгюндю кёргеним», — дерча алайда.

1966

* * *

Сууукъ, исси кюйдюрюб бетлерин,
Ауур джаралы болгъан солдатла,
Назик кызычыкъ да, алыб бинтлерин,
Джара байлагъан кюнле, сагъатла,

Бир такъыйкъагъа кетмей кёзюмден,
Ма бюгюн кибик, эсимдедиле.
Ол солдатланы кишиликлери меннге
Бюгюн да кюч бередице.

1965

* * *

Минги Тауну аязы къакъмай,
Къалай турумма? Айт.
Гара суулагъа бауур салмай,
Къалай сёнгерме? Айт.

Кёксюл чегетни кёксюл хауасын
Къалай тогъумам? Айт.
Ала ичгисиниб айтханны джазмай,
Къалай болайым? Айт.

КЪОР БОЛАЙЫМ МЕН АЛЛАЙ КЮННГЕ

Бюгюн да туууб келеди кюн,
Не кююб кетер экен ол элиме?..
Оджакъладан чыгъарса огъур тютюн,
Къор болайым сора мен аллай кюннге.

Булут басмай, кёк ариулай къалса,
Саудан да орун бола кюннге,
Терс адам да бюгюн тюзге бурулса,
Къор болайым сора мен аллай кюннге.

Аууругъанны аурууун алыб кетсе,
Сабий тууса бир ашхы юйдегиге.
Иги адамгъа бир иги келин келсе,
Къор болайым мен аллай кюннге.

Мени да тюшсе босагъамдан,
Татлы адамым, ышара-кюле.
Къууанч хапар айтса джашауундан,
Къор болайым мен аллай кюннге.

Биреулен кёблени да къууандырса,
Джюрюшю белгили болуб кенгнге.
Иги халкъны иги адамы, деб айтдырса,
Къор болайым сора мен аллай кюннге.

Джангы айча, таза сүймеклик тууса
Бюгюн кимни болса да джюрегинде,
Сабийчик да ал атламын башласа,
Къор болайым сора мен аллай кюннге.

Джукъ да болмай кетди эсе да бюгюн кюн,
Бушуу къоюб кетмеди эсе элге,
Да, кёб бергенди, кёб, аны ючюн,
Къор болайым сора мен аллай кюннге.

1979

ЭРШИ ТИШИРЫУ ДЖОКЪДУ ДУНИЯДА

Эрши тиширыу джокъду дуняда,
Къарай билгеннге, эслей билгеннге.
Башхагъа кёрюнмей тургъан ариулукъ
Илиниб къалады эркиши кёзге.

Чарх бурулгъанча, бурула заман,
Тохтамай барады эниб ёмюрге.
Эрши тиширыу джокъду дуняда,
Насыбы тутмагъан а тюбейди, ёзге.

Кюн таякъладан джашнай, бурулгъан
Джерни юсюнде, кёкню тюбюнде,
Эрши тиширыу джокъду чыртданда
Сюйюлгенледе, не суйгенледе.

Къыйынлыкъгъа да биледи тёзе,
Бел къатдырады джеттен заманда.
Анадан ариу джокъду балагъа,
Сора эрши тиширыу джокъду дуняда.

Джууадыла джангурла джолну,
Букъу басмазлай аягъынг сени.
Эрши тиширыу джокъду, билеме,
Къатында эсе, эркиши тенги.

Бушуу кюнде да атмайд тиширыу
Сүймеклигин джюрекден кенгнге.
Эрши тиширыу болмайды чырт да
Ариулукъну кёре билгеннге.

1977

ХУБИЙЛАНЫ ОСМАН (1918–2001)

Хубийланы Ахияны джашы Осман 1918 джыл февралны 17-де Огъары Тебердиде туугъанды. Эл школну бошагъандан сора, Микоян-Шахарда педрабфакда окъугъанды, «Къызыл Къарачай» газетде ишлегенди. 1938-1939 джыллада Ставропольда устазлык институтда билимин ёсдюргенди. 1940 джыл аскерге къуллукъ этерге кетгенди. Уллу Ата Джурт къазауатда джаула бла сермешледе джигитликлери ючюн, «Къызыл Джуддузну» ордени бла саугъаланнган джазыгучу, кёчгюнчю джыллада Къыргъызстанда эл школлада устазлыкъ этгенди. Туугъан джуртуна къайытхандан сора «Ленинни байрагъы» газетни культура бёлюмюню тамадасы, телевидение бла радиовещаниени область комитетини джууаблы къуллукъчусу болуб ишлегенди. Талай джылы Джазыгучуларыны союзуну область бёлюмюне башчылыкъ этгенди.

Онджети джылында биринчи китабы чыкъгъан джазыгучу, 25 назму эмда проза китабны авторуду. Хубий улуну «Аманат» деген романы къарачай адабиятта биринчи трилогияды.

Талай чыгъармасы орус эмда башха тиллеге кёчюрюлгендиле. Аны талай назмусу джырла болуб джырланнгандыла.

Хубийланы Осман 2001 джыл мартны 27-де Черкесскеде ауушханды.

Энчи китаблары:

- Комсомол джырла. Назмула. Микоян-Шахар, 1936.
- Абрек. Повесть. Микоян-Шахар, 1938.
- Время. Стихи. Черкесск, 1957.
- Анам. Назмула. Черкесск, 1960.
- Ант. Назмула, джырла, поэмала. Черкесск, 1963.
- Аманат. Трилогия. Черкесск, 1959–1965.
- Адамла. Повесть. Черкесск, 1966.
- Мурат. Хапарла бла назмула. Черкесск, 1968.
- Джукъусуз кечеле. Роман. Черкесск, 1969.
- Дерт. Повесть. Черкесск, 1971.
- Джылла. Назмула, хапарла, очеркле. Черкесск, 1974.
- Люди. Повесть. М., Современник, 1974.
- Туугъан джерим. Назмула. Черкесск, 1976.
- В пути. Стихи и поэмы. Ставрополь, 1980.
- Родимый край. Стихотворения и поэма. М., Современник, 1981.
- Джашау бла фахму. Эсге тюшюрюле, статьяла, хапарла. Черкесск, 1982.
- Селешедиле таула. Назмула, хапарла, очеркле, роман. Черкесск, 1987.
- Ассы. Роман. Черкесск, 1988.
- Аманат. Экинчи кере чыкъгъаны. Черкесск, 1990.

Джыйым китабла:

- Литературный сборник. Ворошиловск, 1939.
- Къарачай поэтлени альманахлары. Микоян-Шахар, 1940.
- Джилтинле. Алма-Ата, 1957.
- Таза джюрекден. Фрунзе, 1957.
- Дружба. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1957.
- Горный поток. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии, Черкесск, 1958.
- Биринчи атламла. Джарашдыргъан Байрамукъланы Х. Черкесск, 1958.
- Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.
- Живой родник. Произведения писателей КЧАО. Черкесск, 1980.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Филипенко В. Первая трилогия. // «Ставропольская правда», 27.10. 1965.

Караева А. Осман Хубиев. // Очерк истории карачаевской литературы. М., Наука, 1966.

Кочкаров А. Семья талантов. // «Ставропольская правда», 14.01.1968.

Кагиева Н. Судьба страны — судьба твоя. Очерк творчества (О. Хубиев). Черкесск, 1973.

Сыны обновленных гор. Методический материал по творчеству. Черкесск, 1974.

Степанов Б. Певец гор (о книге «В пути»). // «Книжное обозрение» 21.08. 1981.

Байрамукъланы Н. Джашаугъа келише. // Шоркъа. Черкесск, 1982.

Ойлашыу. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Осман Хубиев. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

ТУУГЪАН ДЖУРТУМ

Кёзлерими алалмайма тауладан,
Къучакъларым келеди барын узалыб,
Ёзенледе элени кёрсем барыб,
Сау бир къарыш ёсеме мен, къууаныб.
Тансыкълайма тюзлени да айырмай,
Бетджанлары сакъладыла ёлюмден.

Мени джуртумд бютеу бары кёрюннген,
Къалайын да аз соймейме элимден.
Багъалыса, саулай джерибиз, меннге,
Кемсиз ариу кёрюнеди хар затынг,
Таурухдача, кёб сууунг, тауунг, чатынг.
Туугъан джуртум, Россияды сени атынг!

АУУШДА

Тикни тырнакълай, арый да тохтай,
Ёрлегенмисе мийик ауушха?..
Сен эшитгенмисе, боран улуб джай,
Илячин учхан къанат тауушла?..
Къарагъанмыса къарлы таулары
Тёппелеринден тар ёзенлеге?..
Акъ кёмюк этиб эннген суулары
Буз тамчылары сеннге бюркюле?
Сынагъанмыса къарлы ауушдан
Къайнаб чыкъгъан кёк булутланы?
Тауну башында, къымылдамай джан,
Сен сары тангны къалай атханын?

Бюгюн туугъанча сен джер юсюне,
Сынайса къарын, ташларын, кёгюн.
Бу къудретте къараб, тюшюне,
Кёкге джетгенча болады кёлюнг.
Джер-суу кёрюде болурму, къайдам,
Мындан ашхы джангыз бир тилек,
Сау дунияны башындан къараб,
Кёкге джетгенча тебеди джюрек.
Сынасанг, джашау ауушду саулай,
Джоллары ёрюш, айланчлы, тайгъакъ.
Таукел барады, ёрлей тырнакълай,
Ол аллыкъ тюлдю тынч джолну сайлаб.

БЛЕЙ (поэма)

Тенгизлени юслери бла
Болдум узакъгъа джолоучу,
Джылтырайды суу кёксюл-ала,
Джокъду аны къыйыры-учу.

Тюбейдиле кюйген, къуу сыртла,
Къумлу тюзле, къотур къаяла.
Биз кёрмеген бир къуджур джуртла.
Къысыр ташдан эски къалала.

Къачан кёреме деб учунуб,
 Мен барама ашыгыб сеннге.
 Тюркню, Кипрни башы бла учуб,
 Джерни аулай, джетдим элинге.
 Къайдан кёрдюм ма бу халынгы,
 Араб тюзледе аджашхан Блей?!
 Бююн сени талпыб таныдым,
 Артдан татырса деб, эсгермей.
 Насыб! Тас этиб сен ызынгы,
 Излеттенсе халкъга кесинги.
 Эси кетиб, сеннге къызыныб
 Джабылганды кёбню эшиги...
 Нек къачханды адамдан насыб,
 Арбазлагъа, юлlege кирмей?!
 Сер болгъанча, сагъышла басыб,
 Джууаб эталмай, турады Блей.
 Ийиреди кюнню иссиси,
 Къум тюзле уа аны истемей...
 Нек келгенин билмед киши,
 Сеннге сорама, аджашхан Блей?!
 Не табдыла, айт, насыб излей,
 Джер этекде сеннге келгенле?!
 Тынгылайды, тилсизди Блей,
 Этедиле джууаб ёлгенле.

I

«Зем-зем суулу, наныкъ ийисли,
 Гокка ханслы джашил сыртларынг.
 Нарат чегетле, къая киришле,
 Къарай эдим сизге сукъланыб.
 Къалай кетдим мен сени ташлаб,
 Туугъан джуртум, скойген Кавказым?!
 Сени кюсей, джан бердим джашлай,
 Хаман аны этеме ажым.
 Биз тюнгюлюб бу хаух джашаудан,
 Излей чыкъдыкъ бусурман топракъ.
 Къабыр юлюш табханбыз мында,
 Къум тюзледе юзюлюб сокъмакъ.
 Къайгыбызны этмегиз бизни,
 Юсюбюзню басханды бу къум.
 Таныталсакъ биз кесибизни,
 Джокъду мында тюбемез тукъум.
 Джер азыгы болгъанбыз келиб,
 Билемиди Къарачай хапар?
 Халкъ джашарча энди тюзелиб,
 Саулагъа уа бармыды мадар?!»
 Джалан сыртдан урады джелчик,
 Къызгъан хауа сюрюб букъуну.
 Сагъаймайды, чарс басыб, элчик,
 Келтиреди кюндюз джукъуну.

Кёрюнмейди орам, не бачха,
 Джокъду мында къырдыш, не терек.
 Джазы, джайы да ушайды къачха,
 Къауурсунду бютеу тегерек.
 Эки къонгур ийнек джегилиб,
 Суугъа кетди арба сёдегей.
 Къыйналады, суугъа термилиб,
 Къумлу тюзде мен кёрген Блей.
 Тутхандыла билеклеримден,
 «Кир ичгери!», — деб менден тилей.
 Сюртедиле джыламукъ бирден —
 Бир улу къууанч этгенча Блей.
 Сакъалларын сылайла къартла,
 Эс ташлагъанча, алгъасаб,
 Кёз алмайын къарайла ала,
 Кавказ къонакъны тансыкълаб.
 Къымылдамай не къыз, не къатын,
 Къарайдыла кенгден къубулуб.
 Къонакъ келиб айтылса аты,
 Джашынала ала бугъунуб.
 Сакъаллары джетиб джашланы,
 Киедиле тюрлю абала.
 Гымых джюлюнюб бютеу башлары,
 Къысадыла джаулукъ атала.
 — Эрикгенбиз ма бу «джандетден»,
 Богъурдакъга дерги толгъанбыз.
 Ыйлыкъмайын дуния адетден,
 Таб, джаулукъ къысарча болгъанбыз.
 Кёремисе сен къабырланы?!
 Асламыбыз джатады анда.
 Ангыларыкъса сен аланы,
 Кюн турсанг да ма быллай халда...
 Къобан сууча келеди хапар,
 Джокъду аны учу-къыйыры.
 Тынгылайма табмайын мадар,
 Борбайларым бирден къыйылыб.

II

— Ким биледи, не затды Кавказ?!
 Кесин кюсеттен бир сёздю.
 Излегенликге, шыйых да табмаз, —
 Узакъды бизден ол энди.
 Джандет, дейле, аны атына,
 Дууалагъа тигиб топрагын,
 Ма, къарачы, эли къартына
 Андан хапар сораала алгъын.
 Джаханымге киргенли келиб,
 Джюрек ауруу бергенди Кавказ.
 Биз джашайбыз, къобмай, сюркелиб.
 Насыбы болгъан джуртун атмаз.
 Аталагъа биз тюлбюз разы,

Нек кьойдула ёсген джерлерин?!
 Бу джуртлада кимлеге базыб
 Атхандыла туугъан эллерин?!
 Къыйынлыкъда, таб, зор джетсе да,
 Эркишиге бетмиди къачыу?!
 Мында мени сен хан этсенг да,
 Кетерик тюддю ма бу ачыу...
 Айбат джер да болур дунияда,
 Сейирлик шахарла, къалала.
 Джюрегинг, джарыб, къууанмаса,
 Айт, бармыды себеб аладан?!
 Шам Кавказны кюсейбиз кёбле,
 Табылырмы бизге бир файда?
 Атламаз кирик болгъанбыз чёбден,
 Бизге ол кюн келирми, къайдам... —
 Къобхан джюрегин басалмайын,
 Джыламугъун сюртеди Сюлей.
 Ол хар сёзюн айтханы сайын
 Анга шагъатлыкъ этеди Блей.
 Кёбню кёрген адамды Сюлей,
 Джукъдурады халкъгъа хатерин.
 Къаннга, зоргъа келгенди тюбей,
 Кёлтюрмейин джауну этегин.
 — Сен келгенме, дейсе, Кавказдан,
 Къайдады бюгюн Къарачай?..
 Нек тураса? Айт хапар андан,
 Тюб болмагъан эсе Къарачай!
 Къайдадыла къарачай элле!
 Турамыдыла оюлмай таула?
 Хапарыгъыз чыкъмайды кенгнге,
 От салыбмы кетдиле джаула!..
 Сёлешемилле къарачай тилде?
 Согъамылла къарачай къобуз?
 Тёзалмайбыз, айт хапар бизге,
 Джылны тынгыларгъа хазырбыз, —
 Деги, къызыб джашланы бири,
 Джити къараб, мени кёзюме.
 Джоппу болуб, башларын ийиб,
 Тынгылайдыла айтхан сёзюме.

III

— Хо, Кавказдан келгенсе, дейик,
 Ийнаныргъа сюебиз сизге.
 Сау ёмюрню, кёрмейин келиб,
 Чыдаб къалай турдугъуз бизге?!
 Биз алджадыкъ, терсейдик джолдан,
 Анга кюе болгъанбыз кёсеу.
 Джыр, къобуз да джукъланыб, ийнан,
 Не болгъанын билмейбиз тепсеу.
 Эшитмезсе мында сен накъырдамы.
 Ёлюклебиз бастырылмагъан,

Сезмей къалай турдугъуз аны?
 Ма бу затды кёллюбюз къалгъан.
 «Мархаба!» — деб беребиз салам,
 Чырт унутулгъанды хошкелди... —
 Сёз битгинчи тюрленди алам,
 Кенгден сызгъыра, джел келди.
 Ол тебгенди, къумну сюргенлей,
 Кёз ачдырмай, озады къармаб.
 Кесин къатдырыб турады Блей.
 Джел джан-джанындан талайды сарнаб.
 Шынкъарт отча къыздырады къум.
 Тылпыуунгу алдырмай хауа,
 Кюнню кёзюн джабханды букъу,
 Бурчакъ къарча, ызына джауа.
 Бурунларын къумгъа тирейле
 Акъ чырпа кьойчукъла, исилей,
 Кёргюзюрге излейди бизге
 Усун, къылыгъын терсейген Блей.
 Къулакъ, боюн толгъанды къумдан,
 Тилибиз тутулуб, суу кюсей.
 Эшитмегенек сынгар инсандан:
 — Былайды, — деб, — къарачай эл Блей. —
 Юйге мыллыкъ атдыла бирден,
 Къонакъларын алыб ортагъа.
 Джашырса да кюн кесин бизден,
 Джетди заман тюз кюнортагъа.
 Ачы таууш болмай, тунакы,
 Джел улуйду, къумланы кюрей,
 «Узакъ тюддю мында ууахты», —
 Дерге излейди бурунгу Блей.
 Мутхуздула джер юйчюклери —
 Терезеле бурху, адаргы.
 Юй башланы топуракъ джюклери.
 Джел эрикдиреди огъаргъы.
 Къумлу боран къобса къутуруб,
 «Ахырзаман», дейдиле анга.
 Кече арада ёрге туруб,
 Окъуйдула дууа адамла.
 Джаңдет ашды, дейдиле ала
 Меннге салгъан кёгетлерине.
 Джукъ табмадым бизге ушагъан,
 Къарадым да адетлерине.
 Болмаса уа джери, не сууу,
 Келликмиди элге берекет!
 Берликмиди къауурсун къуму
 Бу болумда байлыкъ, харакет!
 Ашыгъама тёгюлюрге мен,
 Билсинле деб, джашауну нюрюн.
 Кёрюнмейди ышаргъан, кюлген,
 Къарасам да сынаб, хар бирин.
 Къатылгъанды кюн бетлерине,

Джыйырганды мангылайларын.
 Тин кирсе да хар эртденнгиде,
 Исси кыяды борбайларын.
 Джел шаушалды, сорукуду боран,
 Тунчукмазгъа чыктыдык хауагъа.
 Кау-куу болуб, ол кумлу тубан,
 Кюн, кыздырыб, тийди болганнга.
 Джалан сыртла, кыйырсыз тюзле,
 Огъурсузду сизни халыгъыз.
 Танышыргъа келгенме сизге,
 Джарсылу болса да элигиз...
 – Сора кыары бармыды бизде,
 Неди бизни, айт, терслигиз?!
 Кересе да сен, элибизде
 Кемюлгенди джерге мингиз.
 Джашау, насыб узакъдадыла,
 Аллах юлешеди аланы.
 Кыалганла бары джалгандыла,
 Ахырат... унуталмайбыз аны, –
 Деди мыдах кыарт киши Джаннган,
 Тюзсюндюле бары биргелей.
 Ма бу халда керюндю манга
 Кум тюздеде аджашхан Блей.
 Буз джаугъанча, куюб сорууну,
 Алгандыла мени онгуму.
 Билсинле деб, бизде болумну,
 Талпыб айтдым келген джолуму.
 – Сиз ийнанмай сорасыз манга:
 «Саумудула Кавказ, Кыарачай?»
 «Тенгмиди окъуу хар инсаннга,
 Субай сёз болурму ол алай...»
 «Кергенмисиз, дейсиз, дохтурну?»
 «Неди хакъы, адамны бакъса?
 Излемейди ол бир джукъну,
 Ауругъандан бюсюреу табса?»
 Ёксюз тюлдю Кыарачай энди,
 Джеттен кюнде кыалмайды джакъсыз.
 Кыарангылыкъ кыораб кетгенди,
 Билим, насыб келди хакъсыз.
 Кыарачайлы энди ёхтемди,
 Бёгеқдиле бюгюн джюрекле.
 Муратына тамам джетгенди,
 Толадыла бютеу тилекле.
 Шахар, эл да, таулу, тюзлю да, –
 Кыайсы миллет да болгандыла тенг.
 Ол себебден, кердюм сизни да,
 Дуния джарыгы ачылды кенг.
 Биз болганбыз джашаугъа ие,
 Элле чыгыб дангыл тюзлеге,
 Джангы юлелег кечелле мингле,
 Кыайсы бирин тизейим сизге!..

IV

Энтда анга аталла мыллык
 Импералистле, тиш билей,
 Тёрт джанындан кыйынлыкъ чыгыб,
 Бычакъ ауузунда джашайды Блей.
 Джутланадыла кыруу кумгъа да,
 Зарланалла такъыр джашауну.
 Кёбсюнелле кыауумуна да
 Джыламукъ бла азыкъ ашауну.
 Тамчы кермей озады джайын,
 Араб тюздеде бегиннген Блей.
 Кумларынгы кергеним сайын,
 Баш тюклерим кыобалла бирден.
 Билим, илму, дуния джарыктылыкъ
 Бек кюселедиле былайда.
 Аджашхан элни аджал, джазыктылыкъ
 Беш кыат джокълайдыла бир айда.
 Онгубузну алганды тамам
 Кум боранны джели, сызгыра.
 Мында болумну керген адам
 Кыалай ашыкмаз ызына?!
 Араб тюзде бир талай кюнню
 Ашырдым мен, джеттинчи заман,
 Тюшге ушатыб керти кюнню,
 Дуниягъа ойлашдым джангыдан.
 Олду мени эсими алган,
 Хапар этиб айтырча миннге,
 Араб тюзде аджашыб кыалган,
 Энди саламат джашармы Блей?
 Эмгендиле аны, обурча,
 Тенгегинде кыоймайын кыанын.
 Джутмасынла энтда, алгынча,
 Тюгел чыгъалмай турган джанын.
 Сагъаядыла араб халкъла,
 Теблетмезле сени душманнга.
 Кыара кечеде тюзлюкню джакълаб,
 Ашыгъадыла джарык тангнга.
 Джер юсюне кюн чачса нюрюн,
 Дуниягъа тууса эркинлик,
 Кумлу Блейден кыонакъла бир кюн
 Акъ таулары керюрле келиб.
 Чокъуракъ суудан тогъурла ала,
 Тынчайырла терек салкында.
 Кыарнашлыкъны танырла ала
 Эркин джуртну бютёу халкында.
 Титиретди хапарын мени,
 Джюрегим, мыдыхча, кюйгенлей...
 Кыалай кыюб кеталдым сени,
 Кум тюздеде ахсыннган Блей.

СЕН КЪУТХАРДЫНГ

Аскерчи тенгим М. Лебедевке.

(поэма)

Джуртубузгъа къоркъуу тышген
 Къара кюнде,
 Джазыуубуз тубетгенед
 Бизни бирге.
 Пенза шахар ашыргъанед
 Сени джолгъа:
 «Къыйыныкъда эс ташлама,
 Бар, — деб, — алгъа!»
 Эсингдемид, тышге ушаш
 Тюнлерибиз?..
 Къара терлеб, отдан чыкъгъан
 Кюнлерибиз?!..
 Украинаны тюзлерин
 Биз къучакълаб,
 Тургъаныбыз бююлмейин,
 Хорлам сакълаб?!..
 Биз солусакъ, ташны-джерни
 Джастыкъ этиб,
 Къалай татлы джукълай эдик,
 Къайгъы кетиб!..
 Кёзюмделле будайланы
 Кюйгенлери,
 Хар атламгъа бомбаланы
 Тийгенлери..
 Танкаланы, гюрюлдешиб,
 Келгенлери.
 Къазауатда джигитлени
 Ёлгенлери..
 Чарламаед джан нёгеринг —
 Автоматынг.
 Джюрегиме джазылгъанды,
 Тенгим, атынг.
 Джер узакълыкъ, озгъан джылла
 Айырмазла —
 Бир урушка элтгендиле
 Даурбазла.
 Гурушхабыз накъырдадан
 Озмай эди.
 Хыны болсакъ, сёзню кёбге
 Созмай эдик.
 Сёнгмейдиле къазауатда
 Чыкъгъан безле.
 Тюшмейдиле, джюрек къаныб,
 Айтыр сёзле.
 Эх, Россия, джатадыла
 Джер тубюнде

Орус, черкес, къарачайлы..
 Минглеб-мингле.
 Халкъларынга къудретинги
 Чегиб-билиб,
 Къоруулалла тулпарларын,
 Тенг биригиб.
 Джашау ючюн, къарнаш болуб,
 Хар миллетинг,
 Къанлы кюнде аямагъанд
 Джаугъа дертин.
 Кёбню эзгенд, тирилтмейин,
 Зорлукъ басыб.
 Къанла джуууб табылгъанды
 Бизге насыб...

II

Кюн ашыгъыш тигелейди
 Джерге джууукъ,
 Джолну къызгъаны кетеди
 Энди, сууб.
 Тер кюйдюрюб, чабыб-джортуб,
 Тюзде джибиб,
 Чыныгъабыз керек кюннге
 Джарар кибиб.
 Аскерчиле къайтадыла
 Мекамлагъа:
 Джетишеди солур заман
 Энди алагъа.
 Биз тешебиз сауутланы,
 Джетиб юйге.
 Терк салабыз кийимлени
 Бирер джерге.
 Джукъа бетли, сары шинли,
 Ала кёзлю,
 Джетген джерде джунчумаучу,
 Ачыкъ сёзлю.
 Тарыкъмаучу, инджилсе да
 Бек чыдамлы,
 Тенгле ючюн кирир отха
 (Мен сынадым).
 Тюз туурамда олтурады
 Миша тенгим,
 Хапарлайды джюрегини
 Эзилгенин.
 Ол ышарыб чыгъарады
 Письмочугъун.

Шохум ийгенд, — дейди бизге,
 Кёзюн джумуб.
 Гокка бла таб джасалгъан
 Ийнарчыкъны,
 Баш эниште къарагъанлай,
 Окъуб чыкъды:
 «Къачан келликсе бери,
 Бир джазсанг а, тенгчигим!
 Бек излейди джюрегим
 Аны билирге джигин.
 Сен кетмейсе эсимден,
 Кёз туурамда тураса,
 Тыхсыб, кюйюб джазсам мен,
 Накъырдагъа бураса.
 Дыгаласдыла джашла,
 Сорадыла хапар — тюб.
 Мен тюз аллындан башлаб,
 Къайтарама суусутуб.
 Мишачыгъым, эшит мени,
 Джюрегими суутма,
 Анда ариула кёрюб,
 Мында мени унутма!»
 — Эх, тенглерим, тюз Пензада
 Бу къыз джашайд,
 Кече, кюн да джюрегими
 Джауун ашайд, —
 Деб ахсынды, кёлтюрмейин
 Башын ёрге, —
 Излемейме ёмюрлюкге
 Андан ёзге.
 Эртде джыйыб хар керегин:
 Ташын, чойюн,
 Ишлетеди къарт атасы
 Аны юйюн.
 Анасы уа хазырлагъанд
 Аракъысын.
 Чакъырыргъа сюйюб халкъны
 Джашын, къызын.
 Къобузлары, харсчылары
 Хазырланыб,
 Мишаларын сакълайдыла
 «Кел», деб, джазыб.

III

Танг атаргъа джер тебрениб,
 Джюз титиреб,
 Ачы-ачы от чартлады,
 Кёк кюкюреб.
 Кёз ачхынчы зынгырдалла
 Миялала.

Умур-чумур болуб ала
 Къуюлдула.
 Сескеклениб, хахай-тууай,
 Къычырыкъла,
 Баш тюклеринги къобарыб,
 Терк чыкъдыла.
 Бир сызгырыб, боран таууш
 Этиб кёкде,
 Самолётла улудула
 Сагъат тёртде.
 Эс ташлауну, кызбайлыкъны
 Быргъаб джыкъдыкъ.
 Къуугъун бла сауутланы
 Сермеб чыкъдыкъ.
 Эсингдемид, Миша тенгим,
 Ол кюн ёртен?..
 Ахсыннганла... джан бергенле..
 Къанлы эртден?..
 Чемоданла письмола бла —
 Кюйгенлери..
 Къарт анала, сарнаб, бут-къол
 Тюйгенлери!..
 Джер тентиреб, гыж-гыж эте,
 Къара танкла,
 Джаяулары сюнголери
 Билеб, таблаб,
 Чегибизге кирселе да
 Къанлы джаула,
 Биз ант этдик бой салмазгъа,
 Ёлмей, саулай.
 Ол кюн кёрген унутурму
 Тюрсюнсюнго!..
 Терен бушуу алыб сени
 Бет нюрюнгю..
 Ыхдырылмай бардырасыз
 Сиз къазауат.
 Биргенгдеди къарачайлы
 Деу Азамат.
 Къара кёзлерин джууады
 Къан къатыш тер.
 Къабыннганды, салам отлай,
 Къайгъысыз джер.
 Сен кесинги аямайын,
 Таукеллениб,
 Джуртунг ючюн кюреширге,
 Бек кёллениб,
 Эс табдырыб, тенглеринги
 Тебреттенинг,
 Къара кюнде, джунчумамайын,
 Кёл эттенинг.

Чек кьатында кёсеуленед
 Бир уллу эл.
 Къурч танкла бла кюрешибиз,
 Къатдырыб бел.
 Джююлдейле джюзген окъла,
 Ёлюм излеб,
 Къанлы душман не кючюн да
 Бургъанд бизге...
 Окъла юзюб Азаматны
 Сол билегин,
 Джер тырнайды, от джанады
 Деу джюреги.
 Тюзледиле, кысылыр джер
 Къайда мында?!
 Ёлюклеге тюртюлесе
 Атламында.
 Иймейдиле Азаматха
 Окъла бир джан.
 Ырхы барыб тёгюледи
 Былайда къан.
 Онг кьолу бла сёлешдиред
 Автоматын.
 Ёлюм сакълайд, бек джутланыб,
 Туура кьатын.
 Сиз билгенден, аджал келсе,
 Бармыд мадар?
 Джигит болуб, бирикмеклик —
 Аны кьармар.
 Учхарада марайд аджал
 Къампайтыргъа,
 Богъурдакъдан бууб, кьоймай
 Сёз айтыргъа,
 Тырнакъларын узатады
 Джюрегинге.
 Санларынгы артда излейд
 Кемиррге.
 Кюн чакъыра, джер джюзюне,
 Сермейд джашау,
 Джашау ючюн кюрешгенле,
 Сизге махтау!
 Тыялырмы кече кюнню
 Тийдирмейин?!
 Алтын таякъларын джерге
 Ийдирмейин!..
 Онгун алды Азаматны
 Кетген къаны.
 Иер киби, тюз кьолунда
 Болса джаны.
 Къарыу кетди, кысалмазча
 Автоматын.

Излейд тенгин ол айтыргъа
 Осиятын.
 Миша эслейд Азаматны
 Дыгаласын.
 Алджагъанча, тешед терлеб
 Ол джагъасын.
 Ашыкьгъандан, бек кьызгъандан
 Белин тартад.
 Олсагъатдан, бугъунаракъ
 Джерге джатад.
 Толудула гранатладан
 Хурджунлары.
 Къулакъламайд джюзген окъну
 Сызгьыргъанын.
 Усталыкъ бла сакълайд кесин
 Сансыз окъдан.
 Аламайды эки кёзюн
 Азаматдан.
 Сол кьолунда джерленибди
 Автоматы.
 Джаула, кёрюб, атадыла
 Къаты-къаты.
 «Бошаласа, орус, бой сал!» —
 Деб, чалдыра,
 Атдыла бирден мыллык
 Джан алыргъа.
 Джууукълашыб, хурджунуна
 Узалды.
 Бирем-бирем Миша бэрын чыгъарды.
 Сылджыратад, бир джопугъа
 Силкиниб ол.
 Олсагъатдан къара кече
 Болады джол.
 Эшитилелле тунакыда
 Кычырыккъла.
 Аджал нёгерд кыскыныкда
 Мычырыккъа.
 Джауну урсанг — аямай ур,
 Сюелмезча.
 Артда миз болуб, джюрекге
 Тюйрелмезча.
 Бир талайны аудургъанды
 Чачыратыб.
 Кёрюнмейле кьалгъанлары
 Джерге джатыб.
 Эс джыйдырмай, шуулдатад
 Мурдарлагъа
 Сюркеледи муруккусуз
 Хаман алгъа.
 Суу ичиред, джетиб, Миша

Суулугъундан,
 Хапар сорад Азаматха
 Саулугъундан.
 Байлау этед ич кёлегин
 Джарасына.
 Джан-джанына ол къарайды,
 Мараб-сынаб.
 Къысылдыла умут юзюб
 Бир-бирине.
 (Джашыналла джаралыла,
 Минг сюрюне).
 Джууукълашыб симсирешген
 Экеуленнге,
 Самолётла бурулдула
 Кёнденгенге.
 Айлаңдыла кюн батханнга
 Тюз ызлары,
 Кёрюндюле къызыл нюрлю
 Джулдузлары.
 Экиси да къарашдыла,
 Кенг ышарыб.
 Къаты къысыб бир-бирлерин,
 Къучакълашыб.

IV

Сен къутхардынг Азаматны
 Джюз аджалдан.
 Бармыд сени башхалыгъынг
 Тюз таджалдан?!
 Быллай тенглик сатылырмы,
 Джоюлурму?!
 Быллай къарнашлыкъ ёмюрде
 Оюлурму?!
 Насыб ючюн бирикгенбиз
 Бир иннетде.
 Бир байракъга ант этгенбиз
 Кёб миллетле;
 Урушдача, кюрешейик
 Насыб ючюн.
 Бирикгенни биз кёргенбиз
 Таймаз кючюн.
 Кёргюзеди джашау бизге
 Бир тюз джолну.
 Къаты къысайыкъ джюрекден
 Къарнаш къолну.

ТАНГ АТДЫ

Джел боранлаб, ёшюн буруб
 Кёк тенгизге,
 Джагъасындан тёге эди
 Сууун тюзге.
 Къара тубан басхан эди
 Аны башын.
 Толкъунлары джалай элле
 Къумун-ташын.
 Ышый элле ёшюнлерин
 Джууукълашыб,
 Къалкъый элле джер да, кёк да
 Къучакълашыб.
 Илгеннгенча, уянаед
 Тенгиз сора,
 Эте эди ол башына
 Иги джора:
 «Шохунг тюлме, тубан, сени,
 Бил», — дей эди.
 Кёкюрегинден төрт бюклениб,
 Силдей эди.
 Мюйюшлеге тие эди
 Суу, чулгъаныб.
 Бара эди зыгырлада
 Ол, булгъаныб.

Ёхтем тенгиз тюз тюбюнден
 Тебе эди,
 Кир хапчюгюн ол тышына
 Тёге эди.
 Джер-джеринден толкъунлары,
 Къайнаб чыгъыб,
 Боз кёмюгюн теблей элле,
 Чёргеб, джыгъыб.
 Бу къатышыу болду бираз
 Шош, сериуюн,
 Кеси джырлаб барамтаны
 Ётгюр кюуюн.
 Булутла да таяналла
 Хаман ёрге.
 Джарыкъ ура башлагъанды
 Мутхуз джерге.
 Джел шаушалды, толгъан айны
 Кёкде кёрюб,
 Ай ышарды, нюр джарыгъын
 Джерге тёгюб.
 Залим тенгиз кюрешиуде
 Насыб табды.
 Мычымайын кюн къыздырыб,
 Бир танг атды.

БОТАШЛАНЫ ХАМИТ (1918—2002)

Боташланы Хамит 1918 джыл Къарт Джуртда туугъанды. Сабийлиги — Къарачайда, къалгъан джашауу Тюрк бла Америкада ётгенди. Тышында джашагъанлыкъга, туугъан джерин, халкъын, адетин, ана тилин, джырын багъалатханлай, тансыкълагъанлай, джокълагъанлай тургъанды. Назмулары анга шагъатдыла.

Боташ улуну чыгъармалары Къарачайда, Малкъарда да газетледе, журналада басмаланнгандыла. «Заман», «Америкадан салам» деген назму китаблары Америкада чыкъгъандыла. «Харам тала» деген проза китабында Боташ улу кеси эмда тышына кетген таулула ётген кыйын джашау джолну юсюнден хапарлайды. Ол орус тилде да басмаланнганды.

Энчи китаблары:

Харам тала. Нальчик, 1991.

Проклятая поляна. Роман-хроника. Москва, 1993.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Хубийланы А.-Х. Редакцияны къонагъы бла этилген ушакъ.// «Ленинни байрагъы», 19.10.1992.

ДЖУРТУМА АЛГЪЫШ

Кёрмесе да кёб джылланы сени кёзюм,
Джетмесе да толусу бла айтыр сёзюм.
Джукъламайын чыкъдым мен кёб кере тангнга,
Билгенимча сагъыш этдим, Джуртум, санга.

Тау Джуртума джол тутсунла алгъышларым,
Алтын суу бла боясынла тау башларын,
Бир кесекге чачсын аны сагъышларын,
Буруу болуб, тыйсын джауну къаргъышларын!

Сеннге аман иннетлиле абынсынла!
Партияла адамлыкъга табынсынла!
Хар палахдан — ийнамсызлыкъ улуу палах,
Хар адамны джюрегинде болсун Аллах!

Союлса да, игиликте мал союлсун,
Оюлса да, джан джокъ джерде, джар оюлсун,
Шыбыла да урса, урсун къуу терекни,
Кюрт юзюлсе, тохтатмасын ол джюрекни!

Заманында Къобан къобсун, суудан толсун,
Бата эсе, сууда батхан, чабакъ болсун!
Джана эсе, тиш илинмез къаудан джансын,
Къана эсе джер, къандан тюл, суудан къансын!

Минги Тауну акъ башлыгъы акъ бойнунда,
Букъу басмай турсун кёкню кёк къойнунда!
Къурумасын джайда джауум, къышда — боран,
Тау элдеде шош болмасын хар бир орам.

Къурумасын Джыйымдыкъны¹ накъырдамы,
Къургъакъ² элни къошакълыракъ кёлкъалдысы,
Мангырамаз гардошлары Мара элни,
Быхылары, къакъ этлери тюкълюлени³

Къазакъланы⁴ къуджуруракъ оюнлары,
Джёгетейни нартих асхан чоюнлары,
Къонакълагъа «къаб къурманы» Ташкёпюрню,
Ташчы берсин къоргъашынны, ташкёмюрню!

¹ Джыйымдыкъны — Тебердини

² Къургъакъ элни — Хурзукну

³ Тюкълюлени — учкуланчыланы

⁴ Къазакъланы — къартджуртчуланы

Малкъарлы да алай салсын таш хунасын,
Тауукъ къанат тийгенлей, ол оюлмасын!
«Къуш тешек!» – деб, акъ тубаннга секирмесин!
Аю болгъан дорбуннга да кирмесин!

Бир халкъымы джазыу эки айырмасын!
Онгу бизге билеклерин къайырмасын!

Гитлер, Сталинчала властха келмесинле,
Ахлуларым геноцидни кёрмесинле!

Эркинликде джашау къурсун таджал халкъым,
Ашамасын киши аны халал хакъын!
Къабыл болуб джуртха этген алгъышларым,
Джазгъы кюннге ушасынла сагъышларым!

ДЖАНЫМЫ ДЖАРАЛЫ КЪАНАТЫ

Бир ёмюр джарымны тилимдеди атынг,
Эсимде сакъланды сагъышлы сыфатынг,
Акъсакъл Минги Тау бла джырчы Къобанынг,
«Хасаука», «Ачемез», «Татаркъан» джырларынг.

Эсимделле мени «тишлери аманла»,
Миллетни экиге юлешиб сатханла,
Эсимделле мени гюнахсыз кетгенле...
Джанларын миллетте къор-къурман этгенле.

Къатышханед дуня, къатышханед миллет...
Экили халкъымы, я Аллах, сен бир эт!
Зорлукъну тубаны джуртумдан джел бла кет!
Джюрегим, тохтаб къалмай, сен ол кюннге джет!

Джашасам да алтын къалада, узакъда...
Мен джашайма джуртсуз тансыкълыкъ тузакъ-
да.
Джангыз сенсе къайгъым, ёмюрлюк муратым, –
Къарачай, джанымы джаралы къанаты!

ТОРУ АТЫМ

Къызыл отдан мени азат этген атым,
Шам Кавказдан Альп таулагъа элтген атым,
Азаб чекген джашлыгъымы деу къанаты,
Сененг мени джюрегими сыйлы анты.

Керти халал тенгимича, суюген атым,
Чаба-джорта, таугъа чыгъа, кюйген атым,
Сыртынгда уа джокъду энди сени джююннг,
Сен джатаса, чюйре болуб тору тююннг.

Бир кёзюуде аны калак аяз тарай,
Бир кёзюуде сен кёзюме мыдах къарай,
Ахсыннганча, чыгъараса мыдах таууш...
Кёзлеримде мутхуз болад къарлы аууш.

Экибизни къатыбызда – шош балала,
Ачлыкъ элетиб озгъандыла бютюн ала,
Аладан кёб джашарса деб, базалмайма,
Сен бла алагъа кёзюу къараб тёзалмайма.

Мен кетейим, кёз туурадан узайым,
Къадарынгы къартха, джашха мен къояйым.
«Сабийчикле ёлмесинле ачдан», – дерле,
Мен кетгенлей, сен харибни терк кесерле...

Кеч сен мени, кеч сен мени, сатдым сени,
Аман кюнде бычакъ тюбге атдым сени,
Сен джарлыгъа болушургъа мадарым джокъ,
Ма бу халны кёрмез ючюн, манга уа окъ

Тийге эди, сенден алгъа ёлге эдим,
Мен, сал болуб, сени юсюнгде келге эдим!
Энди мени къайда чыгъар ахыр къаным?!
Къалайлагъа сюйрелликле хар бир саным?

Сени санынг ахыр кере джарайд затха,
Меңден эсе насыблыса сен минг къатха!
Ашхы джолгъа барсын джанынг, тору атым!
Къарачайгъа салам айтсын – аманатым!

ХАЛКЪЫМА

Тар джуртуму кенг танытхан Минги Тауум,
Этегинге бир тау элде тууб ёсдюм,
Болмаса да сени бла бирге джазыуум,
Сагъышымда сыфатынг дайым кёрдюм.

Ким биледи, бар эсе да манга дауунг,
Ата джашын кечген кибики, кеч сен мени...
Эркинлик бер, Ата джуртум — шыйых тауум,
Ачыкъларгъа сорууланы, сезимлени...

Халкъын сыйген нек болады джау халкъына?
Халкъын сатхан нек болады тюнгюч улан?!
Биалмайма Къуран-межгитни хакъына:
Некди бирде терслик — байракъ, тюзлюк — джылан?!

Джандырдыла къызыл отда ёксюз халкъны.
Чыдамады кюрч къой эсенг, кюрч багъана...
Зорлукъ хорлаб къойса бютёу дунияны,
Бу джашаудан болмаз эди бир магъана.

Азат болса деб, кёблеча, тау миллетим,
Кюрешгенме толу бола тин хакъыма,
Туугъан халкъым, санга таза кибики бетим,
Джаным алай таза барсын Аллахыма!

АТА ДЖУРТХА КЪАЙТЫУ

Башлары бла тенгизлени,
Къар тауланы, кенг тюзлени,
Булутланы джырыб ёрге,
Чууакълыкъгъа чыгыб кете,
Узакъ учуб барад алай,
Джюрегими къандыралмай,
Бир къытамдан бир къытамгъа,
Бала тансыкълаб, атагъа
Чабхан кибики бек ашыгъыш.
Къачан кёрюнюр бир таныш, —
Деген сагъыш алгъа къуууб,
Мен дуниягъа джангы туууб,
Кёз джашларым бирде келе,
Бирде къууаннгандан кюле,
Ийнаналмай насыбыма,

Мен келеме тау Джуртума.
Арабызда джарым ёмюр,
Муратымы ол кюл-кёмюр
Этген эди, эзген эди.
Джаным къалай тёзген эди?
Ля иляха илла Аллах,
Чыкъмай энди бир палах,
Къарт Джуртума бир джетейим,
Топурагъын ба этейим,
Тийрелерин ийнакълайым,
Сын ташланы къучакълайым,
Сеннге бек термилгенледен,
Башха джуртда ёлгенледен,
Исси салам айтайым!

КЪАРТ ДЖУРТДА

Буз уруб юзген джашил чапракълай,
Мен сенден кетдим бёк замансызлай,
Эки бутакълы, хей, алтын Алан терегим,
Ёмюр джарымны джашадым сенсиз.

Саргъалдым, андан агъардым кемсиз,
Ма энди келдим, учунуб мени джюрегим.
Мен таныгъанла, мени танымай,
Таныгъанланы, мен таныялмай,

Терен ахсыныб, тегерегеме къарадым...
Тюрлениб хар зат, кёз юреналмай,

Атамы сын ташын да кёралмай,
Кешенелеге къараб, тауушсуз джыладым.

Джюрегим манга бирде кёл эте,
Кёзюде чартлаб, чыгъаргъа джете,
Алай урады бекден бек эте джюрюшюн,
Бушуу бла къууанч ёсгенден ёсе...

Кёкюрёк къангнгам кюрчдан тюл эсе,
Къалай да тыйды джюрекни ёшюн урушун?

ДЖЕЛ

Кюн чыгышдан сен ураса бюгюнлю,
Шаша болур Атлантика океан?
Меннге салам алыб келген кемени,
Джел, аджашдыргъан болурса джолундан?!

Мен бир иги джораланы этеме,
Сагъыш этмей, бир-бирледе кесиме...
Кыркъ джылымдан сабийликте джетеме,
Бу хайырсыз Кавказ тюшсе эсима.

Да, ким ийер салам къагъыт Кавказдан,
Шам Кавказда мен а кимге керекме?

Дангыл тюзде джелле бюге, бек аздан
Сыныб кетер, джангыз тургъан терекме.

Сен аяма, кюн чыгышдан келген джел,
Ур бетиме, джашырмайма мен аны!
Эсен болур, Аллах айтса, Къарт Джурт эл?
Анда ахлум солугъан бир хауаны

Кесекчигин алыб келе болурса,
Мен солуюм аны кемсиз джутланыб...
Ур бетиме, джел, сен меннге огъурса!
Чырт тохтама, бюгюн сен тур алыныб.

Нью-Йорк, 1962

ТАНСЫКЪЛЫКЪ — АУРУУ

Тиниме бир зат
Салады азаб,
Тынчлыкъ джокъ манга...
Тансыкълыкъ — ауруу,
Дармандан къарыу
Чырт джокъду анга.
Кече тюзюмде,
Кюндюз ишимде,
«Тебре!» — дейд ауаз...

Мен чыкъсам джолгъа,
Сырымдан алгъа
Теберед аяз...
Джолум джокъ артха —
Къайтыргъа Джуртха,
Джел билмейд аны...
Къайры къайтайым,
Кимге айтайым
Бу джарсыуланы?

Нью-Йорк, 1963

ДЖАЗ

Ма, биринчи тамчы тийди бетиме,
Огъур тамчы болсун джаугъан бу тамчы.
Кёб джаусунла, бек сингсинле этиме,
Керек тюддю меннге не плащ, не джамчы.
Кёкге къараб джуудурама бетими
Бу огъурлу таза суу тамчылагъа,

Саркъадыла эниш сюрем, этими
Сызлыкълары джолла бола алагъа.
Кийимими хар халысы, хар чыгы
Джибисинле, саугъа ала кёк джаздан.
Ким биледи, тамчыланы бирчиги
Булут болуб келген болур Кавказдан?..

Патерсон, 1964

КЪАРЛЫ СЫРТДА ДЖАНГЫЗ АДАМ

Джауадыла къар бурчакъла, бурулуб,
Джаугъан кибик, эртделеде Къарт Джуртда.
Мен къарайма терезеден, олтуруб,
Джангыз адам кёрюнеди акъ сыртда.

Бир кёзюуде аяз урса, ол къолун,
Себеб этиб, къысад этек къанатын.
Ким биледи, къайры тутханд ол джолун?
Къарлы кюнде тасмы эттенд бир затын?

Кёрюнмейди төгереке таш, кыя...
Сыйдам сыртда алгъа барад кызына,
Гитче бола барад, кёзден ташая,
Ахыр кере ол кыраиды ызына.

Кыркъ ючюнчю джылы январь айында,
Кетиб баргъан кюн юм тюшдю эсеме...
«Ашхы джолгъа!» — дедим, кетиб баргъаннга,
Кыйын кюнде кёл этгенча кесеме.

1968

АТЛАНТИК ОКЕАННЫ ДЖАГЪАСЫНДА

Сен — толкъунса, мен — Хамит Боташ улу,
Да кёреме: мен — гитчечик, сен — улу.
Тюрсюнюнге кюрккакъ сыфат алдырма,
Кёзбау бола, кёзлерими талдырма!

Джыйрыкъ бетинг улу кырта болгъанды,
Хончаларынг акъ бояудан толгъанды.
Къой, кюрешме харам этиб джанынгы,
Чарсха ийме, тынч къой тузлу кыанынгы.

Сабыр бол да, кел, биз ушакъ этейик,
Бу туююшден, бу урушдан кетейик,
Ансы сени джел, хойнухча, бурады,
Ала келиб, кыалагъа урады,

Миялача, чачыласа, сынаса,
Джел тохтаса, сен да — джесир, тынаса.
Бек кыйынды джесирликде джашагъан,
Джанынг саудан ёлгенлеге ушагъан.

Кюн тийгенлей, сен чарс бол да чыкъ да кет.
Булут бол да, Джуртунг болур, ары джет!

Кетерикме мен да мадар табханлай,
Узакъ джерде мени сакълайд Кырачай...

Ой, кырукум, мен этеме сандыракъ,
Сени Джуртунг океанды, мен — тутмакъ,
Анга сагыш этер башым кыайда бар?!
Дуня санга кенгди, манга дуня — тар...

Джуртум мени сакълайды деб, бош айтдым.
Ары джангыз сагышымда кёб кыайтдым,
Санларыма барыргъа джол джокъ артха,
Сен а менден насыблыса джюз кыатха...

Къойчу, толкъун, къой, сен сюйгенингча эт.
Кыайт ызынга, кёзюмден ары бир кет!
Бар Джуртунга, сени Джуртунг — океан!
«Ашхы джолгъа!» — дей, кыарайым ызынгдан,

Ол бир джагъагъа ёталсанг, кёрюрсе...
Джангыз тургъан кёрсенг, салам берирсе...

Нью-Йорк, 1971

НЬЮ-ЙОРКДА

Юйле — улу, мен а — гитче,
Джыртхыч сезим талайды...
Аякъ тубде сыннган чёбча,
Бюгюн кёлюм алайды.

Ишим да бар, юйюм да бар,
Джукъа тюлдю кёлюм да,
Эркин джашау кёрюнед тар,
Белгисизди джолум да...

Бир-бирледе тилек тилей,
Мен ингирге джетеме,
«Джаша, джашна, Кырачай!» — дей,
Мен сандыракъ этеме.

Юйле — улу, мен а — гитче,
Алан сёзню кюсейме!
Тансыкылыкъгъа болмай ёлче,
Таныш бетле излейме.

Нью-Йорк, 1971

НАСЫБЛЫ КЮН

Булутла да тас болдула, кёк джарыб,
Кюн ойнайды тюз кёзюмде, кыашымда...
Чайковскийни «Гитче кыангкыазчыклары»
Тепсейдиле бюгюн мени башымда.

Джерде адам улуну бар кыайгысын
Ууучума кысыб келед эзерим.

Мен барама джюрюб кёлно джагыасын,
Бир кёзюуде келед мени тепсерим.

Аякъланы чалышдырыб, кёзюуде
Азчык-азчык секириб да кёреме,
Меннге кыараб кюлген сабийчиклеге,
Мен да кюлюб, джылы салам береме.

Махвах, 1990

САУСУЗЛА ЮЙЮНДЕ ДЕБО УЛУ БЛА УШАКЪ

Бюгюн кемсиз ауругъанды джюрегим,
Бычакъ тюбге джатмай, энди мадар джокъ.
Джукъ болгъаны болса манга, тилегим:
«Хасауканы» деу макъамын манга сокъ.

Ол макъамынг — джюрегими кюбеси,
Ол макъамынг — кюрешими белгиси.

Макъамынг бла бек байланды къадарым,
Болмаса да джукъ этелир мадарым.

«Ма, кетесе кёз аллымдан энди сен...
Джандетли бол, Дебо улу!» — дейме мен.
Джокъ мадарым ауазынга тынгылар,
Джокъ кыатымда джарсыууму ангылар.

Нью-Йорк, 1989

КЪАРТЛЫКЪ

Кысылады къартлыкъ манга шыкыртсыз,
Имбашыма салат бирде ол кюлун,
Ауур кюлун, бирде этсем да сансыз,
Терк атласам, ауур чыгъад солууум.

Къартлыкъдан а, кыутулургъа мадар джокъ,
Кыайры барсам, ол барады биргеме.

Джукъ эталмайд анга дарман, не уа окъ...
Кыутулурма андан, кирсем кёрге мен.

Кёрге баргъан буйругъу бла Аллахны
Барыучанды, ары дери — джокъ мадар,
Кюлун тутуб къартлыкъ деген палахны,
Айланайым, тюбетди эсе къадар.

Махвах, 1991

ДЖАШАУ

Джашлыкъ кюнле ётедиле,
Чыртда кёзге кёрюнмей,
Кыалай дженгил джетедиле,
Багъалары билинмей.
Къартлыкъ джууукъгъа
Келгенде уа, джюрек,

Джашлыкъдача, уруб
Кюрешсе да бёгек,
Кыалайгъа кетерге
Кюрешсе да эсинг,
Ахырат эсгертиб
Туруучанды кесин.

ТЮЗЛЮКНЮ ИЗЛЕЙ

Хар затны да
Билмесем да мен тюзюн,
Кёб кюрешдим,
Джолланы да кёб джюздюм.

Джюрюб кёрдюм,
Джеталмадым мен анга,
Тюшген кирик
Болуб кыалдым тубаннга.

Арыб тохтаб,
Ангыладым: кѳуру анга
Баргѳанымы —

Биргемдеги Кѳураннга,
Анам меннге
Кѳоюб кетген Кѳураннга.

КѳОБАН

Кѳб кѳралланы сууларында джууундум,
Тазалыкѳ, дарман да кѳбед алада...
Эли джылыны, бек термилиб, мен турдум,
Муратларым толуб бюгюн Кѳобанда
Джууунама, джашлыкѳдача, кѳмюлюб,
Кѳобан кюлю, мен кѳарыусуз болгѳанча,
Кѳрюнсе да, кѳлюм бек кѳлтюрюлюб,
Мен джюземе, билеклерим толгѳанча,
Джангы кюцен, джашлыкѳ кюцен
Джангыдан кюрешеме сууну ѳрге джюзерге,
Ёнгелеген сабий кибик, тынгыдан,

Мен ойнайма, билмей не зат этерге.
Хей, Кѳобаным — ана сютю халкѳымы,
Сенден иче кѳаналмайма бюгюн мен!
Хур джагѳаны джашил башлы салкѳыны,
Ёмюрде да кетмез мени эсимден!
Ба этеме сени таза бетингден,
Кѳз джашларым тама, сеннге кѳошула,
Ахыр кере кѳрген кибик, мен сенден
Кѳз алмайма. Шоркѳаларынг шошсуна:
«Иги джолгѳа!» — деб, кѳл этгенча, манга...
Мен барама, кирген кибик тубаннга.

Черкесск, 1993

АНАМ

Бирде тыйгѳыч кѳрсем этер ишимде,
Оноу излеб кѳабырынга келеме,
Арт джылада, нек эсе да, тюшюмде,
Анам, сени асламыракѳ кѳреме.
Тобугѳунга салсам мен акѳ башымы,
«Джашчыкѳ, чал болдунг...» — деб, аны сылайса.

«Кѳыйын болду джашау джолу джашымы», —
Дей, ичингден, сен тауушсуз джылайса.

Сенсиз джетмиш джылымда да мен — ѳксюз,
Сен сау болсанг, мен бушууну билирмем?
Сен сау боллукѳ болсанг, анам, мен, сѳзсюз,
Кѳабырынга джаным саудан кирирем.

Патерсон, 1991

КѳЗЛЕ

Джашауумда ненча тюрлю
Кѳзле кѳрдюм,
Хар бирине бирер тюрлю
Багѳа бердим.

Бирерини бирер тюрлю
Ариу аты,

Биреринде ариулукѳну
Бирер шарты.

Барындан да ариудула
Ана кѳзле,
Суратларгѳа табылмагѳан
Айтыр сѳзле.

ТОЯЛАДЫМ

Ёксюзлюкню, джуртсузлукѳну сынадым,
Джыламугѳум ташны теше, джыладым.
Зорда ѳтдюм джети кере он таудан,
Тоялмадым, тоялмадым джашаудан.

Кѳалай игид тюзюн билмей джашагѳан,
Сагѳышында ѳлюмсюзге ушагѳан.

ДЖУРТУМУ ЭСГЕРЕ

1

Къарачайгъа, Малкъаргъа,
Сыйлы ана джуртума,
Таза саугъам джюрекден
Буду сизге узакъдан!

Джуртумдан узакъда
Мен тансыкъ джырла джазама.
Къарачай-Малкъаргъа
Сыйлы саламла айтама!

Мен ачы юркуюб,
Терен тенгизледен ётгенем.
Табалмай сизни,
Ырджысыз кёкледе джюзгенем.

Билсенг, сыйлы халкътым,
Сен джандет джерде джашайса.
Толу ийнан меннге,
Мен аны сынаб айтама.

Мени ётгюр халкътым,
Ачыула сынай келгенсе.
Ана татлылыгъын
Дуниядан да иги билесе.

Адебинг, намысынг
Бютеу дуниядан башхады.
Мени сыйлы халкътым
Джерде инсанладан башхады.

Тилейме Аллахдан:
Дунияда ёксюз болмасын.
Ёксюз ол болса да,
Ол халкъсыз, джуртсуз къалмасын.

Сенден узакъда
Алтын къалада джашайма.
Джюрек бошлукъдан
Мен кюнден кюннге азама.

Мен тансыкъ болгъанма
Тар ёзенлеге, элlege.
Мийик акъ таулагъа,
Кырдыкбаш илкич юйлеге.

Мен таралама
Кенг джайлыкълада джюрюрге,

Тау джалпакълада
Джугъутурланы сюрюрге.

Мен сукъланама
Минги акъ Таудан учаргъа.
Хурла кёлюнде
Аймушну джырын согъаргъа!

Мен таралама
Кёнденде ёсген парийге.
Чынгыл бугъойлагъа,
Бийнегер тагъылгъан ранлагъа!

Тансыкъ болгъанма
Тенг джайлыкълагъа, кёлlege,
Батыр Татаркъан
Къзауат эттен ёзеннге!

Ой, мен таралама
Джуртумда гелеу сыртлагъа,
Ол джигит Джандар
Къанла агъызгъан чатлагъа!

Мен Чёпеллеуню
Тюзге санайма ол иште.
Ол душманына
Керек джууабны бергенди.

Эсимде тутам
Хасаукада ачы кюнлени.
Батыр асланладан
Къызыл ыргын акъгъан чауулну.

Ой, Къанаматла, Баракъла —
Джорукъсуз иште душманла.
Ой, джандетледе джатсынла
Джигитле табыучу анала...

2

Эсимде тутам
Джуртумда джулдуз атланы.
Кесим джырлаучу
Кесим джырлагъан джырланы.

Мен Багъатырладан
Ариу Айджаякъны сюйгенем,
Муху башындан
Кемисханнга салам ийгенем.

Дуния ариуу Айджаякъ
Джаш джюреклени кьоймайды.
Багъыр улу Къасбот кюлаякъ
Къысыр къатынладан тоймайды.

Мен Кемисханым, тейри,
Бералмам саулагъа.
Джанымы берликме
Гоккагъа керек дарманнга.

Тору аджирни
Алтын фаэтоннга джекгенем,
Акътамакъ элге
Мен салам бериб киргенем.

Миниб фаэтоннга,
Бирге кетгенек, чайкъала.
Чыкъгъанек Махаргъа,
Дуниядан татыу алырча.

Багъыр улу бла Айджаякъ
Бирге учалла Тарпанда.
Семен улу бла Акътамакъ
Минелле алтын фаэтоннга.

Кулина ариуну
Мара элинде кёргенем.
Толу джети джылыны
Аны ызындан сюргенем.

Анга ушата,
Табигъатны да суйгенем.

Ызындан чаба,
Кётенли этиб ийгенем.

Зарият ариуну
Уллу Малкъарда суйгенме.
Ётгюр джюрекден
Бюсюреу, салам ийгенме.

Джуртуму джарытад
Джангы джулдузланы джарыгъы.
Джюрекни солутад
Ариу Кёгаланы хапары.

Джаныгъыз, нюр джанла,
Сиз — джюрегиме къууанчла...
Не къадар къаллыкъма
Джуртум джулдузлагъа тарала?..

3

Эй, къалай кёбдю
Мени джетишмеген затларым.
Кечигиз мени,
Ол юрке айланган кийикни.

Тилим а джетмейди,
Сени ариулугъунгу джазаргъа.
Тейриден кьоркъама
Сени суратынгы сызаргъа!

Хамид ёксюзюнг
Санга тарала айланад.
Джара джюрекде
Тансыгъын терен джашатад.

КЕТАЛМАЙМА

Бююн эте, тамбла эте,
Ата джуртха кеталмайма.
Сагъышымда танг бла кете,
Шам Къарт Джуртха джеталмайма.

Ким биледи, джылым келиб,
Мени халим хынч-хынчмыды?

Къартлыгъынгда, кёчеме деб,
Джолгъа чыкъгъан бир тынчмыды?

Зорчу къралда энтда зорлукъ
Болмазын бир билге эдим...
Къонакъ болуб барыб, джуртда,
Иги сагъан, ёлге эдим!

ДЖАШ ТЁЛЮГЕ

Ашыкъмагъыз,
Сиз кьоркъмагъыз замандан —
Мюрзеу кюзде
Джыйылады сабандан...

Джаз бла джайны
Чегиндебиз алкъын биз,
Ашыкъмагъыз,
Келир керти кюнкюбюз.

Мадар болса,
Дунияны аулагъыз!
Хар миллетни
Игилигин сайлагъыз!
Келтиригиз
Халкъыгъызгъа окъууну,
Къурутугъуз
Тукъум айыргъан ууну.

Бирликдеди,
Бирликдеди кючюбюз.
Аны билмей,
Ёддю бизни кёбюбюз...
Сюймесенг да,
Эт ахлунга адамлыкъ,
Башха халкъгъа
Этмегенлей аманлыкъ.

АХЫР ТИЛЕГИМ

Бир кёб кере къыйнагъанма мен сени,
Хар джол сайын сокъурана ишиме,
Хар джол сайын, кечиб бардынг сен мени,
Болгъан затны тергегенча тюшонге.

Къартлыгъымда джангыла да тебредим,
Толмады деб, мени ашхы муратым...

«Аман тюшню» бурдунг энтда игиге,
Ахыр кере кеч сен мени, Суратым.

Ийнан, ташдан тюддю мени джюрегим...
Джангыламагъан болмаз джашау джолунда...
Аллахымдан ахыр кере тилегим —
Джаным чыкъсын, Сурат, сени къолунгда.

АНАМЫ КЕЛИНИНЕ

Талай он джыл джашасакъ да биз бирге,
Хар сагъатда ашыгъама тюберге,
Сен джашдан джаш кёрюнесе кёюме,
(Айыб этмесинле джашла сёюме).

Къарт болгъанма, эсгерсем да кесими,
Тыялмайма сеннге кетген эсими,

Кёлом алайд, джыйырма бешде тургъанча,
Джюрек урады, Гётеде ургъанча.

Бери къараб, ышар да, бир джубандыр,
Сёзлеринг бла джылыу бер да, къууандыр,
Сер болдунг деб, умутуму къурутма,
Къарт къойнунда къалач барды, унутма.

Махвах, 1991

ТУУМАГЪАНДЫ ОЛ СЁЗ

«Кюн джаякълым!» — десем санга,
Кюнню нюрюн ингир келиб джутуучанды.
«Ай джаякълым!» — десем санга,
Айны нюрюн танг кесине урлагъанды...
Не десем да, ариу, санга
Айтхан сёзюм суратынгы салалмайды.
Туумагъанды ол сёз джерге,
Ол себебден санга тенг сёз табылмайды.

КЪОБАНЛАНЫ ДАХИР (1918–1993)

Къобанланы Хаджи-Алийни джашы Дахир 1918 джыл апрелни 5-де Тёбен Марада туугъанды. «Мен суратчы да болганма, аскерчиликни да сынагъанма... Редакторлукъ да этгенме, областда китаб сатыугъа тамада болуб да ишлегенме...» — дегенди Къобан улу кесини джашау джолуну юсюнден.

Чыгъармачылыкъ ишни ол XX-чы ёмюрню 60-чы джылларында башлагъан-ды. Аны фахмусу романла джазыуда толу ачыкъланса да, аны джырлары, назмулары да барды. Ол сурат салгъанды, орус классиклени чыгъармаларын ана тилге кёчюргенди.

Къобан улуну «28 джылны — «буз кюбюрде» деген романы къарачай адабиятта биринчи илму-фантастика чыгъармады.

Энчи китаблары:

Таулада таууш. Роман. Черкесск, 1963.

Эки заман. Трилогия. Черкесск, 1965–1968.

Голос в горах. Роман. Черкесск, 1978.

«28 джылны — «буз кюбюрде». Илму-фантастика роман. Черкесск, 1982.

Два времени. Трилогия. Москва, 1984.

Джыйым китаблада:

Таза джюрекден. Фрунзе, 1957.

Зори Кубани. Сборник писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1961.

Къарачай джырла. Джарашдыргъан Къагъыйланы Н. Черкесск, 1968.

Орайда. Черкесск, 1963.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Дахир Кубанов. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

КАВКАЗ ТАУЛАГЪА

Кавказымы ариу айбат таулары!
Чегетлери, ёзенлери, суулары!
Кёрмей туруб, тансыкъ болуб келеме,
Джюрегимден татлы салам береме.

Къыш да, джай да бек ариулай турасыз,
Хар заманда джерге келбет саласыз,

Таймай тюзге таза суула ийгенлей,
Кирсиз этиб, халкъгъа хауа бергенлей.

Тансыкълайма тамам, ачыкъ термилиб,
Сиз туругъуз хаман халкъгъа кёрюнюб,
Хар адамны къууандыра, сюйдюре,
Милетиме тау саудукъну сингдире.

САБИЙ ТЕНГИМЕ

Сабийликден сени бла ёсгенем,
Дуния джашау таурухча кёрюнюб,
Кёб кюнлени чачларынгы эшгенем,
Ачыкъ джюрек сабийликге бёлюнюб.

Эсимдеди сени кюлген тауушунг,
Суу ызына чабыб барыб джетгенлей,
Ачуланыб къачыб кетиб къалыучунг,
Ариу къызса, деб накъырда этгенлей.

Беш джыл кетиб, бюгюнд сени кѣргеним,
Москвагъа мен окъургъа кетгенли.
Санга дери мен къыз джюрек суймедим,
Ол заманнга мени джылым джетгенли.

Джангы кѣрюб, ол затланы айтыргъа
Ушамайды, башха хапар сормайын.
Еч болады адам джюрек ачыргъа,
Суймекликде таукеллиги болмайын.

Тюшюмд, дедим, сен аллыма келгенлей,
Ийнанмайын кѣзюм кѣрген суратха,
Къууанч келди, сени къараб кѣргенлей,
Къарыу сингди джюрегимде муратха.

Джууаб бермей, сен кѣзюме къарайса,
Мен айтханнга разылыкъ билдириб.
Ийнанама: джашау тенгнге санайса,
Джашатырма къууандырыб, кюлдюрюб.

ДЖАЗ

Таудан акъгъан къар сууланы аягъы
Ёзенлеге таууш этиб тюшеди.
Джазны джылы кюнлеринде
Чегетлени ичлеринде
Хар къанатлы уя этиб кюрешеди.

Адам джюрек артыкъ да бек къууанад,
Джаз джылыгуу кыш кийимни тешдирсе,
Хар джаш адам джырлайд, кюлед,
Къыз джюрекегге къууанч келед,
Суймекликден джангы хапар эштилсе.

Бюгюн кибик эсимдеди тюрсюнюнг,
Бетчигинге акъ нюрчюгюнг тѣгюлюб,
Сени кѣрсем балконунгда,
Аджашае м мен джолумдан,
Эс ташлаем, джаным санга термилиб...

Хар адамгъа джарыкъ джашау излейме,
Экибизге насыб болуб тюшгенча.
Бири бирин суйюб, билиб,
Хар кюнде да ойнаб, кюлюб,
Дуния джашау барса, ариу тюшдеча...

ТЮБЕДИМ

Суу алыб келе къара суучукъдан,
Бир къонакъ джашха тюбедим.
«Къызчыкъ, суусабма», — деб айтханында,
Мен суйюб, анга суу бердим.

«Къачан кѣргенме, къайдан таныйма?» —
Деб келди мени кѣлюме.
Ол да, менича, бек сейирсиниб,
Джити къарады кѣзюме.

Джаш суудан ичиб, кѣб алгыш этиб,
Ауушла таба атланды.
Къууанчым кетиб, джюрегим тебиб,
Аны ызындан таралдым.

Къайсы ауушха чыгыб бараса,
Джанымдан эсе суйгеним?
Шагъырей джолгъа энтда келирсе —
Аны биледи джюрегим.

БАЙЧОРАЛАНЫ МАГОМЕТ (1920—1990)

Байчораланы Къысханы джашы Магомёт 1920 джыл Учкуланда туугъанды. Ючкёкенде джети классны бошагъандан сора Первомай зоотехникумда окъугъанды. Ызы бла Харьков шахарда ветеринар институтда окъуй тургъанлай, Ата Джурт къазауат башланыб, ары кетгенди. Украин фронтха тюшюб, 1943 джылгъа дери, ауур джаралы болгъунчу, уруш этгенди. Госпиталдан чыкыгъандан сора, Къазахстанны Джамбул областында эт адамларын табханды. 1946 джылдан башлаб, Кавказгъа къайытхынчы, Магомёт Джамбулда зооветеринар техникумда устаз болуб ишлегенди. Кёчгюнчюлюкден къайытхандан сора Ставрополь элмюлк институтда заочно окъуй, Байчора улу 1959-1967 джыллада «Къызыл Къарачай» газетде, область радиокомитетде джууаблы къуллукълада ишлегенди. Ол джыллада башланнганды чагъармачылыкъ джолу да.

Джазыучуну баш темалары: туугъан халкъыны тарихи, джашауну джарсыулары, къууанчы, табигъатны ариулугъу, тахсалары. Ол прозада, поэзияда да ишлегенди, къарачай-малкъар фольклорну джыйыгъа да эс бёлгенди.

Байчораланы Магомёт 1990 джылда июлну 16-да Черкесск шахарда ауушханды.

Энчи китаблары:

Бурмабутда джарыкъ джудуз. Назмула. Черкесск, 1970.

Костер в горах. Стихи. Ставрополь, 1975.

Сёлеш... мени бла сёлеш. Назмула. Черкесск, 1981.

Айджаякъ. Хапарла бла повесть. Черкесск, 1985.

Большая медведица. Повести и рассказы. Ставрополь, 1987.

Улуу Къарачайда. Роман. 2 том. Черкесск, 1967, 1990.

В Большом Карачае. Роман. Черкесск, 1998.

Джыйым китаблада:

Биринчи атламла. Джарашдыргъан Байрамукъланы Х. Черкесск, 1958.

Горный поток. Сборник произведений писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1958.

Джарыкъ джолда. Джарашдыргъанла: Къоркъмазланы К, Сылпагъарланы И. Черкесск, 1960.

Зори Кубани. Сборник писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1961.

Тынгысыз джюрекле. Китабны джарашдыргъан Къобанланы А. Черкесск, 1979.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Кесича да, башхалача да... // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

ПОРТРЕТ

Ким болуучаненг,
Къайда кёргенем,
Айыб этме, эгечим,
Сени сыфатынгы?
Тилими учунда
Айлана тургъанлай,
Былай деб, айталмайма
Сени атынгы.

Тохта... алайды...
Сен туююмю эдинг?
Биз Ючкёкеннге
Кёчген кюн
Учкуландан,
Бекмурзаланы
Оджакъгъа къысылыб,
Бизни ызыбыздан

Ол ачы джылагъан?
 Биз Чотчалагъа
 Джетгеникде да,
 Эки Тёбе Арадан
 Бизге къол булгъагъан?
 Эл Тюбюне киргеникде,
 Гардош бачханы
 Сугъара тургъан?
 Джерлени ёмюрлеге
 Хайырланыргъа
 Акт берилген кюн
 Терезичилеге,
 Гюрджю улу да къараб,
 Экибиз чыкъгъанек,
 Уллу къууанча
 Чалыб тепсерге.
 Сен, булутчукъча,
 Барыб аллымда,
 Мен да тобукъ ура,
 Сюрюб ызынгдан...
 Харс урулуб,
 Къобуз согъулуб,
 Къараед джыйылгъан.
 Абук Къабакъда,
 Джаш тёлю джыйылыб,
 Комсомол кёл къазгъан
 Джылыбызда,
 Сен тюйюлменг,
 Цона бла джырлаб,
 Хаман ишлеб тургъан,
 Кетмей къатыбызда?..
 Къайда эсе да кёргенме..
 Кёзбау Блюха
 Къобузнуга согъа,
 Къалай бурулуб
 Тепсеед майда!
 Къызланы ичинде
 Сен да болуренг,
 Дарийге бёлениб,
 Дейме, алайда.
 Ол джыл огъуна
 Акълиманы
 Сайлагъаныкъда
 Оноу этерге,
 Саулай ёзенни
 Сайлаучуларын
 Экибиз джазыб
 Чыкъгъанек дефтерге...
 Поқун Сыртын
 Къалын тубан басыб,

Ауурулугъу кетиб
 Къачхы кечени,
 Атлы къонакъ болуб
 Къайытханымда,
 Тууар къошда
 Кёргенем сени.
 Къулагъымдан
 Чыртда кетмейди
 Бир ариу сокъгъанынг
 Бир ариу къобузнуга,
 Келтириб аллыбызгъа
 Хычинла салгъаны,
 Джибекча, кючлю
 Бир ариу къызы.
 Патефонугъузгъа
 Чыгъанлы джырлагъан,
 Кюмюшча джылтырауукъ
 Бир къара табакъны
 Бир талай кере
 Салгъан эдигиз,
 «Кёзюн ачайыкъ, — деб, —
 Кечеги къонакъны...»
 ...Тау джашла,
 Колхоз машинаны
 Толтуруб чыкъгъаныкъда,
 Майданны джолунда
 Сен да ашыраенг,
 Тауушсуз джылай,
 Джибиген къол джаулукъну
 Къысыб къолунга.

Дагъыда тюбешгенек,
 Джаралы болуб,
 Мен госпиталгъа
 Тюшгенимде.
 Тыкъ чачынгы
 Джелкенге чох этиб,
 Акъ халатынг
 Бар эди юсюнде.
 Джаралыла:
 «Эгечим», — дей эдиле.
 Сестра болуб ишлеенг анда.
 Къатымдан кетмей
 Туруучан эдинг,
 Мени эсим къоюб
 Кетген заманда.
 Эс джыя келсем,
 Сейирлик чачынг
 Секиртме болуб кёрюнед,
 Тауну сархындан

Чыкыгъан тюрсюз кезлеу,
 Шуулдаб, бизни элге энеед.
 Ауузум кыургакъсыб,
 Не этерге билмей,
 «Суу, эгечим», — дей эдим сеннге.
 Кыашыкъ бла
 Суучукъ джетдиреенг
 Кыургакъсыб тургъан эринлериме.
 Мен а — олсагъат
 Кесим кюлум бла
 Чабакъла иеим суулагъа.
 Сен а, кюл булгъаб,
 Мени чакыраенг
 Кексюл чарс басхан
 Джинал таулагъа...
 Дей тургъанлайыма:
 «Огъай», — деб,
 Портретден таууш эшитилед.
 Бир кыара шинли
 Тиширыу келиб,
 Столну
 Аллына сюелед.
 Чыркы-чыркына
 Окъала баргъан
 Джарыкъ кыатапа
 Чепкени юсюнде,
 Джайыкъ тауланы
 Кек кыарасаууту,
 Отча джылтырай,
 Алтын тюймесинде.
 Алай муртхуну,
 Акъ чакыгъаныча,
 Бюрчюкю пердауу,
 Башына бош атылыб,
 Гыйылары дженгнген
 Ауур кямары,
 Белин юзюб кыоярча,
 Тартыб.

Кыарылгъач кыанатча,
 Кыош кыашлары,
 Саулай кыарамындан
 Нюр тегюле, —
 Марджан бетли
 Назик эринлери...
 «Огъай», — деди —
 Биляллыкъ тюрсе,
 Унутулуб кыалыб
 Бек эртдеден,
 Джыйырманчы емюрде

Кыарай башлагъанды
 Мени сыфатым
 Тилсиз портретден.
 Эмен терекни
 Шатыкъ чапракълары
 Шыбырдасала
 Бир-бирлерине,
 Сен ангылаймыса
 Селешгенлерин
 Бизни юсюбюзден
 Аланы сеннге...
 Бизни тарихибиз
 Хазнасы тюрдю
 Джарыкылыгы ёсен
 Алчы кыралланы.
 Ол байламлыды
 Тарихи бла
 Аю чач басхан
 Кыая деппанланы,
 Бизни хапарларыбыз
 Джазылыб кыалгъанды,
 Шиякъларына тилсиз джуртланы.
 Бизни кююбюз
 Джазылыб кыалгъанды
 Емюрлюк джалынына
 Кыая хамхотланы...
 Бизни джуртлагъа
 Кыыйынлыкъ кирсе, —
 Бир-бири ызындан
 Джагылыб отла,
 Кыарангы кече
 Джарыта эдиле
 Саулай патчахлыкыны
 Мазаллы шынкыартла.
 Бюгюн да туралла
 Чуана тюрбюнде,
 Ючкёкен аягында,
 Уллу Хумарада
 Кыолдан ишленген
 Дорбун шахарла,
 Бал кыошла кибик,
 Сослан кыаялада...
 ...Галактикадан
 Урулуб чыбыкъ,
 Ол келген кибик
 Планета Джерге,
 Мени сыфатым
 Етюрб келгенди, —
 Биринчи емюрден
 Джыйырманчы емюрге:
 Аланияны кызыма мен.

Тюппе-тюздю кёблеге
Ушагъаным.
Кёблени джюреклерин

Тебдиред бюгюн да
Заман суутмагъан,
Мени джылы къаным...

* * *

Ёлюмсюз байракъны
Менден кьолуна
Къабыл этерик джашау ызчыгъым,
Дуния тенгизни
Хар толкъунуна
Таукел минерик гитче къызчыгъым,
Сен, юсюмю
Дамсызла теблеб,
Тобукъларыма олтурсанг,
Бойнумдан бууб,
Бетимден уппа эте,
Къулакъ джанымда солусанг,
Солууунг тюддю,
Ол алайлай
Байчораланы тийреди...

Ууакъ зынгырдагъан
Тау суучукъ болуб,
Наныкъ кёкенлеге киреди...

Джангкылыч болуб,
Мени кьойнумдан
Джамагъат ёзеннге ауаса,
Атанг сюйючю тау этекледе
Наратла сюзген хауасы,
Къыс бойнумдан,
Энтда уппа эт,
Къысха кечелени татлы джукъусу...
Бауурумдан юзюлген
Джылы хуртдакчыкъ, —
Гокка хансланы назик букъусу!
Энди уа не айтайым,
Къалай ийнакълайым?

Мени джюрегими эриген балхамы, —
Кёпюр болуб,
Санга ётдюреме,
Ауушлача, кыйын джашауун атамы...

ИЛКЕРЛЕ

Ой, Ахун таугъа
Келиб нек кьоннгансыз
Бурунсат сыртындан, илкерле?!
Уллу Ючкёкенни
Нек кьоюб келгенсиз
Ишле кызыгу джайгъы чилледе?

Ким уятырыкъды
Чалкъычы джыйынны,
Танг джууукълаша атаргъа?
Ой, Ахун таудан
Аллайла сиз нек къарайсыз
Аламат Сочи шахаргъа?

Тенгиз толкъунла,
Чалкъы таууш этиб,
Бир-бири ызындан сюрелле.

Ой, сиз да, мен да
Бу заманда бери келиб,
Чалкъы ызлагъа кимле кирелле!

Келигиз кетейик
Тау этеклеге,
Хыршыда чалкъыла ойнарла...
Аллыбызгъа къараб,
Дугъумкёз кызла
Эте болурла ийнарла.

Хурмет дуппурладан,
Гумгъа айланыб,
Кече арасында къарарсыз.
Джашла — аждагъанла —
Ишге чыгъар заман джетсе,
Накъутла болуб джанарсыз.

* * *

Къачхы сууукъла
Джетген ханслача,
Бир кесек мууал болгъанса...
Энди бюгюн,
Эллиге келдим деб,
Бошуна къайгыдан толгъанса.
Сени джашлыгынг
Ансамбледе
Ийген абезекге барады,
Арбазда орналгъан
Балий терекледе,
Джаз къурмач кибик, чагъады.
Сени джашлыгынг
Къартлыкъ кёрлюк тюддю,
Хаман джашнагъанлай турады.
Сюймеклик кюуге
Эжиу этдириб,

Харс уруб, къобуз согъады.
Сени джашлыгынг,
Кёклеге чыгыб,
Акъ шынкъартланы джагъады,
Тау башлагъа
Кёбдюреуюз ичире,
Кюн таякъ болуб къагъады.
Онунчу классха
Кёчген кызлагъа
Кёчюб, джангыдан джашайса,
Джашлыкъ санга
Шашмай ушайды,
Сен да джашлыкъгъа ушайса, —
Нюр шынкъарт болуб,
Хар джетген кызыны
Аламат муратында джашайса.

* * *

Мазаллы наратны
То муруб бошалла...
Ол кетерини аллы бла кёрге,
Тереклени къучакълаб, разылыкъ ала,
Андан сора таукел ауду джерге...

* * *

«Тау тилинг
Унутхан болурса», —
Деучендиле адамла бир-бирде...
Ала билмейле:
Ана тилни юсю бла
Ычхыннганымы улуу орус тилге.

ТАУРУХ

Адамланы тукъумлары болмай,
Хар ким сыйлы атын
Багъалатхан заманлада,
Бештау, Казбек,
Минги Тау, Юца — деб,
Тёрт къарнаш болгъандыла мында.
Тёрт къарнаш бирден
Башлагъандыла,
Бир-биринден джашыртын
Тебрегендиле,
Ариуну тилей, келечиле ийиб.

Къарнашлыкъны
Къачы чамланыб,
Аждагъан джашланы бузлатханд.
Ала, таула болуб,
Джукъыгъа тебелмей,
Тёртюсю тёрт джерде бюгюн да турад, —
Деген бу айтыу ёмюрле бла,
Къая тубанча, джашайд былайда.
Къарнашлыкъ, тенглик,
Рахатлыкъ, тюзлюк
Айырылыб багъалыла бизни таулада.

АЙ ТУТУЛГЪАННГА

Чабмагъанды айгъа пыргъауун,
Джукъламагъандыла самыр эгерле.
Джашланы бири кыйырын сындырыб
Тюшюб кетди, дейме, джерге.

Сюйген кызына сыргала этдирсе,
Берген саугъасы джетер кёлюне...
Чабмагъанды ары пыргъауун,
Джукъламайдыла самыр эгерле.

* * *

Тангны джарыгъын,
Кече джуддузланы,
Тереңден чайкъалыб ургъан тенгизни
Кёргенибизден
Не башхасы бар эди
Бир-бирибизге тюбегенибизни, —
Деген сагъышла
Тилими учундан
Назму тизгинлеге айлана,

Урушханыкъда,
Танг атдыргъанем,
Кеси аллыма алына.
Ма, энтда той...
Экибиз да сюелебиз,
Унамайбыз бир-бирибизге къараргъа.
Къоркъгъан этеме,
Абезек согъулгъанлай,
Аллынга барыб къалыргъа!

* * *

Узун тынгылаб,
Къашларынгы туююб,
Алай эрши къарама манга!
Ким биледи
Дунияны болумун,
Менден оу да биреу келир аллынга.

СЮЙЮНЧЛАНЫ АЗАМАТ

Сюйюнчланы Алимни джашы Азамат 1923 джыл январны 10-да Джэгетей-де туугъанды. Ол орта школну бошагъанлай, Ата Джурт къазауатха кетгенди, андан джаралы болуб къайытханды.

Чимкентде устазлыкъ институт бла Нальчикде Къабарты-Малкъар университетни филология бѣлюмюнде баш билим алгъанды. Ол школну директору, халкъ окъууну район бѣлмесини тамадасы, Карачаевскеде институтда тамада устаз болуб ишлегенди.

Сюйюнч улуну биринчи назмулары онджети джылында басмалангъандыла. Ол андан бери талай китаб джазгъанды, кѣб назмусу джырла болуб джырландыла.

Сюйюнч улуну чыгъармалары орус, украин, татар, якут эмда башха тилlege кѣчюрюлгенди.

Энчи китаблары:

Къобанны мынчакълары. Назмула. Черкесск, 1959.

Адамлыкъ. Хапарла, повесть. Черкесск, 1966.

Къарнаш таула. Назмула. Черкесск, 1967.

Илкер. Назмула. Черкесск, 1973.

Джангкылыч. Назмула. Черкесск, 1981.

Алгыш. Назмула. Черкесск, 1984.

Аргыш. Назмула. Черкесск, 1988.

Там, где мчался конь богатыря. Черкесск, 1999.

Сирийская сабля. Карачаевск, 2000.

Поздняя звезда. Карачаевск, 2000.

Белая лебедь на синей волне. Карачаевск, 2001.

Заповедный край — Теберда, Домбай. Ставрополь, 2002.

Караванная звезда. Черкесск, 2002.

Двойной узел. Повесть. Черкесск, 2002.

Джыйым китабла:

Къарачай поэзияны антологиясы. Ставрополь, 1965.

Къарачай джырла. Черкесск, 1968.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Так это было. Составитель Алиева С. Том 1. М.: 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., Наука, 1966.

Писатели Ставрополья. Ставрополь, 1974.

Азамат Суюнчев. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Чанкаева Т. Азамат Суюнчев. Очерк творчества. М., Прометей, 1998.

АЛАНЛА

«Алан», — дейле карачайлы, малкъарлы,
Бир-бирине тюбеселе, къууана,
Ол сѣз «ахлум» деген кирик багъалы,
Келигиз, биз биригейик, аланла!

Алан къала агъарады туурада,
Аккаладан хапар айта таулада.
Анам мени табхан кюнча дуниягъа,
«Алан», — десем, башым джетед Аламгъа.

Минги Тауну ёшюнюнде джурт салгъан,
Кюбе кийиб, Алан джуртун сакълагъан,
Ёмюрлени кёпюрюнден атлагъан,
Мени халкъым — урунган халкъ, акъылман.

Салам берсенг, саламынгы аллыкъма,
Сени бла джолгъа чыгыб барлыкъма,
«Алан» — десенг, андан да артыкъ кёрлюкме,
Тёрюмю да, тепсими да берликме.

Душман чабса мени сыйлы джуртума,
Сермеширме, кылычымдан къан тама,

Мени джуртум — мермер, сослан къаяла,
Алан къала — кърурчдан кючлю къадама.

«Алан», — дейме хар кюн сайын шохума,
«Алан», — дейме хар кюн сайын ахлума.
«Миллетинги аты нед?» — деб сорсала,
«Алан» — дегиз мени миллет атыма.

Тамыр болмай, кёгет этмез бир терек,
Керек болмай, сёз чыгъармаз тил, джюрек.
Алания — тамырыбыз, джерибиз,
«Алан», — десек, кёлтюрюлед кёлюбюз.

МЕНИ МИЛЛЕТИМ

*Къарачай халкъ Азиядан
туугъан джерине къайытхан кюннге*

Мени миллетим аллай миллетди,
Тауну, къаяны джурт этген.
Ташны-агъачны, сууларын сыгыб,
Мийик къалала ишлеген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Кийик тарпанны ат этген.
Арпа бюртюкню, алтын нартюкню
Джигит нартлагъа хант этген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Тау табигъатны мюлк этген.
Кийик архардан къочхар къурагъан,
Кийик эчкини кютю этген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Тау маралладан акъ алгъан,
Гыпы бюртюкден джан дарман этген,
Анга шагъатды акъ айран.

Мени миллетим аллай миллетди,
Барлакъ тарыдан тюй этген,
Къая ташладан къала ишлеген,
Сослан ташладан юй этген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Халал къыйыны токъ этген,
Ташны орнуна, аш бла уруб,
Къанлы джаулану шох этген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Отлукъ ташладан от этген,
Темир тёшледе кылыч къатдыргъан,
Къоргъашын таудан окъ этген.

Мени миллетим аллай миллетди,
Джуртун джауладан кърюучу,
Хоншу миллет бла шохлукъ джюрюттен,
Керек кюн билек болуучу.

Ол Азияда азаб заманда
Джерге бараза тартханды.
Аны къолу бла сюрюлген бачха,
Сабан, сад чомарт чакъгъанды.

Мени миллетим узакъ джуртлада
Кёб къыйынлыкъ чекгенди,
Топуракъ къумдан къум шекер ишлеб,
Мырдыны мамукъ этгенди.

Тыш джаулагъа да, ич джаулагъа да
Онг бермегенлей ёмюрю,
Къарачай миллет ёсюб барады,
Кесини сыйын кёлтюрюб.

«Бирликде — тирилик!» — дегенди Къарча.
Къадама ташны салгъанлай.
Къадау таш тебмез, артыклыкъ джетмез,
О, бирлеш, бирик, Къарачай!

Антына тёре, джуртуна ие,
Джамагъат джашар апчымай.
Эле джангырыб, шахарла орналыб,
Алгъа атлайды Къарачай.

Уллу Аллахдан тилек тилейим:
Унутулмасын тюз иннет,
Насыблы болуб, джашнаб джашасын
Къарачай деген тау миллет.

МИНГИ ТАУ

Къарны, бузну да кѣлтюре,
Сен бел къатдырыб, джаш болуб,
Мийик тауланы тѣрюнде
Ёхтем тураса, баш болуб.

Минги Тауум, Минги Тауум —
Кавказ таулада тамада,
Кече-кюн да джылтырауунг,
Тейри джарыкъча, тамаша.

Тѣгерегинге нюр бериб,
Кѣкню тѣбюнде агъара,
Мийик тахтагъа миндириб,
Шыйых ишлеген минара.

Отлукъ ташладан отджагъа,
Мермер ташларын — босагъа,
Сени джаратхан табигъат
Бизге бергенди саугъагъа.

Сени джагъангы аманат
Этгенле бизге аккала,
Сен бизге ата тохана,
Заман оймазлыкъ акъ къала.

Сени сыфатынг къыблама,
Сени суратынг дууабыз,
Узакъ кетсек да, сагъына,
Сеннге таяныб турабыз.

МИНГИ ТАУНУ ТѢППЕСИНДЕ

Минги Тауну башына
Атха миниб чыгъалмай,
Нарт ёмюрле кетдиле,
Муратлагъа джеталмай.

Джомакъ айтхан керти эсе,
Бурун бир къыз чыкыгъанды,
Мѣлек болуб, кеси да
Андан кѣкге учханды.

Бу таурухну кери этиб,
Джетер ючюн муратха,
Тау киришде Къарачай
Атджер салгъанд кѣб атха.

Заман кеси сайлайды
Тау эллени джашларын,

Батыр болуб хорларгъа
Минги Тауну башларын.

Аркъан атыб тутдула
Юч тарпанны тулпарла.
Джолгъа таукел чыкдыла,
Джигитликни сынаргъа.

От чагъады атланы
Тагъайлары-наллары,
Кюрт, бугъой да тыймайды
Ёхтемлени алларын.

Джюрюшлерин бузмайын,
Буз чыранда атлайла,
Тау киришни башындан
Дуниягъа къарайла.

КЪАРАЧАЙ АТЛА

Сиз тынгылагъыз, мен а айттайым
Къарачай атны хапарын.
Джети ёмюрню чарсха чабады
Кавказ таулада тарпаным.

Къарачай атла, къарачай атла,
Кѣзлери — джаннган джуддуздан,
Тейри адамы салгъан суратла,
Джаллары къара къундуздан.

Къарачай атла, къарачай атла,
Къошун туякълы, къошкъулакъ!
Сыртларыгъыздан аждагъан нартла
Тартханла джаугъа от садакъ.

Сюрюю кютдюгюз, сабан сюрдюгюз,
Бойнугъуз берчен толгъунчу.
Туу белигизде бизни элдигиз,
Къурч наларыгъыз тозгъунчу.

Ненча келинни сиз келтирдигиз,
Файтоннга байракъ такъдырыб.
Ненча байрамда ёчле алдыгъыз,
Генджа тайланы чабдырыб.

Ненча ат къайтды туугъан таулагъа,
Атлыла тартмай башларын,
О, ненча ата, ана сакълайла
Урушда къалгъан джашларын?

Сюрюлюб кетдик сюйген тауладан,
Ким этди джуртха иелик?
Сакълаб турдугъуз тау этеклени,
Аскерчилеча, сюелиб.

Эй, Минги Тауну сууундан ичген
Ат сарыджилик болады.
Энди уа аны дюлдюр атлары
Дунияда ёчле алады.

КАРАЧАЕВСК — ШОХЛУКЪ ШАХАР

Босагъангда таулу къыз,
Берген киби джюрегин,
Алгъыш аякъны алыб
Узатады билегин.

Карачаевск — тау шахар,
Ачыкъ болуб джюрегинг,
Чакъырады шохланы
Сени шохлукъ билегинг.

Уруннганны саугъасы —
Сени тепсинг — берекет.

Сен — шохлукъну къаласы,
Туздамынгдан тигим эт.

Тёрт джанынга къаяла,
Нартла киби, сюелиб,
Къарайдыла къууана,
Къарнашлыкъгъа къаш кериб.

Тау шахарым — шохлукъну
Бузулмазлыкъ къаласы.
Тау башладан баш болсун
Адетлеринг, намысинг.

ДОММАЙ

Бурун кийик доммайла
Тутушуучу талала —
Тоханала — салыныб,
Нюр чыракъла джаналла,

Кёюнгде кюн таякъда
Алтын окъа согъалла.
Кюмюш шоркъа чат суула
Джылтыраб, джаныб агъалла.

Альпинистле, туристле,
Ыранлагъа минишиб,

Тау башлагъа чыгъалла,
Къушла бла эришиб.

Тюрлю-тюрлю хансларынг
Джашил нюрге бояла.
Доммай, сени кёргенле
Къарамынгдан тоймайла.

Къарнашлыкъны, тенгликни
Отун шынкъарт этейик.
Шохлукъ отну джылыуун
Биз тенгеле берейик.

ТАМБИЙ КЁЛ

Тансыкъ болуб тюрсюнюнгу кёрюрге,
Къум тюзледе кёб кюнлени изледим.
Башым бла учхан турна сюрюуден,
Кёкте къараб, хаух къанатла тиледим.
Кёлюмдеги тансыгъымы тегерге,
О, Тамбий кёл, кесим салыб келгенме.

Тау этекде сенден терен кёл болмаз,
Ариулукъда сеннге киши тенг болмаз.
Айла, джылла ётселе да арадан,
Мени сеннге сюймеклигим кем болмаз.
Кёлюмдеги тансыгъымы тегерге,
О, Тамбий кёл, кесим салыб келгенме.

Джангы айгъа, тийген кюннге аманат
Этиб, сеннге мен кёб салам ийгенме.
Кёлюмдеги тансыгъымы тегерге,
О, Тамбий кёл, кесим салыб келгенме.
Джазча, джашнаб, бетинг джарыкъ ышара,

Джокъду сени тубанынг, не булутунг.
Туугъан джуртта табигъатны кюзгюсю,
Сени кёрюб, къыйын джолну унутдум.
Кёлюмдеги тансыгъымы тегерге,
О, Тамбий кёл, кесим салыб келгенме.

ТАУ АШХАМЛА

Алтын кюн батад, кюле-ышара,
Тау шоркъалада джууунуб,
Джашил наратла, субай бусакъла
Шош джукълайдыла кьубулуб.

Кёксюл ингирде шохлукъ от джанад,
Ёзенни ичин джарытыб.
Сейирди джазыу: айырыб кьояд,
Джашау джоллада танытыб.

Тау ашхамланы сен да суй, ариу,
Мен да бир кемсиз суйгенме.

Ингир кёзюуде от джарыгында
Сени биринчи кёргенме.

Ашхам кёз байлайд ингир алада,
Сени зар кёзден джашыра,
Биз олтурабыз таза хауада,
Джаннган отчукъну ышыра.

Джюрек джюрекни сёзсюз ангылайд,
Суймеклик болса джюрекде.
Былай огъурлу насыб ашхамла
Келиб турсунла хар кюнде.

ТУРНАЛА

Къайры кетиб барасыз
Сиз, турнала, тизилиб?
Ючкюл болуб сафыгъыз,
Кёк хауада сюзюлюб?

Турнала, ой, турнала,
Сиз мингмегиз, джюзмегиз?
Джюрек къылны юзгенча,
Джибигизни юзмегиз.

Джол усталыкъ этеди
Тамадагъыз — ал турна.
Джыйганд сизни, ёлчелеб,
Узун джибни сафына.

Тубан тыйыб, джел уруб,
Кёзю къандан толса да,

Баш турна алда барлыкъды,
Джол азыгъы болса да.

Ана джуртха тартады
Табигъатны къылыгъы,
Турна джюрек сезеди
Туугъан джерни кырдыгын.

Кёрюнелле кёзюне
Кёлле, джашил къамишле,
Кёзюн къырау басса да,
Кёл этеди сюрюуге.

Джуртларында сакълайла
Сууумагъан уяла,
Ол себебден учалла
Туугъан джерге турнала.

КЪОШ ДЖАНГКЪЫЛЫЧ

Лисан джангур, таза джууб,
Джаз кырдыха суун тѣкдю,
Табиғатны нюр туудугу —
Къош джангкылыч — тууду кѣкде.

Эгиз тууган къош джангкылыч,
Къош мени да кычагынга.
Кетме, кетме сен ашыгыш,
Бѣле огъур ийнагынга.

Кѣк Тейрини деу уланы,
Эки кылыч тагыб белге,

Джылытыраукъ джурунланы
Кесиб атад джерге, кѣлге.

Аны алтын аркъауунда
Кюн таякъла ойнадыла,
Аны окъа белбауунда
Джибек халы сайлайдыла.

Джууукълашсам, арлакъ тебе,
Сукъландыра алтын джая.
Тиялмайды анга тѣппем,
Узаяды, хаман тая.

АЛГЪЫШ

Огъурлу болсун келген келинге
Ол ѣтген джангы босагъа.
Игилик кирсин ол кирген юйге,
Къууанчдан толсун отджагъа.

Эй, сюйюмчюлюк айтыгъыз
Джууукълагъа, тенглеге.
Къууаныб, алгыш этигиз
Джангы къуралган юйюрге.

Къарачай таула бир мийикдиле,
Кѣкге джетеди бойлары.

Кюеу, келин да, насыблы болуб,
Узакъгъа барсын тойлары.

Таулада хауа таза болады,
Кѣллери анга ушасын.
Джангы юйдеги, кюле-ышара,
Къууанч тыбырда джашасын.

Къобанны суу таркъаймагъанча,
Ашхы адетле барсынла,
Къралгъа, халкъгъа халал урунуб,
Махтау да, сый да табсынла.

АНАМ

Бауурунга тогъуз ай бла тогъуз кюн
Солуб турду джюрегинг бла джюрегим.
Ма бюгюн да аузумда акъ сютюнг,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Джамчы этиб, бизге къутас чачынгы,
Бизни ючюн чыммакъ этиб башынгы,
Сен тынгылы ашамайын ашынгы,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Билеклеринг беш бешикни кѣлтюрдю,
Джюз аджалдан бизни сакълаб ѣсдюрдюнг,
Босагъангдан джашау джолгъа ѣтдюрдюнг,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Къол аязда ийне бла оймагъын,
Сабан ызда къолдан тюшмей орагъын,

Иш юсюнде берч болуб он бармагъын,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Тюзде къалган атам тюше эсинге,
Урушда ѣлген къарнашынг бла сѣлеше,
Джангыз кызынг сау кѣрюкюб тюшюнгде,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Дунияда ненча миллет, ненча джан,
Ах, анадан сыйлы болмаз бир инсан,
Аурууунга мен излейим джан дарман,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Мен борчуму бир кесегин тѣлейим:
Илен табыб, сеннге балхам ийлейим,
Турна тутуб, санга къурман этейим,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Акъ урса да бюгюн мени чачыма,
Туугъан кюнден бери суюген джашынга,
Къор болайым, анам, сени джанынга,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам.

Кючюм джетмейд сени ёлюмсюз этерге,
Болджал джетди айырылыб кетерге,
Аджал келди бизни сенсиз этерге,
Балдан атлы, джандан татлы, ой, анам!

УНУТ, ДЕЙЛЕ

Унут, дейле, бешик джырны.
Унут, дейле, тау бауурну,
Кесинг ёсген юй тыбырны,
Туугъан джерде от джылыуну.

Унут, дейле, акъгъан сууну.
Тау киришни, кавказ бууну.
Унут, дейле, киндик бауну.
Унут, дейле, Минги Тауну.

Унут, дейле, туугъан элни,
Бабаларынг джатхан джерни.
Унут, дейле, ана тилни.
Унут, дейле, миллет тинни.

Унут, дейле, сен аланы.
Сюй, дейдиле, сен къумланы.
Унут, дейле, халкъынгы атын.
Къурут, дейле, аны шартын.

Унут, дейле, мындан ары
Эркинликни къанатларын.
Бу кишенде турлукъдула
Ёмюрлюкге туудукъларын.

Алай а мен тюзлюк тауну
Дагъан этиб, тиреб белни,
Къаты тартыб белибауну,
Аздырмайма таукел кёлю.

Сагъынама туугъан элни,
Атам-бабам суюген джерни.
Мен ангымы ат этеме.
Тийген кюн бла ант этеме.

Тохтамайын къанлы джауум,
Байчы болуб къычырады.
Туу гёджебим — Минги Тауум,
Сыртына алыб къутхарады.

Джан да, эс да хош болмайды
Артыкълыкъны бугъоуна.
Эркин джюрек бой салмайды
Зор душманны оноуна.

«Минги Тауну» мен джырлайма
Джан къыйналгъан такъыйкъада.
Мурат учады тохтамай
Эркинликни къанатында.

1945

ТАРЫГЪЫУ

Ай, Къызыл къум, ай, Къызыл къум, Къызыл къум,
Сен джел этме, къуйма кёзге зыгъыр, къум.
О, Кериуан къыргъан джуддуз, джарыкъ джан,
Къайдад бизни алыб келген кериуан?

Джангы джуртум — дангыл сыртлы Къазахстан,
Дастарханын кенг джасайды къонакъбай,
Сабан чыпчыкъ умут юзмейд уядан,
Мени уям, туугъан джерим — Къарацай.

Ким айтса да, мен къалалмам былайда:
Исси къумда джаным саулай кюеме,

Тузлу суулу, чыгыанакълы талада
Мен таулары бузун кюсеб ёлеме.

Эй, душманым, мени узакъ атсанг да,
Байласанг да аягъымдан-къолумдан,
Тюз тёппемде къамчи ойнатыб турсанг да,
Ёнгелемем мен Къарчаны джуртундан.

Керки бла саз топракъ ойган, къой,
Къазсам да мен Темир тауну ташларын,
Шимал джуртха буз сюммек этиб джой, —
Унутмазма Минги Тауну башларын.

Ай, Къызыл къум, ай, Къызыл къум, Къызыл къум,
Бош джел этме, къуйма кёзге зыгъыр, къум.
Къайдаса сен, о, танг Чолпан — суююмчю,
Кюн аллында белги бериб джюрюючю?

Эй, Кериуан кыргъан джуддуз, джарыкъ джан,
Къутхар мени миллетими палахдан.
Къайдад бизни алыб келген кериуан,
Барлыкъ тюлмюд ол ызына джангыдан?

1944

ТИШИРЫУ АТЛА

Чынкъыз, Къутлукъыз, Гошаях къала —
Бай Бийчесынны сыртлары,
Тиширыу атла, тиширыу атла —
Ариу джуртланы атлары.

«Джибек» атайла, «Мёлек» атайла,
Сыйлай кызыланы атларын.
Алай суюгенле къарачай къартла
Тиширыулары шартларын.

«Къарылгъач», дейле, «Кёгюрчюн», дейле
Джашла суююмлю кызылагъа,
Бармакъ учуна туруб тепсейле,
Къанат къакъгъанча учаргъа.

«Джуддуз», дейдиле, «Къундуз», дейдиле
Тау бийчелеге учула,

«Айджаякъ», дейле, «Акътамакъ», дейле
Суюгенлерине джырчыла.

«Джаухар» атайла, «Алтын» атайла
Кюмюшню джоннган устала,
Кюмюшден сыйлы, алтындан багъа
Мен не айтайым атынга?

Файгъамбар суюген шыйых шахарла,
Багъалы Мекка, Медина.
Сен да, алача, сыйлыса манга,
Къурман болайым джанынга.

Патчах, хан болса, суюген къатынын
Тюшюред кърал ачагъа...
Мен а, джюрекге джазыб, атынгы
Тутама хаман тахсада.

КЕК ТОЛКЪУНДА АКЪ ДУУАДАКЪ

Къанатлыла башыбыз бла учалла,
Кюн да кёзюн джерге ачыб ышарад.
Джолдан узакъ болмай, бир акъ дууадакъ
Кёксюл кёлде, къар джуммакъча, агъарад.

Сейир тюмюд, къыш аллында табигъат
Тазалыкъны, ариулукъну излейди.
Джер юсюнде джан, джаныуар, къанатлы
Келлик къышха тазаланыб тюбейди.

Кёл ичинде акъ дууадакъ, джууунуб,
Къанат кериб, чабыб, учуб ойнайды.
Сора тохтаб, бурну бла суу алыб,
Сыртын, бойнун, акъ ёшюнюн чайкъайды.

Кёксюл кёл да, ол чайкъалса, чайкъалыб,
Ол тохтаса, сабыр болуб тохтайды,
Дууадакъ а, ариулукън кёрюрге,
Бойнун созуб, суу кюзюге къарайды.

Джел аяз да кенге тохтаб, туракълаб,
Толкъунла да, белляу айта, ийнакълаб,
Суу тамчыла тёнгерейле юсюнден,
Къанатында, бойнунда да джылтыраб.

Башын салыб сол къанатны тюбюне,
Джюрегини ургъанына тынгылай,
Шош толкъунда акъ дууадакъ чайкъалад,
Рахатлыкъны тенгизине батханлай.

Джашил назла суу ичинде, баш уруб,
Черс берелле ариулукъну аллында.
Кёксюл кёлню суу сураты — акъ къызы —
Тохтагъанды сабыр джюзген толкъунда.

Кёл сюзюлюб, тюрсюнине базыныб,
Кюзюсюне мийиклени чакъырад.
Ариулукъну, тазалыкъны патчахы —
Акъ дууадакъ кек толкъунда чайкъалад.

МЕНИ ДЖЫЛЛАРЫМ

Мени джылларым — кёчген кериуан,
Узакъ джоллада айланган,
Сен мени къайры алыб бараса,
Ётюб тюзледен, тауладан?

Мени джылларым — кёчген кериуан,
Отну, сууну да сынагъан,
Къайры элтсенг да, ызыма къайтар,
Айырма Ата джуртумдан.

Мени джылларым джюксюз кериуан
Болмасын, ансы мен мындан

Аркъан атарма келлик ёмюрге,
Иш кёб — ёлюрге джокъ заман.

Мени джылларым — джюклою кериуан,
Балагъы джолда ашалгъан.
Бек насыблыма, Насыб къалагъа
Джангыз бир ташчыкъ салалсам.

Мени джылларым — кёчген кериуан,
Узакъ джоллада айланган.
Сен мени къайры алыб бараса,
Ётюб тюзледен, тауладан?

АТА ДЖУРТУМА

Мени санга байлагъан,
Джазыу берген юлюшдю,
Толкъун кибик къайнагъан,
Таркъаймагъан бир кючдю.

Джулдузунгу, кюнюнгу
Седрет алтын къыппасын,
Бютеулей ёмюрюмю
Ата джуртха байласын.

Соз узакъгъа кюн сайын
Джолларымы къайишин,
Хаман байланыб барсын
Сени бла хар ишим.

Бюсюреу этеме санга,
Сен буюргъан джазыугъа:
Джангкылычны тогъайын
Чарх этиб бер барыргъа.

Таш кёлтюрюб турсам да,
Сау ёмюрню сыртыма,
Сюймеклигим сай болмаз
Мени сыйлы джуртума.

Не этсенг да разыма:
Насыблы, не джазыкъ эт,
Алай а ёлсем, башыма
Топрагъынгы джастыкъ эт.

КЪАРАЧАЙГЪА ДЖЫР

Узун, узакъ заманлада,
Тауларынгы тубан басыб,
Джомакълада, джырларынгда
Сен излединг халкъгъа насыб.

Къол аязгъа чыракъ алыб
Излесенг да дюн-дунияда,
Къарачайдан ариу къайда,
Изле да кёр джер башында.

Кюн тегеди сеннге нюрюн.
Джайынг да — джай, кышынг да — джай.

Тейри берген сыйлы тёрюм,
Ата джуртум — тау Къарачай.

Ташынг — алтын, суунг — кюмюш,
Бал агъады туздамынгдан.
Джокъду сени айырыр кюч
Минги Тауну тамырындан.

Къарачай къой юзюк болсун,
Къарачай ат джюрюк болсун,
О, Къарачай, сени сыйынг,
Тауларынгдан мийик болсун!

БАГЪАТЫРЛАНЫ ХАРУННГА

Къарачайны къаплан кёллю уланы.
Миннген атынг окъла ётмез къадамад.
Уруб ётдюнг Днепр, Дунай сууланы,
Узакъ джерге элти узун къазауат.

Танка полкунг джолгъа чыгъыб тебресе,
Джер тебрениб, кёк кюкюреб башлаед,
Урушлада джаутгъа тюбеб, сермесе,
Душманланы, къуш тюгюнлей, чачаед.

Не кечеле, къаллай кюнле кетдиле,
Джайла, кышла талай кере ётдюле,
Танкистлеринг джигитликле этдиле,
Кёб джерлеге ала эркинлик бердиле.

Кёкюрегинг, Илкер кирик, джашнайды
Кърал берген орден, медал саугъадан.
Совет халкъны бёгек джашы, тулпары,
Махтау сеннге туугъан Кавказ тауладан!

АРХЫЗ ДЖУЛДУЗЛА

Архыз башында ингир алада
Наныкъ суу тѣгюб бояула,
Мен, нѣгер болуб, кетиб барама
Сени биргенге, джаяулай.

Архыз джулдузла — джаухар джулдузла,
Джарыкъ тиеди толгъан ай.
Субай наратла, джюрек кыллача,
Сени атынгы шыбырдай.

Тюз къатыбызда ашхам джулдузла
Бизге ышарыб джаналла.
Чыммакъ сют кирик, муртху терекле
Артыкъ да ариу чагъалла.

Бир кѣзюледе джулдуз учады,
Сызганы кѣкню джарытыб,
Учхан джулдузча, сен кетиб къалма,
Кесинги манга танытыб.

Эсде тутарма, сен да эсде тут,
Джулдуз ыз кѣюуб учханын,
Кѣкде элия джашнагъан кирик,
Сюйдюрюб тангны атханын.

АЛТЫН ДЖУМАРЫКЪ

Алтын къанатлы сейир джумарыкъ
Сен болурмуса, билейим.
Манга сюймеклик хауа келтирген
От къанатынга тиейим.

Сюйдюрдюнг эсе, кюйдюрдюнг эсе,
Энд мындан ары джандырма,
Джаннган джюреки ал да суугъа ат,
Сен атхан сууда барырма.

Дуния зауугъум, алтын джумарыкъ,
Бизни тийреде уя сал.
Алтын тохана ишлетир эдим,
Кетмей къалыргъа унасанг.

Къанатлы хаман учуб турмайды,
Солуу алады кѣзюуге.
Сени ауазынг керек болады
Джюрек джырыма эжиуге.

Ашыкмагыз... Анга иги
Не аман, дерге.
Аны ол халда сакларыкды
Заман, дерге.
Не уа онгузну ыхдырыгъа,
Джанлатыргъа,
Неда онглугъа джалыныргъа,
Джалатыргъа.

Айтыу барды: «Кимни — аллы,
Кимни — арты».

Алктын аны — джолоучуну —
Джолу джарты...
Ахыр кюннге не болумда,
Къалай джетер?
Джетгинчиннге чырмау чыкъса,
Къалай этер?

Джолун бошаб, тынчайыгъа
Кёчсе саны —
Ишин толу багъаларгъа
Боллукъду аны.

ДЖАНЫМДАН ДА БАГЪАЛЫ

Ёмюр деген — ётюб баргъан
Бир кеме.
Ол кимни да миндиреди
Бир кере.
Умут деген — насыбланы
Джюгени,
Джашау деген — джюреклени
Сюйгени.

Джылыны джайы кетиб, къачы
Джетгенча,
Джашлыкъ кетиб, къартлыкъ джетиб
Къалгынчы,
Бир заманда къарт атама
Этгенча,
Мурдар аджал татлы джанны
Алгынчы,

Мени къастым — урунууну
Ийнакъдай,
Терсни терсча, тюзню тюзча
Кёрюрге.
Ёмюр бла бирге неда
Алгъа атлай,
Ата джуртха къыйынымы
Берирге.

Джашау сейирд, джан татлыды.
Аланы,
Не джашырыу, бек сюеме
Кертиси.
Джашауумдан, джанымдан да
Багъалы —
Ата джуртум!
Ана тилим! —
Экиси!

КЕТИБ БАРАМА

Кетиб барама, сейир дуниягъа
Кёб сагъыш эте,
Джолум къысхара, кючом кемее,
Ёмюрюм ёте.

Джол узакъмыды, джол джууукъмуду, —
Билмейме аны.
«Узакъды, де да, бар да тур!» — дейди
Къадарны айтханы.

Аджалым джетиб тура эсе да,
Ол да белгисиз.
Мени ёмюрюмю ёлчесин къадар
Салгъанды менсиз.

Мен ангылагъан: ётгени сайын
Кюн неда кече,
Къысхадан къысха бола барады
Мени ёмюр ёлчем.

Бирге джаныңдан къорай баргъаны
Кесиме ачыкъ.
Аргъысына уа къошула болмаз
Чыртдан да бир джукъ.

Бу барыу мени элтирик болур,
Барса, келмезге.
Не ючюн десенг, киши да туутгъан
Болмаз ёлмезге.

КЕТГЕНДИЛЕ ТАУЛАГЪА (90-чы джылла)

Аякъларым джюрюйдюле,
Къулакъларым эшите;
Булбул тилим сёлешеди,
Эки къолум иш эте.

Ёпкем солуй, кёзюм кёре,
Джюрегим да урады,

Хаух джаным а, излегенин
Табалмайын турады.

Ол излеген: намыс, насыб
Табылсала саугъагъа.
Ала уа, кийикле болуб
Кетгендике таулагъа.

КЪОЛ ДЖАУЛУКЪЧУГЪУМ

Атамдан къалгъан къол джаулукъчугъум!
Сенден багъалы болурму джугъум?

Бетими сууун сюртмейме санга,
Къолуму кирин джакъмайма санга,
Не ючюн десенг, алай этерге
Тыйыншлы тюлдю, артыкъ да манга.

Кёзюмден яыкъгъан исси джыламукъ,
Мен сени бла сыйпасам аны,
Джарыкъ кёрелле мыдах кёзлерим,
Себеблик бере ол сыйпалгъаны.

Ич хурджунума салама сени,
Алай, мылылай, бетими сылаб,
Сора мыдахлыкъ ташлайды мени,
Ары деричин турсам да джылаб.

АНАМЫ БИР КЁРЮБ

Анангы кёрюрге
Джап-джангыз бир мадар:
Джап-джалан аякълай
Бу джолну кет да бар,
Ёмюрюнг джаяулай,
Къарамай артынга,
Туз джюклеб сыртынга,
Къыйналмай ахлунга,
Муратынг толлукъду,
Анангы кёрлюксе,

Алай а, не келсин:
Олсагъат ёллюксе, —
Деселе да меннге,
Чыгъар эдим джолгъа:
Къууанч бла аджал
Экиси да алда!
Джашаргъа да сюе,
Кёрюрюм да келиб,
Ёлсем, ёлюр эдим,
Анамы бир кёрюб!..

ТЁРТ ТУКЪУМ

Хар адамны төрт тукъуму —
Бири бла джазад атын.
Эрге барма сен алагъа,
Не уа аладан алма къатын.

Келин алсанг, къыз берсенг да,
Ол төрт тукъум сакълансынла.

«Тау адетни тутады!» — деб,
Сени бла махтансынла.

Туудугъунг да къатышмасын,
Төрт тукъумну төлюсюне.
Къарачайны бу джоругъу
Юлгю болсун Джер юсюне.

ХАР БИРИБИЗГЕ

Кесими тынчлыгым —
Юйюме кёре.
Юйюмю тынчлыгым —
Элиме кёре.
Элими тынчлыгым —
Къралгъа кёре.
Къралны тынчлыгым —
Дуниягъа кёре...

Чынг улу тынчыкъ
Дуниягъа болсун!
Андан да улусу —
Къралыбызгъа!
Андан да улусу —
Бизни элибизге!
Андан да игиси —
Хар бирибизге.

НАСЫБ БОЛСА

Ётген ёмюр, айтылган сёз,
Атылган окъ,
Ючюсюн да къайтарыгъа
Чырт мадар джокъ.

Насыб болса, ётген ёмюр
Джараб ётер.

Айтылыр сёз магъанадан
Артмакъ этер.

Атылыр окъ, атылыргъа
Керек болмай,
Джюрюмеген ача кибик,
Къалыб кетер.

БОЛМА СЕН АЛАША

Кюнюнг ашхы болсун,
Чыгъалмагъан тауум!
Къачхы терегими
Акъ чакъгъан сылтауу.
Булутлу кёгюмю
Джуддузлу чууагъы,
Умутлу кёлюмю
Нюр джарыкълы чагъы.

Кюнюнг ашхы болсун,
Учунган муратым!
Адамлыкны шарты,
Насыбны къанаты,

Къарангы кечеми
Шыбыла чырагъы,
Мыдах джюрегими
Талпыныу ийнагъы.

Кюнюнг ашхы болсун,
Миналмагъан тауум!
Илгизлик насыбны
Ачалмагъан дауу...
Ол миналмайды деб,
Болма сен алаша —
Джетергеди къастым,
Тенгеше, джанаша.

ОНГСУЗ БЛА ОНГЛУ

Кюнлерим келиб кетелле,
Аджалым таба этелле...
Алына баргъан ишим джокъ,
Иш баджарыгъа кючюм джокъ.

Дуния бир сейир джомакъды,
Тюзлюк бир келир къонакъды.

Джолоучулукъда джашайды,
Джылыны чагъына ушайды.

Келсе, джоругъун салады,
Кетсе, джугъусу къалады.
Ол узакъ аякъ урмайды,
Басылыб, джашаб турмайды.

Джашау чыгана терекди,
Орта-орталары кёгетди.
Чыганаалары чанчыла,
Кёгетлери уа — татлыла.

Къарыулу къоллукъ салады,
Сюйген кёгетин алады.
Онгузну джокъду къоллугъу —
Къуру да алайды боллугъу...

Къагъылгъан терек — онгузну,
Къагъыллыкъ терек — онгуну.
Буду джашауну джоругъу —
Къуру да алайды боллугъу...

Къарангы тарлыкъ — онгузну,
Джылыулу джарыкъ — онгуну.
Буду джашауну джоругъу —
Къуру да алайды боллугъу...

Дуня — бир сейир джомакъды,
Тюзлюк — джашауда къонакъды.
Иги боллукъ эд джерлешсе,
Онгуз онгугъа тенглешсе.

Онгуз онгугъа тенг болмаз,
Тюзлюкню атасы келсе да.
Эки эгизни да бири — онглу,
Ана бирча тенг кёрсе да.

* * *

Айран ичген къыйын тюдю —
Ийнек кютген...
«Эрге баргъан къыйын тюдю,
Этек бюкген...»
Ийнек кютген, аны саууу,
Къарагъаны,
Урудан да, бёрюден да
Сакълаб аны.
Орну, сютю, бузоууну
Къайгъылары.
Айран болмаз,
Этилмесе муну бары.

Эрге баргъан, къайын юйню
Сыйын кёрсе,
«Ау бла кирдим, сал бла чыкъмай,
Чыкъмам!» — десе.
Ана болса, тенглик эте,
Баргъанына.
Этек бюге билед, дерге
Боллукъду анга.
Этек бюге билмегенлей,
Барсанг эрге,
Тартмаз насыб эр юйюнде
Сени төрге...

ТАБЫН ЭТЕЙИК

Биринчи тенгим — шохуму шоху.
Экинчи тенгим — джаууму джауу.
Ючюбюз бирге сейир джашайбыз,
Болмай кишини кишиге дауу.

Шохуму шоху шохума келсе,
Менсиз тюбешиу болмайд алада.

Джаууму джауу джаууму кёрсе,
Меннге да базыб, селешед анга.

Биз — төртёуленбиз... Джауум а — джангыз,
Ол да келишсин! Биз да кечейик!
Сёз да бир болсун, иш да бир болсун,
Тюзюн айтайыкъ, табын этейик.

ТАТАЛЫ БЛА АЧЫ

— Бир затым барды да,
Аллы балдан татлы,
Арты туздан ачы.
Бил! Билалмай эсенг,
Эл бер да, тынгыла,
Мен айтайым ачыкъ.

— Бек кёб сагъыш этдим,
Хар къалайгъа джетдим.
Билалмайма, тюзю,
Озса да санга озсун,
Айт сен ол затынгы,
Бердим Сарытюзню.

— Да, Сарытюзю да,
Игилиги — бери,
Аманлыгы — кери,

Ол да неди десенг,
Джаш кёзююм бла
Къарт заманым мени.

ЭНТДА

Энтда кетди ёмюрюмден
Бир кечем.
Энтда келди эски джерге
Джангы танг.
Энтда узайды бюгюнюмден
Тюненем.
Энтда джашайд туу санлада
Даулу джан.

Энтда тюшдю джангы оюм
Эсиме.
Ал кюнюнде битмегенни
Бошаргъа.
Энтда умутум борчлу болду
Кесиме.
Насыблагъа джангы насыб
Къошаргъа.

АУУР СЁЗ

Дженгил адам
Ауур сёзю кёб айтыр.
Айтыр-айтмаз,
Сокъураныб, терк къайтыр.

Гинасуу да,
Къоргъашын да, алтын да
Дженгилдиге
Ауур сёзю къатында.

Айтханы уа —
Отха салам атханча,
Къайтханы уа —
Джукълатыргъа чабханча.

Ол ётгенча,
Бояу сингмез, окъ ётмез,
«Къылыч джара
Битер, сёз джара битмез!»

ЁГЮЗ БЛА КИТАБ

Эки ёгюзю, бир арбасы,
Джарлы киши,
Узакъ джары кетиб бара,
Бир иш тюшюб,

Миндиргенди, джолда тохтаб,
Джолоучуну.
Хапар айта келгенди да,
Ол учунуб,
Бир китабны кёргюзгенди
Арбачыгъа.
Сора арбачы: «Сат!» — дегенди,
Болмай чыдаб.

— Китаб гитче болгъанлыкъгъа,
Багъасы — улуу!
Бир ууанык бериб алдым
Бюгюн муну.
— Ёгюзлени бирин ал да,
Разы бол!..

Сёз бегиди... Экиси да
Тутдула къол.

Ол китабха къарады да
Къатыб къалды.
Бир ёгюзюн бериб, аны
Сатыб алды.
Къайтды юйюне, кёкюрегин
Ёхтем къагъа.
Ёгюз бла тенг джегилиб
Боюнсхагъа.

Бир къауумла арбачыгъа:
«Тели!» — делле.
Бирсиле уа: «Джокъду эсинде
Кеми!» — делле.
Мени сартын, сагъыш этсенг,
Акъял бёлюб,
Былайлагъа «тели», деген —
Кеси телид.

* * *

Умутладан учунуула
Туугъанлай,
Талпыулары джангылары
Ёсдюле.
Муратыма джетеде деб
Тургъанлай,
Тыйгычларым джолларымы
Кесдиле.

Огъай! Тыйгыч джолуму чорт
Кесе да,
Аны хорлар умутуму
Кесалмаз.
Къаршчылыкъ кюч, къар джаугъанча,
Ёссе да,
Насыбымы алай эрек
Эталмаз.

АБЕЗЕК

Абезекге бара-бара,
Бара-бара-бара.
Мен сёлеше, сен илеше,
Сакъла, къулакъ сала.

Сюймеклигим — джюрегими
Учундурган джюгю.
Тойну-оюнну несинден да
Абезеги иги...

Балдан джалагъаным сайын,
Джаларым келеди.
Сеннге къарагъаным сайын,
Къарарым келеди.

Балдан джалай, сеннге къарай
Турурум келеди.
Сени эсинги мен кесиме
Бурурум келеди.

Ий, менмеми? Насыб басыб,
Бу сейир болумда.
Сюйгенини къолун элтген
Кесини къолунда?!

Абезекде келе-келе,
Келе-келе-келе.
Кёрген-кёрген экибизге
Акъллары бёле.

Ышаргъанынг джюрегими
Къллары бурады.
Ариулугъунг кёзлерими
Ичинде турады.

Балдан джалагъаным сайын,
Джаларым келеди.
Сеннге къарагъаным сайын,
Къарарым келеди.

Балдан джалай, сеннге къарай
Турурум келеди.
Сени эсинги мен кесиме
Бурурум келеди.

Кёкюрегим джюрегиме
Тарлыкъ этеди.
Бир билегим экинчиге
Зарлыкъ этеди.

Зауукъ заман талпыу тёге,
Учуб ётеди.
Тёгерекге согулургъа
Кёзюу джетеди.

Ий, менмеми, мен тюлмеми
Бу сейир болумда.
Сюйгенини къолун элтген
Кесини къолунда?

Балдан джалагъаным сайын,
Джаларым келеди.
Сеннге къарагъаным сайын,
Къарарым келеди.

Балдан джалай, сеннге къарай
Турурум келеди.
Сени эсинги мен кесиме
Бурурум келеди.

Балдан тойдум, аны кёйдум
Бир кёзюуге дери.
Сенден а кёз аламайма
Бюгечели бери...

Абезекде кете-кете-кете,
Кете-кете-кете.
Сюймекликни сыйратындан
Джандетине ёте...

* * *

Саггыш этиб сёлешсек,
Ойлашыб, сюзюб,
Сенден ариу кызла да
Болурла, тюзю.

Алай а бир айтырым,
Бир эс бёл анга:
Мени кыарамым бла
Кыарамай, санга
Багъа бериу тюз тюдю,
Аны эсингде тут.
Мени сартын а джокъду
Сенден ариу чырт.

Бир ариулукъ ючюннге
Талпырыкъ тюлем.
Не уа: «Джаратама!» — деб
Айтырыкъ тюлем.
Сора барсанг ачылад
Ишни ахыры:
Хар кимден да артыкъды
Сени акъылынг.

Актылдан баш зат болмаз,
Джокъду аны озарыкъ.

Актылынг амалтын да
Тюлем кыызарыкъ.
Ийнени ийнек этесе,
Джюнню да — джибек.
Этиминги махтайла
Хар кимден да бек.

Этим да бек керекди
Джашагъан джаннга.
Этиминг амалтын да
Тёзерем санга.
«Ол билмеген джокъду», — деб
Айталла махтаб.
Билиминг амалтын да
Кыаллыгъем тохтаб...

Мени тауусуб баргъан,
Табдырмай тёзюм —
Ишленмеклигинг бла
Джарашу сёзюнг.
Бютюн бек джууукъ этген
Сеннге арамь:
«...Бери кел!» — деб тургъан ол
Илеш кыарамынг...

СЫЙРАТ КЁПЮР

Сюймекликден сыйрат кёпюр
Ишлегенме, излеб файда.
Бир кыулагъы — Нарсанада,
Бир кыулагъы — Кыарачайда.

Кёлтюрюмю? Ёдтюрюмю?..
Ишни табын насыб билir:
Бир беджени бёлеютдю,
Бир беджени — деменгили.

Ишленсе да сыйрат кёпюр,
Оюлукъду, билеме мен.
Бош бедженин бегитмесенг..
Джан аурута, болушуб, сен...

«Беги!» — десенг, бегиригед.
Сора, юсюне бирден мине,
Бирге-бирге ётер эдик
Сюймекликни джандетине...

СЕНИ ДЖАНЫНГ...

Сени джанынг тюшсе мени кюлума:
— Сюемисе сен мени? — деб сорурем.
— Хо, — демесенг, саллыкъ тюлем орнуна.
— Айт тюзюн! — деб, джууаб сакълаб турурем.

Айтырынга, эс джибериб, тынгылай,
Ууучумда эркелетиб тутарем.

— Хо! — демесенг, кёзюм кыймай турсам да:
— «Сюеме!» — деб айтдыргъынчы кысарем.

Сени джанынг тюшсе мени кюлума..
Сени джанынг тюшсе мени кюлума!
Сени джанынг тюшсе мени кюлума!
Сёзюн алыб, салыр эдим орнуна!..

СЕНИ КЁРЮУ

Кёргенликге, тоялмайма
Кёргенимден,
Кёрген сайын сукъланама
Кёзлериме.
Гокка кёрген — кёлге асыу,
Джаннга — кыйын.
Кыйналмайын туталырмы
Адам сыйын?

Сени кёрюу — кыйш сууукда
Кыйбыла джел.
Сени кёрюу — кюнню батмай
Туракълауу.
Сени кёрюу — джай иссиде
Чокъуракъ кёл,
Сени кёрюу — джазны чагыб
Ийнакълауу.

Сени кёрюу — учунууну
Мийиклиги,

Сени кёрюу — кёзге насыб,
Кёлге талпыу,
Сени кёрюу — джанны джаннга
Кертилиги,
Сени кёрюу — терк кызына
Терен джарсыу.

Талпыуум да, джарсыуум да
Менге — кыуанч,
Учунама мен, алада
Табыб джубанч.

Кылакъ сала джюрек айтхан
Сёзлериме,
Кыалган саным сукъланмазча
Кёзлериме,
Экибиз да кыуанырча,
Эт бир мадар,
Сен: «Хо!» — десенг, кыаршчы турлукъ
Тюдю кыадар.

ТЫЙЫНШЛЫ

Джангур джайгъа тыйыншлы,
Кыар а — кыйшха,
Тёлю тойгъа тыйыншлы,
Кыарт — ныгышха.

Чана кыаргъа тыйыншлы,
Джоргъа — джолгъа.
Байлыкъ баргъа тыйыншлы,
Кыоллукъ — кыолгъа.

Мюйюз буугъа тыйыншлы,
Кыанат — кыазгъа.
Чабакъ суугъа тыйыншлы,
Джилек — джазгъа.

Кийик таугъа тыйыншлы,
Тюе — тюзге.
Наныкъ джайгъа тыйыншлы,
Дугъум — кюзге.

Булут кёкге тыйыншлы,
Тубан — джерге.
Белги чекге тыйыншлы,
Амма — терге.

Ай кечеге тыйыншлы,
Чолпан — тангнга.
Сен а манга тыйыншлы,
Мен да — санга.

АРКЪАН

Сен бир джанында, мен бир джанында,
Ортада — Кыобан.
Кыобуб, кыутуруб, алай келеди,
Кыоркыарча тамам.

Бир таукел этиб кирлик эсем да,
Билмейме джюзе.

Ёталыр ючюн табхан мадарым:
Айланыб, излеб,
Кючю да кючлю, джиби да джибек,
Бек узун аркъан,
Кыйыры сеннге тюшерик эди,
Таш байлаб атсам.

Сен, джерден алыб тюшген кыйырын,
Терекге таксанг.

Мен да, сенича, алай этиуню
Мадарын табсам.

Ол амал бла ётдюралганды
Татаркыан аскер.

Мен да бир кесим ёталлык эдим,
Сен аны эсгер.

Ийме заманны: «Ат аркыан!» — де да
Билекни булга.

Терк тюшюрейим кыйырын сеннге,
Джетдирмей сууга.

АЙ БЛА СЕН

Ай чыкыгъанлай, джарык-джарык
Джулдузла,
Ауанала тунакыла болдула.
Сен келгенлей, айтылган
Ариу кызла,
Кёзге тюшмей, сансыз-сансыз
Къалдыла.
Ай батханлай, болумларын

Эсгере,
Тунакыла, ауанала
Джашналла.
Сен кетгенлей, сансызла да
Эслене,
Ууак-ууак кёзге илине
Башлалла.

* * *

Бир ариуга, сенден ариу
Джан болмаз.
Бир суйгеннге, менден суйген
Бар болмаз.
Суйюлмесенг, суймекликден
Дам болмаз.
Джюрек айтхан керти сёзде
Чам болмаз.
Сынгар сени суймеклигинг
Болмаса,
Бу дунияда мен базмазлык
Зат болмаз.
Джашауумда бу муратым
Толмаса,
Кесиме огъай, таб, санга да
Таб болмаз...

Зауук эте, джашар ючюн
Джаны аны,
Джашаууна бар эсими
Бёлюрем.
— Бу тюрсюнню былай ариу
Ишлерге
Къалай келгенд табигъатны

Кючюнден? —
Деб соралла, джыйылсала
Бир джерге
Эсли адамла, бары сени
Юсюнгден.

Кирпигинги кыакыган сайын
Бетинге,
Кёзлерингден нюр джилтинле
Агъалла.
Анча сайын, джылыу уруб
Этиме,
Джюрегимде иги умутла
Чагъалла.

Кёзню кёзге кёзю тийген
Керти эсе,
Кёзюм тиймей къаллык тюддю
Кёзюнге.
Сукъланнганын суйюу джанны
Дерти эсе,
Сюерикме, толу болуб
Сёзюме.

БОЛДЖАЛ ДЖЕТГЕН БОЛМАЗ

Сени табханындан иги
Ананг бир иш этген болмаз.
Сен болмасанг, башха бир джан
Былай чырай төкген болмаз.

Сени таныгъанлы къайгъым:
«Ох!» — деб, джерге чекген болмаз.
Сени амалтын мен чекгенни
Алкъын киши чекген болмаз.

Эс умутум, сени унутуб,
Бир минутум кетген болмаз.
Учунама, ёкюнмейме:
Заман зыраф ётген болмаз.

Мени юсюмден киши сеннге,
Башхартыб, джукъ чертген болмаз.

От сериуюн, къазан мийик —
Асхан суум бёркген болмаз.

Чыкъгъан урукъ чола эсе,
Себген иги себген болмаз.
Тубан шылпы бола эсе,
Дырын кьолай кебген болмаз.

Сёз кесимли туююл эсе,
Иш аллына тебген болмаз.
Бир къууанчым: барыб, сеннге
Мени киши сёкген болмаз.

Насыб, бизге келирге деб,
Алкъын арба джекген болмаз.
Джазыгу аны джекдирикди —
Амма, бодджал джетген болмаз!

БОЛУШ АНГА

Гокка хансны кенгден кёрген
Бал чибинча,
Поэт сени эседи эсе
Кёбню ичинде;
Чууакъ кёкден джерге тийген
Джарыкъ кюнча,
Ачыкъ сёзюн айта эсе
Сени юсюнгден;
Эсингде тут, ол сен ёсген
Ариу джерде
Сеңден сора да гоккала
Болгъанларын.
Мадар табмай экинге да:
«Былай» — дерге,
Бир сукълана, бир зарлана
Тургъанларын.

Унутма сен, соймекликни
Кючу бла
Поэт сени джашауунгу
Джарытырын.
— Алыб барыб ёмюрлени
Юсю бла,
Туудукълагъа, тёлюлеге
Танытырын...

Алай адам сени ызынгдан
Тюшген эсе,

Аллах сени ол суюгенча
Бичген эсе,
Нюр тюрсюнюнг, кёз гинджисин
Джабхан эсе,
Излегенин сени юсюнге
Табхан эсе,
Къылыгъынты элден артыкъ
Кёре эсе,
Сенсиз насыб табмазлыгъын
Биле эсе,
Сени амалтын тютюнлемей
Кюе эсе,
Ахырында, ол сёзню
Ие эсе,
Къысха сёзю, поэт сени
Сюе эсе...

Сен сау эсенг, джюрегинг да
Ура эсе,
Сени амалтын ол а джана
Тура эсе,
Этер ючюн, сеннге игисин,
Анга — табын,
Сен да аллан!
Сен да джылын!
Сен да къабын!

ДЕЙМЕ

- Къайда туугъанса? — деселе меннге:
- Тюз Минги Тауну тубюнде! — дейме.
- Къачан туугъанса? — деселе меннге:
- Сени таныгъан кюнюмде! — дейме.
- Къайры бараса? — деселе меннге:
- Суюмеклик сюрген джарыма! — дейме.
- Кел бизни къатыш! — деселе меннге:
- Суюмеклик ийсе, барырма! — дейме.
- Къайда тураса? — деселе меннге:
- Къайнай турганны ичинде! — дейме.

- Къалай чыдайса? — деселе меннге:
- Суюмеклигими кюнюнден! — дейме.
- Кимди суюгенинг? — деселе меннге:
- Суюгеним мени суюмейди! — дейме.
- Неги себеби? — деселе меннге:
- Суюгенни суюе билмейди! — дейме.
- Нек юретмейсе? — деселе меннге:
- Юретгеними алмайды! — дейме.
- Нек тохтамайса? — деселе меннге:
- Умутум тохтаб къалмайды! — дейме.

КЪАЙСЫН АЙТЫРЕНГ МЕНИ ЮЧЮН

Джюрек муратха джеталмай,
Тар кёкюрекде чарс этсе.
Не тешиб, чыгыб кеталмай,
Эмилик ючюн тас этсе.

Тил анга ёкюллюк эталмай,
Кеси кесинден сорукъса.
Насыб джол табыб ёталмай,
Мурат къоркъуугъа джолукъса.

Умут кёл бериб кюрешсе,
Къан кёмюк этиб къайнаса,
Таууш къулакъда сёлешсе,
Тюрсюн кёзледе ойнаса,

Кёзюне джукъу кирмесе,
Ичине ашын джутмаса,
Аурууун дохдур билмесе,
Ишине саны тутмаса...

Аны сылтауу сен болсанг,
Сен джан дарманнга тенг болсанг,
Сеннге термилген мен болсам,
Мен ол дармандан кем болсам...

Алай къысылыб, бу эркин джан
Тамам термилсе сени ючюн:
«Огъайынг» — ауруу, «хонг» дарман болса,
Къайсын айтыренг мени ючюн?

КЪАЛАЙДЫ АТЫ?

Сюеме сени сейир суююмде,
Ата баланы суюгенча да тюл,
Къызгъанч — саугъаны,
Таулу — таулары,
Ёпке хауаны
Суюгенча да тюл.

Сюеме сени аллай суююмде:
Къарнаш эгечни суюгенча да тюл,
Сабий — кёгетни,
Джугъутур — бекни,
Къанатлы кёкню
Суюгенча да тюл.

Сюеме сени керти суююмде:
Атасы къызын суюгенча да тюл,
Ауругъан — джанны,
Чабакъ — къобанны,
Чыпчыкъ сабанны
Суюгенча да тюл.

Сюеме сени ачыкъ суююмде:
Аладан къаты, аладан татлы,
Суюджюрген да — сен,
Суююлген да — сен.
Бу суюмеклики
Къалайды аты?

МЕН КЪАЛАЙГЪА КЪАРАСАМ ДА

Мен къалайгъа къарасам да,
Аллымда
Сенден ёнге джукъ да кёрмей
Къалдым да;
Тенглерим а инджиуюмю
Билдиле:
— Шашарса да! — деб, чам этиб
Кюлдюле.

Шашмагъанма — къозутхан а
Этеме.
Ол алагъа — оюн, меннге —
Кечинмек.
Шашарыкъма. Бек аманнга
Джетеме.
Барысын да ангылайса
Кесинг бек.

Мен терс эсем, тюз болайым
Джангыдан.
Мен кем эсем, эс табайым
Ангыдан.
Ат, дей эсенг, хомухлукъну
Атайым.
Айт, дей эсенг, ичимдегин
Айтайым.

Сен къуру да турмазса
Былай джашнаб.
Къонакъ джашлыкъ кетер,
Кесинги ташлаб,
Санларынга къартлыкъ атын
Ойнатыр.
Джюрегингде къайгъы къазан
Къайнатыр.

Уллайыуну ууу сеннге
Джетгинчи,
Чырайынгы заман зыраф
Этгинчи,
Сен, джашауну нюр таякълы
Гоккасы!
Келишейик, насыб сенде
Тохтасын.

Келишейик... Адамлыкъны
Айныта,
Къууанчынга кюнде къууанч
Къошарма.
Сюймекликни джюрегимде
Къайната,
Мындан ары сени амалтын
Джашарма.

ОЮМ ДЖЫРЛА (къысхартылыб бериледи)

«Тейри!» — таулуны антында,
Таулу таууну къатында.
Айтыб тебреген къалай къыйынды
Бу сюймекликни хакъындан.

Сен джана тургъан джарыкъ от,
Мен учуб келген гёбелек.
Джанынг джаныма джан аурутмаса,
Джаныб къаллыкъма тюбелек.

Сен джырчы бла бирге джашасанг,
Уллу къууанчдан толуренг.
Джырына — макъам, джанына — балхам,
Санына саулукъ болуренг.

Кюн-кюнден бола бараса,
Ариудан ариу, джашдан джаш.
Сени сюйгенли къалмады менде
Джюрекден — джюрек, башдан — баш.

Кече да, кюн да теппе-тенгдиле,
Ёмюрню эки юлешсенг.
Кече — джукъусуз, кюндюз — тынгысыз,
Сюймеклик бла кюрешсенг.

Керекли джюкню аууру болмаз,
Билет алайым, сюйюне.
Керекли сёзню даууру болмаз,
Келечи иейим юйюне.

«Джангур къоркъуун джел этер,
Миллет къоркъуун эр этер».
Бу мен джюрютген сюймеклик къайгъы,
Акъыллы башны сер этер.

Ой, эки сюйген бир болса,
Туз да алагъа бал болур.
Да, эки чөрчек ёчюкселе уа,
Эл да алагъа тар болур.

Кёзюме къараб, джаныма джараб,
Терк ангылайды тилими.
Чырайы бла джесир этеди,
Тангсындады билими.

Урунуу бла суюмеклик,
Бири джюрекди, бири — джан.
Аласыз татыу айыралмайды
Джашагъан адам дуниядан.

Ой, «къызыл къыркъны къаратыр»,
Бу джюрек джуртну джаратыр.
Суюген, суююлген да этсе,
Кюнюн зауукъда къоратыр.

Сен сакълаб тургъан оюмну табыу —
Назмуда ара багъана.
Ызымдан къараб, ышара болур
Мен кёрмей озгъан магъана.

Ай бир толады, бир тутулады,
Бир джарты болуб чыгъады.
Сен меннге берген суюмеклик безгек
Энди кесинге джугъады.

Сен — исси кюнню аязы,
Мен — суукъ кюнню ышыгъы.
Сени табхынчы боллукъ туююлдо,
Бёгек джюрекни тынчлыгъы.

Гюнахны кёбю — айыбла,
Айыбны кёбю — гюнахла.
Айыбладан да, гюнахладан да,
Я мени Аллахым, сен сакъла.

Олтуруб тургъан орнунга
Кёлеккем тюшдю юсюнге.
Сен, туруб, арлакъ джанлагъан эдинг,
Аны ауурлугъун кючсуне.

Мен Аллахымдан тиледим:
«Сен муну кеннге бардырма,
Бизни ортабызны джууукъ эт, Аллах,
Кёлеккем кылы кыладдырма».

Ой, джаргамлада — джумарыкъ,
Бу джитиледе — джугъутур.
Суукъ сёз бла этилген джууаб,
Исси джюрекни суутур.

Арыб тургъанлай, ишлеме,
Тоюб тургъанлай, ашама.
«Сенсе! Менсе!» — деб, турмазлыкъ бла,
Бир юйор болуб джашама.

Менде суюмеклик — керти суюмеклик,
Сенде суюмеклик — кёлекке.
Ол суюмекликни теджейме сеннге,
Санамасанг да керекге.

Ой, Джараклыда джай болса,
Бу Къыраулуда кыш болса,
Менден кыалгъанла да сюер эдиле,
Суюмеклик алай тынч болса.

Ол, батыб баргъан, ай болур,
Бу, тийиб келген, кюн болур.
Эки суюмеклик бирге кыошулса,
Бизден насыблы ким болур?!

Сен — игилени игиси,
Мен — маджалланы маджалы.
Ой, скойсе, джетсин, скойсе, джетмесин
Джазыусуз ишни болджалы.

Бешни къатында алты бар,
Сауну джанында джарты бар.
Суюмеклик деген бош зат туююлдо,
Аны да аллы-арты бар.

Тауну ариуу Минги Тау эсе,
Элни ариуу — Учкулан.
Кёклени ариуу бизни кёк эсе,
Сууланы ариуу — кёк Къобан.

Джерлени ариуу шам Кавказ эсе,
Хантланы ариуу — гырджын, туз.
Джырланы ариуу «Минги Тау» эсе,
Къызланы ариуу — таулу кыыз...

Суюмеклик арба — экеуге,
Меннге тууардынг сен аны.
Боюнсахсыны кыйырын тутсанг,
Бирге тартырек арбаны.

Биз экибиз да сени сюебиз
Аллахыбызны кючюнден.
Мени сюерге джан табылмайды,
Кесим да болуб ичинде.

Агъач агъачны джарады,
Темир темирни джонады.
Игини эршиси болмагъанлыкъгъа,
Ариуну аманы болады.

Быкъыны ариуу — бутакълы,
Ариуну кёбю — къошакълы.
Сёзню сыйлысы — керти сёз, дейле,
Улайгъан адам — ушакълы.

Мылыгъа сернек тартханлай,
Мыстыгъа шекер атханлай,
Джюрек тынгылы къалай боллукъду,
Иш тура эсе джатханлай.

Кечени — айы, джуддузу,
Кюнню — джарыгъы, джылыуу.
Кёб-кёб болама: «Бир барырем!» — деб,
Сенден кесинге тарыгъа.

Сени болат къыптынг — къыл къыяр,
Мени сёз чалманым — суу тыяр.
Келелмей тургъан хомух джазыуум,
Келалыр кибики, кюч джыяр.

Бёркюмю кёкге атханма,
Ол алкъын чыгъыб бошамай.
Сейир ёмюрню зыраф иебиз,
Экибиз бирге джашамай.

Бёркюмю кёкге атханма,
Къайтыб ызына тюшмейди.
Джаратылгъанлы кюрешген ишим,
Баджарылмайды — бишмейди.

Бёркюмю кёкге быргъагъанымда,
Айны орагъына илинди.
Джашырыб тургъан таша сырыбыз,
Дюллю-дуниягъа билинди.

Ичер шайымы къуюб бералсанг,
Кесим салырем шекерин.
Сен унамасанг, мен да къоймасам —
Ишни тереннге кетери.

Трам тукъумлу къартларым,
Трам тамгъалы атларым.
Устаз табылса, окъурукъ эдим
Бу суймекликни шартларын...

АБАЙХАНЛАНЫ НАСУ

Абайханланы Османны джашы Насу 1927 джыл Уллу Къарачайны Дуут элинде туугъанды. Ташкентде эл мюлк техникумну эмда Къарачай-Черкес кърал устазлык институтну филология бёлюмюн бошагъанды.

Назму джаза школда окъугъан джылларында огъуна башлагъанды. Биринчи назмулары басмада 60-чы джыллада чыкыгъандыла. Поэт не ишде ишлесе да, къаламын суутмагъанды. Алты поэзия китабны авторыды, асламысына сабийлеге деб джазады.

Энчи китаблары:

Чыгъама джолгъа. Назмула. Черкесск, 1977.

Бёдене. Назмула. Сабийлеге. Черкесск, 1979.

Бал чибин. Назмула. Сабийлеге. Черкесск, 1981.

Мийиклик. Назмула. Черкесск, 1984.

Торгъай. Назмула. Сабийлеге. Черкесск, 1989.

Тайчыкъны джыламукълары. Сабийлеге. Черкесск, 1994.

Джыйым китаблада:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

АНА ТИЛИМ

Ёмюрлеге байракъ этиб,
Ата, баба алыб келген.
Сенсе мени джашау тиним,
Анам берген бешик джырым.

Къарачайны джарыкъ кюню,
Барлыкъ джолун джарытхан.
Сенсе меннге, ана тилим,
Джерни юсюн танытхан.

Эсингдемид, ана тилим,
Заманланы ётгенлери?
Бирер зорчу, зорлыкъ этиб,
Сени тилсиз этгенлери?

Онтёрт джылны ссылкада,
Тилсиз болуб, сен джашадын.
Джыламугъунг, тымынг болуб,
Гырджынынгы сен ашадын.

Зорлыкъ джетген, ана тилим,
Тюрме азаб кёргенсе.
Туугъан джуртдан узакъ джерде
Меннге къарыу бергенсе.

Ким кёргенди ана тилни
Джаны саулай аты болмай?
Этген иги муратлары
Ол джыллада аны толмай?

Газет, китаб сенде чыкъмай,
Онтёрт джылны унутулдунг.
Зарауатда тюзлюк даулай,
Артыкълыкъдан кюч къутулдунг.

Тюзлюк заман сеннге джетиб,
Тауларынга къайтыб келиб,
Сен джырлайса, къанат кериб,
Туугъан джуртха къууанч бериб.

БОСАГЪАМ

Юйден чыкъдым эртенбла бек эртде,
Тубан тутуб ёзенледе агъара.
Юсюнг бла атлагъанма санаусуз,
Юй тутурукъ — бизни эски босагъа.

Алтын кюнден нюр таякъла, ашырыб,
Эшик бла киредиле ташагъа.
Кёз аллымда кюн таякъла ойнайла,
Сени сылай кёбдегили босагъа.

Тохтамайын джылла озуб баралла
Бу ёмюрню керти ариу джасаргъа.
Хар къуру да сансыз этиб басама,
Тауушсузса, мёлек кибик, босагъа.

Кеч, босагъа! Кюрешейим мадарча,
Джараялсам джашауунгу созаргъа.
Бек эркинсе ёпкелерге сен бизге,
Сан этмейбиз чыртда сени, босагъа.

Эсимдеди, гитчеликде сенден тута,
Юсюнг бла бауурланыб ётгеним.
Унутмадым, сенден узакъ болгъанлыкъгъа,
Бошалыргъа джетгенликге джюрегим.

Сени кёрсем кёрюнедиле бушуула,
Джыламукъла чыкъмайдыла бошуна.
Сал агъачда атам, анам юсюнг бла
Ёттендиле, от джагъалы босагъа.

Ким сорса да джашыралмам, айтырма,
Кюрешгенме мен сыйынгы сакъларгъа.
Иште, кючде эм намысны шартында
Къартлыкъ джетген, бизни эски босагъа.

Кеч, босагъа! Баш урама аллында,
Актыллылыкъ ам сабырлыкъ сендеди.
Мындан ары сени эслеб турургъа,
Ананыча, ол борч энди мендеди.

ТАУЛУ БЕШИК

Кечеги боран
Улуйду кемсиз,
Тамам къарангыды
Эшик.

Аяз терекни
Тебретген кибик,
Тебретинеди
Бу бешик.

Шо, къайсы уста
Сюрмелей, джона,
Былай ариу бешик
Этгенди?

Шо, андан бери
Бюгюннге дери
Ненча джыл ётюб
Кетгенди?

Мен тууар-туумаз,
Анача, джылы
Бек къучакъладынг
Сен мени.

Балангча кёрдюнг,
Джашауну бердинг,
Таулу бешигим,
Унутмам.

Тенгиз толкъундан
Чырт башха болмай,
Бешик толкъунда
Элтгенсе.

Бизни юйюрню
Къойнунгда ёсдюрюб,
Энди солургъа
Кетгенсе.

Джумарыкъ джырча,
Анамы джыры
Чырт къулыгъымдан
Кетмейди.

Мен ненча джылыны
Сюйсем да сени
Чыртда кёлуме
Джетмейди.

Хо, джашау джолум
Ата джуртумда
Сени къойнунгда
Ётгенди.

Сюймеклигими
Сеннге, тау бешик,
Анамы сютю
Бергенди.

КЪАРАЧАЙ КЪОБАНЫМ

Алтын сынджырча, сейир джылтырайд
Мийик тауланы бойнунда.
Къая тарлада ёхтем шуулдайд
Тау ёзенлени къойнунда.

Сейир джырлагъа макъам салычу,
Булбул ауазлы джырчыды.
Туугъан джуртуму насыблы этген,
Ол Минги Тауну къызыды.

Гондарай, Махар эмда чат суула
Джырынга эжиу этелле.

Эгечле кибик, сюйюб тюбеше,
Сеннге къошулуб кетелле.

Хар эртден сайын салам бериучю
Халкъымы Къадау ташына.
Булутла къураб, джангур джаудургъан
Къарлы тауланы башына.

Ашыгъыб баргъан мени Къобаным
Толкъунну толкъуннга къошады.
Аны джагъасында Къарачай шахарым
Джаннган джудузгъа ушайды.

МЕН КЁРГЕНМЕ

Мен кёргенме тау башланы акъ къарларын,
Къышхы боран бёрю кибик улугъанын.
Булутланы Минги Туагъа къоннганларын,
Гыйы буздан тамчыланы тамгъанларын.

Мен кёргенме эмен терек джарылгъанын,
Деу санларын элия уруб къаралтханын.
Ата джуртну кёз къысмагъан кечелерин,
Адамлары къыйынлыкъла чекгенлерин.

Мен кёргенме буз таякъла, хыны тийиб,
Кёзлюк будай джерге бауур бергенин.
Сормагъандай, кърал чекден джау аскерни
Ата джуртха эркин кириб келгенин.

Мен кёргенме маджаланы баргъанларын,
Къанлы аскер мамыр джуртха кирген кибик.
Ата джуртну бек сескекли эртденлерин,
Къарт да, джаш да тобну, окъну этгенлерин.

Мен кёргенме тубан кюнде джыйын джанлы
Къой сюрюуге ие болуб, чачханларын.
Фашистлени къарыулары тауусулуб,
Ызларына ёлюм къара къачханларын.

Ана кёзле джыламукъдан толгъанларын,
Эринлери къалтырауукъ болгъанларын.
Ата джуртну къыйынлыкъда тыхсыгъанын,
Хорлам кюнде къууаннгандан джылагъанын...

УМУТ

Шоркъа бузлаб, толкъун тиймед джагъагъа,
Акъ джамчысын кийдиргенди джерге къыш.
Кече сайын тау элинде анагъа
Джукъу бермей туруучанды бир сагъыш.

Ол сагъышны джокъду учу-къыйыры,
Ычхыналмайд ана джюрек умутдан.
Юзюлмейди иги джораны джыры —
Сакълаб турад джашын энтда урушдан.

Ингир сайын къабакъ эшик этилсе,
Кече арада, туруб, аны ачады.
Арбазында ит сынджырдан ийилсе,
Джашым келиб, къабар да, деб тагъады.

Излейди да кёкню джети къатында,
Табалмайды ол джашыны джудузун —
Тохтамасын сакълау джерни башында,
Хорламасын бушуу аны умутун.

УНУТМАЙЫКЪ

Унутмайыкъ! Окъла тийген сабанлада
Тобну огъу ма бюгюн да табылганын.
Атылса да сабанлагъа мюрзеу урлукъ,
Бюртюк сютден алай толу толмагъанын.

Унутмайыкъ! Уруш баргъан кёб джерледе
Джигитликге эсгертмеле болгъанларын.
Джукъланмайын, джуддузлача, ёлгенлени,
Джан аямай, джуртну сакълай, джаннганларын.

Унутмайыкъ! Кёз аллында эсгертмеге,
Теблениб тургъан джаяу джолланы.
Ол джашлай кетген сабий джюреклеге,
Сыйлы гюллени салгъан кюлланы.

Унутмайыкъ! Аз болуб баргъанларын,
Къзауатдан къайытхан сакъатланы.
Джашаудан аланы къартлыкъ алмайын,
Замансыз алгъан окъ джараланы.

Унутмайыкъ! Фашистлени этгенлерин,
Джуртубузну сакъат этиб кетгенлерин.
Ууакъ сабийле ёлюмге джетгенлерин,
Аналаны джылау-сарын этгенлерин.

Унутмайыкъ! Хорлам кюнню байрамында
Къарт ананы къалтырагъан эринлерин.
Ол ананы хар кюн сайын кюл джаулуугун,
Джангур киби, джыламугъу джибитгенин.

ЮЧ НАРАТ

Къарт ананы юч джашы да
Эртденбла, эртде туруб,
Кенг арбазда юч наратны
Орнатдыла, кюннге буруб.

Юч нарат да джаз чакъдыла,
Гагаракла кёб такъдыла.
Къачха дери, таукел ёсюб,
Ийнелери къач акъдыла.

Джау чабханлай, юч къарнаш да
Къзауатха кетгендиле.
Джашауларын ючюсю да
Ата джуртха бергендиле.

Юч нарат а, субай ёсюб,
Уллу арбазны джасандырыб,
Чыпчыкъланы уялагъа
Кече-кюн да, басындырыб.

Юч нарат да, ёрге туруб,
Къарт анагъа билек болуб.
Джашларыча, субайдыла,
Джыр орнуна шуулдайла.

Тереклени бутакълары,
Аяз урса кымылдайла.
Къарт анагъа нёгер бола,
Джашларыча, ийнакълайла.

БИР ТОЙДА

Тауукъ арбаз сибиреди,
Ийнек келин келтиреди.
Эчки омакъкийинеди,
Киштик тойну этдиреди.

Чыгхан тепси ишлетеди,
Тай къурманлыкъ кесдиреди.
Ат сыбызгы согдады,
Гылыу харсны урады.

Эшек отун джарады,
Улакъ байракъ тагдады.
Ёгюз тылы басады,
Маске суугъа барады.

Джюджек хычын биширеди,
Бузоу тишлик тишлейди.
Бабуш тойда силкинеди,
Къозу боза ичиреди.

Боза деген бал бетли,
Хар бир тойгъа эсебли.
Тургъан джери келбетли,
Халкъгъа тамам керекли.

Акъ къаз къонакъ болгъанды,
Боза аякъны алгъанды.
Кёб алгышла айтханды,
Бек къууаныб къайтханды.

ДЖУМАРЫКЪ

Джырла, джырла, тау джумарыкъ,
Кюнюнг батмасын джырмамай.
Ауазынга тынгылайма,
Барыр джолума баралмай.

Джырла, джырла, тау джумарыкъ,
Сейир джырынгы кыызгъанмай.
Толгъан ай тохтаб къарарча,
Эркин джырла уялмай.

Джырла, джырла, акъ джумарыкъ,
Таула харсларын урурча.
Хаман джырла сейир джырла,
Сюйгенле тепсеб турурча.

Джырла, джырла, акъ джумарыкъ,
Оздурмай джырла булбулга.
Сюймекликни джырын юрет,
Ёсюб келген кызлагъа.

Джырла, джырла, джаз джумарыкъ,
Учхан суу бла сёлешиб,
Сен джырласанг, мен тепсейме,
Акъ булутлагъа эришиб.

Джырла, джырла, джаз джумарыкъ,
Хазырла гюлле джырларгъа.
Джырынг берсин аллай насыб,
Сюймекликни сынаргъа.

«БАР», — ДЕСЕЛЕ

Джазыу элиб, сени бла
Танышдырса.
Чурум чыгъыб, хар кюн сайын
Тюбешдирсе.
Мени ючюн, сен кесинги
Къыйнармыса?
Ёлгеними сен эшитсенг,
Джылармыса? —
Деген соруу инджитеди
Хаман мени.
Джюрегими эшиклерин
Ачыб кери.
Сеннге татлы ким сёлешмез
Сени кёрюб?
Кёз къакъгъанынг илешдиред,
Сюйюм бериб.

Ариулугъунг кюнню, айны
Къаратады.
Ышаргъанынг къууанч шартны
Танытады.
Этмез ишни сени ючюн
Этер эдим.
Бар, деселе, таудан аууб
Кетер эдим.
Джети кёкге, сени ючюн,
Чыкъ, деселе,
Басхыч джокъду, джаяу джолду,
Тур, деселе.
Армау болмай, мен джолума
Тебрер эдим.
Ол буйрукъгъа мен джанымы
Берир эдим.

КЁЗЛЕ

Ала кёзле, мени сизден тилерим,
Менден башха къарамагъыз адамгъа.
Хар заманда мени кёрюб турурча,
Нени табсын сизге адам дарманнга?
Сизни кюсей, джюрек ауруу табханма,
Сизни кёрсем, сау болады джюрегим.
Къалай ашхы боллукъ эди дунияда,
Толуб кёрсем, сизге этген тилегим.
Мугур джюрек тютюнлемей, кюеди,
Сизни ючюн кёб къыйынлыкъ сынайды.
Аурумазча, шо, этигиз бир мадар,
Мени бла кёк да, джер да джылайды.

Татлы тили, чомарт кёллю табигъат,
Бол келечи, ол мен сюйген кёзлеге.
Шо, бир ийнан джюрегимден ажымсыз
Джылай-джылай чыкъгъан джарлы сёзлеге.
Сёзде болмай, иште этиб кёрюрем,
Толур ючюн джюрегимде муратым.
Столумдан кёз къакъмайын къарайды,
Кече, кюн да сени ариу суратынг.
Къууанама, суратынга сёлеше,
Джууб бермей, тынгылайса сен меннге.
Тил тутарча, мен сёлешсем, аллымда,
Не къыйынлыкъ эттен эдим мен сеннге?

ЧОТЧАЛАНЫ МАГОМЕТ (1929—1986)

Чотчаланы Бекирбийни джашы Магомет 1929 джыл февралны 5-де Къарт Джуртда туугъанды. Сабийлиги Нарсанада ётгенди. Къазахстанны Чимкент ша-
харында устазлык институтну бошагъанды. Туугъан джуртуна къайытхандан
сора Чотча улу Къарачай-Черкес кърал устазлык институтха кириб, аны филоло-
гия бёлюмюнде экинчи баш билим алгъанды.

1956 джыл «Ленинни байрагы» газетни редакциясына ишге джарашханды.
Анда отуз джылны халал уруна, газетни хапарчысы, джууаблы секретары, бёлюм-
ню тамадасы къуллукъланы баджара, миллет журналистиканы айнытугъа уллу
юлюш къошханды.

Джазыучу, журналист Чотча улу къарачай-малкъар суратлау адабиятны талай
жанрда ишлегенди. Хапарла, повестле, сатира поэма, пьесала, сонетле, назмула, са-
бийлеге хапарла да джазгъанды. Аны бла бирге талай белгили чыгъарманы
къарачай-малкъар тилге кёчюргенди: (В. Шекспир Сонетле, М. Лермонтов «Эки
къарнаш», К. Гольдони «Къонакъ юйню иеси», В. Шукшин «Тири адамла»).

Магометни талай назмусуна республиканы композиторлары, макъамла чы-
гъарыб, ол джырла бюгюн да джырланадыла.

Чотчаланы Магомет 1986 джыл майны 2-де Черкесскеде ауушханды.

Энчи китаблары:

Таукел бол. Сабийлеге хапарла. Черкесск, 1962.

Эм таза кёкню тубюнде. Сабийлеге хапарла. Черкесск, 1964.

Студентле. Повесть. Черкесск, 1966.

Къолан толкъунла. Сатира поэма. Черкесск, 1973.

Кюндюзгю кюн. Хапарла. Черкесск, 1980.

Сыркыула. Сабийлеге хапарла. Черкесск, 1984.

Сонетле. Черкесск, 1988.

Джыйым китабла:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Къанатла. Черкесск, 1971.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Дуркбу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Карачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Аппаланы Б. Эсибизде сакъланлыкъды. 70-джыллыгына. // «Ленинни байрагы»,
№ 12, 1998.

ДЖАЗЫУ КЪЫЗГЪАНМАСА

Мен бир керти иш этгенме
Кесим джашагъан ёмюрде:
Улан бешикни тебретгенме
Джашил джел къакъгъан ингирде.

Алыб кёйнума да къысханма
Джылы, гюнахсыз баланы.

Тамам кёлюмю да басханма,
Ишлегенча джаухар къаланы.

Аны бла тамам джасагъанма
Кесими да джашау къачымы.
Аны бла бираз тёлегенме
Джашауда табигъат борчуму.

Азчыкъ кёзюмден тайгъанлай да,
Кюсейме аны дауурун.
Къаты къучакълаб тургъанлай да,
Келеди тансыкъ болурум.

Тоймазма, джалгъаб къоялсам да,
Сыйдам бетчигин бетиме.
Тоймазма, къаты байласам да,
Шатык этчигин этиме.

Башха зауукъгъа джутланмазма,
Табсам ол джюрек къызыуун.
Башха джазыугъа сукъланмазма,
Къызгъанмай кьойса джазыуум.

Къызгъанмаса, кёб джашарыкъды,
Мени къыяулу джюрегим.
Къуу болмай, чагъыб джашнарыкъды
Мени ёлюмсюз терегим!

КЪОБАН – СЮЙГЕН СУУБУЗ (юзюк)

Тохтаусуз тенгеретеди
Къайнагъан толкъунларын,
Къара тенгизге элтеди
Къобан зем-зем сууларын.

Джуртуму джюрек тамыры,
Анабызны акъ сютю,
Поэтлени татлы джыры,
Кийик, борбайлы, кютю –
Къобан сууум! Хар тамчынгда –
Тау джуртуму джырлары,
Хар ташынгда, айланчынгда –
Тёлюлени сырлары:
Эркинликге къулач керген
Халкъны адеб беклиги,
Атауалдан бери келген
Джерими суймеклиги!
Бурун ненча инджиу сюрген
Санга башын атханды,
Къыргъый санлы ненча тулпар,
Мёлек кёзлю ненча къыз
Тууб келди, энтда тууар
Мында сансыз-санаусуз!

Тууар-туумаз мен да тутдум
Суубузну ауазын,
Биринчи солууда джутдум
Тау ёзенни хауасын.
Мени кьозуй, тешигинден

Кёб къарады джубуран.
Меннге татлы бешигимде
Белляу айтды кёк Къобан.
Зыгъыр ашай, къум сууура,
Суу джагъагъа илешдим,
Бабуш балача джуууна,
Къобан бла келишдим.
Сюйдюм туугъан арбазымы,
Джарыкъ сабий ауазымы
Ёзен эжиуге кьошдум.

Кёб айландым эсде сакълай,
Ал къабынны татыуун,
Къайда болсам да, ийнакълай
Къобанны татлы сууун.
Къайтсам, отуз джыл да озуб,
Къытай алмам таныды,
Кёгет кьолун манга созуб,
Кёз-къаш берди, джарыды.
Тюртюлерим, джетиб, бишиб,
Зыгыт чегет чайкъала,
Джаргамчыкъдан тёбен тюшюб,
Гара суучукъ чайпала.
Къобан а? Къобан а бара,
Ташны ташха чакъдырыб.
Саламлашыб, сууун ичдим,
Сапын ташын джаладым,
Заман этгенни да кечдим,
Кёз алалмай къарадым...

БАГЪЫР УЛУ КЪАСБОТХА

Тауну башын къара булут къуршалаб,
Ёзенни да балдраджюз джел паралаб,
Къарачайым тар джашаугъа киргенди,
Джагъы болмай, чырт онгмазын билгенди.

Азайса да кишиледе кишилик,
Бар эдиле этген джашла тирилик.
Бирикдирир адам болмай аланы,
Оюлаед хар бирини атламы...

Шукур, насыб ёлюмсюзю! Ол кюнде
Бир аууазны эшти халкым тюшюнде.
Огъай, огъай! — тюшюнде тюл — тюнюнде:
Джырлай эди бир джаш атны юсюнде.

Ол сейир джыр, чача къара булутну,
Джюреклеге сала джарыкъ умутну,
Кюн таякъча, нюрюн теге кёб барды —
Кишилеге кишиликти къайтарды.

Олсагъат халкъ къуюлдула орамга:
Байрам болду, эштиди Орайда,
Ой, орайда, орайдара, орайда —
Къалмад киши тепсемеген ол тойда!

Джаш джырчыга сыпас эте адамла,
Эрлай анга «Багъыр улу» аталла...
Халкъ джырчыны халкъ атагъан ол аты
Сакъланады тёлөде бек къаты!

ДЖАНГЫДАН

Дунияда элли джыл джашадым,
Кёб джерни туз дамын ашадым,
Джашауну джукъасын-къалынын
Айыргъан инсаннга ушадым.

Ол джарым ёмюрню ичинде
Аз болду айыбсыз кечинген.
Излем тюзлюкню тамырын
Келгени чакълы бир кючюмден.

Тюзлени, тиклени да сырдым,
Джюз джерде ызымы къалдырдым.
Адамны осалын, такъылын
Эджиклей, мыйымы талдырдым.

Сюркелеме кеси ёмюрюм
Бир да болмай джагъым, ёкюлюм.
Джашауну сууундан ётерге
Мен табалмай къалдым кёпюрюм.

Сабийлей саркъдыла джылларым,
Макъамсыз къалдыла джырларым.
Мен акъыл-балыкъга джетерге,
Тот боллукъ болурла хырларым.

Ай медет, бош кетди заманым,
Джашнаялмай къалды сабаным,
Кёчейим джангыдан эгерге
Биринчи классны тамалын...

Август, 1979

УЯТМА МЕНИ

Сен уятма, уятма мени:
Эсими ашыргъанма кери.
Джюрегим да къалкъыйды бугуб,
Кюндеги кыйындан кутулуб.

Сен уятма, теджеб бир насыб,
Кёзлерим турсунла кысылыб.
Джокъду кюч джукъуну дженгерге
Бу сууукъ, боранлы ингирде.

Тюшюмю да сен бёлме, ая,
Мен барама кетиб, уза.

Къыдырама сейир джуртлада —
Таулада, тюздеде, сыртлада.

Узатама кюннге кёлүмү,
Эсеблейме анга джолүмү.
Джууунама джаугъан нюрюнде
Эм чууакъ кёгюмю тюбюнде.

Ашыкъдырма, джаным солусун,
Зауукъдан толуракъ тогъусун!
Бир да кьоркъма, джетмез кёлюме:
Къайтырыкъма тюшден тюнюме.

СОНЕТАЕ

* * *

Нек джарсыйса, этер ишим кёбдю деб,
Ким кетгенди, бютеу ишин тындырыб?
Нек кьоркъаса, къабыр суукъ кебди деб,
Бошамадым, деб дунияны кыдырыб?

Сагъышланма, мен бердим, ол алды деб,
Къыйышлашма, мен кетдим, ол къалды деб,
Мен эзилдим, ол а зауукъ этди деб,
Мен кечикдим, ол муратха джетди деб.

Ийнан, шохум, сен да кёб зат этгенсе,
Эм кеминде бир муратха джетгенсе,
Къууанчын да, зауугъун да болганды,
Джашау салган талай борчунг толганды.

Джарадынмы не сабийге, не къартха,
Бас кёлюнгю — сен джетгенсе муратха!

* * *

Къарны тойган джер — кимге да Ата джурт,
Деб турады къайда джахил, къайда джут...
Эй, табхандан эсе кенге токъ ашны,
Джаларыкъма мен джуртумда суу ташны!

Киши джерде ёзюрлюкден асыуду
Ёз джуртунда таш кёлтюрюб айланган.
Джурту чекген хал кимге да джазыуду,
Тыкъсымасын эли къатыш къыйналган,

Джер джюзюнде джашау этген хар бир джан
Балсытады туугъан джерин, уясын.
Туугъан джери — хар инсаннга къурч бетджан,
Уясындан ёнгелеген уялсын!

Джуртун атхан табмаз солуу, соругъуу,
Къысар аны кечиннгисиз джан ауруу!

* * *

Джашай эсенг сен джуртунгу къойнунда,
Сюй, багъалат аны ишин, халисин,
Джетген кюнде сакъларгъа хар элисин
Барды сени сыйлы борчунг бойнунда!

Джашай эсенг сен джуртунгу къойнунда,
Топракъ юлюш сакълай эсенг джеринден,

Къайда да бол — мюйюшюнде, төрүнде —
Джуртну кьоруу, — буду борчунг бойнунгда!

Ёсенг эсенг, тогуб суун, хауасын,
Кюн жарыккыны кёрген эсенг кьолунда,
Эсеблемей чырт хайырын, хатасын,
Джуртну кьору, — буду борчунг бойнунгда!

Сен журтунга суймекликден толуб тур,
Кьурч кьалагъа темир дагъан болуб тур!

* * *

Рахатлыккыга бетин бура, хар адам
Кесиндеги хынылыккыны ёлтюрсюн,
Азат этиб, тиклик бла кьаугъадан,
Адамлыккыны асыл шартын ёсдюрсюн.

Сууукъ, кьансыз сермешиу да бармасын
Юйюбюзде, хоншубузда, тийреде.
Джюреклеге ол кьатылыккы салмасын,
Юлгю алыб элбүздукъдан, чюйреден.

Джангылгъанны ашыкмайыккы сёгерге,
Болушайыккы — адамыбыз болсун ол,
Излемесин бузукъланы нёгерге,
Тюз иннетте суймекликден толсун ол.

Хар джюрекден кюч алады рахатлыккы,
«Мени суй!» — деб борч салады рахатлыккы.

* * *

Джашил кийим джасагъанды журтланы:
Чегетлени, джайлыкъланы, сыртланы,
Будайланы «джылан джырыб ётмейди»,
Дырын ийис тау хауадан кетмейди.

Джауадыла боз сакълалы жангурла —
Чалыулула, таякълыла, сокьурла.
Бүз булутну тоб чачады дорданын,
Джерге төге кёкню кьобхан кьобанын.

Кенг джашауну рысхы саркыгъан гоппаны
Аз кьалады сыламыла болургъа.
Кюсейдиле планетаны халкълары
Мелхумлуккыну кёзлеуонден тогьургъа.

Джер чомартды, джерде кёбдю харакет,
Ёртен салмай, этсек аны берекет.

* * *

Бизге кюнню алтын кёзю къарайды,
Чеқден ётюб, тегюледи огъур джаз,
Джашил джели джерни чачын тарайды,
Иш башланыб, эл къагъады дауурбаз.

Табиғатда болмаз ючюн джангылыч,
Ачылады терекледе хар чирчик,
Джашнайды джер, тургъанча минг джангкылыч,
Бурулады сыйлы джашау айланджюк.

Ёседиле кёкде булут къалала,
Окъа чалыу тигиледи къарамда,
Дюнгордешиб, машинала, арбала
Барадыла кёкле тюбю орамда.

Хош келдинг, джаз! — джашауну шам анасы,
Хар джан кесин джаз туугъаннга санасын!

* * *

Кенг тепсибиз терт аягъын джайгъанды,
Ийилгенди, кёлтюраамай хантланы.
Адетди деб, ол юсюне джыйгъанды
Кёб ёмюрлюк кыйынларын халкъланы.

Ма, юсюнде — сейир, омакъ сауутла,
Ашарыкъла, ички, кёгет — зауукълан!
Ким этгенди, чыгъаргъанды аланы? —
Билмесек да, джокъду бизге зараны.

Ишлегенди ким эсе да къашыкъны,
Битдиргенди ким эсе да ашлыкъны,
Алда туугъан, юлюш кьоша джашаугъа,
Артагъына къалдыргъанды бир саугъа.

Барыбыз да келген эсек хазыргъа,
Келликлеге не къояйыкъ хазырлаб?

* * *

*Пускай с годами стынущая кровь,
В наследнике твоём пыласт вновь!*
В. Шекспир

Татлы джашчыкъ кысылгъанды кыйнума,
Билекчигин чырмаб джары бойнума...
Кюрешеди, салыб сабий къарыуун,
Мени бла бир этерге солууун.

Джюрегиме тынгылайды, тиеди,
Эки джюрек тенг урурун сюеди,
Олду кюзгю: анга къараб джарыйма,
Къайтыб келген джаш кюнюмю таныйма.

Сабий къолум къучакълаб къарт бойнумдан,
Ма, турама кесим кеси къойнумда,
Неди хатам, бир «мен» кюнню ашырса,
Экинчи «мен» тамбла кюннге ышарса!

Шекспир этген бир осият толгъанды,
Экинчиси — тамам къыйын болгъанды.

* * *

Эладаны нартлыкъ сыйын сыйлады:
Къыйын кюнде, шашмай, кесин эследи,
Эри ёлдо — адетинде сарнады,
Къыз чыгъарды — адетинде тепседи.

Ол атлады, чарламазча табигъат,
Бузулмазча асыл джашау мардала.
Адеб, намыс, ишленмеклик, тарикъат
Сынмадыла, тюз тюрсюнде къалдыла!

Олду нартлыкъ: кетмесин джан серине,
Ариу ишди тюз башлагъан, бошагъан.
Рахат тынчай, ёлюк, кириб кёрюнге,
Зауукъдан той, бу дуняда джашагъан!

Джашнаб джашар, нарт адебден джылына,
Сыйыналгъан халкъны ашхы сырына.

* * *

Сен келтирме кёлюнге, аздым-тоздум деб,
Ким болса да джашауда мени озду деб.
Кёлюнге зат джазыугъа да къатылады,
Унукъдургъан джюрекни аман джорады.

Сен келтирме кёлюнге, ауруу бууар деб,
Ашыкъдырыб кёрюме, аджал къууар деб.
Кёлге келген толургъа бир ёч болады,
Аман джора кертиге дженге барады.

Осал къууум этмегин, уруш чыгъар деб,
Асылсызлыкъ огъурну уруб джыгъар деб.
Акъгъа къара демегин: болуб къалмасын,
Кёлсюз сагъыш джашауну нюрюн алмасын!..

Иги джора эте тур, сюрме аманнга,
Заман сеннге бойсунмаз, бойсун сен анга.

* * *

Ма, джаш улан тири атлаб барады,
Учар къушча, ойнайды хар сингири.
Аллына уа джол ашыгъыб чабады —
Узакъдады аны джашау ингири.

Ёседи ол, эси, саны къамамай,
Джыр макъамды аны суюген джёнгери.
Къалай эттин, ол джигитте къарамай:
Алгъа ётсенг, кёлю кюлюр джапынга.

Эришелмез, улайгъанны аямай.
Бу кюнюмю мыдахлыкъда сагъына,
Мен да джетиб къошулукъма, демесин,
Былай топал тёнгеклени сафына.

Огъай, эсин улан бизге бёлмесин,
Джаш мыйыгъа мугур оюм келмесин!

* * *

*Хвалу и клевету приемли равнодушно
И не оспаривай глупца.*

А.С.Пушкин.

Онглугъа да, факъыргъа да, бийге да,
Нек эсе да, махтау керек болады.
Махтау салсанг, къайсы къынгыр чюйге да
Джан киреди, тюзелгенча болады.

Джарыйдыла махталгъанны кёзлери,
Джылы суучукъ шат джюрегин тебдириб,
Махтаучуну джалгъан кука сёзлери
Сый кюсеген ич дуниясын кёбдюрюб.

Къошмайдыла не махтау, не махтану
Азарлыгъа джангы фахму, кюч-къару.
Ай, медет а, турмай тубан басыныб,
Терк кетеди, джел сюргенча, чачылыб.

Кёзбау оюн: суююнеди махталгъан,
Борч къайтыр деб, ийиледи махтагъан.

* * *

Бушууунгу энчилетмей кесинге,
Джюз адамгъа юлешеди джамагъат,
Разы болуб, сен джыяса эсинги,
Тюшюнесе, къаласа сау-саламат.

Джангыз эсенг, кѳууанчынг не берликди?
 Ёртен эте сенде джаннган сернекни,
 Тийре аны джаярыкъды, керликди —
 Кѳрюрсе сен чѳбден болган ёртенни.

Алайды да, кѳб тюрсюнлю джамагъат
 Кѳурагъанды ол таблыкъны билгенден.
 Биз болайыкъ джамагъатха аманат
 Туугъан кюнде, джашагъанда, ёлгенде.

Халкъды хахим, анга бар, кѳл излесенг,
 Кѳууанырса, халкъ аллында тюз эсенг.

* * *

Турист тауда зауукъ кюрен иеди,
 Шахтер джерден чыгъарады хазнаны,
 Ишчи кѳол а кѳурчдан тухтий тюеди,
 Джазыучу да чемерлейди джазманы.

Алай кѳбле этедиле кѳб хызмет,
 Ашайдыла, ичедиле хар кюнде.
 Огъурлу джер тѳкген сейир берекет
 Боркъулдайды кѳайсыны да юйюнде.

Иги хантны, айхай, ким да сайлайды.
 Джокъ эсе да хант этиуде джумушу,
 Джаны болган джерни дамын джалайды,
 Кѳкде болсун, сууда болсун турмушу.

Ашасынла! Ашатхан а джерди, джер,
 Ол себебден хар ким джерни сыйын кѳр!

* * *

Сабийчигин бѳлей турган анасы
 Кѳайдан билсин джашны антсыз боллугъун?
 Ол гюнахсыз, сют ийисли баласы
 Сайларыгъын фитначыны кѳуллугъун?

Кѳайдан билсин бир элбуздукъ туугъанын,
 Огъурсузну айнытханын, джуугъанын,
 Аны адам этеме деб, кѳыйынын
 Кѳобуб келген терен суугъа кѳуйгъанын?

Ол бѳлейди: «Кѳабырыма саллыкъ», деб,
 «Аманлыкъдан хаман кери кѳаллыкъ», деб,
 Ара мюлкден, киши хакъдан юзмез деб,
 Артыкълыкъгъа, хаулеликте тѳзмез деб.

Хо, билмесин: ашхы мурат — азыгъы,
 Джазыууну ташалыгъы — насыбы!

* * *

Адам эсе джер джюзюню асайы,
Сай нюзюрге нек салады кьулачын,
Къаб башына чериу тарта, джампайыб,
Неде табыб махтанады кьууанчын?

Малгъа кьууанч — гебен тьубде семириу,
Хансха байрам — суудан тоюб керилиу,
Той этерин излесегиз киштикни,
Ауузуна джетдиригиз тишликни...

Адамгъа уа? Бир кьауумгъа — ашауду!
Туусун, ёлсун, келин алсын, кьыз берсин,
Азат болсун, бир оноуну тюз кёрсун —
Кьууанч тою эрлай ашаб башлауду.

Сен а, шохум, изле хаман баш кьууанч,
Тюлсе да сен бюгюн ач, не джаланнгач.

* * *

Кенг дунияны кьууанчына тизилмей,
Рысхы джибге къадалады кёб «сакъат».
Нек барады ол чий адет юзюлмей,
Ол болурму фахмуда баш санагъат?

Кьызгъанч киши тенг этмейди аягъын
Сени джашау ат тебдирген башынга.
Ауушдурмаз кьолунда джерк таягъын
«Ёледжекни» къангич кибик джашына.

Байлыкъ — буду тьюшю-тюню, мураты,
Барлыкъ — буду махтаныуу, къанаты,
Рысхы — буду хар неге да ёлчеси,
Батыу бола барады чал джелкеси.

Хата джокъду: джангыз олду чунгуру,
Кёбдю аны догъурасы-дугъуру.

* * *

Сабий тенгле ойнай-кюле ёсдюле,
Джелге-къузгъа бир тийреде тёздюле,
Юрендиле чабышыргъа, джюзерге,
Кими ишге, кими да гыл юзерге...

Айгъыр кибик тыш къарамда башхалыкъ
Эслетмеди биринде да джаш кылыкъ.
Кёрюнмеди ич дунияда теренлик —
Ма ол эди башхалыкъны береллик.

Бир джолда уа джазыгу кѳуджур чам этди —
Бир шохайчыкъ ёрге чыкъды да кетди!
Ийнаналмай айландыла тенг джашла:
Ким берди сый бары билген джолдашха?

Сен, мен билген башчы, алим — неди ол?
Онглу боллукъ, кёкден тюшюб, онглу бол!

* * *

«Джанынг кимге сукъланады?» — деселе,
Айтыр эдим: «Кёкде учхан тау кѳушха!»
«Шохум, кѳайры атланаса?» — деселе,
Айтыр эдим: «Кёкле тюбю ауушха!»

Кѳуш болсам а, алтын кюнню тюбюнде
Джукълар эдим акъ булутну юсюнде,
Джокълар эдим дунияны минарасын,
Апсатыны кѳаяларын, уясын.

Фатар этиб джитилерин тауланы,
Тогъур эдим сютбашысын хауаны,
Тоймаз эдим кёкге кѳараб туруудан,
Азатлыкъга табыныб баш уруудан...

Амма, кѳушну кёзю джерге кѳарайды,
Насыблыгъа ол да мени санайды!

* * *

Дамаск кѳурчдан ишленнгенин джашырыб,
Бир аммачыкъ джюзден артыкъ джашады,
Табханланы, табханын да ашырыб,
Бу дунияда борчун тѳлеб бошады.

Сансыз чѳбчюк, бугъуб кѳарай уядан,
Ол да элге берген эди бир бала —
Асыл улан — джашлай кетди дуниядан,
Кѳалды амма, ёлгенлеге тарала.

Бир кюн айтды: «Хы, кетеме энди мен,
Тюберикме эт ахлума, джашыма!
Ёмюр тынчыкъ — ма, джюрегим кюсеген,
Кёб кечиндим, аджал тилей башыма...»

Ёмюрлюкню шошлутъуна кѳызына,
Кетди амма, чырт кѳарамай ызына.

* * *

Ана — сыйлы, эм багъалы, эм татлы,
Ата — билек, битдиреди къанатны.
Экиси да керекдиле сабийге,
Къабыргъала керек кирик хар юйге.

Ана — джаны, ата — саны, дагъаны —
Къайсын сайлар, къайсы аслам джарайды?
Сорма алай, къыйнарыкъса баланы:
Джанны сандан айырмакълыкъ къалайды?

«Мама!» — десе, учунады джюреги,
«Папа!» — десе, бегийди джаш сюеги,
Бирем башха излемейин аланы,
Ма, бир этди сабий эки «къаланы»:

«Мапа!» — деди, улуланы юрете,
Табигъатда айрылыкъны тюзете.

* * *

«Джандет!» Мында сынайдыла тюзлюкню
Хаух дунияда азаб чекген мукъминле,
Сыртларындан атадыла джюз джюкню,
Тилек толуб, келедиле хур кюнле!

Хар инсанны — кючден толгъан заманы,
Джокъду орун ассы ишге, гюнахха.
Барды бир борч — джайыб нюрлю абаны,
Чархын къыйнаб, шукур этиу Аллахха.

Джаханимде тууб ёсген мискинле,
Сийрат кёпюр табанларын кесгенле
Тюшгендиле динисламны джолуна,
Мёлек полкнуб, хур къызланы къолуна —

Сора, дуния джаханимден тогъайыб,
Ол джандетте ашыкъгъаннга — джокъ айыб.

* * *

Джаханимде джашау эте, термиле,
Сен кёлюнде ишлегенсе джандетле —
Сют кёлледе джюзген шемшер кемеле,
Суу буракъла, офуракъсыз умметле;

Акъ къалала, салкъын паркла, чегетле,
Джандет атла, Хауа сюйген кёгетле.
Къарт, ауругъан, ишчи, хыйла, бёрю джокъ,
Эм сейири — дуния къайгъы, ёлюм джокъ!

Адам бары — онбеш джылда! Джарашыб,
Бютеу джанла джашайдыла шохлукъда,
Джаңдетлени къат-къатындан къарашыб,
Тогъуйдула ёмюр зауукъ бошлукъда, —

Деб тураса... А-я, мында «обурла»
Анда төрню да сыйырлыкъ болурла.

ДЖАШАСЫН КЮН

Декабрны узун джолу
Таукел джетди ауушха.
Джыйылдыла джуртбузгъа
Джангы джылгъы тауушла.

Ёмюрде да къыйынды, деб,
Джангылыкъны туугъаны,
Тёзелмезден ачды заман
Къууанч аллы къаугъаны:

Ачды къышны къыямытын,
Этди джерни барамта.
Сир-сир къатыб, сымпайдыла
Чал терекле къарамда.

Ёмюрлени Буз Аккасы —
Минги Тау да: «Ох!» — деди.
Эски джылны къуу къауданы
Джангы джылгъа сый берди.

Кёк кёзлерин джумуб, Къобан
Ау тюбюнде бугъунду,
Буз сюммекли къаялагъа
Хыны боран урунду.

Кёкню басхан боз булутну
Джабагъысы салынды.
Зангырдаууукъ тау ёзенни
Джаны кюннге джалынды.

Ма, кюн тийди терк огъуна,
Артха турду тарбууун.
Джюз тиекден сокъду дуня
Джангы джазны тартыуун!

Кёрге эдинг. тиридиле
Терезеде чибинле,
Кюн таякъда ойнайдыла
Джарыкъ джашау джилтинле.

Тау ёзенни сууукъ чабхан
Кёкюреги бошланды.
Аслан кёллю Буз Акканы
Эси аза башлады.

Гыйы санлы къаласыны
Саркъды сууу Къобаннга.
Кёзюу деген алайды деб,
Ышарылды кюн анга.

ДЖАЗ

Ма, кели энтда джаз —
Тёгюлдю тауладан,
Къагъылды дауурбаз
Озонлу хауада.

Булутдан ётдюле
Джилтинли чалыула,
Берекет төкдюле
Чартлаула, джаныула.

Джер терен солуду,
Кёбдюрюб ёпкесин,

Хар терек созуду,
Чайкъалта төппесин.

Гяхиник джаягъын
Джарыкъгъа къаратды,
Къууанчны байрагъын
Къарамда орнатды.

Джангкъозла, четенле
Ёстенча сыртлада,
Гоккалы чепкенле
Толдула парклада.

Ала — джаз кюнледен
Кёб кере келбетли,
Алдыла гюлледен
Джашнаргъа иннетни.

Аязны ичинде
Субайла, саяула.
Алагъа кёчдюле
Бу джазгъы бояула!

ДЖЫРЛАЙДЫ ТАУЛУ

Къууанч киргенди юйюме, джериме,
Къанат битгенди халкъыма, элиме.
Байлыкъ ёсдюре, джетиб муратына,
Таулу келгенди таууну къатына.

Джангы юйледе къайнайды берекет,
Хар бир тийреде кёбдю суюм, хурмет.
Байлыкъ ёсдюре суюген Кавказында,
Таулу джашайды эркин арбазында.

Келин келеди, сабий тууады — той,
Дырын джыяды, ийнек сауады — той,
Аскерге кете, советте сайлай — той,
Адамлыкъ эте, къонагъын сыйлай — той!

Джолда «Волгала», къууанчха тизиле,
Эски джашауну тамыры юзюле,
Къобуз тауушла эштиле хар къайда,
Джарыкъ чыгъады къарачай орайда!

Алгъа атлагъыз, кызыбыз-джашыбыз,
Джарыкъ турсунла кёзюгюз-къашыгъыз.
Иште, джашауда, окъууда, тенгликте
Киши болмасын, ма, бизден мийикде!

Келин келеди, сабий тууады — той,
Дырын джыяды, ийнек сауады — той,
Аскерге кете, советте сайлай — той,
Адамлыкъ эте, къонагъын сыйлай — той!

КЪАЧАННГА ДЕРИ

Къачаннга дери, кёзюме къарамай,
Къыйнарыкъса?
Кёрген сайын, тюбеген сайын,
Джолдан джанлай,
Тартына озарыкъса?

Бир айтчын кертисин,
Тюз кёргенмисе сыфатымы?
Соруумдан, не солуумдан

Сезгенмисе
Эм ашхы муратымы?

Сезген болурса,
Мен чыкъсам алыннга,
Къызараса,
Къулакъ салыб, кюн ашхы алыб,
Джаулугъунга,
Джунчуб, сен узаласа.

Сенсе, ариучукъ, исси къаны болуб,
Сансыз суйген,
Иш аздырмай, бушуу тоздурмай,
Нюрден толуб,
Къууанча джарый билген!

Къачаннга дери, кёзюме къарамай,
Къыйнарыкъса?
Кёрген сайын, тюбеген сайын,
Джолдан джанлай,
Тартына озарыкъса?

КЪОБУЗЧУ КЪЫЗГЪА

Сен кёрюб тургъанса тауну акъ бузун,
Сууланы саркъыуларын,
Бир ариу согъады лаба къобузунг
Джуртуму тартыуларын —
Сокъчу, сокъчу, джуддузум,
Джуртуму тартыуларын!
Ой, суйген элими татлы къызыса,
Джюрекни джубанчыса,
Джерими джасагъан субай нызыса,
Халкъымы къууанчыса —
Сокъчу, сокъчу, джуддузум,
Джуртуму тартыуларын!
Къууанча, тойда да сени танийма:
Къобузунг танытады,
Сагъышым, къайгъым да кетиб джарыйма:
Сыфатынг джарытады —
Сокъчу, сокъчу, джуддузум,
Джуртуму тартыуларын!
Джашауну къаласын тири ишлейсе,
Хар ишни дагъаныса,
Кесинге тыйыншылы насыб излейсе:
Насыбдан багъалыса —
Сокъчу, сокъчу, джуддузум,
Джуртуму тартыуларын!

ГОЧИЯЛАНЫ МАГОМЕТ

Гочияланы Хаджи-Умарны джашы Магомёт 1928 джыл Къарт Джурт эде туугъанды. Гитчелигинден ёксюзлюкню, кёкюнчюлюкню къыйыныкъларын да сынагъанды. Фрунзеде медтехникумну, ызы бла медицина институтну бошагъанды. Ол, аскерчи врач, капитан чында туугъан джуртуна 1966 джыл къайытханды. Андан бери джыллада Карачаевск шахарда саурукъ сакълауда джетишимли ишлейди.

Гочия улу назмула эртдеден бери джазады. Ала халкътына, аны огъурлу адамларына, туугъан джуртуна, джашауну хурметине джораланыбдыла, алагъа сюймекликни суратлайдыла.

КЪАРАМЫНГ

Къайдан табдынг сен бу сууукъ къарамны,
Юйге барыб, мен ызыма къайытхынчы?
Джаратмадым мен джюрюучю орамны,
Сен суутма, мен кёлюмю айтхынчы.

Барыб келдим, сагъышларым сен болуб,
Бек къыйынед аны бла сёлешген.
Джарсый эдим, къайгыыладан мен толуб,
Къыйын эди джюрекни эки юлешген.

Узакъдан да къарай келдим, кёралмай,
Умут этиб, чыгъарса деб, аллыма.
Мен турама чыдаалмай, тёзалмай, —
Сени усунг тутсун мени къанлыма.

«Эртден ашхы болсун», — дедим, кёргенлей,
Соралмадынг: «Къалаед?» — деб, джолуму.
«Тынчылыкъмыд?» — деб, сеннге салам бергенлей,
Туталмадынг: «Келдингми?» — деб, къолуму.

Не этесе, къалай турдунг келгинчи?
Тюшюрдюнгмю бир керечик эсинге?
Болджал джетиб, сенден алгъа ёлгюнчю,
Бир сагъыш эт экибизге, кесинге.

Эрле чекген азаблагъа тёзерме,
Кёб болса да сени ызынгдан къарагъан.
Сенсиз джашау керек тюлдю — юзерме,
Сенсе, джаным, джюрегиме джарагъан.

Сени атынг сейирликди, аламат,
Хар къуру да эшитирге сюеме.
Сени бир таб джаратханды табигъат —
Сюймекликни ёртенинде кюеме.

ДЖАШЫРМАЙМА

Къарайма да кёралмайма мен сени,
Табалмайма, таймай излеб турсам да.
Учуб баргъан джуддузумса сен мени,
Джеталмайма, тохтамайын къуусам да.

Табалмасам ёзенледе, тарлада,
Джел учуруб, булутланы къуугъанча,
Мийик чыгыб, мен излерме къарлада,
Кёксюл кече бизге насыб туугъанча.

Сукъландырма, суймей эсенг, сен мени,
Терен, мыдах сагышладан толама.
Кече, кюн да кёб излейме мен сени,
Аз кёрсем да бек насыблы болама.

Тартыннгандан ашырмайма мен сени,
Айыб этме, кеч, тюшюмде кёрсем да.

Джазыкъсын да, кенгнге атма сен мени,
Сеникиме, джашасам да, ёлсем да.

Къачырмайма, зорлукъ этиб, мен сени —
Эски заман, ол къайтмаздан кетгенди.
Азаб отха тюртме, атма сен мени,
Оноу этер заманыбыз джеттенди.

Суймекликге джесир болгъан джюрегим,
Ариу, сени суйгенинден тоялмаз.
Сени амалтын, бугъоу азаб чексем да,
Азатлыкъ деб, сени унутуб къоялмаз.

Сен кёзюме тюшгенликге, уумазма,
Къыйнамазма, керексизге сёлешиб.
Сезимими джюрегимден къуумазса —
Не айтыб да, не тюрю да кюрешиб...

ДЖУКЪУСУЗ КЕЧЕ

Сагъат юнге джуукълашыб барады,
Итле эшикде юредиле тохтаусуз.
Джукъу кетиб, къайтмайын турады,
Кюнле кетиб барадыла джашаусуз.

Сен бюгече кесинг джангыз джукълайса,
Къулагъынга кирмей мени тилегим.
Юйюгюзню, къараулча, сакълайса,
Мийик тауда бишген сейир джилегим.

Кёзлеринге сени къарай, ийнакълай,
Ишде болсанг, сагышынгы чачарем.
Насыблыча, кёрген сайын къучакълай,
Сен болмасанг, илму ёзенден къачарем.

Сен суймесенг, не къалады арада?
Джокъмуд адет бири бирин сыйлагъан?

Джашамайын къалай болдунг тамада?
Тюз болмазмы гюнахсызны къыйнагъан?!

Ёмюрлюкге сени бла джашарча,
Кетме десенг, мен къалырма болджалсыз.
Джашауунга чексиз насыб къошарча,
Ашыгъырма сени ючюн ажымсыз.

Доктор дей да, джылай, кюле турурса,
Сен кёрмезча мен кёзюнгден ташайсам.
Бушууунгу кечинмекге бурурса,
Эсге тюшюб, кече арада уянсанг.

Джазыу элтсе бизни ахыр тёреге,
Борч салалмам, разылыкъ берирсе.
Къабырлада бир къаралгъан тёбеге
Юч къарампил салыннганын кёрюрсе.

ХУБИЙЛАНЫ МАГОМЕТ (1929—1987)

Хубийланы Ахияны джашы Магомет 1929 джыл апрелни 15-де Огъары Тебердиде туугъанды. Орта школну кѣчгюнчюлюкде Кыргызстанда бошагъанды. Баш билим Къабарты-Малкъар кърал университетде алгъанды.

1957-1959 джыллада «По ленинскому пути» деген район газетни хапарчысы болгъанды. 1960 джылдан 1987 джылгъа дери Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда орус эмда тышкърал адабият кафедраны доценти болуб ишлегенди. Магомет къарачай-малкъар фольклорну, республиканы халкъларыны адабиятларыны, орус эмда тыш къраллы классиканы юслеринден илму ишле басмалагъанды. Талай джылны республиканы школларында къарачай-малкъар адабиятны дерслери Хубий улу джарашдыргъан окъуу китабла бла бардырылгъандыла.

Филология илмуланы кандидаты, фольклорист Хубий улу халкъны тин байлыгъын джыйыуа, тинтиуге уллу эс бѣлгенди. «Сен халкъынга не этгенсе, деб сорсала, 1200 джыр джыйгъанма, деб махтаныргъа боллукъма», — дейди ол 1979 джыл «Джылларым бла джырларым» деген статьясында. Ол джырларгъа да бек суйгенди — джюзден артыкъ джырны уста джырлагъанды. Кесини да талай джыры джырланадыла.

Хубийланы Магометни суйген жанрларыны бири къысха чам, хыртлау хапарла эдиле. Аланы баш герою Алан халкъгъа терен къайгыргъан, кѣлюне келгенни чам халда бетден айта билген, эсли, сынчы адамды.

Хубий улу 1987 джыл августну 17-де Черкесскеде ауушханды.

Энчи китаблары:

Алан. Къысха юмор хапарла. Черкесск, 1967.

Къарачай-малкъар совет халкъ джыра. Монография. Черкесск, 1967.

Алан из Карачая. Юмористические рассказы. Москва, Советская Россия. 1968.

Алан. Экинчи китаб. Черкесск, 1974.

Рассказы Алана. Шутки, притчи, заметки. Москва, Советский писатель, 1977.

Ёрлеу. Назмула. Черкесск. 1987.

Батмаз джуддузну джарыгъы. Чам хапарла, айтыула, илму статьяла. Китабны басмагъа хазырлагъан — Байрамукъланы Ф. Черкесск, 1989.

Джыйым китабла:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Къанатла. Черкесск, 1971.

Тынгысыз джюрек. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Пирогов П. Острое слово Алана. // «Ленинское знамя» 14.01.1969.

Сыны обновленных гор. Методический материал по творчеству. Черкесск, 1974.

Джылла бла джыра. // Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981.

Ал сѣз орнуна. Эсге тюшюрюле. // Батмаз джуддузну джарыгъы. Черкесск, 1989.

Суюнчев А. Орел остается орлом. // «Ленинское знамя» 14.04.1989.

Байрамукъланы Ф. Алим, устаз, поэт... 60-джыллыгына. // «Ленинни байрагъы» 15.04.1989.

Джаныбекланы С. Эсибизде сакълайыкъ. // «Къарачай», 8.07.2002.

Халкъыбызны унутулмазлыкъ уланы. // «Къарачай», 8.07.2002.

Джюрегинден кюн тийген. // Байрамукъланы Ф. Кеч тюбешю. Архангельск, 2005.

АЛАННЫ АЛГЫШЫ

Бу эде элсиз кыйынлык киши сыналасын,
 Джашлай ёлген деб, киши джыламын,
 Бу эден насыб кырумасын,
 Арбазларында ит улумасын.
 Джангы джууукла
 Джангыра-джашнай барсынла,
 Ауруудан-талаудан кенге калсынла,
 Эм байла былалга джуглансынла,
 Эм насыблыла былалга суглансынла.
 Кырангы кече толган ай чыгыб,
 Джол танытханча,
 Эртденбла кюн тийиб,
 Дунияны джарытханча,
 Экисин кергенлей,
 Мыдах джюрекле джарысынла,
 Игиле-ашхыла экисине джалынсынла.
 Кеб болсунла терде олтурган кыртларыбыз,
 Берекет болсунла этген хантарыбыз,
 Кегетлерин келтюралмынла садларыбыз,
 Игилик бла айтылсынла атларыбыз.
 Кыралыбыз кыралладан баш болсун,
 Джюрегибиз кюн кюнден да джаш болсун.
 Келин эгеч болсун, кюеу кырнаш болсун,
 Аман иннетли бу эден тас болсун.
 Бу юй джалган оноу керекли болмын,
 Былалга аманлык излеген адам онгмын,
 Алай адамны этген мураты толмын,
 Аманны юйюне емюрге рысхы кыонмын.
 Джазыбыз ашыгыб джетсин,
 Джайыбыз джайылыб келсин,
 Кычыбыз мурукку этсин,
 Кышыбыз кыуандырыб кетсин.
 Кыбан ызына айланыб,
 Минги Тауга мингинчи,
 Чегетде кийик юсюне кийим кийгинчи,
 Кече арасында бир исси кюн тийгинчи,
 Уруш отун сынамайын кыалайык,
 Кыуанчлада алгыш аяк алайык,
 Бир-бирибизге джарык бетден кырайык!

АНА ТИЛИНГ

Акъбайланы Шакъманнга

Хар кимге да багъалыды ана тили,
Хар кимни да ана тили — батмаз кюню.

Пушкинни ол бай тили да төгед билим,
Ол да сеннге экинчиге ана тилинг.

Анангдан ичген сютюнгдю ана тилинг,
Белляуунгду эм юйюнгдю ана тилинг.

Аны ючюн сен кёrese узакъдагъын,
Кенгден-кенгнге эштиледи хар айтханынг.

Бу шоркъулдаб баргъан суула — ана тилинг,
Бу сюелген мийик таула — ана тилинг.

Ол себебден хар къайда да кёбдю къарнаш,
Хар аллынга тюбеген да — сеннге джолдаш.

Джерден чыкъгъан бу къудрет — ана тилинг,
Кюнден кюннге джашнаб келед ана тилинг.

Бу эки тил бир-бирине бек алапат,
Ала сеннге экиси да — эки къанат.

ДЖУРТСУЗ КЪАЛГЪАНЛА

*1887—1905 джыллада Тюркге
кёчген къарачайлылагъа атайма*

Туугъан джерибизден Стамбулгъа кетиб тебретик,
Къарадыкъ да, кёкде кюнню кёрмедик.

Ой, джылау-къычырыкъ ёзенни толтуруб барады,
Къабырлада джатханланы ёрге къобарады.

Атам сёз айталмайд, сёзю тамагъына тыгъылыб,
Джарлы эгечим къалды джолда джыгъылыб.

Топуракъ алгъанма азыкъ салыучу артмакъгъа,
Малларымы кимле сюрелле джалпакъгъа?

Ой, кишней къалгъанды атым Ат-Чабхан тюзюнде.
Бизден джарлы ким болур джер джюзюнде?

Къойчу итлерим тенгизге къараб улуйла,
Баргъан суула бизге кюле эте къуруйла.

Кёзюм къан кёреди, Къара тенгизге къарасам,
Кеме тохтайды, ах, тауларыма таралсам.

Бу кемеде бармай, мен сал агъачда баргъаем,
Тебердиде бир тебе болуб къалгъаем.

Кече арасында джуддузла джылаб батдыла,
Анам ёлюб, тенгиз тюбюне атдыла.

Къара тенгизге къара кюн таякъла тиелле,
Къарачайда бизге къара киелле.

Тюшюбюз-тюнюбюз, ой, джандан татлы джерибиз,
Къайда къалды Къарачайда элибиз?

Ой, джаханимни джети эшиги ачылыб,
Кау-куу болдукъ, къраллагъа чачылыб.

Киши джеринде этген муратына ким джетер?
Къарачайда къара къойланы ким кютер?

Атылыб къалсакъ да, биз кѣгет джыйыб ашарек,
Къарачайда къая башында джашарек.

Биз иман чакъырта, «Кавказгъа» деб, джан беребиз,
Намазлыкъгъа Кавказгъа айланыб киребиз.

Кѣбле думп болдула, исси къумлагъа кѣмюле,
Ах, Къарачайда къара суулагъа термиле.

Ой, джаңдет топуракъ мында тюйюлдю, Кавказда,
Иннетибиз бу джерледе къалмазгъад.

Ах, джылаб джаларек, Къобанны ташын табханлай,
Къалыб кетмесин бизни кюнубюз батханлай.

НАРАТ ТЕРЕК

Хар къуру да, бирча ариу кѣгериб,
Чегет бауур, кюнбет, къая айырмай,
Келбет сала, бутакъларын да кериб,
Нарат терек ёсед, башын къайырмай.

Боран келсе, дуняны ийириб,
Баш урмайын, ол таукеллей турады.
Тынгыласанг, джюрегине, ийилиб:
«Ата джуртум джашасын!» — деб урады.

ТЕНГИМ

Бир тенгим барды кесине элтген,
Меннге таймаздан акъыл юретген.
Аны джюреги кимге да тазад,
Тенглик этерге кимге да базад.

Кимге да билим берек аяусуз,
Менича тенгле анга — санаусуз.
Мен хаман аны джокълайма къаты,
«Китаб тюкенди» тенгими аты.

КЪАЙСЫН СѐЛЕШСЕ

Къулийланы Къайсыннга

Джаз джууукълашады, дейбиз,
Кѣк кюкюресе.
Сагъышла джазгъа тарталла,
Къайсын сѐлешсе.
Эжиу къалай аламатды,
Джыргъа келишсе.

Джюрекге джыр орналады,
Къайсын сѐлешсе.
Устаз разылыкъ табады,
Билим юлешсе.
Иннетинг таза болады,
Къайсын сѐлешсе.

Төгереk бирден джашнайды,
Тауда чум бишсе.
Къыш да джайча кёрюнеди,
Къайсын селешсе.
Таулу таукел ышарады,
Шаудандан ичсе,
Чегемден хауа урады,
Къайсын селешсе.

Ким да унутуб къоялмайды,
Таугъа илешсе.
Селешедиле таула да,
Къайсын селешсе.
Мени къадардан тилегим
Толургъа тюшсе:
Шо, джюз джылдан биягъындай
Къайсын селешсе.

САУ КЪАРАЧАЙНЫ ЭГЕЧИ

Зумакулланы Танзиляга

Бурун заманда джерни башында,
Белгили болуб хар кимге,
Санауладан энчи айырыб,
Сый бергендиле джетиге.

Сен а джашайса бизни ёмюрде,
Бирде — шахарчы, бир — элчи.
Тауну, тюзю да бирча суратлай,
Джети къарнашны эгечи.

Къаллай кюнде да халкъ бла бирге,
Насыб излемей сен энчи,

Джюрегинги да чырахтан этиб,
Джети къарнашны эгечи.

Мен айтмасам да, махтау юсюнде —
Поэзияны эммечи¹.
Минги Таугъа да къонуучанд назмунг,
Джети къарнашны эгечи.

Эки тилде да окъуйбуз сени,
Керек тюддю тылмач-келечи.
Сен — малкъар халкъны джаннган джуддузу,
Сау Къарачайны эгечи!

ДЖАНГЫ КЕЛИНГЕ СЁЗЮМ

Сен, ойланыб эмда энчи сагъыш этиб,
Эл, джыйылыб, тоюгузгъа алгыш этиб,
Сюйгенинг бла бир этгенсе джазыуунгу,
Энди къалай къуарыкъса джашауунгу?
Хар кюнюнг да къууанч бла ётюб бармаз,
Хар кюнюнг да къайгысызлай кетиб бармаз,
Бирча тюлле табигъатда айла, джылла,
Бирча джарыкъ джырланмайла халкъда джырла.
Джашау джолла кёб затлагъа тюбетирле,
Бир терслерле, бир терсинги тюзетирле.
Сен бек сакъ бол бир затны унутмазгъа,
Кече-кюн да чырт эсингден къурутмазгъа.
Сен юйюнде эркишинги бек багъалат,
Анга сый бер, хар кимден да аны джарат,
Эртденликде таугъа-тюзге ашыра чыкъ,
Къайтыб келсе уа, аллына ышарыб чыкъ.
Сен тас этме кёзлеринге ийнагъынги,
Сюйюмлю тут сен санынги, чырайынги.

¹ Эммеч — амазонка

Къыйнама сен сёзюнг бла керексизге,
 Не тарыкъма хоншулагъа, тийрегизге.
 Джай да, къыш да эркишинге сен къанат бол,
 Алай этсенг, башха тюрлю боллукъду ол.
 «Кёз джарыгъым!» — дер да, сени эркетир,
 Таугъа, тюзге кёзлеринде сени элитир.
 Къыйналырча бир сёз айтмаз ёмюрюнде,
 Сен джашарса джюрегини теренинде.
 Кёбле сени, насыблы деб, сагъынырла,
 Шо, алача бир болсакъ деб, сукъланырла.
 «Джаным», — десенг, ол да сеннге джанын берир,
 Дуняда хар кимден да сыйлы кёрюр.
 Булутсуз кюн тийиб турур юсююзге,
 Насыб, сормай, келиб турур юйююзге.

ТЕНГЛЕГЕ ДЖУУАБ

Джырламайын ашырмаем джангыз бир кюнню,
 Къууанчалада джырым тангнга джете эди,
 Джыр джюрегин джарытаед эрлай хар кимни,
 Хар бири да меннге алгыш эте эди.
 Эртден-ингир, деб къарамайын ёмюрде,
 Джырлай эдим, джолгъа чыгыб тебресем да.
 Джюз джыр мени биргеме эди хар бир джерде,
 Кесим джангыз тау башына ёрлесем да.

Ол заманда джарлы анам сау эди мени,
 Ол, тынгылаб, анга да кёб джырлай эдим.
 Мен джыр бла ашыраем насыб кюнлени,
 Сенсе мени джырлатхан, деб къарай эдим.
 Энди уа джыр бир да келмейд эсеме,
 Джыр джырлатыучу джюрегим кюйгенди да;
 Джыр неди, деб сорама мен кеси-кесиме,
 Джарлы анам джер тюбюне тюшгенди да.

Къыл къобузум къабыргъада мыдах тагъылганлай,
 Мен джырларгъа, ол согъаргъа джарамайын,
 Мен джашайма, кече-кюн да ахсыннганлай,
 Сау юч джылы аны къолгъа алалмайын.
 Ёмюрлюкге орналгъанд энд бушуу меннге,
 Бир кюнюм да озмайд джюрек къыйналмайын.
 Къайгылыдыла, джашаууму кёрюб тенгле:
 — Турлукъмуса, — дейле, — энди джырламайын?
 Эшитигиз, тенгле, мени джууабымы:
 — Согъарыкъма къыл къобузну мен джыламайын,
 Джырларыкъма энтда биягъы джырларымы,
 Джашар ючюн сиз ёксюзлюк сынамайын.

СЕН КЕТГЕНЛИ

Анама

Сен кетгенли тюрленгенди бютеу табигъат,
 Башха тюрлю кёрюнеди меннге хар бир зат.
 Шоркъулдамай, шуулдамай барады суу,
 Тегерекге къарайма да, тегерек къуу-шуу,
 Кёрюнелле тау келле да мутхуз эм сай,
 Толалмагъанлай тургъанча кёкде да ай.

Сен кетгенли ахсынады насыб узакъдан,
 Кёзюме къараялмайла таула мыдагъдан.
 Къара суула къайнамайын чыгъалла джерден,
 Бушуу джелле джюрегиме уралла бирден.
 Эртденликде къызармайын чыгъады кюн,
 Джангкъылыгъ да тас этгенди сейир тюрсюнюн.

Къанат къакъмайын уады къуш уядан,
 Сен кетгенли нюр кетгенди дуниямдан.

КЕСИМЕ СОРУУЛА

Мен бир тау элде туудум, джукъ
 Къошулдуму?
 Юйде насыб не кёб, не да
 Аз болдуму?
 Атам, анам разы болуб
 Кетдилеми?
 Не да туугъаныма ажым
 Этдилеми?
 Сабий кюнлерим чууакълай
 Ётдюлеми?
 Джюрек джарсыула сабийлей
 Джетдилеми?
 Джаш джыллада къууанч, насыб
 Сынадыммы?
 Дуниягъа таралыб мен
 Джыладыммы?
 Адамлагъа хайыр, заран
 Этемеми?
 Инджилгенни сан этмейин
 Кетемеми?
 Джарсыуума бюгюн киши
 Джарсыймыды?
 Къыйналгъан кюнюмю кёрюб,
 Ачыймыды?
 Мени кёрюб, киши сукъланч
 Къараймыды?
 Не да мени таярымы
 Мараймыды?
 Джюрегими ачыкълыгъын
 Билемилле?

Не ызымдан къара сабан
 Сюремилле?
 Танышларым мени эсде
 Тутамылла?
 Кёзюмден бир, артдан башха
 Айтамылла?
 Мен сый берген мени сыйлы
 Кёремиди?
 Джюрегинде меннге орун
 Беремиди?
 Джангылгъаным болса, аны
 Кечемилле?
 Не гюнахсызлай сёзюмю
 Этемилле?
 Насыб кюнле меннге энтда
 Къайтырламы?
 Мен къыйналасам, кюлюб хапар
 Айтырламы?
 Кесим мурат эттенимча
 Болурмамы?
 Огъесе мен бушууладан
 Толурмамы?
 Ауруууму мен юсюмден
 Атармамы?
 Узаймайын тебе болуб
 Джатармамы?
 Ёлсем, бирле джюрек ауруу
 Табарламы?
 Не джюрекден эрлай алыб
 Атарламы?

АЛГЫШ АЯКЪ

Не эсе да бу сейир,
 Мен кёкге учунама.
 Тюшюмде, сагышымда
 Джуддузлагъа учам,
 Огъай, джерде къаллыкъма
 Мен бир джукъгъа да кетмей,
 Алгыш этиб джырларгъа,
 Кёлюмю аман этмей.
 «Не болгъанды мынга?» — деб
 Сорсала мени тенгле:
 «Джер юсюнде бир-бирде
 Джашау зауукъду», — дерме.
 Ол себебден бек таукел
 Сизге мен ант этеме:
 Бу сыйлы джерни къоюб,
 Бир джукъгъа да кетмезме.
 Бюгюн былайда бизге
 Хар зат эркинди бирча.
 Алгыш аякъ къайнасын,
 Джырчыны сёзлерица.
 Заман джетсе, къол тутуб,
 Джер-джерге чачылырыз,

Бара-барыб тюбешсек,
 Алгыш аякъ алырыз.
 Энди къууанч этейик,
 Биз алгышны суутмай.
 Хар ким да мёлегине
 Сагыш этсин унутмай.
 Джашау нёгерим ючюн
 Аякъны кёлтюреме,
 Мен, анга насыб теджей,
 Кёзюме кёрюземе.
 Къууанч-бушуу кюнледе
 Тенглерики кёреме,
 Ала ючюн аякъны
 Мен энтда кёлтюреме.
 Тенгле бла тенгле ючюн,
 Унутмайыкъ бирин да.
 Барын да эсгерейик —
 Таудагъын, тюздегин да.
 Бек улуду къууанчым,
 Аны ичимде тыялмай,
 Махтарыкъма шохлукъну,
 Не арымай, не талмай!

СЕНИ КЁРСЕМ

Он джылымда сени кёрсем,
 Сюймекликни сезер эдим.
 Онбеш джылда сени кёрсем,
 Тойгъа чыгыб тепсер эдим.

Джыйырмада сени кёрсем,
 Кёкге чыгыб тюшер эдим.
 Отуз джылда сени кёрсем,
 Тюшюмде да кюсер эдим.

Къырк джылымда сени кёрсем,
 Къарамынгдан тоймаз эдим.
 Элли джылда сени кёрсем,
 Мен элингде къоймаз эдим.

Алтымыш джылда сени кёрсем,
 Меннге къанат битер эди.
 Джетмиш джылда сени кёрсем,
 Кече да кюн тиер эди.

Сександа сени кёрсем,
 Джюрек къызыу урур эди.
 Тохсанда сени кёрсем,
 Ай толгъанлай турур эди.

Джюз джылымда хапар эштсем,
 Мен ызынгы ызлар эдим,
 Тауну тюзню да таралтыб,
 Санга джюз джыр джырлар эдим.

ЭВРИКА

«Билим насыбды», — дегенди
 Дуния билген Архимед.
 Илму таугъа ол келгенди,
 Къаламын джити билеб.

Сора къазыб тебрегенди,
 Къаст этиб джюрегинде,
 Бир заманда эсегенди
 Джеттенин ёзегине.

Къызгъан къаны ойнагъанды,
Излегенин табханында,
Чабыб орамгъа чыкыгъанды,
Адам кёрмей ол къатында.
Такыйкъагъа ол джетгенди
Шахарны ортасына,
Халкъ тынгыларын суюгенди
Аны къууанч хапарына.

Сиразузы джыйылгъанды
Олсагъатдан алайгъа.
«Эврика!» — деб къычыргъанды
Ол саулай дуниягъа.

Излегеними табсам, дей,
Мен да дунияны къыдырдым,
Сени кенгден эслегенлей,
«Эврика!» — деб къычырдым.

СОРМАГЪАНЛАЙ

Хар къалайгъа тебресе да,
Эркинлиги биргесине,
Кишиге да сормагъанлай,
Джол ачады суу кесине.

Таукеллениб танг атмайын
Тауну-тюзню да кёрюрге,
Кёк булутла джюзедиле
Джол сормайын ёмюрге.

Керек болса, болмаса да,
Сормагъанлай кеслерине,

Джангур да джаууб тебрейди
Кеси суюген джерлерине.

Къалай болсун, демегенлей,
Огъаргъы джел, не тёбенни
Эрлай джетеди соруусуз
Не тау башны, не ёзенни.

Кёрюр кёрмез мен да сени,
Хапарым да болмагъанлай,
«Джан тамырым сенсе!» — дедим,
Кимсе деб да сормагъанлай.

СЕН

Исси кюнде салкъын аяз боласа сен,
Булут басса, кюн таякъдан толаса сен.
Къыш чиледе кёрюнсенг, джаз этесе сен,
Кёрюнмей, джюрегими аз этесе сен.

Нюр текгенлей тураса, ай батса да сен,
Кюннге джол кёргюзтесе, танг атса да сен.
Джангур джауса, джангкылышча, къарайса сен,
Къарамынга табынрча, алайса сен.

Дунияда джашауума
къууат берген — сен,
Кесинги алыб учар кибик,
къанат берген — сен.

МЕН БИЛЕМЕ

Мен излейме кёзлеу сууну
Чыкыгъан джерин табыб, андан
Бир ичерге.

Мен излейме булутланы
Джаратылгъан джерлерине
Бир тюшерге.

Мен излейме эртденликде
Кюн таякны уучума
Бир джыярга.
Тау аязны башланганын
Кёрюб, билиб, аны аллын
Бир тыярга.

Мен излейме, кече болса,
Кюнню кыйда айланганын
Бир кёрюрге,
Джангы айны тюз кыалайда
Тууб, ёсюб келгенин да
Бир билирге.

Мен излейме джудузланы
Энчи ушакъ этгенлерин
Ангыларга.
Кёк тенгизде толкунланы
Тюз тебренген джерлерине
Бир кыарарга.

Мен билеме джюрегинги
Хар заманда, кёзлеу сууча,
Тазалыгын,
Эм мийикде кёк булут да,
Кирпик кыакъмай, сеннге сукъланч
Кыарарыгын.

Мен билеме кюн таякыла
Эртденликде сеннге ышара
Келгенлерин,
Тау аяз да, эркетиб,
Сени аллында тобукълана,
Баш иерин.

Мен билеме, сени кыюб,
Кюн, баталмай, ингир сайын
Ахсыннганын.
Толган ай да, сени кёрмей,
Мыдакланыб, ол ызына
Айланганын.

Мен билеме джудузланы
Кече сайын сеннге энчи
Айтханларын.
Тенгизде да толкунланы,
Сени кёрмей, мыдах болуб
Кыайтханларын.

Мен билеме, башхалача,
Багъалатмай айланаса
Сен джанынгы.
Мен билеме, халкъ да билсин
Бу таулагъа сен насыбха
Туугъанынгы.

ДЖОЛОУЧУЛУКЪДА

Бир насыблы кюн, джолоучу болуб,
Биз бара эдик, кыуанчдан толуб.
Ушатдым сени кёкде Чолпаннга,
Джаз тау башында атычу тангнга.

Тоялмам да, кёзюнге кыараб,
Мен джыргалай эдим, джюрегим тараб.
«Энтда джыргала», — деб, ариу ышарсанг,
Кёзлеринг ойнай, меннге кыарасанг,

Унута эдим барлыкъ джерими,
Атымы сорсанг — мен не дерими.

Бизни «Волгабыз» хауада джюзюб,
Джанымдан санга мен юлюш юзюб,

Хар бир сёзюме сен кыулакъ ийиб,
Джерни юсюне кюн бирден тийиб,
Биз бара эдик, дуния нюр болуб,
Эки джюрекде иннет бир болуб...

Энд боламмайма сенсиз кечиниб,
Биз нек тюбешдик, былай кечигиб?
Сабыр себгенлей кюн бизге нюрюн,
Сени бла джолда кетсин ёмюрюм.

СЕНИ ЭШМЕНГ

Джаз келгенча, кёрюнеди,
Ышарыб, аллыма келсенг.
Джюрегими джан тамыры
Болуб турад сени эшменг.

Дуния меннге сукъланыред,
Джазыуунгу мени бла этсенг.
Джашаууму джарытады
Кюн таякдан сыйлы эшменг.

Джарты ай толу болады,
Кюлюмсюреб сен сёлешсенг.
Джашауумда насыб юлюш
Болса эди сени эшменг.

Кюн да ашыгыб чыгады,
Эртденликде сен кёрюнсенг.
Кёзлерими кюзгюсюдо
Сени узун къара эшменг.

Шахар мутхуз бет алады,
Сен шахардан элге кетсенг.
Джюрегими джюз тюрюю этед
Хар кюн сайын сени эшменг.

Сен, келечинг джокъду, деме,
Булбул джырлагъанын эштсенг.
Элтиб башымы салырем,
Асмакъ болса сени эшменг.

ДЖОЛУМУ ДЖАРЫГЪЫ

Меннге къанат битдирдинг,
Кесинги танытдынг да,
Насыб таугъа ёрледим,
Джолуму джарытдынг да.
Мен сеннге алгыш этдим,
Къатынга сюелдим да,
Джюрегими эриттен
Джангыз сенсе, дедим да.

Чууакъ кюн мутхуз болду,
Сен узакъгъа кетдинг да.

Эштиринги бек сюйдюм,
Сеннге бир джыр этдим да.
Бетинг джюз тюрюю болду,
Бир кюн тюбеб къалдым да,
Сюйюмлю кёзлерингден
Сормай хапар алдым да.

Кюн чыкыгъанча кёрюндюнг,
Мен сынаб къарадым да.
Халкъ джыйылыб тургъанлай,
Джырынгы джырладым да.

СЕЙИРЛИК

Тюз сенича сейирликни
Тау да, тюз да кёрмегенди.
Сен туугъунчу кюн кишиге,
Тохтаб, салам бермегенди.

Мен джашайма, сен болмасанг,
Джырларымы джырламайын.

Сен туугъунчу джылларымы
Джашагъаннга санамайын.

Сеннге ушаш кёрмегенлей,
Джарыкъ тангла кёб атханла.
Сени кёрген адамла уа:
«Сейирлик!» — деб, кёб айтханла.

КЕМ БОЛМАЗ

Гокка хансла чакъмагъанлай къалсала,
Джауум джаумай, суула да тарктайсала,
Таула, тюзле да бирден саргъалсала,
Мени сеннге соймеклигим кем болмаз.

Чирчик этмей къалсала да терекле,
Булбул джырлагъан да тохтаб чегетде,
Джарты къалыб кетселе да иннетле,
Мени сеннге соймеклигим кем болмаз.

Тау кийикле тюзлеге джол салсала,
Бу къаяла ууакъ чауул болсала,
Кёк булутла джерге тюшюб къалсала,
Мени сеннге соймеклигим кем болмаз.

Джазыу мени джардан атаргъа элтсе,
Джашау джолум тюз таусулургъа джетсе,
Дуниядан соймеклик къуруб кетсе,
Мени сеннге соймеклигим кем болмаз.

ДЖЫР КЪОШАЛСАМ

Суу саркъыганча, кетебиз тюзледен эм тауладан,
Елгенлени санлары минг къат кёбдю сауладан.
Дунияда къоймаса да бир инсанны аджал,
Адамны этген ишине табылады амал.
Биргебизге джашайла бурунгулу къалала,
Бизледен да къаллыкдыла ёмюрлеге ала.
Белгисиз да къалыучанды усталаны атлары,
Кёз тиер кибик болса да аланы этген затлары.
Не кеслерин кёрмегенбиз, атларын эштгенликге,
Бизге белги къойгандыла, кеслери кетгенликге.
Джыйыб, къууанч этер эдим, къоймай шахар, эл,
Ёлюмге да тюбер эдим, болуб бек таукел,
Дуния джашаууна мен да ююш къошалсам:
Сени юсюнгден ёмюрлеге бир джыр къоялсам.

СЕНИ МЫДАХ КЁРГЕНИМДЕ

Сен алгынгча ышармадың,
Тюбеб, салам бергенимде.
Кёксюл булут къара болду,
Сени мыдах кёргенимде.

Кюн таякъла кёре эдим
Сени сабыр кёзлерингде.
Кёк джерге тюшгенча болду,
Сени мыдах кёргенимде.

Джюрегим бек ойнай эди,
Мен къатынга келгенимде.

Толгъан айым джарты болду,
Сени мыдах кёргенимде.

Насыбымы излей эдим
Сени джууаш сёзлерингде.
Джарыкъ кюнюм мутхуз болду,
Сени мыдах кёргенимде.

Дуния бирден джашнай эди
Ушакъ этген кюнлеримде.
Джазым ызына бурулду,
Сени мыдах кёргенимде.

БИЛМЕЙДИ

Айтыр сёзюн сеннге айтыб
Бошалагъан,
Сеннге къараб, къарамынгдан
Бир тоялгъан
Ариулукъну не болгъанын билмейди.

Сени кёрюб, тегерекге
Къараялгъан,
Сени кёрмей, ойнай-кюле
Джашаялгъан
Ол насыбны не болгъанын билмейди.

Сени таныб, бир талайдан
Унуталгъан,

Сени къоюб, башхала бла
Танышалгъан
Джюрек ауруу не болгъанын билмейди.

Сеннге сагъыш этмей, кюнюн
Ашыралгъан,
Сюймеклигин кёзлеринде
Джашыралгъан
Сюймекликни не болгъанын билмейди.

Сен тургъанлай башхала бла
Сёлешалгъан,
Ариу сёзюн башхалагъа
Юлешалгъан
Дуниягъа нек туугъанын билмейди.

НЕ БОЛСА ДА

Джаз кетед деб, ёмюрюмде кыйналмайма,
Бир джаз кетсе, бири узаймай келир.
Ханс кыатад деб, ёмюрюмде кыйналмайма,
Джаз келгенлей, узаймай джер кёгерир.

Ай тауусулса, аны ючюн джарсымайма,
Талай кюнден толады ол джолунда.
Кюн ташайса, аны ючюн кыйналмайма,
Джер да турмайд джарашыб тюз орнунда.

Суу тарктайса, аны ючюн ёкюнмейме,
Алайсыз да асламысы сууду джерни.
Нёгер излей, ёмюрде кюн иймейме,
Адам болсанг, табарыкьса нёгерни.

Мен кесиме насыб джол тилемейме,
Насыб джолла бизге — кыйырсыз-энсиз.
Сенден башха суймеклик излемейме —
Суймеклик кеси джокьду меннге сенсиз.

ТИЛЕСЕНГ ДА...

Тилеб эштирге суймейме сёзлеринги,
Хаух алыргьа излемейме кёзлеринги,
Джадынчакьгьа санама сен айтханымы,
Сени амалтын таудан-тюзден кыйтханымы.

Джазыкьсын, деб тилемейме, мыдах кёрсенг,
Мен тургьанлай, башхалагьа кёз-кыаш керсенг,
Джанламазма мен бир отда куймекликден,
Садакьа уа тилемейме суймекликден.

Куйюб-бишиб таралмайма, сени кёрсем,
Мугур болуб бюгюлмейме, салам берсем,
Мен ахсына айланмайма, озуб кетсенг,
Башха джерде башха тюрлю оноу этсенг.

Тилеб эштирге суймейме сёзлеринги,
Хаух алыргьа излемейме кёзлеринги,
Тилеб, сени джюрегингде орун табмам,
Тилесенг да, джюрегимден алыб атмам.

ДЖАШАУ ДЖОЛУНГДА

Таулу эсенг, джюрегинг
Кёк таулагьа тенг болсун,
Тюзде джашай эсенг а,
Ол тюзлеча, кенг болсун!

Джашауну сую эсенг,
Суюдюр кесинги анга.
Сенден заран джукьмасын
Ёмюрде бир инсаннга.

Таза эсе иннетинг,
Билирча эт хар адам,
Игилигинг джукьмагьан
Кетмесин кюн арадан.

Ишленмеклик дей эсенг,
Джюрют аны хар шартын.
«Акьыл тебе — менме», деб
Кыарама сен огьартын.

Тюзлюкню сайлай эсенг,
Кёчкюн тюзлюк ишинге,
Адеб, намыс дей эсенг,
Алгьын кыара кесинге.

Халал эсенг керти да,
Аны ким да сынасын.
Инджилгенни, онгсузну
Кьолунг башын сыласын.

Джазны бек сую эсенг,
Ушат кесинги джазгьа,
Айырылыб, джарыкь бол,
Кьонакь кирсе арбазгьа.

Таулу эсенг, джюрегинг
Кёк таулагьа тенг болсун,
Тюзде джашай эсенг а,
Ол тюзлеча, кенг болсун!

БАЙРАМУКЪЛАНЫ УМАР

Байрамукъланы Зулкъарнайны джашы Умар 1929 джыл Гюрюлдеук эде туугъанды. Баш билим Къыргъыз кърал университетни филология факультетинде алгъанды. Анда Киров, Ленинопол районланы школларында ишлегенди. Орта Азиядан къайытхандан сора, 1991 джылгъа дери, къарачай эл школада устаз болуб тургъанды. Арт 14 джылда Къарачай-Черкес кърал университетни орус тил бла адабият кафедрасыны тамада устазыды.

Байрамукъ улу назмула, поэмала, басняла джазгъаны бла бирге, талай окъуу-методика пособияны, илму статьяланы авторыды.

Энчи китаблары:

Тамчыла. Назмула бла басняла. Черкесск, 1969.

Кладезь народной памяти. Черкесск, 1993.

Къарачай Къобан. Джырла, кюуле, назмула, хыртлау джомакъла, поэма. Черкесск, 1994.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Къарачай авторланы произведениелерини сборниги. Черкесск, 1960.

Айран. Къарачай джазычуланы чыгъармалары. Черкесск, 1965.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

КЪАРАЧАЙЫМ

Тау чегетлери — нызы, наз.
Джерни джангети, шам Кавказ,
Къарачай джерча, джеринг азд —
Махтаулуд джурту халкъынгы —
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Боркъулдаб чыкыгъан нарзаны,
Таулары толгъан алтыны,
Тау батмагъыны дарманы —
Белгилид джурту халкъынгы —
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Ишлеб а ишден талмагъан,
Халкъладан артха къалмагъан.
Кишиге чырмау болмагъан —

Халиси былайд халкъынгы —
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай.

Джеттен кюн эсин атмагъан,
Башында сыйын сатмагъан,
Киши хакъына чабмагъан —
Халиси былайд халкъынгы —
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Он бармагъындан бал тамгъан,
Джетмиш джылында тау аугъан,
Тау мараладан сют саугъан —
Адамы былайд халкъынгы—
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Таула атасы Минги Тау
Орналгъанд сени джерингде,
Джырлайды сеннге минг махтау
Солугъан курорт элингде –
Суулары нарзан Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Таулары малдан толущу,
Джолоучу тохтаб солущу,
Сюйюб къонакъбай болущу –
Адети былайд халкъынгы –
Суулары нарзан Къарачай.
Батмагъы дарман Къарачай...

ДЖАЗЫУЧУ ТЕНГИМЕ

Къууанмаса джюрегинг,
Толуб этген тилегинг,
Неда ачыб кюймесенг,
Неда бир кёб кёрмесенг,
Джашауну бек билмесенг,
Тюл эсенг бек фахмулу,
Неда озгъан илмулу,
Тенгим, сенден тилегим,
Керти ауруб джюрегим,
Алма къолгъа назмуну,
Излеме джукъ джазаргъа
Элтир ючюн базаргъа!
Джазмай чыртда болмасанг,
«Ол зат» тюртюб, кюймаса,
Келе эсе кючюнгден,
Джаз халкъынгы юсюнден!
Урунганла юсюнден
Джазалсанг сен хапарла,
Ишчи халкъны эсинден
Ала чыкъмай турурла.
Халкъны затыны сыйын
Чыгъарырча бир къыйын
Къошала эсенг, кюреш.
Ёт джете эсе, сермеш!..
Джазма чыртда хакъ ючюн,
Джаз урунган халкъ ючюн,
Ишчи халкъгъа джарарча,
Атынг чыкъса, ийнакълаб,
Сыйлаб, санга санарча.
Ана тилин тансыкълаб,
Джюрек татлы тарарча.
Тамам керти къанарча!
Ойлаш да кёр, джазылгъан
Махтау джырла, назмула,

Бетсиниб сызылгъан
Алдау, махтау джазыула
Суу кёмюкча къурурла.
Джазма, джазсанг, хакъ ючюн.
Джаз, джазалсанг, халкъ ючюн.
Джетмей эсе кючюнгден,
Джазма джукъну юсюнден.
Джырчы-марычы, дегеннге,
Сёзде махтау бергеннге,
Ийиб сен джаш эсинги,
Этдирмегин кесинги:
– О, кюйчу! – деб хыликке
Джамагъатха, милетге.
Джаза эсенг, джаш тенгим,
Батыр болсун джюрегинг,
Этмей кишиге зарлыкъ!
Болмаса ёт, батырлыкъ,
Сёзлерингде къатылыкъ,
Кёзлерингде джарыкълыкъ!
Болгъан затны дуняда
Тюз кёрсюнле кёзлеринг.
Джуртунг ючюн чыкъсынала
Хар заманда сёзлеринг.
Урунган халкъдан башха
Махтама сен кишини,
Ачха-бочха бергеннге
Адатмагъын кесинги.
Буду айтырым кёрсем да,
Сеннге ауруб джюрегим,
Осиятым, ёлсем да,
Буду сеннге, джаш тенгим:
Джазма, джазсанг, хакъ ючюн.
Джаз, джазалсанг, халкъ ючюн!
Джетмей эсе кючюнгден,
Джазма джукъну юсюнден!

ДЖЮРЕК СЮЙЮНЕД

Ата джуртуму, ана джерими
Кюн-кюнден татлы сюеме,
Къурман-къор болуб, ма, бу шам джуртха,
Джюрекден салам иеме.

Кечеден кюннге, ыйыкъдан айгъа
Джурт сейир тюрлю кийинед.
Хар эртден сайын, хар ингир сайын
Джюрек бир тюрлю суйюнед.

Къара тенгизден, Азов тенгизден
Джауум булутла ауалла,
Башха джерлени кюн исси къысса,
Мында джауумла джауалла.

Тёбеннги турса, кюрен а тартыб,
Огъаргъы къара къаралыб,
Ма бу шам джуртну башлары турад
Чууакъ кёгериб, агъарыб.

Шам Къарачайны тюз джюрегинде,
Джюрекча тюшген шахаргъа,
Джюрек кёзлерим, тоймай, излейле
Санга джангыдан къараргъа.

КЪАРАКЕТЛАНЫ ЮСУФ

Каракетланы Джанболатны джашы Юсуф 1932 джыл Джэгетей Аягы районну Джагъанас элинде туугъанды. Орта школну да, институтну да Къыргызстанда бошагъанды. Ол Къыргыз кърал университетни филология бёлюмюн тауухандан сора, орус тил бла литературадан устаз болуб ишлегенди. 1959-1992 джыллада Къабарты-Малкъар республиканы халкъ окъуу министерствосуну инспектору къуллукъну баджаргъанды.

Къаракет улуну биринчи назмулары басмада ётген ёмюрнү 60-чы джыларында чыгъа башлагъандыла. Аны назмулары, поэмалары газетледе, «Минги тау», «Нюр» журналлада басмалангандыла, башха тилгеге кёчюрюлгенди.

Энчи китаблары:

Тау оюула. Черкесск, 1965.

Булугла. Нальчик, 1969.

Зурнук тизгинле. Нальчик, 1983.

Букет сирени. Нальчик, 1996.

Нек сарнайды Черек? Нальчик, 2001.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

КЪУУАННГАНДАН КЪУЧАКЪЛАЙМА

Къучакълайма айны, кёкню,
Джерде джашил кырдыкланы.
Хар къайда да адамлада
Иги, хурмет умутланы.

Къызаргъанча кюнден тоюб,
Къызылуурт алмаланы.
Салкъын джелден титиреген
Гюлден толу талаланы.

Кюн аллына ышарыучу
Тауларымы акъ башларын.

Джау аллында ёлгенлени
Эсгертмелик сын ташларын.

Анасына бек къууаныб,
Сабийчикни ышаргъанын.
Тангны башы джер юсюне,
Къанат джая, агъаргъанын.

Кёгетлени, акъ къурмашча,
Джаз башында чакъгъанларын.
Шоркъаланы кёмюк эте,
Къаяладан акъгъанларын.

КЪАЙДАЛЛА ТУРНАЛА?

Айтчы, тенгим, къайдалла турнала?
Бешик джырыбызча, сабийликде
Учуучу эдиле кёкде, тизилиб,
Эсингдемиди, биз гитчеликде?

Джулдузладан тюшген тамчылача,
Тауушлары джерге алай агъа.
Бирде джарыкъ, бирде къайгылыгъа,
Джюрекге къууанч, сагъыш да сала.

Къайтмазданмы кетдиле ала,
Бизни сабийлигибиз кетгенча?
Киши да, тутуб, бир да тыялмай,
Кёб ёмюрле шууудай ётгенча.

Къалай этербиз, къалсала ала
Бюгюн джокъланы ауазларыча?
Не зат сылар да джюрегибизни
Аланы къанат аязларыча.

Джер да джонгюрдей, кёк да гюрюлдей,
Джерни басыб машина тауушла.
Эшитирлеми алгынча энтда
Турналаны мийик тау ауушла?!

Алгынча учсала эди энтда
Кёкде джылытырай кенг къанатлары.
Огъесе къаллыкъ болурму бизге
Аланы джангыз да ол атлары?!

ТАКЪЮЗЮКЛЕ

Ариу къызла къарагъанча,
Сюйгенлерин кёрюб къызара.
Джел ургъанлай, ийиле да,
Терезенге къараб ышара,
Шыбырдайла бир-бирине,
Сенден джашыргъанча сёзлерин.
Терезеден а алмайла,
Сюйюнуб къарагъан кёзлерин.

Джел кёлтюрсе чапракъларын,
Къызарадыла бюртюклери.
Боягъан кирик аланы
Кюнню ол алтын кирпичклери.
Кюнню, джерни нюрюн алыб,
Ма сеннге саугъагъа бергенча,
Сюелгендиле аллынга,
Къууан сен джашаугъа, дегенча.

МАРА БАШЫНДАН

Мара башындан сен да къарачы:
Кёз алаalmaz ариулугъундан!
Къарачай таула, къол аяздача,
Башлары джылытырай бузладан.

Была, уяна башлагъан деулеча,
Аязла къакъгъанлай, титирей,
Тура келгенлей, джамчы тюшгенча
Юслеринден булутла седирей.

Мийик тауларым, джашил бешигим,
Ана джылыуу кёйнугъузда.
Ёмюрлюк къарла чыммакъ агъара,
Чиле джаулукъча, бойнугъузда.

Тизилгендиле кёкге айланыб,
Къой Джолдан юзюлюб тюшгенча
Джылытырай-джана тау джитиле,
Аны кюмюш суун ичгенча.

Ала сюедиле бёлюнюрге,
Салкъын тарта, кёк булутлагъа.
Ала бла бирге терк джетерикча
Кеслери этген умутлагъа.

Ёхтем ёшюню кюнде джылытырай,
Джетерча, къолунгу узатсанг,
Башы да кёкге джете Минги Тау,
Къарачай ёхтемликни унутсанг.

Кими, уялыб, кёксюл дарийден
Башына джаулукъ атханча,
Кими, кёк булутну джарыб чыгыб,
Ма, сейирсиниб къарагъанча.

Къобуз тиеклеринден макъамла
Джюрек джылыта къуолгъанча,
Тауларым — джюрек къанатларым,
Къарайма тылпыуум тыйылгъанча.

Кими да, ариулугъун билиб,
Къарарынгы бек марагъанча.
Кёллери, кёзле кирик, сюзюле,
Сени аллынгы сакълагъанча.

Сизни кёрсем, болама къачан да
Мен эртден чыкъда джуууннганча.
Джюрегим джырларыгъыздан тола,
Сабий джудузгъа къууаннганча.

О, Мара Башы — таула кюзгюсю!
Чыммакъ булутлагъа чулгъана,
Аяз къакъгъанлай, мийик сыртлада
Гюллеринг, джулдузлача, джана.

Бу джашил джибекден джохар чачлы,
Ма, салкъын тауланы къойнунда,
Мара ёсгенди белляу орнуна
Тау къушну къанат тауушунда.

БЁЛЕННГЕНЛЕЙ БИР САГЪЫШХА

Кёб джулдузла кёкде джана,
Кёксюл кёкню кёзлерича.
Джер юсюнде кёб халкъла да,
Джер джюзюню хурметича.

Бёленнгенлей бир сагъышха,
Кёз алмайын бир-биринден.
Сюйгенлеча, насыб сакълай,
Келедиле ёмюрледен.

Кирпик къакъгъан кёк джулдузла —
Кёгюбюзню ариулугъу.
Миллетлени кёб тюрлюсю —
Джерни оюлу джаулугъу.

Джерни юсюн бютеу сюе,
Мен сюеме тауларымы.
Ёмюрледен джашай келген
Джерлеринде тауланы.

Мен сюеме турлукъларын
Кеслерича таула, къарла.

Сюрюу болуб, кырдык отлай,
Юслеринде джугъутурла.

Кенг тюзледе будайланы
Шош чайкъалгъан толкъунларын.
Ёсюмледе атлай келген
Къралымы кёб джолларын.

Тынгылайма джулдузладан
Келген узакъ ауазлагъа,
Джазгъы джерни джашил чачын
Тарай келген аязлагъа.

Къулакъ салыб тынгылайма
Джерни джюрек тебгенине.
Къууанама кюн таякъны
Эртден чыкъны эмгенине.

Барысындан да тилейме
Тынчылыкъ сюйген къралыма,
Туугъан джерим джашнай-чагъа
Къарарча мени аллыма.

ИССАНЫ УЗАКЪ КЪАБЫРЫНА

Туугъан джеринги гокка хансаларын
Келтиргенме узакъ къабырынга.
Таулу къызла джылай ийилгенча,
Ала ийилгендиле къабырынга.

Аланы кирпичлеринден тама
Тау талаланы кюмюш чыкълары.
Ма, къазауатда ёлген джашлагъа
Джылагъан кирик сюйген къызлары.

Келтиргенме Доммайны башында
Наратланы салкъын тауушларын.
Къарачай таулада булбулланы
Джюреклени джылытхан джыраарын.

Ала ючюн сен джанынгы берген
Джашил тауларынгы сагъышларын.

Сени кирик ёхтем джашларына
Кюн аллында этген алгъышларын.

Келтиргенме мен дагъыда сеннге
Нарсананы ариу аязларын,
Нарзанладан толу шахарынгы
Сен бек сюйген джазгъы ауазларын.

Къобан бла Теберди, къучакълашыб,
Аланы сеннге айтхан кюлерин.
Къарачай элени, сен кёргенча,
Шош солугъан рахат ингирлерин.

Ёмюрлюк тауланы башларында
Чыммакъ къарланы тазалыкъларын,
Сюйген эллеринги джюрекледен
Сеннге керти бек тансыкълыкъларын.

Кесинг суюючю гелеу хансланы
Джай аязда шыбырдагъанларын,
Тауду къызны чачыча созулгъан,
Шоркъаланы шуулдагъанларын.

Къанатларын шош къагъа таулада
Ёхтем къушланы сызгыргъанларын,
Сени чакъыра туугъан джеринге,
Аланы къайгъылы тауушларын.

Алгъанма сени ючюн биргеме
Салкъын аязчыкъны тауладан.
Ана къолуча, башынгы сылай,
Ол хапар айтырча сауладан.

Къайгъы этме энди Къарачайгъа,
Къыйналмасын анга джюрегинг.

Сен сакълагъан джуртунгу къойнунда
Эркин джашайд сени миллетинг.

Джылыннганды энтда отджагъасы,
Шохлукъну байрагъы биргесине.
Эски атын да бир да унутмай,
Алан дегенлей турады кесине.

Назму джазыучу къалам орнуна
Саутну къаты къысыб къолларынг.
Ата джуртунгу хорламларына
Къошулгъандыла эрлик джолларынг.

Россей тюзлени сакълай джауладан,
Кавказ тауланы кёре кёзлеринг,
Чабханса туруб аллына джауну,
Анга къаршчы чакъыра сёзлеринг...

КЪАГЪЫЙЛАНЫ НАЗИР (1933—1970)

Къагъыйланы Магометни джашы Назир 1933 джыл Ташкёпюрде туугъанды. 1962 джыл Ставрополь шахарда медицина институтда окъуун бошагъандан сора, аны анда ишлерге чакъыргъандыла. Ол джюрек аурууладан, диссертация джазыб, аны джетишимли джакълагъанды.

Алим эмда врач Къагъый улу кысха джашаууну ахыр джылларын Куйбышевдеги медицина институтда ишлей ашыргъанды. Аны джюрек аурууланы юслеринден джазгъан бир къауум илму ишлери «Справочник СССР по кардиологии» деген китабда басмалангъандыла.

Къагъый улу джюрекни аурууларын да, сезимлерин да ангылаялгъан, аланы юслеринден суратлау сёз бла айталгъан поэт эди.

Энчи китабы:

Акъ бутакъчыкъ. Назмула. Черкесск, 1970.

Джыйым китаблада:

Айран. Къарачай джазыучуланы чыгъармалары. Черкесск, 1965.

КЕЧЕ ТЕБЕРДИДЕ

Мийик таула, джитилери кёрюне,
Хазырланыб джуддузланы санаргъа,
Ай да чыгъад ашыкъмайын, эрине,
Умут этиб ала таугъа къонаргъа.
Мийик тауну, ийне кибик джитиси
Толгъан айны киндигине тийгенди.

Ол да анга къараб, толу ышара,
Джарыкълыгъын тар ёзеннге ийгенди.
Ала таула, джитилери кёрюне,
Хазырланыб джуддузланы санаргъа,
Ай да батад ашыкъмайын, эрине,
Умут этиб мийик таугъа къонаргъа...

* * *

Ой, Къобан суу, сеннге не болду,
Ичинге кирген абына?
Мадарсыз болуб, «ой, анам», эте,
Джангыла, ташха абына.
Не ёхтем болуб, уруб барсанг да,
Сени аллынгы тыябыз.
Джангыз адамны тентиретсенг да,
Биригиб, къабынга джыябыз.

Тауладан агъыб келген сууларын
Узакъ тюзлеге барырла.
Суугъа термилиб тургъан джерле да,
Джангыдан чагъыб джарырла.
Маркъа къозула, саулукъ ийнекле
Ичерле талпыб сууунгдан.
Тюзлени аулаб, салам айтырса
Таулу миллетни барындан.

АУРУГЪАН ДЖЫРЧЫГЪА

Нек джатаса, нюрлю бетинг саз болуб,
Ойнай тургъан ёхтем кёлюнг аз болуб,
Кёзлеринг теренликден къаратыб,
Санларынгы орунду къыгъа орнатыб?
Къаты ауруб тургъан кюнюнг болса да,
Чыдамайса назмуланы джазмайын.

Мангылайынг чирчик-чирчик тер атыб,
Джатаса сен, ёрелерге базмайын.
Сен эсимден кетмегенлей тураса —
Хата джокъду арысам да, талсам да:
Орунду къыгъа байлатыб а къоялмам,
Джюрегими алыб сеннге салсам да!

* * *

Тау, табигъат эжиу этген заманда,
Тынгылаем анга таймай илешиб.
Джюрегимде къууанч ойнай хаман да,
Сёз излеем, мен да сениге кюрешиб.

Энди, хайда, учар кюнюнг джетди деб,
Кёгюрчюннге къанатларын бергенме.
Миллет суйсе, аязына къондурур,
Мен а сени джюрегимден юзгенме...

ТАУЛУ КЪЫЗ

Къара къашларынг, къуш къанатлача,
Туралла кенгден кериле.
Дугъум кёзле бла бирге ышара,
Нюр тегедиле эринле.
Джохар чачынгы джибек учлары
Джаталла субай бойнунгда.
Эки толгъан ай эки джанынгда
Къалтырайдыла къойнунгда.

Не зат ишге да тамам джарашад
Къатангы джигер къолларынг.
Тепсерге чыкъсанг а, кёз алдайдыла
Ариу сюзюлген санларынг.
Къара къашларынг, къуш къанатлача,
Туралла кенгден кериле.
Дугъум кёзле бла бирге ышара,
Нюр тегедиле эринле.

* * *

Кече тюшюмде алай кёргенме,
Учаем эркин керилиб.
Сен да фыйтоннга миниб келеенг,
Эки ат, бир тай джегилиб.
Мени кёргенлей, чабдынг аллыма,
Ызынгдан къара кийдиле.
Мен да къатынга учуб джетерге,
Арагъа джабыу ийидиле.
Кёкге узалыб, джуддузну сермеб,
Къутхарыр мадар изледим.
Эки гылын къуш кёлтюрюб тургъан
Джабыуну узакъ сиддедим.
Ол экиси да къара джабыуну,
Алыб, гузаба боддула.
Джети кёкледен аны тас этиб,
Келиб, туурама къондула.
Джерлени къармаб, кёклени аулаб,
Мычымай, излеб тебретим.
Джашил тюзлени этеклеринде
Фазтонда сени эследим...

ХУБИЙЛАНЫ НАЗИР

Хубийланы Ахияны джашы Назир 1934 джыл июнну 30-да Огъары Тебердиде туугъанды. Эл школну Къыргызыстанда тауусханды. Къарачай-Черкес кърал устазлык институтну филология бёлкюн бошагъандан сора, Москвада Горький атлы Литература институтну Баш адабият курсларында окъугъанды.

Назир талай джылны «Карачай» газетни энчи хапарчысы, Къарачай район радиону редактору болуб ишлегенди.

Ол талай назму китабны авторыды. Аны чыгъармалары совет поэзияны антологияларына — «Песня, ставшая книгой», «Факел», «Братство», «Созвездие», «60 лет советской поэзии» — киргенди, белгили журналлада («Байкал» (№3 1978), «Комсомолец Киргизии» (1975), «Дон» (№7 1979), «Литературный Киргизстан» (№2 1976), «Молодая гвардия» (1971), «Ставрополье») басмаланган-дыла, талай тилге кёчюрюлгенди, ол кеси да ана тилге белгили орус поэтлени кёб чыгъармаларын кёчюргенди.

Поэтни талай назмусу джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Анам. Назмула. Черкесск, 1960.

Аууш. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1964.

Всадник. Лирические стихи. Ставрополь, 1965.

Къаяда джазыу. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1968.

Джерни сагъышлары. Назмула. Черкесск, 1970.

Всадник. Стихи. М.: Молодая гвардия, 1971.

Джашил дуня. Назмула. Черкесск, 1973.

Лавина. М.: Современник, 1975.

Шохлукъну къанатлары. Назмула. Черкесск, 1977.

Свет вершин. М.: Современник, 1981.

Джохар терек. Назмула бла поэма. Черкесск, 1982.

Алкъыш. Стихи (къыргызы тилде). Фрунзе, 1983.

Джыр джуддузну джандырады. Назмула. Черкесск, 1985.

Сенокос. Стихи и поэма. М.: Детская литература, 1985.

Джолла. Эсге тюшюрюле. Черкесск, 1990.

Джыйым китаблада:

Таза джюрекден. Фрунзе, 1957.

Зори Кубани. Сборник писателей Карачаево-Черкесии. Черкесск, 1961.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Фиксин С. Наш земляк из Теберды. // «Литературный Киргизстан», №1 1962.

Тихонов Н. Большая правда поэзии. // «Комсомольская правда», 12.05.1963.

Байрамукова Х. Горы зовут. // «Дон», №6 1965.

Иги поэтле кёб болсуна. // Байрамукъланы Н. Назму бла джазсала... Черкесск, 1968.

Кулиев К. Назир Хубиев. // «Литературная Россия», 12.12.1969.

Егорова Л. Сердце друга. // Дороги дружбы. Черкесск, 1969.

Тихонов Н. Новая песня в старых горах. // «Дружба народов» №6, М., 1971.

Фиксин С. Лавина. // «Советская Киргизия», 11.02.1976.

Высоцкий Е. «Поэзия мой отдых и работа». // «Дружба народов» № 6, 1971.
 Сыны обновленных гор. Методический материал по творчеству. Черкесск, 1974.
 Кулиев К. Певец гордого Карачая. // Свет вершин. М.: Современник, 1981.
 Пименов В. Встречи. // «Октябрь», №3 1981.
 Капиева Н. Поэт широкого мира. // «Дон», №1 1983.
 Егорова Л. Свет вершин. // «Ставрополье», №2 1984.
 Капиева Н. «С Эльбруса я пришел». // Сенокос. Стихи и поэма. М.: Детская литература, 1985.
 Караева А. Народные истоки лирики Назира Хубиева. // Сборник трудов КЧНИИ, Черкесск, 1985.
 Ортабаева Р. О любви, о мужанье, о судьбах земли. // «Ленинское знамя», 3.04.1987.
 Придиус П. Сын Эльбруса. // «Кубань», №2 1988.
 Назир Хубиев. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.
 Акбаев А. Певец гор. // «День республики», 1.07.1994.
 Егорова Л. Назир Хубиев. // Литература народов Северного Кавказа. Очерки. Ставрополь, 2004.

КЪАРЧА ТАШ

Къарачайны тауларыны къойнунда,
 Билиб тургъан эртделеден къарт эм джаш,
 Къобан сууну барды къая бойнунда
 Къарча атлы кёкден тюшген Къадау таш.

Турлукъду ол, джер тебрениб урса да,
 Болгунчунга Къобан сууну ахыры.
 Джерден башы аз эслене турса да,
 Минги Тау бла бирди, дейле, тамыры.

Таулулада аллай адет болгъанды:
 Кетиб бара Къарачайдан тышына,
 Хар джолоучу андан кесек алгъанды,
 Сау-саламат къайтырма, деб, ызына.

Къара кюнде халкъым, туугъан джуртундан
 Айырыла, алгъанд ташдан бир кесек.
 Кёб джылланы чыгъалмайын тузакъдан,
 Аны джалаб, тилеб тургъанды тилек.

Иелерин сакълай узакъ тюзледен,
 Тау тёппеле болгъанла алашаракъ.
 Джуртларына тансыкъ болгъан кёзледен
 Кече, кюн да тамыб тургъанды бурчакъ...

Узун кече кетиб, танг да джарыйды.
 Алтын кюнню саугъалайды бизге шаркъ.
 Къарча таш да кесекчигин таныйды,
 Уппа этиб, къучакълайды аны халкъ!

АНА ТИЛИМ АНА СЮТЮМДЮ МЕНИ

Хар халкъны да, хар джуртну да сюеме,
 Адам улу бирди, джангызды дуняда.
 Къайсы халкъы джарсыса да кюеме,
 Тюб болгъанча мен джаратылгъан уя.

Хар тилни да сейирлиги алайды,
 Ана сютню джылыуу бла татыуу.
 Кёкде къушча, къанат кериб джашайды
 Ана тилде джаз танглары атыуу.

Ана тилни тау чучхуру саркъады,
 Джорегами ёзенлерин къандыра.
 Букъу къонуб къалыр да, деб къоркъады,
 Къой Джолну джуддузларын джандыра.

Ана тил бла туугъан джерни сюеме,
 Бир-биринден айырмайма аланы.
 Ана тилде джылайма мен, кюеме,
 Харам эсе ана сютю ананы.

Ахыр заман келмей, дуня чайкъалмай,
 Туруб турсун, бузоу этмей ёгюзлюк.
 Ана тиле джашасынла таркъаймай,
 Сынгар бир халкъ сынамысын ёксюзлюк!

Бушуу келсе, ана тилде джылайма,
 Кёз джашларым джылытыб туугъан джерни.
 Къууанч кюнде ана тилде джырлайма,
 Ана тилим ана сютюдю мени!

САГЪЫШЛА

Хар кюн сайын багъалыдан багъалы
Кёрюнелле меннге туугъан тауларым,
Джюрегим да болады бек къайгъылы,
Сагъышладан толадыла джырларым.

Нек кёрюнед Минги Тауну башлары
Кюнден кюннге меннге ариу эм татлы?

Былай мыдах нек джырлайла суулары,
Шоркъалагъа кетген болурму атлы?

Хар кюн сайын къысхарады бир кюннге
Мен таулагъа къараб турур заманым,
Аны ючюн кёрюне болур меннге
Мыдах джырны джырлагъанча Къобаным.

* * *

Киши кёгюню джуддузу болгъандан эсе,
Кеси кёгюмю болайым къарангысы,
Киши джуртуну патчахы болгъандан эсе,
Ата джуртуму болайым факъырасы.

Киши элини тереги болгъандан эсе,
Туугъан элими болайым чапрагъы.
Киши джерини алтыны болгъандан эсе,
Туугъан джерими болайым топрагъы.

МИНГИ ТАУНУ ЮСЮНДЕН БАЛЛАДА

Эки башын кёкге тиреб турады,
Къарт Минги Тау кенг дуниягъа туурады.

Ол тау тюдю, бойсунмагъан доммайды,
Аркъасында Сир къара суу къайнайды.

Ол суу тюдю, сейирлик джан дарманды,
Марал сюдю, чыммакъ чарсды, тубанды.

Ол тубанда акъ къанатлы джашайды,
Минги Тауну къыйынлыкъдан сакълайды.

Аны джурту алтын кюн бла хауалла.
Акъ джауумла къанатындан джауалла.

Тейри къылыч аны джолу, ызыды,
Минги Тауну ол хорланмаз къызыды.

Къанатлыны окъ джеталмаз, къол тутмаз,
Ол сау болуб, тауну душман хорламаз.

КЯЗИМНИ ЭСГЕРИУ

Къазах тюзле чексиз узун, къыйырсыз,
Торгъай тегед, шошлукъну буза джырын.
Табалмайма, къалыб кетгенд да сынсыз,
Устазымы устазыны къабырын.

Мен барама Къурдай ауушдан аууб,
Исси кюнде къумгъа сингед салкъын Чу.
Къайда эсе да кёк кюкюрейди джаууб,
Узакъ джерде джукълайд улуу назмучу.

Къалыб кетген кёкде белгисиз къабыр
Къазаутны ачылуу джылларында.
Джел хансланы шыбырдатады сабыр,
Мен барама сагъышны джолларында.

Табалмайын назмучуну къабырын,
Мыдах болуб къайытама ызыма,
Эштирге, деб, аны фахмулу джырын
Гюрбеджисин сакълагъан Кавказыма.

Асхакъ Кязим кёрюнмейди арбазда,
Сууугъанды гюрбеджини тыбыры.
Алай джашаб турлукъдула Кавказда
Аты бла аны ёмюрлюк джыры.

Джаз келгенлей, акъ чагъады Шыкъыда
Юй аллында Кязим орнатхан кертме.
Сау дуниягъа кёрюнеди назмудан
Устазына Къайсын салгъан эсгертме.

КАВКАЗ

Джуртумдан узакъда кёрюннген тюшюмдеча,
Таулагъа тансыгъым унамайд кетерге.
Сюеме, анам бла анамы тилиндеча,
Таула бла къушну тилинде сёлеширге.

Къарадыла таула анамы кёзлери бла,
Джолуму джарытыб мийикде къарлары.
Ушашды къуш таууш тилими сёзлери бла,
Эштигенчад анда халкъымы джырлары.

Джазгъы къарылгъашча, ызыма учуучанма,
Кёрюрге термилиб Теберди элими.
Мен киши джерде кёб тансыкъ болуучанма
Таууна, суууна, кёгюне джерими.

Къанатлы уясын джерде джокълаучанды,
Къайтыб къууанама мен туугъан таулагъа.
Ол мени узакъгъа ашырыб сакълаучанды,
Анамы кёзлерин къаратыб джоллагъа.

БУЛУТЛА

Бир къарасам, исилеген кёйлача,
Тау башлада джоппу болуб джатасыз,
Бир къарасам, акъ шпандан бойлача,
Кёк тенгизде сиз агъара турасыз.

Бир къарасам, сиз, алтын суу ичгенча,
Сап-саргъалыб, кёкге чырай саласыз,
Бир къарасам, къалкъыр оноу этгенча,
Чегетлеге, ёзенлеге къачасыз.

Бир къарасам, турна сюрюу баргъанча,
Сиз, тизилиб, кёче-кёче барасыз,
Бир къарасам, джукъусураб къобханча,
Мутхуз болуб, кюнню аллын джабасыз.

Бир къарасам, акъ джибекден кюнлюкча,
Иссиликден таулу кызыны сакълайсыз,
Бир къарасам, аны бетин кёрлюкча,
Сиз, ышарыб, барыгъыз да къарайсыз.

Бир къарасам, сиз, чагъылгъан джюнлеча,
Мийиклени, джитилени джакълайсыз,
Бир къарасам, тёппеледе кюртлеча,
Джюрегими теренинде джашайсыз.

Бир къарасам, акъ мамукъдан таулача,
Кёз туурамда кымылдайсыз, ёсесиз,
Бир къарасам, чиллеледен аулача,
Чынгылагъа, бугъойлагъа тюшесиз.

Бир къарасам, кюмюш кырау тюшгенча,
Кёк кюйюзде аз эслене турасыз,

Бир къарасам, эртденликни сюрюгенча,
Аллыгъызы кюн чыкыгъаннга бурасыз.

Бир къарасам, башха болмай, чардакъча,
Чууакъ кёкню, мыдах болуб, тутасыз,
Бир къарасам, сиз, уялчакъ къонакъча,
Чыртда тебмей, мийик кёкде турасыз.

Бир къарасам, ау тюбюнде келинча,
Сиз, къубулуб, тюрлю-тюрлю боласыз,
Бир къарасам, сютден толгъан джелинча,
Берекетли болуб, суудан толасыз.

Бир къарасам, отда эмен мыдыхча,
Сиз, кызарыб, ариу кийим киесиз,
Бир къарасам, сиз, къаз тюкден джастыкъча,
Чууакъ кёкде агъарыгъа сюесиз.

Бир къарасам, джерге тансыкъ болгъанча,
Сиз, созулуб, джангур болуб джауасыз,
Бир къарасам, къууанчылыкъдан толгъанча,
Тёппеледен ары-бери ауасыз.

Бир къарасам, къуш къанатын кергенча,
Минги Тауну айрысына къонасыз,
Бир къарасам, ана джашын кёргенча,
Аны кёрюб, джарыкъ кёллю боласыз.

Бир къарасам, шохлукъ, тынчыкъ элтгенча,
Кёб къралгъа бизден салам элтесиз.
Бир къарасам, мен таулагъа келгенча,
Джуртугъузгъа тансыкъ болуб келесиз.

АЛТЫН ЗУРНА

Сёз хазнаны закийи, назик джюрек кыллада
Джашаб турлукъ ёлюмсюз ёмюрледе, джыллада

Минги Тауну уланы, Кырачайны булбулу,
Джуддузланы чолпаны, Исмаил Семен улу,

Алтын джырынгы джырлай, таула тубейле тангнга,
Зынгырдауукъ чучхурла эжиу этелле санга.

«Минги Таунгу» эште, джарыкъ тиелле кюнле,
Аны ичинден бизге чагыб келелле гюлле.

Сени джырынг джырланса, кышыбыз болады джаз.
Сени атынг айтылса, мийик кёрюнед Кавказ.

Сейирлик тауушланы терен сезгенсе бютюн,
Кёб кыйынлыкъ чекгенсе дунияда фахмунг ючюн.

Биле эдинг сен тилин булбулану, акъ турнаны.
Саугъа этиб кетгенсе халкъга алтын зурнаны.

1981

АГЪАЧ АЯКЪ

Къыз алган, къыз берген кыуанч кюнледе
Ичгенбиз сенден боза да, чагыр да.
Кыуш уялача, биз таулу юйледе
Алай башлагъанбыз таурух да, джыр да.

Къарт чемер кюлланы сендеди ызы,
Туугъан джерими нарат ийиси да.
Сенден кырайды тауларымы кызы,
Аны юсюнде кямары, тюймеси да.

Джап-джашил назланы Муху ичинде
Шыбырдаулары, эштеме, сендеди.
Кавказ ёзенлени теренлеринде
Тау халкъым джолларын сенде кёреди.

Тау сууну кыяда шоркъа даууру,
Чегетде бууну ёкюрген тауушу да.
Сендеди джерими ана баууру,
Терен ёзени, агъарган ауушу да.

Кюз чегет алмала, бишген кертмеле,
Кызыл наныкъла, сары чынарла да,
Назик кыйынла, ёмюрлюк эменле,
Сенде кёрюнелле бузла да, кыарла да.

Огъурлу атамы озган джашлыгы,
Ат аякъ тауушу, тик джоллары да,
Къара джамчысы, чыммакъ башлыгы,
Джити кяманы тутхан кюлланы да.

Тау гыбыт айранны сендед татыуу,
Кёзлеу сууланы эртденги суугъу да.
Къум тюзде ёлгенни ачы бушууу
Сенде кёрюнюб турлукъду кыруу да.

Джаш ана ёшюнню сендед джылыуу,
Хурзук башында кыушну кыалкыуу да.
Хасаука урушда джигитни кыаруу,
Джамагъат сууну дженгил саркыуу да.

Кырачай аджирни созуб кишнеую
Сенде эштиледи кышда да, джайда да.
Уста таулуну хуна ишлеую,
Джангызга барыуу кыуанч кюн тойда да.

Тауларыбызда субай кызланы
Чолпан кёзлери, кыара кыашлары да.
Аланла этген таулу джырланы
Тизгинлеринде кыутас чачлары да.

Акъ Минги Тауну тюрленмез сыфаты
 Сенде, кюзюдеча, ачыкъ кёрюнеди.
 Таулу уучула джырлаучу «Апсаты»,
 Алгынча, сенде ариу эштиledi.

Джукъланмаз джарыгъы Чолпан джудузну,
 Кюнню Ыпчыкъ ауушдан къарауу да.
 Сейир макъамлары таулу кьобузну.
 Уста уучуну джугъутур марауу да.

Таулу ананы белляу айтханы,
 Джюн тарагъаны, чепкен сокъгъаны да,
 Джайгъы кечеледе джамчы басханы,
 Ташлы джолда ёрге баргъаны да.

Къобан ёзенни таякъ джангурлары,
 Махар ауушдан къакъгъан аязы да,
 Таулу кызлача, субай къайыналары,
 Шам Тебердини джашил джазы да.

Кёк кюкюреуню дауурбаз ургъаны,
 Кёк чартлагъанны кызыу джаныуу да,
 Тейри кылычны экилеб тургъаны,
 Джарыгъын тёге тангны атыуу да.

Сендеди джуртуму малчы кьошлары,
 Къалын тузлукъну мысты татыуу да,

Тиширыулары джыламукълары,
 Къанлы урушну кетмез ачыуу да.

Чыммакъ башлыкълы, къара джамчылы,
 Кёребиз сенде атлыны барыуун да.
 Арауунда бишген нартюх гырджынны
 Сенде ангылайбыз ашхы татыуун да.

Ой, ёлюр ауруу тийген заманда
 Атам айранны да сенден ичгенди,
 Ол туугъан тауларын Муху Башында
 Кёзлерин джума да сенде кёргенди.

Къыйналыб эшилген ахыр сёзюнде
 Атам осиятын манга этгенди:
 «Агъач аякъны кёр мени кёзюмден,
 Таулу джюрегим андады», — дегенди.

Ачыулу джыланы бушууларында
 Джерге бёленнгенди атам, джукълайды.
 Агъач аякъдан тик тауларында,
 Сау болуб тургъанча, меннге къарайды.

Эслейд таулары айланч джолунда
 Туугъан халкъыны ёрге баргъанын,
 Кёреди бюгюн мени кьолумда
 Джангы джашауну алтын аягъын.

1954—1960

АНАМ

Улуй эди хыны боран, шаушалмай,
 Орамланы кюртю бла бегите,
 Олтураенг кече сайын, джукъламай,
 Белляу айта, бешигими тебрете.

Джашы ёлген анача, джел сарнаед,
 Ауушладан ёзенлеге тигелей,
 Терезенги хыны-хыны къагъаед,
 Ачыуланыб, элибизге киргенлей.

Джюрегинги къайгыларын билгенча,
 Бир кёзюде болуучанед джел сабыр.
 Бешик джырда, ананг сени сюйгенча
 Бол, дей эдинг, ёхтем, ёттюр эм батыр.

Алай бла танг да белги береед,
 Терезенгден тёге эди джарыгъын,
 Хоншунг, тийренг — бары сени кёреед,
 Танг атса да, джана эди чырагъын.

Бешик джырны эрикмейин джырлаенг —
 Эште элле къар тюбюнде тауларын.
 Тохтамасам, сен кьойнунга алаенг,
 Сан этмеенг къыйналса да санларын.

Алай эте, заман кетиб бараед,
 Мен ёсеем, сен толаенг кьууанчдан.
 Къулакъ суучукъ кесине чакъыраед
 Мени хаман кьош аллы стауатдан.

Суу ызына ойнатыргъа элтеенг,
 Эртденбла кюн ёзеннге тийгенлей,
 Гокка хансла юзюб, манга береенг,
 Кюйюзлеча кьырдышлада кёргенлей.

Каскаланы ызларындан чабаем,
 Мылы хансны ичин джырыб гузаба,
 Гёбелекке кёб кере мен тутаем,
 Джыгъылсам да, туруб, джангыдан чаба.

Сабийлигим къайытмаздан кетгенди,
Джокъду мадар чыртда аны джетерге.
Аны орнуна энди джашлыкъ келгенди,
Турад сенден унамай ол кетерге.

Джазыу мени кёб джерлеге элтеди,
Сенден эмда тауларымдан айырыб,
Эки кёзюнг джолгъа чыракъ кетеди,
Олтураса кюнтурушда къайгырыб.

Джайгъы кюнден иги джылыу бересе,
Тилек тилей ашыраса джолума.
Тюшлерингде хаман мени кёресе,
Таш саласа, солуу бермей къолунга.

Уячыгъын топуракъдан ишлейди
Къарылгъашчыкъ терезени башында,
Джылы тюкчюк, ариу чёбчюк излейди,
Джырын джырлай, анам, сени къатынгда.

Алай бла сора ол гурт джатады,
Балаларын чыгъарады уяда,
Чибин, къамыжакъ алагъа къабдырады,
Ана деген бары алайд дуняда.

Къарылгъачдан кёз алмайын къарайса,
Эслетмейин джыламугъунгу сюрте,
Узакъ джерден сен джашынгы сакълайса,
Кече, кюн да кёб тюрюю сагъыш эте.

Заман кетиб хаман алгъа барады,
Къартлыкъ энди джууукълашханды сеннге.
Джюрегингде хар джыл ызын къояды,
Сагъышланыб тураса, джаным, меннге.

Отджагъада бюгюн мен олтурама,
Джити къараб огъурлу кёзлеринге.
Къарт болгъанса, анам, мен къайгырама,
Тынгылайма кёб акъыл сёзлеринге.

Тар ёзенде Теберди суу баргъанча,
Бек тынчылыкъсыз ётгендиле джылларынг.
Мийик таула, кийик джолдан толгъанча,
Джыйрыкъладан толгъанла джаякъларынг.

Алма терек джаз чегетде чакъгъанча,
Агъарады чачынг сени замансыз,
Болур мени, хар баланы болгъанча,
Аны юсюнде кёб терслигим ажымсыз.

АТАМЫ ДЖАМЧЫСЫ

Уруш джыллада бастырдыкъ атамы,
Чырмаб кеси сюйген ала кюйюзге.
Къара кавказ джамчысы турады аны
Тагъылыб юйде джугъутур мюйюзге.

Ол джамчыда туугъан тауларым, кече
Къалгъан кирик, манга кёрюнеди алай.
Джигитлени биринден бирине кече,
Келеди джамчы, хыны джауумладан сакълай.

Турна сюрюулеца, тизилиб джылла,
Аууб баралла бир-бири ызындан.
Джырла, джюрек, мугур джырынгы джырла,
Хапар джокъду анга юйге къайтыудан.

Къап-къара тау джамчы тансыкъдан иесине,
Мени бла биргелей атамы сакълай,
Агъарыб баргъанча кёрюнеди меннге,
Таулада айланч джоллагъа къарай.

Таурухла айта кечеги джауумладан
Къара джамчы атасыз юйюбюзде,
Толтуруб джюрегими терен сагъышладан,
Тагъылыб турады джугъутур мюйюзде.

Унутмагъанды ол мени атамы
Сыбызгъы сокъгъанын Шобайдакъ Чатында.
Къулагъыма келеди тау джырны макъамы,
Тургъан заманда джамчыны къатында.

БУШУУ ТЕНГИЗ (Къарнашым Мухамматны эсгере)

Адам кёрмез, адам тёмез не барды?!
Бу дуняда мен кёб бушуу сынадым.
Сен кетгенли джашау меннге бек тарды,
Анамдан да сеннге кемсиз джыладым.

Ийнаныргъа джюрек чыртда унамай,
Ёлгенсе, деб айталмайды ауузум.
Таб боллугъед, сенсиз дуня сынамай,
Кесим ёлсем, буюрмады джазыуум.

Ёлмесем да, сау болмазлыкъ джарама,
Дарман-дары тириалмаз, сау этмез.
Тансыкъ болуб, къабырынга барама,
Сау тюрсюнюнг бир да кёзюмден кетмез.

Ауазынгы кече, кюн да эшитеме,
Къулагъыма келиб турад тохтаусуз.
Джашлай кетдинг, хаман ажым этеме,
Мийик кёкде учханча джарыкъ джулдуз.

Юйюгюзге хар кюн сайын барама.
Кабинетинг болуб турады къуу-шуу.

Суратынгдан алай мыдах къарама,
Алайсыз да тенгизди мында бушуу.

Алай а сен тансыкъ бола болурса,
Джангыз бир кюн болмай эдинг бизсиз.
Къуллугъунгу джюгюнден бир солурса...
Алай а сен тураллыкъмыса ишсиз?

Сен кетгенли, мен къууаныб кюлмейме,
Тансыкъ болуб излейме да кёрюрге.
Аджал къалай базалды, мен билмейме,
Сени бизни арабыздан юзерге...

МЕН ОТХА ОКЪУЙ ТУРАМА НАЗМУЛА

Мен сабий эдим, анам а — сау,
Джарыкъ кёрюне эдиле кёкде джулдузла.
Мийикден къараб тынгылай эди тау, —
Окъуй эдим мен анама назмула.

Ой, къалай насыблы эдим мен,
Сау анама назмула окъуй тургъан!
Джана эди от, кызарыб эмен,
Джылы эди хауа, анам солугъан.

Тыбыр оту хатадан къоругъанча
Кёрюнед, тёгюлселе эмен кызыула.
Къачан эсе да анама окъугъанча,
Мен отха окъуй турама назмула.

Джокъду анам, къанаты сыннганд джырымы.
Мутхузула энди кёкде джулдузла.
Ёксюз болгъанды ана тыбырым, —
Мен отха назму окъуй турама.

Кетдиле келмезден джашлыкъ кюнлерим.
Ала бла бирге — огъурлу ана.
Тыбыргъа байланыб тебед джюрегим,
Отубуз мутхуз турса да джана.

Тыбыр оту хатадан сакълагъанча
Кёрюнеди, тёгюлселе эмен кызыула.
Къачан эсе да анама окъугъанча,
Мен отха окъуй турама назмула.

1977

КЪАРЫЛГЪАЧ

Хар джыл сайын, кюз кетиб, къач болгъанлай,
Мыдахланыб мийик кёкге къарайды,
Чегет сары чапракъладан толгъанлай,
Къарылгъашчыкъ мыдах джырын джырлайды.

Джюрегими эритеди тауушу,
Туугъан джерден айырылыб тебрейди,
Тауларымы хар тёппеси, ауушу,
Къанатлыны мугурлугъун эслейди.

Кюнден тюшген джилтинлеча, тамчыла
Къаялагъа, къаргъа, бузгъа тюшелле,
Сууукъ тубан бир кёзюде ачыла,
Хыны джелле уруб, тыйгыч этелле.

Алай бла кёз туурамдан ташайыб,
Къарылгъашчыкъ джылы джерге кетеди,
Мен къоркъама, къалыр да деб, аджашыб,
Минги Тау да терен сагъыш этеди.

Ётедиле кюнле, айла арадан,
Джазгъы аяз тереземи къагъады,
Къар кетгенлей тау сыртладан, таладан,
Эрик терек арбазымда чагъады.

Тансыкъ болуб къарылгъачны джырына,
Эртден сайын тереземи ачама.
Шаркъгъа айланыб къарайма мен аллына,
Тансыкъ кёз бла булутланы чачама.

Туугъан джерни мукъладиси болгъанча,
Узакъладан бир таша кюч тартады.
Къанатлары кюнден къарыу алгъанча,
Къарылгъачым аджашмайын уады.

Келе эсе бу бурху джан тас болмай,
Къыбылама болурламы къанатла?
Аджашмайын, ол, кишиге джол сормай,
Тыялмайын аллын таула, тубанла.

Кюмюш Айдан, Кюнден, тау тёппеледен
Таный болур ол келиучю джолларын.
Джыламугъу къацда тамгъан джерлеге
Тарта болур, ажымсыз, къанатлары.

Кёзю джити, къулагъы сакъ къанатлы
Ийисинден ангылайд туугъан джерин.
Ата джуртум, къарылгъачхача, багъалы
Кёрюнеди джеринги хар элиси.

Туугъан джерин кёре болур тюшюнде
Узакъ тенгиз джагъалада къарылгъач,
Джазны бурну къарагъанлай, тюнюнде
Учуб келед, джашилленсе джер, агъач.

Аджашдырмай туугъан джерни сыфатын,
Кёб джуртланы юслери бла келеди.
Кёкте байлаб турса да ол къанатын,
Насыб джуддуз хар къуру да джердеди.

1980

ИССИ КЁЛДЕ АЙ

Булутла чагъылгъанла кёкде,
Джарыкъды, кюндюзча, алай.
Кюзгюге къарагъанча, кёлде
Шыкыртсыз джууунады ай.

Таулагъа ёрлеялмай, тёбен
Кетеди, джеталмайды джай.
Тенгизча, болса да терен,
Джюзеди, тишируча, ай.

Толкъунла шыбырдайла, скойюб,
Джанады Чолпан, джылтырай.
Бошалмай турлукъду кюйюб
Джерге кюмюш тёкген ай.

Тебед джюрегим акъыртын,
Озады толкъун, шыбырдай.
Чакъырады мени джашыртын
Кеси джангыз джуууна тургъан ай.

КЪЫМЫЗ

Унутмайма, Исси-Кёл джагъасында,
Джай чилледе юртадан чыгыб, бир кыыз
Ала-Тауну Джаргъылчыкъ джайлыгъында
Ичиргенин аякъ бла меннге къымыз.

Къарт джылктычы, атасы Иманалы,
Юртасына мени къонакъ этгенин,
Унутмайма, къымыз алыб бир атлы
Ол кюн ары бешбармакъгъа келгенин.

Тау тёппеде тургъан таза къар кибик,
Агъараед чын аякълада къымыз,

Олтүраем акъ кийизде, къарт кибик,
Сыйлай эди бизни къонакъ сыйген кыыз.

Къыл къобузун согъа эди, джырлай къарт,
Бир кысаед, бир ачаед кёзлерин.
Джылытханча къыргъыз кюн джерни чомарт,
Джылытаед джыр адамны джюрегин.

Сууумагъанд исси кюнню таягъы,
Кёз аллымда турад энтда мени кыыз.
Кюн кюйдюрген къолларында аягъы,
Ала Тауну къарларыча, акъ къымыз.

АРИУУМ

Къара къашланы,
Узун чачланы,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Къара кёзлени,

Акъыл сёзлени,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Айтсанг а, къайдан алгъанса?

Тангны кийимин,
Гюлню ийисин,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Нюр джаякъланы,
Кюн таякъланы,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Айтсанг а, къайдан алгъанса?

Таулу къыз атны,
Былай сыфатны,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Джерни хурметин,
Халкъны иннетин,
Ариуум, къайдан алгъанса?
Айтсанг а, къайдан алгъанса?

КЕЧИКГЕН СЮЙМЕКЛИК

Биз тюбешмей джашагъанлы Кавказда
Къыркъ алты джыл. Азиядан къайтыб,
Улму элде адам ёлген арбазда
Кёрюб кёйдум. Кёзлерим санга къатыб

Сюелеме, тебелмейин орнумдан,
Тюшюммюд, тюнюммюд сейир-тамаша?
Джазыу бери алыб келди джолумдан,
Биз турабыз кенгирекден къараша.

Эсге тюшдю къыргъыз джуртда сабийлик,
Чуу талада санга джыйгъан гюллерим,
Джوماкъ кирик, эм биринчи суймеклик,
Сени кёре, ётген алтын кюнлерим.

Сени ананг сюе эди мени бек,
Эркелетиб, айта эди ариу ол.
Суймекликде болмайд, дейле, заман чек,
Джокъду, дейле, ол хорламагъан бир джол.

Сал агъачны тутуб, таулу уланла,
Халкъ амин деб, дууа окъуйд афенди.
Эсге тюшюб, ётуб кетген заманла,
Джюрек халым, къанатланыб, тюрленди.

Мен унутдум къайсы ёмюр болгъанын,
Эсим кетиб, сабийликге, узакъгъа.
Терк эледим сезим тенгиз толгъанын,
Энтда тюшдюм мен суймеклик тузакъгъа.

Джаңдет деген бар эсе ол дунияда,
Бу ауушхан тюшер аны төрюне.
Сен джашайса мени джюрек уяма,
Кече сайын тюшлеримде кёрюне.

Кёзню джумуб ачхынчыннга бошалыб
Къалды заман, биз тюбешген, ай, медет!
Къабырлагъа кетдик, ёлюкню алыб,
Джылай-сарнай къалды арбазда миллет.

Кирпик къакъмай, къараб турдум мен санга,
Хар кимни да унутуб, сенден башха.
Сен бир ариу къарадын, джаным, манга,
Къарагъанча, алгъыннгы сабий джашха.

Джюрегиме тийди назик, джумушакъ,
Джарсыууму алыб атды ол кери.
Кёзле бла биз этген татлы ушакъ
Ёлмегенлей турлукъду кёбге дери.

Сейир дуния бар эди, джылы сезим
Къарамынгда, болалмаучу сёзде.
Думп-тас болду бютеулей мени эсим,
Кёрюндю да ал суймеклик кёзде.

Джазыу бизге буюрду тюбеширге
Бушуу кюнде ёлюк болгъан арбазда.
Сезимлени кёзле бла юлеширге,
Чырпы агъа, кюз артында Кавказда.

Сени кёрюб, чексиз насыбдан толдум,
Чал болсам да, сабийликге къайытыб.
Кёзлерим бла мен санга хапар сордум,
Джашауумдан кёб тюрлю хапар айтыб.

Суймекликни ёртенине джангыдан
Тюшюб къалдым, джукълатыргъа киши джокъ.
Сабийлигим кычырады ызымдан:
«Сен терс эдинг», — дейди, ата манга окъ.

Алайсыз да турама кюе-бише,
Сенсиз джашау кёрюнеди джаханим.
Джарсыууму джашырыргъа кюреше,
Ёкюнеме, тюрлениб эсим, халим.

Ёкюнеме, джюрегим джанад ачыкъ,
Сенсиз джокъду манга тынчыкъ, не насыб.
Берелмейди исси кюн джылыу, джарыкъ,
Кетгенди да суймеклик асмакъгъа асыб.

Къалай табсыз, къалай къыйын заманда
Джазыу бизни тюбетдирди хатерсиз.
Адам ёлген, джылау болган арбазда,
Табмай къалдыкъ сёлеширге мадар биз.

Сени эслеб, мен тансыкълаб къарадым,
Школубуз тюшдю сора эсеме.
Кёзлерим бла эркелетиб джыладым,
Кеч, джангылдым, джаным, сени юсюнде.

Къатылалмай ётгенди ёмюр джарым,
Сен тураса алгын кибиб ариулай.
Хар къуру да сени бла биргед джаным,
Кенгден къараб турсам да, тансыкълай.

Джашау джолда мен кёб затны сынадым,
Буюрулган болуред манга алай.
Санга айтыргъа излегенча къарадым,
Джюрегими терен сагъышла талай.

Сабий сюймеклик къалганды аджашыб,
Мен сени тас этдим джашил тубанда.
Турабыз бююн бир-бирибизге къарашыб,
Насыб а джашайды озган заманда.

Сюймеклик аджашса, табалмайды джол,
Тутуб къояд, дейле, аны джелмаууз.
Мадар излеиди къутхарыргъа ол,
Тубандан джылтыраб къарайды джудуз.

Не хата этгенем, билмейме, къадаргъа,
Сынатыр кибиб былай бир азаб.
Буюрду отда кюйгенча джашаргъа,
Батхан джудузнуну ызындан къараб.

Бирде чыгъарады мийикге джазыу,
Бирде уа атады тюбсюз тенгизге.
Сюйсе да джюрек, этелмейд къарыу,
Хыйны этилген болур экибизге.

Джазыу деген — ол бир таша бугъунчакъ,
Хатер этмей, быргъайды ары-бери.
Сабийликде болдум да мен уялчакъ —
Насыб джудуз кетгенди бизден кери.

Къаллай бир джашасам да, чырт унуталмам
Кюз артында мен сени кёрген кюнню.
Санга атаб, джыр джазыуну къуруталмам,
Дунияда ариу къып-къызыл гюлню...

Джашайбыз экибиз эки башха эде,
Джеталмай турама, узатсам да къол.
Барыргъа хазырма боранда, джелде,
Алай а арада бителиб турад джол.

Джазыу деген, карт ойнагъанча, алай —
Бир насыблы тюбейди сюйгенине.
Джерде кёбле джашаб туралла джылай,
Ёртен салдынг энтда джюрегиме.

Ай, медет, джокъду энди артха къайтыу,
Заман кетиб барад, учуб, тас болуб.
Сюймекликсиз джокъду джашауда татыу,
Шош джашайма, мыдах сагъышдан толуб.

Нюр сыфатынг тюрленмегенлей джашнайды,
Кечени джарытыб тюбейсе тангнга.
Сюймеклик булбул кече, кюн да джырлайды,
Джокъду, джокъду ёлюм, къартлыкъ да анга.

Кетме, кетме, тауусулма, сейир заман,
Созул, созул, къууанч берген такъыйкъа!
Бушуу тенгизинде насыб айрымкан
Мени тюбешдирген Тейри джарыкъгъа!

Турса да тубан кёгюмю басыб,
Сюймеклик джудуз джылтырайды, джана.
Сени кёргеним берди сейир насыб,
Джандетли болсун сени табхан ана.

Джашау джолумда этсем да кёб мурат,
Джеталмай къалдым мийик таулагъа.
Джюрек джарам сау болмагъанлай турад,
Мен осият этеме саулагъа:

Эшиклени, келиб, сюймеклик къакъса,
Сиз болмагъыз тилсиз, сокъур, сангырау.
Аллах сизге насыбны кёкден атса,
Болмагъыз сиз кесигизге къанлы джау...

СЕН, КЕЛИРМЕ, ДЕДИНГ (баллада)

Сен, келирме, дединг, кырдыкла чыкыганлай,
Джаз кьалды, ауушдан ычхыналмай, кечге.
Сен, келирме, дединг, чапракыла акыганлай,
Кыыш келди да кьалды, кыач болгунчу, бизге.

Сен, келирме, дединг, инша Аллах, инша Аллах.
Алай а турады тынгылаб Ол кьаты.
Сен, келирме, дединг, кёкде ай толгынлай,
Ай, медет, ол кече ай тутулуб кьалды.

Сен, келирме, дединг, тауда кыар эресе,
Минги Тау кыуру да джылырайды кюмюшде.
Сен, келирме, дединг, эртденги кюн тийсе,
Сенсиз кюн тийиученд меннге тюшюмде.

Сен, келирме, дединг, Тейри Кылычдан
Ёзенни юсю бла таурух кёпюр салсам.
Сен, келирме, дединг, артыа кьалмай тангдан,
Булбулну джырларын санга сауыгаласам.

Мен кюн бла джангурдан Тейри Кылыч санга
Ишледим, не келсин, сууга батды ол.
Кыанатлы джырны да бердим, джаным, санга,
Не келсин, булбулум табалмады джол.

Сен, келирме, дединг, джуддузла чыкыганлай.
Алай а ала батдыла тубаннга.
Сен, келирме, дединг, талай джыл озгынлай,
Ёмюр ётдю, кесими алдата мен санга.

1978

МЕН СЕНИ КЕСИМЕ ЗАРЛАНАМА

Сен джаяу джолчукда джаяулай джюрюсенг,
Мен сени ол джаяу джолчукыга зарланама.
Джаз ала арбада акы кыарны кюресенг,
Мен сени джабалакы кыарчыкыга зарланама.

Аллыма тюбесенг джашнаган талада,
Мен сени кыырдышда гюллеге зарланама.
Мийикте кыарасанг экинди заманда,
Мен сени кёкледе джуддузга зарланама.

Танг чыкыда эсинги чегетте джиберсенг,
Мен сени джырылаган булбулгы зарланама.
Имбашында гёгенинг бла ёзеннге тебресенг,
Мен сени чокыракы суучукыга зарланама.

Сен эртденбла эрте шаркыга кыарасанг,
Мен сени тиерик кюнюнге зарланама.
Сен, манга айланыб, джумушакы ышарсанг,
Мен сени кеси кесиме зарланама.

1972

КЪАГЪЫЙЛАНЫ НАЗИФА

Къагъыйланы Магометни къызы Назифа 1935 джыл январны 14-де Ташкёпюрге туугъанды. Къабарты-Малкъар кърал университетде баш билим алгъанды, филология илмуланы кандидатыды.

Ол талай джылны Къарачай-Черкес китаб басманы къарачай бёлюмюню редактору, республикада Журналистлени бирлешлигини джууаблы секретары, Къарачай-Черкес кърал университетни устазы болуб тургъанды.

Назифа суратлау адабиятны тюрю-тюрю жанрларында — хапар, повесть, тарих роман, лирика миниатюрала — ишлейди.

Белгили джазычуларыбыз Байрамукъланы Халимат (Халимат Байрамукова. Очерк творчества. Черкесск, 1966) бла Хубийланы Османни (Судьба страны — судьба твоя. Очерк творчества. Черкесск, 1973) чыгъармачылык джолларыны юслеринден китабла джазгъанды.

Къагъыйланы Назифаны чыгъармалары «Наш современник», «Дон», «Памятники Отечества», «Наука и религия», «Советская женщина» деген белгили журналлада басмалангъандыла, бир бёлек тилге да кёчюрюлгендиде.

Энчи китаблары:

Тинте барыб... Черкесск, 1966.

Джуддузла джукъланмайдыла. Повесть. Черкесск, 1968.

Сени атынгы атарма. Повестле бла хапарла. Черкесск, 1971.

Тангны кёксюл къол аязында. Миниатюрала. Черкесск, 1976.

Ёмюрге тенг — такыйкъа. Миниатюрала. Нальчик, 1977.

Анамы кёзлери. Хапарла, повестле, миниатюрала. Черкесск, 1981.

На голубой ладони зари. Сборник миниатюр. М., Современник, 1982.

Джюз джарсыуум, джюз къайгъым. Роман, повесть, хапарла... Черкесск, 1985.

Тейри джарыкъ. Роман. Черкесск, 1988.

Я увидела тебя. Сборник миниатюр. М.: Советский писатель, 1990.

Къарча. Роман, 2 китаб. Черкесск, 1994.

Кюренли джазыула. Карачаевск, 2001.

Джыйым китабла:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Шаптал терекле чакъсала. // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

Ортабаева Р. Свет любви и добра. // «Ленинское знамя» 25.01.1985.

Назифа Кагиева. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Къоркъмазланы Р. Джазыуунг — бойнунга боюнсха. // «Къарачай», 11.07.2003.

Джолунг болсун, сыйлы Джер,
Джер джюзюнде адам да!
Тиширыу да, ана болайым деген,
Эркиши да, аны къолундан тутхан,
Ол дуниягъа тууар джан да,
Къара суу да, терек да,

Кёкде учхан къанатлы да.
Не да, не да джылыу табсын
Джер юсюнде!
Джолунг болсун, сыйлы Джер,
Джер юсюнде адам да!

* * *

Ышарыргъа, ышаныргъа унутмагъыз, адамла!
Ышаргъанлай,
Тас болалла къайгъыла,
Ышаргъаннга ышарады джазыу да,
Ышаргъаннга ышанады башха да...
Ышаныргъа, ышарыргъа унутмагъыз, адамла!

* * *

Суу шоркъадан назикликни излерме,
Кирсизликни эртден чыкъда табарма,
Тауларымдан эркишилик алырма...
Тёзюмлюкню...
Тёзюмлюкню къуру джерден тилерме...

* * *

Зинк болдунг.
Чыкъ тамчыча, джылтырадынг да,
Джулдузча, джукъландынг.
Кюн таякъча, бугъундунг да,
Джылыуунгу, джашна деб,
Джазгъы джерге теджединг...

* * *

Гоккала салыб джасамайдыла
Къарачайда къабырланы.
Алай адет джокъду бизде, таулада...
Сизге уа,

Кёк мермерден сына этиб,
Мугур ананы сюеб юсюгюзге,
Гоккалагъа ушай эдигиз деб, ёкюне,
Гоккала сеиб ёсдюредиле тегерегигизде...

* * *

Танг аласы, джур балача, илгиздикди.
Юркютмегиз.
Кюн таягъы бугъунмасын булутха,
Джюрекеледе юзюлюрча умутла.
Зауукълукъда уянсынла сабийле...

* * *

Илгениб къарадынг кёзюме,
Ышаналмай умутунгу сёзюне,
Кёзлеримде кёзлеринги
Гинджилери

Уюб-уюб къалдыла.
Эслемединг,
Джарсыуунгу джарсыуум бла
Джамарымы.

* * *

Ахыр кюнюм, билеме,
Къонакъ болуб келмейсе сен кишиге да,
Алай а бир тилегим барды санга:
Эти этим болгъанланы унукъдурма
Мени элтген кюнюнде...

* * *

Сау бир дуняды кёкюрекде джюрек:
Таула тюзле да бардыла анда,
Джулдузла да, кёкде кибик,
Джаналла.

Тенгиз да чайкъалад аны ичинде!
Боран да улуйду,
Сабий да тууад,
Джыр да чыгъады, чартлаб ичинден!

* * *

Атам чалкъы чалгъан джер,
Анам тылы басхан джер...
Бир татлыса,
Бир джылыса,
Тансыгъымы алалмайма,
Бир сейирсе,

Чыммакъ-акъса,
Кём-кёксе,
Кёз гинджимча,
Бир бурхуса,
Дюн-дунияча, бир улуса...

* * *

Къанатла,
О, къуш къанатла!
Бирден къагъыб,
Бирден къалкъыб туругъуз.
Бир-бирлерин марасала къанатла,
Мийик кёкге учуб чыкъмаз ёхтем къуш...

* * *

Табигъатда тилсизди деб,
Бир да билмейме джукъну.
Хар нени да барды кесини тили:
Къанатлы эсе,
Кёкге чыгъыб учады,
Гокка эсе, кёз алдайды, къарасанг...

* * *

Чегетлерим
Джел бла ушакъ этелле,
Кёкге узала, сюелелле тауларым,
Джулдузларым,
Кёлге къараб, къубула,
Тангнга дери гёзет этиб чыгъалла...

* * *

Джел тарайды чачларымы,
Ийнакълаб,
Бери айланыб
Къучакълайды бойнумдан,
Умут этед ол оюмсуз
Сени орнунгу алыргъа,
Сени кирик, онг джанымда барыргъа...

* * *

Джер юсюне тынчлыкъ болуб,
Ёмюрлеге къалырча,
Къыш къар болуб,
Къолну-тюзю джабайым;
Джангур болуб,

Джаз башында джауайым;
Сабан болуб,
Дангыл тюзде чагъайым;
Мюрзеу болуб,
Хар арбазгъа барайым...

* * *

Атамы эски тыбыры,
Сенден сыйлы джукъ болурму дуняда?!
Джилтининге юйюрсюнюб,
Отну тейри джурунунда
Джашаууму саудан аулаб чыгъама...

* * *

О, джангкъылыч,
Тейри къызны кямары!
Не бард кёкде?
Джерге тюш да,
Тереклени беллерине чырмалчы,
Толкъунланы тозурат да,
Сыначы,
Аязчыкъ бла бирге кир да,
Сабанланы джашнатчы.
Не бард кёкде, ол узакъда?!

* * *

Шошлукъ.
Толкъун.
Сослан таш.
Хар бирини джумушлары башхады.
Шошлукъ хаухду.
Учхарады, оюмсузду толкъун да...
Таш а —
Джуртум кирик, къадама.

* * *

Джаны болгъанны барды джерде юлюшю.
Елтюрмегиз макъаны да, дегендиле
Къартларыбыз.
Джыланни да, ууун алыб,
Дарман этиб бергендиле акъылманла...
Джангылмагъанд жан джаратхан табигъат,
Къуру бир затны унутханды ол ансы:
Артыкълыкъ этмесин биреу биреуге деб,
Нек буюрмагъанды кёкге кюнню,
Джерге нюрню буюргъанча?
Огъесе,
Адамны кесине ышаныб къойгъан болурму
Ол аны?..

* * *

Къар таугъа илешгенча,
Таулу таугъа келишгенча,
Илешигиз бир-биригизге,
Джер юсюнде уланла.
Ойлашчыгъыз, кёз гинджича,
Тёгерекди джерибиз,
Аны юсюнде джетерикди ариудан
Барыбызгъа да орун.
О, улан!
Мараб атма кесинг кибики бир уланны...

ДИБИРЛАНЫ ШАМИЛ (1936—1999)

Дибирланы Магометни джашы Шамил 1936 джыл Эски Джөгетей эде туугъанды. Кёчгюнчюлюкден къайытхандан сора джашагъаны, ишлегени да анда болгъанды.

Ол Къарачай-Черкес кърал устазлык институтну 1965 джыл бошагъанды.

Дибир улуну назмуларыны асламысы сабийлеге джораланыб джазылгъандыла. Ала басмада 1957 джыл чыгъа башлагъандыла. Поэтни беш энчи китабы барды. Талай назмусу окъуу китаблагъа, джыйым китаблагъа киргенди.

Энчи китаблары:

Джигер къызчыкъ. Назмула. Черкесск, 1961.

Джулдузну ызы. Назмула. Черкесск, 1973.

Сени ююн. Назмула. Черкесск, 1982.

Ана. Назмула. Черкесск, 1989.

Кирпи. Сабийлеге назму китаб. Черкесск, 1998.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Къарачай авторланы произведениелерини сборниги. Черкесск, 1960.

БОЛГЪАНДЫ АНЫ ДА ЗАМАНЫ

Кирпиклери къаудан къашлагъа
Чалышханны къулакъгъа алмай,
Чырпа тонун джайыб ташлагъа,
Олтургъанды акка танг атмай.

Чолпан чыгъа, сейирлик джашау
Мамырлыкъны эркелетеди.
Джангы тангнга тюбей, Минги Тау
Имбашлаарын терк тюзетеди.

Хар бир джан да, джарыкъ кёл алыб,
Джарашалла джумушларына...
Къарт акка уа, ма, энди кълкълыб,
Кюлкю болгъанды туудукъларына.

О, начасла! Кюлмегиз къартха
Болгъанд аны аллай заманы,
Саут алыб, джарашса атха,
Къуш тюгюнлей джауну чачханы.

Болгъанд аны аллай заманы,
Хар кюн сайын чалыб тургъан,
Менме, деген, гёджеб джашланы
Къурч кьолунда хойнухча бургъан.

Бюгюн а ол эсгерирге да
Билмейд, тюзю, кюнню тийгенин...
Ашыкъмагъыз, салыр сизге да
Кёзююу бла заман кишенин.

ТОЙ БАРАДЫ

Той барады. Тепсейдиле экеулен.
Къыз — аллында, акъ маралча, сакъ уа.
Джаш — ызындан, эки кьолун джайыб кенг,
Терк бурула, марал тутхан уучуча.

«Казань» кьобуз таулу къызны кьолунда
Тау тартыуну чыгъарады, джан салыб.

Инсан кълмай, тар ёзенни кьойнунда,
Келгендиле бары бери, джасаныб.

Той барады, къушча, кере кълнатын,
Харс тауушу тау башлагъа кьонады.
Урчугъун да джерге атыб, къарт амма
Акка бла абезекге барады.

Эл байрамга кыуаннгандан джулдузла
Тегедиле чырт кыызганмай нюрлерин.
Ай, джолуна кеталмайын, бурула,
Ышарады, чыракъ ийиб кёзлерин.

Той барады. Кыуанч кериб кыанатын,
Тепсейдиле кыалмай не кыарт, не сабий.
Бу байрамны сыйы, кыачы амалтын,
Кёз джуммайын тангга тюбей хар бир юй.

Терекле да излегенча тепсерге,
Байрам таба ийилелле, харс уруб.
Чыпчыкыла да, кыонуб мийик тёппеге,
Джырлайдыла бу кыуанчха учунуб.

Той барады. Кыеу бла келинге
Тамадала этедиле кёб алгыш.

Аккылы сёзле джол таба хар джюреке
Сингедиле, тау тепсеуча, ашыгыш.

Бошбоюнлукъ кёрюнмейди бу тойда –
Хар атламны этедиле ёлчелеб.
Кукалыкъ да, орун табмай былайда,
Джанлагъанды узакъ джары, ёпкелеб.

Той барады. Тепсейдиле эчиле,
Адамлыкъны, кёз гинджича, сакъ тута.
Насыблыла – кыуанчларын кенг теге,
Инджиулюле – инджиулерин унута.

Той барады. Танг атханлай, адамла
Ишлерине атланырла былайдан.
Бир талгъан да «таддым» демей, ашхамга,
Бери кыайтыб, той башларча джангыдан.

АЛ СЮЙМЕКЛИК

Ал суймеклик – бал суймеклик,
Нек ёчсе сен абыныргъа?
Бош затчыкыгъа да кечмеклик
Салмаз ючюн чачылыргъа?

Нек ёчсе сен терилтирге
Тыш кыарамга, кукалыкъга?
Нек киресе отоу юйге
Бир эс бёлмей адамлыкъга?

Кирдинг эсе – нек тёзмейсе?
Тёзген тёш ашар, унутма!
Энди сени эм баш ишинг –
Эки араны суутма!

Ал суймеклик – бал суймеклик,
Джаш джюрекни нюр джарыгы!
Юрен салыргъа кечмеклик,
Излеме тюз джерде кыайгы!

МЕН СЮЙГЕН ЫШАРСА...

Эх, нёгерлерим –
Малчы тенглерим!
Ичги сёзюмю айтайым:
Мыйымы эмген,
Джюрек кемирген
Джарсыуну кесек чачайым.

Айланч джолларым,
Берчли кыолларым
Келтире меннге сый-махтау.
Сизге белгили,
Болдум ордени –
Нечик сейирди бу джашау!

Бирле сукъланнган,
Бирле зарланнган
Махтауум чексиз созуду...

Суймеклик тууб,
Башлад да бууб –
Джюрекде кыуанч бузуду.

Бек ариу кыызла
Ызымы ыслаб
Джюрюгенлерин билеме.
Алмаса джюрек,
Таб, кёкде мёлек
Кесине тартмай, кёреме.

Ызымы кыызла
Турсунла ыслаб –
Аладан меннге не файда?
Ол мен суйген кыыз
Ышарса джангыз,
Айтыред джюрек орайда!

ДЖАУБАЛАНЫ ХУСЕЙ (1936–1999)

Джаубаланы Мухаджирни джашы Хусей 1936 джыл сентябрны 2-де Тёбен Тебердиде элчи устазны юйдегисинде туугъанды. Ол орта школну бошагъандан сора аскер къуллугъун тындыргъанды. Джауба улу Москвада Горький атлы Литература институтну Баш адабият курсларын бошагъанды.

1961 джылдан башлаб, «Ленинни байрагы» («Къарачай») газетни редакциясында джууаблы къуллукълада ишлегенди. 1994–1999 джыллада Къарачай-Черкес кърал телерадиокомпанияны къарачай бёлюмюне башчылыкъ этгенди.

Хусейни назмулары басмада 1956 джыл чыгъа башлагъандыла. Аны назмулары «Огонек», «Москва», «Крокодил», «Дон», «Юго-Полис» журналлада, «Ставрополье» альманахда басмаланнгандыла, башха тилге кёчюрюлгендиле. Ол А.С. Пушкинни «Солтан патчахны... юсюнден таурух», «Патчахны ёлген кызы бла джети тулпарны юсюнден таурух» деген чыгъармаларын Байрамкъулланы Алибек бла бирге ана тилге кёчюргенди.

Джауба улуну джюзден аслам назмусу джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Атамы сёзю. Назмула. Черкесск, 1963.

Нюзюрюм. Назмула. Черкесск, 1966.

Кюзю. Назмула. Черкесск, 1969.

Шуулдайдыла наратла. Назмула. Черкесск, 1971.

Чагъадыла балийле. Назмула. Черкесск, 1975.

Шумят сосны. Стихи. Ставрополь, 1981.

Кюмюш джангур. Назмула. Черкесск, 1987.

Сибил нартла. Таурух. Халкъ айтыулары тамалында. Черкесск, 1990.

Къызгъан нал. Назму китаб. Черкесск, 1994.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Къарачай авторланы произведениелерини сборниги. Джарашдыргъан: Къоркъмазланы К. бла Сыллагъарланы И. Къарачай-Черкес китаб издательство. Черкесск, 1960.

Поднять на смех. Сатирические стихи. М.: Современник, 1986.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М., Наука, 1966.

Кагиева Н. Слово о поэте. Предисловие к книге «Шумят сосны».

Джашауну дерслери. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Кебекланы Б. Гитче нартчыкъла, сизге. // «Ленинни байрагы», 7.11.1990.

Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Джаубаев Х. // Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

Переверзева И. Хусей Мухаджирович Джаубаев. // Серия «Поэты Карачаево-Черкесии». ГНБ КЧР. Отдел литературы по искусству. Черкесск, 2003.

ДЖАШЛЫГЪЫМ

Келдим туугъан элиме
Джашлыгъымы излерге,
Джюрегиме, кёлюме
Джазгъы сезим берирге.

Айланайым талада,
Суу джагъада джукълайым,
Ызларымы алада
Тансыкълайым, джокълайым.

Майна, майна джашлыгъым
Тайчыкъ болуб чабады,
Ёрге тутуб башчыгъын,
Чарса кёууанч табады.

Майна, майна баппахан,
Сары джаннган гюлчюгюм,
Тёгерекни джарытхан
Мени нюрлю кюнчюгюм.

О, Теберди — туугъан джерим,
Къанатлылай, учхан джырым,
Сый табдыргъан адетлерим,
Къарыу берген джашау сырым!

Сен Джуртуму джашнаб баргъан,
Насыб къоннган мюйюшюсе.
Табигъатны нюрюн джыйгъан
Алтыныса-кюмюшюсе!

Джыйгъанынгча джерни нюрюн,
Сен тедейсе огъурлукъну,
Мукъладисди бу ёмюрюн
Хар джолуна халкъ шохлукъну.

Сенде кёбле, къарнаш болуб,
Тау сырланы алгъандыла,
Душманладан сени кёруб,
Къучагъында кългъандыла.

Унутмазгъа сени кёбле
Ант сёллерин айтхандыла.
Джууукъ бола узакъ чекле,
Тансыкъларгъа кълйтхандыла.

Сени кёрсе крти адам,
Къораучанды хар сайлыгъы,

Барыб, орун алайым
Мен чалкъычы юйюрге,
Биягъынлай чалайым —
Кюч танылсын дюрюде.

Атам кирик, антауну
Джарашдырыб салайым.
Къоюб шахар джашауну,
Мен элчилей кълалайым.

Майна, майна джашлыгъым
Аяз болуб къагъады,
Кечикдим деб, ашыгъыб,
Сырт башына чыгъады.

Майна, майна бутакъда,
Ушаб булбул чыпчыкыгъа,
Джыр айтады, ийнакълаб,
Бир дырынчы кълзчыкыгъа.

* * *

Табхан кирик ангы балхам,
Джангырады тин байлыгъы.

Сенде табыб татлы сезим,
Фахму бизге джыр кюрейди,
Сенде табыб айтыр сёлюн,
Сюйген джюрек бюсюрейди.

Сенде кёраб кълйгъы-бушуу,
Сабыр тюбю орналады,
Тентеклик да, болуб кёуу-шуу,
Терк огъуна кълармалады.

Сенде, ийнан, кёлюрегим
Келбет тогъуб кериледи.
Толур кирик хар тилегим,
Бир кълдрет кюч бериледи.

Сени юсюнгден тюбейдиле
Кёб айтыула, кёб таурухла.
Ала дженгил юйрейдиле,
Тауларында джаз тауукълай.

Сени сейир кълдарынгы
Суратлайла, эришгенча.
Мен да айтдым хапарынгы,
Джюрегиме келишгенча.

Мен белгили айтыулада
Башха затла кёрдюм эсем.
Тау атлагъа, тау суулагъа
Башха шартла бердим эсем,

Ийнан меннге, ол бюгюнню
Излеминден-борчунданды.
Джашаб кетген хар тёлюню
Намысындан-къачынданды.

Ийнан, джерим, ол бусагъат
Джашауума разылыкъды,
Тамблама да келбет-къууат
Бериб турлукъ тин азыкъды.

Ол себебден бу таурухну
Мен атайма туудугъума:
Ышанама тин урлукъну
Хаман чагъыб турлугъуна.

ДЖАШАУ

Джашау! Мен сени къанат тюбюнде,
Ёсюм бериучю насыб кюнюнде,
Ана къоюнча, джылы къойнунда,
Ата боюнча, кючлю бойнунда
Асыры эрке болуб ёсгенме,
Ол терслигими кесим билеме.

Устазлыкъ этиб чемер къолларынг, —
Бир-бирде мени сыйдам джолларынг
Алгъа элтселе, санны талдырмай,
Башха адамдан артха къалдырмай:
«Эй, бар кёреме менде ётгюрлюк!» —
Деб этиученем уллу кёллюлюк.

Алай этгенлей, толкъунунг уруб:
«Озмачы, джаш!» — деб, ызыма буруб,
Артдан чабдырыб тургъанса мени:
Сюймей кёреем сен дюргенлени!
Озуб кетсе уа заман бошуна,
Джетгенди хатам кеси башыма.

Къыйын джолунга тюшюб арысам,
Ол тауусулмай, алгъа къарасам,
Бармай тохтасанг, иги болур деб,
Санынг-башынг да бираз солур деб,
Хомухлукъ меннге кишен салгъанды,
Кёб кере джарты джолда къойгъанды.

Ол заманда да сен, мени атмай,
Джаш джюрегимде отну джукълатмай:
«Тохтама, атла!» — деб юретгенсе,
Бек айыб этиб, алгъа тюртгенсе.
Тюз сокъмагъымдан бурулсам солгъа,
Салыб тургъанса дагъыда джолгъа.

Чархым бурулгъан ашхы заманда,
Кесим биреуден онглу болгъанда,
Анга, болушлукъ бермей, кетсем а,

Алай айыблы затны этсем а,
Хыртха ура да, сала къашыма,
Ата болгъанса чёрчек джашынга.

Джарсыулу кюнде, кесек джунчусам,
Тентекли болуб, джюрек ачыса,
Хаман кёл этиб, бушууну чача,
Тюзлюк ишлеге кёзюмю ача,
Кёргюздюнг меннге керти аналыкъ,
Тюз атлауумда этиб дагъанлыкъ...

Хар бир инсаннга сени джоругъунг,
Уллу хурметинг, огъурлулугъунг
Бирча излейле хар игиликни,
Бирча теджейле юлгюлюкню.
Терслик мендеди, джангылгъан эсем,
Сен теджегенни алмагъан эсем.

Хорламлы болуб баргъан сагъатда,
Неда, терсейиб, сюркелсем артда,
Джашауум! Сени унутуб къоюб,
Къууанчдан неда бушуудан тоюб,
Къуру кесиме бёлуб эсими,
Бек сюйюученем сенден кесими.

Олду аллында мен этген терслик,
Аны ючюн берме меннге кечмеклик!
Терслигим турсун хаман уялыб,
Хар бир ишимде тюртюб, сагъайтыб.
Ол этсин мени тюрт-тюз джюрюрча,
Сеннге багъаны бере билирча!

Сенде кёреме халкъымы бетин,
Сыйын, къарыуун, таза иннетин!
Сени сюймесем, аны да сюймем,
Ёмюрюм джашаб, игилик кёрмем,
Ма ол себебден хар неден да бек
Сюеди сени тынчылыкъсыз джюрек!

СЫНАУ

Дуниябыз кѳуралыб юч затдан —
Кюн нюрден, хауадан, джер кѳутдан.
Адамлыкѳ туугъанды юч шартдан:
Ажымдан, базыудан, муратдан.

Мийиклик базгъанча юч затха —
Тау башха, талпыугъа, кѳанатха,
Тѳбенлик кирибди юч кѳабха —
Зарлыкѳгъа, гюнахха, азабха.

Юч дагъан, ючеулен, ючеулюк...
Бу джорукѳ хар затха — ѳлчеулюк.

Ол, бизни бир сынаб кѳараргъа,
Джашыртын тюшгенди арагъа.

Ким хорлар тиллешген-демлешген
Хатерсиз ѳмюрлюк кюрешде?
Зарлыкѳмы, гюнахмы, азабмы,
Ажыммы, базыуму, муратмы?

Огъесе онглармы кѳзюулюк —
Джангырыб барычу ючеулюк,
Даулаша мийиклик, тѳбенлик,
Хаман да джашарлай тѳрелик?

МЕН ДА, АНАМЛАЙ...

Аман ауздан чыкѳгъан кѳаргъышлай,
Кѳышхы кечеде тынчлыкѳны джыгра,
Ачы суугъу, кѳабыр тауушлай,
Буз тырнакѳла бла джюрекни кѳыра,

Энтда эштилиб биягъы улуу,
Болду чегетде джыйын джанлы шум:
Келтиред кийик адетни кѳылыу
Бѳрюге — азыкѳ, башхагъа — бушуу...

Ма быллай оюм мыйымы ашай,
Эсге тюшюрдюм сѳзюн анамы:
Бѳрю ѳчюксе, улуун башлай,
Кѳошну кетеди, дейдиле, дамы.

Ит улуса уа, бѳрюге ушай,
Джарсыйды, дейле, юйню адамы...
Улугъан таууш, бир ауур ташлай,
Хаман тураед кѳыйнаб анамы.

Ана кѳоркѳууну, ана сѳзлени
Мен да кѳргенем кертиликлерин:
грге тургѳуза тѳппе тюклени,
Улуй эдиле элни итлери.

Ма ол кюн, элни итлери кирик,
Кѳойла, ийнекле бирден кѳычыра,
Таула, башларын энишге ийиб,
Джылай эдиле, бизни ашыра...

Ма андан бери улугъан таууш
Эштсем, джабаргъа излейме кѳулакѳ, —
Болад кюкюреб тургъанча аууш,
Болад юзюлюб баргъанча кѳулакѳ.

Кѳчгюнчюлюкню тюрсюню эсге
Кириб кѳалгъанды, ачы улуулай, —
Улууну эшитсем, сагъайыб, элге
Тынчлыкѳ тилейме мен да, анамлай.

АНАГЪА

Алгъыш эте, сабий табхан анагъа
Чууакѳ кѳкню берлик эдим саугъагъа,
Бѳленнгин, деб, алай таза джашаугъа!

Сабийин да эрке алыб кѳойнума,
Кюн таякѳла берлик эдим кѳолуна,
Джарыкѳ тийиб турсунла, деб, джолунга!

КЪАЙГЪЫРЫУНУ ДЖАРЫГЪЫ

Сау бир ёмюрню джашады акка,
Къартлыкъдан кёзле сокъур болдула...
Бир кече, келиб, юйге къонакъла
Анга саугъагъа кёлек къойдула.

Къонакъла юйден чыкъгъандан сора,
Акка кёлекни киерге суйдю,
Амма да анга къараб ышара,
Къарт ол саугъасын ашыгъыш кийди.

Къалын джюн кёлек джылыта юсюн,
Разы болуб, къарт селешди былай:
«Бюгюн къалай бек къыздырады юн,
Кёк чууакъ болуб этеди алай...»

Биз сейирсиндик ма ол сёзлеге —
Кече болгъанын билмеймиди къарт?
Нек алданады быллай сезимге?..
Ёзге ол кече биз билдик бир зат.

Джашауубузда къайгъырыуну да
Кючю-къудрети улуу, кёреме —
Ол кечегиде къарангыны да,
Кюнча, джарытыб тура, кёреме!

Сокъур да, сезиб аны ол кючюн,
Джарыкъ оюмгъа эси бёлюндю,
Кёлек ючюн тюл, къайгъырыу ючюн,
Кечеси анга кюнча кёрюндю.

КЪАРТ БЛА ДЖЫР

Къуш джастыкыгъа таяннганды бизни акка.
Адетича, баш тюклерин бояб акыгъа
Заман аны, къартлыкъ бериб, тёрт бюкгенди —
Аркъасына сау ёмюрню джюклегенди.

Ол серликден селеширге эринеди,
Ышаргъанны унутханча кёрюнеди.
Эки кёзюн бир джанына чыракъ ийиб,
Къымсыз болуб туруучанды, кёз-къаш туюб.

Тюнене уа мен акканы тилендирдим,
Бир джыр айтыб, джарыкъ этдим, тюлендирдим.
«Мен бу джырны джырлаучанем сабийликде», —
Деди кюлюб, къууанч тебиб къарт джюрекде.

Джырладым да, орундукыгъа джууукъ барыб,
Акка меннге тынгылады, тамам джарыб.
Ол кёрюндю, джашлыкъ къайтыб джашнагъанча,
Мен а болдум сау ёмюрню джашагъанча.

ПОЭТ ЁЛСЕ...

Джырсыз чыртда туралмаучу булбулчукъ,
Бюгюн мыдах нек болгъанса, бир айтчы?
Зангырдауукъ, шоркъулдауукъ тау суучукъ,
Сабыр болуб нек къалгъанса, бир айтчы?

Кёкге суююм, келбет салгъан булутчукъ,
Къара тюрсюн нек алгъанса, бир айтчы?
Учалмайын чыдамаучу тау къушчукъ,
Бюгюн къанат нек джыйгъанса, бир айтчы?

Сизге былай сора тургъан заманда
Мен кесим а нек сарнайма, сарнайма?..
Мени аллымда... ма бу джангы къабырда
Поэт джатад... аны ючюн джылайма...

Джашау алайд, джылайдыла адамла
Къыйналгъандан джууугъуна, тенгине, —
Поэтте уа бирчадыла инсанла,
Ол джууукъду аланы хар бирине.

НЮЗЮРЮМ

Къуш сюеди тау башындан
Къараргъа джерге,
Термиледи ол чыгъаргъа
Ёргеден ёрге.
Къобанла уа сюедиле

Барыргъа джырлай,
Тёгерекде кёрюннгенни
Бек чомарт сыйлай.
Гокка хансла сюедиле,
Ышара кюннге,

Къууанч сезим береди
Сенге эм менге...
Мен да, тенгим, муратлыма
Джашаргъа алай:
Талпырыкъма джетишимге

Ёрлерге къушлай;
Къобан сууча, таза, чомарт
Болургъа элге;
Джылыуум эм сёзюм бла
Ушаргъа гюлге.

ДЖУУАБ

— Сабийле бла — сабийсе,
Къартла бла — къартса,
Бек къуджурса, сейирсе,
Тамам тюрлю затса.

Къуру кесинг къалсанг а,
Сен къаллайса, айтчы?
Джашырма да тахсангы,
Бизге да бир ашчы, —

Деб сордула биреуге,
Хыликке-зат этмей,
Ол да джууаб къайтарды,
Теренге да кетмей:

— Къуру кесим къалсам да,
Ма ол шартым шартды:
Бир кесегим сабийди,
Кесегим да къартды!

АНАНГ КЕЛДИ ДА...

Керексизге кёлюнде
Менге ачыу къайнатдынг,
Ус чунгурда, тереңде,
Хыны сёзле ойнатдынг.

Хазыр эдинг нени да
Бурчакъларгъа тышына,
Ёзге, ананг келди да,
Сен къайгырдынг ашына.

Салдынг чоюн, таба да,
Бек къадалыб кюрешдинг,
Джумушунга чаба да,
Джукъ сездирмей сёлешдинг.

Дерт джукъланыб ичинге,
Татлы хантла биширдинг,
Хант бла бирге печинген
Сабырлыкъ да тюшюрдюнг.

Алгыш айта дамгъа да,
Этдик бирге биз ушакъ,
Анангача, менге да
Сёзюнг болду джумушакъ.

Ана бла тепсини
Уллу, сыйлы къачлары
Джыйдырдыла эсинги,
Бере огъур шартларын.

КЪОНАКЪ

Олтурабыз, сагъыш эте,
Юйюбюзге къайгыра,
Не зат сатыб алайыкъ деб,
Харакетни айыра.

— Къабыргъада уллу кюйюз
Тамам ариу кёрюнюр...
— Телевизор алыб салсакъ,
Кирген анга эс бёлюр...

Хар бирибиз, игиди деб,
Бирер затны сагъынды.

Ол кёзюде, къонакъ келиб,
Эшигибиз къагъылды.

Бек къууандыкъ, хапар айтдыкъ,
Сагъышыбыз болду тас,
Сыйладыкъ да, сыйландыкъ да,
Биз тепседик, уруб харс.

Джюрек бла сезиб, ол кюн,
Кёз бла кёрдюм аны мен —
Юйге къонакъ таб джарашды
Харакетден-ёнгеден.

КЪАНАТ БОЛ

Джер джангыргъан кёзюде — джазгыда,
Эм багъалы затымда — назмумда,
«Сюеме» деб айтханма мен сеннге:
Сюймекликни бергенме сюйгеннге.
Мен дагыда аны бла биргелей,

Джашаууму бергенме бютеулей.
Сендедиле кёбюм да, азым да,
Талпыб тургъан джашауум, назмум да.
Ал кёолунга аланы, багъалат,
Талпыгъаннга талпыуда бол къанат.

СЕН КЕТГЕНЛИ

Болмагъанча чексизликге
Бир тукъум ёлче,
Сен кетгенли, кюнюм кибик,
Узунду кечем.
Сагъышларым къатыла да
Къатыдан къаты,
Джюрюйме да, джолларымы
Болмайды арты.
Джангурла да кёрюнелле
Джаугъанча джылыны,
Джюрегимде кёозгъайдыла
Бир мыдах къылыны.

Бар ашымы ашайламай,
Сынайма ачлыкъ,
Сен кетгенли, не эсе да,
Табмайма тынчылыкъ.
Сезалмайма, ийнан, сенсиз
Татыуун джазны,
Кёралмайма тамашасын
Сейир Кавказны.
Ол себебден, мен тилейме:
Дженгиликрек къайт,
Мен да туура сенлейме деб,
Кесиме бир айт.

ДЖЫРЛА, КЪОБУЗУМ!

Тау джырым, Джуртуму алгъышлай,
Сен ойна хауада, тау къушлай,
Джай къанат, эртденнги джарыкълай,
Насыблы джашауну ийнакълай.

Эй, къобузум, ойнатчы тиекле,
Къууанчдан толурча джюрекле,
Байрамда той эте, ма былай,
Джырларча бу джырны халкъ саулай!

Тау джырым, Джуртуму алгъышлай,
Сен джашна, джазгыда гоккалай,

Хар джерге бар, сыйлы къонакълай,
Урунган адамны тансыкълай.

Тау джырым, Джуртуму алгъышлай,
Хар инсан шартынги ангылай,
Къал алай, намысча, тазалай,
Хар ишде ашхылыкъ джоралай.

Эй, къобузум, ойнатчы тиекле,
Къууанчдан толурча джюрекле,
Байрамда той эте, ма былай,
Джырларча бу джырны халкъ саулай!

НАСЫБНЫ ТОЮ

Джангы, ашхы адетлени
Халкъым бирча джарата,
Тау элимде той барады,
Тёгерекни сагъайта.

Насыб джол бере,
Къууанч кёол бере,
Келин келгенди, ой!
Гюлле нюр тёге,
Къобуз джыр тёге,
Келин келгенди, ой!

Адеб-намыс болуб бизде
Хар неден да багъалы,
Сый береди джарыкъ тойгъа
Элими хар адамы.

Бу насыбха, мамырлыкъгъа
Къартла айта алгъышла,
Зауукъ эте, тепсейдиле
Субай къызла эм джашла.

ТАС ЭТМЕ ДЖАЗЫНГЫ

Джазгы кёзюде меннге тюбегененг сен,
Къууанч сезимге мени бёлегененг сен,
Сюеме, ийнан деб, тилеб айланганенг,
Ийнанганем,
Ийнанганем, бир бек ийнанганем.

Этген антынгы дженгил унутханенг сен,
Джаннган сезимни отун суутханенг сен,
Менден башханы да талпыб сайлаганенг,
Къыйналганем,
Къыйналганем, бир бек къыйналганем.

Джарыкъ джазымы алыб джанлаганенг сен,
Къыйын кюнюмде кенгден къараганенг сен,
Ой, кетме десем да, кери атланганенг,
Сакълаганем,
Сакълаганем, бир бек сакълаганем.

Ма энди, келиб, меннге табынаса сен,
Къайт, деб, джазынга, тамам джалынаса сен,
Къайтырма анга деб, ийнан, айталмазма,
Къайталмазма,
Къайталмазма, энди къайталмазма.

ОРАЙДА

Урунуу берекет
Кёрюне хар къайда,
Джайылыб нюр-келбет,
Эштилсин орайда.

Орайда, орайда, орайда —
Къууанчны къанаты!
Орайда, орайда, орайда —
Джашауну къууаты!
Эй, бурма чегетге тау суула
Айтсынла орайда!

Эй, мамыр кюнлеге шам таула
Айтсынла орайда!

Джуртума алгышла
Айтыла хар тойда,
Хауада тау къушлай
Ойнасын орайда.

Бу насыб, сакъланыб,
Хар джылда, хар айда,
Тынчлыкъга аталыб,
Джырлансын орайда.

ДЖУЛДУЗЛА АЙТСЫНЛА

Хаман тёзюб нек барама,
Айтмай ичги сёзюмю?
Ой, джашырыб нек турама
Джюрекдеги сезимни?

Сюеди деб нек айтмайла
Озуб баргъан джашил джазла?
Нек айтмайла, нек айтмайла
Кёкде джаннган нюр джуддузла?

Хаман мыдах нек болама,
Базмай салам иерге?

Ой, тартыныб нек турама
Санга джырла тизерге?

Хаман кенге нек къалама
Мен, юрениб тёзерге?
Ой, уялыб нек турама,
Бир кюн барыб тюберге?

Сюеди, деб нек айтмайла
Озуб баргъан джашил джазла?
Нек айтмайла, нек айтмайла
Кёкде джаннган нюр джуддузла?

ЛЕЙЛА

Сен джазлай джашнайса, чыкъсанг аллыма,
Къатылыб башлайса джюрек къылыма.

Лейла, Лейла — джазгъа ушагъан джан.
Лейла, Лейла, сенсе джырлатхан!

Тюбесем, аламай сенден кёзюмю,
Къалама табалмай айтыр сёзюмю.

Къайгыдан толад сенсиз джюрегим, —
Дарманы болады сени кёргеним.

Джырымда айтама ичги сёзюмю,
Билдир, деб сакълайма, сен да кёлюнго.

Лейла, Лейла — джазгъа ушагъан джан.
Лейла, Лейла, сенсе джырлатхан!

КАШТАН ТЕРЕКЛЕ

Каштан терекни салкъын тюбюнде
Тюбешиб къалыб орамда,
Келбетли джайны байрам кюнюнде
Эттенем сеннге накъырда.

Андан сора уа, энчи сёзюм да
Айтылыб сеннге алайда,
Накъырда сёзден уллу сезим да
Туугъанед бизге арада.

Энди уа джазыу эки суюгенни
Айырды талай заманнга.
Джюрегим талпыб, билдир, дегенни
Айтама джырда мен санга.

Къыйналмай сакъла: каштан терекле
Джазгъыда энтда чагъарла,
Суюмеклик джолда таза джюрекле
Бир-бирин энтда табарла.

ШОРКЪА СУУЧУКЪ

— Шоркъа суучукъ, чаба-чынгай,
Тенгиз таба тутуб джол,
Къарт болгъанса джырлай-джырлай,
Бир кесекге сабыр бол!

— Тюз айтаса, мен аллайма,
Тохтамаздан джырлайма,

Арымайма, не талмайма,
Къыйын джолну хорлайма.

Къарт а тюлме, барды кючюм,
Джазгъы нюрден болуб токъ,
Мен джашайма джырлар ючюн,
Джырчыгъа уа — къартлыкъ джокъ!

КЪОБАНЫМ

Туугъан джуртумда таула къойнундан
Чыгъаса, шоркъа къайната,
Ёхтем Къобаным, джарла бойнундан
Чынгайса, толкъун ойната.

Джохар чегетли къая таракъла
Кёкде булутну тарайла,
Ёхтем Къобаным, джашил наратла,
Чайкъалыб, санга къарайла.

Тууб ёсгенме айбат джагъангда,
Талпына джашау кёрюрге,

Ёхтем Къобаным, сабий джылладан
Суюгенме сени ёмюрге.

Чыныгъа, ойнай таза шоркъангда,
Бойнунгда джыя джангкъозла,
Ёхтем Къобаным, сени джагъангда
Ашырдым джайла эм джазла.

Ана сют кибик, джюрек дарманым,
Къууат бересе саныма,
Ёхтем Къобаным, суюген Къобаным,
Сингенгенсе саулай къаныма.

ТАУЛУ КЪЫЗЧЫКЪ РОЗА

Булбул джырны татлылыгъы — хар сёзюнде,
Дугъумланы къаралыгъы — кёзюнде,

Таулу къызчыкъ Роза, сенсе кёз джубанчым,
Джюрегиме сыйынмагъан къууанчым.

Къобан сууну тазалыгъы — иннетингде,
Джашил джазны айбатлыгъы — бетингде.
Таулу къызчыкъ Роза, джашайса джырымда,
Эсимдесе хар кюнюмде, джылымда.

Кюн таякъны сейир нюрю — къарамында,
Джаш кёлюмю джарытхан саламында:
Таулу къызчыкъ Роза, манга сёз берсенг а —
Юйюме да, джюрекгеча, кирсенг а.

ЭКИ ДЖЮРЕК

Къаяны башында
Наратчыкъ битгенди,
Кесине джолланы
Бек кыйын этгенди.

Акъ къайын наратха
Джеталмай къарайды,
Бизни да арабыз
Узакъды, алайды.

Ой, эки ёзенде
Эки да шоркъачыкъ,
Бир джырны джырлайла
Бек ариу, бек ачыкъ.

Къошулуб къалыргъа
Таралыб джашайла, —
Бизде да джюрекле
Алагъа ушайла.

Къургъакъсыб баргъан джер
Суусабын табалмай,
Булут да турады
Бир джаууб къалалмай.

Сен булут эсенг а,
Джер болуб къалырма.
Сюймеклик тамчыдан
Джашнаркъа хазырма.

СЕН А

Джарыкъ айым, деб айтмайма мен санга:
Мутхуз болуб чыгыучанды ол тангнга, —
Сен а мени джашаууму нюрюсе,
Кече-кюн да джарытыучу кюнюсе!

Джашил джазым, деб айтмайма мен санга:
Ол келеди бизге кесек заманнга, —
Сен а хаман джашнагъанлай тураса,
Джюрегими къаны болуб ураса.

Джудузумса, деб айтмайма мен санга:
Узакъ болуб, джылыу текмейд ол джаннга, —

Сен а мени тау элимде джашайса,
Кёрген сайын джылыу бериб башлайса.

Гокка хансым, деб айтмайма мен санга:
Муул болуб, ол джетеди аманнга, —
Сен а джаннга тин бериучю къаракъаш,
Кёрюнесе хар кюн сайын джашдан джаш.

Къарылгъачым, деб айтмайма мен санга:
Ол къанатла бералмайды инсаннга, —
Сен а меннге эм багъалы нёгерсе,
Насыбыма учундургъан джёнгерсе.

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ (1937—1985)

Акъбайланы Хамитни джашы Азрет 1937 джыл Сарыгтозде туугъанды. Школну Къзахстанда къзах тилде бошагъанды. Ростовда кърал университетни журналистика факультетинде окъугъанды.

Акъбай улу совхозда, библиотекада, школда да ишлегенди. 1959 джылдан башлаб, джашаууну ахырына дери «Къызыл Къарачай», артда «Ленинни байрагы» газетни хапарчысы, джууаблы секретары, бёлюмню тамадасы къуллукълада ишлеб тургъанды.

1965 джыл аны «Ёмюрню иеси» деген назму китабы чыкыгъанды. Ол къзах тилде да кёб назму джазгъанды.

Акъбайланы Азрет 1985 джыл октябрны 5-де ауушханды.

Энчи китаблары:

Ёмюрню иеси. Назмула. Черкесск, 1965.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

БУЛДЖУНУУ

1

Илине келиб эбли кюн
Хорламлы тангны сыртына,
Тёгеди, тёге себкил нюр,
Харладан ётюб сытыла.

Джабыугъа джелчик ёчюксе,
Ол себкил нюрюн булгъайды.
Джыйрыкъ толкъунлай кёлчюкде,
Бир оюу бирин чулгъайды.

Дуния былай джумушаб,
Башлайды сейир кёрюне,
Нюзюрле, этиб татлы ушакъ,
Асыу болалла кёлюме.

2

Кюн таякъ ётдю ангымдан,
Эрите къырау джанымы.
Джазыугъа энди джалынмам —
Къууанчы учуз джарлыны.

Джунчуду ауур сагъышым —
Ол да бир кере уялды.
Джарыта эски ныгъышын,
Тиними оту уянды.

От тюшюб мышау джюрекке,
Къан тылпыу болуб кетеди.
Чилледе мууал гюллеге
Джауумчукъ болуб джетеди.

Кюнден юрениб иннетим,
Тютюнсюз джаныб тебреди.
Нюрюне миниб миллетим,
Джети къат кёкге ёрледи.

3

Тюнюмде тюшюм кёрюне,
Булджуна тургъан болайым.
Къартларым — къабыр тёбеле —
Джоругъун кимден сорайым?

Тёгерегимден уу кёзле
Джанымы сырын марайла.
Халал кёлюмю къуу сёзле
Дамсыз да дамсыз талайла.

Сезим да, ой да, бугъунуб,
Ойнатадыла кеслерин.
Кюн таякъ кирсе сугъулуб,
Сагъайтадыла эслерин.

Ауангы басхан кёзлеге
Кёрюне себкил оюула,
Сынгсый тебреген сезимге
Ариу айталла оюмла.

Джазыуум былай джубана,
Табады учуз кечинмек.
Джукълана нюзюр, бир джана,
Толлукъ болурму кечирек.

4

Булджунуу насыб болурму? —
Аны да булут сыйырды.
Зауукълукъ узакъ толурму? —
Бир дженгил кетиб тыйылды.

Бир дертли булут — ол саякъ —
Туурама джетиб сюзюлдю.
Мени излеб келген кюн таякъ
Аллына тюшюб юзюлдю.

«Джазыудан алгъан дерсинги, —
Деди да, — къалай бузайыкъ?»
Кесиме бериб кесими,
Гузаба кетди узайыб.

Ызы тунакы нюзюрню,
Биягъы кёлом къуу-шууду.
Сагъышма деген юрюлдю —
Булджунуу арты бушууду.

5

Не кёрдюм озгъан кюнюмден,
Алдай билгеннге сукълана?
Не чыгъар келир кюнюмден,
Ашай билгеннге джутлана?

Джюзден биреулен кёрлюкдю
Ёмюрю ырыз тутмагъын.
Юлюшюн табмай, ёллюкню
Сакълармы назму сокъмагъын?

Мынгайма бери, ахырсы,
Ашхындан зауукъ табыучу.
Тынгая баргъан намысны,
Ышара, юсюн джабыучу.

Сырымы къазма, тюб бермей,
Джалгъандан асыу алыучу,
Бир толкъунну да тебермей,
Кёмюк юсюнде къалыучу.

Билмейме энди кимме мен —
Таныгъанлагъа къуджурма.
Дам татыб сыйдам сёзледен,
Ала устаракъ булджуйла.

6

Аланны ёге инсаны —
Джюрегим мени такъырды.
Алданнган умут ийнамы
Ёмюрден бери факъырды.

Мени излеб келген кюн таякъ,
Кёкюрегиме бугъунчу.
Ол хауле булут — ол саякъ
Туурамдан ары тургъунчу.

Огъурлу, таза кюн таякъ,
Унутуб къоймай, джокълай тур.
Боз булут, сен да мени аяб,
Джырылдаб джетмей, тохтай тур.

ПАРЫЗ

Кюн къууатын сингнгирген
Ташкёмюрлей,
Джыйыб ёсдюм,
Устазым,
Джылыуунгу.
Суу булутча, басыныб,
Кечиндирмейд
Тёленмеген борчуму ауурлугъу.
Кёмюр кюнден от алса,
Джаныб сёнгер.

Булут кёден дам алса,
Джаууб ётер.
Джаны шатык,
Зыкыракъ эбсиз адам
Дуниягъа
Парызын къалай төлер?
Тыбыр отун атамы
Джукълатмайын,
Чыгъарама
Къурумсуз

Кёк тютюнюн.
Хыянатсыз тер теге,
Хар кюн сайын
Ёсдюреме
Ёмюрню джаш тёлюсюн.

Аллы джетиб келеди,
Таукел атлай,
Эски бешик джортады
Биягынлай.

БИРЕУ БИЛМЕЗ...

Бюгюн да ол хадауус тутуб кьойду,
Адаргы джарыгъымы джутуб кьойду.
Ийнакълай, седиретиб, эс-месими,
Шайтанны сыфатына сугъуб кьойду.

Алджалла керти кёлум, керти сёзюм,
Тебреле кьарангы этиб эки кёзюм.
Барама Ибилисни адежинде,
Билмейин кьайдагъымы энди ёзюм.

Кьоймадым сыйыма кёр къазууму,
Хар кьуру халаллыкъга базууму.
Тюшюре шайтан чалыу сокъмагъыма,
Салама суратларын джазууму.

Талпый да узакъдагъы умутлагъа,
Тюбейме джууукъдагъы сууукълагъа.
Кесими тыялмайын, джыялмайын,
Ушайма сагал-сагал булутлагъа.

Намысым кётюрмейин ит ыйлыгъын,
Сынадым бу худжуну кьыйынлыгъын.
Кеч сездим абыннганда бир кьауумну
Джылыуун тюненеги сыйырлыгъын.

Кёбдюрюб, джукъ билмейин айтханымы,
Гүрушха кызыу барыр бир талайны.
Киши джокъ гимикдирлик бойнун буруб,
Ичимде джашырыннган шайтанымы.

Хар ким ёч кесин махтаб сёлешиуге,
Акъылны тил учундан юлешиуге.
Шайырны сау кюнню тюл, ёлю кюнню —
Джарсыуун джашыргъан кюн джюрегини.

ЗАР ТАМЧЫЛА

1

Элиялы
Таякъ джауум кемсиз къуя,
Инсанланы
Ышыкълагъа дженгил джыя...
Джан басмагъан
Джатма болур кёбден бери,
Гылау-гылау
Тешик эди талай джери.
Боз тамчыла
Салыналла боз тешикден,
Онгсунмайын
Бу джазыуну джазыу берген.
«Уппаламай
Эринлерин бал гюллени,
Нек джууабыз
Джарсыуларын ал кюнлени?» —
Дейдиле да,
Балчыкъ этиб, чачыратыб,
Кёзлеучюкню
Сопалайла къалтыратыб.

2

Тунакы ой
Армау болуб кечинеди,
Кюрен тартыб,
Дуниягъа ёчюгеди.
Ёчюннген а
Уу джыяды — джорукъ алай.

Бу бурундан
Келген ауруу — джукъ джарамай.
Бир кесекни
Джибитирле суу тамчыла,
Джангыз тамса
Ёмюрюнге уу тамчы уа.

3

Къаралдым боз
Бурутла уа, учарек, дей,
Дуниягъа
Бир ашырыб чыгъарек деб,
Ачыуларын
Джерге теге биягъынлай,
Узаялла,
Шыбыла бла ойнай-ойнай.
Боз тамчыла
Сингиб бара такыр джерге,
Киши уа джокъ
Джазыкъсыныб, факъыр, дерге.
Туугъанмы элле
Бурутланы бушууундан
Толмай къалгъан
Умутланы къуу-шууундан?
Мутхуз джазыу
Сюемиди хынылыкъны?
Ачалмайма бу къылыкъны
Джабыкъ сырын.

ТЮНГЮЛМЕ

Намыслыгъа, бир сёзсюз, ёмюр къыйын:
Оноуундан чыкъмайса ырызынгы.
Ёлюге да, саугъа да хар кюн сайын
Тындыраса адамлыкъ парызынгы.

Турсунмайын озуучу махтауладан,
Дыгъы этиб, джел тийсе тиегинге,
Излейсе бир шапагъат дуниядан,
Джана-джана саз тартхан джюрегинге...

Ниетингден махтаалмай огъур джукъса,
«Зая болду, — демечи, — иги ишим».
Кенг нюзюрюн тюнгюлюу буюкъдурса,
Ким сакъласын адамны кишилигин?!

Ашхамындан кюн нюрюн ала кетер,
Джерге сингиб, джылыуу тангнга джетер.

Джырынг айтылады, кимни да къозгъарча,
Бизни джырлагъа тынгылачы бир, Къарча!
Берликди Омар да меннге кёзююун —
Таулу халкъ этеди джырны эжиуюн.

Джырлайбыз. Ёхтемди хар ким да, тулпарча,
Джашау, табигъат да джырлайдыла, Къарча!
Джерни, заманны да аулай къарамы,
Халкъынг къууанчыды, тейри адамы!

МИНУТЛА

Къалкъыйдыла тозурагъан булутла,
Джел бузады шош кечени тынчылыгъын.
Къоратадыла джылланы минутла —
Тансыкълайды ким да озгъан джашлыгъын.

Этедиле къургъакъ таууш чапракъла,
Тюшедиле арбазлагъа, къалтырай.
Кенг джюрегим, сен да джашлыкъны сакъла,
Джашауумдан талай юлгю къалдыра.

Урунуугъа, окъуугъа да тырмаша,
Ма, джашайма джашлыгъымдан бери мен.
«Таурухдан да джашау — сейир-тамаша!» —
Деб атлайма джашау джолда тири мен.

Ким — окъууда, ким — илмуда, ким — иште,
Биз джигербиз. Ма, кёресиз-кёре сиз.
Биз джашауну айнытабыз кюрешде,
Бюгюн бизге тынгы джокъду кюрешсиз!

Бир чагъындан джылны бирине кёче,
Кюрешебиз — кюрешде насыб келир.
Танг джарыса, тас болур къачхы кече,
Джаз башында табигъатха тин кирир.

Ашырсала да ёмюрню минутла,
Ненча кере келселе да джай бла къыш,
Ким да этеди, джашаргъа деб, умутла —
Ахыр кюннге хазна этмейди сагъыш.

Джашай-джашай, сер болуб, адам ёлсе,
Кёзге къысха кёрюнеди ёмюрю...
Джашаугъа уа салынмайды да ёлче,
Белгисизди кимни къачан ёлюрю.

Сейирди да ойлашыуу адамны:
Хар кюн сайын заманнга болабыз сакъ.
Минутну уа — тюз ёлчесин заманны —
Сан этмейбиз, джылланы санай барсакъ!

ДЖОЛ

Арыгъаннга джокъ солуу,
Бошалгъынчы джол.
Бошамаса уа джолу,
Тириледи ол.

Биз суйген джашау болум
Кюрешсиз болмаз.
Ёмюрге салгъан джолум
Тюз, сыйдам болмаз.

Этсе да бетни буршу
Джыл бёлек — къызгъанч.

Бюксе да джерге бушуу,
Тюзетир къууанч.

Чыртда болмасын къуу-шуу
Адамны кёлю.
Таууна кёре — къушу,
Халкыча — тёлю.

Арыгъан, джырлай солу,
Атланырча бол!
Джокъду джашауда солуу,
Бошалса да джол.

ПАНОРАМА

Бийчесынны джел тарайды,
Чулгъанады кёк булут,
Бештау джаны джылтырайды,
Къаралгъанды Бурмабут.

Бир ишексиз, тейри, энди
Къутурады джел Мушзда.
Нарсанагъа кюн тийгенди,
Джауа болур Элкъушда.

Джайлыкъдан къараб кёреме
Минги Тауну этегин.

Хауа аямай, кёреме,
Табигъатха этерни!

Эслегеним къуру буду,
Сезгеним — саулай Кавказ.
Ат белинде кюч уллуду,
Атым абынмаз, таймаз.

Джол тюзетиб баралама,
Тансыкълай, джуртха къарай.
Панорама, панорама,
Суююмлюсе сен къалай!

АБЕЗЕК

Орамлада ингир ала
Эркин солуучан эдим.
Билеклерим бирден тала,
Къобуз согъуучан эдим.

Тийрелени джашы-къызы,
Джыйылыб къарай эди.
Ай джарыкъда тамам кызыгу
Тоюбуз бара эди.

Сюймекликни ёмюрюне
Салалмай эдик ёлче.
Бизге таурухча кёрюне
Агъара эди кече.

Ай мурукку эте эди,
Тюшмей тауну артына.
«Бир абезек сокъ», — дей эди
Мариям да, тартына.

Джюреклены учундургъан
Ол тойну харсы эди.
Абезекге чыкъмай къалгъан,
Ахсына, джарсый эди.

Айта эдик джаш адамла
Кёзюу-кёзюу ийнарла..
Унутулуб, ол заманла
Джюреклены кыйнарла.

Бир бек джарый эди кёлю,
Къыз эшитсе накъырда.
Эшитеди энди тёлю
Аллай тойну хапарда.

Тансыкълайды энтда къобуз
Таралыуун хар тойда:
«Бурмабутда джарыкъ джулдуз,
Ах, тойларыбыз къайда?»

Чокунчукъ пысылдайды, кьошну уа
Толтургъанды какны тылпыуу,
Къарнашым къалакъчыкъ бла булгъайды,
Мен киргенме кьошха, бет джуууб.

Как бишди, чокунчукъ да тюшгенди.
Ашайыкъ!.. Ашаргъа уа къайда?
Экеулен кирдиле: «Быстро! Быстро!» —
Сёзлени биз эшитдик алайда.

Беш джылда эдим мен, къарнашым а
Тамадады менден алты джыл.

«Быстро! Быстро!» Ёзен таба эндик
Къауданда бу кюмюш чыкъны джыр!

Кагыбыз а къалды, асыуу как,
Киришли чоюнда, тютюналей,
«Быстро! Быстро!» Бизни, джауланыха,
Къышыкъдан ёзеннге сюрдюле...

Замансыз чал урду — къартайгъанма,
Узакъда уа кёреме, майна,
Кагыбыз пысылдай тютюналейди,
Ол какны ашаргъа уа къайда?..

8-чи башы Къара кюнле

1
Итлерибиз къаты-къаты юрдюле —
Элибизге къара аскерле кирдиле.

Серов ийген НКВД аскерди —
Самырыбыз окъла тийиб джан берди.

Халкъым бары майданлагъа сюрюлдю —
Къара аскер мюлкюбюзге юрюлдю.

2
Биз барабыз ёзенлени тизилиб,
Туугъан-ёсген джерибизден юзюлюб.

Халкъла арасы вождла, дейле, джаулагъа,
Ала къанла джаудурдула таулагъа.

Богъурдакъда — «Хорлам» деген ордени,
Халкъымы уа кюйдюреди ёртени.

Къазауатдан къалгъан эдиле юйде
Рахын къартла, тиширыула, сабийле.

Бу джурт ючюн къан урушда уланла —
Джесир болуб баргъанладан туугъанла.

Да, барабыз ёзенлени тизилиб —
Туугъан-ёсген джерибизден юзюлюб.

3
Туугъан джурту сыйырылыб, халкъ барады,
«Халкъла атасы», джюрегинг къалай къарады!

Игиликле болдула деб, байрамлайса,
«Закий» дейле, сен а — джаллат, сен а сайса.

4
Поезд кирди Итилни джангы кёпюрюне,
«Оюлады...» деген сарын кёлтюрюле.

«Сийрат кёпюрге» сыйыныб тохтагъанды,
Кючлю кёпюр, деб ол джаллат махтагъанды.

Джаллат айтды: «Немча бомба тиймезми эди —
Бускакларын кёкге-джерге иймезми эди?»

5
Халкъ барады эшелонлада сегиз кюнню,
Тюз миллетте таша джауу не бек кюлдю!

6
Халкъ барады эшелонлада онбир кюнню —
Кремден Къарачайгъа уу бюркюлдю.

7
Халкъ барады эшелонлада онеки кюн,
Сизге кюлюб таула толу малын-мюлкюн.

8
Халкъ барады эшелонлада онюч кюнню,
Къууаныргъа тыйыншылы халкъ къан чючкюрдю.

9
Халкъ барады эшелонлада онтёрт кюнню,
Таза миллет бу азабха нектюртюлдю?

10

Халкъ барады эшелонлада онбеш кюнню,
Джолда ачлык-джаланнгалыкъ, ёлюм кёрдю.

Къораб кетиб баргъанлыкъгъа бюгюлмеди, —
Тик таулада иленнген халкъ ол тюлмю эди?

11

Халкъ барады эшелонлада оналты кюн —
Джюрекленни таралтханды оналты кюу.

Джарлы миллет джаны саулай сийрат джолда,
Ёлген ёле, алгъа къарабдыла саула.

Къыйынлыкъны хорларбыз деб, этиб умут,
Ол умутдан чыдар-тёзер къарыу тууб.

12

Халкъ барады эшелонлада онджети кюн,
Бу бастырыкъ тюш кибики. Къайдады тюн?

Минги Таудан Къазах къум тюзлеге дери —
Къарачайны къан ызы бла сюеклери.

Ол къыйынлыкъ кюешсе да улутургъа,
Тойгъанлагъа тюшюб къадды унутургъа.

13

Халкъ барады эшелонлада онсегиз кюн,
Сау къалгъаны энтда Минги Тауда ёскюн!

14

Халкъ барады эшелонлада онтогуз кюн,
Ач-джаланнгал, къоюб Минги Тауда мюлкюн.

Азияны джер-джеринде къотарылды —
Ёлюклени джута-джута, джер къарылды.

9-чу башы Сийрат кёпюрден — бу дунябызда

...Кёзю джаннган тутулуучу джыл
Туугъан эдим Тебердиде,
Да, алгъынчыма джашау джол,
Къаты къыйнаб тебретиле:
Кёрдю эки башлы Минги Тау:
Мени халкъым болуб ёлю сау,
Къуршаланды да сюрюлдю —
Бу тауладан сибириди.
Бешде джесир болуб барама,
Айдагъанла — бизникиле,
Сабийликде муну кёре,
Дагъыда кесимлей къалама:
Минги Таугъа джылаб къарай:
«Сау къал!» — дейме, джуртдан къорай...

«Къайсы джылдан бери джазаса?» —
Деб соргъаннга — бир джууабым:
Джюрек джарама узаласа,
Эм ал назмум — ол джылауум.
Мал ташыучу эшелонла
Таулу халкъдан толуб — джолгъа.
Аз эшитилир ючюн сарын,
Этгендиле къадауларын.
Сыйытланы Аллах эшитеди:
Къаргъыш бла байламлы, ала
Мени эсимде къала-къала,
Назму этиб айтханым бешдеди,

Халкъны ма ол къаргъыш сёзю
Джеттенин да кёрдю кёзюм.

Басыб тургъан къыйынлыкъны
Назмулагъа къантаралсам,
Эслер эдим мен джарыкъны,
Ары дери кёлюм — азан.
Не кёргенме мен джашауда?
Туудум да бурулдум шаугъа:
Этди да халкъыбыз азлыкъ,
Ол джаллатха болду азыкъ,
Халкъны ма ол таша джауу,
Джуртубуздан къоратдырыб,
Азиягъа чачыб, къырыб,
Мыртазакъгъа бериб сауун,
Ие болду бизни джерге,
Салды былайгъа ахлуларын,
Анга — къууанч, бизге — сарын.

Бир поездни къотардыла да
Тянь-Шань тауну этегинде,
Элтедиле ёгюз арбала бла
Къыргъызланы джерлеринде.
Ёле ма бу джолоучулукъ бла
Сау кечени барыб турдукъ да,
Арба бата, ёгюз джата,
Элге джеттенбиз танг ата.

Эл тюл, къуру алты баракды,
Дангыл тюзню арасында,
Алагъа бютеу бу басыннган,
Бир айт, къалай сыйыналлыкды?
Барын ары тыкъладыла —
Тегерегин сакъладыла.

Хар кюн сайын андан чыгъады
Сарын къатыш талай ёлюк;
Мыйыларыбыз чагъылады,
Тёзебиз джыламукъ тегюб.
Бизни ючюн суй джерибизни деб,
Андан кеттендиле мени да
Атам-анам, эгеч-къарнаш,
Ол дунягъа болуб джолдаш.
Уллуланы саны джетишмей,
Кемик дууаны кылыргъа,
Мен кьошулгъанма, ынгырдаб,
Къан джыламукъ анга келишмей,
Джангы абдез алдырдыла,
Дууаны алай бардырдыла.

Халкъ бу болумда кырылады
Азияны джер-джеринде.
Джырчы Исмайыл а кылдырады,
Тута-тута джюрегинден,
Ёлгенлеге джаназыла.
Къабырлары сай къазыла,
Боладыла бирер тебе
Къобан суугъа термилгенле.
Ёксюз къалыб, атам-анам деб,
Джылай тургъан бир кюнюмде
Босагъамда кёрюндюле:
— Къайдадыла? — деб, аланы излеб,
«Аллахны джан алычусу»
Комендант бла джумушчусу —
Была къайры джанладыла?
Бу айда нек къол салмадыла?

Ачлыкъ-джаланнгачлыкъ, тели ауруу,
Безгек талау кёбню аудурду.
Не палахдан да асыры ауур
Сыйлы джуртдан къорау болду.
Ала къатыш ёлюб къалсам деб,
Термилиуден къутулалсам деб,
Сабий джюрегим эзиле,
Джата эдим биргесине
Ёле тургъан тамадамы,
Ахыр кюндеги атамы,
Ахыр кюндеги анамы.
Ала ёлюб, мен къалгъанымы

Ма бюгюн да кечалмайма,
Джазыудан а къачалмайма...

Окъуй эдим джетинчиде,
Тефтерими устаз алды,
Къараб туруб, аны ичине:
— Бу не тилди? — деб къадалды,
— Ана тилде назмуларым, —
Дегенимде, ол, кызыарыб,
Мени директоргъа элтди,
Комендант да ары джетди,
Бир таулу устазны чакъырдыла:
— Сатлыкъланы тили! — деди,
Унамадым — кыстадыла,
Атанг-ананг келсинле деб,
Ала джууаб берсинле деб...

Къазанлаша кыйынлыкъла бла,
Мен назмучу болгъан эдим.
Къаршчылыкъланы кюлакыгъа алмай,
Кертини кюротгъан эдим.
Тюз адамла табылдыла да,
Къайтартдыла окъууума.
Ма ол устазча бир къауумла:
«Ол джырылады «Хасауканы», — деб,
«Бу хоншу элден къайтды», — деб,
«Властха джарымайды къаны», — деб,
Кёб инсанны кыйнатдыла —
Къанымы бек къайнатдыла...

Биреу кирди дерсибизге,
Погонларын джылтыратыб,
Салам берди да ол бизге:
«Салам!» — дегенбиз, сын къатыб,
— Байчоров, сен дерсен чыкъсанг,
Комендатурада къол сал
Бу айда джукыгъа кетмезинге!
Салыб къояма эсинге:
Энди джылынг джеттен джашса.
— Да мен да бир комсомолчу, —
Дедим анга бир бек джунчуб, —
Нек кёрюндюм быладан башха?
— Унутма, ким болгъанынгы,
Не ючюн къол салгъанынгы!

«Ансына да джумушакълыкъ
Эттендиле!» — дегенинде,
Мен ол дерсен къачыб чыкъдым,
Мийик сыртны этегинде
Къабырлагъа барыб кирдим,
Джылай-джылай, салам бердим

Анда джатхан ата-анага,
Джюрегимдеги джарага
Себеб болган сёзле айтдым:
«Сизни ючюн, халктым ючюн,
Тауусулгунчу мени кючюм,
Тобага джау ачык кыйтыб,
Кечигиз деб, тилер болум
Къурау болсун мени джолум!..»

Бир заманда сабырланыб,
Баш кёлтюрсем — бютеу классым,
Бары мени арага алыб,

Кими — мыдах, кими — тыхсыб,
Узакда уа, школ аллында, —
Къоллары хыны кымылдаб,
Директор, комендант, устаз
Даулашадыла. Бу класс —
Орус, кыргыз кызла-джашла:
«Джабсардыгыз джюрегими,
Ол да сыйлар хар тенгими,
О, сыйлы иннет джолдашла!» —
Дедим да, мен юйге кетдим,
Андан Минги Тауга ётдюм...

* * *

«Мен джолга кесим джангыз чыгама» —
Поэт айтхан ма бу джыр тизгин:
«Дунияда чырт кишиге ушама,
Бар кесинча», — деб берди изин.

Бешикден анам джерге салды да,
Таулагга кырай, джюрюб кетдим.
Тууган джуртдан кюч-кыару алдым да,
Джыр эте, узаклагга джетдим.

Кюн, ай тюл, узун сындыр джылла бла
Ёрлетеди ёрлеге умут.
Джел, джыггалмай былай джылама,
Дертинги бир тюнгюлюб унут!

«Бюгюнден иги боллукду тамбла», —
Бу иннет джарым ёмюр элти.

«Бюгюнден иги боллукду тамбла», —
Бу иннет кючлебди джюрекни.

Ассалам алейкум, наратлы джурт,
Эски уям, улайыб кыйтдым —
Бурунча, шоркга ауазларынг бла
Джюрекни джангыча сагыйтдынг.

Не ючюндю мен сенде джашамай,
Къууанча ётдюрмей кюнлени,
Ёмюрюмде «ух» дерге бошамай,
Излеуде былай термилгеним?

Сюймеклик мени санга тартады,
Халктым ючюн баджарлык борчум
Мени узак джерлеге атады,
Таймаздан болубма джолоучу...

* * *

Не этиб да керекме мен чыдарга,
Бир-бирледе джетгенликге джыларга.

Кёб заманмы джауарыкды ма бу буз?
Келир кёзюу — джюрегим согъар кюбуз!

Ма ол ачыу аллай бир ётген эди —
Мени кыаным тохтарга джетген эди,

Хорладым да заманны ол миндеуюн,
Кёр, кыалайды кыанатланы сидеуюм!

1990

* * *

Да, джашауум тууганлы да джолдады —
Кюн тийсе да, кыардады-джангурдады.

Къартлыкда да юзмей барама умут:
Къаллык тюлдю мени кёгюмде булут.

1992

* * *

Джашаууму джашлыгын,
Халкым бла бирге тутулуб,
Джесирликде ашырдым;
Кетмез ючюн джутулуб,
Ачы джелмауузладан
Джазганымы джашырдым.
Джырладан-назмуладан
Толтуруб, кёб ташыдым

Ауур тефтерлерими,
Бурунгу джазмабыз бла,
Киши билмезча джазыб.
«Джесир Къарачай» дейме
Ол китабны атына,
Мен кёргенни сынагъан
Салыб турады къатына.
1993

* * *

Къаяларыбыз ауушундула
Къара топракылы джерлеге,
Ол мелхумлукыгъа кёл салалмадыкъ,
Болмады анга Ата Джурт дерге.

Ташларыбызгъа къайтханыбызды
Туугъан джерли-суулу халкъ болганыбыз.
Атадан къалгъан ташын сыйламагъан
Къалдыралырма туудугъуна ыз?
1995

* * *

Актыртын да, терк да болганды джорюш,
Бек онгладу джашаудан джетген юлюш:

Буруу болуб, кёнденен тюшсе тыйгыч,
Болалчы сен аны кесерге къылыч!

Гитчеликден бу джорукъну тутханма:
Къарыуунгдан келмесе да, тохтама.

Актыртын да, терк да болганды джорюш,
Бек онгладу джашаудан джетген юлюш!
1995

* * *

Джангыз затха келиб турганды къарыу —
Халкым ючюн къаллай ишге да барыу.

Той-оюннга, зауукълукыгъа кесиме,
Заман джокъду, келгенликге эсиме.
Ол болумну кёредиле халкъчыла,
Ма, барама джабылгъан джол ачыла.

1992

* * *

Ариу Тюркге мени алыб баргъан
Мен сакламагъан джазыгуду.
Бу джолоучулукъну манга файдасы —
Халкъ джумушун этсем, асыгуду.

Бир ёмюрде тюл, бир минг джылда тюл,
Бютеу тарихни ичинде,
Кетиб барганды Къарачай-Малкъар,
Келмей бегирге кючюнден.

Хар ким — билгенин, мен билген — излеу
Халкъны тас болгъан ызларын,
Манга ачыкъды Кавказдан Тюркге,
Минглеб, минг ахлаум озганы.

Шумер, дейдиле, булгар, дейдиле,
Алан, дейдиле, бары — бир.
Тенгизле арасын толтургандыла,
Къазауат сайын бар да кир.

Ма ол ачылган кёб тарих ызла,
Баям этдиле кёб терсни.
Кёлюмю айтырга чакъырылганма
Тюркдеги Дуния Конгрессге.

Ариу Тюркге мени алыб барган
Мен сакъламаган джазыуду.
Бу джолоучулукъну меннге файдасы –
Халкъга джумуш этсем, асыуду.

1992

* * *

Нёгерлерим – къауум-къауум, мен – джангыз,
Кёб даулетден келечиле – Истамбулда,
Къарачайны азлыгына кыйнала,
Баджарама халкъ джумушун мен мында.

Кёб тюл эсек, мадарыбыз – джангыз бир:
Джангызыбыз сау джыйыннга тенг болсун,
Къырылса да, байрагъын тас этмеген
Халкъыбызны сыйын алай къорусун!

1992

* * *

1

Теберди шахардан эниб келебиз
Экибиз эки сагъышда:
Мени кыйнайдыла тарих джаралары,
Сен – ариулугъун алгъышлай.

3

«Тенгизча-теркча», – дейди Къарачай
Асыры кеннге, тамам тереннге.
Терк сууу сыйлы болган болурму,
Къачан эсе да тарих ёмюрледе?

2

Огъарысында – бачхала сюрюлмей,
Тёбенде – чага этиле.
Къарачай гитчеги, деген ауур сёзле,
Бир ангылатыгъыз, недиле?

Джетеклерини бирине «Къобан» деб,
«Къарачай» атны ким атаган болур?
Эшта, алайтын ётгенди аны
Джарсыулу, онглу тарихли джолу!

1991

* * *

Аманнга да джалынма,
Игиге да джалынма,
Бара тура эсенг да
Къызыл от бла, джалын бла.

Джашау тюддю джалыныу,
Ол – абыныу, джангылыу.
Сюрген плуг табады
Джылтырау бла джангырыу.

1991

* * *

Ненча джарлы бу таулагъа суююндю,
Суююнсе да, буту-къолу туююндю:
Таш къоратыб, джерчик ача ашырды,
Сора бу джурт бауурунда джашырды.
Сабаннга уа тышындан келген – ие,
Не этерикме? Джашайма бише-кюе.

1993

* * *

Къыш хорлатыб сынсыйды бююн,
Къыбыла джелден эрийди къар.
Буз чегетли бу Теберди ёзен —
Кёкге ёрлеб баргъан ийнар.

Болдум сени джангы кёргенча,
Тууб ёсsem да былайда!

Сууунг ёмюр эжиу айтады —
Джюрек айтады «Орайда».

Эски юйчюкге къайтайым да,
Анда ётдюрейим кечеми!
Ёмюрюмю къысха этеди
Андан кенге кечиннгеним.

* * *

Кёкге къараб, алай кёресе
Бу таулары тёппелерин,
Тик бетлеринде, чегетле ёсюб,
Джашилилкин тёкгенлерин.
Алай а бек сейири неди?
Чыммакъ мамукъгъа бёленеди
Джуртум кечени ичине,

Къышха, ызыбызгъа, кёчюре.
Эртденикте къарлы таула
Джакълары тутуб кюннге,
Джазгъы джылыу джараб кёлге,
Болуб манга уллу саугъа,
Мен да къоркъуб эририне,
Алай къарайма джериме.

1997

* * *

Тау тёппеле къарангыны хорладыла,
Да мени уа сагъышларым джолдадыла.

Башы — кюндюз, тюбю — кече тау ёзенни,
Тик энишге кетер заман джетди энди.

Бир кесекден ёзеннге кюн тёгюллюкдю —
Студент къауум окъургъа манга келлики.

Алагъа дерс — кюнде кюннгю сагъышларым,
Билимиле болсалады алгъышларым.

Муну джаздым танг къурум бла Тебердиде,
Гугурукла, ма, къычыра тебретиле.

Тау тёппеле къарангыны хорладыла,
Да мени уа сагъышларым джолдадыла.

1997

* * *

Байрамны ийдим, таш къотара бачхадан,
Кулдаланы туюб уута сабанда,
Топракъларын къагъыб, тамырларын а
Ташыб къалай чауул басхан ырджыда.

Джаула халкъны сюргенлеринде джуртдан,
Азияда джесирлениб, кёб туруб,
Бу джерчикден тансыгъымы алыргъа,
Тенгиз бла къачыб, кетдим къутулуб.

Бюгюн халкъны азатлыкъ байрамыды,
Манга асыуду бу джерчикге кюч алыу.
Алай джашаб турлукъма мен джеримде,
Алай кьошулуб барлыкъды кюч-къарыу.

1997

* * *

Тебердини джуддузлары
Башха тюрлю джанадыла,
Алагъа ышаргъан кёб джыларым
Кёзкёрмезге джанладыла.
Ёмюрюмю къалгъанын да,
Эртде иннет алгъанымлай,
Алагъа къарай ётеме,

Аны ючюн тынч элтеме
Ахыр таутъа ауур джюкню.
Да, ышарыгъыз, джуддузла,
Ышаргъан кибик кызыла,
Нюрден толтуруб кёкню,
Тауланы арасында
Аланны баласына.

1997

* * *

«Эришгенча кышны кыямытына...»
Чыкырдашыб джанадыла отунла.

Нарат джаркъаланы чайыр ийиси,
Мыдыхы уа — бир кып-кызыл, бир исси!

Ол мыдыхха кёзюм чыракъ барады —
Андан манга джаш кёзююм къарады.

Назму этеме от джагъада олтуруб,
Ол мыдыхха бютеу эсими буруб.

Кёб миллион джылы ма бу джанады.
Мен шахаргъа мындан нечик джанладым?

Ёмюрюмю анда ётдюрюб къайтханма —
Отджагъама исси салам айтханма.

Эришгенча кышны кыямытына,
Чыкырдашыб джанадыла отунла.

Ол мыдыхха кёзюм чыракъ барады —
Андан манга джаш кёзююм къарады.

1997

* * *

Кёк кюкюреуге, джангургъа тынгылаб
Этген джырларым джанымдадыла.
«Сослан эшикни къадауун беклеб
Джазады», — дегенле джангыладыла.

Элиялагъа кьойнуму ачыб,
 Джангур тамчыла бетимде ойнай,
 Къыйынлыкълагъа джюрегим ачыб,
 Ауазым кёкде Тейрини къыйнай,
 Джырлаб тургъанма джарым ёмюрню,
 Аллаи бир эгеб турчу темирни!
 Андан билirse — мени нем къалды.
 Байлыгъым болса, алагъан алды.

Кёк кюкюреуге, джангургъа тынгылаб
 Этген джырларым джанымдадыла.
 «Сослан эшикни къадауун беклеб
 Джазады», — дегенле джангыладыла.

1991

* * *

Джангыз бир зат къыйнайды бек:
 Кимим къалады артымда?
 Джыйгъан кёб минг китабымы
 Кимле багъалатырла?

Тапхаланы бу толтургъан
 Къол джазмаларымы кимле
 Бу мутхуз кабинетден
 Чыгъарлыкъдыла кюннге?

Таша джазма бла джазылгъан
 Кюнлюклери ким окъур?
 Къыйыныма, багъа бериб,
 Аны басмагъа ким урур?

Джаш тёлюню окъутайым,
 Джаш тёлюге билдирейим,
 Чархымы джер джутханлыкъгъа,
 Тиними ары иймейим.

1996

ЁМЮРЮМ

Туугъанлы джыйырма бла юч джылым толгъанлы —
 Атламым тик ёрге болгъанлай тургъанды.

Мийикден джап-джарыкъ нюр Чолпан ышарыб —
 Мен тауну башына ёрлерге ашыгъыб,

Аллыма сюелген тыйгычны чачханлай —
 Мийикден мийикге джолуму ачханлай

Баргъанма, тузлу тер бетими джуугъанлай,
Мазаллы иннетден джангы кюч туугъанлай.

Бир узакъда бир джашил талагъа джетгенме,
Былайда солуюм, деб мурат этгенме.

Таланы башында кёрюндю бир къая,
Къатында — акъчепкен къайынчыкъ, сымпая.

Къаяны тюбюнден гара суу боркъулдаб
Чыгъады, саркъады энишге, шоркъулдаб.

Мен андан кёб кере бек суююб тогъудум,
Терекни тюбюнде солургъа олтурдум.

Башымда чууакъ кёк джуддуздан толубду,
Чолпаным алагъа тамада болубду.

Атады таулагъа ол джаухар таягъын,
Ол барда башханы, шо, къалай сайлагъын!

Сагъышлы болуб мен, гарагъа къарадым —
Теренден: «Боркъ-боркъ-боркъ!» — дегенча ангыладым.

— Огъай, боркъ, демейме, — деди ол, — къоб, дейме,
Былай солуй турууну тыйыншы кёрмейме.

Ертен улу Азретни халкъ алгъан джырыма —
Кёрюкде-джюрекде къызгъанма — джылыма.

Чолпаннга тюп-тюз бар, этме да мурукку,
Джолунгда кёзлеуден кюч-къарыу боллукъду.

Джырчылыкъ ишингде чемерлик къаныгъыр,
Тюбеген тыйгъычны тас этер кеси джыр.

— Халкъымы тини, сен тюз айтдынг — къууандым,
Тюбер халкъ кёзлеуден кюч алыргъа ууландым.

Къаядан къаягъа тыйгъычны чачама —
Чолпаным, мен санга алкъын джол ачама.

Сен — поэзиямы эм ахыр мийиги,
Ма, санга учунур джырымы хар джиги!

* * *

Джашаууму джылла бла ёлчелесем,
Ол — ёмюрню юцен биринден аслам.
Былай, ызыма бурулуб, къарасам а —
Ётген джолум бютеулей да — бир атлаам.

Аллымда уа — таула, таула, тик таула,
Барындан да ётерге мен борчлума,
Ол себебден амалсыз керекди да
Тенглеширге бу ёмюрню кърчу бла!

1972

* * *

Къайгыладан джетмез ючюн кючюме,
Джолларымда назмула бла кечине,
Сохталыкъдан докторлукъга джетгенме —
Бу ёмюрню къыйыныгъын чекгенме.

1991

* * *

Тебердини ай джарыгъы
Джарыкъладан башхады:
Кюмюште къарасаутча,
Таулагъа джарашады.

* * *

Неден къру къалама, деб къркъама?
Не джетмейди? Некме былай къайгылы?
Джашау Таугъа ёрлеб бошай шойма да,
Къаяланы тёбенледе къалдырыб!

* * *

Къобан сууну джагъасын ёрге
Танг кърум бла керекме кетерге:
Хурзук башында сюелген Минги Тау,
Сенде энтда бир болайым джаным сау!

* * *

Аджал бюгюн эсе, бюгюн кетерикме.
Буйрукъдан къаллыкъ ким барды?
Айырылырым бир кемсиз ачитхан —
Бу таза Къарачай-Шахарды.

ГОЧИЯЛАНЫ СОФЬЯ

Гочияланы Айыбны кызы Софья 1937 джыл мартны 17-де Къарт Джуртда туугъанды. Окъууун Самаркандда Узбек кърал университетни филология бёлкюмюнде башлаб, Къабарты-Малкъар кърал университетде тамамлагъанды. Азербайджан ССР-ни илмула Академиясыны аспирантурасын тауусуб, диссертациясын джакълагъанды.

1960 джылдан бери Софья Къарачай-Черкес илму-тинтиу институтда, РФ-ны Халкъ окъуу министрствону джууаблы къуллукъларында ишлей келгенди. 50-ден аслам илму иш джазгъанды.

Орус-къарачай-малкъар сёзлюк (М., 1965), Къарачай-малкъар-орус сёзлюк (М., 1989), Къарачай халкъ таурухла (Черкесск, 1963), Къарачай халкъ джырла (М., 1975) китабланы эмда Эртде биреу бар эди... (Черкесск, 1971), Дуркъу ичинде ёгюз... (Черкесск, 1993) деген сабийлеге аталгъан джыйым китабланы джарашдыргъан авторланы бириди.

Гочияланы Софья илму ишле джазгъан бла бирге, поэзияны тилинде джюрек сезимлерин суратлайды. Назмулары джыйым китаблада, газетледе басмалангъандыла.

Энчи китаблары:

Джюрекден джюз тиек... Поэзия, проза, публицистика. Черкесск, 2000.

Джыйым китаблада:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Дуркъу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

ДЖАШЛЫКЪ ШАХАРЫМ

Келгенме энтда, джашлыкъ шахарым:
Джохар нызыла, толгъан Ай,
Кёксюл джолларым, тюшлю хапарым —
Эсде турасыз алгъынлай.

Бюгюн айтырым бек кёбдю сизге,
Тарыгыуларым, кюулерим...
Джелле-боранла умутну юзе,
Таргъа киргенле кюнлерим...

Ой, огъай, огъай, сау эсе джюрек,
Нюзюр-умут да кетмезле,
Табигъат, тюзлюк, мен этген тилек
Ёмюрге къара киймезле.

Умутум барды мени дуниядан:
Тюзлюк терсликни хорлар, деб,
Халкъым къутулуб джарсыулу тардан,
Джеринде тюзлюк табар, деб.

1983

КЁГЮРЧЮН

Кёкде кёгюрчюн — ала къанатлы,
Бек къайгылыды къарамы —
Джер кызыгудады: тойла, палахла,
Отла, джарыкъла, къарангы...

«Къайры барады кызыу бурулуб —
Тайгъан болурму джолундан?
Джетген болурму мугурлукъ
Оюмсузлукъну къолундан?

Ала болурму ол энди башын,
Ийнанмай-базмай адамгъа?
Джерлей болурму ол тауун-ташын,
Ачыуну сайлаб мадаргъа?..»

Кёлтюралмайды сагъышын — джюгюн
Джерге тартады хауадан.
Шоркъагъа, джургъа билдириб кёлюн,
Джууаб сакълайды аладан.

«Келигиз, — дейди къараб алагъа, —
Бирден кюреше Кюн ючюн.
Бир кычырайыкъ биз адамлагъа:
Басмасын ёртен Джер юсюн!»

КЪАРАЧАЙ АНАЛА

Анала, анала,
Къарачай анала,
Буз джаугъан чегетде
Джаралы маралла.

Зорлукъ ачыудан
Бюгюлмегенле...
Такъыр джазыуда
Тюнгюлмегенле...

Джуртладан узакъгъа
Къумлада батханла,
Чыгъалмай тузакъдан
Кёрледе джатханла.

Джашлагъа кюлерин
Къурутмагъанла,
Ата юйлерин
Унутмагъанла.

Ёксюз элге
Джан къайтаргъанла,
Джангы бешиклеге
Окъа сайлагъанла.

Энтда келгенле
Сынаула сизге,
Сиз — тёзюм тёбеле,
Къатдырыгъыз белле.

Сылагъыз джашланы
Къызгъан башларын,
Джоймагъыз, дегиз,
Миллет къачларын...

Биз джоймагъанча
Джуртха кертиликни,
Джолда къоймагъанча
Намысны-адебни.

1998

КЪЫШ

Эшикте да къатыш,
Кёгериб бети,
Джюрекде да къатыш,
Илгиздик этиб...

Неге къууанайым,
Ызыма къараб?
Джазнымы сакълайым,
Кюнлени санаб?

Келтирими джаз
Джюреке джылыу?
Кетерми къайтмаздан
Мыдахлыкъ эжиу?

Ёкюнмейме мен
Кетген джыллагъа,
Джырланмай къалгъан
Джарыкъ джырлагъа.

Болурму алай
Джазыуда джорукъ,

Нюзюрню хорлай,
Умутну къозуб?

Огъай, къууаннганма,
Джангкылычха къараб!
Кёкге сукъланнганма,
Турналары санаб!

Ма аладыла
Джазы сакълатхан,
Кёб кере энтда
Алгъа къаратхан.

ХАЛКЪ ДЖЫРЛА

Къобанны бойнун айлансам ёрге,
Толса тегерек тауушдан,
Эштеме айырыб, таныйма сени,
Толкъун аугъанча ауушдан.

Шош сыбызгыны, чокъуракъ сууланы,
Узакъ къобузу ауазы,
Эртденги чыкъны хансха ургъаны,
Хурзукну татлы хауасы.

Ой, «Эрирейим», «Эрирей», дейме,
Ай, андан сора, ма — «Долай»,
«Бийнёгердеги» алтын тизгинле,
«Апсаты» сокъгъан окъала.

Азатха аталгъан ата джырлалла
Джыр кюбюрлени кюбюрю.
Макъамла сингнген мермер къаяла
Джыйгъанла халкъны нюзюрюн.

Нюзюрю толгъан ёхтем миллетим,
Къанатын кёкге кенгертиб,
Джангы джырлада джырлайд иннетин,
Джуддузлагъа кесин тенг этиб.

1967

БАТЧАЛАНЫ АЛЬБЕРТ

Батчаланы Муссаны джашы Альберт 1938 джыл Огъары Тебердиде туугъанды. Сабийлиги Къазахстанда ётгенди, школну да анда бошагъанды. 1959 джылда Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну филология бёлюмюне кириб, баш билим алгъанды. Доммай посёлоқда онбеш джылыны школда устаз болуб тургъанды. 1980 джылдан бери «Доммай» турист комплексде тамада инструктор болуб ишлейди.

Батча улу назмула 1959 джылдан бери джазады. Ала республиканы газетлеринде, джыйым китаблада, окъуу китаблада басмаланганлай турадыла.

1976 джыл Омар Хаямны 900 тёрттизгинин ана тилге кёчюргенди. Ала энчи китаб болуб, 1997 джыл Санкт-Петербургда чыкыгъандыла.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Кагъыйланы Н. Назму деген — ариулукъну баласы. // «Ленинни байрагъы», 02.1981.

Путеводною звездой стал великий Хаям. // «День республики», 10.07.2003.

ДЖУРТУМ

Доммай кёкню джюзюнде
Булут джокъду, тазады.
Шаркъны кюню джериме
Алтын оюу салады.

Кюмюш акка — Минги Тау —
Мийикликни чырагъы.

Эсен турсун Къарачай —
Ёхтем джурту халкъымы.

Кюнню алтын таягъы
Къалам болса къолумда,
«Рахатлыкъ» деб джазарем,
Доммай кёкню тёрюнде.

ТЮЗЮН АЙТСАКЪ

Батыр батырлай къалыр,
Керек кюнде табылыр.
Къызбай кесин танытыр,
Сёзюн тутмай джангыртыр.

Улуу кёллю джангылыр,
Улуу къабхан къарылыр,
Ишлемеген абыныр,
Ишлегеннге табыныр.

Ётюрюкчю тюр бермез,
Адамлыгъы кёрюнмез.
Къызгъанч эсе, тенг болмаз,
Анга киши кёл салмаз.

Зарны сёзю тунакы,
Джарыкъ болмаз сыфаты.
Тилчиге уа — ирият!
Аллай адам нек тууад?

КЪЫЛ КЪОБУЗУМ

Сезимлеге джалгъанышыб,
Къыл къобузну къыллары
Макъамларын айталла
Джюрегимде джырланы.

Эштиледи джюрек сёзюм
Къобузуму къылында.

Мени нечик ангылайды,
Къыл къобузум къолумда!

Джашаууму кёргюзюрча
Ётюрюксюз джырларым.
Согъарыкъма юзюлгюнчюм
Джюрегими къыллары.

ИГИ БЛА АМАН

Иги ат джолну тюзетир,
Аман ат кесин излетир.

Иги ийнек юйге барыр,
Аман ийнек тюзде къалыр.

Иги адам нёгер болур,
Аман адам эгер болур.

Иги бала — бек муратынг,
Аман бала — бет суратынг.

Аман итинг юрюб турур,
Иги итинг сюрюу бурур.

Иги кючюк чабыб джетер,
Аман кючюк къабыб кетер.

Иги сёзюнг къарыу берир,
Аман сёзюнг ауруу берир.

Иги къойчу къойну сакълар,
Аман къойчу къошну сакълар.

Иги къонакъ джараб кетер,
Аман къонакъ джалаб кетер.

* * *

Кёкню кёксюл джюзюнде
Булут джокъду, тазады.
Кюн нюрю бла джериме
Алтын оюу салады.

Сюеледи Минги Тау,
Кёкюреги ачылыб,
Туугъан джуртум джашнайды,
Кюнню нюрю чачылыб.

Джарыкъ кюнюм джуртуму
Тансыкълайды къучакълай.
Джабмай къаугъа булуту
Кёгом турсун чууакълай.

Кюнню алтын таягъы
Къалам болса къолумда:
«Рахатлыкъ!» деб джазарем
Сау дунияны джолунда.

АНЫ КЕСИНГ АНГЫЛА

Джазгъы джангур джауады,
Азчыкъ-азчыкъ себелей.
Сени кюнлюгюнг джабады
Экибизни биргелей.

Сенсе ёмюрлюк ышыгъым —
Къысылыбма къатынга.
Джюрек урад ашыгъыш —
Аны кесинг ангыла.

* * *

Тау артындан къолтукълашыб
Чыгъадыла булутла.
Джаш акъылны сагъыш басыб,
Джюрек толу умутла.

Озала кюнле, кечеле,
Заман да кете барад.

Кетмейин таза джюрекде
Къуру соймеклик къалад.

Меңден да кетмез соймеклик,
Ёлюб кирсем да джерге.
Гокка хансчыкъ джюрегимден
Джашнаб чыгъалыр ёрге.

1961

Туугъан джерим, джан тамырым, Къарачай,
Къонакъ болуб тургъан кирик, чомарт джай.
Сейирликсе, Тейри эшик ачылыб,
Тургъанчаса, юсюнге нюр чачылыб.

Халал халкъым тюз джашайды джеринде,
Бир инсанга къара тутмай кёлюнде.
Шохлукъ, тенглик байракъ болуб къолунда,
Сен атлайса хорламланы джолунда.

Къыйынлыкъла кёрюр ючюн къалмадынг,
Алай а сен бюгюлмединг, чыдадынг.

Джырынгы да, тилинг да сатмадынг,
Адамлыкъны, асыллыкъны сакъладынг.

Барды сени кёб огъурлу шартларынг,
Джаш тёлуге оноу этген къартларынг.
Учхан къушдан тюк алырча джашларынг,
Джюреклеге джылыу берген къызларынг.

Туугъан халкъым, джан тамырым, Къарачай,
Сен тюмюсе, къонакъ сюйген къонакъбай.
Насыблыма, джашынг болгъаным ючюн,
Чууакъ кёкден джарыкъ тийиб турсун кюн.

КЪОНМАЙДЫЛА ТУРНАЛА...

Ырысчыла кёре эдим турнала:
Узакъ джолда арысала да ала,
Къонмайдыла солууларын алыргъа
Кёчгюнчюлюк кюрен тартхан къырагъа.

Къоркъадыла ала къуу-шуу джуртладан,
Джуртларындан айырылгъан джанладан.
Ётер да, деб, джазыубуз бушууда,
Мугур халкъны джазыууча джашауда.

Ол себебден, джыйыб, къалгъан кючлерин,
Барадыла учуб, ура ичлерин.
Джер джашауда кёбню кёрген турнала
Бир-бирлерин джокълай эмда къор бола.

Кюн тийсе да хар къайда да айыбсыз,
Джуртсуз къалгъан джандан бармыд насыбсыз?
Ол джайса да джерге чомарт джабыуун,
Киши джерге толу тёкмейд джылыуун.

Алайды да, ол насыбсыз тюз джанла,
Бушуулары кёзлеринде дуу джана,
Къарайдыла турналагъа сукълана,
Кёллеринде муратлары джукълана.

Насыблыма мен а, айтсам кёлумден,
Джашайма да нарт Къарчаны джеринде.
Джыр джырлайма, сюйсем, ана тилимде,
Эжиу эте тёлум мамыр тёрюмде.

КЮН БЛА ДЖАНГУР

Ма, кёкде Кюн,
Алтын чархча, кёрюндю,
Окъа чалыу
Эше, джерге сюйюндю..
Ызы бла
Джангур джетди аджашыб,
Таугъа, тюзге
Бюркдю сууун, джарашыб.

Сый, бюсюреу
Табиғатны шартына:
Тин къуяды
Сыйлы Джерни сыртына.

Джарашылулукъ
Джер джашаугъа төреди, –
Къан тамыры
Джерни андан тебеди.

Шо, Кюн бла
Джангур кирик, джарашыб,
Джашасала
Бир-бирине джанашыб,
Джер юсюнде
Бютеу халкъла, къралла,
Чырта уруш
Кёрмезелле инсанла!

ДЖАРАЛЫ КЪАЯ

Тау эрнинде орналгъанды
Джаралы къая.
Ёмюрлеге ыз къойгъанды,
Ёшюнюн джая.

Джел, джангур да къатылгъанды
Джашауда анга.
Окъ, садакъ да атылгъанды,
Налат —душманнга!

Керек кюнде ол къая да
Этгенди уруш.
Джигитлеге этек джая,
Баджаргъанд джумуш.

Ненча солдат излегенди
Болушлукъ андан?
Къучакъларгъа эс бёлгенди,
Тюнгилюб джандан?

Ненча улан ийген болур
Къарамын анга,
Ахыр кере саугъа этиб
Кёз джауун тангнга?

Мыдах болуб, ёхтем къая,
Турса да къарай.
Къыйын кюнде, энтда окъ тыя,
Сюелир, джарай.

АНАМА

Ёсдюргенсе, джокъдан адам этгенсе,
«Сен ашасанг, мен тояма, балам», — деб.
Насыб ючюн, бек борчлума мен сеннге,
«Джашау!» — десем, айтыркъма: «Анам!» — деб.

Чалкъы чалыб, дырын джыйыб, джер сюрюб,
Джашаууму зауукъ отун ышырдынг.

Атабыз да къазауатда джан бериб,
Джылларынгы джол нёгерсиз ашырдынг.

Эркишилик, тиширыулукъ этиб сен,
Урунганса солуусуз эм джукъусуз.
Къыйынлыкъны, зорлукъну да сынадынг,
Чачынга да къыш тюшгенди замансыз.

АТА ДЖЫЛЫУУ

Ата къолундан тутуб
Джарымагъанды кёлюм.
Ол керекли болмайын
Ётмегенди бир кюнюм.

Табалмайма къабырын,
Барыб оноу сорургъа.
Сылаб топракъ юлюшюн,
Гокка хансла салыргъа.

Къайсы къарнаш къабыргъа
Аны излей барайым?
Къайсы эсгертме джазыугъа
Умут этиб къарайым?

Мамырлыкъны, насыбны
Тюзлюк урушда сакълаб,
Джан бергенди мени атам,
Джуртун-джерин къучакълаб.

Кемсиз суюген джерине
Бериб джюрек джылыуун,
Туудукълагъа къойгъанды
Ол ёмюрлюк джашауун.

Ол себебден юйюрю,
Бурун кирик, турады.
Майна, Ёмюрлюк отдан
Ата джылыу урады!

ТАШНЫ ТАРЫГЪЫУУ

Меннге хаман айта ауур сёзлени,
Сыйлы адам, нек суймейсе сен мени?

Айтылады атым къуру къаргъышда,
Бюсюреуюнг-сыпасынг да джокъ ташха.

«Сени табмай, таш табхаем», — дейд ана,
Бир-бирледе сабийине чамлана.
«Аталмасанг, ташынг тиед башынга», —
Дейди бирде атасы да джашына.

Джаратылыб нек кьалгъанма кьаргъышха,
Тийгенликге дараджам бек кёб затха?
Тыбырлагъа кьууат салыб тургъанма,
Керек кюнде душманны да ургъанма.

Кьууанчланы, тойланы да кёргенме,
От таш болуб, от джагъада кюйгенме.
Чемерлени оюмларын бичгенме,
Ёмюрлени джарсыуларын ичгенме.

Менсиз малгъа дорбун, хуна болмайды,
Юй тамалны менсиз киши салмайды.
Ишлейдиле менден мийик кьалала
Чемер кьоллу, алтын кьоллу устала.

Халкъ джырлада айтылуучу тик таула
Менсиз алай болурмелле уллула?
Ол таурухлу секиртмеден шоркъа суу
Менсиз чыртда тартмаз эди джыр-тартыу.

Тау болгъанма мен душманны джолунда,
Тот этгенме сауутун да кьолунда.

Тюзлюк ючюн джанын берген джигитте
Мен болгъанма ёмюрлюкге эсгертме.

Мен болмасам, болмаз эди «Хурзук» ат,
Минги Тау да кёрмез эди кьуш кьанат,
Сууукъ кьаргъа, джангургъа да тёземе,
Иссиликни кимден да бек сеземе.

Джансыз эсем, нек болама мен сууукъ,
Сезмеймеми иссиликден сора джукъ?
Кьартлыкъны кёрюб, адам, мен сенден,
Бирде эки джарылама белимден.

Арымасанг, истемейин кетесе,
Солусанг а, таянчакъ да этесе.
Джол джанында гокка хансны сайлайса,
Аны юсюнден сейир джырла джырлайса.

Аны нюрюн, ариулугъун эслейсе,
Анга джазгъы джылыуну да теджейсе.
Нек билмейсе гоккаланы асылы
Ташлы сыртда ёсгенин да, ахырсыз?

О, адамла, манга да сакъ болугъуз,
Сыртыма бир тюк чыкъмагъа кьююгъуз.
Ашыкъмагъыз атылтыргъа тауланы,
Джашнатыргъа ма бу гюллю дунияны.

КЮННЮ КЪАЧЫ

Кюн тубюнде джылтырайды чыммакъ кьар,
Юй башлары, башха болмай, кюмюшден.
Не затха да кюн болады кьурман, кьор,
Кьуру тюдю джолу джумуш юлюшден.

Ол сейирлик фйтонундан ышара,
Кёкню, джерни саулай аулаб чыгъады,
Джашау ючюн, заман чархын ышыра,
Хар талада, гокка ханслай, чагъады.

Джер джашауну, менлей, кемсиз сюеди,
Ийнакълайды аны, болуб тамаша.

Джюрекдени учундура биледи,
Хар кимге да ышаргъаны джараша.

Минг бюсюреу кьулулугъунга, сыйлы кюн.
Джер юсюне джылы кёзден кьарайса.
Джашау джолда теджей бизге насыб, тин,
Джюрекдени чапырыргъа джарайса.

Ким табалыр дараджанга сени сёз?
Сыйлы кьачынг тюшмез джерге, билеме.
Кьарыусузгъа бёле тур, деб, артыкъ эс,
Мен кьуп-кьуру сенден аны тилейме.

* * *

Джаз чагъында турнала да мийикде
Кьууанчларын джашыралмай джюрекде
Тансыкъ салам береди, бил, манга,
«Кьур-кьур» эте джангы атхан хур тангнга.

Ол дегенинг, джер насыбны хатыды,
Табигъатны ёчюлмезлик шартыды.
Энди джуртум турна джырдан кьанады,
Ёмюрлюкге мени бла кьалады.

МЕН ЁЛСЕМ ДА...

Мен ёлсем да, джарыкъ дуня къаллыкъды, —
Гокка хансла башхалагъа чагъарла.
Джер юсюнде джашар ёлмей адамлыкъ,
Аламгъа да башха уланла чыгъарла.

Мен ёлсем да, акъ тауларым къалырла,
Джитилеге кюн таякъла тиерле.
Насыб, къууанч джер юсюнде джашарла,
Энтда къызла уланланы сюерле.

Мен ёлсем да, сезимлени уятхан
Къобан сууум джарыкъ джырын тохтатмаз.
Турнала да мийик кёкде учарла,
Тау джуртума хурмет сала, келир джаз.

Мен ёлсем да, тийребизде тойлада
Къызла, джашла, алгъын кирик, тепсерле,
Мен ёлсем да, салынырла тыбырда
Берекетден топпа-толу тепсиле.

Бу джашаудан кёб акъылман тайгъанды,
Мен ёлсем да, дуня ичине оюлмаз.
Хар джырыма джуртум белляу айтханды,
Джуртум къалса, джюрек джырым тас болмаз!

ТИЛЕГИМ

Ай джарыкъды, суу алыргъа чыкъ, ариу,
Биз Къобанны шош ауазын эштейик.
Сюймекликни Тейри эшиги ачылыб,
Муратланы бир иннетли этейик.

Бек къарангы болса да, чыкъ арбазгъа,
Алайсыз мен аджашырма джолумдан.
Сюймекликни барды, дейле, чырагъы,
Джандыр аны, джарыкъ урсун къолунгдан.

Танг атханды, чыкъ, ариуум, хауагъа,
Аяз болуб, мен чачынгы тарайым.
Эртден чыкъдан мынчакъланы да тизиб,
Акътамагъым, кел, бойнунга тагъайым.

Джангур джауад, чыкъ, ариуум, арбазгъа,
Кюн таякълы къарамынгдан тояйым.
Адетдеча, керек эсе ау джаулукъ,
Джангкъылычны бояуларын тонайым.

БАТЧАЛАНЫ МУССА (1939—1982)

Батчаланы Хаджи-Кишини джашы Мусса 1939 джыл Къумуш элде тууганды. Сабийлиги уруш, кѣчгюнчю джыллада ѳтген джазыучу баш билим Къарачай-Черкес кърал устазлык институтда алганды. Москвада Горький атлы Литература институтну Баш курсларын да тауусханды.

Толу 43 джыл джашамагъан Батча улу кесини чыгъармалары бла къарачай-малкъар суратлау адабиятны джангы дараджагъа чыгъаргъанды. Поэзияда, прозада, драматургияда да бирча уста, джетишимли ишлегенди.

Орус тилде, ана тилинде да бирча уста джазалгъан Батча улу Лопе де Веганы, А.Н. Островскийни, М. Байджиевни белгили пьесаларын — къарачай-малкъар тилге, нарт таурухланы орус тилге кѣчюргенди.

Батча улуну чыгъармалары талай тилге кѣчюрюлгенди. «Ставрополье» альманахда (№1 1967, №3 1971, №3 1972, №4 1973), «Юность» (№4 1976), «Аврора» (№ 11 1974) эмда башха журналлада назмулары, новеллалары, хапарлары басмаланнгандыла.

Батчаланы Мусса 1982 джыл 14 июлда Къумушда ажымлы ѳлгенди.

Энчи китаблары:

Сагъышла. Назмула. Черкесск, 1968.

Быть человеком. Рассказы, новеллы, повесть. Ставрополь, 1968.

Элчилерим. Эки повесть. Черкесск, 1972.

Хорланнган джазыу. Драмалы поэма. Черкесск, 1975.

Элия. Повесть. // М., «Юность» № 4. 1976.

Серебряный дед. Повесть и рассказы. М., Современник, 1978.

Горы и нарты. Кавказские легенды. (В соавторстве со Стефанеевой Е.). 2-ое изд., Ставрополь, 1978.

Ёмюрню дауу. Назмула бла поэма. Черкесск, 1979.

Ёлюб кетгинчи. Пьеса джыйым. Черкесск, 1982.

На крыле времени (в соавторстве с Лайпановым К.Т.). Черкесск, 1986.

Быть человеком. Повести, рассказы, новеллы, М., Современник, 1987.

Джыйым китаблада:

Айран. Къарачай джазыучуланы чыгъармалары. Черкесск, 1965.

По закону жизни...Черкесск, 1971.

В семье единой. Черкесск, 1977.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Акъбайланы А. Биринчи бет. // «Ленинни байрагъы», 9.02.1963.

Эбзеланы Б. Джаш болса да, башды. // «Ленинни байрагъы» №121 1966.

Кулиев К. Доброго пути молодые. // «Литературная газета», 2.04.1969.

Байрамукоева Н. Дорогой раздумий. // «Ставрополье» №3, 1969.

Геращенко А. О книге Муссы Батчаева «Горы и нарты». // «Дон» №12 1970.

Белоусов В. Люди гор. Очерк. // «Ставрополье» №4 1972.

Белоусов В. Быть на земле человеком. (О рассказах Муссы Батчаева). // «Ставропольская правда», 20.05.1972.

Султанов К. Достоинство слова. М., 1975.

- Белоусов В. О тех, кто выдерживает испытания. // «Молодой ленинец», 23.11.1977.
 Прозорова Л. Это случилось в ауле (Пьеса М. Батчаева «Осенняя звездой»). // «Театральная жизнь» №22 1979.
 Караева А. Концепция человека в творчестве Муссы Батчаева. // Обретение художественности. М.: Наука, 1979.
 Султанов К. Молодая проза Северного Кавказа. // «Дружба народов» №1 1980.
 Белоусов В. «Зрелость» (творческий портрет Муссы Батчаева). // «Ленинское знамя», 25.10.1980.
 Оюм этдирген «Сагъышла». // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.
 Байрамукова Х. Сверкнувшая молния. // «Ленинское знамя», 2.09.1982.
 Некролог. // «Ленинское знамя», 15.07.1982.
 Акбаев А. Костер памяти Муссы Батчаева. // «Книжное обозрение», 22.03.1985.
 Байрамукъланы Х. Бушуу сёз. // Гюрбеджи. Черкесск, 1987.
 Штокман И. Вершина и склоны. Предисловие к книге «Быть человеком».
 Караева З. Социальная действительность и современный герой... // Современный литературный процесс. Герой и время. Черкесск, 1988.
 Караева З. Три лика жизни (К 50-летию писателя). // «Ленинское знамя», 4.10.1989.
 Караева З. Проблемы соотношения историзма и современности в литературах Карачаево-Черкесии. // Современный литературный процесс. Проблемы историзма. Черкесск, 1989.
 Байрамукъланы Х. «Эсибизден кетмейди» (50-джылыгына). // «Ленинни байрагы», 30.09.1989.
 Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.
 Акъбайланы А. Мусса. // Къарачай десем... Черкесск, 1999.
 Живая сила творчества. // Тотуркъланы Къ.-М. Эркин дуния. Черкесск, 1999.
 Он оставил нам свою судьбу. // Урусбиева Ф. Избранные труды. Нальчик, 2001.
 Егорова Л. Мусса Батчаев. // Литература народов Северного Кавказа. Очерки. Ставрополь, 2004.

НАСЫБ

Сагъыш этсенг, бек сейирди,
 Бек тюрлюд джашау.
 Насыб марай айланабыз,
 Тёрт джаныбыз — тау.
 Башыбызда, узакъ кёкде —
 Узакъ булутла.
 Аллыбызда — келлик кюнден
 Алтын умутла.

Биз билебиз — хар къайда да
 Насыб барды, бард!
 Алай эсе, нек болабыз
 Аны сакълай къарт?
 Насыб кёбдю! — ол тюз эсе,
 Нек багъад алай?
 Нек ёлелле аны кюсей,
 Аллына къарай?

Туумагъанла, туугъанла да,
 Кириб джашаугъа,

Тебрейдиле джууаб излеб
 Бу соруулагъа.
 Кёбле насыб табадыла,
 Джитирек болуб,
 Бир-бирле уа, кыйынд, дейле,
 Насыбны джолу.

Таурухмуду? Эски джырмыд?
 Тюшмюд? Ким билед?!
 Насыб меннге гитчеликден
 Былай кёрюннгенд:
 Узакъдан да бек узакъда,
 Кюн чыкыгъан джерде,
 Тюрленмейин бирча туруб,
 Хар ёмюрледе,
 Бир тау барды — джангыз къушла
 Къоннган юсюне,
 Джудузаланы ол тизеди
 Акъ джитисине.

Төгерегин аякъ салмаз
Бузу тик этиб,
Ол насыбны джашырады,
Буу сыфат бериб.
Ма ол бууну тутайым деб,
Болуб джолоучу,
Булут басхан тар ёзенден
Чыгъады уучу.

Кёлю таукел, кёлу батыр,
Ётюрлюк — къанда,
Ёлюм бла джагъалаша
Хар къая ранда,
Ол барады, чырт бой салмай
Буз тиреулеге.

Антны басыб: тутмай насыб,
Къайтмазгъа элге.

Бара-барыб, джигит уучу
Не джолда ёлед,
Не насыбны тутуб, джерлеб,
Элине келед...

Таурухмуду? Сабий тюшмюд?
Кимни эсиндед?
Насыб меннге ма бюгюн да
Алай кёрюнед.
Кёбле насыб табадыла,
Джитирек болуб.
Бир-бирле уа, кыйында, дейле,
Насыбны джолу.

ТУРНАЛА

Кюн мутхузду,
Буз басады
Кёзлеулени юслерин.
Къач аязда
Сууталла
Къаяла ёшюнлерин.

Алтын чапракъ
Эртде акъгъанд,
Чарс басады тауланы,
Кёкюрек солуйд,
Ушатмайын
Сууукъ, мылы хауаны.

Булутланы
Башлары бла,
Чапракълача, саргъала,

Къыбылагъа
Джан атханла
Узунбоюн турнала.

Тау артлада
Джандет джылыу
Табарыкъдыла ала...
Анда хаман
Кюн тийибди,
Чайкъалалла будайла.

Мен да насыб
Излер эдим
Кюн батмагъан джагъада,
«Къарачай» деб,
Насыб берген
Джер болмаса дунияда.

НАЗИМ ХИКМЕТДЕН

Сен джанмасанг, чыракъ болуб,
Мен джанмасам, чыракъ болуб,
Биз джанмасагъ, чыракъ болуб,
Ким джарытыр дунияны?

* * *

Къобуз санны ойнатмаса,
Къобузмуду ол?
Шынкъарт чоюн къайнатмаса,
Неге джанад ол?

Джудуз кёкню джарытмаса
Джудузмуду ол?
Талпындырыб арытмаса,
Нек ишленгенд джол?

Адам санын арытмаса,
Джудуз кирик джарытмаса,
Неге джашайд ол?!

Хаман алгъа баралмаса,
Шынкъарт кирик джаналмаса,
Адаммыды ол?!

* * *

Къойчу къоюн тас этсе,
Анга тишлик джокъ!
Уучу шкогун тас этсе,
Анга кийик джокъ!

Джырчы джырын тас этсе,
Анга махтау джокъ!
Адам джуртун тас этсе,
Анга джашау джокъ!

ТАШ СУРАТ

Тау айрыдан кюн къарайды,
Кёзню джити къаматыб.
Къая ранда чорт бурну бла
Къуш ариулайд къанатын.

Артында уа — сары джылан
Миниб къая башына,
Къурч чыбыкыгъа чулганнганды,
Чынгаргъа хазырлана.

Бир заманда сакъ къанатлы,
Сезиб джууукъ аджалын,
Элияча, къанат къагыб,
Джыланнга бурганд аллын.

Башланнганды къая ранда
Джашау ючюн кюрешу.
Бирине ёлом боллукъду
Бу огъурсуз тюбешиу!

Тюк тюшеди, тер агъады,
Къан чачылад ташлагъа —

Къарыуун бошай тебрейди
Кюрешуню башлагъан.

Тауушу бла тау сангсыта,
Ачыудан къайнаб къаны,
Къурч къанат бла уруб, басханд
Къуш тюбюне джыланны.

Ёттюр кёзле къаматханла
Уу кёзлени джилтинин.
Дуу джанады, кёлтюралмай,
Къуш джыланны итлгин..

Ол туююшню кёрген биреу
Ишлегенд ташдан сурат.
Къуш къаяда къанат кериб,
Джыланны этин джыртад.

Джашай баргъан таш суратны
Магъанасын тынч билед:
Дунияда терслик болса да,
Ол тюзлюкню тюбюндед.

* * *

Тюзлюк ючюн ёлгенледен
Эштейик налат,
Артыкълыкъ бла кюрешмейин,
Болуб кетсек къарт.

Зорлукъ, туура къурч темирча,
Къатса да,
Бусагъатда темир кесген
Мычхы бард.

СОКЪУРАНМАЙМА

Сен да, мен да кёзлюлебиз... Алай а
Эки тюрлю къарагъанбыз джашаугъа.
Сен джап-джашил кенг ёзеннге тюшгенсе,
Мен чыкъгъанма джити башлы таулагъа.

Сени юйюнг таб джердеди. Ышыкъдад.
Мен тургъан джер боранлыды, сууукъду.
Этениме сокъуранмай джашайма —
Мени юйюм джуддузлагъа джууукъду.

ДУГЪУМ ТЕРЕК

Бек мийикде, мор къаяны арасында,
Ташны джарыб, дугъум терек чагъады,
Калак аяз, келе келиб сызгырса,
Кёгетлери къая раннга агъады.

Ол мийикге бир джолоучу чыгъалмайды,
Дугъум барды — мадар джокъду ашаргъа...
Хайыр берлик туююл эсенг кишиге,
Ташны тешиб нек термидинг джашаргъа?!

МУРАТ

Кирсиздиле, джыламукуъча,
Джангур тамчыла,
Тереземден джууадыла
Букъуну ала.

Мен кесими таныгъанлы
Этеме мурат —

Ким болса да «сау бол!» дерча,
Этерге бир зат.

Ма бу джангур тамчыланы
Болургъа бири,
Къан аямай, джер юсюнден
Джууаргъа кирни.

* * *

Къарт аккамы заман къынгыр этсе да,
Ол олтурмайд от джагъада тюнгюлюб.
Юй аллында къапхакъчыкъда джашлыгъын
Акка излейды, суу агъашча, бюгюлюб.

* * *

Къаялагъа акъ турнала къоннганча,
Къар басады мор тауланы башларын.
Ма аллайын, къыш-джай демей, эринмей,
Сагъыш акълайды адамланы чачларын.

СЫЙ ДЖОЙСАМ

Къартлыкъ келиб,
Ол дуниядан
Урса аз-аз джел,
Ёлюм, келме —
Къартлыкъда да
Джашау багъалыды.

Къарыу кетиб,
Къол да, бут да
Болсала бечел,

Ёлюм, келме —
Сан кетсе да,
Джюрек къанатлыды...

Сый джойсам а!
«Ай ёлгеенг,
Андан эсе», — десе эл,
Ёлюм, джаным!
Ол сагъатда
Меннге дженгил кел.

АТАМ

Джол ишлейбиз атам бла мен,
Тауну чачыб,
Къая тешиб, таш кемириб...

Токъмакъ ауура,
Такъмакъ темирд,
Токъмакъ бла туююб, атам

Къаяланы дюнгордетед,
Зангырдатад...

Арымайды, ишлейд атам,
Талмайдыла билеклери,
Дуппур-дуппур къобадыла
Кёб ишлеген санларында
Кёб ийленген сингирлери...

ТОЙДА

Тойда къоймай тепсетдиле
Аккамы...
Харс уралла джаш адамла
Аккагъа —
Кенг арбазда тепсейд аккам
Кёлю бла.

Къобуз кызыуд,
Харс къагъылад...
Билеклерин, къуш къанатча,
Кериб кенгнге,
Аягъыны табанлары
Тиймей джерге
Акка барад.

Эртделеде озуб кетген
Джаш заманын сюрген кирик,
Бек гузаба
Акка барад.
Акка бла хоншу кызычыкъ

Тепсейди,
Къарт акка бла кёккёз кызычыкъ
Тепсейди.

Эки къолун къанат этиб
Барад кызычыкъ кенг арбазда.
Барад кызычыкъ,
Къубулуб.
Барад кызычыкъ кенг арбазда,
Джетиб келген къартлыгындан
Къачхан кирик...

Джарыкъ тойда тюлме
Джарыкъ —
Мен билеме:
Джаш заманын акка сюрюб
Джетмезлигин...
Мен билеме: кёккёз кызычыкъ
Къартлыгындан къачыб,
Узакъ кетмезлигин...

КЪАРТ АНАМЫ ДЖАШЛЫГЪЫ

Къарт анамы джыйрыкъ бетин
Тюзетирге излегенча,
Сылай-сылай,
Чыммакъ болгъан эшмелерин
Тарай-тарай,
Мутхуз болгъан кёзлерине
Къарай-къарай,
Эгчимден туугъан кызычыкъ —
Суу суратча, сейир сабий —
Сейирсиниб сора эди:
— Амма! Джашлыкъ деген затынг
Бусагъатда къайда тасды?
Къайры кетгенд?

Нек кетгенди?
Къалай кетгенд —
Атха миниб къачханмыды?
Суугъа кирик джюзгенмиди?
Къанат битиб учханмыды?
Не кёб джашаб турсанг да сен,
Нек турмайды ол биргенге?

Мыдах эди тюрсюнчюю,
Мутхузелле кёзчюклери.
(Къарт къатынны
Джазыксына болур эди
Гинджи кирик ариу кызычыкъ).

Амма анга айта эди:
 — Джаным-кёзюм!
 Джашлыкъ деген, алай затды:
 Джити кёздю, джарыкъ сёздю,
 Сакъ къулакъды, къара чачды,
 Къара къашды, тенг тизилиб,
 Чыммакъ къарча,
 Джылтырагъан тишледиле,
 Къол джетгенлей, тыныб
 Баргъан ишледиле...
 Джер юсюнде андан улуу
 Джокъду байлыкъ...
 Джер юсюнден кете тебреб,
 Ол байлыкъны мен биргеме
 Алыб кетсем,
 Боллукъ эди улуу айыб...
 Тюзге-таугъа ол кетмегенд

Менден къачыб —
 Джашлыгъымы тауусханма
 Хар кюн сайын башхалагъа
 Бирер кесек кесим чачыб...
 Джашлыгъымы, юлюш этиб:
 Бир кесегин къызларыма
 Берген эдим,
 Бир кесегин джашларыма
 Берген эдим,
 Бир кесегин къарт акканга
 Берген эдим.
 Сеннге уа мен, джаным-кёзюм,
 Байлыгъымдан
 Ма бу эки дугъум кёзню,
 Ма бу эки тогъай къашны.
 Ма бу къара бурма чачны
 Берген эдим...

ТИЛ ДЖАНГЫЗДЫ

Джай чалкъыда атам ишин,
 Эркишича, биширгенин кёргенимде,
 Былай айтыб юретгенин
 Тюшюргенем мен эсеме:
 «Тил джангызды,
 Къулакъ экид, кёз да экид,
 Бир сёлешсенг,
 Эки тынгыла, эки къара...
 Тил джангызды —

Ариу сёлеш,
 Ачыкъ сёлеш, аз сёлеш,
 Аз сёлеш да, кёб ишле...
 Тил джангызды,
 Къол экиди, эки къолда —
 Он бармакъ,
 Айтханынгдан
 Эттен затынг он кереге
 Кёб болсун...»

ДЖОЛОУЧУ

Мёчилени Кязимге

— Бутакъланы джайыб, кериб кенгине,
 Тамырланы ийиб джерге, тереннге,
 Бу къум тюзде кесим джангыз ёсеме,
 Хапар сора, салкъыныма келгеннге.
 Исиди кюн, джокъду не джел, не булут —
 Бери къайт да, санларынгы бир солут...
 Нек мыдахса, акъ сакъаллы къонагъым?
 Джашауунгдан этмегенча чырт умут?!

— Джашаууму, джашай-джашай, ашырдым,
 Джырлай-джырлай, джылларымы джашырдым!
 Джарлылагъа, джан аурутуб, джюклерин,
 Къарт болгъунчу, тёрт бюклениб ташыдым!
 Сандан озуб, джаннга джетсе ауурлукъ,
 Себеб болмай кёре эдим чырта джукъ.

Кюлтюм болуб, джара болуб, джюрегим,
 Хорлаб барад мени къартлыкъ, онгсузлукъ.
 Не этейим, мыдах болмай, къарт эмен?
 Тууб келе, толу этиб, бир хызен
 Насыб ала келалмадым дуниягъа...
 Ёлюб бара не къояйым халкъгъа мен?!

— Кёб къыйналма, акъ сакъаллы къонагъым!
 Барды сеннге себеб боллукъ джомагъым:
 Къара бери — салкъын этиб къум тюзню,
 Солутама, ким да болсун, джолдагъын.
 Ёлюм келиб, туралмасам мен чагъа,
 Отун болуб, джыйыллыкъма джатмагъа.
 Чапракъларым салкъын бере тургъанча,
 Джаркъаларым турлукъдула, от джагъа.

* * *

*Бечел болуб джашиб барган
Г. Голватый тенгим айтхан назму*

Керек болса,
Сокъур адам
Хыны-хыны къараялмаз!
Тилсиз адам
Ачы тилли болалмаз!
Къолсуз адам
Саут-саба туталмаз!
Бутсуз адам
Атлаб алга баралмаз!

Керек болса, тилсиз адам
Хыны кёз бла къараялыр!
Сокъур адам аузундан
Ачы таууш чыгъаралыр!
Бутсуз адам,
Сермеб, саут алаалыр!
Къолсуз адам
Алга атлаб баралыр!

* * *

Ёлген кюнюмде, къолумдан келсе,
Игилик этерем кёбге мен.
«Аргы дуняга» алыб кетерем,
Тык-тыклаб, эки хызен!
Бир хызенде — дуняны аракы суун.
Андан сора хар кимни жарсыуун:
Кёк эшекчикни ауур джюгон,
Сабийни кёжуне тюшген халчюгон,
Мыжык байталны джауурун,
Чубар джыланны къара уун.
Андан сора да — бютеу дуняны ауруун.
Бир хызенде уа, сыйындыралсам,
Алыб кетерем биргеме
Джаншакъ адамны дауурун!

Тууган кюнюмде, мадарын табсам,
Ала келирем бери мен эки къолумда
Топпа-толу эки хызен.
Биринде — джигитте сауга.
Кёк кырдык — тауга
Джалан аякга — чабырлыкъ.
Дженгил адамга — сабырлыкъ.
Джанбаш чалманга — базык тиреу.
Ашкы адамга — бюсюреу.
Къутсуз ёзенге — берекет.
Бетсизлеге — уят, уятсызлага — бет.
Бир хызенде уа — халкыма насыб.
Джюрек тынчык бла
Толу къууанчы —
Турганлагга жарсыб.

* * *

Сангырау адам джырай билед,
Тилсиз адам тынгылай билед,
Къолсуз адам тепсей билед,
Бечеллеге тепси келед.
Ёлген жарлы джерде джатад.
Не жарлы да этед бир зат.
Джангыз бир джан
Табмайд даган,

Джангыз биреу кёрмейд тиреу:
Джуртсуз къалган,
Элсиз къалган сокъурдан да,
Сангыраудан да,
Тилсизден да, тенгсизден да,
Бечелден да, ёлгенден да, —
Барындан да жарлы болад!..

* * *

«Джол болмайды джолоучусуз.
Джолубузну ишлеб кетсек,
Келликдизе джашларыбыз
Ёмюрлени... джыланы...» —
Деб атала, сыйдам этиб
Кюешгенле, биз абынмай,
Джюрюб барган джоланы...

* * *

Дыранбаш эд юйчюгюбюз,
топрак эди чардагыбыз...
Бытыр джазда таяк джангур
джаугъанында,
атам, кьоркьуб, ёрге-ёрге
къарай эди,
агъар да, деб, межамыбыз...

Быйыл кьошда, джата тебреб,
атам кёкде джудузлагъа,
булутлагъа, джарык айгъа
къарагъанын кёргенимде,
кёк да, джер да, бирге болуб,
дуния меннге бир мазаллы,
бир таб межам кёрюннген эд...

* * *

Иги джаша, аман джаша —
Джашайбыз джерде.
Къууанч да — кёб, бушуу да — кёб
Джюрегибизде.

Биз кетгинчи биргебизге
Джашайды мурат.

Аз да джаша, кёб да джаша —
Болджал бошалад.

Муратынга джеталмасанг,
Джашау татыуусуз.
Муратынга тынч джетсенг а,
Муратынг учуз.

КЁЗБАУ

Къум тюзледе от толкъунла,
Джаханимча кюн,
Суу кюсейди бир джолоучу,
Термилиб бютюн.

Суугъа салгъанд кызгъан бетин
Ол, баурланыб.

Кёб изледи — табалмады
Джанына асыу.
Умут юзюб, къарагъанлай:
Тюз къатында суу.

Олсагъатлай, кёкюрегинден
Чыкыгъанд кычырык:
«Сууукъ суу!» — деб джан атханы —
Къайнагъан балчык.

Къууаннгандан, эки кёзюн
Джыламукъ басыб,

Мен да сеннге, сен тюлсе деб,
Аджашдым терен.
Балчык суугъа, бауурланыб,
Бек адджандым мен.

АЮ МАМУРАЧ

Къурчдан сынджыр — ауур сынджыр
Тизгендиге темирчиле.
Къарт болгъунчу айланлыкъса,
Орамлада азаб чеге.

Ауузунга башлыкъ байлаб,
Келтиргенди алыб атха.

Бусагъатда болмаса да
Кёзлерингде огъурсузлукъ,
Ёсе барсанг, кёб ёгюзню
Этер эдинг, союб, тулукъ.

Къалай къачыб къутулмадың?
Билмейми эдинг, хомух, чаба?
Да, энди уа бош къарайса,
Бош къарайса чегет таба.

Мал къоймагъан къарт атангы
Джигит уучу мараб атханд.

Къурч сынджыргъа бек бегибди
Бурнунгдагы темир тогъай.
Айлан энди элден элге,
Хар ким кюле, сен да аунай...

Тюкляу башны бош булгайса,
Дугъум кёзден чыгъарыб суу...
Кёрмеймисе — къалмагъанды
Сени иенгде джазыкъсыныгу?

Эл сабийле ойнайдыла,
Къабыргъанга чанчыб таякъ.
Къарт иенг да бек хыныды,
Айлан, дейди, чёмелтаякъ.

Ала сенден онгладула —
Этдирелле айтханларын.
Чыда, шохум, — аю бала,
Чыдамайын джокъ мадарынг.

Тырнакъларынг кесилгенди,
Къозутганны тырнама деб,

Ауузунгу байлагъанла,
Кёргюзтмезча гырнау адет.

Къурчдан сынджыр, ауур сынджыр
Тизгендиле темирчиле.
Кюн батхынчы айланаса,
Орамлада азаб чеге...

Кюн батса уа, аю бала
Терен кириб терисине,
Мурджарында баш къагъады,
Джангыз затха сейирсине:

«Эки аякълы бу инсанла,
Не табалла, меннге къараб?
Нек туралла къачыб кетмей,
Чегетлеге ёлюм къара?...»

ТУРЧУН ЁРГЕ, АЛАКЪАШЫМ

Къарагёген чырпылада
Отлаучанед байталыбыз...
Къарагёген чырпылагъа
Бомба тийди бир бек табсыз.

Учуб баргъан самолётха
Этмегененг чыртда заран...
Алай ачы нек кишнединг,
Ачыдымы? Бекмид джаранг?

Тоб атхан да излемей эд,
Алакъашым, сеннге хата —
Адамланы къырайым деб,
Сени ургъанд, билмей ата.

Сени мараб атмагъанды,
Кёкде баргъан ол джаныуар,
Аркъауунгу чорт къыркъмаса
Этер эдик бир зат, мадар...

Аккам бир бек къыйналлыкъды,
Кёкге къараб, айта налат.
Алайсыз да кёб къыйынлыкъ
Бергенд анга бу къазауат.

Ай да турмай, табарыгъенг,
Ёлмей къалсанг, меннге бир тай.
Кёб зат тюлдю мен тилеген —
Чыдасанг а, джангыз бир ай.

Тюгел туууб бошагъынчы,
Токъ къарнынгда ёлген тайны,
Ким кёрсе да къыйналлыкъды.
Чыда, джаным, джангыз айны.

Джашларына табмагъанча,
Табмаз аккам сеннге тёзюм.
Турчун ёрге, Алакъашым,
Тёртаякълы къаракёзюм.

САЛАМ, ТЕНГИЗ

Салам, тенгиз!
Ма былайменг!? Ант этдир,
Кёкюрегимде тохтады
Солугъаным:
Джети джукълаб,
Акъылымда джокъ эди
Туура былай
Уллу ёхтем болгъанынг.

Кюн батханда —
Къурум бетли румынла,
Кюн чыкыгъанда —
Эрменлиле, эбзеле,
Бир джагъангдан
Бир джагъанга джеталмай,
Кёб дыгалас этедиле кемеле.

Къарт эмеген
Тегенени элтгенча,
Батыр сууунг
Алгъа элтед аланы.
Оюнла уа кѳргюзтесе, дейдиле,
Бир-бирледе, тутса сени аманынг.

Эртде,
Сабий заманымда, кесими
Бек кѳб джылны
Бек уллугъа санадым,
Энди, сени кѳргенимде, ёсдюм да,
Бек гитчечик болгъанымы ангыладым.

* * *

Алтын чалыу табалмагъан
Кюмюшден эшер...
Мининген атын табалмагъан
Джаяулай кетер...

Атлаб-атлаб баралмагъан
Сюркелиб ётер...
Насыб юлюш табалмагъан
Не мадар этер?!

* * *

Мен джуртсуз джашауну
Сынагъанма —
Джуртсузгъа кюн мутхуз,
Ангылагъанма.
Тоймайд джан джуртундан,
Кѳз тойса да.

Энди мен джеримден
Узайсам а...
Санымы, джанымы,
Къанымы да
Керек тюлдю меннге
Джарымы да.

* * *

Туугъан ёлмей къалмайд...
Кимни да
Джерге бастыралла терен.
Не уу чыгъанакъ,
Не гокка ханс
Артда чыгъыучанды джерден.

* * *

Джуу, джуу, джуу-ала...
Джарлы амма суу ала,
Терлеб, боза бишире.
Келинлери чѳгюб тура,
Уууртларын тѳгюб тура...
Джуу, джуу, джуу-ала...

* * *

Сенг, сенг, сенг келе,
Эки теке тенг келе,
Сакъалларын сылай келе,
Ышара да, джырлай келе:

— Сюрюучюбюз аламат,
Экибизни бек багъад.
Бизге — мюрзеу, эчкилеге — алысын...
Кѳб джылланы джашасын...

Сенг, сенг, сенг келе,
Эки теке тенг келе,
Азабларын санай келе,
Былай айтыб сарнай келе:

— Нек болгъанек биз семиз?!
Сюрюучюбюз, ол бетсиз,
Быйыл къурманлыкъ этеме, дейди —
Къурч кезлигин билейди.

* * *

Джашай келиб, ашай келиб,
Билдим бир зат:
Дунияда хар не зат да
Кеси орнуна джаратылад.
Джазгы кырдык
Отланыргъа джаратылад!
Бёрю къойгъа
Джугланыргъа джаратылад.
Алма битед, ашар ючюн!
Джангкылыч а
Кёкге тиед джашнар ючюн!
Болад гудулукъ — тутулсун деб,

Болад аманлыкъ — джугулсун деб,
Урлукъ — джерине себилсин деб,
Насыб — элlege тёгюлсун деб!
Джохар терек ёсюб турду
Терен гоппан болур ючюн..
Атам гоппан ишлеб берди,
Акъ айрандан толур ючюн.
Сен да, къызчыкъ,
Ёсюб джетдинг,
Мени анама ашхы келин
Болур ючюн!

АЙ КЕЧЕ

Келинчикча, къубулгъанды
Булутлада ай,
Тау арада, къуш уяча,
Турад Къарачай.

Сен къатымда олтураса,
Къол къолну къысханд.
Кёб сюерге, бек сюерге
Этилгенди ант.

Нарат ийис джайылгъанды
Рахат элlege,
Джулдуз джарыкъ тёгюледи
Тар ёзенлеге.

Джулдузланы мутхуз этиб,
От джанады ай.
Тынчаяды тау арада
Бизни Къарачай.

* * *

«Джетегейли — джети джулдуз,
Темиркъазакъ — кеси джулдуз,
Джетегейли джети айланмай, танг атмаз».
Бу сёзлени, хар ким кёре,
Солуу алмай, джети кере
Айталмагъан излегенин табалмаз.

Сабийлик дженгил кетгенед,
Иги кесек джыл ётгенед,
Кюн кечени, кече кюнню ашырыб.
Мен Санийни сюе эдим,
Саний мени сюе эди,
Акъ къойнунда насыбымы джашырыб.

Ойнай эдик джети сабий,
Къатымдагы — ариу Саний,
Имбашчыгы имбашыма къысылыб.
Джан солууум джеталмайын,
Ол сёзлени айталмайын,
Къалгъан эдим мен тылпыуум тыйылыб.

Арта биреу келген эди,
Эшик къакъмай кирген эди,
Къыз кёзлеге къарагъанед джитирек.
Ол къучагын кергенинде,
Санийими кёкюрегинде,
Тешилгенед мен байлагъан туюмчек.

Сауктал, Саний — джарыкъ джулдуз,
Эки кёзюнг — къара къундуз,
Таб болмады артда этген оюнунг.
Киритсиз мекам кёреем,
Къадаусуз кюбюр кёреем
Насыбымы асырагъан кююнунг.

«Джетегейли — джети джулдуз,
Темиркъазакъ — кеси джулдуз,
Джетегейли джети айланмай, танг атмаз».
Бу сёзлени, хар ким кёре,
Солуу алмай, джети кере
Айталмагъан, излегенин табалмаз.

МЕН КЕТЕЙИМ

Бек сууукъма,
Арыгъанма, арыгъанма,
Ачма.
Кёб айланыб,
Къайтыб келдим, къайтыб келдим,
Къачма!
Кёб къыйнама,
Кёб къыйнама, къыйнагъанынг
Азмыд?
Джюрегингде
Джашырда кюй дертлеринги,
Къазма.
Кеттеними
Унут да кюй,
Кечер къарыу
Таб да.
Бир солуюм,
Бир ийнакъла, кёзлеринги
Джаб да.
Терслигими,
Терслигими ангылагъанма
Энди.

Сокъураннган
Мёлекчады, мёлеклеге
Тенгди.
Кёб айланнган,
Кёб айланнган аджашмайын
Къалмайд.
Не джигит да,
Тик джол тутса, къалалмайды
Таймай.
Абынмагъан
Сакълай эсенг, абыннганны
Кечме.
Абынмагъан
Излей эсенг, изле энтда —
Кечмид?!
Кеси джазмай,
Биреуленнге биреу джазыу
Джазмайд.
Мен кетейим,
Мен кетейим, къыйнагъаным
Азмыд?!

ЭКИБИЗ

Кюн батар-батмазлай,
Кёрюндю кёкде ай,
Ёзенде джандыла шынкъартла...
Баш къагъыб, чайкъалыб,
Назлагъа таяныб,
Тюш кёремле джашил наратла.

Сау кюнню бутъунуб,
Тебреди гудугъа кечеги «хан» —
Гылын кюш чыгъыб.
Кетдиле, джыл тергей,
Кюнакъбай излерге
Мекамсыз гугукла ашыгъыб.

Биченлик сыртлада,
Тохтаусуз тырыдай,

Джаукъарын бёдене
Джыр джырлайд.
Биз сёлешмейбиз джукъ,
Олтургъанбыз джууукъ,
Тум къара чачынгы джел тарайд.

Тюбюбюз да кюйюз,
Башыбыз да кюйюз,
Акъ кемеча,
Джюзюб барад ай.
Шош кёкде — минг джулдуз,
Къатымда — бир джулдуз,
Къап-къара чачларын
Джел тарай.

Танг атар-атмазлай,
Эригиб джангызлай,
Бир джудуз бирине
Джан атды.

Насыбдан биз толуб,
Экибиз бир болуб
Тургъанлай,
Бир джарыкъ танг атды.

ЁМЮРНЮ ДАУУ (поэма)

БУШУУ

Къобан, бир кюнню да солумай,
Барады узакъ джерлеге.
Суукъ толкъунла тёнгерейле,
Саркъалла Азов тенгизге.

Андан бери кёб джыл кетгенди,
Бушуу уа турад джангылай.
Аны анасы, джуммай-джуммай,
Ма энтда, алгынча, джылайд.

Къатын джагъада олтурады,
Ууакъ титирейд санлары —
Къандан да кызыл кёрюнелле,
Анга Къобанны суулары.

Эй, Къобан! Ариу суу, кёксюл суу...
Къалай болдунг былай ассы?
Къалай сыйынды ичинге да
Бу къарт къатынны дуниясы?!

Ол кюн сайын, хаман джылайды,
Келиб, бу ташлы джагъагъа.
Исси джыламукъ къошулады
Таудан акъгъан буз суулагъа.

Джигит уланни джазыкъсынмай,
Алгъан эсенг да джашауун,
Ёлген ёлюгюн бери бермей,
Къалай чыдагъанды сууунг?

Ол кюн сайын бирча мыдахды:
Ма бу огъурсуз толкъунла
Аны насыбын саркъытханла,
Терен тенгизге шоркъулдаб.

Тынгылайды Къобан, джууаб бермейд, —
Барады узакъ джерлеге.
Толкъун тёнгерейди, аунайды —
Толкъун ашыгъад тенгизге.

Джашы аламат джюзюучю эд, —
Къобан суу бла бир эд джаны.
Алай а бир кыш кюн, сууукъ кюн,
Толкъун ташайтханды аны.

Къандан да кызыл кёрюнеди
Кём-кём Къобанны суулары...
Ууакъ титирейд, джызылдайды,
Мыдах ананы санлары...

КЪОБАН

Суугъа да асыры джууукъ бармай,
Къоркъуб оюлгуч топракъдан,
Атам юйюбюзню ишлетген эд
Къобан башында — къапхакъда.

Чагъаелле, къар да кеттинчи,
Анда сап-сары джангкъозла.
Ары тизиле элле хаман,
Сюрюу болуб, чыммакъ къазла.

Бизни юйге тюгел джетгинчи,
Эки бёлюнөөд Къобан —
Къала эд аны арасы бла,
Хауунча, узун айрымкан.

Тийре сабийле хар эртденбла,
Тохтамай, не кыш кюн, не джай,
Бери басыныб туруучанек,
Чыкъгынчы ингир ала ай.

Анам ингирде кѣргюзте эд
Къапхакъ башындан джумдурун —
Джумдур айтханны ангылаучан эм:
«Кел, калак, — суууйд шхуурунг...».

Анам тынчлыкъ табмай джашай эд,
Тыйсам деб мени Къобандан.
Башлаб намазын бир тилек бла,
Аны бла къоба эд андан.

Къобан а эртде суюдюргенди
Сууун да, ташын да меннге.
Кимден да артыкъ табынама
Мен ол келиучю ёзеннге.

Саным бир къатсын деб, сакъламай,
Къоюб солууну, джукъуну.

Эртде кесиме шох этгенме,
Аны кѣмюкбаш толкъунун.

Эй, къаллай къууанч кюнле бар эдиле!
Эй, бар эди къаллай заман!
Бизге кишилик да, къарыу да,
Аямай, бергенди Къобан.

Эй, Къобан, тюшюм да, тюнюм да
Болгъанды сени бла бирге,
Ёлсем да, сенден узакъ кетмей,
Излеем джерге кирирге.

Сууунг кѣб белляу джыр айтханды,
Мени къалкъытыб бешикте.
Толкъун тауушну излерикиме,
Кирсем да къабыр тешике.

КЪЫШ

Джашау да, Къобанча, барады,
Нени да толу сынатад.
Бериб къууанчны, зауукъну да,
Бушуу да беред, сарнатад.

Къыш ол джыл сакълатмай келген эд,
Джукъ айтмай, эслетмей, сансыз.
Бизни таулагъа, тюзлеге да
Тюшген эди къар замансыз.

Сууукъ ёзенни кючлегенед,
Къаты бузлагъан эд Къобан.
Къалын къар басыб, агъаргъан эд
Ол биз барыучу айрымкан.

Мен ол кече бек кууаныбем,
Тѣзелмай чыкъгъанем тангнга...
Джылы тон кийиб тебрегенме,
Сокъмакъ айырыб Къобаннга.

Джылы кѣзюую тѣрт тюрлюдю.
Суюген, къайсысын да суюсюн...
Къыш келмей, къаллыкъ болмаз, энтда,
Алай а кѣзюую бла келсин!

Къышха хазырланмай тургъан зат
Кѣргенд бюгече аджалын...

Хансха, терекге, чапракъгъа да
Мени къайгырады джаным.

Ариу тизилиб, джол джаны бла
Джашил чакъгъан акъ къайынла!
Ачы сууукъда титирейсиз, —
Сизге джюрегим къыйналад.

Ташлы джагъаны къыйыры бла
Къалын орналгъан суу джеркле!
Келиб, къаланыб, басыб къат-къат,
Сизни къар бюкгенди джерге.

Къагъыб къарланы агъызама, —
Къобалла ёрге бутакъла...
Кесим джылынганча болукъ эм,
Сизни джылытсам, къучакълаб.

Къарны басханын кѣлтюралмай,
Эки джарылгъан тал терек!
Бир зат болушур мадар табмай,
Сеннге да ауруйду джюрек.

Адам темирден ишленнгенчад, —
Кеси джарсыса, тѣзелед.
Башха зат азаб сынаса уа,
Аны джюреги эзилед.

ТУРНАЛА

Дагыда бир зат болганд бююн,
Алгын, эшта, болмагъан зат —
Иги кесек джыл узайса да,
Ол зат кёзден кетмей турад.

Джайны тылпыуу суугъунчу,
Кёкню кёгюнде саргала,
Къыбыла тюзлени аджашдырмай,
Учуб барыучу турнала.

Сууукъ къырау тюшюб тебрегинчи,
Кёчюб кетиучю турнала,
Къышны бир кере да сынамай,
Джазгъа джетиучю турнала,

Кёргендиле бююн къара кюн:
Басханды джерни чыммакъ къар.
Учуб бара, бююн тюшгенле
Сууукъ джерге, табмай мадар.

Тюшгенле, кёкде чыдааялмай,
Къанат къагъаргъа кёймай къыш...
«Эй, болмасын тынч джолугъуз!» — деб,
Болур этилген бир къаргъыш.

Тюшгендиле, къар джуммакълача,
Тюшгендиле, боз тубандан,

Тюшгендиле, буз кесеклеча,
Къаты бузлагъан Къобаннга.

Талгъыр сыртлагъа бузлагъанды
Кёкде тубанны мылысы,
Чубур къанатла къурушханла,
Келгинчи кюнню джылысы.

Узун аякъла, таякълача,
Къылдан къарыусуз боюнла...
Кюнню-тёзюмню хатерсиз къыш
Сынайды, этиб оюнла.

Бизни къонакъла болсала да
Къылбут, къылбоюн, джазыкъбаш,
Джоппу джыйылыб джылынала, —
Излейле бирем-бирем аш.

Эй, шохларым! Чырт хомух болмай,
Кюрешигиз къыш бла джигер,
Ачха, сууукъгъа да чыдагъыз —
Кёб турмай, ариу кюн тиер.

Тары да, арпа да, будай да
Биз бююн себебиз бузгъа...
Адам темирден ишленсе да,
Болад джумушакъ онгсузгъа.

ТОЙ

Джарым ыйыкъдан кюн тийгенди, —
Бузну келтиреди Къобан...
«Тёзген тёш ашар», — деб айтала:
Тойганды джырдан айрымкан.

Къайда эсе да, согъулгъанча,
Сейир тауушлу зурнала...
Джоппу джыйылыб, джыр айтала
Кюнде джылынган турнала.

Кёкге талпыуну сууталмай,
Кетиб, ташайыб барад къыш...
Кюннге турнала созулала,
Джырлайла, айтханча, алгъыш.

Ариу тегерек тизилелле,
Бирден тынгылашалла бузда.

Омакъ тойчула, тынгылашханча,
Чыкъгъынчы таууш къобуздан.

Къагъыб сап-сары къанаты бла,
Бири ортагъа киргенлей,
Бузда башланады турна той,
Къызады къуджур истемей.

Кими сюзюледи, кими уа,
Аякъ бюгюб, кюрешед...
Тюрлю тартыула согъулала,
Къанат харс узакъ эштилед.

Толу азабны чегиб, энди
Дуния зауугъу аладад:
Бири къубулады, келинча,
Бири джангызгъа чанчылад.

Тойну барыуун сорушдурмай,
Къызыу ойнаталла санны..
Джашау джоругъу бир, кёреме,
Джерде болгъан хар инсанны..

Келсе къыйынлыкъ, къыйналабыз —
Къысха тохтатабыз джырны.
Болум игиге тюрленсе уа,
Болабыз къууанч тыбырлы.

Джырлау бла джылау кёзююлюдю, —
Джырлайбыз аны унутсакъ.
Къыйын кюн джолгъа къараучубуз:
Келемид къууанч деб, бек сакъ.

Къууанч кюнде уа къыйынлыкъ бла
Тюбеш сакълагъан киши джокъ.
Да ол а дагъыда келеди,
Келед джюрекге болуб окъ.

ОКЪ

Узакъ джолгъа энтда тебрерча
Болгъанла хазыр турнала,
Бизни кююб, бююн, не тамбла
Учуб кетерикле ала.

Бютеу сабийле джыйылгъанбыз, —
Толу ууучла бла мюрзеу.
Эртден азыкъгъа келтиргенбиз..
Шкок келтиргенди биреу.

Шкок келтириб, къоргъашын окъ
Сукъгъанды темир быргъыгъа.
Мараб, ууахты джибергенди
Сары къанатлы турнагъа.

Турна тепсеуюн тохтатханды..
Бузда къан тамчы кызарад..
Учуб, тенглери ташайгъынчы,
Турна мийикге таралад.

Бойну мийикге созулубду,
Тюйюб къанаты бла бузну,
Барады, барады, къалады
Баралмай балта узуну..

Ахыр умутун тауусады —
Кёкде энтда бир учаргъа..

Кёкге чыкъмазын билгенлей а,
Атады башын ол суугъа.

Сууукъ суу, хыны суу барады,
Барад турнаны да алыб,
Аны кёзлери джумулгъунчу
Туралла кёкге аралыб..

Бир зат болушур мадар билмей,
Къараб тургъанлай анга биз,
Аны ызындан атылгъанды
Ма ол кюн бизни бирибиз.

Тенгим алапат джюзюую эд, —
Къобан суу бла бир эд джаны,
Алай а джаулукъ этиб ол кюн
Толкъун ташайтханды аны.

Андан бери кёб кюн кетгенди,
Бушуу а турад джангылай.
Аны анасы, джуммай-джуммай,
Ма энтда, алгъынча, джылайд.

Суугъа къараса, джызылдайла
Аны бушуулу санлары.
Къандан да къызыл кёрюнелле
Анга Къобанны суулары.

ТИЛЕК

Андан бери кёб суу кетгенди, —
Бушуу а турад джангылай..
Ана Къобаннга келиученди, —
Ана джуммай-джуммай джылайд.

Джашы алапат джюзюую эд,
Къобан суу бла биред джаны.

Бергенди джанын, алайым деб,
Суудан джаралы турнаны.

Джашы ёлгенли ол джангызды, —
Джангыз къол къагъалмайды харс..
Анга, «кюн ашхы», дерге болмайд —
Болгъанды джарыкъ кюню чарс.

Анга: «Кюн ашхы!» — деб айталмай,
Келиб олтурама джууукъ...
Къараб бетиме, чыгъарады
Мени кёзюмден джыламукъ.

— Джыламачын, балам, джылама,
Къурман болайым джанынга.
Къалсын джашчыкыны джашауу да,
Насыб юлюшю да санга.

Халал тенгчикле эдигиз...
Энди сизни айыргъанды аджал...
Кесинг кёб джаша, тенгинге уа,
Асыры терк джетгенди болджал.

Уруш-къазауат деген болмай,
Чууакъ кюн, бир бош зат ючюн,
Джашчыкъ джашауун бошады деб,
Артыкъ къыйналама бюгюн.

Анга ушагъан джеринг кёбдю,
Къалсын джарыкълай тюрсюнюнг...
Сен кёб джыл джаша, джауума уа
Келсин джашчыкъгъа келген кюн.

Джукъ айтмай, джукъ кёрмей, тынгылайма
Ана сёлешген сёзлеге —
Джашыча болсун деб, тилейме
Тилек мен саулай төлюге.

Хансха, терекге, чапракъгъа да
Аны джашыча, къарайыкъ...
Уруш кюн, чууакъ кюн, болса да
Аныча адам болайыкъ.

Айтхан сёзюм тюз, терс болса да,
Алгъа кесимде кёрейим.
Джашау бек татлыды, ёлсем а, —
Аны джашыча ёлейим.

ЁМЮРНЮ ДАУУ

Заман да, Къобанча, барады,
Мычымайын хаман алгъа...
Сабий джолунгу тауусхунчу,
Келесе джашау арагъа.

Татлы тюш, джарыкъ тюш, кетгенча,
Кетгенди бизден сабийлик...
Назик талчыкъла, танымазча,
Ёсендиле бюгюн мийик.

Къараб къарагъынчы, джеттен къыз
Болгъанды гитче эгечим —
Ийиб тебрегендиле бир-бир,
Мени атама келечи.

Бири уа артыкъ бек къызгъанды, —
Сабий тенгимди мени ол.
Излемесе ол, ушата эм,
Джууукъ болургъа бизге джол.

Эштсенг, айыб этме, керти сёзд!
Сёзюм джанынга тийсе, кеч.
Бир болмай, джюз болсала да,
Сеннге теждемезем эгеч!

Сени кёргенлей, кёрюнеди
Мени кёзюме бир сурат:

Турна, буз туююб, къанаты бла,
Кёкню кёгюне таралад.

Ачы къол, мурдар къол атхан окъ
Тешгенди аны кёкюрегин...
Къалгъан затынга сёзюм джокъду,
Къатыды асыры джюрегинг.

Къаты темирден да къатыды,
Неге да чыдайды, төзед...
Баргъан джолунда уа, аямай,
Нени да темирча эзед.

Ёмюр да — темирди, къатыды,
Алай а айтады ёмюр:
«Къаты болмагъыз, — этериксиз
Бютеу джер юсюн кюл-кёмюр».

Айтады ёмюр: «Кесиби ал да,
Эски шкогунгу быргъысын,
Ишлет сыбызгъы — андан энди,
Окъла чыкыгъанча, джыр чыкысын.

Шкок атылгъан таууш болмай,
Сени сыбызгъынг согъулсун!
Кёкде турнала учсала да,
Негер сыбызгъы джыр болсун!..»

АППАЛАНЫ БИЛЯЛ

Аппаланы Добайны джашы Билял 1939 джыл декабрны 27-де Ючкёкенде туугъанды. Орта школну бошагъандан сора, Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда баш билим алгъанды. 20 джылгъа джууукъну область телерадиокомитетде редактор болуб тургъанды. 1981-1983 джыллада Москвада Горький атлы Литература институтда Баш адабият курсллада окъугъанды. Андан къайытханлы «Къарачай» газетде культура бёлюмню тамадасы болуб ишлейди.

Биринчи назмулары узбек тилде 1954 джыл Къазахстанда область газетде чыкыгъандыла.

Аппа улу 80-чы джылладан ёрге къарай, драматургия жанргъа артыкъ эс бёледди. Аны пьесаларын къралда 56 профессионал театр, репертуарларына къошуб, спектакле салгъандыла. «Амулет», «Как похищают красавицу» деген пьесалары 35 тилге кёчюрюлгендиле эмда «Советская драматургия» журналда басмаланнгандыла.

Билялны бир къауум назмулары джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Ата джуртха. Назмула. Черкесск, 1964.

Эки суймеклик. Хапарла. Черкесск, 1974.

Биринчи суймеклик. Повесть. 2 т. Черкесск, 1974-1978.

Къуджур адамла. Бир актлы пьесала. Черкесск, 1983.

Биринчи суймеклик. Сайламала. Черкесск, 1989.

Джууукъ болугъуз. Пьесала. Черкесск, 1996.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Орайда. Черкесск, 1963.

Къанатла. Черкесск, 1971.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов России. Том 1. М., 2004.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Байрамукъланы Н. Назму бла джазсала... Черкесск, 1968.

Джазаланы Б. Литератураны джолунда. // «Ленинни байрагы» 13.03.1980.

Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

ДЖАШЧЫКЪНЫ НАЗМУСУ

«Атам, мен да бюгюн назму джазгъанма», —
Деб келгенди джашчыкъ мени къатыма.
Кесине да энди он джыл толады,
«Кюн» дегенди назмусуну атына.

Джазгъанчыгъын ол окъуйду кёллениб,
Джашауунда баш мураты толгъанча.
Бу кёзюуде юйде биреу ахсынды,
Керти уллу бир джарсыуу болгъанча.

Къонгурауча джарыкъ ауаз шум болду,
Тохтагъанча бир тыйгычха тирелиб.
Биз къарадыкъ: босагъаны юсюнде
Тура эди анасы да сюелиб.

Джукъ да айтмай, къараса да ол мыдах,
Ангыладым кёлюнде не болгъанын:
Бу джашчыкъгъа юй бийчеге келликге
Джаны ауруб, джазыкъсына тургъанын.

Да не айыб, ким да иги биледи,
Джашауунда татыгъанны кесине.
Экисине кёзюу къарай турсам да,
Джюрюб озгъан джолум тюшдю эсеме.

Джылларымы мен ашырыб барама,
Ийне бла джер къазгъанча, кюреше.

Тылпыууму, джюрегими къанын да,
Мыйымы да тизгинлеге юлеше.

«Мындан ары джазма!» — дейим, мен хыны
Сёгейим да тизгинлерин барысын...
Бийче юйден чыкыгъанында, айтдым мен:
«Алапатды, окъу андан арысын...»

АТАМЫ СУРАТЫ

Джашчыкъ мени альбомума къарайды,
Бергенме да, булджуруна ышаныб,
Бир суратха, къалгъанладан эс бёлюб,
«Атам, сени табдым», — деди ышарыб.

Айталмадым атамы бу сураты
Къазауатны аллы джылдан къалгъанын,
Картха тюшген кёзююнде ол мени
Бюгюнюмден узакъ гитче болгъанын.

Къалай айтыб айыртайым мен анга,
Атам хаман былай, джашлай турлугъун.
Мен сенича сабийликде чекгенме,
Деб, урушну кыйынлыгын, зорлугъун.

Джашагъанма ата ышыкъ болмайын,
Кёб муратла, тамал табмай, джукълана.
Бу сабий да айланлыкъды, билеме,
Къарт атасы болгъанлагъа сукълана.

ТЕБЕРДИДЕ

Сени кюйнунгда туумагъанма мен,
Сабийлигим да озгъанды кенгде.
Теберди, джашлыкъ джылларымы да
Ашырмагъанма сени ёшюнюнде.

Алай а кемсиз сюеме, ийнан,
Тебретилгенча сенде бешигим.
Кеси юйюме келгенча, таукел,
Хар юйюнгю да ачама эшигин.

Сау дуния билген дарман хауангы,
Солуйма, солуйма, кёкюрек кериб.
Кюзгюча таза сууунгу ичеме,
Ана сютюча, багъалы кёрюб.

Тауларынгы чегетле джабыб,
Аз кёрюнемле сослан ташларынг,
Булутлагъа ташая, чыгъа,
Бугъунчакъ ойнай джити башларынг.

Орамларынгы толтургъандыла,
Менича, талпыб келгенле бери.
Кюнню нюрюнде кёзню къамата
Мийик юйлени терезелери.

Къанатлыла да джырлайла бёлмей,
Бири бирине бермейин кёзюу,

Санларым — дженгил, кёлюм джарыкъды,
Мен да этеме алагъа эжиу.

...Гокка хансланы башларын сылай,
Тау сокъмакъ бла барама ёрге.
Бутакълада аджашыб къалыб,
Кюн таякъла да джетмейле джерге.

Барама ёрге, ууакъ булчукъла,
Эркелетгенча, чачымы тарай.
Эки джанымда сафха тизилген,
Наз тереклеге сюйюмлю къарай.

Джанны кыйнайла ол тереклеге
Къачан эсе да тюшген джарала,
Ол биз сынагъан бушуу кюнлени
Мени эсеме салалла ала.

Юлгю бола бекликде таулагъа,
Сермешгендиле джуртуму джашлары.
Кёб ачыу сынай, солдатладан алгъа
Агъаргъандыла таулары башлары.

Солдат къабырла. Алада джашла
Джылларын кююб кетгенле бизге.
Муратларын, сезимлерин да,
Джуртну да аманат этгенле бизге.

Ол аманатны сакълайбыз бюгюн,
Таулу намысча, багъалы кёрюб,
Улайгъан къауум, туздамны кибик,
Джаш тёлуге саугъагъа бериб.

...Къушча, учуб, кёб джыл озгъанды
Сени юсюнг бла, къанатын къагъа,
Къазауат салгъан джараларынга
Дарманча болуб, аланы багъа.

Бюгюн а кёкде илгенмей ойнай
Джазны къонагъы — къарылгъач, майна.
Къобуз, джыр таууш, сабий ауазла
Эшитиледиле энди хар къайда.

Мындан ары бомбала, окъла
Ариу бетинге салмайын тамгъа,
Теберди сууча, джюрюшлю болуб,
Ёсюм джолунда барырса алгъа.

КЪАРАЧАЙ—МАЛКЪАР

Шам Малкъарда, джангкъылычны къанаты,
Джая болуб, Къарачайгъа къууады.
Къарачайны марал джангур джокъласа,
Мындан барыб, Малкъарда да джауады.

Эгизлебиз бир сютню ичген,
Минги Тауну эки башыча.
Биз ёсгенбиз кёкле къойнунда,
Бир ананы эки джашыча.

Къалмад джашау бизни сынар ючюннге,
Къыйынлыкъла, тыйгъычла да кёргенбиз,

Дагъан бола бирибизге бирибиз,
Биз алагъа бой бермейин келгенбиз.

Хар къуру да алтын бирча турады,
Къонмайдыла не букъу, не кир анга.
Тюзлюгюбюз къыбылама джулдузду,
Бюгюлмейин, сёнгмей чыкъдыкъ биз тангнга.

Мындан ары биз озарыкъ джолланы
Тейри джарыкъ турсун хаман джарытыб.
Джазыу чархы тохтамайын бурулсун,
Къарнашлыкъны кертти кючюн танытыб.

* * *

Элни къачы уллу болгъанын,
Джыддан джылгъа сеземе мен бек,
Туугъан тийрем, ёсген орамым,
Сизге тартыб турады джюрек.

Тюшюмде да мен кёб кёреме,
Киштик къатымда хурудагъанча,
Хоншубузну къайыр самыры,
Меннге эркелене, безий тургъанча.

Бир-бирде уа джайгъы эртденде
Биченликледе айланама мен,

Чыкъ да джылтырай, гинасуу кибик,
Кюн да джангы кёрюнуб кёкден.

Не да киреме таныш къошлагъа,
Арбазда да къозула ойнай,
Эгечим ийнек саууб къобады,
Мен челегинден ичеме тоймай.

Кюндюз эсимде болгъаны ючюн,
Тюшюмде кёре болурма былай:
Кесим — шахарда, джаным а — элде,
Озуб барады заманым алай.

* * *

Бёлек заманны биз бир джол бла
Тикде, тюзде да бирге атладыкъ.
Бюгюн а кесибиз сезмей тургъанлай,
Джол айырылгъаннга келиб тохтадыкъ.

Былайгъа дери кёб сагъыш этдик,
Къозгъай, тинте озгъан кюнлени.
Арада тиклик болду эсе да,
Мен разыма, сен да кеч мени.

Меннге кёб этдинг кзууанчдан тигим,
Аны ючюн — бюсюреу, сау бол!
Энди былайга джетдик эсе уа,
Экибизни сакълайд эки джол.

Мурукку этме, сайла бирин сен,
Экинчи бла мен да атларма,
Ала кюшулган джерге джетсем а,
Сен келирни тохтаб сакъларма...

БЫРНАК КИШТИК

Нек тохтадың? Кюркма да кел катыма,
Башчыгынгы сылайым мен, сый бере.
Танылады, джюрек джылыу излейсе,
Мен да аны излегенме кёб кёре.

Алайды да, кел, кюйнума алайым,
Хы, алай эт, хурулда сен, чырт бёлмей.
Къайдам, къачан былай рахат джатарса,
Ким болса да урады деб, илгенмей.

Унутайыкъ джаннга джетген затланы,
Андан эсе кёб кёргенбиз игилик.
Джарамайды насыбсызбыз дерге да —
Насыб тюлмюд бу дунияга келмеклик?

Бырнак болуб, тегерекде айлана,
Сынагъанса джашауунда нени да.
Паркда олтурган адамладан сайладыңт..
Ышаннганынг кзууандырды мени да.

Тийреледен ким чиркитди? Не кесинг,
Хата этиб, уялыбмы кетгенсе?
Ийнан меннге, энтда ышыкъ табарса,
Джюрегингде ышанмакълыкъ бар эсе.

Джукълаадыңмы? Рахат джукъла илгенмей,
Мен да солуу алгъанлыкъга джукъ болмаз.
Джолоучума, энтда джолум узакъды,
Солур заман алай дженгил табылмаз.

* * *

Джашлыкъ адамны джазыды, дейле,
Джыры да джарыкъ чыгады аны,
Джашил талада, улакъча, тамам
Къаны кызыб, ойнайды саны.

Улу муратла, джарыкъ умутла
Къанат битдириб аулайла кёкню,
Айга, кюннге, Илкерге джетед,
Къайры барса да, сезмейле чекни.

Алай мийикден кьараса джерге,
Кёрюнеди джер, гюледен толуб.
Къайгы, инджиу, ёлом, кюркзуу да
Дуниядан кзуруб кетгенча болуб.

Джашлыкъ, джашлыкъ — адамны тангы,
Джангкъылычха да миндиресе сен.
Хаман да алай турлукъбуз, дейбиз,
Сора кыйын тиеди тюшген.

Ал суймекликден абынсакъ да биз,
Сен атлатаса, умутла бериб.
Джарыкъ айча суусурат кызла
Бизни сакълаб турганча кёрюб.

Алай болса да ал сезимибиз
Бизни бла къалады бирге.
Мени сартын, ахыр сезимни
Андан эсе салама ёрге.

Ол келеди, къалын тубанны
Аязчыкъ къагыб кьоратхан киби.
Узун кечени аягы тайыб,
Энтда огъурлу танг атхан киби...

Ол ишексизди, суусурат кызла
Тюберик тюлле, джолунда бара.
Суймеклик да джокъламазлыгын
Ангылайды бу джолдан сора.

Ма аны ючюн артыкъ багъалыд,
Тейри джарыкъча, кеч келген сезим.
Хаман сагъыныб турмагъанлыкъга,
Джашлыкъдан эсе кёб болуб тёзюм.

Адам ортадан атлагъанланы
Джылы келгенле болса да аты,
Джашауну терен билгенлерича,
Ала сую да билелле кьаты.

ДЖУКЪУСУЗ КЕЧЕ

Къалай да болсун, бюгече джукъу
Къайры эсе да кетгенди къачыб.
Къарангылыкъгъа къараб турама,
Тереземи кенгине ачыб.

Асыры дженгил тебед джюрегим,
Ашыкъгъанмы этеди тангнга?
Чакъырылмагъан къонакъла киби,
Сагъыш, къайгъымы келгенле анга?

Узакъ джоллача, джылланы хорлаб,
Ал суймеклигим джетген болурму?
Алгынча, джылыу, джарыкълыкъ излеб,
Ол босагъамдан ётген болурму?

Бу арт джыллада азмы кетдиле
Мени тенглерим, болмай юй-тукъум?!
Ол бушууладан тюшген джарала
Энтда ашланыб, кетдими джукъум?

Не араблада салах тартылгъан
Тауушну эшитиб, сагъайдым анга?
Не кёзюмеми кёрюндю мени
Бир гюнахсызла боялыб къаннга?

Джашау кюрешди, келир заманны
Къайгъысымыды, антсызды билген.
Мен алгын этген халатламылла,
Къайдам, джукъуму былай кенг сюрген?

Танг да джарый башлады энди,
Джукъ къалгъан болмаз келмей эсеме.
Таб, джерни саулай ауурлугъу да
Тюшгенча болуб турама юсюме...

Джумдурукъ бла джюрек тенгдиле,
Деген сёзлеге аккыллыма мен.
Алай гитче эсе, къалай сыйынад
Мынга дунияны сагъышы бирден?

КЕЧ АНГЫЛАДЫКЪ

Кюзгюледен джанлаб озама,
Мыдах этелле бир-бирде ала.
Эс бёлмесем да, озгъан хар кюнюм
Кетген кёреме, тамгъасын сала.

Заман сени да бек онгдургъанды,
Гокга хансны къырау ургъанча,
Меннге уа энтда сен кёрюнесе
Джашау джазынг кетмей тургъанча.

Сеннге тюберге бек ашыкъгъандан
Джукъусуз ийгенме кёб кечелени.
Энтда къарасам озгъан джолума,
Кюн таякъча кёреме сени.

Билеме, сен да ол джыллада
Кёб къарагъанса келир джолума.

Эшта, бюгюн да кёре болурса,
Суратчыгъымы алыб къолунга.

Джашау мени джашлыкъ кёзюуден
Узакъдан узакъ алыб барады.
Эсим а, таймай, ол заманланы,
Сени да хаман джокълаб турады.

Ушайма уллу къум тюзде баргъан
Джолоучугъа джай исси кюнде.
Къачан эсе да сусабы къаннган
Къара суучукъ къалгъанча эсинде.

Сезим абынса, дуниянг да мутхуз,
Саудан тутулуб къалгъан киби кюн.
Асыры кеч ангыладыкъ биз
Суймекликни татыуун, кюнчюн.

* * *

Энтда мени чакъырады узакъ джол,
Мийикликте чакъыргъанча, къушну кёк.
Ахсыннганынг билдиреди кёлюнгю,
Къатдырсанг да сен кесинги тамам бек.

Мыдах болуб къарарыкъса ызымдан,
Поезд кёзден ташайгынчы энтда сен.
Башха затха юрене да барабыз,
Кёрмегенме айырылыугъа юреннген.

Биз биргеде дженгил озгъан кюнле да
Саркъарыкъла, джылла кирик, кёрюнб.
Кечеле да кетерикле тынгысыз,
Аякъ таууш келсе, эсинг бёлюнб.

Эртден сайын сорлукъдула сабийле,
Къыш суукъда тансыкъ болгъанча джазгъа.
«Эшда, джолгъа чыкъгъан болур», — дериксе,
Терезеден кёз джетдире арбазгъа.

Заман оза баргъан сайын меннге да,
Тыбырымдан кетген къыйын тиеди.
Барынга да джан тамырым илиниб,
Мени джолгъа бек къыйналыб иеди.

Сизден кенге ёре тюбейме тангнга,
Мен сабийле ышаргъаннга ушатыб.

Тюз аланы кёзлерича, кёк таза,
Кечеде да къалалмайма терк джатыб.

Алгын туура былай къыйын тиймей эд,
Узакъ джары кетсем да кёб заманнга.
Ахлулары артыкъ да бек багъалы
Бола болур джылы келген адамгъа.

Не къууанчлы джол чыкъса да, учунуб,
Алгын кирик, атламайма мен анга.
Ийнаныргъа соймесем да, ушайма,
Бир къызгъаны тохтаб къалмай баргъаннга.

Къууанчны да, насыбны да табама,
Къайтыб келиб, босагъадан киргенлей.
Не арбазгъа сиз чыкъсагъыз аллыма,
Барынгы да джарыкъ бетден кёргенлей...

* * *

Къарангылыкъ шош джукъуда элге,
Кёкюрегин басыб, рахат джатады.
Ёхтем Къобан, толкъунларын келтириб,
Ууакъ ташлы джагъасына атады.

Толкъунлача, озадыла сагъышла
Джюрегими ичи бла ашыгъыш.
Бир джылыта, джайны кюню тийгенча,
Бир суута, джетген кирик тамам къыш.

Умут, къоркъуу ёшон уруш этгенден,
Ачдырмайын къойгъандыла кёзюмю.
Кече арада аулакълагъа чыкъгъанма,
Тауусулуб бошалгъанчад тёзюмю.

Къайдаса сен? Не этесе? Къалайса?
Ким биледи, тура эсенг да тойда.

Кёб джашла да, сеннге къараб, ахсына,
Сени кирик джан кёрмейин алайда.

Не уа башха джашны сайлаб нёгерге,
Андан иги джокъча джерни юсюнде...
Огъай, суратыма къараб джатханса,
Мени кёре тураса сен тюшюнде.

Джюз тюрлю зат келгенди да эсима,
Сагъышланы тенгизинде джюзеке.
Соймеклигим джагъалагъа сыйынмай,
Кёлтюрлюб баргъанын да сеземе.

Ай джарыкъда суратынга къарайма,
Бир суюмлю ышарады меннге ол.
Къара суучукъ тауну тешиб чыкъгъанча,
Ишексизме, соймеклигим табар джол.

ТИШИРЫУЛАГЪА

Къыш суукълаада джылыу излесек,
Биз ушатабыз джазгъа,
Джай исиледе тенглешдиребиз
Сизни салкъын аязгъа.
Гокка ханслача, ариулукъ салыб
Сейирлик джерибизге,
Иги муратла, иги умутла
Туудура кёлюбюзде.

Джолубузгъа тийдириб джарыкъ кюн,
Бизге къанат бересиз, тиширыула.
Бизден бек сие билгенигиз ючюн
Сизни артыкъ сиебиз, тиширыула.

Кёгюрчюн кирик, сакълайсыз одан
Сиз джерни юсюн хаман,
Кёгюбюз чууакъ, рахат джашайбыз,
Джарыкъды бизни заман.

Джолубуз кенгди, бир билек болуб,
Таймай алгъа барабыз.
Къууанч кюнде да, джарсыу кюнде да
Биз халал тенг болабыз.

Джолубузгъа тийдириб джарыкъ кюн,
Бизге къанат бересиз, тиширыула.
Бизден бек сюе билгенигиз ючюн
Сизни артыкъ сюебиз, тиширыула.

Хар насыбны да тамалы болгъан
Сиз огъурлу анасыз.

Сабийлерибиз джарыкъ ышара,
Юйге къууат саласыз.
Нюр сыфатыгъыз булут кюнде да
Бизге джарыкъ береди,
Сюймеклигиз кюч бериб, таймай,
Таукел алгъа элтеди.

Джолубузгъа тийдириб джарыкъ кюн,
Бизге къанат бересиз, тиширыула.
Бизден бек сюе билгенигиз ючюн
Сизни артыкъ сюебиз, тиширыула.

ЭНТДА САКЪЛАРМА

Узакъда болсам да, джууукъда болсам да,
Мен сени эсимде сакъладым.
Кирити асыры бекми болду, къайдам,
Джюрегинге ачхыч табмадым.

Дунияны насыбы, къууанчы сенсе деб,
Мен сеннге табыныб, баш урдум.
Башхалагъа эсим бѐлюнмей, ариуум,
Къайтмазлыкъ джашлыкъны ашырдым.

Джуддузну тутаргъа узалгъан сабийча,
Умутха хорлатыб кесими,
Энди уа болумну тюзюн билгенимде,
Джыялмай турама эсими.

Асыры кѐб тыйгъыч тюбейди, дейдиле,
Бек сюйюб, таралыб тургъаннга.

Мен умут этеме, энтда кюн тиер деб,
Бюгюн тюшгенликге тубаннга.

Мен кесим къайда болсам да, ариуум,
Джюрек хаман сеннге байланыб.
Кѐлеккенг киби, чырт айыралмайын,
Турады биргенге айланыб...

Сюймеклик деб, айтыб турмазelle,
Бу болур джашауну тамалы.
Хар сюйген адам сюйгенин табарча,
Къалай джокъду муну амалы?

Энтда сакъларыкъма... Сени унутуб,
Башхагъа мен атлам эталмам.
Адам айгъа, кюннге джетген кѐзюледе,
Джерде сеннге къалай джеталмам?

АРАБЫЗ УЗАКЪДЫ

Сизни джерден кеч кетиучю къыш энтда
Чырдылагъа буз мынчакъла такъгъанды.
Бизни джуртха огъурлу джаз джетгенд да,
Тегерегим саулай джашил чакъгъанды.
Тюбегенек былай кѐзюуде,
Талай джылны алгъа эди ол.
Эсимдеди, сен джерге къараб,
Уллу джунчуб, узатханенг къол.

Джангкъоз къардан чыгъалмайын тургъанча,
Сюймеклигинг кюн тюбюнде джылынмай.
Джазда Къобан, суудан толуб, акъгъанча,
Меңде сезим джюрегиме сыйынмай,

Ашырама кюнлерими мен,
Сагъына багъалы атынгы.
Кесим сенден узакъ болсам да,
Джюрегим сакълайды къатынгы.

Кѐб турмайын джаз келликди сизге да,
Сезиминг кѐзгъарыкъды, базама.
Чыдамайын джазгъа, джайгъа, кюзге да,
Тансыкъ болуб, сеннге джыра джазама.
Кѐз аллымдан кетмей турады,
Гокка хансча, ариу сыфатынг.
Джашауумда нѐгерлик эте,
Биргеме джюрюйдю сени атынг...

АЙБАЗЛАНЫ ХАСАН (1939–1991)

Айбазланы Юнусню джашы Хасан 1939 джыл Джэгетей Аягы районну Гюрюлдеуюк элинде туугъанды. Сабий джыллари Орта Азияда ётгендиле. Баш билим Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда алгъанды. Урунуу джолун комсомолда башлаб, Айбаз улу профсоюз, совет органлада джууаблы къуллукълада ишлеб тургъанды.

Айбаз улу назмуларын къарачай-малкъар эмда орус тилледе джазгъанды. Баш темалары — туугъан джерине, аны адамларына, джашаугъа суюмеклик.

Энчи китабы:

Шош ауаз. Назмула. Черкесск, 1992.

Джыйым китаблада:

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Телешко С., Турклиев А. Предисловие к книге. // Шош ауаз. Черкесск, 1992.

Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

ДЖЮРЕКНИ АУАЗЫ

Кесине тартыб кёллендиреди
Таурухлукъ джуртну къууаты;
Доммай акъсакъл ата сыфатлы,
Архыз — ананы сураты.
Мында джай, къыш да бирге туралла —
Майна тамаша оюула:
Ала кюйюзча, гюллю джайлыкълла,
Ёмюрден къалгъан бугъойла.
Тёбедеойнарла керпесленелле,
Гёлеу отлаугъа басыныб,

Сюрюючю бла тепсей башлагъанд
Хыджы таягъы джасаныб.
Туугъан ёзеним — нюрлю бешигим,
Джашил кырдыкъдан тёшегим,
Булут джууургъан юсюмю джабад,
Кёксюл хауадан кёлегим.
Сослан ташларым зем-зем сууларым
Мени тинимди, къанымды.
Ачыкъ джюрекли къарачай халкъым
Джарыкъ тангымды, джанымды.

ДЖАЗГЪЫ СЕЗИМЛЕ

Ай, кюн тюбюнде сейир ышанла
Терен оюмну къозгъайла.
Исси джюрекде ашхы нюзюрлю
Джазгъы сезимле къайнайла.
Кёзню джашната, бёгеклик берген
Юйюр багъана атады.
Мугур этмейин, кёлню джарытхан
Бала къаласы анады.
Саулукълу этиб, чырайны салгъан
Кюлю къайнагъан айранды.

Сериуюн отча, къанны кыздыргъан
Боркъудаб чыкългъан гарады.
Къушлу таулада талпыу учунад,
Тала билмеген къанатча.
Джаш-къыз сюек да ёрге тартады,
Кёкге узалгъан наратча.
Хурметли джуртну бетин чыгъара,
Ариу халили болайыкъ.
Бир-бирибизге халал болуша,
Джашауну чархын бурайыкъ.

ТОЛГЪАНАЙ

Къызыл наныкълы Гондарай ёзен
Дуния джандетни арасыд,
Къач къучакъда орналгъан ёзен
Ашхы муратны къаласыд.

Былайда тургъан сюйюмлю къызгъа
«Толгъанай» аты джарашад,
Таулары нюрюн джыйыб алгъанча,
Сыфаты кёзню къаматад.

Табаннга джете тум-къара чачы,
Алтын кямары белинде,
Андан тамаша — узун кирпичке,
Кёлекке бола бетине.

Айгъа ушайды акъ ууртлары,
Кюлгени — кюнню таягъы.
Булбулну джыры — джарыкъ къарамы,
Нюр кёзлеу — эки джаягъы.

Таулу тиширыу насыбны табад
Сюймеклик бла ишлеуде,
Сууда дууадакъ джюзгенча, сейирд
Аякъ алышы тепсеуде.

Ариу Толгъанай — мени къууанчым,
Джюрек тебиуюм, талпыуум.
Тохтамаз анга махтау бериуюм,
Тохтаб къалгъынчы тылпыуум.

БИДЖИЛАНЫ ИДРИС (1939—1996)

Биджиланы Юнюсю джашы Идрис 1939 джыл Терезе эде туугъанды. Сабийлигин кѣчгюнчюлюк сыйыргъан тѣлюден болгъан поэт, баш билим Къарачай-Черкес устазлыкъ институтда алгъанды.

Къарачай-малкъар поэзияны сюйгенлеге ол юч назму китаб къююб кетгенди. Джашау не тюрлю сынаса да, адамлыкъ шартладан таймау кимни да адамлыкъ борчуду, дейди поэт бютеу чыгъармалары бла.

Энчи китаблары:

Атлам. Назмула. Черкесск, 1977.

Таулада атлы. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1982.

Къан бла сют. Назмула бла поэма. Черкесск, 1989.

Джыйым китаблада:

Къанатла. Черкесск, 1971

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

ДЖАШАУУМУ АУУШУ

Мен не ючюн
Туугъанма бу джер юсюне,
Таукел атлаб,
Муратыма джетмесем,
«Адам» деген
Сыйлы атха кюйсюне,
Джашауумда бир игилик этмесем?

Талпымайма
Мийик таугъа ёрлерге,
Кёргюзтюрге излеб
Халкъгъа кесими,

Ёч болсам да
Къыйын джолда терлерге,
Мийикликге учундуруб эсими.

Чакъырады джашаууму ауушу,
Къулагъыма келтире
Бу тауушун:
«Элттен джюгюнг
Ауур болса къолунгда,
Аякъ ызынг
Терен къалыр джолунгда!»

АХЫР ДЖОЛ

Ахыр джолум — эки кычырым,
Арбагъыздан тебресем чыгъыб.
«Кимге къююб бараса бизни?!» —
Деб чыгъармы сабий кычырыкъ?

Сал агъачда барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Мен ишлеген джерде наратла,
Сизге джетсем, кесек туракълаб,

Оздурурламы къатыгъыздан? —
Кёб чёкгенме салкыныгъызда.

Имбашлада барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Кёпюр къулагъына джетерге,
Сизге да къол булгъай кетерме.
Солдат эсертмени шош сакълай,
Суу бойнунда ёсген бусакъла!

Имбашлада барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Элими экиге юлеше,
Ётдюре башласа кёпюрюнг,
Кетиб баргъан къобан энишге
Къарарма, башымы кёлтюрюб.

Имбашлада барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Барлыкъ джолум — эки къычырым...
Арбаз къыйырларына чыгыб,
Ашырыламы мыдах кёзле
Ташайыб кеттинчи мен кёзден?

Имбашлада барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Тенгизни толкъунундан, уртлаб
Кёкге тизилиучю булутла
Къонарламы сал агъачыма,
Кюн таякъны менден къачыра?

Имбашлада барсанг, чайкъала,
Дунияда къалай кёб зат къалад!

Эчилени къарты, джашы да
Келирлеми мени ашыра?
Акъ Минги Тауну да этеги,
Тас этдим, дерми, бир джетегин?

Сал агъачда барсанг, чайкъала
Дунияда къалай кёб зат къалад.
Сал агъачдан алса уа тала,
Сал агъач да дунияда къалад.

САУ КЪАЛ, ДЖУЛДУЗЛУ КЁК, СЕН ДА

Сау къалыгъыз, тири атлаб,
Мен джорюучю орамла.
Тюбеселе, аз туракълаб,
Ышарыгучу адамла.

Сау къалыгъыз, таула, тюзле,
Кёкню узакъ къарамы,
Мен суююучю джазла, кюзле,
Къышны дюрген бораны.

Джууукъ, тенг да, сау къалыгъыз,
Разы болама сизге.
Кюнню ийнакълай, къыйналыб,
Мен тюшсем эсигизге.

Джюрегим суююб джокълаучу,
Сау къал, тенгиз джагъасы.
Джаным болур энди даучу,
Сени танымай къалсам.

Сау къалыгъыз, ёттюр къушла,
Кёкlege къууат салгъан,
Ёзенле, къарлы ауушла,
Къобан джашауун алгъан.

Эсен къалсын кешененг да,
Джуртну Къызыл Майданы.
Джылы сезим юлешгенди
Хар ташынга табаным.

Сау къалыгъыз, келлик кюнле,
Джуртну келлик заманы.
Джангы ёмюрню ойнай-кюле
Джашарыкъ хар адамы.

Сау къал, джуддузлу кёк, сен да,
Ётдюм джол узунуму.
Сен кесими тас этсенг да,
Тас этме джуддузуму.

СЁЗ БЕРЕМЕ

Анам, эски къобузунгу
Бир сокъ, алыб мен келейим:
Джашлыгъында ауазынгы
Эштмегенме, бир билейим.

Джарыкъ тилли макъамланы,
Тартынма да, келмеге къой,
Бу аламат къууанч тангны
Бир джарытсын къарачай той.

Узат кьолну тиеклеге,
Джюреклены кьанатландыр,
Тенглерими арасында
Кьууанч джолгъа бир атландыр.

Сени джарыкъ кьарамынгы
Мен алырма джол нёгерге.
Тууб ёсген кьралымы
Тюшюрмезме сыйын джерге.

Тюрсюнюнго, кёзлеринги
Бердинг меннге сен кьан бла,

Айталмагъан сёзлеринги
Билдир энди макъам бла.

Ауазлары хар тиекни
Джюрегими солутурла.
Кюч берирле меннге чекде,
Джити кьараб, сакъ турургъа.

Анам, сау кьал! Сёз береме
Письмо джазгъанлай турургъа.
Аскерчини сыйлы борчун
Бет джарыкълы толтурургъа.

САГЪЫШ

Джашау джолум къаягъамы тирелгенд,
Миннген атым замансызлы терлегенд?
Джюрюш кьошмайд, таугъа, тюзге бурсам да,
Къамчи бла узалгъанлай турсам да.

Къарт да, джаш да болмагъан мен бир адам,
Эки чекни ортасына джетибме.
Джашаудан а алмагъанма толу дам,
Кесими уа анга борчлу этибме.

Борчлума мен кудретли Къадаргъа
Джер юсюне бир кюн туугъаным ючюн.
Къарагъаным ючюн джангургъа, кьаргъа,
Кюнню, Айны кёрюб тургъаным ючюн.

Бир магъанам джокъ эсе уа джашаугъа,
Солугъаным чакълы эркин хауаны,

Санарыкъма кесиме аны даугъа,
Джашау борчха бермей эсе да аны.

Бир адамны джылыталлыкъ тюл эсем,
Джолда кетиб бара, меннге тюбесе.
Джокъ эсе джан бюгюн меннге кюйсюннген,
Къорат мени, Къадар, джерни юсюнден!

Джокъ эсе уа кьууанч, джарсыу да менде,
Къатылыб кюрешме: сана ёлгеннге!
Ары дери ашыкъма сен алыргъа,
Джетер джерим тюл эсе да баш мийик,
Излемейме джарты джолда къалыргъа,
Арбадан тёнгереб тюшген таш кирик.

ОТ

Къайгъыда ётсе да кюнюм,
Башны, санны да арытыб,
Ингирде джюрек джилтиним
Сени кеченги джылытыр.

Этеме джилтинни аманат,
Къойма сен аны, джукълатыб,

Берирме сеннге мен кьанат,
Турсанг, джюрекни джылытыб.

Ёчдю джукъланыб къалыргъа,
Отха сагъайыб турмасанг...
Болмазса джылыу алыргъа,
Кюннге аллынгы бурмасанг.

КЪЫШХЫ ЧЕГЕТ

Чегетни бийлеб къышхы суукъла,
Тереклерин да бузлатыбдыла.
Аю кьоллача, нызы бутакъла
Къар джуммакъланы узатыбдыла.

Тёншюб тургъан терек сюрюнюн,
Кишенлегенди кьар инчиклерин.
Кёк да, шош бура джелни кёрюгюн,
Аз-аз агъызад буз чирчиклерин.

Къарны тюбюнде кёкен терекле
Сюеледиле, буз аккалча...
Сынаб къарасанг төгереке,
Бютёу да чегет мермер къалачад.

...Джаш кюнлеримде мен, джыакъы кюте,
Кёб айлансам да тауда ат бла,
Къышхы чегетни келечи эте,
Бюгюн танышдым тибигъат бла.

КЮН

Бир-бирде ангыбыз, орнундан тайыб,
Кюннге да излейбиз салыргъа айыб.
Ингирде аз этсе джылыуну санын,
Унутабыз кюндюз ол джылытханын.

Унутабыз, нюрю бла тогъайлаб,
Кюн тургъанын джерни, кёкню да байлаб,
Джашай эсек да, биз джерге байланыб,
Табыныб турайыкъ, кюннге айланыб.

СЕРНЕК БЮРТЮК

Бир сернек бюртюк, къыйналмай,
Тыбыргъа шынкъарт алдырад.
Бири уа толу джаналмай,
Тютюнню ызын къалдырад.

Хар джюрекни да джилтини
Сернек бюртюкге ушайды:
Бир джюрек турса джилтинлеб,
Бири тютюнлеб джашайды.

МЕНСИЗ ДА ЧАКЪСЫНЛА ТЕРЕКЛЕ

Тюш кёрдюм да, юйюм оюлуб,
Сагъышландым аман ышаннга...
«Джашамайды, — деди оюмум, —
Ёлеме деб, къоркъутуб джашагъан».

Болургъа да боллукъду унку.
Кесими оюлса да «уям»,
Джетиб джерден кетер заманы:
Сакълансын оюлмай кенг дуня,
Сакълансын къабыры анамы.

Неди мени энчи джашауум?
Бард адам улугъа да къоркъуу:
Джашау терек тюбюнден аууб,

Менсиз да чакъсынла терекле,
Джашау барды, дей, төгереке...

АДАМ

Адам болмагъан джерде туралмайма,
Джюрегим кёлеккемденми илгенед?
Кесим кесими къууандыралмайма,
Меннге къууанч адамла бла келед.

Насыб да буруред анга джелкесин,
Къууанч да къачаред андан, илгениб.

Адам джашаб турса да джангыз кеси,
Унутургъа да болуред кюлгенин,

Джюрек джюрекни джарсыуун билмесе,
Адам адамгъа джаймаса къулачын,
Биз бир-бирибизге къараб кюлмесек,
Джашау да къайдан аллыкъды къууанчын?...

СЫН ТАШДА ДЖАЗЫУ

Ёмюрлюкге чек сакъларгъа
Кетди джашым, де да
Сакъла, анам,

Сакълаучунгча,
Кечеде, кюнде да,

Джыйырма джыл
Джашар ючюн
Нек туудунг да, деме.
Сен сау болуб,
Ёллюк тюлме,
Сени биргенгдеме.

Джокъду амал,
Джашагъанны
Джашауу юзюлмей.
Джарсыуунгу
Хорласын ангы,
Замансыз бюгюлме.

Сакъла да тур,
Къайтмазымы
Кесингден джашыр да.
Хар эки джылдан
Бир кере
Аскерге ашыр да.

Келлигимден
Тюнголсенг да,
Кюрешеме джарсыб да:
Джерде бир кюн
Джюрюген да
Бек улуу насыбды.

Адам кёб-аз джашаса да,
Джашагъандан къанмайд,
Мен да кеси
Джазыуума
Кесим
Джолукъгъанма.

Ёмюрлюкге
Чек сакъларгъа
Кетди джашым, де да
Сакъла, анам,
Сакъла, анам,
Кечеде, кюнде да...

НЮЗЮР

«Айт, кёбден беричин
Нек чыкъмайд ауазынг?» —
Деб соруу бердиле тенглерим.
Джукъ билмей тургъанлай,
Джукъумдан аязыб,
Уянганча болдум илгениб.

Билмейме, таб, кесим
Мен от, кюл эсем да..
Кетселе да джашлыкъ джылларым,
Къолайлы ауазлы
Джырчы тюл эсем да,
Келгенлей турады джырларым.

Бир тизгин тууса да
Бир кюннге кёлюмде,
Джюрегим бай, чомарт болады,
Джылыуу джайылады
Кёкюрегимде,
Кюнлюк муратым да толады.

Эштилиб турмаса да атым,
Бир кёзлеу суучукъча,
Магъанам болалса,
Толлукъ эди джашау муратым.

АШХЫ ДЖОЛГЪА

Джарсыууму, къууанчымы да
Элтсенг да сен бирге-бирге,
Эркинлигим джокъду мени
Бюгюн сеннге кетме дерге.

Джашауунгда адاملаны
Тюберсе кёб тюрюсюне:
Сынарса сен аманланы,
Джолугъурса игисине.

Ким биледи джазыуну ишин,
Муратынгы бералырмы?
Ёмюрюнге сени киши,
Мен билгенча, билелирми?..

Неди амал? Ашхы джолгъа,
Джетдирейик къолну къолгъа..

КЪОБАНЛАНЫ АХМАТ (1939—1991)

Къобанланы Ибрагимни джашы Ахмат 1939 джыл Джагъа эде туугъанды. Ол Алма-Атада физкультура институтда окъутгъанды эмда Москвада Горький атлы Литература институтну бошагъанды. Андан къайытхандан сора Къарачай-Черкес республикан китаб басманы редактору болуб тургъанды.

Къобан улу Ахматны биринчи назму китабы 1965 джыл чыкыгъанды. Ол суратлау адабиятны кёб жанрында ишлегенди. Артыкъсыз да бек фахмусуну теренлигин толусу бла кысха назмулада эмда кысха хапарлада кёргозгенди.

«Дружба народов», «Донбасс», «Звезда», «Неман», «Ставрополье» деген журналлада басмаланган чыгъармалары къарачай поэзия бла кёблени шагърей этгенди. Поэтни назмулары РСФСР-ни халкъларыны джаш поэзиясыны антологиясына да киргенди.

Къобан улу В. Шекспирни «Отелло» трагедиясын, А. Навоини «Лейла и Меджнун» поэмасын, Ж. Мольерни «Тартюф» деген комедиясын ана тилге кёчюргенди.

Энчи китаблары:

Джюрекден джюрекге. Назмула. Черкесск, 1965.

Тюбешиу. Назмула. Черкесск, 1970.

Кюн таякъла. Повесть. Черкесск, 1972.

Азрет будет жить. Повесть. М., Современник, 1976.

Оюула. Сегизтизгинле. Черкесск, 1980.

Сыналгъан джылла. Повесть. Черкесск, 1986.

Кюзю. Кысха ушакъла. Черкесск, 1989.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Какушланы Х. Фахмуну ёлчелеген бетле. // «Ленинни байрагъы», 13. 01.1976.

Къагъыйланы Н. Къуш учханча уясындан... // Оюула. Ал сёз. Черкесск, 1980.

Хубийланы О. Джюрек бичген оюула. // Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

Байрамукъланы Х. Керти джолда. // Гюрбеджи. Черкесск, 1987.

Байрамукъланы Н. «Сакъ бол, дейсе...» Асыллыкъ. // Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

* * *

Джазаргъа сюйгенни
Барына бирден
Бойсунуб бармайды,
Билеме, назму.

Джашаутгъа джарый,
Джарсый да билген
Чомарт кёллюге
Илешед фахму.

* * *

Къалай асыуд
Хар адамда джюреке,
Сабий сезим
Бизни терк-терк джокъласа.

Къанатлыла
Къоналмагъан чегетте
Ушайды юй,
Сабий таууш тохтаса.

* * *

Бу гитчеди,
Ол улуд деб, къарамай,
Этгенме мен
Адамла бла кёб ушакъ...

Ёмюрюмде
Эшитмейин барама
Ана сёзден
Джылы эмда джумушакъ.

* * *

Хар кимде да
Сёлеширге барды тил,
Эркинсе сен:
Сюйсенг, джырла, сюйсенг, кюл.

Алай а аны
Къымылдатхан аууз тюл,
Акъылынгды —
Аны сыйын кёре бил!

* * *

Джашлыгъымы
Зыраф этмей оюннга,
Оюмладан
Къурадым мен оюула,

Разы эдим
Хар адамны кёлюнде
Туудурсала
Ала джангы оюмла.

* * *

Ишлесед —
Улуд муну фахмусу, —
Деб, сидеб да
Сирелебиз, истемей...

Мени айтырым
Буду анга ахырсы:
Керти фахму
Тёзаллыкъ тюлд, ишлемей!

* * *

Хар къуру да
Къайгырайыкъ джашаутъа.
Керек болса,
Баш урайыкъ ийилиб.

Бир игилик
Этдинг эсенг сен анга,
Ол да санга
Теджер минг къат игилик.

* * *

Сакъ болайыкъ
Тилибизге сёлешсек, —
Хар дауур да
Къалад андан башланыб.

Дуниягъа
Саллыкъды ол кёк ёртен,
Кеси аллына
Къалыб кетсе бошланыб.

* * *

Дунияда
Джокъду тилден джумушакъ, —
Баласына
Белляу айтса анасы.

Дунияда
Джокъду андан къаты зат, —
Анасына
Джууаб этсе баласы.

* * *

Ана тилинг
Ана сюте джууукъду,
Къан бла сингиб,
Къуюлады ангынга.

Къан ургъанча,
Ол да уруб турлукъду,
Сабийликден
Сингдиралсанг къанынга.

* * *

Иги адамны ауузунда
Болса тил,
Керек этмез
Ауругъаннга дарманны.

Уу джыланны
Ургъанындан башха тюл,
Аузуна къуллукъ этсе
Аманны.

* * *

Хар къайда да
Къабыр да бар, эл да бар.
Арада уа
Джокъду темир къабыргъа...

О, Аллахым!
Табылмазмы бир мадар
Эл бла бирге
Ёсmez ючюн къабырла?..

* * *

Гюллени биз
Сыйын сакълай билебиз, —
Къалай сейир
Джасайдыла таланы!..

Ала бла
Бешикни да бёлейбиз,
Къабыргъа да
Салабыз биз аланы.

* * *

Адам бла
Аджал деген — бу затла —
Бир-бирине
Къандан къаннга джаудула.

Джашау ючюн
Кюреш ачыб тургъанла
Ёлмейдиле, —
Ёмюрлюкге саудула!

* * *

Инсан джокъду
Дунияда ёлмезлик,
Тилегим бард
Бютеу халкъны атындан:

Керек тюлдю
Бизге джашау ёмюрлюк,
Ёлген кюнде,
Ёлейик биз къартлыкъдан.

* * *

Джууукъ адам
Ауушханын кёрдюм да,
Мен тюшюмде
Къыйынлашыб ууалдым...

Сора уяныб,
Сау болгъанын билдим да,
Ол джангыдан
Туугъан кирик, къууандым.

* * *

Тойну аллын,
Джелмаузча, тыйганды
Алыб кетиб,
Аджал сени нанынгы.

Къара чепкен
Къучагъына джыйганды,
Ана сютча,
Таппа-таза санынгы.

* * *

Джер адамдан
Къызгъанмайды несин да.
Биз да анга
Сый беребиз, бёрк ала.

Башханы къой,
Итни чабыб кёрсек да,
Джакълыкъ излеб,
Узалабыз терк анга.

* * *

Джер бла бизни
Арабызны бегитиб,
Эт джууукълукъ
Къошадыла терекле.

Джерни дамын
Санларында эритиб,
Узаталла
Бизге дамы кёгетле.

* * *

Сау заманда
Асырайды джер бизни.
Ана сютюн,
Кёкюрегин эмдириб.

Ёлгенде да
Унутмайды ол бизни, —
Бешигиз
Болуб къалад ёмюрлюк.

* * *

Джашауумда
Кёб урсам да санымы,
Кетиб бара,
Атлаялмай джолда сакъ,

Бир кере да
Ачитмады джанымы, —
Джерни къойну,
Ана кёлча, джумушакъ.

* * *

О, сыйлы джер!
Ауурдукъбуз юсюнге, —
Къойнундагъы
Хар байлыкъгъа иебиз.

Кеч, бир-бирде
Сени сакълар ючюннге,
Сени таба
Тоб атыб да иебиз...

* * *

«Сабыр тюрю
Сары алтын», — билебиз, —
Келтирейик
Энтда мисал биз анга:

Сют къайнаса,
Кёмюк этиб кёребиз,
Суууса уа —
Къаймакъ атад башына...

* * *

Къыйын кюнде,
Тутмай аны къарасын,
Эс джыяйыкъ,
Джашау бизге дагъанды.

Не бек улуу
Джарсыуну да джарасын,
Заман кеси
Дарман табыб багъады.

* * *

Акъяллыды
Эттен адам шокну,
Окъ кеси уа —
Сылхырбашды, сезимсиз...

Басымлы адам
Тыйыб турлукъду окъну.
Ёрге-энишге
Атарыкъды джелымсиз.

* * *

Джюрегибиз
Саныбызгъа чекчиди, —
Кече-кюн да
Бардырады къулулгун.

Тилибизни
Сууукъ ууу джетгинчи,
Билеме ол
Чекде къагъыб турлугун.

* * *

«Джай келгенлей,
Уянама мен да терк,
Ма, сенича,
Джасанама чыммакъ-акъ,

Къуу болама,
Къол тиймейин сора нек?» —
Деб тарыкъгъанд
Гокка хансха чыгъанакъ.

* * *

Терек болгъан
Бары мутхузд къышхыда,
Джайгъыда уа
Джарыкъ тюрсюн алалла:

Бир къауумла
Чыммакъ джаулукъ къысханда,
Экинчиле —
Джашил отда джаналла.

* * *

Аллай бирни
Сау-саламат джашады, —
Деб махтайбыз,
Биреу джюзге ёрлесе.

Ашхы эди
Адамланы джыл саны
Джылы бла тюл,
Иши бла тергелсе.

* * *

Учузлукъгъа,
Сыйсызлыкъгъа алланма,
Тюзлюк кибик,
Кирсиз болсун ёзенинг.

Кукалыкъгъа,
Субайлыкъгъа алданма,
Осиятча,
Керти болсун сёзлеринг.

* * *

Чархыбызгъа
Хар джерибиз керекди,
Артыкъсыз да
Сакъ болайыкъ джюреке.

Халкъыбызгъа
Хар адам да билекди,
Артыкъсыз да
Керекдиге игиле.

* * *

Сабырлыкъ бла
Сакъла болумну артын,
Джашау бла
Джарашдыр сен хатынгы,

Бир кесекчик
Тёзюм табар амалтын,
Дамсызлыкъгъа
Баям этме атынгы...

* * *

Не къадар да
Керекди сый берирге, —
Сюймекликди
Джашаугъа от тамызган.

Алай а андан
Керек тюддю эрирге, —
Хар кимге да
Юлюш джетсин намысдан.

* * *

Эр кишини
Эрге ушасын хар неси,
Ёхтем хали
Къайнаб турсун къанында.

Болду эсе
Тобукъланнган тёреси,
Тобукълансын
Туугъан джерни аллында.

* * *

Ау тюбюнде,
Келинлеча, къубулуб
Къаладыла
Кюндюзгю кюн джуддузла.

Ингирде уа
Тепсейдиге бурулуб,
Къара да тур:
Башха болмай — хур къызла.

* * *

Кёб адамны
Джашаууна къарадым, —
Бир зат мени
Джюрегими ашайды:

Сезимлерин
Джелге чачхан хар адам
Суу джагъада
Къуу терекге ушайды.

* * *

Джукъланыр деб,
Къоркъма бир да джашауунг, —
Халкъыбызгъа
Сюймеклигинг къайнайды...

Джангкъылычны
Къысха эсе да джашнауу,
Джер бла кёкню
Бир-бирине байлайды.

* * *

Тауушлада
Сылджырайды аны эси,
Бармакъларын
Тиекледе джортдурад.

Къарау сокъур
Болгъанлыкъгъа, ол кеси
Фахмусу бла
Дунияны джарытад.

* * *

Бююнлюкде
Джашау чархын буралла
Тюненеги
Бешикдеги джашчыкъла.

Джюрекледен
Кёб алгъышла тууалла:
«Джашасынла
Ёмюрлени джашлыкъда!»

* * *

Сабийликден
Сакъланады кёлюмде,
Ма бююн а
Джюрегимде джашайды, —

Къарт адамы
Болмагъан юй тёрюнде
От болмагъан
От ауузгъа ушайды.

* * *

Тюрсюнлени
Тюбейд хар не тюрлюсю,
Магъана уа
Алада кёб сырлыды;

Къаппа-къара
Болад джерни тюрсюню,
Битими уа, —
Таза алтынча, сарыды.

* * *

Джар оюлуб
Келген кирик, толкъунла
Джагъа таба
Атадыла башларын.

Рахатланыб,
Ызларына къайталла,
Ба этгенлей,
Джер-ананы ташларын.

* * *

Сууда болгъан
Къаруу улуду бютюн, —
Кюреш да сен,
Аны хорлар тенг изле.

Ненча кеме
Ичин джырад кече, кюн,
Джангыз бири
Ыз къоялмайды тенгизде.

* * *

Табиғатны
Тюрсюнжоне къарасанг,
Бек сейирди
Бояулары ма аны:

Кёк, атача,
Джарыкъ бетден къараса,
Джер-ананы
Джумушайды бет джаны.

* * *

Тенгиз джутада
Кемелени ичине,
Шахарланы,
Элени да алады.

Ургъанда уа
Кесин къая ёшюннге,
Миялача,
Умур-чумур болады.

* * *

Кече — кюн деб,
Къулагъынга алмайса,
Кюрешесе
Назмулагъа къадалыб:

Кюндюзгюле
Чыммакъ джашнаб бармайла,
Кечегиле
Къалмайдыла къаралыб...

* * *

Кюрешеме
Урлукъ излеб сёзледен,
Ол битимли
Топуракъгъа тюшерми?

Толурму экен
Мурат, кесим излеген, —
Халкъ кюсерча,
Дамлы кёгет бишерми?..

* * *

Джыр тизгинле!
Къанатлыгъа ушайсыз, —
Джаугъа, джауча,
Шохха, шохча, болугъуз.

Игилеге,
Кёгюрчюнча, учарсыз,
Аманлагъа —
Къаргъа болуб кюнугъуз.

* * *

Джылтырагъан
Сёзле излеб, аллымы
Ай бла кюннге
Буруб, узакъ кечиндим...

Кеси ёмюрю
Тотланмазлыкъ алтынны
Джер тюбюнде
Сакъланнганын кеч билдим.

* * *

Ташча къатыб
Къалмадыла атала,
Тюшгенликге
Кёб къыйынлыкъ сынаргъа.

Джаугъа кършчы
Окъ-тоб болуб атыла,
Унутмалла
Сабий башын сылыргъа.

* * *

Отубузну
Буруб къояргъа кюлге
Чабды да джау,
Кеси къалды бууулуб...

Чёплеу башла
Бурулгъан киби кюннге,
Сау дуния
Къалды бизге бурулуб.

* * *

Джер бла кёкден
Зауукълукъну алмагъан
Тили джокъду, —
Тёгерекни суй, джакъла.

Табигъат бла
Байламлыгъы болмагъан
Ушаб къалад
Суусуз джерде чабакъгъа.

* * *

Бирер чёб баш
Бирер Терек болгъанда,
Кёрдюм сени
Акъ арбазны тёрюнде,

Эрлай эриб,
Бузлауукъ къар аллымда
Тёгерегим
Акъ чакъгъанча кёрюндю.

* * *

Отдан эсе
Кёб кючлюдю суймеклик, —
Терк огъуна сезер
Къолун узатхан.

От джууукъдан
Тебрей эсе кюйдюрюб,
Суймеклик —
Кюйдюреди узакъдан.

* * *

Бир къауумла
Кёз алмайла кёзюнгден,
Бирсиле уа —
Джараталла санынгы...

Барындан да
Меннге ариу кёрюнгген
Кирсизлигид,
Тазалыгъыд къанынгы.

* * *

Бузлаб къалма,
Бузлу къарам эслесенг,
Аллай ышан
Адамлыкъдан кериди.

Джылы къара,
Бираз эсли бол да сен,
Джылы къолда
Буз суюмек да эрийди.

* * *

Дунияда
Кёбдю адамны юлюшю, —
Хар нени да
Боллукъду ол онгларгъа.

Аны ючюн
Керекди ол, кюрешиб,
Эм ал бурун
Кеси кесин хорларгъа.

* * *

Кетсин мени
Санларымдан кюч-къарыу, —
Неди амал,
Къыйналсам да тѣзерме...

Тас болса уа
Шохха, тенгнге ышаныу,
Джашауумдан
Умутуму юзерме.

* * *

Кѣз къакъмайын
Къарайма мен эртденли,
Къалай сейирд
Тыш къарамы ѳртенни!..

Алай а андан
Чартлаб тюшген джилтинчик
Къара ырхым
Этиб къояд этинги.

* * *

Кѣчгенинде
Кабинетге гитчерек
Кенг бѣлмеде
Эркин ѳсген биреулен,

Биягынлай,
Эркин атларгъа излеб,
Къабыргъагъа
Башын уруб сирелгенд.

* * *

«Иги эди
Умут чыртда туумаса», —
Деб биреуле
Тоймайдыла джаншаудан...

Ашхы умутла
Кѣллендириб турмаса,
Адам улу
Дам алырмед джашаудан?!

* * *

Кѣзбау фахму бла
Атын къояргъа
Къаст этиб джюрюген
Бир къауум адам,

Тенгиз юсюне
Суратын салыргъа
Кюрешген
Мискиннге ушайды тамам.

* * *

Сюе эсенг
Джазгъанынгы чыгъарын
Миллет «чекни»
Къуршоуну тышына,

Кенгнге узат
Джюрегинги чырагъын, —
Турма юйню
Хунасына ышыла.

* * *

Заманында
Эс бѣлмейбиз фахмугъа, —
Ол кеси уа
Билмейд кеси багъасын, —

Джукъланнганлай,
Тизебиз кѣб махтаула,
Ол а аны
Не затына джарасын?!

* * *

Хар адамны
Джашаууна къарадынг,
Хазыр болуб
Тюзлюк ючюн джанаргъа.

Джылларынгы
Къысхартса да къаламынг,
Кёпюр джайдынг
Ёлюмсюзлюк джагъагъа.

* * *

Халкъым мени
Ёмюрлени кюрешиб
Сюегенди
Сёз байлыкъдан тохана.

Энди андан
Ким да алад юлюшюн, —
Джашайбыз биз,
Халкъыбыз бла махтана.

* * *

Джюрегиме
Джюз джарсыуну кёкледи
Шыбыланы
Шаркъ этгени кёкледе...

Асыры бек
Джаннганындан болурму
Аны эрлай
Эриб, кюйюб кетгени?!

* * *

Ашхы адам
Башлагъанда ахыр джол,
Ачы хапар
Элден элге джайылад.

Саулугъунда
Ненча игилик этсе,
Арбазына
Аллай бир халкъ джыйылад.

* * *

Олтурдум да
Кенг талада, кюн бетде,
Кёгюрчюннге,
Къаргъагъа да къарадым:

Бир къанатлы
Учду кёкню кёк эте,
Экинчи уа —
Ызын кюйду къаралдым.

ДЖАНГЫЛЫЧ

Арт аягын, суйрей барыб, асхакъ къой
Онгуз болуб бауурланды, макъыра.
Джазыкъсынныкъ, деген кирик, салыб бой,
Нёгерлерин болушлукъгъа чакъыра.

Джатад тилсиз, тёшелиб кенг талагъа,
Ауур солуб, адам кирик ынгычхай,
Нёгерлери билмей не бла джараргъа,
Баш энишге къарайдыла, тынгылай.

Бир токълчукъ, джерге тирей хамхотун,
Бара-барыб, къойну юсюне абынды.
Алайсыз да джарсыб тургъан къарт къойну,
Джюрегинде ачыу оту къабынды.

Кюцен-бутдан кѣлтюрюлюб орнундан,
Хатачыгъа мыллык атды, тентирей.
Токълучукъ а, къымсыз болуб, симсирейд,
Биягъындай, бурунчугъу джер тирей.

Кечмеди къой «хатачыны» къылыгъын,
Джюрексиниб, уруб джерге къаблады.
Арта эслеб, кѣзлерини къыяуун,
Ургъан джерин тили бла джалады.

АЙЫРЫЛЫУ

Къыйын боду меннге бек.
Ол а сеннге
Эки къатха къыйынды.
Кѣб джарсыугъа
Тюбей келсе да джюрек,
Хар неге да
Тѣзюб къалдынг сыйынг бла.

Чабыб, джортуб
Айланмадынг ызымдан,
Къыйын кюнде
Тарыкъмадынг кишиге,
Кете туруб,
Акъырынчыкъ ахсындынг —
Сокъурандым
Мен да эттен ишиме...

Сен кетгененг,
Тѣгерекни къызарта,
Къызыл чепкен
Таб джарашыб юсюнге.
Андан бери
Меннге бютеу дуня
Кѣрюнеди
Отча къызыл тюрсюнде.

СЕМЕНЛАНЫ МАРУА

Семенланы Исмаилны кызы Маруа 1939 джыл июлну 4-де Учкуланда ту-
ганды. Школну Орта Азиядан кыйытхандан сора 1958 джыл туугъан элинде
бошагъанды. 1960-1965 джыллада Кырачай-Черкес кърал устазлык институт-
ну филология бължумюнде окъутганды. Андан бери джыллада Кырачай, Гитче-
Кырачай районланы, Нарсана шахарны школларында устаз болуб ишлегенди.

Маруа биринчи назмуларын школда окъутгъан кёзююнде 1958 джыл «Кы-
зыл Кырачай» газетде басмалагъанды. Ол назмула, хапарла, тёртгизгинле, экигиз-
гинле да джазады. Ала кырачай, орус тилледе чыккыгъан газетледе басмаланган-
дыла.

НАСЫБНЫ ТАУРУХУ

«Насыб неди? — деб сордум тенгиме, —
Кимге ол кылай бериледи?
Адамлыкъданмы, тириликденми,
Ариулыкъданмы юлешинеди?»

Ол алай айтды: «Башыбыз кёкде
Бир кызыды аны юлешген.
Джарсый билмеген, джюрексиз, дейле,
Кыулакъ иймеген тилекге.
«Аман бла иги, аман бла иги...» —
Деб, мынчакъланы тартады.
Кече-кюн демей, санаб турады,
Бир-бирде кыалкыб кыалады...

Кёзю кыалкыгъа кетген заманда,
Эсгермей, джангылыч айтса:
«Иги бла иги, аман бла аман...» —
Деб, бир кесекни узайса...
Ол заманны билиб юленнгенле
Бир-бирлерине ушайла.
Ол кёзючюкге тюше билмегенле
Бир иги бла бир аман джашайла...»

Бу таурухну алгъаракъ эшитсем,
Тынгылай турурем Кёклеге...
«Кечикген таурух кетген Насыбха
Не кыошсун?» — дедим ёпкелей.

* * *

Эшик алда джангыз ёсген талчыкыгъа
Нюзюрюмю мен шыбырдаб айтайым.
Чыккыгъан эсем, алджаб, алдау джолчукыгъа,
Тоба этиб, мен ызыма кыайтайым.

Тюшге, тюннге сормагъанлай киргенсе,
Кирмегенлей сюймекликге кыйынынг.
Магъанасыз, куджур кыайгы бергенсе...
Тёзейимми, игиликге буюруб?!

* * *

Заман барады, ашыгыб,
Хар неде кыол ызын кыоя.
Кёзлени алыб джашлыгъын,
Чачланы кыраугъа бояб.

Мен туугъан кюннге кыууана,
Насыбым алдады, дейме.
Тюрсюном онга барса да,
Джюрегим турлукъ кёреме.

1979

СЮЙМЕ МЕНИ

Къой, суйме мени, суйме сен...
Ким да сыйынган кёкюрегинге
Джазыллыкъ тюлме мен.

Ой, суйме мени, суйме сен...
Кимге да этген антынгы
Эшиталлыкъ туююлме мен.

Къой, суйме мени, суйме сен...
Кимге да ачхан бетинги
Кёраллыкъ тюлме мен.

Ой, суйме мени, суйме сен...
Сюер къадарынг толгунчу.
Хар тюбегенинге бёлюннген
Джюрегинг азат болгунчу.

* * *

Ётедиле кюнле, озадыла айла,
Джылла саркъадыла ёмюрден.
Мен заманымы бошха ашырмайым,
Игилик сакълай келирден.

Игилик кеси джангыллыкъ болмаз,
Аллына къучакъ кермесем.
Джайча, кийиниб, джазча, тиллениб,
Бир кесек акъыл бёлмесем.
Ол бизни арбазгъа къайтырыкъ болмаз,
Ызындан сюрюб джетмесем.
Джелча, дженгнгиллеб, джюгенни эркинлеб,
Аллыма атлаам этмесем.

Насыб кечиксе, неге керекди?
Джылыу азайса джюрекден?
Заманчыгында татыу береди,
Кёгет да, бише, терекде...

* * *

Мен ашыкъмадым джашау этерге,
Ёмюрге асыры ышаныб.
Да, кюнортама: «Танг атды!» — дедим,
Къалын джукъумдан аджашыб.
Алай а энтда кеч тюлдю, дейле,
Тюз ортасында ёмюрню.
Джашауда татыу сакълауду, дейле,
Энтда сакълайым келирни...

1977

* * *

Кетейим мен сенден узакъгъа, узакъгъа —
Джюрекни азайтды гурушханг.
Кесим мен сеннге айталлыкъ болмам,
Суймеклигим къайтыр, сорушсам.

Кетейим мен сенден узакъга, узакъга —
Кёлюмде да ачы джарсыуум.
Сюймеклигими ашырдым тузакъга,
Ёксюзлей къалды джазыуум.

Кетейим мен сенден узакъга, узакъга,
Бузулса да джюрек тынчлыгъым.
Сен нечик джазыусуз тюбединг аллыма,
Алданырча болуб къылыгъынг...

* * *

Къууаныб, талпыб чыгъабыз джолга,
Муратха джетерге ышаныб.
Умут не толуб, не толмай къалады,
Къайтсакъ, джолубуз бошалаб.
Алай а алга атлау къууанчды...

* * *

Бирни насыбы — ашагъан, кийген.
Бирни насыбы — джаншагъан, кюлген.
Бирни насыбы — окъутган, билген.
Насыблыны уа — марданы сезген.

* * *

Сыйлы, сыйсыз да ёледи...
Ёлгеннге не барды сыйдан?
Алай сыйлыны болады
Къабыр джолу да сыйдам.

БАТЧАЛАНЫ БЕРГЕР (1940—1974)

Батчаланы Ибрагимни джашы Бергер 1940 джыл Огъары Теберди элде туугъанды. Къарачай-Черкес кърал устазлык институтда окъугъанды.

Джашаудан джашлай кетген поэт, къарачай-малкъар суратлау литературагъа лирика назмулары бла, баснялары бла киргенди. Ол туугъан джерине, джашаугъа сыймеклигин, аланы юслеринден сагъышларын суратлау сёзю бла айтханды.

Энчи китаблары:

Сенсе мени джашауум. Назмула. Черкесск. 1962.

Ыз. Назмула. Черкесск, 1969.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Байрамукъланы Н. Назму бла джасала... Черкесск, 1968.

ОЛ ДЖЕР КЪАРАЧАЙДЫ

Мени чексиз къралымда
Кёб ариу джер барды —
Ненча тенгиз, къаллай бир тюз,
Тамаша шахар да.

Эм ариу джер, деб излесенг,
Кел, къучакъны джай да,
Таурухха ушаш джер кёрсенг,
Ол джер Къарачайды.

Кел, кел, тенгим. Тенглик бла
Келе эсенг, тенгсе.
Джарыкъ миллет излей эсенг,
Тамам тюз келгенсе.

Акъ таулада кызыл байракъ,
Кюн а — кыш да, джай да.
Кём-кём суула, джашил чегет —
Ол джер Къарачайды.

Хар джитиден къууанч хапар —
Орайда эштирсе,
Берч къоллуну, тепсеучюню —
Таулуну — кёрюрсе.

Эркетир, къууандырыр,
Болур къонакъбай да.
Кел, кел, тенгим, ол миллетни
Аты Къарачайды.

* * *

Къартлыкъ келмей къаллыкъ тюлдю —
Кечирек келсин,
Уллу ишни башлагъанма —
Заманчыкъ берсин.

Этмегенме бошбоюнлукъ —
Биледи кеси.
Джитиге чыгъыб барама —
Ызымдан келсин.

Джашау джитиле артында
Къойгъанды несин?
Кёрюб, халкъыма айтайым —
Ызымдан келсин.

Джеталмай, къоркъуб тохтасам —
Кел, дерме, кесим.
Тёрт бюклер да, джерге урур,
Мычымай келсин.

* * *

Джашаугъа къонакъ болуб
Келмегенме мен.
Джашау сеникиди деб,
Бергенди Берген.

Хар неге да, кесими
Юйюмдеча, къол

Джетдире, кюрешеме
Ишлерге бир джол.

Болургъа кюрешеме
Бек аялу, сакъ.
Дуниягъа, джашаугъа
Тюлме мен къонакъ.

* * *

Сермейди къар,
Басады къар,
Сууукъ чыккырдайды.
Биягъы кыш,
Кете барыб,
Ызына къарайды.
Сыртла да — акъ,
Къолла да акъ
Болгъандыла бирча.

Кыш, кетерге
Сюймей, къайтыб
Кёрюнед келирча.
Бу чырайдан —
Къарачайдан
Тансыгъын аламай,
Турады кыш,
Джитиледен
Ары ташаялмай.

БИЯГЪЫНЛАЙ БОРАНЛАЙДЫ

Боранлайды джел, сызгырад,
Не эсе да умуту.
Чегетледе бёрюлени
Тебрегенди улутуб.

Тамам, мени джюрегимча,
Тёкгенд къуру суугъун.
Къолан чакъгъан гокка хансла
Баш ийгендиле буюгъуб.

Чыммакъ кёмюк толкъунлагъа
Зыгъыр ырхыла тегед,

Кёкню ариу къол аязын
Булутлары берч этед.

Танг ата туруб къарасанг,
Кёк аязыб, ачылыб..
Джашил джазны джарыкъ нюрю
Тауларыма чачылыб.

Джер кийиниб, бек джашнайды,
Джаз да кёргюздю кесин..
Джюрегим а боранлайды,
Бёлмей кишиге эсин.

* * *

Сууну кеси ёмюрюне
Бирди джыры..
Ол барады къаяланы
Тешиб, джырыб.

Тууайлайды, чамланады,
Гюрюлдейди.
— Тынгылагъыз, аламатды
Кюуюм, — дейди.

Башха макъам билмей,
Бир джырны джырлайды,
Ёмюр-ёмюрню кесине
Тынгылайды.

Булбул, чегет, къая, ана
Джырдан башлаб,
Ёмюрюнде эс иймегенд
Бир таууша.

Билмесе да дауурундан
Башха джырны,
— Турама, — дейд, — дуняны
Къырыб, джырыб.

Эштмей эсе халкъны
Джюрек ургъанын,
Халкъына джырламайды
Джырчы джырларын.

* * *

Джашауунга ёкюнюучю
Болма чыртда,
Эниш тюбесе джолунда,
Тюбер сырт да.

Бир кесек къыйналдың эсе —
Къууанныкъса.
Джыгъылдың эсе уа —
Ёрге тураллыкъса.

Сюйдюнг эсе, кюйдюнг эсе —
Насыблыса.

Къоркъуб, тобукъландың эсе —
Айыблыса.

Джюрегинги ёхтемлигин
Чырт кетерме,
Джангылгъаныңгы джашаудан
Чыртда кёрме.

Джашауунда ёкюнюучю
Болма чыртда,
Эниш бар эсе джолунда,
Барды сырт да.

* * *

Мени сеннге сюймеклигим
Суу болуб саркъса тауладан,
Бютеу Теберди ёзенни
Толтурур эди толкъундан.

Мени сеннге сюймеклигим
Кюн болуб къараса кёкден,
Эриб тебрер эдиле бузла,
Джукъ къалмазед джитиледен.

Мени сеннге сюймеклигим
Гокка ханс болса чегетде,
Джер юсюнде ариулукъга
Атар эди ол кёлекке.

Мени сеннге сюймеклигим
Сингсе сени джюрегинге,
Болур эди ол сюймеклик
Дуняны ёмюрюне.

* * *

Отха учхан гёбелекча
Кёрюнеме кесиме.
Айт да къойчу, кюйдюрюге
Тюшген эсе эсинге.

Сюйгениме сокъуранмайма,
Умутлума сюерге.
Сюймей эсенг, айт, сюеме
Биле-биле кюерге.

* * *

Табигъатда бир — джарыкъ,
Бир къарангы болады.
Бир джер гюлледен джарыб,
Бир къар оюу салады.

Бу керекди табигъатха —
Къышын джазы багъады.
Сени джюрегинг а не затха
Тюрлю-тюрлю болады?..

МЕН ЭТЕРИК

Кёкден джудуз алыб бермем —
Ариу сёзю ол бириди.
Кюмюш къалагъа кийирмем —
Андан юйчюгом игиди.

Джангкылычдан мынчакъ такъмам —
Бек джаныб, терк джукъланады.
Суудан алтын чабакъ тутмам —
Ол суугъа бек джарашады.
Бюгюн айгъа учуралмам,
— Кёзюу джетмегенд, — дериксе,
Саудан джандетте элалмам,
— Джандет — бу джашауд, — дериксе.

Кёкден эки кюн тийдирмем —
Алай айтсам, алдарыкъма..
Ийнан, сени джюрегиме
Ёмюрлеге джазарыкъма.

1960

НЕК АЛДАДЫНГ?

Ол кече сен алай ариу,
Джарыкъ джудуз, нек джашнаенг?
Къаракъашчыкъ, къолларынгы
Имбашыма нек салаенг?

Нек къаралла, болуб суулу,
Кёзлериме къара кёзле?
Нек эштдиле къулакъларым
Алай бир аламат сёзле?
Тебердини къууанчына
Тюбедим деб, нек ийнандым?
Тюрсюнюнгю джюрегиме
Ёмюрлеге мен нек джаздым?

Таулу суюмекликни отундан
Къоркъдунг, къачдынг, тёзалмадынг..
Таулу мёлек, ышаннгылы
Джюрегими нек алдадынг?

1960

БАТДЫЛАНЫ РАЗБИЙ (1941—1983)

Батдыланы Добайны джашы Разбий Къумуш эде туугъанды. Аны джашау юлюшю гитче болса да, джюрек байлыгы улуу да, терен да эди. Анга шагъатлыкъ этеди кеси саулукъда чыкыгъан «Ай джарыкъ» деген джангыз назму китабы. Аны къурагъан назмула поэтни «джюрегини джылыуун, джарыгъын, ачыкъ танытадыла, кесини энчи ызы болгъанын билдиредиле».

Энчи китабы:

Ай джарыкъ. Назмула. Черкесск, 1979.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Хубийланы Н. Танышыгъыз, джаш поэт. // «Ленинни байрагы», 26.07.1977.

ХАЛИМИ СЕН КЕСИНГ БИЧГЕНСЕ

Къач кёзюуде чапракъла, сары болуб,
Аякъ тюбюне тюшюб тебреселе,
Къыйналама, джюрек бушуудан толуб,
Игид, деб терекледе ёсселе —
Анам, сен къыйын джюрек бергенсе.

Ауур къагъа джибиген къанатларын,
Турнала къачда башым бла озсала,
Джарсыйма мен, ызлай учхан джолларын,
Игид, деб, бир кесек солусала —
Анам, сен тынгысыз джюрек бергенсе.

Къар да, джел да къарыуларын бир этиб,
Боран болуб, эл ичине кирселе,
Тышында къалгъанлагъа эсим кетиб,

Игид, дейме, аны кенгден кёрселе —
Анам, сен къайгылы джюрек бергенсе.

Къайгырама кечикген джолоучугъа,
Атасыз-анасыз къалгъан ёксюзлеге,
Таугъа, тюзге уугъа кетген уучугъа,
Юйлери кюйюб, юйсюз къалгъан юйсюзлеге —
Анам, сен джумушакъ джюрек бергенсе.

Къайгылыса деб, манга къыйналма,
Урлукъгъа кёре болады орулукъ.
Сен терек эсенг, мен сени алмангма,
Джашау джолунг къууанч джарыкъдан толсун,
Анам, халими сен кесинг бичгенсе.

АККАМЫ СЁЗЮ

Сюеме мен джай кечени макъамы
Танг алада биченликде сагъайтса.
Тюшюреме эсима къарт аккамы —
Ол макъамны джырлаучанед, кюн батса.

«Къайдан алдынг, akka, сейир макъамны?» —
Деб сорсам а, айтыучан эди былай:
«Билмеймисе, джашым, сора ашхамны
Ай тюбюнде саркъгъанын, джырын джырлай?»

Хар затны да барды энчи тауушу,
Эшите билген ол тауушну насыблы.
Аламатды керти джырны ауушу —
Кюн таякны джылыууча, джыр джылыд».

Джанадыла кёкню джудуз кёзлери,
Къарайма мен кёз алмайын мийикге,
Акка джокъду... Джарадыла сёзлери —
Башха тюрлю болду къарам хар неге.

Бюгюн а мен сорлукъ тюлем аккагъа —
Ангылайма ташны-агъачны макъамын.
Ушатмайын бир да башха суулагъа,
Танырыкъма Къобан сууну саркъгъанын.

О, тау суула, чегет сыртла, къаяла!
Тилигизни кеч билгенме, кечигиз!
Терслигими эсегенме, уяла,
Бек тилейме, сиз разылыкъ беригиз!

КЪАР ДЖАУГЪАН КЮН

Кёз аллымда къар бурчакъла ойнайла,
Учсуз кёкню джерге къоша къыйырын.
Тау элле да къар тауушха тынгылайла,
Кеси тауушларын этиб акъырын.

Къарайма да кёралмайма таулары,
Чыммакъ къар басханды да юслерин.
Кёкге ийиб мен къарамымы,
Къучакълайма таулары тёпелерин.

Къар а джауады, джауады ашыкъмай,
Сабыр эте къызыу тебген джюрекни.
Къууанч тыбырлы болгъанын джашырмай,
Кёз къарамым аулайды тегерекни.

Рахатлыкъгъа кёллендирген тауларым,
Сиз джукълагъыз, уянмайын замансыз.
Джаз келсе уа, мени джазгъы джырларым
Уятырла, таула, сизни амалсыз.

* * *

Кёкде джудузла бирде джансала,
Бирде кёрюнмей къаладыла.
Джерде чыракъла бир от алсала,
Кече-кюн демей, джанадыла.
Джарыкъ берген алагъа — къолла...

* * *

Къанатлыны да болады уясы,
Джаныуарны да — кирир тешиги.
Чыгъармачылыкъны къайдад дуниясы?
Къалай ачылады аны эшиги?

СОКЪМА КЪОБУЗУНГУ ИНГИР АЛА

Сокъма, сокъма къобузунгу ингир ала —
Насыблы заманым тюшед эсеме.
Сокъма сен тартыуунгу, былай тарала,
Къой энди мени кесими кесеме.

Сюймеклик отну къолунг бла джукълатыб,
Чакъырма сен мени энди кесинге.
Сен къобузунгу, джюрекнича, таралтыб,
Джанмы саллыкъса ёлюб кетгеннге?

Къобуз тиеклеча, акъ бармакъларынг бла
Басма Къазан къобузну тиеклерин,

Ышырма ол мен тынгылаучу тартыула бла
Джюрек отну джукъланнган кесеулерин.

Чакъырма мени сюймекликни излерге,
Негер болсам, болмаз энди джолубуз.
Къайда мадар алгъын кибик сюерге?
Джукъланнганды бир джандыргъан отубуз.

Сокъма, сокъма къобузунгу ингир ала —
Насыблы заманым тюшед эсеме.
Къозгъамасын къобузунг, алгъынча тарала,
Къой энди мени кесими кесеме.

ДЖАШАМАСАНГ ДА БИРГЕМЕ

Джашамасанг да сен бююн биргеме,
Джашау кюнлеринги менсиз тергеме.
Туумагъанча, джангыз бир кюн эртденсиз,
Атмагъанды мени да тангым сенсиз.

Бююн да мен къарайма суратынга
Кёз алмайын, суююмлю сыфатынга.
Ышараса, джюрегими джарсыта,
Кёзлерими джыламукъсуз ачыта.

Юйюмю тынчлыгъы бузулмагъанлай
Келир кече. Ашхам джарыгъын къармай,

Джатарма, суукъ орнумда тынгысыз,
Тюшюмде сени кёре да илгене.

Танг джарыгъы кёкде белги бергенлей,
Джукъу кете, кёзлериме тийгенлей:
«Ашхы танг бла!» — деб кычыра узакъдан,
Айырырса тюшюм берген зауукъдан.

Кюн кечени алмашдыра орнунда,
Кёб тангла атарла Къобан бойнунда.
Билеме мен, ол тангланы биринде:
«Ашхы танг бла!» — деригинги тюнюмде.

САКЪЛАЙМА

Мен сюеме танг атарны аллы бла
Джулдузланы батханларын кёрюрге.
Ай джарыгъы кетиб, джулдуз джарыкъ бла
Сени табыб, джюрекдегин төгерге.

Бу кёзюуде шош болады табигъат,
Къарамайды зар кёз терек артындан.
Сакълайма, кел, уянгынчы джамагъат
Сёлешейик суюмекликни хакъындан.

Терк баталла джер бла кёкге джууукъда,
Бир джана да, бир джукълана джулдузла.
Мен сакълайма, кел, тогъуюкъ зауукъдан,
Эсиртгинчи джюреклени умутла.

Танг къаралды кёкге джабыуун атды.
Ашыкъ бери! Анга бирден тюбейик.
Ол къаралды суюмекликке шагъатды,
Бюгече аны биз да шагъат этейик!

* * *

Кюн да, ай да бир джолну барадыла.
Бир-бирине талпыб, бир-бирин къуууб.
Ахырында тюбемей къаладыла,
Ингир дженгил джетиб, танг эртде туууб.

Ма, бизде да болум туура алайды:
Кече, кюн да бир орамны барабыз.
Умутубуз джюреклени байлайды,
Кесибиз а тюбемейин къалабыз.

Кёк мынчакъ чачалла
Кёксюл ташлагъа.
Мамукъдан джумушакъ
Салкъын аязы,
Сыртланы сылайды
Кёк къол аязы.
Кёк джолла, айланчла,

Оюула кибиб,
Кёк бузлу таулагъа
Баралла кириб.
Чыпчыкъла — джырчыла —
Макъамларында
Кёк джырны джырлайла
Кёк дуниягъа.

* * *

«Сау къалыгъыз», —
Деген кибиб, турнала,
Таууш эте,
Барадыла тизилиб.
Джуртларындан
Айырылгъанларына
Мыдах болуб,
Сагъыш эте, инджилиб.

«Ашхы джолгъа! —
Дейме мен да алагъа, —
Ашхы джолгъа,
Энтда къайтырсыз бери».
Боран эте,
Къар джауса да таулада,
Къоркъутмайды,
Чыныкъдырады мени.

ТЕНГЛЕРИМЕ

Аналадан, сабий туююл,
Къартлай туугъан болур эдик.
Къартла этер сагъышланы
Сабийликден башлаб этдик.

Ашыкъ ойнар заманлада
Масакъ джыйдыкъ, сууукъ джатдыкъ.

Татлы ашар заманлада
Джизги бла ачы къабдыкъ.

Энди уа биз къууанабыз,
Будай башны кюннге тутуб,
Унутуб а къоялмайбыз
Къазауатны ачлыкъ джутун.

* * *

Зырма битген алма терек,
Кёлтюралмай бутакъларын,
Ашау берген сынлы джерге
Ийиледи ол акъыртын.

Бир битимсиз терекчик а,
Башын тутуб кёк хауагъа,

Бюсюреусюз ёсюб барад,
Хайыр бермей, къошакълана.

Ашаулары бирге эсе,
Нек джашайла ала былай:
Бири кёгет бере эсе,
Бири кюнде чачын тарай?!

* * *

Джазгъы кече — джудузул.
Шыбырдайла терекле,
Къычырды гугурукку,
Кет, дегенча, кечеге.

Симсирейле джитиле,
Тау къуш къоннганд уягъа.

Джаяу джолну джёбелей,
Тюлкю чыкъгъанды уугъа.

Айгъа тиреб мюйюзюн
Джугъутур сакъды къаяда.
Сакълайды ол юйюрюн -
Сау чыкъсын джарыкъ тангнга!

Гокка хансла буюгъуб,
Джыйгъандыла этеклерин.
Кёкден кюмюш кююлуб,
Джасагъанды юслерин.

Анасыны кюйнунда
Сабий джукълайд рахат,

Акъ кюлчугъу эмчекде,
Эринлери ышарад.

Ай – кечени насыбы,
Джылтырайды Джетегей,
Къарамасын аман кёз
Быллай сейир кечеге!

МУРАТ

Акъ къайыкъны акъ къанатын
Джел кериб кенгнге,
Къайры эсе да сюрюб барад
Кёксюл тенгизде.

Къайры эсе да алыб барад
Ол джюрегими,
Къачан элтир акъ къайыкъчыкъ
Мени кесими!

КЁК КЪАНАТЛЫ

Къаракетланы Иссагъа

Кёб макъамлы
Кёк къанатлы
Тыялмайын
Кесин кёкде,
Кёзюу джетиб
Ёлюмюне,
Тийди келиб
Къара джерге.
Къара джерге
Тамды къаны,
Аз болса да
Къызыл къаны,
Ал болса да –
Джырчы къаны
Къара джерге
Сингди аны,
Джер джылынды,
Джумушады,
Къан орнуна
Гокка чыгъыб,
Къанатлыны
Джырларыны

Къууанчына
Ол ушады,
Къушну суюген,
Джыр излеген
Биреулен а,
Табыб аны,
Къанатлыны
Къанатындан
Тюгюн алыб,
Назму джазды.
Назму бла
Берди налат
Къанатлыны
Ёлтюргеннге,
Назму бла
Берди налат
Мамырлыкъгъа
Окъ ийгеннге.
Ол джырчыны
Джыры джашайд
Мамырлыкъны
Суюгенледе.

ДЖЫЛЛА

Батчаланы Муссагъа

Турна тизгин баргъан кибик,
Джай джылыуну ызын сюрюб,
Джылла, джылла, сейир джылла,

Ётюб барадыла джылла.
Джаш башынгы къашха эте,
Бет нюрюнгю башха эте,

Бир — кѣлтюре, бир — тюшюре,
Ахсындыра эм кюлдюре,
Кетиб барадыла джылла,
Сюйсенг, ёкюн, суйсенг, джырла,

Хар кюн сайын бир иш башлай,
Джюрек къалыр ючюн джашлай,
Джылла, джылла, сейир джылла,
Ётселе да, шохум, джырла.

КЪЫШХЫ КЕЧЕ

Ай — къайыкъ,
Кѣк — тенгиз,
Джулдуз — чокъуракъ.
Буз — кюзгю.
Тюбюнде
Кѣк суу шоркъулдайд.
Терекле,
Кѣлекле
Кийиб къыраудан,
Кюмюшча джылтырай
Туралла саудан.

Джитиле,
Мийикге
Тутуб башларын,
Шималны аязы
Сылайд ташларын.
Ай — къайыкъ,
Кѣк — тенгиз,
Сен да къатымда.
Ай туююл,
Кюн тийиб
Тургъанчад манга.

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ

Акъбайланы Алийни джашы Азрет 1941 джыл майны 3-де Огъары Теберди-де туугъанды. Орта школну Орта Азиядан къайытхандан сора Черкесскеде тамамлагъанды. Ол Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну филология бёлюмюн, Москвада РАГС-ны (Российская Академия государственной службы при Президенте) юриспруденция факультетин эмда аспирантурасын бошагъанды, юрист илмуланы кандидатыды.

Акъбай улу Черкесскеде устазлыкъ, профессионал-техника училищени устазы, республикада телерадиокомитетни редактору, комсомолну Уруп райкомуну биринчи секретары, облисполкомну джууаблы къуаллукъчусу, Россияны культура фондуну Къарачай-Черкес республикан бёлюмюню тамадасы болуб ишлегенди. 1993 джыл Къарачай-Черкесиядан Кърал Думагъа депутатха сайланганды. 1996 джылдан бери Москвада Кърал Думаны аппаратында джууаблы къуаллукъдады.

Ол 10 поэзия китабны авторыды. Назмулары башха тилге да кёчюрюлгендиле. Кёб назмусу джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Кёзлеу. Назмула. Черкесск, 1969.

Джюрекни джылыуу. Назмула. Черкесск, 1983.

С Россией говорю. Стихи. Ставрополь, 1984.

Къанатлы танг. Назмула. Черкесск, 1985.

Свет доброты. Стихи. Ставрополь, 1990.

Ёмюр. Назмула. Черкесск, 1991.

Достыкъ аясында (къзаха тилде назмула). Алма-Ата, 1991.

Когда глаза теплом говорят. Стихи. Ставрополь, 1993.

Къарачай, десем... Назмула, поэмала, эсге тышюрюле. Черкесск, 1999.

Элия. Стихи, баллады и поэмы. М.: ? 2000.

Джыйым китаблада:

Къанатла. Черкесск, 1971.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Тау булагъы (къзаха тилде). Назмула. Алма-Ата, 1992.

Так это было. Составитель Алиева С. Том 1. М.: «Инсан», 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Байрамукъланы Х. Джюрекни джылыуу. // Гюрбеджи. Черкесск, 1987.

Козловский Я. Несколько слов от переводчика. // Свет доброты. Ставрополь, 1990.

Азрет Акбаев. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Известные люди Карачаево-Черкесии. // Краткий биографический словарь. Черкесск, 1997.

Былай айтхандыла. // «Къарачай, десем». Черкесск, 1999.

Потиевский В. Поклонись земле гор. // Во имя жизни. Тель-Авив, 2002.

КЪАРАЧАЙ, ДЕСЕМ... (поэмадан юзюк)

Къарачай, десем, кёрюнедиле:
Киришли таула, джурлу ауушла,
Кавказ таулада джашаб келгенле,
Ата-бабала, ёхтем аланла.

Хапары кёбдю, сейирд джазыуу
Закий акканы — Минги Таууму.
Къууанч, бушуу да къатыша келгенд,
Къыйын болгъанды джолу таулуну.

Аланла юзюгю — къарачайлыла —
Барды тарихинг, энчи джазыуунг.
Шохла — къууана, джауунг — джуглана,
Мыдах, джарыкъ да болгъанд джашауунг.

Къарачай, десем, джюрек къозгъалыб,
Озгъан ёмюрле хапар айталла:
Ёхтем аланла — ата-бабала —
Ма бу джуртлада къарыу алгъанла.

Къызылбекле джашаргъа къоймай,
Джеринге чабыуул эте тургъанла,
Джарлы халкъымы адамын, малын
Джашыртын, туру тонаб къуугъанла.

Тыш джаула бла къаты сермешиб,
Асланла кирик, Джандар, Къанамат...
Джигитликлери таулагъа сингиб,
Халкъны эсинден кетмейин турад.

Бек эртделеден джюрюйдю хапар:
Къарча халкъыбызны тин атасыды.
Туугъан джерибиз — Аланла джурту —
Ол Къарачайны баш тамгасыды.

О, туугъан джерим, шам Къарачайым!
Тарих бетлени ачыкъла меннге.
Айтчын джашынга тахсаларынгы,
Мен къор болайым, тау халкъым, сеннге.

Къайтарчы мени узакъ ёмюрге,
Алан бешикте белляу айтырча.
Аз-кёб болса да, къайтар ол кюннге,
Таулу джюрекден кетмей къалырча...

Ууакъ таулагъа, къанатла джайыб,
Сагъышла джюгюн Минги Тау атмайд.

Ол ичги сёзюн, тереннге салыб,
Джарсыуун бери чыртданда ачмайд.

Кёб джерни кёрюб, джашауну сынаб,
Бир кюн былайгъа къош салгъанд Къарча.
Сабий кёлюча, къууанчлы болуб,
«Къарт Джурт» деб, атаб къойгъанд былайгъа.

Къарча кёреди: таула джарыйла,
Айтады: «Къара, шо, бу хурметте!»
Тауладан саркъа шоркъа суулары,
Минги Таудан къорлукъ алыб кете.

Къолумдан келсе, сылаб ётерем
Хар бир терегин, мермер ташларын.
Кёзлерим кёрмей, дуня тар болса да,
Джюрегим таныр Къарачай тауларын.

Тау бла Къарча — джан бла тёнгек,
Тауча, тебеди джюреги аны.
Таулары сыры — Къарчаны джыры,
Ушайд къарамы, бирчады джаны.

Къарчаны кёрюнеди кёзюне:
Тау той баргъанча хурметди арбазда.
Бир ариу ауаз къулагъына келед,
Аймуш сыбызгъы сокъгъанча кёл джагъада.

Къарчаны сыйы мийик болгъанды,
Уугъа барса да, кёгет джыйса да.
Кече малларын сакълаб чыкъгъанды,
Гёзет этиб, джукъусуз къалса да.

Джырсыз, чамсыз да болмагъанд Къарча,
Джау чайкъатханды, джюн таратханды.
Джандет талада чалкъы чалдырыб,
Халкъгъа башчылыкъ этиб тургъанды.

Ёхтем аланны, керти таулуну
Бир ариу джарашханды джамчысы.
Хар несинде Къарачайны тамгасы —
Белибауна джарашыб къамасы.

Эмчек анасын айырыб сюйгенд,
Ол тикген чепкенни дайым кийиб.
Айтхан сёзюн, джюрегинде тутуб,
Джашагъанды, халкъына сюйюнюб.

Минги Тау акълыгъы, тазалыгъы бла
Таулуну бек тартады кесине.
Арабин, Къарча анга къараса,
Не тюше эди эке эсине?

Хурметли джерге дайым джутланыб,
Тыш джаула тынчыкъ чырт бермегенле.
Къарчаны аскери, халкъын къоруулаб,
Джаула бла аз бек сермешмегенле!

Къарчаны юсюнден хапар айталла
Озгъан ёмюрден сагъышлы таула.
Джигитлигине шагъат болгъанча,
Алгъынча учалла къушлу булутла.

Джаныча кёрюб адамын, малын,
Бирикмекликге магъана бергенди.
«Таулучукъла, югю алыгъыз», — деб,
Къартны, джашны да сыйын кёргенди.

Къобан башындан Къарча, кете тебреб,
Былай оноу этгенд миллетине:
«Энтда ызыбызгъа къайтырбыз
Тейри берген бу джандет джерге.

Мен да ичеме, сиз да ичигиз
Бу зем-зем суудан, джолгъа атлана.
Джуртха суймеклик сезимлерибиз
Къайтарыла бизни кёксюл таулагъа.

Кетсек да, таула сакълаб турлукъла,
Азатлыкъ ёлмез ёзен тёрюнде.
Биз къайталмасакъ, къайтырла туудукъла,
Къабыл болуб, биз этген тилекле.

Тауланы эркечи Минги Тауну
Джырын джырларла кюмюш шоркъала.
Аллахха аманат чегет сыртлары,
Сакъларыкъдыла Къадау ташлары».

Къарча, десек, тюшеди эсима:
Къадау таш тарихиндед халкъымы.
Бир ажымсыз, анда барды къудурет,
Джюрегинден юзюлгенча Къарчаны.

Къарча дуниягъа джаратылгъанда,
Ол кюн Къадау таш джерге тюшгенди.
Ахыр сагъатда кёзлерин джума:
«Къайдады Къадау ташым?» — дегенди.

Бурху кесегин алыб келтириб,
«Къадау ташынгданд», — деб кёргюзтгенле.
Анасындан джангыдан туугъанча болуб,
Къарчаны кёзю, къашы эркелетгенле.

Аланла юзюгю — ата-бабала —
Табына, сагъышларын айтханла.
Джолгъа атлана, разылыкъ алыргъа,
Таулу уланла дайым ашыкъгъанла.

О, сыйлы Къадау таш! Джанларыча
Былай нек сюеделе сени таулула?!
Ёмюрле тахсангы билмегенликте,
Табыныб джашайла барысы да.

Бир-бирде уа келед къулагъыма
Мыдах ауазы ёхтем Къарчаны:
«Таулула, кесигиз къайгъылы болуб,
Унутханча кёреме Къарачайны.

Минги Тау биягъынлай сюелед,
Къарауулукъ этеди джериме.
Къадау ташымы, къарамы азыб,
Кишини келмегенча эсине.

Не болгъанды эке къарачайлыгъа?
Зарлыкъмы кёймайды биригирге?
Джюрек токъ кюнде артыкъ да керекди
Джарлыны, инджилгенни эсгирирге.

Тыш, ич джаула бла къаты сермешиб,
Кёб уланла джигитликле этгенле.
Келлик тёлюню эсинде къалырча,
Салыргъа керекдиле эсертмеле...»

Миллетден чыгъа келгенле онглула,
Керекди алагъа сый берирге.
Къарча, къараб кёрюб, айыб этмезча,
Халкъны къайтарайыкъ сыйын тёлюлеге.

Керекди эсертме тилибизге,
Къарчагъа, Татарханнга, Къасботха..
Халкъдан чыгъарла онглу уланла,
Акъыл-кюч барды, шукур Аллахха!

Джанымдан суйген, о, Къарачайым!
Барды джигитлик, болум, эс сенде.
Джангыз тюлсе, насыбха, дунияда:
Малкъар къарнашынг джашайд джюрекде.

Дуния тюрлене, джылла седирей,
Джашауну чархы бурулады алгъа.
Кеси башына оноу этерча,
Аллах онг берсин, Къарачай, санга!

Элия чартлаб, ырхы къобса да,
Джеринги киши джокъ этелмегенди.
Кёзлени къан джууа, тылпыу тохтаса да,
Къарачай, сыйынг тюшмегенди сени.

Миллет кёчюб, къайытхандан сора,
Азмы джарсыгъанд джюреги таулуну.
Халкъны бирикдириб кюрешгени
Эсде къалгъанды Гюрджу улуну.

Къарачай, сеннге джетген къыйынлыкъ,
Джюрекге сыйынмай, тышына чыгад.
Артыкълыкъ азабдан ёлген ахлула,
Сизге хар таулу бушуу эте турад.

О, таулу халкъым! Кёб болгъандыла
Джашау джолунгда къоркъуулу джылла.
Джеринге джутланыб, кёбле тургъанла,
Толмайын ала этген умутла.

Унутмайдыла ауушла, тарла,
Хасаукада баргъан къаты урушну.
Халкъын сакълай, джигитча ёлгенле...
Къартла айтханла алагъа алгъышла.

О, Къарачайым! Чыдамлы халкъым,
Нени кёрмединг, не сынамадынг?
Кёб аманлыкъны буюрсала да,
Шукур Аллахха, джеринге къайытдынг.

Къарачай бирди, биз кёб болгъанбыз,
Мийикде тутайыкъ сыйын аны.
Дуниягъа былайда джаратылгъанбыз,
Ёмюрде унутмайыкъ биз аны.

Къарачай, десем, эштиледиле
Къая ранладан шоркъа тауушла.
Анга тынгылай, къой кютедиле
Къара джамчылы сюрюучю джашла.

Къарачай, десем, кёрюнедиле:
Джашау джолумда сагъышлы таула.
Эл ныгъышында лахор этиучю
Кюмюш сакъаллы огъурлу къартла.

Къарачай, десем, къулачны кериб,
Джашнагъан джазгъа суююнуб къарайма.
Атынгы джазыб, Къарча, джюрекге,
Хурметли джуртум, джашынгма — джырлайма.

Къарачай, десем, алай болама:
Джангкылыгъча бёленнгенча кёлюм.
Гоначкир сууну тазалыгъындан
Къарыу ала баргъанча сезимим.

О, Къарачайым, ата-баба джери!
Нечик сюеме кёк сууларынгы!
Минг сейир бояу табыб алсам да,
Суратлаялма кюмюш тауларынгы.

Къолумдан келсе, Къарачай, сеннге,
Алтын къалала ишлеб берирем.
Джерни джети къатында къалсам да,
Сени насыбынг ючюн ёлюрем.

Мадарым болса, сылаб ётерем
Хар суу ташынгы, хар терегинги,
Эшитмей, кёрмей, тилсиз къалсам да,
Атынгы айтырма, Къарачай, сени.

Къолуна алыб боза аякъны
Къарт таулу тойда алгъыш этеди.
Анга тынгылай, о, Къарачайым!
Кёлюбюз бизни кёкге джетеди...

ТИЛЕЙМЕ

Сеңден, сыйлы Аллахым,
Кёбдю тилегим.
Бу тынгысыз дуниягъа
Ауруйд джюрегим.
Адам инсан, эс джыйыб,
Ариу джашары,
Бир-бирин тюл, гырджынын
Халал ашары

Келирча эт, сыйлы Аллах,
Кючюнг — къыйырсыз...
Къалгъандыла бек кёбле
Адебсиз, сырсыз.
Адам бала дуниягъа
Насыбха келсин.
Мамырлыкъда, тюз джашай,
Къартлыкъгъа джетсин.

Сыйлы Аллах, халкымы
Джерге кьаратма.
Кёб инджилгенд, кёб сыннганд —
Ачыу сынатма.
Киши арбазда джашатма
Огъурлу халкымы.
Джаула кёб джутланганла
Халал хакына.
«Джуртума...» — деб джылатма,
Аллах, бир джанны.
Айырма нарт тауладан
Таулу инсанны.
Хар таулугъа элинде
Зауукъ табаргъа,
Таурухлада, джырлада
Нартха ушаргъа
Тырмашырча, акъыл сал,
Сыйлы Аллахым,
Тартмай кеси башына
Дуния палахын.
Джаш тёлюню, кёресе,
Бююннгю джолун.

Сен огъурар ишлеге
Узатсын кьолун.
Тутса сени джолунгу,
Халкым сакъланыр.
Окъну-тобну билмесе,
Дуния сукъланыр.
Этме бизни, сыйлы Аллах,
Хариб джанладан.
Сакъла бизни, уллу Аллах,
Къанлы тангладан.
Баласы ючюн ананы
Ичи кюймесин.
Уланы ючюн атасы
Къаш-баш тюймесин.
Сакъла дуня тарлыкъдан,
Сакъла зарлыкъдан.
Кери этме барлыкъдан,
Дуния джарыкъдан.
Кюн ышарсын эшикден,
Сабий — бешикден...
Сыйлы Аллах, тилейме
Таза джюрекден...

1998

ДЖАРЫКЪ ТЁГЕМЕ КЁЗЛЕГЕ...

Мен — къара суучукъта,
Кёзлеуме, чыгъама джерден.
Сабырды джюрюшюм,
Джарыкъ төгеме кёзледен.

Чыгъама ёзенден,
Тау тюрюнден, суу джагъадан.
Суусабын къандыра,
Сый табама адамладан.

Кюнден нюр алама,
Кёкге термиле барама.

Кёзюуде джеталмай,
Къобанны кюсей къалама...

Мен таза кёзлеуме,
Чыгъама джерни тюрюнден.
Джашаугъа суююне,
Джарыкъ төгеме кёзледен...

Джыламукъча тазама,
Ауругъанлагъа дарманма.
Джериме кертилей,
Дуниягъа кьууат салама.

1978

НАРАТЛА

Наратла, таурухда ёхтем нартлача,
Таулагъа нёгерсиз, кёкге уа — къанатла,
Тамырла теренде джерден къарыу алыб,
Сакъ сюелесиз, суююне джашаугъа.

Тилсиз тюрлюз, тёзюмлюсюз, ташлача,
Ауушладан таймай ёхтем къарамыгъыз.
Наратла, тау бла бирди джаныгъыз,
Къаныбызгъа сингеди чайырыгъыз.

Наратла, кѣлом мыдах болгъан кюнде,
Джууукъ барыб, джюзюгюзге къарайма.
Сейир дунягъа бютеу эсим кетиб,
Сабий джылларымдача тансыкълайма...

Наратла, ныгъышда рахатлы къартлача,
Хапарлаша турасыз джылла узуну.
Окъ-тоб тие, кюртле кюркъуу салгъанда да,
Джигитлеча, узатхансыз адамгъа къолугъузу.

1990

САРЫ ЧАПЫРАКЪ

Сары чапыракъла, сынджырча, тизилиб,
Джолну джанында эледим терекде.
Джелчик шыбырдагъанлай, бири юзюлюб,
Хауада къалтырай, тюшгенин джерге.

Джерден алыб, къол аязыма салыб:
«Келчи, учурайым сени», — дедим.
Сары чапыракъ да ауазыма тиллениб:
«Бутагъыма тюшалсам, тилейме», — деди.

Къол аязымы былай ачханлай,
Хыны джелчик учуруб кетди.
Ызындан къараб, къыйналыб туруб,
Мени эсима кѣб сагъыш келди...

Кѣрдюм гюллени мууал эте джолунда,
Къачны, атлаб, джерибизге келгенин.

Къудуретли тюзю, джашауун юзюб,
Джайны биргесине алыб кетгенин...

Джайны ызындан алай айтыб къычырдым:
«О, бери, бери къайтар турна тизиуню,
Терекден къуу болуб тюшген чапыракъны,
Булбулгъа — джырны, джерге — джылыууну».

Джууаб эштирем деб, кѣб туракъладым,
Алай а, не келсин, къарамым талды.
«Ай, огъур бла кел, берекетли къач!» — деб
Къарт амма бир джанымдан алгъышын айтды.

Хауа шошлукъгъа синге сѣзлерим,
Пушкинни тизгинлерин окъудум.
Болдинаны къачларын тюшюре эсима,
Къачха суююнуб, мен да джырладым...

1962

* * *

Ахыр тылпыуум тыйылгъан кюнюмде
Ахыр сѣзюмю эштирге суйгенлеге:
«Тауларыма къарайым, тансыкъ болгъанма», —
Дерикме, джыйылгъанла къабыл кѣрселе...

Къуш суратча, аланы ол сыфатлары
Бешигимде кѣзлериме тюшгенле.
Не къыйынлыкъда да мени джокълагъанлай,
Кѣл эттенле, къарыу-кюч бергенле.

Термилликме кѣрюре ашхы тенглени,
Аманны, игини да — джюреги илешгенни.
Эм алгъы бурун, талпыб, джууукъну-тенгни,
Тансыкълай кѣрген-билгенлерими.

«Кѣб заманны, онг бере джазыу джолларын,
Сынадынг джашауну», — дер меннге къадарым.
Бу кѣзюню, тамам марлаб тургъанча,
Ичигизден алыб кетер хатерсиз аджалым.

2000

АДАМ БЛА СЮЙМЕКЛИК

— Дуня джарыгъым, суймеклик,
Не ючюн джаратылгъанса сен?
— Джашауда менсиз болмазса деб,
Джер бла бирге туугъанма мен.

— Бир-бирде, кюнча, джылытаса,
Бирде уа алай нек бузлатаса?

— Адам, джолунгу терс кесмегенме,
Алай а ачыкъ кѣб сѣлешгенме...

— Субай, кука сѣзлени айтыб,
Бирсиле сени нек теджейле?
— Аны ючюн артыкъ терилиб,
Алагъа бой бериб кетмейме...

– Тюбеймидиле сени джолунгда
Джюзюнге тамгъа салгъанла?
– Хо, не джашырыу, тюбейдиле
Аны ючюн ююшсюз къалгъанла...
– «Сюеме», дерге, тилим джетмесе,
Къайдан табайым болушлукъ мен?

– Джюрекден джюрекге джол барды,
Сезимле къанатынг болайым...
– Ай, медет, джашауум кысхады,
Санга термилгенлей барама.
– Джюрекге дарман – суймекликме,
Ёмюрге биргенге къалама...

* * *

«Солусанг а, танг атады, –
Дейди анам,
Мыдаханлыб, сабыр къарай
Кёсюме, –
Саулугъунгу унутмачы
Сен, балам,
Тынгысыз этиб, киресе сен
Тюсюме...»

«Джашаууму кыызгъанмайма
Кишиден,
Сагъышлада, назмулада
Чагъарма.
Анам, сени нюзюрюнгу
Тюзююн
Дуниягъа байракъ этиб
Тагъарма...»

1966

Джюрегим шыбырдайды
Ичинден:

БАР, БАЛАМ, КАВКАЗГЪА...

Къартлыкъ балам, Аланчыкъ,
Тансыкъ этдинг, балачыкъ.
Тау эде къонакъдаса,
Сабийсе – джомакъдаса.
Анда кёрсенг сен тайчыкъ
(Мангылайында – айчыкъ),
Минейим, деб, тилеме,
Бек сюесе, билеме...
Къулач керген гюлю джай,
Къатчыгъында – азмыч тай,
Ойнайса, зауукъ этиб,
Эсинг хар неге кетиб...
Сыйдам таякъ атчыкъла –
Чабышасыз джашчыкъла.
Сен ачмагъан эшик джокъ,
Сен кирмеген тешик джокъ,
Сен минмеген буруу джокъ,
Сен сормагъан соруу джокъ...
Табигъатны къойнунда,
Къобан сууну бойнунда
Джашайдыла джууукъла,
Аланы, балам, унутма.

Ала – сени тамырынг,
Сырынг, сынынг эм джырынг...
Аллахдан – сени джанынг,
Атангдан – джюрек къанынг.
Къартлыкъ джашым, Аланчыкъ,
Тансыкъ этдинг, балачыкъ...
Анда дунияны да кёр,
Тауларыма салам бер.
Ойна, бала, сен ойна...
Мени унутуб къойма!
Эркишича, сансыз тур,
Джылаб, бетинги джойма!
«Аллах берген джан балам», –
Дейд къарт ананг, ийнакълай.
«Аланым-палапаным», –
Дейме мен да, тансыкълай...

Къартлыкъ балам, кёб джаша,
Огъурлу джолну башла.
Аллах айтса, ёсерсе,
Халкъгъа джараб кетерсе!

Москва, 1998

АЙЛЫ КЕЧЕЛЕ

Айлы кечеле джарыкъ ётелле,
Булбулла джырлай хауада.
Сюйген джюрекле, толуб тилекле,
Хапар айталла таулада.

Узат къолунгу, джарыт джолуму,
Джюрек эшигин ачайыкъ.
Кёкде — джулдузум, джерде — булбулум,
Ашхы умутла чачайыкъ.

Ай да ышара, сен да уяла,
Бир-бирибизге илешдик.

Таулу шахарда балий терекчик
Насыбны бизге юлешди.

Ай да төгеди туугъан джериме
Джулдузлу кёкден джарыгъын.
Бу ариу кече санга айтама:
Биргемед, ийнан, джазыуунг...

Айдан уялмай, кёлюнго бир айт,
Мен да таулагъа къарайым..
Сюймеклигими, ким да эшитирча,
Таралыб, санга джырлайым...

1962

ДЖАЗГЪЫ ШАХАРЫМ, ТЕБЕРДИ

Кёк ёзенде орналгъан,
Джюреклеге джол салгъан,
Сен сейирсе, турна кёзю Тебердим.
Джулдузлагъа эришген,
Гокка хансха келишген,
Джазыуумса, сюймеклигим — Тебердим.

Къонакъ сюйген адамла
Джашайдыла таулада,
Туристлеге къулач керген Тебердим,
Тийреледе, орамда
Тартадыла орайда,
Кёк шахарым, муратымса — Тебердим.

Ауушларынг джылтырай,
Тёппелени джел сылай,
Гокка хансча, къууатлыса, шахарым.
Сени къараб, бир кёрген,

Ёмюрлюкте илешген,
Муратымса, сюймеклигим — шахарым.

Акъ таулары кюзгюсю,
Ариулукъну иеси,
Тейри къылыч, кёк толкъунлу Тебердим.
Джырлайдыла къаяла,
Кийиклеринг джайыла,
Джангкъылычым, кюнлю шахар — Тебердим.

Дуниягъа айтылгъан,
Таурухдача, орналгъан,
Танг джулдузу, джазгъы шахар Тебердим.
Сабийлигим, джашлыгъым,
Рахатлыды къартлыгъым,
Муратымса, джазыуумса — Тебердим.

1982

КЁРГЕНМИСЕ АЛЛАЙ КЁЗЛЕ?

Кёргенмисе аллай кёзле:
Ала кёзле, къара кёзле?
Къарасала кирпичледен
Джюрегинге нюр себелле...

Кёргенмисе аллай кёзле:
Кём-кём кёзле, назик кёзле?
Чакъыралла кеслерине
Сюймекликден толгъан кёзле...

Кёргенмисе аллай кёзле:
Огъурлула, джарыкъ кёзле?
Къыйынлыкъда, зауукълукъда
Арымайын кюч бергенле.

Кёргенмисе аллай кёзле:
Къууанч, насыб юлешгенле?
Махтау тартмай кеслерине,
Бизге насыб-сый бергенле...

1977

КЪАЙСЫ ДЖЕРДЕНСЕ, СЕН?

Джарыкъ тангымы кёгюню
Ариу нюрюсе сен.
Кавказ таулары джудузу,
Къайсы джерденсе сен?

Ариу къыз, сени кёргенни
Къыйылады саны.
Бурундан келген адетди
Сайлагъан ариуну...

Джангкъылыч бетли, хурметли,
Таулары къызыса.
Нюрюсе, ариу иннетли,
Джудузу ызыса...

Айдан, кюнден да ариуса,
Къууанчы джаша сен.
Айыб этме, атынг айт,
Къайсы джерденсе сен?

Келмейди кеси аллына
Сюймеклик кимге да.
Келчи, келчи огъур танг бла,
Сюймеклик, бизге да...

Джарыкъ тангымы булбулу,
Ариу нюрюсе сен.
Кавказ таулары джудузу,
Къайсы джерденсе сен?

1970

КЪАЙДАН ДА КЁРДЮМ СЕНИ?

Ахыргъы чапракъ тюшед терекден,
Ахыргъы турна учады кёлден,
Къарайма джолгъа, кёзлерим талмай,
Кетгененг ол кюн, бир сёз айталмай...

Къайдан да кёрдюм джолумда сени?!
Къарамынг тартад, къоймайды мени.
Кёзле кёзлеге джарыкъ тегелле,
Джюрегим-эсим санга элтелле.

Тансыкъ болгъанма, чыдаалмайма
Арабыз тенгиз — атлаалмайма.
Унутма мени бек сюйгеними,
Сюймеклик, насыб теген джерими.

Джазыу тюбетмей, къатылыкъ этди,
Шайтан джелчикча, бурула кетди.
Энди турабыз таралыб, кюйюб,
Бир-бирибизни, алгынча, сюйюб...

1983

КЕЛИННИ ТЕПСЕУЮ

Къыз чыгъа эсе, келин келеди,
Эки юйде да къууанч болады.
Алгыш айта, орайда тарта,
Къарачайда той алай барады.

Арагъа чыгъыб, сыйлы акъсакъл
Къууанч тепсеуню аллын башлайды.
Анга сый бере, хурметли келин,
Сюйюмлю къараб, эслеб атлайды.

Къартны, джашны да кёлю джарыкъды,
Къууанч келгенди саулай элге.
Нюрюн теге, огъурлу келсин,
Харс уругъуз, тенгле, келинге!

Джазыу тенглеге алгыш этейик:
Сабий кюлкюден толсун юйюгюз.
Джерча, джашнай, насыбха атлай,
Зауукълу ётсун кюнде кюнюгюз!

Адеб-намысны сакълай билсегиз,
Ашхы муратла, келин, толурла.
Къайынны сюйсенг, тийрени билсенг,
Сенлей, насыблы кёбле болурла...

Къалай сейирди, ариуду джуртум,
Сюйгенлеге къанат болады.
Алгыш айта, орайда тарта,
Къарачайда той алай барады.

КЪАРАСАМ, КЪАРАМАЙСА...

Къарасам, къарамайса,
Тюбесек, тынгыламайса,
Джыласам, сан этмейсе,
Къатымдан а кетмейсе...

Мен сенден кетейим,
Кетиб да не этейим?
Болмаса, туракълайым,
Кёлюмю айтмайым...

Ким биледи, билмейин,
Джюрегинг суймейин,
Келтирдингми юйюнге
Сюймеген кюнюнгде?

Къарайма кёрмей кёкню,
Атлайма басмай джерни,
Джаулугъум къолумдады,
Джангызлыкъ джолумдады.

Къайдагъымы унутуб,
Бетими джыламукъ джууб
Баргъанлай эледим,
Дуниянгы эсгердим...

Къаласа джюрекде,
Мен айтхан тилекде,
Кесиме къайытайым,
Бир джукъ да айтмайым...

ТАНЫШДЫКЪ ТОЙДА

Танышдыкъ бир тойда,
Экибиз тюбешиб.
Тепседик, сёлешдик,
Джюрекле илешиб.

Согъулду тау къобуз
Заукълу, тауушлу.
Джарыкъды харсыбыз —
Арбазда той уллу...

Джырладыкъ, къошулуб,
Бир джерге олтуруб,
Ышара башладыкъ
Туурада биз туруб.

Къууанча къарадыкъ
Экибиз бир кёзден,

Къошулуб, джырладыкъ
Насыблы джюрекден.

Ойнатыб санланы,
Урчукъча, бурулдукъ.
Сюймеклик отуна
Бир сейир тутулдукъ...

Харсла да таркъайыб,
Чачылды тоюбуз.
Шахарны арасы —
Биргеди джолубуз.

Сюймеклик сезимни
Кючюне сыйындыкъ.
Алай бла экибиз
Бир юйге джыйылдыкъ...

АЙМЁЛЕК

Минги Таулу джуртума
Ай джарыгъын тегеди.
Джюрегими къанаты —
Аймёлегим келеди.

Кёксюл тангны джарыгъы,
Суусураты джерими.
Къутас чачын джел тарай,
Аймёлегим келеди.

Тауларымы кёгюнден
Джулдуз юзюб алайым.
Кёк толкъунлу къолунгу
Аязыма салайым...

Сюймекликни джарыгъы —
Аймёлекни сезими.
Дуниямы тынгысыз
Этгендиле кёзлери...

Джулдуз джокълайд кечени,
Тюнюм, тюшюм а — сени...
Турна суйгенча джазны,
Суйгенме Аймёлекни.

Акъ къанаты тангымы,
Къарачай къыз, Аймёлек...
Джашаууму джарыгы —
Толкъун къанат, Аймёлек...

СЁЛЕШЕДИЛЕ СЮЙГЕНЛЕ

— Эртденни гулча, чыкъсам аллынга,
Не этериксе?
— Джазгы джелчикча, ийнакъ сёлешиб,
Мен да кёрюкме.
— Мен къаты ауруб, бек инджилсем,
Не этериксе?
— Джер джюрегинден дарман табыб,
Санга берликме.
— Кёгюрчюн болуб, арбазгъа къонсам,
Не этериксе?
— Сен кеталмазча, алтын уячыкъ
Мен ишлерикме.
— Марал джангурча, тёппенгден къуйсам,
Не этериксе?
— Тау джугъутурча, къая эринде
Кёл кенгдирликме.
— Къоянчыкъ болуб, къачсам джолунгда,
Не этериксе?
— Атлыча, джетиб, сермеб алгъанлай,
Мен кетерикме.
— Бешикчик болуб, тюшсем юйюнге,
Не этериксе?
— Уланчыкъ салыб кёкюрегине,
Тебретирикме.
— Ийнеча, тюрелсем омакъ кюйюзге,
Не этериксе?
— Джибек халыча, терк суурулуб,
Ызынгдан джетерикме...

СЫЛПАГЪАРЛАНЫ КУЛИНА

Сылапагъарланы Абдул-Керимни кызы Кулина 1941 джыл июлну 25-де Са-рытюзде туугъанды. Баш билимле Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну филология бѣлюмюнде, Москвада Ленин атлы устазлыкъ интитутну химико-био-логия бѣлюмюнде, ВЮЗИ-ни Краснодардагы правоведение бѣлюмюнде алгъан-ды. Педагогикадан аспирантураны бошагъанды.

Кулина бѣлек джылны эл, шахар школада устазлыкъ этгенди, Къарачай-Чер-кес область басмада редактор, Къарачай-Черкес гуманитар тинтиуле институтну тамада илму къуллукъчу болуб ишлегенди. 40 илму иш джазгъанды. 1990 джыл-дан бери Къарачай-Черкес республикада устазланы усталыкъларын ѳсдюрген институтда ишлейди. Школагъа окъуу-болушлукъ китабла хазырагъанды: «Та-маша грамматика», «Дерсден тышында окъургъа хрестоматия. 5-7 классла».

Сылапагъарланы Кулина къарачай-малкъар суратлау адабиятта талай жанрда ишлейди. Аны тышында ана тилге В. Шекспирни «Ромео и Джульетта» деген трагедиясын, А. Пушкинни «Петушок — золотой гребешок» таурухун кѣчюр-генди.

Кулина «Илячин» деген сабий журналны редакторуду. Халкъны ашхы адет-лерин, адеб-намыс джорукъларын, халкъ педагогиканы мадарларын джангыртыр джанындан ишлейди.

Энчи китаблары:

Кѣмеуол. Повесть, хапарла, миниатюрала. Черкесск, 1974.

Кѣксюл кѣзлеуле. Повесть. Черкесск, 1979.

Чыкъ тамчыда — кюн таякъла. Назмула. Черкесск, 1982.

Тюшюнюу. Хапарла, философия миниатюрала, таурухла. Черкесск, 1993.

Сонетле. Ставрополь, 2001.

Джыйым китаблада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.

Шохлукъ. Черкесск, 1964.

Джангкъылыч. Ставрополь, 1973.

Ёрлеу. Черкесск, 1974.

Танг джарыкъ. Черкесск, 1977.

В семье единой. Черкесск. 1977.

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Живой родник. Черкесск, 1980.

Кулина Салпагарова. // Люблю я Кавказ. М.: Современник, 1988.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Байрамукъланы Н. Тама-тама кѣл болур. Черкесск, 1987.

«Джудузла джудузну джарыгъын джабмайла». // Тотуркъуланы Къ-М. Эркин дуния. Черкесск, 1999.

ДЖЮРЕГИМИ ТЁРЮНДЕСЕ, КЪАРАЧАЙ!

Тау киришле къуршалагъан шам джуртум,
Тарны джууа ёзенледе къобанла.
Джеринг — мийик, джюрегинг — кенг,
Тау джуртум,
Джетмесинле энди санга боранла,
Кёккёз кёюнг кёклей турсун,
Къарачай!

Сыйлы атынгы джыргъа буруб,
Халкъ джырлай,
Сени кёкден эркелете кюн бла ай,
Милетими баба джурту, кюч бере,
Джашайса сен джюрегими тёрюнде,
Тыбыр отунг джукъланмасын,
Къарачай!

Ата-бабам джашаб кетген нарт джерим,
Милетиме насыб кёзлеу, тёр джерим,
Кёб сынаугъа тёзе келген, абынмай,
Джаша, джаным, уланларынг узаймай,
Тыбырынгы сакълаб, джакълаб,
Къарачай!

Шуулдайла ёзенледе къобанла:
«Джетмесинле энди санга боранла!»
Джеринг мийик, джюрегинг кенг болгъанча,
Болсун сени тангынг чууакъ, къайгъынг — сай,
Кёккёз кёюнг кёклей турсун,
Къарачай!

Айны, юйре, баба Джуртум, нюр джашна,
Хар юйюрге туусун кызла, кёб джашла,
Джашларындан кюймесинле анала,
Тепсиледе айран, гырджын сакълана,
Берекетинг сёлеймесин,
Къарачай!

Ёзенлеринг ёрюшледен суу уртлай,
Кийиклеринг тау ранланы суутмай,
Уланларынг адамлыкъны унутмай,
Аналарынг ана тилни къурутмай,
Тыбыр отунг джаныб турсун,
Къарачай!

АЙРАН

Нени да бард кёб тюрлюсю дуняда, —
Адам акъыл кёб тахсаны ачханды.
Ненча тюрлю суусун барды халкълада,
Эм иги уа — нарт суусабы айранды.

Айран!.. Бу сёз кысха сёздю сёзледе,
Джылыу бла огъуру уа улуду.
Халкъ айтыгдан, нартла эритген эртдеде,
Чыгъыб келген кюн таякны сууду.

Айран деген — сейирликни сейири,
Иш этилиб чыгъарылыб таулада,
Бизге аны хур табигъат кесини
Къууатындан алыб бергенд саугъагъа.

Бу суусабда — булутланы башында
Ёсген хансны гоккасыны татыуу.
Тау джайлыкъда эртденни чыкъ — дамында,
Кийикледе ёхтемликни къарыуу.

Таш ёшюнню тешиб чыгъыб тышына,
«Шор-шор-шор» деб, агъыб келген къара суу
Шоркъуддайды, тынгылачы джырына.
Айрандады саулукъ берген гара суу.

Ингиргиде ийнакъ кюнню таягъы
Джууа тургъан кёк тауланы кёкляюгу,
Кюн ортада шош аязыны къакъгъаны —
Айрандалла, андан болад кёмюклоу.

Джелкъанат къуш къанатыны тауушун
Къошуб кетгенд тау башладан аугъанда,
Ийнек саугъан суйген кызны сагъышы,
Ийнар болуб, сингиб къалгъанд айраннга.

Таулу халкъны чомарт кёлю, джюреги,
Чууакъ тангны ышаргъаны — айранда.
Кёрюнюрге кёзлеринде ичгени,
Насыб зауукъ къошулады, бил, анга.

Айранда бард ана къолну хурмети, —
Ол себебден сатылмайды ачагъа.
Ачха тюлдю ашхылыкъны ёлчеси —
Джюрек огъур тенгишмейди сомлагъа.

Айран! Бу сёз сыйлы сёздю къалгъандан,
Аны узатхан юлюш этед джюрекден.
О, джолоучу, таулу ананы къолундан
Айран ичсенг, энд анга да джашса сен!

АНЫ ЮЧЮНДЮ СЮЙГЕНИБИЗ ТАУЛАНЫ

Мийик чынгаб, ёхтем сынлы
Уюб кьалгъан тау толкунну
Джалкъасына тауларыбыз ушайдыла.
Ала кёкге дагъандыла,
Сыйлы кёрюб, булут сафла
Кенгешлерин тау башлада къурайдыла.

Джугъутурлай, кирпич кьагъа,
Кенг тенгизден чыгъар-чыкъмаз,
Джылы, джибек къанатларын
Таугъа тегед,
Джолун бошаб эниб бара,
Дуниягъа «хошбол» айта,
Джыламсыраб, кенг къучагъын
Таугъа керед.

Тынгысы джокъ джюрек джелле,
Бир-бирине къарыу бере,
Тёппеледен башлайдыла
Чабханларын.
Кёкню кёрген мийик башла
Тау къушлагъа зауукъдула –
Къуш мийикде къатдырады
Къанатларын.

Мийик кёкге джолну сала,
Уюб кьалгъан кёк толкунну
Джалкъасына тауларыбыз
Ушайдыла.
Аны ючюндю суйгенибиз,
Хурмет эте билгенибиз,
Мийикликни джюрек сезиб
Турады да.

* * *

Джаншакълада акъыллы бард, деу терсди,
Акъылы бар джак-джак болмай кёреем.
Бир «быр-быр» бла джолда болуб кёргенме
Сау юч кюнню... Я Аллахым, ёлеем!..

* * *

Джашилестек нарт таулары кызыма мен,
Халаллыкъны, тюзчюлюкню джагъыма мен,
Антсызлыкъгъа, харамлыкъгъа чалкыма мен,
Тазалыкъгъа кир себиуге къаршчыма мен...

* * *

Мен биреуню разы этерге тырмашсам,
Аны башха ушатмагъан кёб болады.
Анга терссе деб, тюзлюкню джакъласам,
Арабызда шохлукъ сынджыр тот болады...

* * *

«Сууда кёмюкча»... Алай айталла
Халиси арлы-берли болгъаннга.
Халкыны аллында айланнган джанла
Кёбюсю кёмюк къалай болгъанла?

* * *

Хей, сен Кюннге бош тенг этме кесинги —
Кюн тюбюнде сеничала кёбдюле.
Ким болсанг да, ахыр кюнде юлюшюнг —
Челек суу бла эки метр кёрдюле!..

* * *

Биреу айтды: «Джазыучула китаблагъа
Джаш заманнгы суратларын берелле!»
Алай тюддю, джашлыкъ кетиб улайсала,
Картха тюшер талпыу къалмай этелле.

* * *

Алдау деген — аманлыкъны джолуду,
Анга тюртген — ибилисни къолуду.
Акъылы бар, ётюрюкню джюрютмей,
Ассылыкъ деб, андан кесин къоруйду.

* * *

Тереземи танг къагъады акъыртын,
Кёз къыйыр бла къарайма анга джашыртын.
Юркютюрге кёзюм къыймай, ажымсыз
Юйюрсюнсюн, деб тёземе къымылсыз.

Насыб туура танг кибики. Сейири:
Насыбны да бард эртдени-ингири,
Сескеклене, таша-туру келгени,
Эс джыйгъаны, абджыгъаны, ёлгени.

Танг джарыйды, ышарады, эснейди,
Дунияны тейри нюрге бёлейди,
Бир туракълай, бир силкине къобад да,
Джангы кюннге джюрюш бериб тебрейди.

Насыб — тангды, тюбей билсенг, атады,
Билмесенг а, джел-джел эте къачады..

1999

* * *

Адаммыды сыфат берген заманнга,
Заманмыды хали салгъан адамгъа?
Неда бирден бир-бирине тийише,
Джашаймылла бирлик сала аламгъа?

Огъай, тюзлюк — арасында аланы:
Заман бла адам — бир арбаны чархлары,
Экиси да — Иесини аламны
Бирге атларгъа джораланнган затлары.

Огъесе, огъай, заманмыды джорукъчу,
Адам улун бир сокъмакъда тутуучу?
Не уа адам иемиди заманнга,
Керек болса, керек джары буруучу?

Къалай-алай къарасанг да джигине:
Хар эсли адам джууаблыды ишине.

1999

* * *

Къаргъамагъыз бир-биринги, адамла,
Къаргъыш деген — ибилисте махтауду.
Къаргъамагъыз кишини да, къачан да,
Адамны къаргъау — ибилисни джакълауду.

Айтылгъан сёз — джети кече бла кюнню
Тохтамайын барад, дейле, джайылыб.
Къаргъыш сёзню къара кючю — сюркюнчю,
Къаргъышчыны кесин талайд айырыб.

Къаргъыш айтхан — джанына гюнах алады,
Не этери — ол Аллахны ишиди,
Къаргъыш айтхан — адам бетин атады,
Къаргъышчы аууз — джаханимни итиди.

Тыйгъысыз тил — къутургъан ит орамда,
Тилге намыс сынджыр болсун адамда!

1998

* * *

Абынмагъан аякъ джокъду, билеме,
Ачымагъан адам джокъду, кёреме.
Алай а мен кёзюм бла кёргеннге
Ийнаныргъа тюзелалмай беземе:

Бюгюн тенгинг — басынчакълаб тебрейди,
Шохлукъ отну дуркъунуча теблейди,
Джюрегинги къой къыпды бла миндейди,
Муратына сени бутай ёрлейди.

Тюнене тенг бюгюн кирпи болады,
Сюймегенинг айтхан сёзню алады,
Джау болургъа элли дауну табады,
Аккыл болмай, санга джара салады.

Сюймегенинг, неди мадар, — заранчы;
Сюйгенлеринг салгъан джара — олд ачы!

1983

* * *

Не кюрешсек да тартыб артына,
Тюбете барад джашау дерсине.
Къартлыкъ — ёкюне, джашлыкъ — джангыла,
Алай баралла хар ким чегине.

Алданма, тюлсе тюнюмю тюшю.
Сен да, менича, ышыкъсыз бир джан.
Джангызлыкъ эсе джюрекни джюгю,
Сакълыкъ керекди ишине, ийнан.

Ёзге, джашлыкъны бир джангылычы
Болур ючюннге кирме тюнюме.
Насыб тейрини джитид къылычы,
Джазыусуз ишни салма юсюме.

Узайыб эсе, аджашыб, насыб,
Оюмсуз къылыкъ къайтармаз табыб.

1980

* * *

Соруулу къараб къайгъылы кёзле,
Къайгъы саддыла меннге да уллу.
Эсима келмей кёл этер сёзле,
Терслигим барча, джюрегим урду.

Джукъгъа къатылмай джел баралмайды,
Алай джорукъгъа джаратылад ол.
Джаннга тийишмей, джан джашамайды,
Эрек турургъа нек излейбиз джол?!

Джел уруб, терек чайкъала турад,
Аны чайкъалтхан — джелни джюрюшю.
Биреуге сынауд берилген азаб,
Меннге нек джетди аны юлюшю?

Аламда бирлик — джорукъ, кёреме:
Тынч турайым деб, бош эркелеме.

* * *

Озган кюнлени кьармаса эсим,
Сейир этеме кесиме кесим:
Тюзлюкню джакълау болуб нюзюрюм,
Барыб турганма джолну кюртлюсюн.

Тюзлюкню кьушу тюшмейд кьолума,
Къанат тауушу эштилед джангыз,
Эки бетлиле озуб аллыма,
Тюз атлагъаным этилед сансыз.

Бир да излемей кесиме табны,
Тутмаз кьушума созуб кьолуму,
«Тюзлюк!» — деб, атлаб кючлюге кьаршчы,
Азмы кьойганма кесиб джолуму!

Къалай эсе да мени кьадарым,
Тюзлюк ючюндю энтда джашарым...

1989

* * *

Ийнанмайма, тынч джашайма, десе адам.
Алай эсе, тынчлыкъ излейд хаман джаны.
Тынчлыкъ табар хапары джокъ дуниядан,
Джангыз кеси ючюн болса джашагъаны.

Билалмайма, тынч джашайма, десе адам,
Неге айтад тынч-кыйын деб, — билемид ол?
Джашау деген, джанны сакълау болуб къалса,
Кишиге да билек бола билмейди кьол.

Тюшюнмейме, тынч джашайма, десе адам.
Уллу джюрек къалай беред тынчлыкъ анга?
Джашау — тенгиз, топпа-толу толкъунладан,
Толкъун этек къалай тиймез джашагъаннга?

Кьол огьурлу тюл эсе уа, сый джокъ анга,
Тынчлыкъ табар мадар джокъду джашагъаннга.

* * *

Тизиу-тизиу тизилгенсиз, турнала,
Бирча джырлай, бир мизамда келесиз.
Бир кесекге кёкню джасаб туурада,
Сиз, насыбча, терк ташайыб кетесиз.

Уялмай а къалай эттин?.. Бу джерде
Сиз кёресиз кьайгы, даур джаннганын.
Окъ атыла, гюнахсыз къан тёгюлюб,
Гюнахлы ишле, ассы кьаугъа баргъанын...

Ашыкъмагъыз ташайыргъа, турнала,
Джырлай-джырлай, туракълагъыз кёбюрёк!
Джырыгъызгъа тынгылайыкъ уяла,
Сизге джарыб, эркин солуй кёкюрёк.

Ашыкъмагъыз ташайыргъа, турнала, —
Бир сейирди, сиз болсагъыз дуния!..

1994

* * *

Ёмюрюмде кёб джангылыч этгенме:
Бермезиме аслам ююш бергенме,
Берлигиме кем ююш да кесгенме,
Ёзге, сый бла намыс тутуб келгенме.

Айтыллыкъны айтмайын да кьойганма,
Тюзлюк кюсеб, айтмазымы айтханма.
Аны амалтын ююшсюз да къалганма,
Ёзге, сыйгъа-намысха тюз болганма.

Аллыгъыма турсунмай да кетгенме,
Тёзмезиме керексиз да тёзгенме,
Учхарагъа аламат да дегенме,
Ёзге, сый бла намыс тутуб келгенме.

Къалган къалай болду эсе да, насыбым —
Джашагъаным, тюшмей сыйым, намысым.

* * *

Джур балачыкъ тик къаяны эрнинде,
Къызбай джюрек къызыу тебе сирелди.
Кёл къандыра, төбен къараб суююне,
Кёк ёзенде чабхан эслеб илгенди.

Къарагъан кёз кёб затлагъа шагъатды,
Ангы — кёзден оюм алгъан бир джарлы.
Кёргенине багъа бериу — азабды,
Эсеб этиб туралмайды хар затны.

Анасыны къысылды да къатына,
Ёрге къараб, къуш эследи, — илячин,
Аны сейир баргъанына арала,
Чёрчек къууанч иеледи джюрегин.

Адам джюрек! Тюз къуллукъ эт адамгъа:
Бир — тынгыла, бир оноу эт ангыгъа!..

1999

* * *

Мени джуртумду арасы джерни,
Былайда урад аны джюреги,
Шош сюелгенлей, тынгылаб, къымсыз,
Эшитилиб тебрейд аны тебгени.

Мында болгъанла мени халкъымы
Къууанч кюнлери, бушууу, анты,
Хар бузу, сууу, чауулу, ташы
Кёргенлей тургъанд джашауун аны.

Сыйлы джеринде джашайма джерни:
Ата-бабамы мындад ызлары,
Мында туугъанла миллетибизни
Бай макъамлары, тини, джырлары.

Мени джуртумду Джерни арасы,
Мени джуртумду төрю аламны...

* * *

*«Кёбюне тёзген — азына да тёз»
(нарт сёз)*

Кёбге тёзген — азгъа тёзмей къалса уа, —
Азны чеге тёзюм чекден тыш къалыб?
Насыб къанат «азда» да джокъ болса уа,
Не уа анда — къанат къыркыгъан от джаныб!?

Джан ауал да бек къысхады, алай а,
Айтсын-къойсун, андан джанла къоркъалла.
Джашау джылла узундула, ала да
Арт кюнюнде бек къысхача болалла.

Кече — узун, кюндюз — узун... Ашхамгъа
Узун дерге боллукъ тюлдю, къысхады.
Алай а ол кёрген кёзню аламгъа
Къаратмайын, сокъур затха бурады.

Кёб, аз нелле? Неге да тёз, алай а
Тёзюлюкге — тёз, артыкыгъа — алданма.

* * *

Ана тилим — баш байлыгъы халкъымы,
Ана тилим — нюр джарыгъы джанымы!
Сен барса да — барды тиним, миллетим,
Сен байса да — терсеймезлик иннетим!

Мингджылланы джюрек от бла джандыра,
Сени бизге джетдиргенле атала.
Бабаладан туудукълагъа саугъагъа
Сени сакълаб келгендиле анала.

Асыл тилим, сёзюнг — накъут, нюр, хазна,
Сенсе манга сый, намыс, кюч, джакъ, багъа!
Сен адебни, оюмланы гёзени,
Адамлыкъны, ашхылыкъны нёгери.

Ана тилим, ангы тилим, ёхтемим,
Сенден къууат, тин алады джюрегим!

* * *

Шам Къарачай! Кёб джыл сени кёрюрге
Сабийликде джашагъанем термиле.
Къайтыб, сени эм биринчи кёргеним —
Эм насыблы кёзююмдю ёмюрге.

Ол кёзююнэ энгда турад къууанчы
Джюрегими бюгюнде да джылытыб.
Джазыууму джан къууаты, таянчы,
Мен джашайма хур къойнунга къысылыб.

Шукур болсун, милетими бириме,
Манга сыйлыд чёбюнг, сууунг, хар ташынг.
Тансыгъымы алмагъанлай келеме, —
Ата-анамчад чыммакъаба Къошбашынг!..

Нюр Къарачай, санга къаргъыш джетмесин,
Милетими Аллах сенсиз этмесин!

* * *

Эсима тюшсе, кесим кесимден
Уялыр киби джукъ этмегенме.
Адамым эшитсе, кюе ичинден,
Ыйлыгъыр киби, терсеймегенме.

Кишиге джаулаб, болмадым хыны,
Тил-сёз джюрютуб, этмедим къаугъа,
Мен ара бузуб, къыйналыб джаны,
Термилмегенди адам адамга.

Джюрек тарлыкъны этмедим иннет,
Зарлыкъ, джутлукъ бла тюшюрмедим сый.
Уллу кёллюк болмагъанд менде,
Билдим онгсузга, ёксюзге джарсый.

Да, кюйдюрюб тургъан нед джюрегими,
Рахат этер кюч не болур мени?!

1998

* * *

Бёрю джорукъ: онгсузланы джырт да аша,
Онгуладан башны сакъла, кенде джаша!
Итлик джорукъ: туру джала сен къолланы,
Базгъанынгы джашыртын къаб, сюрюб таша.

Тауукъ джорукъ: гаккычыкъга гак-гакла эт,
Хайда махтан, хайда махта, кёб айгъакъ эт,
Тауукъ башха ол да сыйды, ишди улуу.
Гугурукга — хахайлагъан болад къуллукъ.

Тюлкю джорукъ: къуйрукъ булгъа хыйлалана,
Татлы ышар, баш сылата санчалагъа.
Озгунлагъа кёз къыса да, озгунлана,
Кёбдюрюлюб, тиш чакъдыра онгсузлагъа...

Барына да тенглик алай къалай этгин?!
Этмейсе да... асхай барад тутхан ишинг...

1998

* * *

Къарангылыкъны мутхуз къучагъы
Джаба келди да джерни джаягъын,
Салкъын эснеую аяз туудура,
Мууал тёшеди джерге къанатын.

Тынгысыз кюнюн тамамлы бошаб,
Къошакълы къакъды кёк да къабагъын,
Ингирги тоюн бардыра башлаб,
Такъды тюймесин, къысды кямарын...

Джашау джолумдан, бир кюн къысхарыб,
Аджал атлады бир кюннге бери.
Кёб муратларым джартылай къалыб, —
Алай боллугъун ангым эсерди.

О, къадар, манга бер къарыу, тёзюм,
Ишле тындырыб къанарча кёлюм!

1985

* * *

Мени терслигим — сеннге къыйынлыкъ,
Сен терс атласанг — ол меннге азаб.
Кеси ючюн хар ким кесид гюнахлы
Деб, бош кесинги джубатма алдаб.

Биз экибизни джашау, джарата,
Байлаб къойгъанды бирге ёмюрге.
Сен салгъан сокъмакъ джол бола меннге,
Керек болады анда джюрюрге.

Ачыгу талады терсликни ызы,
Кёбге тюшеди джюрюрге анда.
Къайсы басса да сени «талангы»,
Менме биринчи алайда санда.

О, джолгъа чыгъа, эсде тут мени,
Бил: кимни талар бушууну джели.

1980

* * *

Ах, татлы тенгим, татыусуз болдунг,
Оюмсуз къараб адам сёзлеге.
Кёз гинджилеринг хыныдан толугу,
Ант эттен кибик меннге тегерге.

Артда бетиме къарар инсаным
Къалай эталад алай къатылыкъ?!
Къалай болгъанед сыйлы адамым
Арабуз¹ сёзге тыншыкъ сатылыкъ!

Гырхы ырхыча къулакъдан келген,
Мардасызлыкъгъа къалай бошландын?
Джанымча кёрген багъалы тенгим,
Чюйре сёзлеге къалай ийнандын?!

Адет тюлмеди ёзгеден эсе
Артыкъ ийнаныу джандан джан тенгнге?!

1976

* * *

Джюрёк кюсейд бир кёзюуню сюерге,
Ол заманны ышыкълыкъын излерге.
Эртденними? Ол толуду къайгыдан!
Ингирними, кюнню джюгю талдыргъан!?

Джюрёк кюсейд бир кёзюуню сюерге,
Заман кесин бёлдюрмейди кесекге.
Джашай эсенг, борчлуса, деб, чегерге,
Кюн бютеулей кириб келед джюрёкге...

Эртденнигде — асыры кёб умутла.
Ингирнигде — асыры кёб кюлтюмле...
Кюн орта уа — сына баргъан суу агъач,
Челеклери джерни тырнай, бюгюле...

Кёрююнго борч эсе да кёрюрге,
Джюрёк иннет — джол башчынгды ёмюрге.

* * *

Сен онгнга десенг, джакълаем солну,
Сен солгъа тартсанг, излеем онгнугу.
Энди уа бизни бир баразагъа
Бургъан кюч барды, — менден да онглу.

Аман-иги деб айыргъан къыйын, —
Ким билед джукъну керти сыр-сыйын?!
Тюз баргъан джол бла чыкъмайла ёрге,
Тынч озгъан кюн бла алмайла дерсле.

Ол кюч — суймеклик, кючлюдю менден,
Андан хорланнган — олду къарыуум.
Анга бютеу да бой сала билсем,
Джарыкъ джанарын билдим джазыуум.

Джер джарыкъ кюнню суйсе да нюрюн,
Булутсуз, джангур сугъармайд юсюн.

¹ Арабуз — араны бузарыкъ, алдау

Азгъамы тюбетгенд джашау джол мени?!
Иги, ашхы да баред алада.
Сен да, бирлеча, кёблени бири,
Къалай болдунг да барындан башха?!

Къалай боладдынг да санымы джаны,
Бютеу кёлюмю иелеб бирден?!
Дуня башха — нюрлю, бек татлы —
Бола кёреме, хакъ керти суйсенг.

Аны чекгеним — ол да бир насыб,
Этсе да Аллах насыбны къысха!
Ол сейирликге сен чурум болуб,
Насыб сакъларгъа болмадынг уста.

Салыныбмыды хар затха бир чек? —
Тюшюналмайды чырт анга джюрек!

Оюмсуз болдунг — джаныма тийдинг.
Айтылмаз сёзле айтдынг да ийдинг.
Эм бек суйгеним, сен алай этдинг,
Насыб чыракъны сёнгдюрюб кетдинг.

Кёлкъалдым, дауум, джюрекде джарам... —
Юсдюредиле бары да санга.
Мен къыйналгъанча, сен да къыйнасанг,
Бир асыл къууанч келликча манга...

«Даулаш аны бла!» — десе акъылым,
Къаты къысама эринлерими,
«Сёз окъ джаудуруб, дерт къайтарайым!» —
Деген тилими тартама ичкери.

Суймеклик болса, дерт кетсин кери,
Аяргъа борчду суйгенлерими.

Джуддуз узакъда болса да, аны
Келиб тургъанча джерге джарыгъы,
Къайда болсанг да сен дуняда,
Джарыгъыб турад нюрюнг джанымы.

Джазыу тюбетиб, экибиз — бирге,
Бир уму насыб бергенед бизге.
Къысха болса да, — хар затха бард чек, —
Сёнгмей джылыуу къалды ёмюрге.

Боран ётсе да, сууута орта,
Эки джанына айыра бизни,
Менде джокъ санга гурушха-гууа:
Алай болуред джазыуну дерси.

Сени кибикле болуб дуняда,
Аны ючюн барды татыу джашауда.

КЪОРКЪМАЗЛАНЫ АСКЕР

Къоркъмазланы Хызырны джашы Аскер 1942 джыл апрелни 15-де Элтаркъ-ацда туугъанды. Кеси тенгилеча, сабийлигинде кѣтпюнчюлюкню не джарсыуун да сынагъанды. Орта школну туугъан джуртуна къайытхандан сора Черкесскеде бошагъанды. Техникумда окъуб, балчы усталыкъны алгъанды.

Къоркъмаз улу назму джазыб 1959 джыл башлагъанды. Поэзияны сюйгенле аны назмуларын «Ленинни байрагъы» (эндиги «Къарачай»), «Заман» (Къабарты-Малкъарда) газетледе, джыйым китаблада кѣрюр ючюн къалмагъандыла. Бир къауум чыгъармалары окъуу китаблагъа киргендиле.

Къоркъмазланы Аскер Джѣгетей Аягъы шахарда джашайды.

Энчи китаблары:

Джуртума. Назмула. // Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.

Джыйым китаблада:

Уллу джолгъа. Черкесск, 1968.

Толкъунла. Черкесск, 1973.

Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Аппаланы Б. Сюйюб окъуйдула. // «Къарачай», 10.04.2002.

АДАМЛЫКЪ

Мен да джерде эли джылны джашау этдим,
Эли джылны мынга джууаб табмай джетдим.
Неди экен аны аркъауу-багъанасы?
Анга джууаб табмагъанла джерге баям
Уллу алимле: Ибн Сина, Омар Хаям.
Джюзле, мингле излейдиле джууаб анга,
Сейирсине эм сюйюне атхан тангнга.
Кюн бошалаб, джетгенине ингир, кече,
Адамланы бири тууа, бири кѣче...
Ким насыбны сюре, ол да андан къача,
Кими джарсыу, кими джерге джарыкъ чача,
Учундура, абындыра, къол узата,

Уллу бола, джашлыкъ ъте, къартлыкъ джете,
Къыппабызны сездирмейин седирете.
Джашайбыз биз насыб алда кѣрюннгенлей,
Бююлсек да, джюрек джашлай, тебиннгенлей.
Алай ъте, кюнле кете, джетед аджал,
Алыб кетед сормай-ормай ълмез таджал...
Ахыр джолгъа тебрегеннге айтса миллет:
«Адам эди, джатхан джери болсун джандет!»
Ма ол алгъыш болур эди анга аркъау,
Ѥтмез эдим джашауума бир башха дау,
Ол болсаед джашаууму багъанасы,
Джетеригед аны меннге магъанасы...

АНА

Ана болуб келдинг адам инсаннга,
Къолларында гырджынынг бла бешигинг.
Тилек тилей джаратылгъан хар джаннга,
Джарсылугъа кенг ачылыб эшигинг.

Андад джашау юзюлмейин баргъаны,
Хар келгеннге бирер ъмюр юлеше.
Андад сенде къарам онгмай тургъаны,
Ѥрикмейин, илешгенден илеше.

Сенден киши тансыкъ алыб кетмегенд,
Тургъанлыкъгъа кече, кюн да тюбеше,
Заман бла даулашмайын ътмегенд,
Сени ючюн къарт болмазгъа кюреше.

Сабий таууш чыгъыб турсун бешигингден,
Гырджын ийис кетмей урсун эшигингден.

БЮГЮН

Бюгюнню кюн кёбню эсге тюшюред,
Атлаам этиб, тауну-тюзню арасын.
Хар джюрекни отсуз, суусуз биширед,
Джангыртханлай джабылмазлык джарасын.

Унутулмаз ноябрны экиси,
Ол кюн тюзюк артыктыкыга сатылганд.
Ол кюн, тохтаб тау джуртуму тютюню,
Бетибизге къара джабыу атылганд.

Мурдар къауум бюгюн табыб муратын,
Саулай халкыга ит кылыгын этгенди.
Ёмюрлюкге кююб джерде кир атын,
Ассылыкны мийигине джеттенди.

Налат болсун чёбню терек этгенлеге,
Ызларында къара ыз кююб кетгенлеге!..

* * *

Джазыуум, джылыуунгдан айырмай,
Мени адам арасына джетдирдинг.
Насыбынгдан бир джанында къалдырмай,
Кёб чырмаудан, джарсыудан да ётдюрюнг.

Джашауума эки бетден къаратмай
Келтиргенсе — бюсюреу-спас сеннге.
Адеб-намыс джоругъунгдан кери атмай,
Кёлкълдысыз не хоншума, не тенгнге.

Сау бол, меннге ышарылгъан танг ючюн,
Хар бир саугъа этген кюнюнг ючюннге,
Адамлыкдан джетген джарык юлюш ючюн,
Ийилиб, мен баш урама, Къадар, сеннге.

Энтда тилек: осал шартдан кери эт,
Кюнлерими ма бу халда седирет.

* * *

Джашлык кетди,
Джюрек сынды, бетим онгду,
Къан тамырда
Къаным салкын сёлешеди.
Къара чачны
Къолан этиб, кырау къонду,
Джашлык, тынмай,
Къартлык бла демлешеди...

* * *

Джумушак сёз джумушаклык келтиред,
Сорушдурад тебиб келген адамны.
Хыны сёзюн тил учунда эритед,
Джарытады анда салкын къарамны.

Джылытады ичде сууук хауасын,
Тешиледи джюрегинде туюмчек.
Унутдурад алыб келген къаугъасын,
Эршилике ариулукну этед чек.

Джумушайды эки арада къайгы, дау,
Тап-тазалай къаладыла намыс, сый.
Джумушаклык, керек джерде болуб тау,
Хынылыкны хар къуру да былай тый.

Хар бир сёзюнг бирер татыу келтирсин,
Хыны сёзню айтылгынчы ёлтюрсюн!

* * *

Джуртум бла
Ана тилим — джашауум.
Экисиди тин
Байлыгъым, ашауум.

Хайыуаннга
Ушар эдим мен тилсиз,
Джуртум, сенсиз —
Иесиз ат, джюгенсиз.

Ата джуртум —
Тюбсюз рысхым, байлыгъым,

Ана тилим —
Таркъаймазлыкъ джайлыгъым.

Джуртсуз къалгъан
Тамыры джокъ — къуу терек,
Тилсиз адам —
Джюреги джокъ кёкюрек.

Кёзлерими
Агъы бла къарасы,
Джюрегими экинг —
Эки джагъасы..

* * *

Кёбдю адамны джашауунда
Багъалы зат.
Ата, ана, юйдегиси,
Ашхы мурат.

Дуниягъа биринчи кёз
Ачхан джери.
Туугъан халкъы, ышаннгылы
Нёгерлери.

Мени да бард, башхалача,
Сюйген тенгим,
Туугъан джерим, баш муратым
Эм юйдегим.

Алай меннге джарыкъ кюню
Этген тигим,
Анам, сеннге тауусулмаз
Сюймеклигим.

1966

* * *

Кёгет терек, джаз келди да,
Къурмашча, чакъды.
Ызы бла джел джетди да,
Аяусуз къакъды.

Къурмашчыкъла агъыб-агъыб,
Тешинди терек.
Адам да алай, ёсюб, чагъыб,
Онгуб къалад терк.

Кёзююмде, ол терекча,
Мен да чакъганма.

Ёрге-энишге, эмиликча,
Къанмай чабханма.

Алай заман кёб чабдырмай,
Тутду, юретди.
Къартлыкъ деген, кёз ачдырмай,
Бек джууаш этди.

Тарыкъмайма, къурмачларым,
Джашайла юрей.
«Сени чыммакъ акъ чачларынг,
Аття, бизбиз», — дей.

* * *

Танг уятды, джылы кириб юйюме,
Тау джуртума сейир эшик ачылыб.
Энтда чыкъдым сейир тангга сюйюне,
Джюрегимде кечеге чарс чачылыб.

Минг бармакълы кюн узакъдан узалыб,
Джерни кёкге, кёкню джерге тюбетди.
Джаны болгъан джангы кюннге къозгъалыб,
Джашау энтда сейир ушакъ тебретди.

Джарыкъ хаман къарангыны хорлайды,
Джангы умут туудурады, беред тин.
Бу кече уа джукъу бериб урлайды,
Болджалымы мында ючден бирисин...

Джарыкъ кюннге ушасын да кечебиз,
Бираз узун болсун джашау ёлчебиз.

* * *

Тапхада эски гоппан
Сакъланады,
Ичине джыйыб
Кёб алгышланы.

Къабыргъада бир тот шок
Тагъылады,
Быргъысына джашырыб
Ауур сагъышланы...

* * *

Тиширыуну джылы ышарыуу,
Сени атыб келген тангга ушатдым.
Сюймекликни сёнгмез кючу, къарыуу,
Сени бла кёб къайгъымы джукълатдым.

Сен — джай кече къулакъ сууну шоркъулдауу,
Алда къалгъан кюнлерими къууанчы.
Джаш джюрекде сюймекликни боркъулдауу,
Эркишини тауусулмаз джубанчы.

Тиширыуну джылы ышарыуу,
Сенде кёрдюм гокка хансны ачылыб.
Сен джашауну юзюлмейин барыуу,
Сени аллында къалдым эсим чачылыб.

Джюрегиме джылыуу юрдюнг, къабындым,
Мен джангыдан сени аллында табындым.

* * *

Ышаргъан да этме, кызычыкъ, тилейме,
Тюбегенде татлы къараб ашыра.
Энди къалгъан джашаууму излейме,
Тынч джашаргъа, джарсыууму джашыра.

Джашлыкъ сеннге джангы ачханд къучагъын,
Эсле, дженгил джабылыргъа ёчдю ол.
Мен джашауну тас этгенме ол чагъын,
Аны бери къайтарыргъа джокъду джол.

Чууакъ кёкде джангы толгъан сен бир ай,
Таугъа, тюзге джарыкъ төкген огъартын.
Мен бир адам, кёлю — мыдах, ызы — сай,
Сыртны эниште тюшюб келген акъыртын.

Сен — бир гокка, джашил сыртха нюр салгъан,
Мен — бир къаудан, къачхы джелден саргългъан.

* * *

Узайгъандан узая
Мен туугъан аууш,
Болджал къыппам
Седиреуден седирейди.
Ызымдан а,
Тынгымы ала, бир таууш:
«Не баджарыб
Бараса сен мында?» — дейди!

ТЮРКЛЮЛАНЫ АЛЬБЕРТ (1942–1992)

Тюркюланы Магометни джашы Альберт 1942 джыл сентябрны 25-де Тебердиде туугъанды. Нальчикде музыка училищеде, Москвада Горький атлы Литература институтда окъугъанды. Черкесскеде Культура эсгертмелени сакълау обществону директору, «Ленинни байрагы» газетни хапарчысы болуб ишлегенди. Джашаууну арт джылларында областны джазычуларыны союзунда адабият агентствону тамадасы эди.

Тюркю улу алты назму kitabны авторыды. Аны чыгъармалары талай тилге кёчюрюлюб, джыйым kitabлада, газетледе, журналлада басмалангандыла. Бир бёлек назмусуна композиторла макъамла чыгъарыб, ала джырланганлай турадыла.

Энчи kitabлары:

Бузаланы юсюнде гюлле. Назмула. Черкесск, 1969.
Марал джангурла. Назмула. Черкесск, 1972.
Саният. Поэма бла назмула. Черкесск, 1976.
Акъ къаяла. Назмула. Черкесск, 1980.
Кёк да тюшгенди кёлге. Назмула. Черкесск, 1988.
Шукур этеме джашаугъа. Назмула. Черкесск, 1995.

Джыйым kitabлада:

Джарыкъ джолда. Черкесск, 1960.
Къанатла. Черкесск, 1971.
Шоркъа. Черкесск, 1982.
Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Ёмюрле ётерле... // Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.
Абдуллаев А. С любовью к родному краю. // «Ленинское знамя», 26.05.1984.
Альберт Турклиев. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.
Аппаланы Б. Ашхылыкъ ёлюмден кючлюдю. // «Къарачай», 1.10.1992.
Прытков В. Гореть и гореть, не сгорать! (К 50-летию поэта). // «День Республики», 29.09.1992.

КЁБ КЕЧЕНИ ДЖУКЪЛАМАЙ...

Кёб кечени джукъламайын чыктыганма,
Ариулукъну ариулугъун джазаламай.
Ариу кызны суюлюб мен турганма,
Суюмекликден не арымай, не талмай!

Джангурну да тауушуна къууаныб,
Алай кёзюуде кёб сагъыш эттенме.
Сууукъ джелде, къар тюбюнде мен къалыб,
Джангы кюннге ашыкыганлай джеттенме.

Ашхылыкъгъа джюрегими кенг ачыб,
Ата джуртну хар кюнюне баш урдум.

Кёзлерими джашырмайын, бек суюлюб,
Тенглерими тойларында олтурдум.

Айыб джокъду ачыкъ назмула ючюн,
Тюз джол да атны абындырады.
Адамланы кемсиз суюгеним ючюн,
Игиликге игилигим джолукъдурады.

Келлик заман чактырады кесине,
Болуб джылы къолу меннге келечи.
Кюреширме назму джазыб бюгече,
Сен болурса ариулукъну эгечи!

ТЕБЕРДИМ МЕНИ, ТЕБЕРДИМ

Тебердим мени, Тебердим,
Узакъдаса — ол тюддю джарсыу:
Сени блады мени джюрегим,
Тебердим мени, Тебердим,
Боласа сен манга асыу.
Сенсиз болалмам бир кюнню,
Анамыча, атынгы да айтдым,
Тауча, чыныкъдырдынг сен мени.
Узакъгъа кетеме, да дедим.
Тебердим мени, Тебердим.
Анам да болду къартыракъ,
Сюеме огъурлу кёзлерин.
Мен кёб кере кетерикме узакъ,
Тансыгъымы алмай сенден.
Алай а къайтырыкъма санга,
Анамы кёзлерин кёрюрге.
Танг бла туугъан уланнга
Танг алада алгъыш этерге.
Тебердим, мени Тебердим,
Ташларынгы этерикме уппа.
Анамы имбашларына тийиб,
Насыблы боллукъма мен анда,
Бюгюн турсам да узакъ кетиб.
Халкъым туугъан хурмет джерим,
Джашауум, къабырым да сендеди,

Тебердим, мени Тебердим.
Ол кёксюл бузларынг, къарларынг,
Джашиллеи туруучу назларынг
Узаталла манга къолларын.
Ол къоллагъа мени ийнамым
Улуду, турур алайлай,
Тебердим, мени Тебердим...
Ёлсем да, къайтырыкъма санга,
Уясына суу къайытханча, алай.
Ол ашхы адетди кёк шаркъда —
Джашадым, аны унутмагъанлай.
Атам да айтханды алай,
Стамбулану, Мекяны да кёрюб.
Менича, кёгюнгден, ташынгдан
Тансыгъын алмай, къалгъанды ёлюб,
Тебердим, мени Тебердим.
Анда, бузланы тюбюнде,
Сослан ташлагъа эринлерим
Джабышыб къалырла ёмюрлюкге.
Аны анам эштирин, кёрюрюн
Талпыб излейме хар бир кюнде.
Халкъым туугъан хурмет джерим,
Джашауум, къабырым да сендеди,
Тебердим, мени Тебердим!

МЕН ДА КЕТЕРМЕ

...Мен да кетерме —
Алдады аджалым, —
Кёзге кёрюнмеген
Заманны ичинде.
Сен а турурса,
Ёлюмсюзлюкню
Нёгерлик эте.
Мен, кетсем да,
Сеннге къоярма
Дунияны
Кёксюл джырларын.
Джюрек сезимим бла

Боярма
Кюн бла айны
Тангларын!
Мен, кетсем да,
Сеннге къоярма
Джер бла кюнню
Сагъышларын.
Ёлсем да, хаман да
Ангыларма
Джерими къууанчын,
Джарсыуун!

МЫНДА ТУУГЪАНМА...

Мен мында туугъанма, мында,
Къара суула белляу айтыб.
Кийик да «тепсеб» къаяда,
Джай кюнле да анга къайтыб.

Мен мында туугъанма, мында.
Къышхы чиллени джелінде.
Джуддузлача, гокка хансла
Ёсюб агъаргъан джерледе.

Кёзлерине тюшюб джулдузла,
Ала сезимлени «джандырыб».
Акъ марал да таулада,
Тёгерекге джан салыб.

Мен мында туугъанма, мында.
Къушла минг джыл джашар джерде.

Ана сютча, танг алада
Кюнню сютюн ичиб кёкде.

Мен мында туугъанма, мында.
Адамгъа джырымы этиб.
Таш-агъач джырын айтханда,
Сен манга ёмюрлюк бериб!

ГОНАЧКИР

Тюбеширбиз августда
Къалмагъанды кёб анга.
Шош кечеге къысылыб,
Атдырыбыз биз тангла.

О, Гоначкир, Гоначкир,
Энтда санга къайтырбыз.
Сюймекликни хакъындан
Сейир хапар айтырбыз.

Тубанлы Кёл, Акъ Къая,
Мыдахлыкъны чекмегиз.
Сизни унутур кюн къайда, —
Аз да умут этмегиз.

О, Гоначкир, Гоначкир,
Энтда санга къайтырбыз.
Сюймекликни хакъындан
Ариу хапар айтырбыз.

Августда чагъады гюл
Кийикли тауну чатында.
Кёзлеримде джанады кюн,
Болсам сени къатынгда.

Тубанлы Кёл, Акъ Къая,
Мыдахлыкъны чекмегиз.
Сизни къюуб кетер деб,
Чыртда мурат этмегиз.

Этме, джаным, сен къайгъы,
Къачхы аязгъа къараб.
Къууанчын этербиз джайны,
Зауукъ кюнлерин санаб.

О, Гоначкир, Гоначкир,
Энтда санга къайтырбыз.
Сюймекликни хакъындан
Бек кёб хапар айтырбыз.

КЁМ-КЁК КЁЗЛЮ ТЕБЕРДИМ

Булбулла джырлайла паркда
Кенг насыбынгы махтауун.
Ала шагъатла къууанчха,
Джырымдан джылын, шахарым:

Чегетли мийик таула,
Мени сюйген Тебердим.
Сюйген къызым да мында,
Кём-кёк кёзлю Тебердим
Сюйген къызым да мында,
Кём-кёк кёзлю Тебердим.

Ленин орам бла барама,
Сабийле ышаралла манга.
Гюл ийисли хауангда
Саулукълу болалла адамла.

Чегетли мийик таула,
Мени сюйген Тебердим.
Сюйген джырым да — санга,
Кём-кёк кёзлю Тебердим.
Сюйген джырым да — санга,
Кём-кёк кёзлю Тебердим.

Сен ариу болуб джашнайса,
Сабийлигими джулдузу.
Къалгъанладан башхаса,
Сюймеклигими джазыгуу.

Чегетли мийик таула,
Мени сюйген Тебердим.
Сюйген къызым да мында,
Кём-кёк кёзлю Тебердим.
Сюйген джырым да — санга,
Кём-кёк кёзлю Тебердим!

МЕН ОЙНАГЪАН ОЮННУ

Мен ойнагъан оюнну
Башха джашчыкъ ойнайды.
Мен джюрюген джолланы
Ол, менича, башлайды...
Мен сайлагъан джай тангны
Ол да тамам сюеди...
Тау джитини башына
Ол да талпыб минеди!

Ким эсе да бу джашчыкъ,
Меничады кылыгъы.
Ма, ойнайды ол ашыкъ, —
Къар джугъуду къапталы.
Ышарады, кёлоча,
Сынагъанча ашхыны,
Онгсунады, менича,
Ёрге тута башчыгъын...

АНА ДЖЫЛЫУ

Ана джылыулу, сослан ташлы
Туугъан джерим — келбетли,
Анам сени кёкюрегингде
Бешигими тебретди.

Джерим бла джашайд анам,
Мен да тюлме узакъда,
Тураса сен къуру да
Хурметинги узата.

Кёгюнг кибики, тазад кёлюм,
Джулдузла кибики, джанад мурат...

Тюбемесем, джокъду тёзюм,
Джюрек санга талпыб урад.

Деменгили адамларынг —
Къор болайым мен алагъа.
Анам, хар джарсыуунга
Болушалла менден алгъа...

Къайда айлансам, джюрюсем да,
Джюрегимде элтирме сени.
Сени кёзюнгден кёрюрме
Джуртубузда бютеу джерни.

АНА БЕК САКЪДЫ

Сабийчик джукълайды ана кёйнунда,
Ачыу джокъду, джарсыу да тас болду.
Чууакъ кёк тюшгенди ана кёйнуна,
Джаз да джашнайды хурметден толуб!

Ана ёшюн ушайды да гелеуге,
Сабий а мёлекди, ант этеме!

Турна сюрюу баргъан кибики абезекге,
Бу ананы сейирлигин кёреме.

Сабийчикни ана кесине кысыб,
Сау дунияны алгъанча кёлуна.
Алай сакъ турады, кёолумдан ийиб
Къоярма дегенча, эслиди ана!

ДЖЕЛ АТХАНДЫ МЫЛЛЫГЫН

Джел атханды шош тенгизге мыллыгын,
Акъ толкъунла суу джагъаны тюелле,
Тенгиз билед хыны джелни кылыгъын,
Адамла уа не этсинле? Кюелле!

Ала бюгюн сакълайдыла кемени,
Хар такыйкъа, сау кюн кибики, узунду.
«Джабарыкъма эшиклерин кёблени»
Деген кибики, джел сарнайды, улуйду.

Кюн джарыкъны джокъду бюгюн чырт дамы,
Къара тубан къаланнганды кенг тюзге.
Джамагъатны бошалгъанды чыдамы,
Мыдах-мыдах къарайдыла тенгизге.

Тенгиз бла хыны джелни урушу
Аздырады къоркъакъланы кёллерин.
Таукел чыгъад тамаданы тауушу,
Ауур кеме тохтатмайды келгенин.

Юрюлдюле джагъадагъы адамла,
Тыкъ тубанда эслеб чыракъ джарыкъны.
Къууанч нюрге кёмюлдюле къарамла —
Тёгерекни джити джарыкъ джарытды.

Тенгизчиле къыйын кюн Аллахдан
Тилемелле не къарыу, не болушлукъ.

Кишилик бла къутулдула палахдан —
Биягъынлай орналды сейир шошлукъ.

Тенгизде энтда да джашау эсленеди,
Толкъунла тюлдюле энди эмилик.
Хыны джел а кеси аллына ёледи,
Акъ кёмюкле толкъунлагъа кёмюлюб.

КЪОБАН ДЖАГЪАДА

Къобан суууну джырында
Къалкъыгъанды төгерек.
Будай ёсген талада
Джудуз мынчакъ кёрюнед...

* * *

Къабырлада да ёседиле хансла,
Тюрлю-тюрлю бояулу болуб ала.
Адам кёзлени бояулары алагъа
Кёчген болурламы сукълана саулагъа?

КЪЫЙНАЛА ЭСЕМ...

Башха адамны джарсыууна
Кюе эсем, къыйналыб,
Сен да аны джазыууна
Айыб этме.
Кюн да тийиб,
Тынч тургъанлай,
Сагъышланыб,
Мыдахланыб кете эсем...

Кырдыкны да,
Назны да къарт болууу
Бир ауурду,
Мугурлукъ салад бизге.
Адамны уа
Адамгъа къайгырыуу
Адет болуб,
Орналгъанды кёлюбюзге!

СЕННГЕ СУКЪЛАНДЫМ...

Къуу терекни төппесинде, мийикде
Кюн таякъла ойнагъанлары ючюн,
Кюннге салам бергенме эртденликде,
Алай затха эсинг бёлюннгени ючюн!

Мингджыллыкъ чынар терекни тюбюнде
Олтураса. Тамырына къууандым.
Сени ариулутгунгу кенг тенгизинде
Турлукъ адамгъа мен бютюн сукъландым.

ХУР КЪЫЗ

Эртден сайын Тубанлы Кёлден
Къыз сыфатлы тубан чыгъады.
Кюн тийиб, аяз урса мийикден,
Ол къыз тау башлагъа бугъады.

Аны ариу кёзлери, къашлары
Акъ кюмюшню хурметин алыб.
Имбашлары, узун къоллары,
Кёк чачы да нюрге боялыб.

Тау башланы уппа этеди,
Кенг джайылыб, кызыны кыоалары.
Джаш анача, сюе биледи,
Алай сыйюмлюдю бет кыаны...

Кирпик ачса, кыар чачылыб,
Керексиз кыйгы салады санга.
Кёзюнг кёрсе, джолоучулукъ
Кёкге учуб барады анда.

Кёк кыяны назик кыучакълай,
Талпыб солуйд исси ёшюню.
Джаз эртденни сыйюб сакълай,
Кимни толмаз бюгече тюшю?

Кимге саугагъа тууады бу кыыз,
Кимге тюберге ол излеиди?
Кыалырма да кеси джангыз?
Хаман быллай соруу кючлейди.

Кёден чыкыгъан кызыны кыарамы
Джюрегими ичин тарайды.
Ариу кызыны алыб сыфатын,
Эртден сайын кёден кыарайды.

Аны ызындан эсли кыарайма,
Дженгил ташайыр деб, кыйналыб.
Джарсыууму ол ангылармы,
Сёз айтырма манга ачылыб?

Эртден сайын Тубанлы Кёден
Кыыз сыфатлы тубан чыгъады.
Кёлге келиб кыарайма, кёзюмден
Ол сурат кетмейин кыалады...

Тюбеширге джолму излеиди?
Келечиди кыйсы ёмюрден?
Кимни эсе да кыаты сюеди,
Ол кимге тюбер, чыгыб кёден?

ДЖУРНУ МЫДАХЛЫГЫН ДА...

Джурну мыдахлыгын да
Кёксюл аяз кетерир.
Джур джылытхан дорбун а —
Джангы гюлени кёрюр!

Алай болур буйругъу
Ышыкъ деген хазнаны.
Бешик джырыны джылыуу —
Ана юйню джарыгъы...

ДЖАНАЛМАГЪАН КЁСЕУЧА

...Джаналмагъан кёсеуча
Болмагъанма, болалмам.
Игилик этер ючюннге
Туугъанма мен, ийнан,
Отдан кёлек киймейин,
Керек болса, джанарма...

Джерим ачыу кёрмейин,
Джашнар кибик джанарма.
Кыарт солдатны сыйын да
Тау джитиге тенг этиб,
Кёл этеме джашаугъа,
Анам кёзге кёрюнюб!

* * *

Аллах ючюн, келмейин кыалма манга,
Терезеден кёрюннюк эсенг да, кел.
Уллу сагышдан кыутулукъ эсем а —
Кел. Джюрегими чачыб барады джел!
Сыйюмлю шыбырдауунгу эштмейин,
Мен, кыарт акка кибик, арийма.

Сени кёрмей, джаныб, кюйюб кетейим,
Келлик джолунга аругъанча кыарайма.
Сен, джазгъы поэма кибик, кел манга,
Не джомакъча, неда джангылыкъча кел.
Чурум чыгыб, келалмайын кыалсанг а..
Тюшюме кирлик эсенг да, бир кел!

ЭМ АРИУ КЫЫЗ

Эм иги кызыны
Излесем мен,
Кыйналасам да —

Кыууанч болур.
Эм иги джырыны
Джазыб келсем,

Кёкюрегим
Эркин солур.
Эм ариу тангны
Кёрюме мен,
Джырым тюбөб

Джарыкъ тангнга.
Хур чакъгъан садда
Ол экеулен
Кёл берирле
Бютеу джаннга.

ТАКЪЫРДЫ ДЖЮРЕГИМ

Не эсе да такъырды джюрегим,
Къачхы табигъат киби, алай.
Тауда Гаралы элге сен кетдинг,
Кёзлериме бир тюрлю къарай!

Гюллени джыйгъанча, санга джыр
Джыйгъанма тауланы башында.
Омакъ мынчакъладан санга сынджыр
Джасаб, тагъарыкъма акъ бойнунга!

Джайгъы ингир, джангы джомакъ киби,
Босагъангдан сюйюнюб, санга келир,

Алайды, тазады санга сюймеклик,
Энтда тегерегинг сени кегерир.

Тауда Гаралы элге сен кетдинг,
Тынчлыгъым да сени бла кетди.
Мыдахлыкъны кёзлерингде кёрдюм,
Ол джюрекни сагъышлы этди.

Экибиз бирге кёрген бу сейир джер
Кёзлерими хаман кесине тартыб турады.
Мени сенден биягъынлай тилерим:
Джарыкъ бол сен — къууанчыбыз алдады!

БИРДЕ КЮЛЕСЕ

Бирде кюлесе, бирде чамлана,
Сагъышланаса, кёзюме къараб...
Бирде тураса манга къысыла,
Бирде кетесе, къатымдан къораб.
Шош боллугъуму кюсейсе тамам,
Кюн чууакъда кёл киби.
Мен алай джашау этамам,
Тюб болуб къалгъан эл киби.
Чокъуракъ суула, гюл талала
Сыйынад менде джюреке,

Кийикле ёсген акъбаш таулада
Джыяма дарман джилекле.
Къатынгы сакълаб бир кёб тургъанма,
Ол а болушурму ишиме?
Бир талай джылыны умутлу джашаб,
Къатын алдырдым кичиме.
Мен хар къуру да сени къатынгда
Сюеме алай джашаргъа,
Джукъулу кёлден, узакъда къалыб
Тургъан Къобаннга ушаргъа.

КЁЗЛЕРИНГЕ КЁК СЫЙЫНЫБ...

Бир джаягъынг — кюн, бирси, ай болуб,
Энтда сени тюшюмде кёрдюм.
Джюрегими мен санга бердим —
Аны уа юсюне къарылгъач къонуб...

Кёзлеринге сау кёк сыйыныб,
Джюрегингден джулдузла чыгъа...
Тюшюмю алалмадынг сыйырыб —
Турдукъ, таныш эди бизге джагъа...

Сен ариулукъну нюрюн кийиб,
Сейирлик бериб дуниягъа,

Къатынгда отлай акъ кийик,
Алгъыш айта Апсаты санга.

Джаягъынгдан себилген хурмет
Сабан тюзлени, бек джашнатыб.
Сенде барды улуу берекет,
Хар юйню терезесинден джарытыб.

Энтда джюз джылдан, ма, бир кере,
Бюгечеча, сен тюшюме кел.
Сени джашауда алай кёре
Билгеним ючюн, джылыууму кёр.

КЪОБАНЛАНЫ МАХМУТ

Къобанланы Муссаны джашы Махмут 1944 джыл июнну 10-да туугъанды. Ол баш билимни Москвада Горький атлы Литература институтда алганды. 1971 джыл окъууундан къайытхандан сора «Ленинни байрагъы» газетни хапарчысы, бёлюмюню тамадасы болуб ишлеб тургъанды. Арт джыллада Махмут Къарачай-Черкес китаб басманы къарачай бёлюмюню редакторыды.

Поэт, журналист Къобан улу джети назму китабны авторуду. Аланы бири Москвада орус тилде чыкыгъанды.

Энчи китаблары:

Акъ бутакъ. Назмула. Черкесск, 1970.

Джерни джылыуу. Назмула. Черкесск, 1974.

Душа камня. М.: Современник, 1974.

Джуддузну джарыгъы. Назмула. Черкесск, 1980.

Сары чапыракъла. Назмула. Черкесск, 1986.

Таула бла сёлешиу. Назмула. Черкесск, 1994

Танг бла ашхам. Назмула. Черкесск, 1999.

Джыйым китаблада:

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Джетекле. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Эслилик. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

АККАЛАРЫМЫ ДЖЕРИ

Гум ёзен — аккаларымы джери!
Келгеним сайын хар къуру да бери,

Насыбха тюбегенча, тебеди джюрегим,
Келмейин былайдан дженгил кетерим.

Атымы джалын да шош аязчыкъ тарай,
Барама төрт джаныма ёхтем къарай.

Чууакъ кёкде эте сейир тауушла,
Башымда учуб айланадыла къушла.

Къарнашларынача манга къууаныб,
Бир-бири бла ойнайдыла къадалыб.

Кёкюреклерин къушлагъа этиб уяла,
Кёкге джете, сюеледиле сары къаяла.

Къарамларында — озгъан ёмюрле, джылла,
Меннге тохтаусуз хапар айтадыла ала:

Ат аякъ тауушладан джер къалтырай,
Къылычлары да, шыбылача, джылтырай.

Аккаларым, къаяла-ташла бла бирлешиб,
Тургъандыла душманлары бла сермешиб.

Джанларындан эсе багъалата джерни,
Сакълагъандыла, улуун тыя ачы джелни.

Бери келгеним сайын, къууаныб джюрегим,
Аккаларыма келеди бюсюреу этерим.

Къыйын ёмюрлеге хорлатмай кеслерин,
Бизге деб, сакълагъанлары ючюн джерлерин.

Бюгюн барама төгерегиме ёхтем къарай,
Атымы джалын да шош аязчыкъ тарай...

КЕЛМЕЙИН КЪАЛЫРЫМ

Кёб тыйгычын хорлай джашауну,
Башындан къарадым мийик тауну.

Не зат тюрленди, тюрленмеди джукъ.
Алгындан эсе мен болдум суукъ.

«Аллымдагы тауну ёрлесем башына,
Бёленник болурма кюнню джылыуна», —

Деб кёбден бери келе эди кёлюме,
Ол мурат тынчыкъ бермей джюрегиме.

Чыкъгъанымда кёрдюм: кёб эдиле адамла,
Азлыкъ этиб тура эдиле кюн таякъла.

Тауну башында келмейин къалырым,
Тик эниште сюзюлдю мени къарамым...

БОШ АРБАГЪА

Джокъду деб, насыблы эни,
Бош арбагъа джекмегиз мени.
Насыбы бла туумайды адам,
Къыйыны бла юлюш алады андан.

Бош арбаны тартыркъма тынч...
«Тартсанг, тарт, тартмасанг, бу къылыч
Айыбынга джолукъдурур дженгил,
Сагъышланма да, эрлай джегил», —

Деб биреу ёрге турса да юсюме,
Мен айтырма кесим кесиме:
«Джашаудан эсе багъалыды сый,
Кесинги учузлукъдан тый...»

Кёрюб болмайма бош арбаны,
Артыкъ да дыгырдауун аны.
Кючюмден келгенча тарта
Турлукъма, ауур эсе да толу арба...

* * *

Тюзлюкню къылычыча, джашнайды элия:
Кюндюздеча джарыйд кечеги дуния.

Кёзлери от джана, бёрю мени мараб,
Мен да турама анга сакъ къараб.

Аманлыкъ джокъча, джырлайды шоркъа,
Хар ким кеси джанына тамам къоркъа,

Сюелебиз къымылдамай бир джерден,
Къарамыбызны алмай бир-бирибизден.

Тюзлюкню къылычыча, джашнайды элия:
Кюндюздеча, джарыйд кечеги дуния.

Булутланы эки джыра, кёз къамата,
Кёкню, джерни дюнгордете, къалтырата.

Шыбыла, ачы чартлаб, урду терекни,
Терек джанды, джарытды тегерекни.

Тюбед къалдыкъ деб, уллу палахха,
Джаныбызны ышана къуру Аллахха.

Бёрю, мени унутуб, тамам угулуб,
Кетди къарангы чегетте джутулуб.

Чарсха чабханча, къызыу ура джюрек,
Мен да алайдан къачдым бек терк...

САРЫ ГЮЛЛЕ

Сары гюлени узатханымда санга,
Мыдах болуб, былай айтдынг манга:

«Бошуна узатдынг бу сары гюлени,
Энди сагъышлы ашырлыкъма кюнлени.

Сары гюле — айырылыуну гюлери —
Бизге да джетер аланы джеллери...»

— Ашыгъыб, сары гюлени терсле ме бош,
Джюрегинг да аны ючюн урмасын шош.

Гюмени чырта джокъду терсликлери,
Экеуленни бир-бирине соймекликлери

Тенгизча терен, тауча мийик тюл эсе,
От орнуна джюреклеринде кюл эсе,

Керти соймеклик ушайды таугъа, тенгизге,
Ёмюрлюкге берилгенди ол бизге.

Гюмени алгъанынг ючюн, болмаз бир джукъ,
Джашауубузгъа береди ариулукъ.

Башха гюленича суй сары гюлени,
Ала да къууандырыла джюреклени...

АЧЫ СЁЗЛЕ

Ачы сёзледен ачыдым къалай?
Окъдан да ачымаз эдим алай!

Къанатлы баргъанча ташайыб,
Къууанчым да менден узайыб,

Джарыкъ кюнюмю буруб кечеге,
Ушатды батыб баргъан кемеге.

Аманлыкъ а, кириб джюрегиме,
Джыланча тебреди аны эме...

АНЫ АУУШДУРМАГЪАНДЫ

Заман аяу салмайды къартха, джашха:
Бир арбачыны орнуна келеди башха.

Алай эте, ауушдура бир-бирин ала,
Къараб къарагъынчы озадыла джылла.

Джангы арбачы миниб арбагъа-кемеге,
Къууана, кесин санайды керти иеге.

Тынчылыкъсыз бола, къолгъа алыб арбаны,
Кеси ушатханча джарашдырады аны:

Чархларын ауушдурад, джашнатад кюбюрюн,
Аны бла ашырлыкъча ол бютеу ёмюрюн.

Джюрюшюне уа къошулмайды арбаны —
Арбачы ауушдурмай къойгъанды атланы...

КЪАМА БЛА ТАУЛА

«Къама бла тауланы юсюнден таулула
Кёб джазадыла», — деб бир къауумла
Айтсала, къыйналады мени джюрегим,
Керексиз терслеуню келмей эшитирим.

Тауланы сабийликден суйгенди таулу,
Къама бла алагъа иймегенди джауну.

Ол заман болгъанды къыйын заман,
Къаманы джюрютюрге керек эди хаман.

Аны ючюн тыйыншлыды махтау сёзге,
Къарт аккаладан джетгенди ол бизге.
Тауланы юсюнден бара эсе уа хапар,
Къаманы сагъынмайын джокъду мадар.

ЧЁБ ДА ДЖЕТМЕЗ

Аллах бармыды, джокъмуду, билмейме.
Бир Аллах болурун а мен излейме.

Алайсыз «аллахла» болгъандыла кёб,
Аланы санаргъа джетмей къалыр чёб.

«Джандет джашаугъа чыгъарыб сизни,
Къууандырырча этейик джюреклеригизни», —

Деб, бирери бирер тюрлю оноу этеди,
Бирери бирер тюрлю джол бла элтеди.

Биз а ышаныб сёзлерине аланы,
Юслери бла ётдюк сууланы, тауланы.

Эм ахырында уа, кёребиз, деб, джандетни,
Босагъасындан къарадыкъ джаханимни...

ЧАБЫУЧУ АТ БЛА МЕН

Бир чарс бошалыб, башланды экинчи,
Биягы акъ ат энтда келеди биринчи.

Адамла харс урадыла, этедиле дауур,
Ат аланы эшитмейди, солуйду ауур.

Бюгюнча арымаз эди, тартса да джюк,
Къарамы мыдахды, юсю болгъанды кёмюк.

Уста чабады деб, энтда чарсха атны
Джибередиле, арыгъанын сан этмей аны...

О, чабыучу ат! Мен да бек ушайма санга,
Ашхамгъа джетиб, чыкыгъанлай тангнга,

Бир иш чыгъады, энди аны бошаргъа,
Керек болады башханы башларгъа.

Ма, алай ётюб барадыла кюнлерим,
Солуу не болгъанын билмей джюрегим.

О, чабыучу ат! Джазыуубуз бирди бизни,
Энтда кёб аууш сакълайды экибизни...

КЁАЮМ БОЛМАДЫ АЗ

О, къадар! Сен буюрмагъан манга
Не къалды? Энди огъурлу тангнга
Тюбедим дегенлей, кёк къаралыб,
Юсюме буз джаудурдунг къадалыб.

Андан да кючден-бутдан къутулуб,
Ачыуум да бир кесек унутулуб,
Бара тургъанлай, кетдим къаядан,
Санларым толуб джангы джараладан.

Энди уа иги болур, деб, джолум,
Атны джюгенине узалгъанлай къолум,
Манга сууукъ къарай, тюртюб артха,
Эшекте тыйыншы болмагъанны атха

Миңдиргенингде да, кёлюм болмады аз,
Бир кюн манга да келир, деб, джаз.
Атлыны да, сукъланмайын джазыууна,
Иги алгышла тиледим джолуна...

ТЕБУЛАНЫ ШУКУР

Тебуланы Шабатны джашы Шукур 1944 джыл августну 9-да Къазахстанда туугъанды. Орта школну бошагъандан сора, 1967 джыл Тбилисиде Шота Руставели атлы театрал институтха киргенди. Окъуудан къайытхандан сора, 1972-1985 джылада ол Къарачай драма театрны артисти болгъанды. Къарачай-Черкес кърал филармонияда ишлеген джылларында Тебу улу «Заман» деген ансамбль къураб, анга башчылыкъ этгенди.

1993 джыл Шукур Къарачай-Черкес республикан радиону къарачай редакциясында джууаблы къуллукълада урунганды. 1999 джылдан бери республикада телевидениени къарачай бёлюмюню тамадасыды.

Тебу улуну назмулары, хапарлары газетледе, журналлада басмаланнгандыла.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Аппаланы Б. «Мен адамгъа бек ышанама» (60-джылыгына). // «Къарачай», 3.09.2004.

ТАУЛАДА ИНГИР

Чемерлигин аямайын, чомарт кюн
Чууакъ кёкге окъа чалыу салгъанды.
Кенг табигъат ариулукъну сезерча,
Джер этекде сейир «шынкъарт» джаннганды.

Къач тюшгенди булутланы ичине —
Бар табигъат алтын къошха ушайды.
Ойнайса да тегерекде кюн таякъ,
Ингир келиб, толу джашау башлайды.

Ёмюрлеге гёзет этген Минги Тау
Кёз аллымда нарт джомакъча турады.
Ол да сезиб ариулугъун ингирни,
Къарам буруб, меннге нёгер болады.

Булутла да, алтын суугъа боялыб,
Мийик кёкде къуш къанатын кергенча,
Ийилелле, салкъын аяз сыласа,
Батыб баргъан кюнню сыйын кёргенча.

Эриб баргъан шекер башча, багъыр кюн
Алтын нюрюн тау артына иеди.
«Эсен бол!» — деб, джибек эшиб, кюн таякъ
Минги Тауну чал башына тиеди.

Къайнай-ойнай турсала да булутла,
Боз джабыуун джайды ингир алагъа.
«Сейир шынкъарт» кетмегенди сидиреб,
Эртден кюн бла къайтырыкъды таулагъа.

ДЖАЗ КЕЛЕДИ

Къанатлыла джыйын сафда мийикде
Келедиле, кёксюл кёкде тизилиб.
Кюн таякъдан гырмык эшиб, ашыгыш
Ауазлары джерге тюшед юзюлюб.

Къышхы кюннге ахыр кере билдириб,
Чомарт джерге кюн джылыуун чачады...

Сууукъ чакъны эсибизден кетериб,
Турна ауаз джазгъа джолну ачады.

Джаз келеди турналагъа джюклениб,
Таза кёкден дауурбазын къакъдырыб,
Къанатлары джетген джерге джан салыб,
Тау джуртумда джазны тангын атдырыб.

ЗАМАН

Терен солуб ёмюрлени ичинден,
Салган ызын танытады деу заман.
Бирде тохтаб: «Заман кетди бошуна», —
Дейбиз, мыдах кесибизге биз хаман.

Ол заман а ёмюрюнге тергелиб,
Джашауунга къайытмаздан киреди.
Бек ашыгыш джолоучуча, тохтаусуз
Аны орнуна джангы заман келеди.

КЪАЧ

Кюн хоншулукъ бергенчады,
Чегет ичи отча джанад.
Къарт эмен да уялганча,
Багъыр бетин джерге атад.

Чегет деу — чынар терек,
Чапыракъдан джамчы джабыб.
Къалкыууна берилгенди,
Тынчайыргъа заман табыб.

Ариу кёзлю кызыл гюлчюк
Башын ийиб тарыгдады...

Аяз къакъса туралмайды
Бурун кирик, арыгъанды.

Сау табигъат суусаб ичген
Уллу къобан таркыйгъанды.
Кёк тарагъы, тау башлагъа
Къыш белгиси къар къоннганды.

Чегет кышха хазырланад,
Чапырагъын джерге тёшеб.
Табигъатха ёртен салганд,
Ариулукъга болмай эсеб.

ТАКЪЮЗЮКЧЮК

Кюнню джыйыб хызенине,
Сора андан мынчакъ тизиб,
Сюеледи такъюзюкчюк,
Къарар кирик инсан скойюб.

Кёгетлери отча джанад,
Муртхулагъа эришгенча.
Хар ётгеннге кесин теджейд,
Саулуукъ эт, деб кюрешгенча.

ЁМЮРАЕГЕ ЭСКЕРТМЕНГИ САЛГАНСА

Батчаланы Муссагъа

Огъур кюнде къара бушуу табылыб,
Джюрекледен боран болуб улуду.
Чексиз скойген дуниянгы кёрмезча,
Ёмюрлеге эки кёзюнг джумулду.

Къызыу барад заман учуб тохтаусуз,
Сени атынг тенглеринги эсинде.
Тансыкъ болсам, сени табмай кёрюрге,
Китабынгы къолгъа алама кесим да.

Олсагъатлай кёзлююнгю тюзетиб,
Джашырмайын сагъыш басхан кёзлени,
Къарайса сен хар тизгинни башындан,
Ана тилде кескин айта сёзлени.

Хар сёзюнге — сагъышларын, умутунг,
Джангы къарда кийик ызла къалганча,
Тюшгендиле джюрекледен джазгъанынг,
Ёмюрлюкте эскертмени салганча.

ЭМЧЕК АНАМ КЪАНЗАДАГЪА

Сабийликни ачы кюню — кёзде джилтин,
Дунияда ким бар, ким джокъ, билмеем.
Башха тилде сёлешгеннге тилсизем,
Ана сютден башханы мен билмеем.

Ана тилей, татлы болду башха тил,
Ана джокъда, эмчек ана сют берди.

Эки тилге ие болдум сора мен,
Сютю кирик, тилин татлы мен кёрдюм.

Сюркюн кюнле, уллуланы аудура,
Сабийлеге ёлюм бурчакъ себеед.
Къазах тюсю, азынга джыйыб сен,
Амалынгча, джылыуунгу бергененг.

ЧАПЫРАКЪ

Чапыхакъла, сыргалача,
Бутакълагъа келбет бере,
Аяз къакъса, тепсейдиле,
Хауа джыргъа эжиу эте.

Бир къарасам чапырахъчыкъ,
Ёрге уча, эниш кете,
Ишлейдиле кече-кюн да,
Къачха дери джашау бере.

Чапыхакъсыз терек неди?
Кёгет да джокъ, келбет да джокъ,
Чапыхакълы ариу терек
Келбетлиди, кеси да токъ.

Тюсюн айтсакъ, терек тамыр
Чапыхакъгъа ашау беред.
Алтын кюнню джыйгъан чапырахъ —
Ол терекге джашау беред.

ЭСДЕ КЪАЛГЪАНД

Джаздан джылыу,
Джайдан кёгет,
Къачны шылпы джаууму,
Эсде къалгъанд тас болмаздан
Къышны чыммакъ джабыуу.

Джаз джашили кёзлерингде,
Джай хурмети къанында,
Булбул джыры сёзлерингде,
Акъыл-балыкъ ангынгда.

ТЁРТТИЗГИНАЕ

* * *

Дунияны бары меннге тежелсе,
Ишлемезден суйгеними этерча,
Джазыуума мен тилекчи болурем,
Ишге нёгер болур джерге кетерча.

* * *

Джаугъан джауум, аз болса да, тама турса,
Хурмет салад тюшген джерге ол тамчы.
Ачы сёз а, тие турса джюрегинге,
Андан ачы болмаз джерде бир къамчи.

ДЖАРАЛЫ ДЖАЗЫУ (поэмадан юзюк)

ШИРИДАНЫ САГЪЫШЛАРЫ

Бир Аллахым, сен ангылат,
Къадар кючю сейир джазыу.
Джалгъан дуня, джандет кибик,
Бир къарасанг, ичи толу уу..
...Бюгюнлюкде джангыз къалдым,
Мен нёгерсиз дуадакъма,
Бек тартыб, джая тыйыб
Бошланмагъан садакъ окъма.
Нени айтама, не айтама,
Чагъыб акъгъан терекме мен,
Тюзюн айтсам болушлumu,
Бир кийилген кёлекме мен.
Тюбсюз кёлде — тюбсюз челек,
Суу алмаз, ансыз болмаз.
Бир айтыргъа, тиширыума,
Сыннган аркъау орнун табмаз.
Онджетиде, гюлей чакъдым,
Онтогузда къанат къакъдым.
Къууанчымы болмай чеги,
Кёкде учхан къушну табдым.
Ах, сагъышым! Ах, сагъышым!
Татлы тюнден айырма сен!..
Ол кюнлени унут да къой,
Артха айланыб бурма да дженг.
Эсде болгъан ызны теблей,
Бир джанына бара сен!..
Джур эсими алджашдыра,
Сабийликге бураса сен.
...Ма, эсеме тюшдю мени,
Хоншу орамда джашай эди
Кёксюл кёзлю сабий джашчыкъ,
Ол кызчыкъгъа ушай эди.
Анасыны бир эгечи
Бизге хоншу тура эди.
Джашчыкъ, анда къонакъ болуб,
Кёб кечени къала эди.
Биз экибиз, заман чекмей,
Ойнай эдик арыгъынчын.
Тегенеге салыб бизни,
Джууундуруб, бери алгъынчын.
Джылларыбыз тенгиш эди,
Мен кызчыгъэм, ол а — джашчыкъ.
Кесим десем, обуруракъ,
Ол эсе уа, бираз сантчыкъ.
Эркелете, тешиндириб
Бирем-бирем салаелле,
Эки кёзюм мени анда,

Сабийлеге санаелле.
Тегенени эки этеги —
Экибизге эки тенгиз.
Сууда оюнну джууунуудан
Сюе эдик биз экибиз!..
Ах, заманла, ётген кюнле!..
Сагъыш къылдан чалыу салгъан.
Сизсиз джашау толу болмаз,
Ёмюрлюкде эсде къалгъан.
Джылла, джылла! Джююласыз,
Базар кюнде учуз сомча,
Бир тирилте, бир термилте,
Сууукъ кюнде тыйын тонча.
Ах, дуня! Ах, дуня!
Сюймекликни джолу къыйынд,
Хар бир сёзге суйген джюрек
Алданады эшитген сайын.
Хар соруугъа джууаб таба,
Адам улу алай болур.
Сёз береди ол башхагъа,
Бирси эсден кетмей толу.
Бири, джюрек къабын алыб,
Суйгенине тигим этед,
Бири, сансыз къол узатыб,
Орайда бла алыб кетед.
Къудуретли мени Аллахым,
Кёлюмю мен ачалмайма,
Айтмайын да болалмайма,
Мен кесимден къачалмайма.
Отуз тогуз джылым тола,
Джашау джолда къалдым джангыз,
Илячиним тас болгъанлы,
Дуняда болдум сансыз.
Биз экибиз болгъан чакъда,
Эм насыблы юйюр эдик.
Мен джыр болсам, ол — эжиую,
Бир айтыргъа, сейир эдик:
Мен — къанатлы, ол — къанатым,
Мен — чаришчи, ол а — атым,
Джая болса, садакъ огъем,
Джашауумда ансыз джогъем.
Дуняла! Дуняла!
Ненча заман сизге батды!
Инсанланы ёмюрюча,
Ненча кере тангла атды.
Заман алыб къанатына,
Къонгурауун къагъа барад.

Аджал сакълаб, мыртазакъча,
Чакъырыргъа хазыр турад...
Чырахтанда чыракъ джаныб,
Юй болгъанлы кѣбмю болду?..
Артха айланыб мен къарасам,
Не битдирдик, не зат толду?
Кѣкге эркин гѣбелекча,
Наным бла джашай эдик.
Мен гюл эсем, ол торгъайы,
Табигъатха ушай эдик.
Суугъа джетсек, балыкъ бола,
Деу тенгизге къайыкъ бола,
Кюн иссиге салкын ата,
Биз джашадыкъ, насыб таба.
Сюймекликни билегинде,
Ай джарыкъны кѣлегинде
Таба эдик кесибизни,
Иймей кенгге эсибизни...
Тансыкълайма, излейме мен,
Барды нем да, сенден башха.
Сен берирни табар болсам,
Баш урурем кысыр ташха.

Джаным саулай, сезим джашнай,
Ичим кюе, саным джашнай,
Сагъышымы акъыл терслейд,
Джан бой бермейд, сени излейд.
Къолунг, эрнинг — кѣз аллымда,
Сени орнунга — джыламукъла.
Аманды ѳлген, аны излейме,
Джокъламазча ма бу халла.
Сени кюсей, мен кюеме,
Кѣл ойнаса, бек сюеме.
Сени излейме! Сени излейме!
Ауаз табыб айталмайма,
Сени теблеб кеталмайма,
Саным джаныб, от болса да,
Бир-бирлеча эталмайма...
Бу азабны чекмез ючюн,
Сезим джюкге берилмезча,
Бурун кибик керилмезча,
Мен джашайым, башны бурмай,
Кѣз ачмайын, джерни тырнаб,
Болурмуса меннге разы,
Ол дуниядан бери къараб?!..

БОЛАЙЫМ ДЖЕР НАСЫБЫНГ

Ёшюнюнге къутас тюшюб, бурма чачынг
Ангылатады ёсюб улу болгъанынгы,
Салам бериб алгъышладым, кѣргенимде
Сюймекликни отун къаннга салгъанынгы.

Биз экибиз — джерге тюшген эки тамчы,
Чачылмайын бирге болуб кѣл къурайыкъ.
Джюрек табхан джылы нюзюр бузулмайын,
Секиртмели шоркъа болуб биз агъайыкъ.

Хур джашауну джашлыгъында — сюймеклигим,
Джер насыбы ачылгъанды бюгюн бизге.

Кюн келгенди, суучугъубуз къобан болуб,
Шоркъалары татлы макъам согъа кенгнге.

...Биз тюбешсек, суу тамчылай бирча болуб,
Нюр кѣзлеринг кѣзлериме кюнча тийиб.
Эки джюрек бир-бирине ачылдыла,
Джомакъ джуртта ариулукъну бирге сюйюб.

Санга атайма энди келлик кюнлерими,
Джюрегими ачханса сен джарыкъ тангнга,
Гюл бачхангы кюн джылыуу мен болайым,
Болайым мен джер насыбынг, джаным, санга.

КЕТМЕ

Сен къайдаса? Къайры кетдинг, не болдунг?
Джюрегимде кюн ауаллы джарыгъым.
Кѣлкъалдыгъа сеннге чурум бармеди
Сюймекликте той этдирген балыгъым.

Деу сезимни тепсеюуне берилиб,
Дунияда бизден башха болмайын.
Бек эмилик сезимлени ойнатдыкъ,
Хар заманда кесибизден тоймайын.

Дуниягъа келген инсан насыбсызд,
Джашауунда хур тепсеюу къалмаса...
Кетме, кетме джюрек тутхан насыбым,
Неди къадар, тепсер нѣгер болмаса?!

Мындан ары тыбыр джылыу болурча,
Биз тепсеуде узатайыкъ къолланы.
Насыбыбыз аджашмайын табарча
Къадарыбыз сызыб кетген джолланы.

АЛИЙЛАНЫ ИСМАИЛ

Алийланы Ибрагимни джашы Исмаил 1946 джыл сентябрны 1-де Къазахстанда туугъанды. 1964 джыл орта школну Джангы Къарачай эде бошагъандан сора Новочеркасск шахарда политехника институтха киргенди. Баш билим алыб, бир бёлек джылны да кеси окъугъан институтда устазлыкъ этиб, 1974 джыл Черкесскеге къайытханды. 1974–1992 джыллада ол Къарачай-Черкес политехника институтда ишлегенди.

Электротехника илмуланы доктору, профессор Алий улуну 1992–1995 джыллада Россия Федерацияны Миллетле министрствосуну кёчгюнчю халкъланы ишлерин джюрютген департаментинде джууаблы къуллукъну толтургъанды. Бусагъатда Москвада Коммунал мюлк бла къурулуш институтда ишлейди.

Алий улу назмула джазыб студент джылларында башлагъанды. Ол Омар Хаямны төрттизгинлерин да къарачай-малкъар, орус тиллеге кёчюргенди. Исмаил 18 китабны авторыды. Аладан бири — назму китаб, бешиси этнополитиканы юсюндендиле, къалгъанлары — илму китабла. 2003 джыл Москвада «Педагогика» басмада «Карачаево-балкарские имена и фамилии. Толковый словарь» деген китабны (Алийланы Земфира бла бирге) джазыб чыгъаргъанды.

Энчи китабы:

Род людской. Стихи, рубаи (къарачайча эмда орусча). М.: «Русский мир», 2000.

Джыйым китаблада:

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

ДЖУРТУМ

Тау кёкюрекде — джангыз мыдах булут,
Атам-анам этген тилеклери,
Толгъан мурат, джукъланмагъан умут,
Тенглерими темир билеклери...

Аман-иги кёре келген миллет,
Джашайса сен, сабыр-сабыр атлай.
Къара кюнде таза сакъланнган бет,
Къууанч, бушуу да сенсе, Къарачай.

Сен джюрютген намыс болумларын,
Ана сютлей, ётгенле къаныма.

Джазыуунгу къыйын сынамылары
Дагъан болуб туралла джаныма.

Тилек тилеб, джашайма джерингде:
Ишден эсе сёзде болсун азлыкъ,
Джуртха борчум турад джюрегимде,
Сенден, джуртум, тилейме разылыкъ.

Къаяланы ёттюр сабырлыгъын,
Бузларынгы кирсизлигин да бер.
Табынсынла сеннге уланларын,
Ёхтемлени ёсдюре келген джер.

АНТ БЛА КЪАРГЪЫШ

Антсыз, антлы сёзге да ийнана,
Эки сёзге артыкъ акъыл бёлеме:
«...Ма бу сыйлы гырджынны хакъына...»,
«...Анамдан ичген сют бла ант этеме...»

Къаргъыш айтхан алсам да сёзлени,
Эки сёзде ачыу-бушуу асламды:
«...Ай, гяур а, гырджын урсун сени...»,
«...Менден ичген сютюнг сеннге харамды...».

ОТ БЛА СЁЛЕШЕМЕ

- От, нек джанаса, чууакъ джыр джырлаб?
- Джан-джашауну джылытама....
- Эй! Боранлай, нек ураса чартлаб?
- Джан-джашауну къурутама...

ТИЛЕЙ ЭДИНГ СЕН...

Разиятха

Тилей эдинг сен:
«Узакъгъа тебресенг,
Мени биргенге бир элтирсе.
Узакъ джерлени сейирлик бетлерин
Меннге, джетелсек, кёргюзтюрсе...»

Тилей эдинг сен:
«Эм скойген джырынгы
Меннге акъырын бир джырларса.
Излеб, бир назму, джеталмазча ангы,
Меннге, табалсанг, бир сайларса...»

Мыдах эгечим,
Сен, джырым тамакъгъа
келиб джукъланырча,
этгенсе.
Адам ангыны кьоркъутхан узакъгъа
Мени нёгер этмей кетгенсе.

Чексизди бушуу.
Амал табмай, аны
Тёзюб, бой салыб кёлтюреме.
Джарыкъ тюрсюннге кечикген джырымы
Мен сын ташынга келтиреме.

ТЮНЕНЕ БЛА ТАМБЛА

Кюрюч чапракъчыкъ, учуб бутагъындан,
Джерге тюшдю. Чапракъ болгъан джерде уа
Чирчик къалды. Джаз келиб, кюн тийсе уа,
Джангы чапракъчыкъланы кюрюч тизсе уа,
Анга, акъгъанед деб, айтмаз инсан.

Таулу да къарт болгъанды, джукъланады
Джилтин от кёзлерини ичинде.

Уландан туугъанчыкъ – биргесинде,
Къартха ушаш джашны кёзлеринде
Джилтин чача, ёттюр бир от джанады.

Хар сау затны, джетиб, этеди шау
Аджал. Андан ачы бир зат болмаз, алай а
Андан аман зат табылыр талай да...
Ол не затды? Ызсыз кетген джашау.

АНАМ

Айтадыла сёзде: насыб саулукъчады.
Саулукъ болса, сан этмейбиз аны.
Ананы иши да тамам саулукъчады:
Биз оюмсyz сюебиз ананы.

Ишинг-башынг алай аламат болмаса,
Не хорланыб, азыракъ болса кёлюнг,
Билесе, ышанаса, бир да кьоркъмайса:
Хазырды кёл, къарыу табар джеринг.

Ананы ёмюрден келген сейир кючу,
Джангыз таблыкъ излетмей кесине,

Барады тохтаусуз, джаш абынмаз ючюн,
Узакъ джолларында биргесине.

Кёреме: джашаула суулай агъадыла,
Кюнден кюннге дженгил атлайд заман.
Кёреме: анасыз джашаб турадыла,
Ол ёксюзлюк – аямай сындыргъан.

Я, Джаратхан! Сенден насыб тилемейме,
Джашауума эркинсе, джаныма...
Я, Джаратхан, башха бир зат тилемейме:
Кесим саудан къатылма анама.

БЕЛЛЯУ

Къобанны мийик джагъасында
 Амалым бла хаман олтурама,
 Кёк бла джерни арасында
 Къобанны джырларына тынгылайма.
 Толкъунла, сюрюб бири бирин,
 Тёголе-ойнай, озуб кетедиле,
 Алайын мени сагъышларым
 Мени узакъ заманнга элтедиле.
 ...Сабийлик заман... Сен кесингде
 Нелляй бир игилик джюрюттенсе,
 Къазахстанны кенг тюзлеринде,
 Суу баргъанча, тынчылыкълы ётгенсе.
 Адамны кёзю джетмез тюзле
 Мени будайлагъа бёлегендиле.

Меннге саугъагъа алтын кюзле
 Кёб тюрлю алтын чапракъ бергендиле.
 Тёгерекдеги хоншу-тийре
 Къол аязында мени тутханды.
 Сабийлик... Урчугъун ийире,
 Анам кёб сейир белляу айтханды..
 Джангыз Къобаным, чал Къобаным
 Мени эркелетмейин къалгъанды.
 Меннге аталгъан белляуларын
 Башха сабийлеге джырагъанды..
 ...Джаныма табарча бир саугъа,
 Таймаздан Къобан бойнун джокълайма.
 Кечикген, замансыз белляугъа,
 Бир да бир тоялмай, тынгылайма.

УРУШНУ СУРАТЫ

Барады,
 барады,
 барады аскер,
 Бир джыр джукълана да джана,
 Узакъ тобланы атылгъанын эшите,
 Адамча, хауа ахсына.
 Къарайды тиширыу бёлек аскерге,
 Бир къарт аланы ичинде.

Къартны, джашланы эм тиширыулары
 Ачы къайгъы бетлеринде.
 Ауур атламла... Тынгы табмагъан джер.
 Бир джыр джукълана да джана..
 Барады,
 барады,
 барады аскер.
 Къайтырмы киши ызына?

ХАПАР

...Тар ёзенде джолну джанында
 Бир къая таш орналыб тургъанед.
 Джолоучу ташны ышыгында,
 Джолундан бурулуб солуучанед..
 ...Ташны юсюнде гитче джашчыкъ
 Эртден-ингир, будджуна, ойнайды,
 Ёзенни эниб кетген джолгъа,
 Кёзлери чыракъ кетиб къарайды.
 Джокъду джашчыкъны тийре тенги,
 Эртден сайын ташына кетеди.
 Тенгнге юреннгенча, юрениб,
 Таш бла терен ушакъ этеди..
 Кетдиле кюнле, озду заман.
 Ол гитче джашчыкъ уллу болгъанды,
 Ёзенни баргъан гитче джолдан
 Уллу шахарлагъа атланганды.
 Джай сайын юйге келсе къайтыб,
 Таймаздан, барыб, ташын джокълайды.
 Биягъынлай, бир затла айтыб,
 Ташыны къабыргъасын сылайды...

...Бу заман, кеси джорукъ салыб,
 Хар затны аны бла кючлейди.
 Энди джаш, терен билим алыб,
 Джуртунда уллу джолла ишлейди.
 Джаш башчы болуб, бир джангы джол
 Ёзенни ёрге джырыб келеди,
 Кенгерте гитче джолчукъну ол
 Къая ташха келиб тиреледи.

Не этед джаш?.. Келеди ташына,
 Олтуруб, терен сагъыш этеди.
 Ёзенни джанлаб ышыгына,
 Чачыгъыз ташны деб, кёргюзтеди..
 Таш, тамам адамча, ахсыныб,
 Беш уллу кесекге атылады,
 Хар кесек да бир талай сыныб,
 Таш болгъан джерде чунгур къалады.

...Ёзенни башында къаяла
 Ташны ызындан ахсындыла.
 Къайтарыб ол тауушну, ала
 Ол джашха мыдах къарадыла...

КЕТЕСЕ

Кетесе, кетесе...
Кесек тыяргъа
Амал табалмазма санга.
Кетесе, къарамай
Къара джангургъа,
Учсуз, къыйырысыз
Бораннга.

Кетесе, кетесе...
Сени кёзлеринг
Кёбден бери да узакъда.

Эшитмейсе сен:
Эзилген джюрегим
Кючден шыбырдайды:
«Тохта».
Кетесе. Кесинг джангыз..
Мен ызынгдан
Тилеб Аллахдан игилик,
Мыдах джюрегими
Тыяма джолдан:
Сеннге этелмез
Нёгерлик.

СЕН

Сенге джырла хар кюнюмде
Этеме, эшитсенг.
Сен — тюшюмде, хар ишимде,
Джюрегимде да — сен.

Таудан-буздан мен атлайма,
Сен чакъырсанг мени.
Бош ётгеннге мен санайма
Сенсиз ётген кюнню.

Сен кёрюнсенг кёк тюбюнде,
Нюр къошулад кюннге.
Сау дуняны къучакълайма,
Сен ышарсанг меннге.

Къууанч-бушуу артда-алда.
Къайры элтсе да джол,
Баш магъана бу джашауда —
Сюймеклигингди ол.

ДЖЫР

Сени кёзлеринг,
Тынгы табмайын,
Мени ызымдан
Мыдах къарайла.
Мени ызымдан
Джолгъа аралыб,
Сени кёзлеринг
Джюрек къыйнайла.

Сени кёзлеринг —
Мени джолумда
Джолну кёргюзген
Халал тенглерим.
Джашаууму
Джуддуз джарыгы —
Сени кёзлеринг,
Сени кёзлеринг.

КЕЧЕРУКЪЛАНЫ БАЙДЫМАТ

Кечерукъланы Сеит-Мазанны кызы Байдымат 1949 джыл июнну 24-де Кыргызыстанда тууганды. 1969 джыл Токмак шаарда медицина училищени бошаганды. Кырачайга кѣгюнчюн, 1978 джылга дери, Бишкек шаарда джорек аурууланы бакъган клиникада ишлегенди. Ата джуртуна кыайтханлы Карачаевск шаарда сабийле тууган больницада урунады.

Байдыматны биринчи назмулары Кыргызыстанда басмаланыб башлагандыла. Андан бери ол талай китаб чыгартганды, аланы асламысы сабийлеге джазылгандыла. Поэтни чыггармалары кѣб тюрлю газетледе, журналда басмалангандыла, орус, тюрк тиледе кѣчюрюлгенди. Сабий назмуладан кыуралган «Гугурукку» деген китабы орус, тегей, ногъай, абаз, черкес тиледе да чыкыганды. Сабий джырлары «Кел, джырлайыкъ» деген китабын кыурайдыла.

Энчи китаблары:

Даж, даж... Сабий назмула, хапарла. Черкесск, 1986.

Неди? Неди? Сабий назмула, пьеса. Нальчик, 1991.

Кел, джырлайыкъ. Карачаевск, 1991.

Кыайры элтеди мени джол... Лирика назмула. Черкесск, 1992.

Джюрекни джыр джилтинлери. Джырла. Черкесск, 1993.

Кырачайдан салам. Лирика назмула. Черкесск, 1993.

Тау мынчагыла. Сабий назмула. Черкесск, 1996.

Гугурукку. Сабий назмула. Карачаевск, 1996, 1997.

Ко-ко-ко. Стихи для детей. Карачаевск, 1997.

Лево руля, право руля. Стихи для детей. Черкесск, 2001.

Джыйым китаблада:

Кырачай-малкыар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Дуркыу ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Чыггармачылыгыны юсюнден:

Лайпанланы С. «Даж, даж, джажчыгы...» // «Ленинни байрагы», 2.09.1982.

Джаубаланы Х. Назмула – джюрек сезимле. // «Ленинни байрагы», 8.08.1984.

Акачиева С., Гогиберидзе Л. Залог её успеха. // «Ленинское знамя», 4.04.1989.

Кучукова З. С чего начинается доброта. // «Советская молодёжь», 13.11.1998.

УНУТМАГЪАНМА

Унутмагъанма, унуталмайма мен
Татлы умутда кюйген кюнлерими:
Джашау джолуму иги танг кесегин
Кѣчюу, кыуралыу эте келгеними.

Унутмагъанма, унуталмайма мен
Сабийлигимде кѣрген тюшлерими:
Учуучан эдим сыртыма миндириб
Чалбаш анамы эм эгечлерими.

Учханлыгыма, тауусулуб кючюм,
Кыонуб кыалаем Манасны джеринде,
Бир бек термиле уяныб кыалыргы
Ата-анамы Учкулан элинде!

Унутмагъанма, унуталмайма мен
Тау мактам эшитсем, джылаб кыойганымы,
Ана тилимде эркин сѣлешалмай,
Тилими кыыйын анылатханымы.

Унутмагъанма, унуталмайма мен
Джюрегим эки джарылган кюнюмю, –
Кыргызыстан бла Кавказы арасын
Джан тамырым бла тиге келгеними.

Унутмагъанма, унуталмайма мен
Узакъда кыалган халал тенглерими,
Ана тилимде джашчыгым бла бирге
Мен да тиллене учхан кюнлерими...

ТАНСЫГЬЫМЫ АЛАЛМАДЫМ

Тансыгьымы алалмадым мийик тауладан,
Тансыгьымы алалмадым кийик Къобандан,
Тансыгьымы алалмадым балхам хауадан,
Тау джуртума сау келтирген айланч джолладан.

Тансыгьымы алалмадым джууукъларымдан,
Тансыгьымы алалмадым бий шохларымдан,
Тансыгьымы алалмадым хар бир джырымдан,
Чапракълача, учуб баргъан кюз джылларымдан.

Тансыгьымы алалмадым нюр джулдузладан,
Тансыгьымы алалмадым кюнден, жангурдан,
Тансыгьымы алалмадым огъур тангладан,
Тамблалагъа атландыргъан муратларымдан!

О, КЪАДАРЫМ, аны билиб, хазырланма сен
Мен джарлыны ашырыргъа къайтмаз мекамгъа.
Тансыгьымы алалмадым джалгъан дуниядан,
Ашыкъсам да, джеталмадым джаңдет Меккягъа...

МЕН

Мен Джуртуму
Къонакъда туугъан кызыма,
Тукъумуму,
Къонакъны сюйген кызыма.

Мен балама,
Ананы кёлюн джарытхан,

Мен анама,
Сабий джюрекни джырлатхан.

Мен хансчыкъма,
Джангургъа, кюннге баш ургъан,
Мен суучукъма,
Тенгизге энчи къошулгъан!

ЧОМАРТ ДЖУЛДУЗУМ

Къалай сейирди ма бу дуня, –
Сукъланыб къарайма тегерекге.
Къалай ашхыды ма бу дуня, –
Сюймеклик отну салыб джюрекге!

Зухур гоккагъа бал чибин къонуб,
Эмеди сютюн хурметли джерни.
Маркъа къозучукъ кёзлеуден тогъуб,
Кырдык юзеди, къалтырай эрни!

Джайгъы кёлчюкде акъ къангъаз юйюр
Кёз ийнакълайды, рахат чайкъала,
Алакёз кызчыкъ не шыбырдайды,
Себгил бетчигин кюннге джалата?!

Чомарт джуддузум, келбетли джерим,
Къалай насыбды сенде туугъаным,
Кече да, кюн да сени баш джырынг –
Ана джюрекни рахат ургъаны!

БУЛУТЛА

Сюзюк булутла, мутхуз кызарыб,
Джабыб туралла мийик кенглени,
Кюнледен эсе бюгюн салкъынды
Таулу элими джайгъы эртдени.

Бек джарашалла кызыл булутла
Акъ тау башлагъа, джашил сыртлагъа,
Ким билсин, бюгюн къаллай иннет бла
Къалкъый болурла мийикде ала...

Исси кюнледе джер кзургъакъ болса,
Джибитирлеми джангурну бошлаб,
Огъесе, кзуру салкынлыкъ бере,
Турурламы бош, бош алай джашнаб?

Эркин джюзюгюз, кьонакъ булутла,
Тюшюгюз бери, чыгыгыыз ёрге,
Сынгар бир затны тилейме сизден:
Бузну, бурчакъны кзуймагыыз джерге!

ДЖОЛУМ — УСТАЗЫМ

Арысам да, талсам да, Къобанымдан кюч алыб,
Мен атлайма, кызына, муратымы ызындан.

Кыйын джолум — устазым — чыдамлыкъга юрете,
«Кёбге тёзген тёш ашар», — дейди, тик ёрге элте.

Джюрюялмай кзалсам да, сюркелирме аллыма,
Джолну дерси — эсимде, татлы татыу — тилимде!

Бара-бара, бара-бара, билмегенлей, абындым,
Абындым да, терк къобдум да, башымы джолгъа атдым.

Бара-бара, бара-бара, джети таудан ётерме,
Джети таудан ётгенлей, насыбыма джетерме!

АНАНЫ АЛГЫШЫ

Таулагъа таяныб, тау элим джукълайды,
Къалкыйдыла кече кюндюзгю тауушла.
Джукъугъа бой бермей, баласын сакълайды
Тынгысыз тиширыу. Билгени — алгышла!
Ананы джюреги, джудузча, джанады,
Сюймеклик джарыгы — джолоучугъа билек!
Ана тёрт дуняны кыйгырыб аулайды,
«Джашаугъа рахатлыкъ!» - деб урады джюрек.
Тюшлеге бёлениб, джамагъат джукълайды,
Юсюнде джууургъан — джудузла сырылгъан,
Ана уа, джукъламай, алгышла къатлайды, —
Тау элин, тау джерин палахдан сакълагъан!

СЮТМЮ АГЪАДЫ?

Арабыз былай узакъ болгъанлай,
Ой, мен кыйналыб джылагъанымы
Билиб къояса сен олсагъатлай.

Анам, билдирчи эгечлеримден,
Мен джылагъанлай, тынгысыз эте,
Сютмю агъады эмчеклерингден?

Аллай кюнюмде джылыуну кюсеб,
Бек термилеме сабий болургъа,
Сен ийнакъларча, кюйнунга кысыб!

НЮР АЙЫМ

«Уянсанг а, джудузчугъум, тюшден тоюб,
Келдим санга булутланы мен сюрюб, джоюб!» –
Деди, талпыб, нюр айым, къулагъыма шыбырдай.

Тансыкъ болгъан къонагъыма бек къууандым,
«Хурмет джайгъан хапар айт», – деб къучакъладым.

«Хапарым а: джудузсузду сенсиз кёгюм,
Къошарым а – кюндюз джукълай тур, джаным-кёзюм», –
Деди джылы нюр айым, къулагъыма шыбырдай...

НАНЫКЪ ЭРИНЛИ ТАНГ

Наныкъ эринли танг
Мара ёзенни ба этди,
Къая башланы, сыртланы
Наныкълы нюрюнден бай этди.

Наныкъ эринли танг
Берчли къолланы ба этди,

Танг атар-атмаз урунган
Адамны джюрегин бай этди.

Наныкъ эринли танг,
Джетиб, Къобанны ба этди,
Наныкъ татыулу суусабдан
Джагъада эллени бай этди!

БЕЛЛЯУ

Кече сайын къалкъыйдыла
Тауукъчукъла, добар кючюк.
Сен да джукъла, балачыгъым,
Татлы тюшле кёрюр ючюн!

Татлы тюшле кёрюр ючюн,
Рахат джукъла, балачыгъым.
Тенглеринги арасында
Джарыкъ джансын джудузчугъунг!

Джарыкъ джансын джудузчугъунг,
Джер бла Кюнню туудукъчугъу!
Ата-ананы къууандыра
Джаша, мени умутчугъум!

Белляу, белляу, белляу санга,
Белляу, белляу, белляучугъум,
Эжиу эте белляуума,
Джукъла да къал, бурхучугъум!

ДАЖ, ДАЖ...

Даж, даж, дажчыгъым,
Даж этеди джашчыгъым,
Къолчукъларын узата,
Тишчиклерин агъарта!

Даж, даж, дажчыгъым,
Джолунг болсун, джашчыгъым,
Ана къучакъдан чыгыб,
Сен бараса учунуб!

Даж, даж, дажчыгъым,
Уллу болсун джашчыгъым,

Игилеге ушасын,
Адамлыкъны туталсын!

Даж, даж, дажчыгъым,
Абынмасын джашчыгъым,
Къууанчагъа тюбесин,
Тамырларын бегитсин!

Даж, даж, даж эте,
Муратынга терк джете,
Ангылыса, эсинг бар,
Мен тутмайым – кесинг бар!

ЗЕМ-ЗЕМ СУУ

Кюн кызгъандан кызады, тауларымы кыздыра,
Кюн таякъла ойнайла, къарыууму аздыра,
Гардош къалагъан чагам, сослан ташча, ауурду,
Арыгъанма. Суу а — джокъ. Хар атламым дауурду.

Джан-джаныма къарайма мен, суу кюсеб, кычырыб,
Джыламукъсуз джылайма, эрним, тилим къургъакъсыб.
«Су-уу!» — деб къайтарады, джазыкъсыныб, къая кыз,
Тау джоллада, мийикде юзюлмесин аякъ ыз!
Кёл ашабмы, тилекни къабыллалла тауларым,
«Сен ёлмегин!» — дедиле, ача джюрек джырларын.
Къанат битиб, олсагъат, тауушчукъга угулдум,
Тау кёзлеуден тоялмай, бир къадарны тогъудум!

Зем-зем суудан, джан кириб, элге джырлай эндим мен,
Джырламай да болмайма — джырчы болдум энди мен!
Къач а Къумуш башында гардош къазыб аырма,
Арысам да, кёзлеуден тауну кючюн алырма!

ДЖАНЫМ, АЙНЫ КЪУУ

Ары бир къара, —
Некди кёк къара?

Къайда тасды ай?

Нек кишнеди тай?

Нек ахсынды суу?

Нек асхады буу?

Умугларым — къуу...

Джаным, айны къуу!

КИРПИЛИ ДЖЮРЕК

Джюрегими тёрюнде
Кирпи уя салгъанды,
Тынч турмайын, тебджилдей,
Ах, онгуму алгъанды.

Мадар джокъ кыйналыргъа,
Мадар джокъ къууаныргъа...
Бир лагъым билмеймисе
Джюрекни къутхарыргъа?

БОРАНДА

Къышхы кюн. Сууукъ кюн. Боран кюн.
Ач парий, сууукъдан кълтырай,
Джан джаны таланнганча улуду,
Кесини аджалынмы сакълай?

Иесиз джазыкъга кыйналыб,
Мен атдым ётмекчик орамда,
Ётмекни уа ташха ушатыб,
Ол, къансый, ташайды боранда...

ТЕНГИЗ

Тенгиз... Чаукала... Къайыкъла... Кемеле...
Ташлы джагъаны толкъунла кемире...
Суугъа тынгылай, мен кесим сюеле,
Ачы сагъышха акъылым кёмюле:

Мамыр джашауну ким бузар, эсире,
Тенгиз... Чаукала...
Къайыкъла... Кемеле,
Ёкюнюу сезим джюрегин кемире?!

ДЖАНГУР ТОЙ

Эртденликде джангур джаууб тебреди,
Даууру да дауурбазлай болганды.
Джангур джыргъа эжиу эте, джюрегим
Джаз джырладан, макъамладан,
Алгышладан толганды!
Ой-орайда-орайда,
Мен джырлайма джангур тойда!

Джырлай келиб, джангур тойда тепседим,
Элияла кёкню джыра, джарыта!
Мен джангызгъа бара-бара, ойнадым,
Джюрегимде унутулган

Умутланы джылыта!
Ой-орайда-орайда,
Мен тепсейме джангур тойда!

Джангур тохтар, булутланы аздырыб,
Кюн да тиер ол сен келлик заманнга,
Босагъадан ётер-ётмез, къучакълаб,
«Байдыматым, келиб къалдым!» — дерсе,
Талпыб, сен манга!
Ой-орайда-орайда,
Мен джырлайма джангур тойда!

АЛДЖАБМЫ

Ма, алджабмы, къайдам, ким билсин,
Кеси джыйгъан ашха алданыб,
Башын балгъа атыб, бал чибин
Къызгъанчылыкъдан ёлдю. Балланыб...

НЕК?

Эки кёзюнг — эки кюн,
Хар кирпичинг — кюн таякъ,
Ол кёзлеге табынган
Нек болады кюл таякъ?..

ДЖАНГЫЗЛЫКЪ

Ах, кече арада джангызлыкъ
Джюрекни тырнаса, сыдырыб,
Джаныма себебге окъуйма,
Ахыргы джазмангы мен алыб.

Толган ай — чырагъым — чырайын
Мийикден себелей таулагъа,

Джер бла тенг этерик оюмгъа
Кюч береди манга чыдаргъа.

Джазмангы джырларын а окъуб,
Биягъы мен, тыхсыб джыладым,
Суукъ ай джюрекни джылытмай,
Танг ата булутха чырмалды...

ТОХТАМАЙ СЁЛЕШ

Сёлешесе. Тынгылайма. Кёлюм — кёгюрчюн,
Сенсе, джаным, къанат берген, джаңдет кёрмючюм!

Джырлагъанча сёлешесе, джарыкъ ышара,
Джюрегиме кьондура сен джангы ышанла!

Джукъум кетиб тынгылайма шоркъа ауазгъа,
Бир сёзюнгю ауушдурмам накъут-налмазгъа!

Танг атады деб къоркъама, — бёлюнюр ушакъ,
Бизни къайры элте болур кечеги учакъ?!

ЭНДИ УА

Ант этгенем санга къайтыб келмезге,
Кюсесем да, барыб, сени кёрмезге,
Тюбесек да, джылы салам бермезге,
«Къайтыр!» деген умутунгу кёрмезге.
Кёрмезге, кёрмезге,
«Къайтыр!» деген умутунгу кёрмезге!

Тёзалмадым.
Джол къысхартдым къызына,
Кетмезге деб, къайтханма ызыма.
Къарамынгы джылыууна базаына,

Мен алгъынча ие болдум джазыма.
Джазыма, джазыма,
Мен алгъынча ие болдум джазыма!

Мындан ары насыбымы тас этмем,
Ёпкелетген оюмлагъа бёленмем.
Акъыллымы болгъанма да, энди мен
Кёзлеринги кёз аллымдан кетермем.
Кетермем, кетермем,
Кёзлеринги кёз аллымдан кетермем!

СЮЕМЕ, ДЕСЕМ...

Сюеме, десем, ийнанмай къарайса,
Сюймейме, десем, ёпкелеб къыйнайса.
Сёлешмей турсам, сёлеш, деб тилейсе,
Сёлешиб турсам, бир затла кёклейсе...

Да, не къычырыкъ этейим мен санга —
Джюрек джаууму къурутуб баргъаннга?!

СЕНСИЗ

Къобан суугъа къошула, къарла эрирле.
Джазны тансыкълай, къушла къанат керирле!
Мен а, сенсиз чыгъыб джазгъа, къууанырمامы,
Сенсиз кюнню джылыууна табылырمامы?

Акъ къурмачлы къумачдан кёклеб кёлекле,
Юслерине къабларла шаптал терекле!
Мен а, сенсиз чыгъыб джазгъа, къууанырمامы,
Сенсиз кюнню джылыууна табылырمامы?

Тола-тола муратла эмда тилекле,
Той-оюннга атларла кемсиз сюйгенле.
Мен а, сенсиз чыгъыб джазгъа, къууанырمامы,
Сенсиз кюнню джылыууна табылырمامы?

УНУТМАЙЫН ТУРАМЫСА?

Къолларымы джылыуун, кёзлерими джылыуун,
Сёзлерими джылыуун, солуууму джылыуун,
«Сенден алгъа ёлейим мен, джан тамырым!», дегеними,
Сабийчикча кюлгеними унутмайын турамыса?!

...Къолларынгы джылыуу, кёзлеринги джылыуу,
Сёзлеринги джылыуу, солууунгу джылыуу, —
Джюрегими булбул джыры узакълыкъны тебиб джырыр.
Сакъла мени, талпыб сакъла — санга джолум, кюнча, джылы!

КЪОР БОЛАЙЫМ

Айтхан эдинг бир кюн сен таукел
Сюймекликни татлы сёзлерин,
Мен а, джылы джууаб бермейин,
Ахсынама ол кюнден бери.

Кече, кюн да кетмей туралла
Кёз аллымдан ариу кёзлеринг,
Сакълауума къарыу бергенлей
Барадыла балхам сёзлеринг!

Нек джашырдым, ариуум, сенден
Джюрегими керти болумун,
Нек къыйнадым, багъалым, сени
Къолларынгдан алыб къолуму?!

Джазыу, кёрюб къыйын халымы,
Джюрегими бошлар тузакъдан.
Сюймекликни джилтинин сакълаб,
Сен келирсе, наным, узакъдан!

Джолгъа чыгъыб сакълайма сени,
Мен барлыкъма, кёрсем, аллынга,
Кёзлеринге къараб, уяла,
Къор болайым, дерме, джанынга!

ХУБИЙЛАНЫ ВЕНИАМИН

Хубийланы Исхакъны джашы Вениамин 1949 джыл Къазахстанда туугъанды. Орта школу Морх эде бошагъандан сора Карачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну суратлау-графика бѣлюмюнде окъугъанды.

Ол Карачаевск шахарда джарыкълыкъ юйню башчысы, шахарны баш суратчысы, инструментал заводну бѣлюмюню тамадасы къуллукълада ишлегенди. Аны бла бирге Къарачай-Черкес китаб басмада чыкыгъан бир къауум китабны суратчысы болгъанды. Арт джылада устаз болуб ишлейди.

Суратчы эмда назмучу Хубий улу Вениамин сѣз бла, бояу бла да, агъач бла, таш бла да уста ишлей билген адамды. Аны назмулары республиканы газетлеринде, джыйым китаблада эртдеден бери басмаланадыла.

Джыйым китаблада:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Джазаланы А. Фахмуну юзюлмеген сынджыры. // «Ата джурт» №1 1999.

* * *

Джашаууму асламысын джашадым,
Аллах берген туз дамымы ашадым.
Къаллай бир тюл, къалай джашадым, десем,
Энтда алай джашар эдим, дерме мен.

Адамлагъа къара джюрек тутмадым,
Сынгар кере харам хантны джутмадым.
Насыблыны насыбына къууандым,
Насыбсызгъа кесимеча къыйналдым.

Джашаб кетсем мен аз-кѣб да бу джерде,
Къара иннетни юйретмейин кѣлюмде,
«Налат эдинг, налат ълюмден ълдюнг», —
Дей, бир инсан налат бермез кѣрюме.

Намаз эте, тобукъ тешген да кетер,
Диннге къаршчы сѣзле айтхан да кетер.
Джер джюзюне тѣрелик этген бирди —
Хар инсаннга тыйыншылы оноу этер...

МЕНИ КѢРМЮЧЛЕРИМ

«Кѣрмючлеринг къайдадыла?» — дейле меннге...
Кѣрмючлерим къарайдыла къабырладан.
Сабырдыла кѣрмючледе сабырладан —
Мен ачама кѣрмючюмю ѣмюрлеге.

Бу джашаудан кетгенлени сын ташладан
Къаратама, тутар кибик эсде саула.

Сакъланныкъла оюлгъунчу Кавказ таула,
Суула суусуз къалгъынчыгъа тау башлада.

Алай эсе, кетгенликге бу джерден,
Кесим салгъан сын ташлагъа ушарма мен:
Сын ташлада суратларым, назмуларым
Унутдурмай, халкъым бла джашарма мен.

* * *

Джашауумда бек кѣб тюрлю сагъышха,
Соруугъа да, джол къората, тюртюлдюм.
Иги атлаб, энди джашау арадан,
Кѣлден кетмез бир сезимни мен билдим:

Сыннганды, деб муратымы къанаты,
Ненча инсан эс джыялмай кетеди.

Ненчауланни, адамладан кѣл табмай,
Джашаулары джылау халда ѣтеди.

Адам деген, джерде — джашау тенгизде —
Суу тамчылай, адаргыды, бурхуду.
Аджал деген, онглау-онгсуз айырмай,
Къайтармаздан алыб баргъан ырхыды.

* * *

Кюн ётелмез юйню ичинде
Гюл урлукъну себгендиле.
Чагъыб къалыр, деб къоркъгъанча,
Гюлюню кюнсюз этгендиле.
Къайда эсе да юй ичинде
Джарыкъчыкъдан къарыу алыб,

Назик гюлчюк топуракъдан
Къарагъанды, эки джарыб.
Аз-кёб болсун, Аллах берген
Ёмюр джолун таба билед.
Джанлы, джансыз ол болджалны
Кюнюн къоймай, ала билед.

ТАБИГЪАТ

Ингил джелчик деу къаяны
Гыртды бетин сылай ётед,
Ол кюрешде ёмюр сюре,
Таш санларын джукъа этед.

Толкъунунда ата, чулгъай,
Ташны-агъачны барад алыб.

Мамукъдан да джумушакъ суу,
Ташлы тарда ызын салыб,

Табигъатны къарыууна
Сейирсине джашайма мен.
Аны къарыу толкъунунда
Чёб кесекге ушайма мен.

* * *

Дунияны сагъышына
Къалам джолун салгъан кибик,
Къаладжюк да къара джерни,
Къатышдыра, барад сюрюб.

Мюрзеу хансы джырыб чыгъар,
Къарыу алыб, джер ичинден.

Джер ачыйды, дегенчама,
Къаладжюкню джитисинден.

Джер ачыйды, дегенчама,
Мюрзеу хансы джерни джырса,
Сейирсинник болур эдик,
Ачитмайын бир зат тууса.

САНГА ДЖАРАР

Айлы кече кёл джагъагъа
Баргъанды буу. Суу — тауушсуз,
Джукълагъанча кёрюннгенди.
Къамишлени арасында
Чууакъ кёкден бояу ичген
Кёлге эси бёлюннгенди.
Кёл кюзюде мюйюзлерин
Эрши, къынгыр-мынгыр кёрюб,
Джюрексикиб терслегенди.
Сындырыргъа акъыл алыб,
Мюйюзлени ташха-агъачха
Хыны ура тебрегенди.

Бир заманда четет ичден:
— Тохта! — деген таууш келгенд,
Тёгерекни зынгырдата. —
Ол мюйюзле ненча кере
Джауларынгдан сакълагъанла,
Уруб, сенден кери ата!..
Джер юсюнде джашагъаннга
Шохла кибик, джаула да бар.
Джаннга къоркъуу келген кюнде
Сен суймеген мюйюзлени
Къынгырлары, тюзлери да —
Хар бутагъы санга джарар.

ТЁРТТИЗГИНАЕ

* * *

Тау башлагъа къарадым да, кёрдюм анда —
Къар юзюкле джатаелле анда-санда.
Кёб турмайын, кюн тийгенлей юзюкlege,
Ушадыла ала кюмюш джюзюкlege.

* * *

Бала кёзде ышарыу болса,
Ана кёзде джылыу кёрюнюр.
Бала кёзде джыламукъ толса,
Ана джюреги ачыб керилир.

* * *

Кючю джетиб, биреу таугъа ёрлесе,
Онгуз адам тау этекде къалады.
Кюч, ангы да къанат берген адам а,
Кенг аламны тёрюне джол салады.

* * *

Казна мюлкден ташый эди юйюне,
Атасыны мюлкю кибик.
Ма энди уа «казна юйде» джашайды,
Атасыны юйю кибик.

* * *

Къулакъ салыб, кёлю алыб, джаратыб,
Къайгычыны даууруна сый берген,
Мени сартын, алай адам тыйыншлыд
Ол дауурну макъам этиб тепсерге.

* * *

Не насыблы, не бай болса да адам,
Ол болумгъа сау джашауун къууанмаз —
Къонакълача экиси да кетерле,
Не онглу да джууукъсуз-тенгсиз болалмаз.

* * *

Эрши, демей,
Сюйюб алсанг эршини,
Не сейирди:
Кетиб къалад эршилик!

* * *

Джууукъ эм тенг
Бири бирин унутса,
Ара болур
«Чыгъанакъ бла мурса».

* * *

Кюрешсенг да ёз багъангы кёлтюрюге,
Артыкъчыгъын адамла тюшюрюле.

* * *

Сени фахмунг не мийикге злтсе да,
Дюн-дуния сыйлар кибик этсе да,
Къоюб кетген тыбырынгы унутма,
Халкъгъа джарар джылыуунгу суутма.

ТЕБЕРДИДЕ

Кенг ёзеннге тюшгенди
Сагъышлы ингир.
Субай назла, кызлача,
Сюелгенле сир.

Тебердини къучакълай,
Къаракёз киши
Хар адамгъа кечеге
Хазырлайд тюшню.

Джашилкъанат джай къагъад
Терезе кёзню,
Эшитирге сюйгенча
Юйдеги сёзню.

Кёб сакълатмай, къарайды
Чал тёппеден ай,

Башлагъанча назланы
Санларын санай.

Кёккёз кёлле къарайла
Нюрджаякъ айгъа.
Чёрчек джелни тиллерин
Санамай шайгъа.

Теберди суу гузаба
Барады джырлай.
Джай джагъагъа мынчакъла
Бюрке да, джалай.

Алай эте, джукъугъа
Бёлене шахар,
Татлы тюшде башланад
Кечеги хапар.

КАКУШЛАНЫ ХУСЕЙ

Какушланы Аскербийни джашы Хусей 1950 джыл ноябрны 30-да Къзахстанда туугъанды. Орта школну Джангы Джёгетей элде бошагъандан сора аскер къуллугъун тындырыб къайытханды. 1972–1978 джыллада Къарачай-Черкес кърал устазлык институтда баш билим алгъанды.

Какуш улуну урунуу джолу «Ленинни байрагы» газетни редакциясында башланганды. Ол газетни хапарчысы, ызы бла бёлюмню тамадасы болуб, 1978 джылдан 1991 джылга дери ишлегенди. Арт джыллада «Таулу джашау», «Джамагъат» газетлени баш редактору къуллукъланы баджара келгенди. Бусагъатда Хусей «Къарачай» газетни редакторуду.

Какуш улуну биринчи назмулары, миниатюралары басмада 70-чи джыллада чыгыб башлагъандыла. Ала ана тилде, орус тилге кёчюрюлюб да, джыйым китаблада, журналлада, газетледе кёб кере чыкыгъандыла.

Энчи китаблары:

Ашыгъама. Назму китаб. Черкесск, 1990.

Джыйым китаблада:

Танг джарык. Черкесск, 1972.

Тынгысыз джюрек. Черкесск, 1979.

Излем. Черкесск, 1981.

Шоркта. Черкесск, 1982.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Байрамукъланы Х. «Ашыгъама». // «Ленинни байрагы», № 13 1991.

НАЗМУ ДЖАЗАРЫМ КЕЛЕДИ

Къанатларыча чыпчыкъны,
Муратым — назму джазаргъа —
Джырады мени бла чыкъны,
Тиеди сюйюнюб къаргъа,
Барады биргеме къонакыгъа.

Кёрсем мен анамы бетин
Сабий болурум келеди —
Кетген кюнюм ызына элтиб,
Чырт да къайгысыз кюнледе.
...Назму джазарым келеди.

Сабий уянса ышарыб,
Кюн артык джарык тиеди.
Барды да джерде ашхылыкъ,

Терек да кёгет береди.
...Назму джазарым келеди.

Сабан сюрюлген заманда
Къайгым, джарсыуум кетеди —
Назму тизгинча, бараза
Джашаугъа алгыш этеди.
...Назму джазарым келеди.

Уялмай окъурча анама,
Атама, элчи къартлагъа,
Саугамды бу, деб, халкъыма,
Муратым — назму джазаргъа —
Тынчылык бермейди джаныма.

1976

* * *

Биягъы оюмгъа къайтыучанма,
Нарт сёзлени окъуй турганлай.
«Халкъдан иги джукъ да айталмазса»
Деген кёл джюрекни бутъоулай.

Гомерни, Хайямны, Къайсынны да
Джазгъанларын алсам къолума,
Ала бар бушууну, къайгыны да
Кёрюнелле кетгенча оюмлаб.

Айтылыкъ айтылыб бошалганды..
Джазалмай джабама тефтерни.
«Башхалача рахат джашарыкъма», —
Деб джабсара кеси кесими.

Алай а мен, бир кюн да тѣзалмай,
Дагъыда башлаучанма джазыб,
Джазны ариулугъундан кѣз алмай,
Сынаб энтда джюрегим насыб.

Джашау да, джаз кибик, джашнайды,
Айтылыр зат да кѣбдю алай.

Сюймеклик дуняда джашайды —
Джырлаб къалай къоймазса, къалай?!

Тохтамай джерде къан тѣюледи,
Къара кийген анала бек кѣб,
Адам сыйы энтда тебленеди,
Уруш къоркъуун этеди кѣк...

Айтылыкъ айтылыб бошалганды..
Унутуб бу айтыуну, кесими,
Эски сѣзню джангыча джазама,
Кѣчюре джюрекде сезимни.

1978

* * *

Оюм бишсин, ашыкъма сен, джюрегим,
Аны эрлай сау дунягъа айтыргъа.
Ол, балийча, кюнден джылыу алсын да,
Алай джетсин джамагъатха, халкъынга.

Тамчыла да юзюлмейле булутдан,
Ауур болуб озгъунчу бир мардадан,

Ашыкъма сен, оюмунгу джилтини
Шынкъарт болуб джарытхынчы бетинги.

Чийсил оюм — чийсил тыбыл, чийсил хант —
Кишиге да керек болмай къаллыкъды.
Сай къазылса, джерден суу да чыкъмайды —
Ашыкъмакълыкъ оюмунга сайлыкъды.

1991

БИЗ КИМБИЗ?

Кимбиз биз, адамла, небиз?
Джаратылгъанбыз неликге?
Шо, биз не затны излейбиз,
Джырлай, джылай да сериге?

Уллу аламны кенгинде
Кюнюбюз бир джилтин эсе,
Темиркъазакъгъа джетсек да,
Къастыбыз толлукъ тюл эсе?

Бир гитче къая да бизге
Кѣрюне эсе мазаллы,

Бир затда дженгалмай эсе,
Не кючлюбюз да аджалны?

Сюймеклигибиз, учхунча,
Джукълана эсе, бармай кѣб,
Не барды бу дуняда?
Джашагъанда да нед эсеб?

Эм баш магъана недеди?
Биялыкъбызмы биз аны?..
Шо, неге къыйнайбыз, неге,
Ёмюрлюк болмазлыкъ джанны?

1978

* * *

Джаратмайма уллуланы джашауларын,
Джокъду анда, джашлыкъдача, таурух, тахса, —
Сѣлешмейле мийик кѣкде джуддузлары,
Джан салмайла джырлары да таугъа, ташха.

Гитчелигимде уа къалай ашыгъаем,
Дженгил ёсюб, къошулургъа мен алагъа,
Азатланыб, кесиме мен болуб ие,
Бу дуняда сюйгенимча джол салыргъа.

О, сабийлик, ариу эдинг, сейир эдинг,
Джашауунгу тенгинг ючюн берлик эдинг,
Ийнанаенг джети кёкню болганына,
База эдинг умутларынг толлугуна.

Аманлыкъны, алдауукъну, не терсликни
Билмей эдинг джашауда кёб болганыларын.
Бир адам да бир адамны ёлтюренин,
Башхасы да Джерге ёртен от салганын.

Излегеним ол тюл эди сабийликде:
Ачха-бочха, улуу махтау, белгилилик.
Ол заманда сейирликден бир зат джокъду,
Башхасын кьой, сатылады суймеклик.

Къайын терек атады чапракъ,
Сюелиб, мыдах кьыз кирик.
Джюрегими бир тюрю чапыра,
Къачхы кюн турады тийиб.

Нени тас этдим, нени унутдум,
Джайны юсю бла ёте?
Къайсы умутну къалай толтурдум,
Ашыгыш джумушла эте?

Бир затха да салмайын аяу,
Заман барады учхалай,

Сабийликни джюрегинде сакълаалгъан
Насыблыды — сукъланама сынгар анга,
Таурухлагъа, кертигеча, ийнаналгъан
Бу джашауда табаллыкъды хакъ магъана.

Джаратмайма уллуланы халилерин,
Джылыусузду этгенлери, айтханлары,
Къанатларын тас этгенди джюреклерин,
Хазна джокъду адеблери, уятлары.

Анданды мени, сукъланмайын чырт кишиге,
Сабий кирик, ангылашынмай, джашагъаным.
Болмасам да ие мийик джетишимге,
Джюрегими мийиклеге учалгъаны.

* * *

Къуруйду тенгиз, оюлад къая,
Джудуз кюеди учхунлай.

Джашайбыз кьоймай тойну-оюнну,
Келирин билсек да аджалны,
Кёзкёрмезге учуб барсакъ да
Кенгинде улуу аламын.

Джюрек а, кьыйынлы, ол къайынча,
Чапракъла агъыза тургъан,
Къутула билмейд анга ёчюкген
Къайгыладан, сагъышладан.

1990

* * *

Бар эди заман — алтын дуням
Джашил, акъ джангурладан джибиб,
Джыр агъа эди джюрегимден,
Бал таракъдан бал акъгъан кирик.

Кёб затны да ангыламай эдим,
Сезимлерим къайгылы болуб,

Кёб затны да излемей эдим,
Бир кьызын кёзлеринден озуб.

Ол кьыз сенми эдинг, сенми эдинг?
Алтын дуням да буму эди?..
Джюрекден макъамсыз сёзле агъа
Къалай сабыр къарайма джашаугъа!

2002

МАЛКЪАРДА

Къайсынны китабын ачханча болдум,
Къабарты-Малкъарны джерине атлаб,
Джазгы тангда кирик, къууанчы уру
Джюрегим да, джангы насыбны сакълаб.

Нальчикге ийнакъ къучагъын кериб,
Шош къар джауа эди алаша кёкден,
Къарачайдан ол да, менича, келиб,
Хапар айтхан кирик, суймеклигинден.

Аллыма ышара чыгъа эдиле
Долинскеде, къызлача, субай нызыла.
Алайда тюбедим джырчы Кязимге,
Кёз къарамында сагъышла — назмула.

Ай джарыкъда Малкъар ёзенлени да,
Бурунгу нарт къалаланы да кёрдюм,

Сосуркъаны, таулу Прометейни да
Отларында джылыныб, бюсюреу этдим...

Къанатла битгенча, келеме къайтыб,
Къарнашыма барыб келгенча болуб,
Алыб келген кибик, юйюме насыб,
Джюрегим да бютеу Малкъардан толуб.

1974

ДЖЕРИМЕ

Сен, менича, къарт болма, болма,
Джыйрыкъладан тола санларынг.
Юзюлме, къумашча, джылтырма,
Оюлмасынла къаяларынг.

О, джерим, джашлай тур, джашлай!
Мени бюкселе да джылла.

Бир къызны бек сюйген джашлай,
Сеннге джазарыкъма джырла.

Оюмум, ишим да сени
Ёлюмсюз джюзюнгде къалсынла.
Джолунгу, кюнюнгю, джелинги
Сырлары тюрленмей барсынла.

БОРАН

Акъ ёртен кибик, боран
Гюрюлдейд тюзде,
Баргъанча азат борахъ,
Кишенин юзюб.

Джарыкъны макъамындан
Башха бир зат джохъ,

Бытыргъы къауданлада
Къар табады джакъ...

Узакъда бир къарантха
Ташайды алай,
Бюгюнюмден тамблагъа
Учхан умутлай.

* * *

Насыбны тургъанча босагъасында,
Джашаб келдим, мен билмейин къайгъы.
Меннге ашхамда, не уа бир тангда:
— Хур бол! — дерикча бир кёк къанатлы.

Тюберик кибик бир сейирлик къыз,
Джюрюдюм, чёб сынмай аякъ тюбюмде.
Тюшген джуддуз да, кёкде къоя ыз,
Шатлыкъ келтире джарыкъ кёлюме.

Аджалгъа да мен ийнанмадым чырт,
Меннге ёмюрде келмезликча ол.
Меники — къууанч, зынгырдауукъ джыр,
Мийикге элтген нюр тёгюлген джол.

О, энди мени тереклериме
Нек къондула да мыдах чыпчыкъла?

Не бодду, атам, тирилингге?
Анам, бетинге нелле джыйрыкъла?

Юйюмде мени да сабийлерим —
Бютеу сабийлеге къоркъама джерде:
Джыламукъдан кюймесин кёзлери
Деб, унутмайма тилек тилерге.

Кёгюмден джуддуз тюшсе да джаныб,
Къыйналама мен, сагъышлы бола.
Менде да барды иши аджалны —
Кечим салмайды бир затха къолу.

Алай а джашайд джюрекде сезим,
Босагъасында кибик насыбны.
Къуу гюлчюкде да кёреди кёзюм
Энди чагъарыкъ сейир гокканы.

1982

* * *

Ахыр кюнню сакълагъанчад халыбыз
Бу джашауда, сынгар тамбланы кёре.
Келе-кете ашхамыбыз, тангыбыз,
Заман барады, ууакъ-ууакъ седирей.

Къара булут кёкню джаба башласа,
Ашыкъгъанча таулу киши дырында,
Актыллы уа, тютюн эте къашхасы,
Урунады заманыны аллында.

Ким турады бош затлагъа джубана,
Джюрегин да къайгыладан къоруулай,
Бююледиди аяз ургъан джанына,
Тюзеледи, башха джырны мурулдай.

Бир затха да къарамайын элтеди
Кеси ишин, ёмюрлюкча, бу джерде.
Аджал аны бир кюн сюрюб джетсе да,
Эталмайды къарыу аны ишине.

СЫН ТАШЛА ЭТИЛГЕН ЦЕХДЕ

Тебердиде, къаядан къобарыб
Келтиргендиле мермер ташланы.
Аланы эгейдиле къадалыб
Тири къоллары джашланы.

Ёлюмге ийнаныргъа кёлюм бармай,
Тынгылайма сабий ауазлагъа.

Арлакъда хазыр сын таш джатады,
Кимни эсе да сакълагъанча, алай.
Ол къыйынлы аурубму турады,
Тенглери бла турамыды джырлай?

Джазыу къалай болурун билмезсе,
Бу ташла да билмегендиле аны...
Аланымы джазыкъсынама, огъесе
Ала сакълагъан адамланы?

Ким билед аны, мыдах къарайма,
Кюнде джылыннган дуниягъа.

Сау адамлагъа бу ариу кюнде
Ёлюм бичиле тургъанча, кёрюндю.
О, Аллах! От бла суу, кюн бла кече,
Къууанч бла бушуу — джашау кёпюрю.

1986

АЙТЫЛЛЫКЪ АЙТЫЛЫБ БОШАЛГЪАНДЫ

Айтыллыкъ айтылыб бошалгъанды
Деб, ненча къыйнадым кесими.
Къаламгъа тийме деб, урушсам да,
Назмула къурадым эсимде.

Къайгыларымы унутуб, кюлдюм
Тенгими джарыкъ чамына,
Мыдахлыгъымы джашырдым кюлюн,
Эс бёлмезча киши халыма.

Къалай джашадым, къалай джашадым
Кесимде излеб кемликле!
Бирде къарыусуз къартха ушадым,
Бирде ушадым сабийге.

Бойсундурурча къарыу да сездим
Кесимде тауну, аламны...
Хаман ашыгъыб, джашаб мен келдим,
Насыбны кёрюб аллымда.

Кёрдюм джашлыкъны ариу
Боалмасам да къууанчлы тюрсюнлю.
«Сюймекликди, деб, джашауну кюню!» —
Къычырдым, тангны къучакълай.

Бёгеклиги да, тирилиги да
Сейир эдиле джашлыкъны.
Эслемей къалдым къайсы айланча
Тюшюрсеними мен аны...

КЪУЛИЙЛАНЫ КЪАЙСЫННГА

Сен джашауну къатышхан хапчюгюнде да
Таба билдинг къууанчны бюртюгюн,
Джол джанында ёсген хансны юсюнде да,
Эслеядынг заманынги джюгюн.

«Чумла къызарадыла», — деб сейир этдинг,
Сабийча, эсинг кетиб алагъа.
Чууакъ тангнга чыгыб: «Насыблыма!» — дединг,
Аны санаб сен уллу саугъагъа.

Къызны кюлгенин эшитдинг да ашхамда,
Назмунга кийирдинг, мёлекни кирик.
Намысча агъарган тау башларына,
Къотур ташха да излдинг игилик.

Джазыкъсына да, сие да билдинг,
Джер юсюнде джаны болган затны,
Тауладан да мийик кёлтюрединг,
Ана тилни, «Таулу» деген атны.

Сен, къууанчдан эсе бушууну аслам
Кёрген, чырт джашаугъа айтмадын аман,
Шукур этдинг келгенинде да ашхам,
Къолунгдан тутуб баргандача ананг.

Сени окъусам, болама мийигирек,
Минги Таугъа ёрлеген кирик,
Джашау, дуня да кёрюнюб кенгирек,
Джюрегими толтурады сюймеклик.

1983

ЭСКИ НАЗМУМ

Джашлыгъымда джазган назмум —
Джюрек отдан толган назмум!
Джетмесе да усталыгъым,
Болмаса да къысхалыгъы,

Кюн таякъла анда аслам,
Джюрек — ётгюр, кёлюм — аслан.
Джерни сезмей, кёкге къараб,
Джазган болур эдим джырлаб.

Ма энди уа сабыр къолум,
Джашлыгъыма осий болуб,

Тюзетеди джизгиликни,
Ол оюмсуз джигитликни...

Къарасам а: эски да джокъ,
Джаны да джокъ, дерча назму —
Тюзеттенден магъана джокъ
Камсыклыгъын озган джазны!..

Джашлыгъыма, джашчыкъгъа,
Кюрешдим мен берирге дерс...
Ол ышармыш къарай эди
Болганымы билдире терс.

ДЖАНГЫЗ ДЖЮРЕК

Бериледи джангыз джюрек хар адамгъа,
Ол джетеди сау аламны къучакъларгъа.

Окъуйбуз биз бир китабны — джашау бетни.
Кёзле азны кёредиле, джюрек — кёбню.

Тёгерек а чексиз уллу, тенгиз эм терек,
Къайыкъ кирик джюзед анда таджал джюрек.

Джангыз джюрек, бурху джюрек кёкюрекден
Джарыкъ тёгед сау дунягъа, кюнча кёкден.

Ол тар болмай, халаллыкъдан толса алам —
Джангызлыкъны, джансызыкъны билмез адам.

* * *

Мен энтда джашай баргъан къадарда,
Сейир этеме хар ашхамда, тангда:
Тахсалыдан тахсалы бола барады джашау,
Башха тюрлю кёрюнедиле ёзен, тау.

Танышла да — мен танымагъанла кирик,
Сюймеклик да — мен билмеген сюймеклик,

Хар бир зат да багъалы, татлы,
Джюрегим да, джюрек тюл — къанатлы.

Меннге белгисиз бир кёк къанатлы
Дуниягъа къарайды кериб къанатын.
Кесим да кесиме ушамагъан адам...
Кюн кюнден къатышыб барама тамам.

* * *

Насыбны табхан тохтабмы къалады,
Андан ары келмей барыры?
Саны-джаны тынчлыкъмы табады,
Болмай дуниягъа берири-алыры?

Къайда насыб? Неде ол? Ким биледи?
Табалмайбыз, бирден излесек да, аны.
Кёзбаулуд джашау. Умуд кёб, ёзге
Къайда табхын
Таянырча магъананы?

2000

* * *

Табигъатды бизни Аллахыбыз.
Аны джорукълары — кертиле.
Бизни абындыргъан палахыбыз —
Анга сыйынмагъан төреле.

Къум ранында, къарлы тауунда,
Таб, мырдыла кючлеген джеринде
Ариулукъ төгюлюбдю чомарт къолдан,
Тунчугъурча ким да сейирсингенден.

Бир суратчы тенг болмаз анга,
Аны фахмусуна, хунерине.
Къарачы таууна, къаясына,
Суууна, терегине, гюлюне!

Тынгыласакъ эди биз табигъатха,
Ата-анабызгъа тынгылагъан кирик,
Джол болмаз эди бир къазауатха,
Дунияда джашнаред сынгар сюймеклик.

КЕЧЕГИ СЕЗИМЛЕ

Къайда эсе да къасхалта джырлайд,
Къайда эсе да къууанады къыз,
Къайда эсе да от джарыкъ джанад,
Къайда эсе да тюшеди джуддуз.

Кимге эсе да тууады бала,
Кимге эсе да келеди махтау...
Кимге эсе да джарала сала,
Кимден эсе да кетеди джашау.

Къалай эсе да къалкъыйды чегет,
Къалай эсе да, джер шар, айланыб,
Къалай эсе да бишеди кёгет,
Къалай эсе да келеди насыб.

Къайры эсе да этелле джолла...
Къайры эсе да агъады суучукъ...
Къайры эсе да кетелле джылла...
Къайры эсе да барама учуб...

МАДИНАГЪА

Биринчи кере къызчыгъым кеси,
Менсиз барады сабий садха.
Саудан анга кетгенди эсим,
Гёбелеккеча, чачында бантха.

Барады, барады джунчумай ол,
Бир гитче къызчыкъ, уллу орамда.
Меннге къоркъуулу кёрюнеди джол,
Къая ран кирик, къышхы боранда.

Кесим барсам чынгылла башында
Тартылган джибде, кьоркъмазем алай,
Къызчыгъыма бу тюппе-тюз джолда
Не болур, деб кьоркъгъанымлай.

Менсиз къалса да джашауда кеси,
Насыблы эдим барса ма алай —
Ызындан къарагъанымы сезе,
Бюгюн таукел атлаб баргъанынлай.

1984

* * *

Сюймеклик, джазгъы сюймеклик —
Джюрегни джарыкъ сезими!
Биреуню биреуге игилик
Излеген сейирлик кёзюю.

Сюймеклик — халаддан джан бериу,
Отха-суугъа да киргенинг.
Сюйгенинги кёзюнден кёрюб,
Бютеу дунияны сюйгенинг.

1990

ДАУСУЗЧУ КЪЫЗГЪА

Энтда келди меннге джарыкъ апрел,
Джюрегими шаптал киби джашната.
Билмей эдим, барды деб, мен Даусуз эл,
Насыб барды деб, ма бу джашауда.

Тау джомакъны дунясына ётдюрю,
Чырт кесим да билмегенлей, тюрсюнюнг.
Гитче эгечинг меннге гюлле келтирди,
Кенг ёзенде джазны сездим джюрюшюн.

Акъ тауланы тенглигине тутдум мен,
Кёгюрчюнча, ол сейирлик джанчыкъны:

Джазым толду джарыкъ сабий кюлкюден,
Мен да тёкъюм джюрегимде кёууанчны.

Биялмадым не келгенин кёлюнге —
Кёзлеринге тансыкъ болуб къарадым.
Алгыш этиб элинг бла кесинге,
Сезимими алгышымда джашырдым.

Джашагъанма кенг джуртуму кёйнунда,
Сюйюб, кюйюб, джырла джазыб къызлагъа.
Барысын да унутдум мен аланы,
Даусуз элге келгенимде кёнакъгъа.

1973

* * *

Сени излей, минг джолну
Джюрюдюм джашауумда,
Эсим кёб-кёб бёлюне,
Сенсе деб, башхалагъа.

Энди тюбед къалгъанма,
Тюбед къалгъанча тангнга,
Къаным алай урады,
Суу киби, къая ташха.

Суратынг джюрегимде,
Кёкде къанатлы киби,
Кёзлеринг кёзлерими
Къамата, кюнча тийиб.

Былай кеч нек тюбедик —
Къайда эдинг сен, къайда?!
Кёл, джазыуну тюзетиб,
Джол салайыкъ джашауда.

1988

* * *

Сен башхагъа баргъанса.
Энди меннге къалгъанды:
Ойнаргъа эм кюлюрге,
Сенсиз джашай билирге,

Башха къызгъа къараргъа,
Башха джырла джырларгъа,
Къанатлыча учаргъа...
Насыблыгъа ушаргъа...

1990

* * *

Энтда саггышлы джюрюйме,
Джюрекни мыдахлыкъ басыб.
Ах, джай джаныма тийгенди,
Сени къатыш кетиб къалыб.

Къачхы багъырда кёреме
Джарыкъдан мутхузну аслам,
Джол, джашау да терсейгенчад,
Анданды джайгъа гурушхам.

Келбет болгъанды азыракъ
Тюрлене тургъан дунияда.

Энди джюзед джансыз чапыракъ
Алгъыннгы нюр умутумда.

«Къууандыр джайгъа ачыугъа», —
Деб джалбарама къачыма.
Алайсыз не бард дунияда,
Сейири, нюрю да къачхан?

Къачхы бачхада барама,
Излегенча сени джангыдан.
Бутагъдан а къызаралла
Муртхула, умутча, джаныма.

НАРАТ ТЕРЕКНИ КЪАТЫНА

Бу терек да насыблыды, дедим, менден,
Кенг талада кеси джангыз ёсген нарат.
Шо, аныча болсам эди кёк тюбюнде,
Бу дунияны къайгысындан эркин, азат!

Мен билмеген бир джуртладан келген кибик,
Ай джарыкъда сюеледи саггышланыб,
Джуддузланы ушагъына къулакъ тигиб,
Ол эшитмейд джер юсюнде къарггышланы.

Джыламукъну белгисизди анга тузу,
Болмагъанды джарсыгъаны сатлыкъ тенгден.

Сюеди ол табигъатны чыгъын, бузун,
Джарсыгуу да, къууанчы да — джерден, кёкден.

Билмейди ол артыкълыкны не болгъанын,
Рахат ёсед, тегерекге къууат сала.
Къалсам эди тюз къатында тамырланыб,
Юйюм, кюнюм да болурча бу кенг тала!

Соймекликни ауур джюгюн билмез эдим,
Джашар эдим мыдахланмай, эркин, азат...
Сукъландырды, джюрегими къастлы этди,
Сени ючюн таралмагъан джашил нарат.

2000

КЪАР ДЖАУАДЫ

Джерде — шошлукъ. Къар джауады,
Къар джауады джабалакъ.
Ол айтады, шыбырдайды
Мен билмеген бир джомакъ.

Джерде — шошлукъ. Мен барама,
Мен атлайма саггышлы.
Ангылаялмай нек турама —
Тюлсе мени къайгылы.

Джерде — шошлукъ. Бир акъ къолла
Тиедиле бетиме...
Бу саггышла, бу къайгыла
Къайдан келелле меннге?

Терезенги джарыгъында
Къар согъады акъ харла.
Джерни джабхан акъ джабыуда
Ызла — мыдах хапарла.

Къар этгенди тийренги да,
Юйюнгю да кёзбаулу.
Кёзлерим да, джюрегим да
Болур кибик къоркъуулу...

Къар джаугъаны тохтагъанды,
Тауусханча джомагъын.
Акъ тюшлеге батылгъанды
Мени таулу шахарым.

Келеме мен джангыз кесим,
Мыдахланыб, орамда —
Сен барыргъа керек эдинг
Ма бюгече къатымда.

Джангыз ызла. Ёксюз ызла —
Джангызлыгъыма мухур...
Азмыдыла джерде къызла...
Нексе, джюрек, сен мугур?

1975

* * *

Сукъландырдың сюе келмегенлеге,
Татлы-ачы отда кюймегенлеге.
Къууанчы орнуна бердинг азабны —
Зарландырдың сезимледен азатха.

Санга термилиб джашагъан кесекде,
Ауруб, инджилиб джатхаем тешекде —
Ышаныб тюберем атхан тангыма,
Саулукъ къайтыр, деб, аны бла манга.

Тенгиз сагъышда джюрюдюм тунчугъа,
Джашауда кёралмай бир да магъана.
Тынчылыкъ, о, тынчылыкъ къаныма, джаныма,
Тюшерик эсем да отха-джалыннга.

Сен джашай болурса, билмей мыдахлыкъ,
Джюрекде болмай кюйдюрген мыдыхла,
Деб къыйналама тюшеде эм тюнде,
Дерт джетдирирге излегенден бирде.

Бу къарыусузлукъ да барады союб —
Къалгъаныма ахырсы джанымдан тоюб.
Мени эсими сыйыргъанды сезим —
Башха бир затха бёлюнмейди эсим.

Тынгылайма — эшитмейме ёзге,
Магъанасын ангыламайма сёзню...
Санга сагъыш эте болгъанма тели,
Менсиз джашаргъа къалай барад кёлюнт?!

1995

* * *

Джашлыкъ кетди, соргъан-оргъан этмейин,
Чырт да хазыр болгъунчуннга джюрегим.
Джашлыкъ кетди, тилегими эшитмейин —
Къалды меннге аны джашил тереги.

Эссиз джашлыкъ, сейир джашлыкъ ашыкъды,
«Сау къал!» — демей кетди учуб кёклеге.
Сюймеклик а, ызы бла джашлыкъны
Джол салмайын, керти къалды джюреке.

1989

Джашил джазны ал атлысы гергеджыз,
Ариу джырлай, суююмчюлюк «сакълайды».

Джылны хар бир чагъын кёзюу келтире,
Берекетли джер тегерек бурулад,
Бёленгенча биринчи суюмекликге,
Алтын чирчик бутакъчыкъда къубулад.

СЕНИ КЁРСЕМ...

Сени кёрсем, кёзлеринге къарарем,
Джюрегимде суюмекликни айтырем
Деб, таукеллик этеме мен кесиме,
Ашыгъама сеннге тюбер кююме.

Тюбесем а, кызыу тебе джюрегим,
Джунчугъандан абызайды эсим.

Уялгъандан, джерге къарай кёзлерим,
Тамагъымда къаладыла сёзлерим.

Кюрешеме жангкылычдан ёталмай,
Кесим жангыз тогъайына джеталмай.
Кел, биз анга бирден басхыч салайыкъ,
Ол джанында насыб бармыд, къарайыкъ!

ДЖЮРЕК ДЖЫЛЫУ ТАБЫЛСА

Къатыгъыз бла озуб баргъан заманда
Кёрюченме терезенге гюллени.
Сени бла бир юделле деб, ала,
Сукъланганлай ашырама кюнлени.

Мен да аллай бир сейир гюл болалсам,
Кёз туурангда чагъар эдим, джашнарем.
Сенден меннге джюрек джылыу табылса,
Тар болса да, къошунда да джашарем!

СЕНИ ЮЧЮН

Сени ючюн бойнума сынау тюшсе,
Чыгъанакълы хансланы улуу тюзде
Джалан аякъ джырыб ётюб кетерме.
Бек керекди, деб билдирсенг а меннге,
Не тюрлю да мадар этиб, мен сеннге
Кёкден айны алыб, саугъа этерме.

Тарыкъмайын тёзалырма азабха,
Ёталырма, бууса да тар сыбабха,
Бир этгеед ансы бизни джазыуум!
Дуния рысхы, джамчы болуб джабса да,
Улху болуб, тоханагъа тартса да,
Сенсиз кюнюм — сорукъмагъан джарсыуум!

Алай болса да иште къамамам,
Энтда учунуб джазарма.
Бир къауумлагъа энтда ушамам,
Талпыб, энчи джол джасарма.

Мени ызымдан, билеме, келир
Башха бир поэт — бир улан,

Ол да нюзюрге къанатла берир,
Ол, «джуртум-джаным» деб тургъан.

Ол да, менлейин, сингер таулагъа,
Сингер халкъымда шартлагъа.
Билеме, келир меннге саугъагъа,
Тюбетир аллай чакълагъа.

ЗАМАН БЛА БИЗ

Кёб зат болгъанд бизге дери,
Бизден сора да боллукъду.
Ма бюгюннго болгъан ишни
Джашау бизден сорлукъду.

Чола къойгъан затыбызгъа
Джарсырыкъды бу ёмюр.
Тюз болсакъ а антыбызгъа,
Сый да, махтау да келир.

Къыл къобузну чыбыгъына
Ушайд бизни джолубуз.
Къаллай таууш чыгъарына
Джууаблыды къолубуз.

Кюн ийнакълар кёлюбюзню,
Джел, боран да ётерик...
Джазыуна джерибизни
Бизбиз джууаб этерик.

ЭГЕЧИМЕ КЪАГЪЫТ

Телеграмма!..
Къоркъутду бек,
Кимди экен муну ийген?..
Тыпырдайды, тайча, джюрек,
Келген болурму юйден?

Узайгъанлы мен элимден
Сабийликни къойгъанма.
Хар затха да эсин бёлген,
Джетген адам болгъанма.

Айла, джылла ауушдура,
Ангыладым кёб затны.

Хар не зат да тауусулад,
Джетиб болджалны арты.

Атамы аджал элтген чакъда
Былай къагъыт алгъанем.
Джюрегиме ачыу чаба,
Арсар болуб къалгъанем...

Анама бек сагъышлана,
Тынгысызма мен юйге:
Энди былай къагъытланы
Кюрешигиз иймегзе.

ДЖАШАУ

Тюбешиуле, ашырыула..
Джетишмейди заманым.
Талпыу отум ышырыла,
Кенди этген атламым.

Джюрюученме тенглериме,
Сени аллынга къарайма,
Бойсунама джюрегиме —
Назму тизгин къурайма.

Бизни джашау тенгизчады,
Мен — толкъунла ичинде.
Этеме инсан батмазча мен,
Келгенича кючюмден.

Къууанама, къыйналама —
Ол мыйыма ашауду.
Ишлеб, сюйюб айланама —
Муну аты джашауду.

ЭКИ ТИШИРЫУ

Кече джудуз учду да,
Кюйюб, кюрен тартды.
Экеу, аны кёрдю да,
Ич тилегин айтды.

Айтды бири: «Тюшмесин
Аджал бала юсюне»...
Экинчи уа изледи
Джудуз нюрню кесине.

КЮН ТАЯКЪ

Тау тѣппени джарытсам,
Болур эди
Сиз сукъланыб кьарарча.
Мен а джарны джарытдым,
Аны кѣрюб,
Сиз палахдан джанларча.

ТЁРТТИЗГИНЛЕ

* * *

Апрель ай асыу болад кѣлюме,
Сууукълагъа кьаршчы кюреш башлайды,
Анда-мында кьатсала да кѣлчюкле,
Кюн бетледе джангкѣоз сюрюу джашнайды.

* * *

Мараб туруб, джудуз учар кѣзюуню,
Эки ана кьычыргъанла ашыгъа:
Бири излегенд эсенлигин кесини,
Экинчиси — тилек этгенд джашына.

* * *

Гитчеликде джюрюрге, деб, юрене,
Бек кѣб кере джыгъылгъанма ѳретин.
Бусагъатда юренсем да джюрюрге,
Къалмагъанды абынычу адетим.

* * *

Бир калак ит тангнга дери кечинди
Улуу бла, джукъу кирмей кѣзюне.

Алай бла кыстайма мен кечени,
Дебми келди бу мискинни кёлүне?..

* * *

Болганды сеннге джолум бек узун,
Джанымча скойген, джарыкь джуддузум.
Терслигим тенгиз эттенд араны,
Назмула — энди меннге кьалганы.

* * *

О, тууган джер! Бу затны
Ангылаялмай барама:
Керти джашы таулары
Болганыма кьарамай,

Юйде турган кёзюуде
Сени сансыз кьояма.
Тас этсем а кёзюмден,
Тунчукьганча болама.

МЕЛОДРАМА

Ах, Израил, нек кюйдюнг,
Керексизге нек сюйдюнг?
Нек тараддынг ол кьызгьа,
Сенден кьачхан джуддузгьа.

Саугьала да нек бердинг,
Бу палахны нек кёрдюнг,
Нек кьыйнадынг сюйгенин? —
Баям болду сюрсенинг.

Айта эди кьыз санга:
«Бош джалынма сен манга,

Мен башханы сюеме,
Башха ючюн кюеме».

Сен а, анга ийнанмай,
Сагьыш этиб ойланмай,
Чотунг болду бек табсыз —
Эрге чыкьды, майна, кьыз.

Бош кьыйналма — кетди ол,
Башха кьызгьа элитр джол.
Андан улуу джарсыуну
Кёрмей джаша асыулу.

ЭТЮД

Джанды джарыкь джуддузлай,
Нюр тюрсюнюнг, Зулета.
Сау болсун бу дамлы джай —
Берди нюзюр-иннет да.

Сезимине базаргьа
Джыя кьарыу-келбет да,
Мен юрендим джазаргьа
Тангнга дери сонет да.

Джырла эте, джасадым
Он, джыйырма куплет да,
Сезим отда джашадым,
Нек чыкьды бу адет да?

Менден санга джетмеген
Джюз сейирлик букет да —
Кьолларынга тиймеген
Ма ол гюллю хурмет да —

Таралыуда кюйгенди,
Анга кюе поэт да,
Сакьлау кьаты тийгенди,
Алай тиймез кастет да.

Этди айрылыкь бек такьыр,
Тюбермеми мен энгда?
Туумай кьалды татлы джыр..
Билемисе, Зулета?

БАЙРАМУКЪЛАНЫ ФАТИМА

Байрамукъланы Ибрагимни кызы Фатима 1953 джыл Къыргызстанда тууганды. Сабийлиги Джангы Джэгетей элде эттенди. Эл школну бошагъандан сора Къарачай-Черкес кърал устазлык институтда баш билим алганды. 1976 джыл кеси окъугъан школгъа къайытыб, устазлык эттенди. Къарачай-Черкес республикан библиотеканы «Искусство» бёлюмюнде бёлек джылны ишлегенди. 1984-1994 джыллада «Къарачай» газетни хапарчысы, бёлюмюню тамадасы болганды. 1994 джылдан бери ишлегени Москвада Кърал Думадады.

Байрамукъланы Фатиманы биринчи назмулары басмада 70-чи джыллада чыгыб башлагъандыла. Ол суратлау адабиятны тюрю-тюрю жанрында ишлейди.

Назмулары джыйым китаблада, «Дон», «Ставрополье», «Тюрк джуртлары», «Бирлешлик Кавказия», «Минги Тау» журналлада, «Литературная Россия» газетде басмалангандыла. Бир къауум назмулары джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Кюн бешик. Назмула. Черкесск, 1990.

Небо назовет меня сестрой. Стихи. М.: Молодая гвардия, 1990.

Бушуу китаб. Кертти хапарла. 2 китаб. Черкесск, 1991-1997.

Кеч тюбешиу. Назмула, хапарла, повесть. М., 2005.

Джыйым китаблада:

Танг джарык. Черкесск, 1977.

Тынгысыз джюрек. Черкесск, 1979.

Излем. Черкесск, 1981.

Сюймекликни джети джолу. Назмула. // Сюймекликни джети джолу. Черкесск, 1985.

Земное ядро. Ставрополь, 1986.

Срез времени. Черкесск, 1988.

Так это было. Том 1. М., 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Хубийланы О. Джашаугъа сюймеклик. // «Ленинни байрагы», 17.10.1985.

Ал сёз орнуна. // Байрамукъланы Х. Гюрбеджи. Черкесск, 1987.

Ортабаева Р. Нельзя читать без слёз. // «Ленинское знамя», 1991.

Аппаланы Б. «Бушуу китабны» юсюнден. // «Къарачай», 28.05.1992.

Иннети — назму тизгинлеринде. // Тотуркъулланы Къ.-М. Эркин дуня. Черкесск, 1999.

Аппаланы Б. Фахмуну джолу. // «Къарачай», 15.08.2003.

Поэзия кёгюбюзню эгечи. // «Минги Тау» № 6 2003

Джазычула джазычуну юсюнден. // Кеч тюбешиу. М.: «Барс», 2005.

ЗАМАН

Сюелеме шош ингирни къучагында,
Заман бла кесим джангыз къалгъанча.
Узакъ кёк бла джуддузладан башхасы
Кёрюнелле бу дуняда джалгъанча.
Къанатлыны сызгыргъаны, ит чабхан,

Кёк шошлукъну тынчылыгына къатыла,
Заман меннге тахсаларын ачханча,
Нек барама сагъышлагъа батыла?
Заман неди? Къайры барад ашыгыш?
Ким эсе да аны ызындан сюргенча.

Тохта! Элтме! Ашыкдырма..
Къартлыкъга!
Тынгылайды ол ичинден кюлгенча.
Кёк ингир да — кёлеккеси заманны.
Мен а сезмей, кёб эртденле ётгенле.
Джайгъа, къышха юлешсек да заманны,

Ала бары бир джумушну этгенле.
Кёк тюбюнде не да — ызы заманны,
Ёттен джаз да, чачларымда кюмюш да,
Ёмюрледе тас болмагъан эски джыр,
Аллах бизге берген джашау юлюш да.

2000

ДЖАНГЫ ЁМЮР

Мен бир ёмюрню кёрдюм аягъын.
Джангы ёмюрге: «Хош келдинг!» — дедим.
Джангы ёмюрню иелерине —
Джаш тёлюлеге — насыб теждедим.
Мени джашлыгъым — озгъан ёмюрге,
Тоюм, кёб джырым, ала да — анда.
Ызыма къараб сукъланмасам да,
Ол ёмюр берген сезимле — къанда.
Къыйын ёмюрню башына чыкъдыкъ,
Абына, къоба, оноула къура.
Джангы ёмюрню къайры элтири
Джазыу джудузда джазылыб тура
Болур. Мени уа этерим келмейд
Джангы джюзджылгъа кесими къонакъ,
Меничалагъа кёб шартлары бла
Ол кёрюнсе да тахсалы, джомакъ.
«Седиреген джылла — джангылтхан джолла», —
Деб айтдырмайын атлармы заман?
Элтирми, къайдам, джыкъмай, джылатмай,

Биз тилегенча тилекде хаман.
Биз тёлюлеге къонакъбай кёз бла
Къарай эсе да бу джангы ёмюр,
Бююннгю джашла джашай билселе
Кеси кеслерин этмей кюл-кёмюр.
Кюл-кёмюр этмей Джерни — тыбырны,
Къоя чагъаргъа гюлге, терекге.
Джазны, джырныча, ашыра билиб,
Тюшюрмей Кюннге ачыу кёлекке.
Ташха, темирге кёз, тил битдирген,
Алай инсанла джашайла бююн.
Азраил мёлек джан ала болмаз —
Адамгъа къойгъанд ол ауур джюгюн.
О, джангы Ёмюр! Сен не мурат бла,
Къаллай ант эте, кирдинг джашаугъа?
Къышны сууукълай, джайны джылылай
Сакъла Адамгъа, сакъла Аламгъа.

2000

ШАМ КАВКАЗ

Ёхтем Кавказ, о, шам Кавказ, джан Кавказ,
Тарихинги, дейле, энтда къан бла джаз...

Джангыз атынг — эркинликни уясы..
Сен таулуну — терен джюрек джарасы.

Ташларынги джыламукъла джууалла,
Джашларынги душман этиб къууалла.

Кимге душман? Кимге къурман этелле?
Алай эте, не муратха джетелле?

Эркинликге биз эркинбиз, деймилле?
Оноу, отоу онглунокъуд, деймилле?

О, джан Кавказ! Ариулугъунг джауунгду,
Таулугъа уа тыбыр ташы тауунгду!

Тыбыр ташын ол кёреди, джаныча,
Багъалыса сен таулугъа, джашыча.

Сени ючюн ол кёб къанын тёкгенди,
Сюйгени ючюн, кёб къыйынлыкъ чекгенди.

Тау Джуртунда туугъаны ючюн, таулу — терс,
Аны кемсиз сюйгени ючюн — окъ-тоб «дерс»...

Ёмюрледен алай бола келеди:
«Халкъ къурусун!» — деген кеси ёледи.

Халкъ джашайды. Джашауунда къууанч — аз,
Кавказ джуртда чагъалмайды керти джаз...

Тарына да, джарына да, сукъланыб,
Къоймайдыла, байлыгъына джутланыб.

Ала излеген хаух дунияда — бир айлыкъ,
Эркинлик бла таулу кеси — баш байлыкъ!

Сен таулугъа, ёхтем Кавказ, шам Кавказ
Ахырат азаб, джандет бешик, джан Кавказ...

2000

ТАШЛА... (сонет джоппу)

Ташла, ташла... Таулугъа ант къарнашла...
Чакъырдыла ала мени ушакъгъа.
Джараларын, къууанчларын сеземе,
Мен эгечме — кетмегенме узакъгъа.

Таш, джашыча, болушханды таулугъа,
От чакъдырыб, юйюн, джанын джылытыб.
Тенги кирик, дагъан болуб джетген кюн,
Ана кирик, къабдыргъанды чайнатыб.

Къаллай атла бергенди нарт ташлагъа!
Джырны кирик, къайтарырынг келеди.
Къадау, Къарча, Тыбыр, Тирмен ташлары!
Сын ташы да... ётген кюннге төреди.

Бу ташлагъа бюгюн менме асаба...
Э-эх, барады заман аланы къаба.

1. КЪАДАУ ТАШ

Келдим сеннге, хакиматлы Къадау таш,
Шукур эте, барса, сауса, джанса, дей.
Сен Къарчаны кёкден тюшген саугъасы,
Арымайса таулугъа умут тедей.

Джаягъымы джаягъынга салама...
Къаллай къаргъыш узайтханед бу кюнню?!
Эм джууугъунг эм узакъда термилсе...
Талай джылыны къалай элдинг ол джюкню?!

Кесинг къалыб кетгенинде шам Джуртда
(Ким кёрлюгед ол къач сени къачынгы?!),
Сыннган эдинг, Джангыз терек сыннганча...
Къозгъамайым энтда джюрек ачынгы.

Джаным ауруй, къайтарама атынгы...
Сакълар таулу ёмюрледе къатынгы...

2. ТЫБЫР ТАШ

Тыбыр ташны кёрмегенме ёмюрде,
Къарт атамча, ол да меннге джомакъды.
Таулу киши аны атыб иймегенд,
Тыбыр ташы джазыгуна джасакъды.

Тыбыр ташы болгъан эски арбазда
Ёсмегенме. Джаз башында кёргеним:
«Къыш келгинчин, сабийлеге бир мекам», —
Деб атамы чалман юйчюк эшгени.

Энтда таулу алгъыш эте башласа,
Ал тылпыуун тыбыр ташха беред.
«Сени джауунг тыбыр ташын ташласын...» —
Бу къаргъыш а — эм ачыды, биледи.

Тыбыр ташым джашайды джюрегимде,
Джашарыкъды назмумда, тилегимде.

3. ТИРМЕН ТАШ

Эй, тирмен таш, ишлемесе арыгъан!
Сен тюлмю эдинг таулуну эмчек анасы?
Къаллай сыйлы, уллу ишни буюрду
Бу дуняда сеннге адам баласы!

Арый-тала, солуй-къана билмейин,
Джер бурулуб тургъан кирик төгерек
(Артыкъ да бек азыгъынг эркин болса),
Буруласа, кёлонг, сабийча, бёгек.

Элде — джашау, сенде — джумуш бошалыб...
Ол кюнюнго, тирмен таш, унутмайса.
Бара эдинг «балта узуну» баралмай...
Огъай, огъай, кишиге дерт тутмайма!

Дертим олду — сабий ачдан джыламасын,
Тирмен ташны бурулгъаны тохтамасын.

4.КЪОЛ ТАШ

Къууанч неди, ол сау элни джыялмаса?!
Ол къууанчха халкъ кёб алгыш джоялмаса?!
Къууанч неди, боза тилни бошлатмаса?!
Акъсакъал къарт абезекни башлатмаса?!

Къол таш атыб, эм онглу джаш хорламаса!
Къыз кёзлени башхаладан урламаса!
Къууанч неди, ёчню джашха къыз бермесе?!
Бек сюигенин, сормагъанлай, кёз кёрмесе?!

Къууанч неди, джюрегинге бой салмасанг?!
Ат бла кириб, баш байракъны бир алмасанг?!
Къууанч неди, къоз бёрк багъанада къалса?!
Джау джиб бла ёрлеб баргъан джентил талса?!

Нарт джерими оюну — къууанчха кёпюр!
Ма аны ючюн, бал аякъны, хайда, кёлтюр!

1998

ЭСКИ БЕШИК (баллада)

Джангыз джашы, юй болса деб, ашыгъа,
Къарт устагъа ана бешик этдиргенед...
Ол устаны бешиклери ариу эдиле,
Улан, туудукъ сакълагъаннга саугъа эдиле!
Тилек бла башлай эди хар бешигин,
Оюула бла джасай эди хар тешигин.
Бешиклерин эл санай эди огъургъа,
Бермей эдиле анга заман солургъа.
Алгышлары, боза кирик, кеф бере,
Къарт биле эди хар сабийни сыйын кёре...

Туудукъларын да ёлтюрдю, —
Бешикге да къаратонлукъ келтирди...

Эски бешик... Анда сабий джатмады.
Эски бешик... Ана джюрек чакъмады.
Эски бешик — амма белляу айтмады...
Кимге айтсын?! Джашы юйюне къайтмады...

Туумай ёлген туудукълары — джюрегинде,
Джашлай къалгъан джангыз джашы — тилегинде.
Амма джашайд бешиги бла ушакъ эте...
Осиятын анга этерик болур, кете...

Ах, ананы муратларын, бирден оя,
Кетди джашы къазаутха, джанын джоя...
Бир окъ джашын,

2001

ЧИЛЛЕ ДЖАУЛУКЪ (баллада)

1
Хар къызныча, джаулукъну да
Барды энчи джазыуу.
Кёк джазныча, акъ тангныча,
Къууанчлары, джарсыуу.

Кирди отоугъа... Тойну, харсны
Джашха-къартха джукъдура.
Келинчикни ау джаулугъу —
Тойлу ингирни джомагъы,
Акъсакъал къартны ауузунда —
Алгыш сёзню омагъы.

Къызны эки имбашында,
Къуш къанатча, бюгюле,
Акъ джаулукъну чачакълары,
Толкъун-толкъун тегюле,
Абезекге хурмет къоша,
Джылтырай-джана тойда!
Кёз къамата, нюрюн чача.
О, анга джетген къайда!

2
Кюн бла кече — заман ёлче —
Алмашдыра бир-бирин
Ётедиле. Къайдан билгин,
Къайсы неге элтирин?..
Къайдан билгин... Ма, къазаут
Кирди сормай эшикден.
Джуртну джакълай, сабийле да
Къобмазламы бешикден?!

Чилле джаулукъ бир джазгъы кюн,
Къыз кёзлени букъдура,

Джангыз къадды джангы келин,
 Ау джаулугъу — бойнунда.
 Бюгюн-тамбла, дей билмеген
 Сабийчиги — къойнунда...
 Таукеллиги ашыкъдыра,
 Ушаб, тамам тау къушха,
 Чилле джаулукъ, сени ючюн да
 Кирди джигит урушха.

...Аман хапар иесин табар...
 Этсе да иги джора,
 Джаш келинге письмо келди —
 Юч мюйюшю — юч джара!
 Аны бла къоймазлыгъын
 Сезмей антсыз къадарны,
 Тангны аллына къарады,
 Андан сакълаб мадарны.

Танг атса уа... Танг атмады...
 Ол да болду джаралы —
 Ол эртденни уятдыла
 Ит улуу бла таралыу.
 Уруш отну джилтинлери —
 Окъ джангур бла къан тамчы.
 Бу тангны атмай къалгъаны —
 Джюрекге тийген къамчи.

«Сау къал...» — дерге заман бермей
 Тууб ёсген джерине,
 Чыгъардыла арбазындан —
 Джаулукъ тюшдю белине.
 Ариу кёзле — тузлу кёлле —
 Толдула терк. Джыламукъ
 Шоркъа болуб къуюлду да,
 Джибиди Чилле джаулукъ.

Нек келди элсиз къыйынлыкъ?
 Ана эштди джууабха:
 «Кебинлигинг да белингде,
 Мин дженгил темир атха!»
 Темир джол а... Темир харсы,
 Темир хархы тохтамай,
 Алыб кетди къум тюзюне,
 Ким деб, нек деб, къарамай.

Алыб кетди... Артда къалгъан
 Хар къычырым къычыра.
 Алыб кетди, учуз этди,
 Адам атны сыйыра...
 Джурту барны — тыбыры бар,

Къабыры бар, аты бар.
 «Туугъан джер!» — деб таралгъанны
 Басханы — джар, кёрю — тар.

«Иги джора болду джара...
 Ау джаулугъум, не кёрдюк?
 Айтханлары керти эсе,
 Сен — кебинлик, мен — ёлюк.
 Этгенлери терсди... Терсди!
 Джюрегимде — туююмчек!
 Ёмюрде да болмаз джюрек
 Учузлукъгъа юренчек».

Джанлы кирик, ачыкъ джетди
 (Ах, къанлынга ол джетсин):
 Бир къабынга берди ана
 Ау джаулукъну... Не этсин?!
 О, не этсин? Джаулугъу да
 Биреу къолда «къаралды»:
 Кёзлери къарангы этиб,
 Ана анга аралды...

3

Бир эртденде терезеден
 Юйге узалды кюн таякъ:
 «Тейри эшик ачылгъанды!
 Кёлтюр, ана, бал аякъ!»
 Джуртунг бла сени ортангда
 Кёпюр болду джангкылыч!
 Санларынгы тире, ийнан,
 Тюддю хапар джангылыч!»

Джолгъа тебрей, Ау джаулугъун,
 Излеб, табыб, ызына
 Сатыб алды. Къалай кетсин
 Аны къысмай башына?
 Къара эшмеси — кюмюш чалыу...
 Кюзгю къалай алджасын?
 Терсге «терс» деб айтылгъан кюн,
 Не деб, къалай алдасын?

«Чилле джаулукъ — къууанч белги!» —
 Деб тешди да, къызына
 Берди ана. Чыкъды джолгъа,
 Къарамады ызына.
 Чыкъды къыз да, узакъ джолгъа,
 Акъ джаулукъгъа бёлениб,
 Танымагъан ёз джуртуна,
 Анасыча, кёллениб...

1985

ТУУГЪАН КЮНЮМДЕ

Нарт джуртуму белгиси — Минги Тауну —
 Этегинде туумагъанма, ай медег.
 Ол насыбны бермегенди къадарым,
 Ата уя уа — кимге да энчи джандет.
 Мен туугъанма джайны исси кюнюнде,
 Алф Манасны туудугъуну юйюнде.

Къыргъыз амма, сеннге нечик разыма:
 Мен туугъан кюн, болуб анама билек,
 Тунчукъмазча джюрегинде джангы сезим,
 Тилегенсе экибизге да тилек.
 Анама: «Джуртунга джол табхын», — деб,
 Меннге да: «Ал сёзюнгю ёз джуртунгда айтхын», — деб.

Джаратылыб джюрегини тюбюнде
 Тауларына тансыкъ болгъан ананы,
 Нартла джери, туугъунчу да сезгенме
 Болгъанынг меннге сен эм багъалы.
 Ата джуртум, Къарчаны Кюн бешиги,
 Дуниягъа кёз ачдыргъан эшиги.

Джуртундагъы шоркъа сууну татыуун,
 Тартыуун да салыб бешик джырына,
 Ана тилде Ата джуртну юсюнден
 Анам джырлай къыргъыз элде къызына..
 Сюймеклигим сеннге тюддю бир сезим —
 Къууанчынг бла джарсыуунг — меннге дерсинг.

Тахсасы кёб Къадау таш бла, джюклениб,
 Этилгенди джашауумда баш антым.
 «Туугъан джерим!» — дейме сеннге, тау ёзен,
 Нарт элинде аталмаса да атым.
 «Туугъан элле экидиле сеннге, балам,
 Артыкъ халал бол сен...» — дейди меннге анам.

Джыламукъда тунчугъалла ана сёзле —
 Унутулуб къалмагъанла озгъан джелле.
 Къазауат да, къыркъ ючюнчю джыл да эсде:
 Тюблери бла кюйген шахарла, элле..
 Кюн чыкъгъаннга баргъан агъач гюрбеле..
 Ичлеринде — тиширыула, сабийле..

Туугъан кюнюм анда... узакъ джуртлада...

1987

* * *

Къызынг да болдум, эгеч да болдум,
О, сыйлы халкъым, сеннге джолумда.
Джазгъы чагъымы ётдюрдюм ариу:
Сабийлик — насыб ана къолунда.

Джазны ашыра, эгечинг болдум,
Эгеч орнумда урундум халал.

Тыбыр отунга, джарыкъ джансын деб,
Джюрек отум бла изледим амал.

Бююн кесими, анача, сезе,
Джюрегим ауруй, сюеме алай.
Ана джюреги, джау чыракъ кибики,
Алай эрийди джарыта, джарай.

2003

СЁЗ БЛА КЪАМА

Сёз бла къама.
Сёзюм болсун кюйсюзлюкге къамалы,
Терсни тюзге бурурлай болсун аны амалы.
Сёз бла къама...
Терс зат кёрсем, сёзюмю къаны тама:
«Огъай! Огъай!» — деб айтама,

Сёзюм — къама. Сёзюм — къама!
Башха къама джюрюмесин Аламда.
Ма ол иннет хорласын хар адамда.
Сёз бла къама.
Сёз бла къама...

ДЖАТДАЙ

Сени юсюнгден алай хапар айталла:
Атха минсенг, ат териси болгъанча.
Азат джанынг чырт ушатмай зорлукъну,
Зорчулагъа улуу къоркъуу салгъанча.

Аджал кибики, терк джетгенсе, дейдиле,
Зорлукъ этиб, къутулургъа сюйгеннге.
Къарангыны, тубанны, джангурну да
Нёгер этиб, аманлыкъгъа синггеннге.

Къарачайны джер чеклерин, хазнасын,
Эркинлигин, юйюнг кибики, джакълагъан.
Артыкълыкъгъа, джаллатлыкъгъа джол бермей,
Халкъ намысын, джанынг кибики сакълагъан.

Сюйгенле да, сюймеген да, къоркъгъан да,
Дууаныча, къайтаргъанды атынгы.
Ёттюрюлююнг Къарачайда айтылыб,
Сормагъанлай, таныгъанла хатынгы.

Заманнга да джол кёргюзген азатлыкъ,
Сырынг эди, джол нёгеринг, ант къарнаш.
Тау башлача, акъбаш къартла айталла:
«Сау ёмюрге бир тууады алай джаш!»

Джигитликге джолну ачхан акъылды,
Ёттюрюлюкге элтген — джюрек къанатла.

Адамлыкъны асыл сезим багъады.
Нёгер эдиле сеннге, Джатдай, ол шартла...

Саулай халкъынг кёчюрюлген харам кюн
Хариб къартла, Аллахдан да тюнгюлюб:
«Ай, былайда Джатдай керек эди...» — деб,
Тыхсыгъанла, сени эсге тюшюрюб.

Къуру кёкде туумайдыла джуддузла,
Бир-бирледе джер да болад джуддузлу.
Милетини насыбы ючюн туугъан
Джуддуз эди Джатдай Байрамукъ улу.

Джигит Джатдай! Атынг, хатынг ётдюле
Халкъынг бла бир ёмюргден бирине.
«Харам-халал» деб сёлешген да сени
Сюйюб къарнаш этеригед кесине.

Сени джанынг къайтырыкъды таулагъа
Башха ат бла, не сыфат бла болса да.
Тау къуш кибики, таусуз джанынг унамаз,
Джигитлигинг башха ёмюрге къалса да.

Айтыулада аты къалгъан Татархан,
Джигит Джатдай, ол сени ант къарнашынг.
Къарачайда тууарыкъды, билеме,
Сеннге ушагъан джигит, батыр — тин джашынг.

2002

«АКЪТАМАКЪ»

Семенлени Исмаилгъа

Олтурама мен терезе джанында,
Марал джангур тереземи къагдады.
Къулагъыма джауум таууш келмейди —
«Акътамакъ» джыр джюрегиме «агдады».

Бу макъамны Исмаилгъа, ишексиз,
Шыбырдагъан болур эди тау шоркъа.
Ол да анга, сёзле эше, къууана,
Ёмюрлюк джыр джюрек тёрюне саркъа.

Акъджал булут, джая къобуз болгъанча,
Суу тамчыла — аны сейир къыллары,
Согъадыла «Акътамакъны» таралтыб —
Ёмюрлюкдю соймекликни ызлары.

Олтурама мен терезе джанында,
Джюрек халым кесиме болуб джомакъ.
Унутханма джылларымы, атымы,
Болгъан кирик, кесим ариу Акътамакъ...

2002

МЕН ТЕПСЕЙМЕ АТАМ БЛА

Мен тепсейме атам бла
Уллу тойда!
Кёк ингирде кенг арбазда
Джылы джайда!

Сексан джылы кёлтурсе да
Имбашына,
Сукъланырчад аны аякъ
Алышына.
Ол барады, къанат керген
Тау къуш кирик,
(Къууаннгандан мени
эки кёзюм джибиб...)
Иймегенди атам къолдан
Джашау сабын,
Заман анга кийдирсе да
Къартлыкъ къабын...
Тюшюндюре джаннга къартлыкъ
Келмезине,
Шагъат бола джыр бла тепсеу

Ёлмезине,
Къарт санларын ойнатады
Атам тойда!
Былай кюнде тууадыла
Джыр, Орайда!
Кёрюнеди саулай дуня
Къууаннганча,
Тебмез таула, бери къараб,
Сукъланнганча.
Гоппан аякъ ышартханча
Эринлерин,
Созулгъанча адамланы
Ёмюрлери...

Тепсейд атам уллу тойда
Мени бла!
Унутханды къарт болгъанын
Кёлю бла...

2000

СЕЙИРСИНИУ

Халаллыкъны чомартлыгъы сейирди,
Сюйюм къайдан ала болур джылыуну?
Бергени ючюн бай болуучу джюреки,
Сейир тюлмюд алай сансыз туруу?

Джазы — джашил, къачы — алтын чапракъгъа,
Сейирсинмей, суукъ къалай къарайым?
Чапракъ атхан къачхы къайын терекчик,
Бир айтсанг а, сени ненге джарайым?

Сейирсиниб бошамагъан джюрегим,
Ай толгъанны, Ай азгъанны джокълайды.
Тау башындан Кюнню бери къарарын,
Саугъаныча, шукур эте, сакълайды.

Чыпчыкъланы кёкде тутхан къанатла...
Кёкге узалгъан бутакъланы тамыры...
Сейир тюлмюд, джуддузланы джукълата,
Уяныучу тангны кёксюл джарыгъы.

Сейирсиниу... Ол джомакълы сезимди,
Джырча, татлыд джюрегиме тийгени.
Бюртюкчюкден кюннге ушагъан гюл тууб,
Къызгъанмайын, нюрюн меннге ийгени.

Иги бары джюрегиме асыуду,
Сейирсине, сукъланама къууаныб.

Асыл адам...Терен акъыл... Фахму... Джыр...
Ала барда къалмаз джашау джукъланыб.

Артада — кёбю, алда азы къалса да,
Джашау джолда сейирсиниу — нёгерим.
Ол сезимим азыб-тозуб джукъланса,
Мен билirme, джууукъду деб кетерим.

2002

ЁМЮР ДЖАРТЫ — АРАБЫЗ

Туугъан кюнюм... Ёмюр джарты арабыз,
Мен кетгенме сенден иги узакъгъа.
Эсимдеди, кёз аллымда турады
Тюшген кюнюм татлы джашау тузакъгъа.

Исси кюнед. Кюн тагъылыб хауагъа,
Таякъларын тиреу этиб Аламгъа,
Къарагъанед терезеден кёзюме —
Кюн таягъын ушатханем къаламгъа.

Андан бери къалам мени нёгерим —
Аны учу бла оюмланы тутама...
Азмы, кёбмю къууанч, джарсыу сезгеним,
Ол кюн джетсе, мен джангыдан тууама.

Туугъан кюнюм... Ол исси кюн, августда...
Мени саулай джашауума къорлукъду.
Мен — анамы, анам мени кёрген кюн!
Ол кёзюучюк джюрек терде турлукъду.

Ай — булутда, мен — анамы къойнунда,
Кетген эдик кече арада джукъугъа.
Джангыз анам тура эди сагъайыб,
Джазыу сайлай, къолундагъы бурхугъа...

Туугъан кюнюм...

2003

* * *

«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет»,
Ма бу сёзле, джаралача, сын ташха
Ёмюрлюкге джазылгъанла. Джазгъан а
Бир джукъ къоймай кетгенди андан башха.

Ким биледи, къойгъан-ойгъан эсе да,
Заман букъу букъдургъанды несин да.
Сын ташдагъы джети сёзю болмаса,
Джутханды ол атын, антын, кесин да.

Узакъ джылла, эски китаб бетлеча,
Бир бири джабхандыла джангылмай.
Кюнле, айла баргъандыла джоргъалаб,
Адамлача терсле атлаб абынмай.

«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет».
Джети сёзде — джетмиш сезим, ишексиз.
Ол тилейди сенден, менден, джуддуздан...
Анга сансыз къалыб джангыз джюрексиз.

Ол ким болду? Тиширымуду? Джигитми?
Къартмы? Джашмы? Насыблымы? Харибми?

Нек джаздыргъанд ол сёзлени айырыб?
Тилегинде джашау тылпыу сезибми?

Джашау айланч, не чеқдирдинг сен анга,
Ахыр сёзюн ышанырча сын ташха?
Джангызлыкъдан, тансыкълыкъдан къоркъубму
Джаздыргъанды? Сылтауу неди башха?

«Заман чархы арымайды. Узайса,
Ким не сезер мени джансыз атымдан?
Дууа окъургъа бурулгъан бир кесекге
Мычырыкъды, кетиб къалмай, къатымда...»

Ма былаймы айтхан эди?... Ким билсин?..
Джолукъгъаннга ала — джарсыу, джюрек без.
Бир джазыуну ахыр, мыдах тизгинин
Къурагъанла сын ташдагъы джети сёз.

«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет» —
Ма, дуняда къонакълыкъны бир ызы.
Джети сёзю, Джетегейли джуддузча,
Кёб айталгъан, джукъ айтмагъан бир сызы.

1986

СЕН КЕЧЕНИ УЗУНЛУГЪУН ЁЛЧЕЛЕЙ

Къайтма ашыгыб, энди келлик кюнюнге,
Сени ангылар адам анда тюбер деб.
Джангызлыкъны сезим этме, джюк этме,
Джюрек аны кёлтюралыр, тёзер деб.

Танг бла бирге тамбла келир, билесе,
Нени алыр, нени берир? Тахсады.
Джангызлыкъгъа «тузакъ» деме, «къучакъ» де...
Сен джазыгъа берир соруу башхады.

Джангызлыкъгъа, «джакъсызлыкъ» деб, джангылма,
Ненча тюрлю джашау халны сынадынг!
Кёзлеринги джаб да, къара узакъгъа —
Бююн кюннге... Не кёрюрге унадынг?

Сен кечени узунлугъун ёлчелей,
Мыдахлыкъ бла джюрегинги ачитма.

Келир кюннге замансызлай джетсем деб,
Терен къарда баргъан кирик, абырма.

Насыблы да, суюлген да, суйген да
Джангызлыкъны не болганын таныйды.
Къара ызынга... Фахму, къууанч, джарсыу да
Хар джюрекде энчи-энчи айныйды.

Келгени да, кетгени да джангызлай,
Хар адамны — шыйыхны, асыны да.
Джангызлыкъгъа дарман джокъду тамлада —
Джюрек джыры энчиди къайсыны да.

Къайтма... барма ашыгыб келлик кюннге.
Джангылыч кёб джюреки сёзлеринде...
Тёгеринг — адам тенгиз. Къарачын:
Джангызлыкъны мухуру — кёзлеринде.

1999

ЭРТДЕ-ЭРТДЕ...

Эртде-эртде бир тилекчи болганды,
Ариу сёюн тилеклеге джойгъанды.
Ол джангурдан суу тамчычыл тилегенди,
Узакъ кёкден кёксюл бояу юзелгенди.
Баргъан суудан — бир толкъунну,
Танг аладан — джаз тылпыну,
Тау тёппеден — мийикликни,
Джуддузладан нюр джилтинни
Излегенди.
Тилегенди ол эринмей,
Кёзге тюшюб да кёюнмей:
Саламлашхан къолдан — джылыу,
Эринледен — ышарыну,
Тенглеринден — ышаныну,
Джюрекледен — халаллыкъны,
Атламадан — адамлыкъны,
Эки кёзден — илешиуню,
Джарыкъ сезим юлешиуню...
Тилеб алгъан бояуларын:
Джаз тылпыну, шам талпыну,
Ышарыну, ышаныну...
Бир-бирине къошуб, чагыб,
Джюрегинден бери алыб,
Ол бояу бла нюр суратла «ишлегенди»!
Аны кёрюб, тамашагъа къалгъандыла,
Сейирсиниб, бир-бирине соргъандыла:
«Бизден тилеб алгъанлары къайдадыла?»

Бир ишексиз керек болмай къалгъандыла!
Майна, кёю узакъ кёкден теренди!
Джуддузлагъа нюр бла джан да бергенди!
Тау башлары кенгеш къуруб туралла,
Лакор эте, нартлача, олтуралла!
Боз тубандан джамчы этиб, кийдириб,
Тау тёппени тамам кёкге джетдириб!..
Минги Таугъа джер салгъанды суратда...
Хар къарагъан кёрюр кесин ол Атда...
Тилекчини къарагъыз къол ызына,
Алгъанындан кёб бергенди ызына!
Тау этекле ушайдыла ныгышха,
Чакъыралла ала сейир сагышха.
Нени юсюнден?
Хаух дунияны... Джашауну...
Келлик кюнню... Насыб неге ушауну...
Ёмюрлюкню...
Джангызлыкъны... Танг чыкъны...
Кёкге узалгъан
Назик субай назчыкъны...
Джангылыкъны, джангылычны,
Джаз чакъны,
Бу джашауда къап-къара бла
Чыммакъны...
Ариулукъну неден да къарт болганы,
Ариулукъну хаман джашлай турганы...
Чакъыралла суратлары сагышха...

Ушабдыла кеслери да алгышха!
Ол алгышны ортасында болганча,
Бек термилтген бир муратым толганча,
Тилегинчи, тилегими табханча,

Меннге джазыу Тейри эшик ачханча,
Сюелеме суратыны кьатында,
Къайтарама ёмюрлюкню атындан:
«Эртде-эртде бир тилекчи болганды...»

2000

СЕН МЕННГЕ ЫШАРДЫНГ

Къолума алганлай, сен меннге ышардың!
О, насыб, татыуунг, о, нечик татлыды!
Къойнума кьысханлай, бала, сен ышардың...
О, насыб, джылыуунг, о, нечик асылды!

Уланым — улагым, сен меннге ышардың!
Баш саугьамы алдым мен бюгюн къолума!
Дуния, саулай да, ышарганча болду,
Балачыкъ, мен сени алганлай къолума!

1995

ТИЛЕКЛЕДЕН ЭШЕМЕ

«Белляу, белляу, белляу, белляу...» — дейме мен,
«Насыб! Насыб! Насыб! Насыб!» — дегенча.
«Бала, бала, бала, бала...» — дейме мен,
«Джашау, джашау, джашау, джашау!» — дегенча.

Сюймекликни мен береме кьорлукъга,
Ол байлыгьым — тьобсюз кёлдю, сорлукъга.
Джашау толкъун сени уруб джыкъмасын,
Ана насыб, бала, менден букьмасын!

Бешик джырны тилекледен эшеме!
Аллах, сеннге ненча шукур этеме!
Белляу макьам джюрегимде туугьанды,
Къадар меннге асыл нюрюн бургьанды.

Бешик джырны ана кёлю эшеди,
Бала къолу бешик бауун тешеди...

СЮЙЮМЧЮ ДЖУЛДУЗЧУКЪ

Бешигинги башындагьы чыракъга:
«Анния, Кюнчук!» — деб тьобюнден къарадың.
Кюнден, айдан, джулдузладан хапар сора,
Аланчыгьым, тил битгенлей, башладың.

Боз булутха кёзчюк битиб къалганча,
Ортасындан джарыкъ джулдуз къарады.
Аны эслеб сордунг: «Анда ким джашайд?»
Джууаб табмай, аннянг таурух къурады.

Таурухланы илгеринден айырыб,
Кёкню юсюнден джомакъланы сюесе.
«Анния, Айгьа минейик!» — деб ингирде,
«Унамасам», къашчыкъланы тьюесе.

«Сен кесинг да джулдузчукъса», — дедим мен.
Унамадың: «Мен Аланма, Алан», — деб.
Бала, меннге сен — Аламса, энчи Алам.
Огьай деме, сен — Сюйюмчю джулдузчукъ.

1998

МЕН БАЙЛАЙЫМ ДЖАРАНГЫ...

Джюрегингде джара барды, билеме,
Джырым бла мен байлайым джарангы.
Джыр балхамлыкъ этерикди, тынгыла —
Джашыргьанма анга иги джорамы.

Иги джора... Джазгьы аязча, дженгилди,
Булутланы кёз туурангдан ашыргьан.

Иги джора... Ол, тилекча, джылыды.
Кюн таякъды къарангыны къачыргьан.

Джырым бла мен байлайым джарангы —
Джазгьы кюнде джюрегингде барды кьар.
Кёлюнг алайд — кёзлерингден таныйма,
Джол бошалаб, аллында уа — мийик джар.

Иги джора... Ол назикди, сабийча,
Джур балача, къарылгъашча, сакъды ол.
Терс сагъышдан аны сайлаб аласанг,
Керек джерде, керти тенгча, джакъды ол.

Джырым бла мен байлайым джарангы,
Джюрегингде джаранг барды, билеме.
Мёлегингча, ол къатынгда тургъанлай,
Сууукъ къышха муратынгы бёлеме.

Иги джора... Аны джылы нюрюнде
Сен чагъарса. Ол — джашауну ачхычы.
Джырым берир, ана къолу бергенча,
Учунмакълыкъ, ол а — кёкню ачхычы...

Иги джора ёнгелерге бир ёчдю,
Джылытса да, ол турады ёрелеб.
Мен а джырны джюрегимден алгъанма,
Алгъышымы суюмекликге керелеб.

2002

ТУТМАКЪ ЭТСЕНГ...

Ай тутулду!
Сен къатымда болмадың.
Кесим джангыз
Къорууларгъа базмадым.
Эгетлерин уятыргъа
Керек эдим —
Шкок атыб тууайларгъа
Биллик эдим...

Ай тутулду!
Мен тутулсам керек эди...
Аны излеген мен тюл эдим —
Джюрек эди.
Этме алай, дерик тюлме,
Тутмакъ этсенг.
Ёмюрлюкге тутмагъынгма,
Алыб кетсенг...

* * *

Сакъладым,
Арымайын сакъладым.
Сагъышланы къараларын «акъладым».
Арымайын, эрикмейин сакъладым —
Келиринги сезе эди, биле эди суюген джюрек.

* * *

Сёзлерингде болгъан джокъду кёзлерингде:
Сёзле — джылы, кёзле — сууукъ, ай, медет.
Джалгъан сёзге ийнанырым нек келди да?..
Алай болур, бир ишексиз, джюрек адет.

ДЖАБАЛАКЪ КЪАР

Джуддуз джангур джаугъанча,
Джабалакъ къар.
Абезекге баргъанча,
Джабалакъ къар.
Акъ башлыкъла сокъгъанча,
Джабалакъ къар.
Джерни кёкге такъгъанча,
Джабалакъ къар.
Бу ариу кюн джюрегим
Дейди: «Бар! бар!»
Сен болмасанг къатымда,

Джолум — тик, джар.
Сени сакълай арыдым,
Ах, болдум зар.
Джаным сеннге тагъылыб,
Дуния — тар..
Керек тюлдю фазтон,
Къатымда бар.
Экибизге джылы тон —
Джабалакъ къар.

1981

СЮЕ ЭСЕНГ...

Джашаууму сеннге саугъа этерге
Кюч табмадым... Кыйнасам да, кеч мени.
Болумунгу джюрегим бла сезмедим.
Терслигими билгеним ючюн кеч мени.

Айтхан сёзюнг уятмады джюрекде
Сен излеген сезимлени, кеч мени.
Кёзлеринги ангыларгъа излемедим —
Къарамадым. Кеч, тилейме, сен мени.

Тюбеб къалсакъ, къууансанг да джашырмай,
Мыдах этиб ашырама, кеч мени.
Джолларыбыз башхадыла, кёресе,
Сюе эсенг, ангыла да, кеч мени.

Тангча назик, кюнча исси сезиминг
Джандырмады джюрек отну, кеч мени.
Айча, суукъ къарасам да, джылытмай,
Сюе эсенг, айтханынгча, кеч мени.

1980

СЕН БОЛМАСАНГ...

Сен болмасанг джашауумда,
Къайры этиред баргъан джолум?
Къайсы ишни сайлар эди,
Сеннге назму джазгъан къолум?

Сен болмасанг, билмез эдим
Джазгъа — джаз, дей, кюзге — кюз, дей.
Эртденнге, кюннге къууана,
Терсге — терс, дей, тюзге — тюз, дей.

Ангымы уа къаллай сагъыш
Кючлер эди, сен болмасанг?
Къаллай джыргъа тынгыларгъа
Излер эдим, сен болмасанг?

Къууанама джазыуума —
Джашауумда сен барса деб.
Джюрегимден кёлюм къалад,
Сюймекликте сен тарса деб.

ДЖУКЪ АЙТМАЙЫН...

«Баргъан суу бла джаннган отха
Къарагъандан тоялмайса, —
Деучендиле сынагъанла, —
Эригиб да къоялмайса...»

Сеннге къараб турлугъем мен
Эрикмейин, арымайын.
Кёзлерингде джаннган отну
Джукълатмайын,
Джукъ айтмайын.

* * *

Сагъышымы, алгъышымы аллыса сен,
Насыбымы, муратымы аллыса сен,
Таурухуму, джырымы да аллыса сен,
Ана тилим! Ана тилим...

* * *

Талай кесек этди мычхы терекни
Биреу алды терезеге-эшике деб,
Экинчи да — туудугъуна бешике деб,
Ючюнчю уа — къабырына керекге деб.

* * *

Биргебизге биз не алыб келгенбиз?
Биргебизге нени алыб кетербиз?
Биргебизге ...келтирмедик. Элтмезбиз...
Этгенибиз! Аны къоя ётербиз.

ЁЗДЕНЛАНЫ САПАР

Ёзденланы Муссаны джашы Сапар 1953 джыл сентябрны 25-де Ўзбекистан-да туугъанды. Орта школну Джангы Джёгетей элде бошагъанды. 1971–1973 джыллада аскерде къуллукъ этгенди. Баш билим Москвада М. Горький атлы Литература институтда алгъанды.

Сапар назмула джазыб, джырла къураб озгъан ёмюрню 80-чы джылларында башлагъанды. Сапар талай джырны авторыды. Сёзюн, макъамын да кеси джазгъан джырланы ол да, башха джырчыла да Къарачайда, Малкъарда, Тюркде да джырлайдыла.

Ёзденланы Сапар Тырныаууз шахарда джашайды.

Джыйым китаблада:

Насыбыма Къарачай атадым. Назмула. // Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Байрамукъланы Х. «Джегерге хазырма джанымы». // «Ленинни байрагъы», 1987.

Байрамукъланы Х. Тюшден туугъан. // «Ленинни байрагъы», 13.10.1988.

АЛГЪЫШ

Къартларыбыз аз болгъандан,
Къабырла да кёб болгъандан,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!
Акъ айрандан эрикгенден,
Тауларыбыз эригенден,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!

Адам къыйын ашагъандан,
Терлемейин джашагъандан,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!
Къарачайым ач болгъандан,
Къобаныбыз джокъ болгъандан,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!

Джашлыкъ кюнню бош ийгенден,
Сюеринги суймегенден,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!
Таулу атны джокъ этгенден,
Кюн джарыкъны сезмегенден,
Джангы джыл, тилейме, сен сакъла!

Мен сенден бир тилек тилейме,
Ол болурун бек излейме –
Акъ къарынг бла насыбны бир чач.
Тебмесинле тауларыбыз,
Ёлмесинле къартларыбыз,
Тургъаныча турсун таш-агъач.

* * *

Джашауну бир кёб барыб,
Тохтадым бир бек арыб.
Мычыдым, эй, туура арада.
Былайы аман чучхур,
Ахыратдан кёбге къуджур,
Джукъ да джокъ, тута бер ораза.

Турама, мугур болуб,
Сагъышдан керти тоюб,
Джазыгъа айтама даууму.

Былайгъа шайтан тюннге,
Менлейин аман кюннге,
Сен келтирме, Аллах, джаууму.

Болмазгъа эсни бёлген,
Тынчылыкъны эрши кёрген,
Менден алчы тамбланга юлгю,
Кетиуню эсден къырыб,
Джанынгы саннга къысыб,
Тыбырын джала сен юйюнгю.

САУ БОЛ, АТА ДЖУРТУМ

Джуртдан кете башласанг да,
Адамны джурт сюерге юрет, деб юретдинг.
Джылай турсанг да,
Адамны кюлюрге юрет, деб юретдинг.

Джыгыла барсанг да,
Адамны кюбаргъа юрет, деб юретдинг.

Къабыр къаза турсанг да,
Адамны юй тюб къазаргъа юрет, деб юретдинг.

Ёлюб башласанг да,
Адамны джашаргъа юрет, деб юретдинг.
Джандет табсанг да,
Адамны джурт сюерге юрет, деб юретдинг...
Джаша, сау бол, Ата джуртум.

* * *

Этеме сагыш бусурманча,
Керекди, керек кетерге.
Джазыу деген тюдю окъурча,
Мени да анга сен терге.

Мен тюзме, деб айтмайма чырта.
Терсме, деб айтама мен.
Элтген зат бизни тюз, къынгыр да
Джорукъду, ийнан, кёкледен.

Джанны атасы учсузлукъду,
Аны анасы — ёмюрлюк.

Алай эсе, хаман турлукъду
Менде ма санга соймеклик.

Ма бюгюн кете эсем, айтмай.
Чырт сормай, къайтырма айдан.
Умут сагышым да таркъаймай,
Джырларма санга джангыдан.

Мени начасха сен тергеме,
Кетгенсе, деб этме къуугъун.
Кете башлаб, не кюйдунг, деме, —
Кюйгъанма джанны умутун.

ЁЛЮБ КЕТСЕМ, ДЖУКЪ ДА КЁРМЕМ

— Кече узуну джанад чыракъ, нек джатмайса?
Кеч тураса, кюн башладан джылтырай.
Кыйынлыгъын — ол не затды, нек айтмайса?
— Джукъум кёбдю, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Къар тюрюнде сен, сын болуб, нек тураса,
Тели джашча, кеси аллынга шыбырдай?
Къучагъын акыгъан къаргъа нек бураса?
— Къарны кёрмем, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Таула таба хар кюн сайын нек бараса,
Хар къайда да бирча эсе кюн бла ай?
Азаулагъа алай къараб не табаса?
— Таула кёрмем, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Тюрлю зат бла макъам айтыб не этесе,
Безгеклича, санларын да джызылдай?

Ай джарыкъдан не аласа, не бересе?
— Джыр эталмам, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Тёзюм табмай кюллерын нек ууаса,
Терге тюрлюб, бир бош джерде мангылай?
Къарт адам бла ушакъ этиб нек тураса?
— Къартла кёрмем, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Ёлмез кюннге алай джити нек къарайса?
Аллахха да къарамайды джан алай.
Джерни юсюн сен, джел болуб, нек тарайса?
— Джашау кёрмем, ёлюб кетсем, Къарачай.

— Тобукъланыб, ташлы джерни нек сылайса,
Тура эсе ол бирчалай, алайлай?
Манга къараб, джыламукъ бла нек джырлайса?
— Сени кёрмем, ёлюб кетсем, Къарачай...

СЫН ТАШ

Сюеледи джангы сын таш тар джатмада.
Себелетед сагъышланы ёзеннге.

Келгенликге ол аталыб къарт атама,
Джетерикди не аммагъа, не меннге.

Эшик кебге тиреу этиб мен сол къолну,
Кюн джарыкъда кёлеккеми тюшюрюб,
Къабырлагъа бу арбаздан къысха джолну
Мен излейме, къарыуумдан тюнгюлюб.

Кёлеккемде тели башым турад тийиб,
Сыйдам ташны тюз къатына, тюбюне.
Туугъан болсам, ёлмезликден кёлек кийиб,
Кийдирирем мен аммамы юсюне.

Бу сын ташны, тую кетиб, этсем ууакъ..
Огъай, ол да къыйнарыкъды амманы..

Болгъанлыкъгъа бу ишим бла джашлыкъ чууакъ,
Хорлармамы ёллом джолун заманны?

Салынады онг къолумда ауур салта.
Атаалмайма, керек тюлдю, деб, джерге.
Нарт адамча, джарыкъ кюннге алгъыш айта,
Амманы да келтиреме мен кёзге.

Ауур салта кеси аллына тюшед джерге,
Сылайдыла сын ташны да къолларым.
Мен джылайма, къарт атам да тюшюб эсге,
Ётюрюкдю мен ёлломню онгларым.

Сюеледи джангы сын таш тар джатмада,
Себелетед сагъышланы ёзеннге.
Келгенликге ол, аталыб, къарт атама,
Джетерикди не аммагъа, не меннге.

* * *

Бир терк къозгъалды да аяз,
Кеннге ачылды терезем.
Эй, сора джетди бир ауаз,
Туугъан кюндюзден, кечеден.

Турдум кесекни мен къымсыз,
Къараб, ма ары, тышына.
Кёрдюм алайын ажымсыз,
Ачы джарыды къыбыла.

Анда орамда терекле,
Къоша ауазгъа тауушла,
Келгенча, меннге мёлекле,
Тюшген эдим тюз таурухха.

Болуб, джырчылай, бир арсар,
Туруб, къарадым сейирге.
Тюрлюдю, сейирди къадар,
Тийгенча болдум Тейриге.

Дуния уа, эй, шош эди бек,
Уюб табигъат асыры.
Къалай къалдым болмай тентек? —
Болуб эди джан бир джылы.

Джете тобукъгъа сакъалы,
Тураед кёкде Акъсакъал.
Джарыед бютеу санлары —
Алай джылтырамайды къар.

* * *

Ма, барады бир къарт адам,
Бюгюлюб бели.
Бошалыб джашлыкъ заманы,
Мыдахды бети.

Баргъаны, ёгюз кирик,
Къолунда — таякъ.
Баргъанча, отха кирик,
Атламы бир сакъ.

Тюнене бир джаш эди.
Энди кимди бу?

Тюнене кийик эди
Джюрюшю муну.

Тюнене кетди да терк,
Бюгюню джетди.
Тюнене эмген эмчек
Бюгюн, ма, кетди.

Къайданды, бу къайрыды,
Керекмиди ол?
Билиб, билмей, не барады?
Берсин Аллах джол.

* * *

Сагъышым мени менден уллуду,
Таб, уллу болурму ол джаздан?
Джашауум саулай аны къулуду,
Безерге боламыды андан?

Орналыбды ол, джана терекча,
Джан ауруй, бек сакъды джан анга.
Ол меннге сыйлыды, эй, мёлекча,
Мен кесим тартсам да аманнга.

Огъай. Мен алай аман да тюлме,
Бар эсе Ата джуртха сагъыш.
Бюгюн мен, ма, саума, ёретинме,
Джашаугъа этеме мен алгъыш.

Сагъышым мени менден уллуду,
Ой, джуртум, сеннгеди бютеулей.
Айтханым, айтыр затым да буду:
Ёмюрюнг узакъ болсун, Джерлей.

ТЮШЮМДЕ

Джер салгъанма мен тюшюмде бир кийикге,
Ол кийикни алтын эди мюйюзю.
Бара эдим тутуб джолну мен мийикге,
Джолуму уа къара къар эди юсю.

Чыгъа-кире бир тубандан бир тубаннга,
Суукъ бола, бирде терлей керексиз.
Сора андан, эй, тюртюлдум мен Къураннга,
Тура эди ол алайда иесиз.

Эсим мени эс табхынчы, олсагъатлай,
Келиб къонду сыйлы Къуран башыма.
Тёгерекге мен къарадым, файгъамбарлай,
Андан сора кетдим учуб аллыма.

Кийикни да джим-джылтырай мюйюзлери,
Джулдузла да, джарыкъ болуб, кюндюзлей.
Анда къала Ата джуртну ёзенлери,
Келиб тюшдюм джашил юйню юсюне.

Юйню башы джалпакъ эди, тюлед джити,
Тёгерек да ариу эди джандетден.
Чакъырмады, къыстамады мени киши,
Бир тылпыу а ура эди ёргеден.

Унутмайма андан сора былай болду:
Алдым сабыр мен Къуранны къолума.
Ол кийик да ёрге таба башын созду,
Мен да къыстым ол Къуранны къойнума.

* * *

Къайтырыкъма,
Мен келирге, чагъыб турсун Къарчастан.
Айтдыргъанма:
Джашынг тюзде ёледи, деб, тансыкъдан.

Таза джуртум,
Туугъан эсенг къама окъдан эм къандан.
Талпыр джугъум
Къуру сенсе, къуру сенсе, эй, ийнан.

Мен келирге,
Кетгендеча, туруб турсун джангкъылыч.

Нарт Тейриге
Баш урурча, эки кёзюм ашыгъыш.

Ата кёлден —
Алай болсун инсанынга къарамынг.
Ана кёзден —
Алай болсун аджашханнга саламынг.

Айтдыргъанма:
Джашынг тюзде ёледи, деб, тансыкъдан.
Къайтырыкъма,
Мен келирге, чагъыб турсун Къарчастан.

* * *

Бир ариуду чайкьалгъаны акъ къайынны —
Анда-мында учадыла чапракъла.
Ай, не медет, кѣлтюралмай къач салкътынны,
Ачы сары болгъандыла акъгъанла.

Ай, не медет, кѣлтюралмай къач салкътынны,
Даулашдыла хыны джел бла бутакъла.
Кесекден а кѣрлюкдюле къан къачханны,
Къюлсала тубан ичден бурчакъла.

Кесекден а кѣрлюкдюле къан къачханны,
Андан сора бойсунурла джукъугъа.
Тюшледе уа кѣрлюкдюле джаз атханны,
Туугъанларын чирчикледен туудукъла.

Тюшледе уа кѣрлюкдюле джаз атханны,
Къурмачланыб, омакъ болуб, балийле.
Гяхиникге джылы кѣкден кѣк акъгъанны,
Чабханларын джалан аякъ сабийле.

* * *

Сагъышдан ишлейме мен ташла,
Бара-барсам джарарыкъ болур.
Ким биледи, ишлесем къала,
Ич-тыш да джандан, джырдан толур.

Сагъышдан ишлейме мен бир къыз,
Бара барсам джарарыкъ болур.
Ким биледи, бузласам, ма, кыш
Джайгъыдан тылпыу болуб солур.

Сагъышдан ишлейме мен бир джаш,
Бара барсам джарарыкъ болур.
Ким биледи, тюйгеннге къаш-баш,
Сора нек деб, инсаным сорур.

Сагъышдан ишлейме мен бир джан,
Бара барсам джарарыкъ болур.
Ким биледи, ташайсам мындан,
Ол анда кюнчюк болуб турур.

* * *

Шош таула,
Шош суула,
Ма, заман да, тохтагъанча, шошду бек.
Шош булутла
Шош сууукъда
Къонубдула тау башлагъа, бирерлеб.

Шош кюнде,
Шош тюнде,
Сюелгенча шош сабийлик аллымда.

Шош кюнде,
Шош кюе,
Шош джилтинчик джарый турад джанымда.

Шош кышлы,
Шош джыргы
Нек болдунг деб, соруу чыгад эсимден.
Шош къаллыкъ
Шош къартлыкъ,
Олму болду шошлукъ берген кесинден?

* * *

Джол беригиз, адамла,
Мычътмагъыз баргъанны.
Ант этгенме, ма, тамбла,
Кишенлерге заманны.

Къоюб кетди заманым,
Ийгенимде солургъа.
Алай тюлдю къадарым,
Бош къалыргъа бошуна.

Эркелетсент керексиз,
Хар неде да алайды.

Къалыучанса нѣгерсиз,
Сыйлагъанынг алдайды.

Заман менден бош къачды,
Бош джанлады иеден.
Алай этген терс хатды,
Туугъанчады, тюз, итден.

Джол беригиз, адамла,
Къорачыгъыз аллымдан.
Нек билмейсиз, муратла,
От юркмейди джалындан.

* * *

Мынчакъ тизиу — сол къолда,
Онгда уа — къалам.
Абынмазма бу джолда,
Эсим бла къалсам.

Джашасын, ма, сол къолум,
Джашасын онгум.
Былайлай барлыкъ эсем,
Кертиди къолум.

Мынчакъла бири бирге
Тие туруб терк,
Къаламдан назму сёзле
Тууалла терлеб.

Бурулсун мынчакъ тизгин,
Харф тизсин къалам.
Быласыз къалай билгин
Кимденди Алхам?

* * *

Кёзюледе учханчама къуру ёрге,
Къатышханча бютеу саным хауагъа.
Кёзюуде да тургъанчама, къарай кёкге,
Эсни, ташлаб, ай джарыкъда, таулада.

Ол экиси тас этмейле бири бирин,
Байламлыла кёзбау акъсыл бир къыл бла.
Бири кёрсе алам ични теренлигин,
Бири ётед джер къатланы сансыз да.

Бир адамны ким этеди бирча эки,
Не уа артда къалай болад эки бир?
Кёкдегими, джердегими, къайсыд керти?
Киши джокъду джууаб берир, чот сейир.

Ол экиси, бир болгъанлай, къууанч уллу,
Джер тюбге да, кёк башха да шукурма.
Къыйнагъан а джырчы джанны буду къуру —
Тюз джашауда мен сагъышны къулума.

* * *

Кюндюз — джерде,
Кече — кёкде,
Кетиб барад, джангыз къюуб, джашлыкътым,
Атлам — топал,
Башы — бир чал,
Салыб келед мени таба къартлыкътым.

Кирсин джаннга,
Сингсин саннга,
Джаулукъ этиб, киши кирмез арагъа.

Келе берсин,
Къучакъ керсин,
Бутъунмазма, къанау болуб, ташагъа.

Кюндюз — джерде,
Кече — кёкде,
Келе болур къартлыкъ ыз бла ёлюмюм.
Келсин джылай,
Сюйсе, джырлай,
Хариб тюлме: Ата джуртдад ёллюгом.

* * *

Къарайдыла,
Сейир болуб, бутакълары нызыны,
Сылайдыла
Эки кёзюм эки кёзюм бир къызыны.

Алайдыла,
Онгсунмайла ма бу ишни ма ала.

Къарайдыла,
Аууз ачыб, ай таякъла сейирге.
Алайдыла,
Тюбегенча тюнлеринде Тейриге.

Кёзлерим а
Сылайдыла эки кёзюм бир къызыны.
Джюрегим а
Алгъыш айтад джашаууна джашлыкъны.

Къарайдыла
Терт джанымдан, къымсыз болуб, къаяла.

Алынчыгъыз,
Онгсунмагъан кёзлерими бу ишин.
Къарачыгъыз,
Кёз тешеди ол бир кёзню чепкенин.

* * *

Чыкъладан
Санларынга чепкен согъа, мен бездим,
Джырладан,
Кёзлеринге кишен сала, эрикдим.

Хауаса,
Бир кюн анда, бир кюн менде — джолунг бош.
Къаугъаса,
Бир ояса, бир сюейсе меннге къош.

Келесе
Айгъа боллукъ бир къууанч бла къойнунгда.
Кетесе
Джыламугъум мынчакъ бола бойнунгда.

Сойгъанса
Алдауунг бла джашлыгъымы болгъанын.
Къойгъанса
Джарлы меннге сюймекликни онгнганын.

Чыкъладан
Санларынга чепкен согъа, мен бездим.
Джырладан
Кёзлеринге кишен сала, эрикдим.

МАГЪАЯЛАНЫ АМИНАТ

Магъаяланы Исмаилны кызы Аминат 1953 джыл Къазахстанда туугъанды. Баш билим Къабарты-Малкъар кърал университетде алгъанды. Карачаевскеде школда немча тилни устазы, завуч болуб бир бёлек джылны ишлегенди. Арт джыллада иши, джашауу да Нарсанадады.

Аминат назмула джаза школда окъутган джылларында башлагъанды. Алай болса да басмаларгъа ашыкъмагъанды. Биринчи назмулары «Къарачай» газетде 90-чы джыллада чыкыгъандыла. Ол асламысына сабийлеге джазады.

Энчи китаблары:

Къоянчыкъ бла бабушчукъ. Черкесск, 2001.

Джашауну къанатлары. Очерк бла назмула. Черкесск, 2002.

Джылны чакълары. Назмула (сабийлеге). Черкесск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Аппаланы Б. Ал сёз. // Джашауну къанатлары. Черкесск, 2002.

ДЖУУАБЛЫЛЫКЪ

Кийик таукеллик да
Джашлыкъ бла бирге,
Узакъ аулакълагъа джол салгъанды,
Джашау джазымы
Къанатыед джашлыкъ,
Абыннганы да кечиле тургъанды.

Бюгюн а менден
Ол узайыб барады,
Халым да тюрлене анга кёре.
Хар нени сагъышы,
Оюму,
Къайгысы...
Энди дуниягъа мен болгъанча төре.

КЪОБАНЫ БОЙНУНДА

Тансыкълаб олтурама,
Къобаным, бойнунда.
Келтирген ауазынга тынгылай.
Алгъыннгы джылыуунг
Турады къойнумда,
Бюгюн сезгенимча,
Джангылай.

Минги Тау бла
Тик болса арагъыз,
Келиученсе,
Буз къуяр булутча, къаралыб.
Толкъунларынгы
Талашдырыб сынай,

Ташдан-агъачдан
Ачыуунгу алыб.

Минги Тау, ышарса,
Башынгдан къараб,
Кюзгюча,
Джылтырайд сууунгу бети.
Эки джагъаны
Ортасында чайкъала,
Бараса огъур
Джолунга кетиб.

Сени джашил
Джагъангда ёсгенме,

Бешик,
Суймеклик джырынгы
Эшитгенлей.

Ма, тансыкъ болуб,
Энтда келгенме,
Ызына къайтхан эски нёгерлей.

ЧЫГАН БИЙЧЕ

Бара эдим орамда,
Халым — булутлу,
Кетген элле ёнгелеб
Иги умутла.

Таш салыргъа аллыма
Бир чыган бийче
Чыкъды, хансдан чыкъгъанча,
Узун, ингичге.

«Кёргюзчю, — деди меннге, —
Къол азынгы.
Толу айтыб берейим
Джашау къачынгы...»

Джашау джазы — къанатлы,
Аны билебиз.
Джашау джайы да татлы —
Кемсиз сюебиз.

Къачына уа, хар адам
Сескеклиди бек.
Меннге алкъын эртдечад,
Нек джетди бу? Нек?

...Тутдум къол азымы,
Ол да къарады.
Джюз тюрлю игиликни
Меннге джорады.

Къачым тамам насыблы,
Къышым — аламат,
«Джюз джылны джашарыкъса, —
Деди, — сау-саламат...»

Ийнанмасам да: «Амин!» —
Дедим ичимден,
Аллыкъчыгъын да алыб,
Айырылды менден.

Андан сора бир кесек
Джарыды кёзюм,
Энди басыларакъча
Болду джюрегим.

Алдауукъ да, хыйла да
Аз болсун, ёзге
Ачы сёзле да алай
Сингелле бизге.

ДЖАНГКЪОЗЛА

Джуртубузгъа кючден джетди джаз,
Быйыл артыкъ да къыш аллын тыйыб,
Кюн бетледе айланыб, излеб,
Келтирдинг меннге, джангкъозла джыйыб.

Къууаныб алдым сени къолунгдан,
Джазгъы огъур джылыудан толдум.
Сен къатымдан кетгенинде уа,
Къыш ызына къайтханча болдум.

КЁЗЛЕРИНГИ ТЕРЕНИНДЕ

Кёзлеринги теренинде
Сезимими сен бугъундур,
Экибизге энчи юлюшдю,
Бир кишиге билдирмей тур.

Айымысына, джашырмайыкъ,
Билсинле джайгъы гюлле.

Къыш чилледе сууукъ кюнле,
Джазгъы кюнча, кёрюнсюнле.

Гюл хауадан солуй эсе,
Мен болайым сени гюлюнг.
Меннге суууй башлагъаналай,
Болайым мен сени кюнюнг.

Сен джюрюген джолладалла
Джюрегими гоккалары.
Джылтырайла кёзлерингде
Насыб кюнню окъалары.

Тахсалы къал, суймеклигим,
Джабыуунгу ачыб кёйма.
Татлы сагъыш сынджырымы,
Юзюк этиб, чачыб кёйма.

КЪАР ДЖАУАДЫ

Къар джауады.
Джауады, джауады...
Бек акъырын баргъанчады заман.
Джюрегими сагъышла кючлегенле,
Джашаудан эрикгенча тамам.

...Ол ингирде да шош джауа эди къар,
Бизде уа джокъ эди ол шошлукъ.
Юйленнген эди тийребизде джаш,
Тепсей эди къууанча джашлыкъ.

Бир заманда той чыкъды арбазгъа,
Уллу межам кёрюндю да тар.
Хар бирибизге алгъыш этгенча,
Юсюбюзге джауа эди къар.

Кёз алалмайын къарай эк кызла,
Къонакъ джашладан баш кёрюб сени.
Санларыма исси къан урау,
Сен абезекге тутханлай мени.

«Бизден келген кызыны орнуна
Элтирге сени сайладыкъ», — дединг.
Тепсеб да бошаб, алгъыш этдинг да,
Джашла къатына барыб сюелдинг.

Кърамынг мени ийнакълай эди,
Джунчутхан эди ол мени бютюн.
Джибек хар болуб къалгъанчаед къар,
Бизни арабызгъа ийилир ючюн.

Энтда ол джабыуну эки джанында
Экибиз тургъанча, болама алай.
Таууш этерим келеди сеннге:
«Нек тураса, — деб, — бери атламай?»

Къар джауады.
Джауады...
Ол кечеча,
Джукъусуз тюберик болурма тангнга.
Сыфатынг ичинде кёрюнсе уа деб,
Джити къарайма кёкден джаугъаннга.

ТЕЛЕФОН

Озгъан чакъны
Боз къанатлы джарыгъы
Бек узакъдан
Бир кесекге кёрюндю.
Кюрешсем да,
Унаталсам сени деб,
Энтда эсим
Ол кюнлеге бёлюндю.

Телефонну чолпусуна
Къарадым,
Ауазынг да
Эшитилир деб, ашыгъыб.
Джюрекдени арасында
Бу джол эд,
Турмасакъ да
Анга хаман баш уруб.

Кёбден бери
Теке къалкъыу этеди,
Джюрекленге
Тылмач бола безгенча.
Бюгюн а ол
Меннге мыдах кёрюнед,
Джазыу бизни
Айыргъанын сезгенча.
...Къачхы кюнле
Ташайдыла къайтмаздан.
Къыш, уяныб,
Акъ кёзледен къарады.
Сейир джазы
Балдан татлы татыуун
Къышхы боран
Ызын кёймай джалады.

МАМЧУЛАНЫ ДИНА

Мамчуланы Таризьли кызы Дина 1953 джыл ноябрны 7-де Къазахстанда туугъанды. Огъары Марада орта школну бошагъандан сора Къарачай-Черкес кърал устазлык институтну филология бёлюмюнде баш билим алгъанды. Урунуу джолу кеси окъугъан школда башланнганды, анда устаз болуб ишлегенди. Талай джылны ол «Къарачай» газетни хапарчысы, джаш тёлю бла социал-политика бёлюмюню тамадасы болуб тургъанды. 2003-2004 джыллада Къарачай-Черкес республиканы Культура министерствосуна башчылык этгенди, бусагъатда анда джуаблы кёулукъда ишлейди.

Мамчуланы Динаны биринчи назмулары «Ленинни байрагъы» газетде басмаланнгандыла. 2001 чыкыгъан «Поэмаланы китабына» 17 поэма бла «Мурат бла Зумрат» деген драмасы киргенди. Поэтни чыгъармалары орус тилге кёчюрюлгенди, газетледе, журналлада басмаланнгандыла. Талай назмусу джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Тамбла айтырма. Назмула. Черкесск, 1990

Поэмаланы китабы. Черкесск, 2001.

Джыйым китаблада:

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Джилтин. Назмула. // Сюймекликни джети джолу. Черкесск, 1885.

Кёкле къая. Поэма. // Танг джарык. Черкесск, 1995.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Танышыгъыз: Мамчуланы Дина. // «Ленинни байрагъы», 3.08.1974.

Хубийланы О. Джашаугъа сюймеклик. // «Ленинни байрагъы», 17.10.1985.

Гочияланы С. Мен аны бла биргеме. // «Ленинни байрагъы», 8.08.1991.

Джаубаева А. Талантам надо помогать. // «День республики», 26.10.1995.

Къагъыйланы Н. «Поэмаланы китабы». // «Къарачай», 05.2001.

Кечерукова З. Дина и Книга поэм. // «День республики», 20.12.2001.

Тулпарова З. Чистый родник её души. // «Экспресс почта», №4 2001.

Джанибекова С. Рождение новой книги. // «Минги тау», №33 2001.

КЪАРАЧАЙ (поэмадан юзюк)

1

Пердаус джандет эшиклерин ачса да,
Саулай дуня бары ары чабса да,
Къалыр эдим мен, бу джерге табына,
Джашар эдим, ташларына абына.

Кёзлерими башха джуртха къаратмай,
Мен башымы кюн чыкыгъаннга алдатмай,
Ашырырма ёмюрюмю былайда,
Минги Таугъа эжиу эте орайдам.

Атам-анам кёб таралгъан бу джуртха,
Онтёрт джылны башсыз болгъан бу джуртха,
Джюрегими байлагъанды сезимим,
Къая кибик кёрюнеди тёзюмюм.

Кёзлерими шош тенгизи — Къарачай,
Джюрегими кюн турушу — Къарачай.

2

Сен саулукъдан айтыр сёзюм джутулмаз,
Джолда джетиб, къама бла джут урмаз,

Джазыуунгда, сюнгулеча, берчлеринг,
Дерс алыуда мен тырмашхан ёчлерим.

Тёзюмюнге, этиминге сукъланнган,
Сора кетсенг, табылыкъды кёб инсан.
Джигитлигинг — мийик кёкде, Къой джолда,
Джитилигинг — тенгизлени къойнунда.

Ашхам келсе, этеклерин джел тарай,
Салкъынлыгы кёк тауладан терк къарай,
Джолоучугъа къонакъбайлыкъ этесе,
Арбазында бир малынгы кесесе.

Халаллыгынг кюзгю болгъан Къарачай,
Джетген кюнде ёрге тургъан Къарачай...

3

Мал ёсдюре, балгъа батхан Къарачай,
Ишлей, тишлей, тау сюеген Къарачай,
Джер иеси атар эдим атынга,
Мёлеклени къояр эдим къатынга.

Насыбынга чырмау болгъан джомланы,
Кир къаламны сеннге тутхан къолланы
Кюн таякъдан къылыч этиб кесерем,
Сени сакълай, джети кёкге джетерем!

Таш атханнга, аш узата джашагъан,
Халинг бла фыйгъамбаргъа ушагъан.
Джалкъаулукъну тау артына ашыра,
Кюн къыйынынг сау джылынгы асырар.

Шам Кавказны къадау ташы Къарачай,
Тарихингден нек къоркъалла, Къарачай?

4

О, Минги Тау, мындан беш минг джыл алгъа
Къаллай эдинг, турамединг бу халда?
Шумерлени къаласына саналыб,
Ариу халкъынг этегинге къадалыб?

О, Минги Тау, ёмюрлени төреси,
Тёгерегинг ариу таула ёреси,
Тил берилсе, сен кёб затны айтыренг,
Джалгъан сёзню сен къабына салыренг.

Сау Европа сени онглу кёргенди,
Патчахлыгын хар тау сеннге бергенди,
Инаралла, кеслерине сый излей,
Буз төппенге къарагъалла кюч тилей.

Минги Тау бла бирге туугъан Къарачай,
Кёб даучуну кёре келген Къарачай.

5

О, Минги Тау, гёджеблени ёсдюрген,
Зар иннетни къан тамырын юздюрген,
Шумер бабам кёб чыкъгъанды башынга,
Зем-зем сууну келтиргенди халкъына.

Ичиргенди халкъгъа таза сууунгу,
Балсытханды башында акъ къумунгу,
Чыныгыуну медресеси болгъанса,
Тёзюмню да сен Аллахдан алгъанса.

Таурух-тауран санга шежде къылгъанды,
Тюздеги да бери джолну сылгъанды,
Хар толгъан ай саулугъунгу соргъанды,
Аурууунгу оракъ бла оргъанды.

Къарт болмазгъа джаратылгъан Къарачай,
Беш минг джылы бойнун бургъан Къарачай.

6

Учхан джанны кёб болса да мадары,
Ёломсюзлюк — къаяланы къадары,
Минги Тауду кёкге чохун тирерик,
Уллу Аллахдан джуртха насыб тилерик.

Халкъны кючю биригиуде — ёломсюз,
Къыйынлыкъ да келмез анга кёзюусюз,
Заман джетсе, госук терек деу болур,
Бара-барса, гитче суучукъ терк болур.

Джер юсюне туугъан къалай асыуду,
О, табигъат, бирде ишинг джарсыуду,
Къыйынлыкъны сабанларын сюресе,
Джаханимден къара джалын юресе.

Чыныгыуда таджал болгъан Къарачай,
Джазыуундан бугъунмагъан Къарачай.

7

Минги Тауну от къусханды кёзлери,
Джарлы халкъны келиб къара кюнлери,
Ит иесин танымазча болгъанды,
Ёзен тамакъ аджалладан толгъанды.

О, деу бала, ауузлукъну бошладынг,
Шумерими тилкем эте башладынг,

Джюреклеге рахатлыкъны ташлатдынг,
Биригиуню безгилерин ашалтдынг.

Айтды шумер: «Джан татлыды, болса да,
Биз чыгъарбыз, аууш суудан толса да,
Башха джары насыб излей таяйыкъ,
Тауубузну кеси джангыз къояйыкъ».

Иги джора эте билген Къарачай,
Джюрегине кир къонмагъан Къарачай.

8

Акъыл тенгиз къуллукъ эте ахлума,
Джол тюзете, оюм берген толкъунла,
Шумер юзюк фатар къурду джер-джерде,
Хар къайда да таба барды сый тёрде.

Ёмюрле уа кёз ачхынчы ётдюле,
Акъылманла, мубарекле кетдиле,
Кёкню-джерни къалыналыгъын билгенле,
Джанларындан юлюш этиб бергенле.

О, табигъат, бирле сени бакъдыла,
Джараларынг, балхам таба, саркъдыла,
Бирле джетиб, ёшюнюнге кирдиле,
Джюрегинге ёлюр ууну ийдиле.

Киши джуртха джутланмагъан Къарачай,
Игиликге джаратылгъан Къарачай.

9

Шам Къарачай, кюн таякъла ашыгъыб,
Кёзлеринден танг ауларын арытыб,
Къарамларын умутлагъа тагъалла,
Сени кёрюр ючюн джолгъа чыгъалла.

Сени кёрюб, хапарынгы айтыргъа,
Танг атаргъа энди санга къайтыргъа,
Джер джюзюне мычымайын джетелле,
Ашыкъгъандан солуу алмай келелле.

Кюн таякъла намаз эте джерингде,
Келген къонакъ къонуш таба элингде,
Къарылгъачла тёлю бере кёюнгде,
Сапран чабакъ ырхыз ата кёюнгде.

Алф нартлагъа джуртлукъ этген Къарачай,
Хауа кеси белляу айтхан Къарачай.

10

Ким суюмейди кеси кесин ишлерге,
Ким суюмейди насыб кёлек киерге?
Ол заманда болур эдик ашхыла,
Алай бизни ишлейдиле башхала.

Джер юсюне биз тууабыз джууабсыз,
Эт да — джалан, джан да — джалан. Гюнахсыз,
Къадарлагъа даула артда тууарла,
Джюреклени шош джангурла джууарла.

Кюреширбиз, къала ишлеб, кюч джетмей.
Бирде, фахму берилгенин сан этмей,
Бирде, джолну тик ёргесин сайларбыз,
Кёндеденде хазна турса, алмазбыз.

Бир тутханын къаты тутхан Къарачай,
Хар сёзюне толу болгъан Къарачай.

11

Джазыуумдан аджашханым болса да,
Барлыкъ джолум мурсадан толса да,
Ахыр сёзюм къанатланмай къалса да,
Насыбымы биреу тартыб алса да,

Кюч табарма, алысынлай, чыгъарма,
Джибий тургъан джарсыууму сыгъарма,
Бузну бюркген булутлагъа эришсем,
Белляу айтхан тауушунгу эшитсем.

Кёкню чеги кёрюнмейди къарамгъа,
Туугъан-ёге джокъду сейир аламгъа,
Хар кимге да ол бир кёзден къарайды,
Джерни юсюн баууру бла сакълайды.

Деу аламны таджал джаны — Къарачай,
Джарсыуума кишен салгъан Къарачай.

12

Хайран бола джюз къанатлы ёмюрле,
Джерни аулай, бой берелле ёлюмге,
Аждагъанча, къаладыла оюмла,
Сынамладан толу джашау къоюнла.

Адам улу акъыл хазна джыяды,
Джахиликни тар ёзеннге тыяды.
Табигъат да анга къуллукъ этеди,
Терк-тенгиз да ишин алгъа элтеди.

Минги Тау да акъ абасын кийгенди,
Кирпиклерин ол энишге ийгенди.
Хаталары тюшедиле эсине,
Шумерлени кёргюзеди кёзюне.

Минги Таугъа кёлек бичген Къарачай,
Туугъан джерин бал татытхан Къарачай.

13

Минги Тауну къара ауу кетгенди,
Тёгереди джашау татыу этгенди,
Шумерлени туудукълары — скифле,
Чыгъаралла тау этекде элибле.

Джашау, джашау, къаллайдыла кёзлеринг,
Бармыдыла джуртдан татлы сёзлеринг,
Джашау, джашау, алдады да ёсеринг,
Алдады да игиликте тюберинг.

Эски джуртну багъалата, туудукъла
Джашау отха атадыла бир джукъла,
Ол джанады, оюмланы джарыгъы
Унутдура ёзенлени тарлыгъын.

Ант да, хант да эте билген Къарачай,
Атасына улан болгъан Къарачай.

14

Ёмюрлеге къуллукъ этген тарихле —
Уугъа уста, джерге ие скифле.
Аладыла, эмилике джер салмай,
Илячинден тюк алгъанла, бел талмай.

Къыйын джолда арымайын келгенле,
Къыбыламача, тауну-тюзю кёргенле,
Къышларына азыкъларын джыйгъанла,
Сюрюуленин къышлыкълары тыйгъанла.

Тамбласында не болурун билгенле,
Джау орунга къараб, оноу этгенле,
Тау башлагъа къарауулла салгъанла,
Джауну джетиб, къан дертлерин алгъанла.

Таугъа джууукъ, тауча мийик Къарачай,
Сыйын джерге тюшюрмеген Къарачай.

15

Асыл джанлы Генджа тайла, къайдасыз,
Алтын джаллы сиз къачан да аддасыз,

Тауну суйген джигит халкъны малысыз,
Бу джерлени таурухунда къалырсыз.

Акътуюкъла, къанторула, залимле,
Баш иерле аллыгъызда алимле.
Къанатсыз да къанатлыны джетесиз,
Деппанладан, джелча, учуб ётесиз.

Ат юсюнде скиф улан джол кесер,
Муратына сууну джырыб, терк джетер,
Туудугъуна ат тёлюню ёсдюрюр,
Джылкыларын таудан тюзге ётдюрюр.

Ат белинде къушча учхан Къарачай,
Атларына ат джетмеген Къарачай.

16

Ёлюм джокъду, барды джерде ууахты,
Халал джанны ол этмейди гюнахлы,
Топуракъда къалсала да санлары,
Джулдузладад закийлени джанлары.

Скифлени бютюн джарыкъ къанларын,
Къылыч кирик субай, къангич санларын,
Аланлагъа кёз джетдирген кёрлюкдю,
Бу миллетге уму багъа берликди.

Алания! Къарачайны атасы,
Алания! Скифлени баласы,
Уланынгы садакъ огъу джюзеди,
Кюн таякъда булут аууну юзеди.

Аланланы тыбырлары — Къарачай,
Джаннган отдан юлюш алгъан Къарачай.

17

Бабаларын сыйлы кёрген аланла,
Ёсдюрелле тауда мелхум сабанла,
Сюрюулени кёрюнмейди къыйыры,
Быладады тон дегенни тыйыны.

Тутадыла мийикледе мал къошла,
Аланланы хоншулары тау къушла,
Кюннге къараб, буз джауарын билелле,
Анга кёре этеклерин бюгелле.

Джамчылары танг атаргъа бителле,
Чабырларын сахтияндан тигелле,
Бёрклеринде бухарланы кёклери,
Минги Тауча мийик, ёхтем кёллери.

Аланладан джаратылган Къарачай,
Кёб джер, суу да кёре келген Къарачай.

18

Кёресе да, тамырларын — бутакъла,
Ёресине тарихинге джууабла,
Бу джерле бла джанын бирге туугъанды,
Джазыу сени аямайын къуугъанды.

Табигъатны услулугъу — алмасты,
Уруб келген ёсюмюнго къаматды,
Бирле сени киши этиб атдыла,
Бирле санга къонакъ атны айтдыла.

Узакълада солуу табмай, къан ырхын,
Саркъды бери Минги Таугъа акъырын,
Киши тюлсе, ёге тюлсе, Къарачай,
Бу джуртланы иесисе, Къарачай.

Шыйыхланы джандетлери Къарачай,
Буз урса да, битим берген Къарачай.

19

Къарачайым, къаллай кюннге джетмединг,
Джашау ючюн ким бла уруш этмединг,
Эминала аягъынгдан алдыла,
Юзююнго къара кёрге салдыла.

Кёзлерингден къан тамчыла акъдыла,
Къобан болуб ёзенлеге саркъдыла,
Урлугъунгу дыгаласда сакъладынг,
Хар туугъаннга «ёлмезлик» деб атадынг.

Ташха-таугъа табынганлай джашадынг,
Амал излей, илячиннге ушадынг,
Балхам этиб, джараланы байладынг,
Ёлюм джолдан джашау джолну сайладынг.

Тилек этиб тангнга чыкъган Къарачай,
Аман кюнде бел къатдырган Къарачай.

20

Сууну, ашны эм тазасын сайладынг,
Сен тепсингде къартны, джашны сыйладынг,
Марал сютден айран этиб ичирдинг,
Душман кёлню тутханланы кечирдинг.

Къыйын кюнде маммат болдунг биреуге,
Хар ким сайлаб алды сени тиреуге,

Бир сёзюнго ашамадынг ауузунга,
Дау табалмаз джауунг сени атынга.

Тиймегеннге тиймей ариу джашадынг,
Терни атыб, халал гырджын ашадынг,
Онглу болсанг, сен кюлмединг башхагъа,
Къармайым деб, узалмадынг ташлагъа.

Джюрегингде кирит джокъду, Къарачай,
Эшиклеринг ачыкъдыла, Къарачай.

21

Къара къышла санга мыллык атдыла,
Келбетинги суукъ джелге сатдыла,
Къыйынлыкъла, джарсыула да чабдыла,
Тёзюмюнгден чимдеб-чимдеб къабдыла.

Татаркъанла, Ачемезле ёсдюле,
Сыйынг ючюн тер да, къан да тёкдюле,
Байрагъынгы бермедиле кишиге,
Ышандыла ёсюб келген тёлюге.

Къарачайым, сыныкълыкъны кёрмединг,
Эминадан, къара къышдан ёлмединг,
Уланларынг сени джакълай талмалла,
Къыйынлыкъла, хорлаб, сени алмалла.

Бетин джерге къаратмаган Къарачай,
Ёксюзлюкню сынатмаган Къарачай.

22

Ким билмеди халаллыкъны татыуун,
Ким сезмеди сатлыкъ тенгни ачыуун,
Ышаннганын тонаб къачар джюрекни,
Къама бла сылыб кетер тилекни.

Тенглеринг ким болганын билсенг а,
Заманында тюзню-терсни кёрсенг а,
Джауларынгы таныр эдинг узакъдан,
Къутхарыргъа чабмаз эдинг тузакъдан.

Джашау, джашау, къадалтаса кесинге,
Мугур этиб, къаратаса кёзюнге,
Къулакъ тикмей бирде джарлы сёзюме,
Суу къуяса, ашау бере тёзюмге.

Тёзюмюнге къор болайым, Къарачай,
Адамлыгъын тас этмеген Къарачай.

23

Кёбню билген, кёбню кёрген игиди,
Сылыт этиб атхан джолну тигиди,
Джашау ючюн, таб, кьайры да ёрлерсе,
Санларынг кьой, джанынг бла терлерсе.

Джигитликни кьаясыды Кьарачай,
Уучуланы уясыды Кьарачай,
Кьала сюеб, ол ызына оймайды,
Тутхан ишин джарты джолда кьоймайды.

Минги Тау а кирпичлерин ачады,
Кьар чыранлы джилтинлерин чачады,
Акь булутчукь тебджилдейди кьашында,
Джашау сууу барды, дейле, башында.

Минги Тауну ата джурту Кьарачай,
Кёб тулпаргьа бешик этген Кьарачай.

24

Хачир улу да кёргенин этгенди,
Атасыны джолу бла келгенди,
Муджурасын Минги Таугьа чанчханды,
Кьолу бла булутланы чачханды.

Ёз кьарамын кёкден джерге атханды,
Милетине Хыйса былай айтханды:
«Сау дунияны накьут-налмаз бюртюгю»,
Дерча бирди Кьарачайны тюрсюню.

Джуртубузгьа кёбле кьуюн эшелле,
Юсюбюзге кьурум болуб тюшелле.
Ичирирге боллукьдула кьан сыра,
«Эмегеннге кьатын болсанг, бек чьда».

Ариулугьунг дау болгьанды, Кьарачай,
Халалыгьынг джау болгьанды, Кьарачай.

25

Орус патчах Кёкден тилек тилейди,
Кьарачайны бой салырын излейди,
Минги Тауну кьысарыкьды кьойнуна,
Махтау мынчакь тагьарыкьды бойнуна.

Эмануель узакь джолгьа тургьанды,
Сюнгулерин Кьарачайгьа бургьанды,
Аскерлерин таугьа джууукь тыйгьанды,
Азатлыкьны борбайларын кьыйгьанды.

Тилсиз болуб, Кьарачайны ауушу,
Кючден чыгьад деу Кьобанны тауушу,
Боз булутла юзюк болуб агьалла,
Терекле да кьара кийиб чагьалла.

Кьычырады Даулет, хахай, Кьарачай,
Тыбыр джакьлай, отха кирген Кьарачай.

26

Кьарачайгьа джол табмакьлыкь тынч болмаз,
Инаралны мураты да тез толмаз,
Минафыкьла керекдиле патчахха,
Ала кьуллаукь этмейдиле Аллахха.

Амантишди инаралны тюлкюсю,
(Ёлмегенди алкьын аны юлгюсю),
Тау джолланы тахсаларын бергенди,
Аскер бла тар ёзеннге киргенди.

Ёмюр нартны Гемудасы кишнеди,
Аман хапар дженгил хуна ишледи,
Танг алада Байчы ачы кьычырды,
Минги Тауну кьан тамыры ычхынды.

Аман тюшге ушаш кюнюнг, Кьарачай,
Кьан ырхы бла бетин джуугьан Кьарачай.

27

Аталагьа билек бола билмеклик,
Сауут-саба алыб, атха минмезлик,
Кьалгьандыла бешикледе уланла,
Хасаукагьа кетгендиле Умарла.

Тёрт бюклениб джер тырнагьан анала,
Кьазаутда кьан кекирген балала,
Отоулада сарнай кьалгьан келинле
Бичедиле сизге кьабыр кебинле.

Кьарылгьачла учадыла уядан,
Джугьутурла кьуюлалла кьаядан,
Кьара кийген кёк да кюнюн тыйгьанды,
Кьарачайны патчах кьолгьа джыйгьанды.

Зорлукь джетсе, кьаджау тургьан Кьарачай,
Джараларынг кёб ашланнган Кьарачай.

28

Кьызыл Фукну кёкден атхан нартларынг,
Мисирлеча таза джанлы кьартларынг,

Къарачайым, оноунгу этерле,
Дерт ырхымла къара джерге кетерле.

Къала, тахта излемеген инсанла,
Къарнашлача, эгечлеча джашарла,
Тилни, динни башхалыгын алай бил –
Кебге къуюб берилгенча, джашау бир.

Биз кетербиз, бу дуняда къалмазбыз,
«Джашау» деген суусабдан да къанмазбыз,
Топуракъда солуу табар саныбыз,
Ахыратда кёб дау санар джаныбыз.

Къыйыныкъла бузалмагъан Къарачай,
Ахыратда айтыр дауун Къарачай...

УШАТАМА МЕН СИЗНИ

Тау чатлагъа кёксюл нюрю тёгюлген
Танг джарыкъгъа ушатама мен сизни.
Тюбюндеги кёк ташлары кёрюннген
Кирсиз кёлге ушатама мен сизни.

Джангкъозларын талалагъа себиучю
Джашил джазгъа ушатама мен сизни.
Сау дунягъа тюзюк иннет бериучю
Март байрамгъа ушатама мен сизни.

Кечелени кюзгюсюнде кёрюне
Туугъан айгъа ушатама мен сизни.
Джарыкъ нюрю тегерекге тёголе
Кюн чыкъгъаннга ушатама мен сизни.

Джюрегимде сыйлы орун алыучу
Джангкъылычха ушатама мен сизни.
О, анала, насыб уя салыучу,
Къарылгъачха ушатама мен сизни.

АНА ТИЛИМ

Ана тилим – тауларымы Къадау ташы,
Намысымы, насыбымы сыйлы башы,
Ана тилим – джюрегими булбул джыры,
Миллетими нюр чырагъы, сыйы, сыры.

Таугъа-тюзге таб джарашхан ана тилим,
Кёб джер, суу да кёре келген ана тилим,

Ташча ауур, тюкча дженгил ана тилим,
Дарман-дары бола билген ана тилим.

Туздам кибик кирсиз, таза ана тилим,
Кёкча – мийик, кёлча – тюбсюз ана тилим.

* * *

Дуняда болгъан ариу сёзлени,
Бир джерге джоппу джыялсам,
Эм сейир, эм ариу джырланы
Аламат джырлаб къоялсам.

Сёлешиннген тилледен сора да,
Къузгъунну тилин билалсам,
Тау макъамланы, ариу келтириб,
Джюрек учуна согъалсам.

Орнумдан ёрге къобмай тургъанлай,
Джерни хар чегин кёралсам,

Тюбегениме, джуддуз джарыкъча,
Бютеу нюрюмю бералсам.

Огъай, этмез эдим бир кере да
Уллу кёллюк бу джерге.
Чакъырсала да мени джуддузла,
Мен къалыр эдим бу джерде.

Бу Джерден ариу Джерни билмейме,
Мындады джюрек джылыуум,
Джерим, сеннге дуня джарыкъны
Теджей, джукъланыр тылпыуум.

* * *

Сезимлерими орнуна джый деб,
Тиледим тангдан, таралыб,
Излемейин ол джууаб берирге,
Тас болду дженгил къаралыб.

Джудузлагъа да мен кёб къарадым,
Мадар этселе, деб меннге.
Толгъан айны да алай марадым,
Ёзге, джукъ келмед эсеме.

Ашхы ингирден кълмай умутсуз,
Анга да джетди бир кёзюм.

О, субай таула, о, шоркъа суула,
Сизге да болду кёб сёзюм.

Кюнле кетдиле, айла ётдюле,
Сезим джыйылды орнуна.
Билмей тургъанлай, къайдан эсе да
Туудула джангы назмула.

Сен кёре эдим, о, алтын заман,
Барын орнуна табдыргъан.
Джукълана баргъан кёсеу джюрекде,
Джангыдан отчукъ джандыргъан.

* * *

Джангур джаууб, ёзенлеге къуюлса,
Ёзенле бла суу шоркъала барырла.
Джангур тохтаб, джер джангыдан кебсе да,
Къум джагъада ырхы ызла кълалыра.

Ма алайды: джашау джылла, тохтамай,
Джауум джаугъан кибики, дженгил ётелле,
Ёзге, джылла не бек ашыкъсала да,
Ызларындан сокъмакъ къоя кетелле.

ДЖЮРЕГИМДЕ — КЁГЮРЧЮН

Барды, барды бир кёгюрчюн джюрегимде,
Учуб чыгыб кетелмейди мийик кёкге.
Айтыр сёзюм айланады тил учумда,
Дуния бары сыйыннганды ууучума.

Джангкылычны нюр тогъайы тургъан чекге,
Джетегейли джети джудуз чыкыгъан кёкге,
Кълалыбыз чыгълмайын биз экибиз,
Тоюбузгъа джыйылмазмы тау элибиз?

Керилгенме садакъ атыб джиберирге,
Тюшген джери мекям болур экибизге.
Къар тюбюнден джангкъоз чыкыгъан сейир джерде
Табылмазмы бир болургъа мадар бизге?

Кёкню джети кълатына да джетер кибики,
Джети ёмюрню джукъланмайын кетер кибики,
Учургъанма джюрегимден бир джилтинни,
Бошлагъанма бек термилген илипинни.

Барды, барды бир кёгюрчюн джюрегимде,
Учуб чыгыб тебregenди мийик кёкге.
Тыйайым деб, кюреширик тюлме энди,
Кълалы суйсе, ары учсун — дуния кенгди.

ТАМБЛА АЙТЫРМА

Ариу кёзлерингде
Болмасын орун саггышха,
Алгышха ушагъан бир кюнню
Табарма, излеб мен санга.
Кёз гинджилерингде
Къалмасын озгъан джарсыуну кёлеккеси.
Гокка кюйюзлю тоханады,
Ийнансанг, сеннге кереклиси.

Эмилик атымы юретиб,
Саугъагъа джиберликме санга,
Тыялсам мен сени былайда,
Таулагъа этерикме саугъа.
Джазымы джангкъозу сен болгъанса,
Джайымы джарыгъы да сен бол,
Кечемден кюнюмю айыртханса —
Сау бол!

Сакъла,
Тамбла айтырма кёб затны...
Къайтырма энгда сени бла ушагъыма.
Тюнгюлме джаздан,
Къара чачынгда кюмюш сынджырланы
Алма къулагъынга.
Атма ачыуну джелине
Тууалмай тургъан умутланы.
Сатма антынгы — джетерме,
Тору ат этиб булутланы.
Къысха джолуму узун этиб
Санга къайтырма,
Былай бир нек сакълатханым
Тамбла айтырма.

* * *

Бир «кетемен» тюшгенди да ызынгдан,
Экибизни айырылыу сакълайды,
Бушуу аллы болуб, джюрек тебсе да,
Акъылым а тюз джолунгу джакълайды.

Айырылыу къатылгъанды кёб кере,
Къыйнагъанды такъыр этиб кёлумю.
Энгда сени менден алыб кетерге
Деб, сакълайды келиб мени тёрюмю.

Санларымда от чакъдырыб кёрсем а,
Джетер эди кючюм сени тыяргъа.

Къуш балачыкъ тюлсе — сен къуш болгъанса,
Излемейме тарбууунга тыяргъа.

Барлыкъ тюлме, сен да аны билесе,
Ачыкъ болду экибизни чотубуз,
Сакъланырмы, джукъланырмы, айталмам,
Мени — сеннге, сени — меннге отубуз.

Айырылсакъ ёмюрлюкге экибиз,
Джюрегимде къалыр джарыкъ тюрсюнюнг.
Ачымайын, айырылыу сынамай,
Ётсюн, дейме, мындан ары ёмюрюнг.

ДЖАЛЫНМАЙМА ДЖАЗЫУГЪА

Огъай, огъай, таралмайма ызынгдан,
Этмейме мен умут сени джазынгдан.
Кёк къанатлы къанатларын кергенди,
Джангылгъанын, кеч болса да, кёргенди.

Огъай, огъай, излемейме мен сени,
Бошунакъгъа энд теджеме кесинги.
Буз гыйыча, къарамынги бузлатдынг,
Кёзлерими, джюрегими джылатдынг.

Огъай, огъай, алдамайма мен сени,
Сюйдюреллик тюлсе, ийнан, кесинги.
Бир-эки да сеннге эсим бёлюнмез,
Сокъураныб, джюрек чыртда ёкюнмез.

Огъай, огъай, билелмединг бир затны,
Ашасанг да къолумдан бек кёб хантны,
Джашамазма арсар болса арабыз,
Деменгили болмай эсе къалабыз.

Огъай, огъай, джалынмайма джазыугъа,
Джетерикди кючюм сенсиз джашаугъа,
Унутмазма джалын бетли къарамынг
Джюрегиме кёб джарала салгъанын.

Огъай, огъай, башламайыкъ джангыдан,
Кюн таякъны берелмезме джазымдан.
Джаяу къалсам, минмем сени атынга,
Джангыз къалсам, бармам сени къатынга.

* * *

Ашхы сёзюнг джюрегими джылытыб,
Уятханды менде сейир шартланы.
Джаз талада булбулланы джырлатыб,
Къобаргъанды джукълаб тургъан нартланы.

Сёзлеринги ичлеринде бар джылыу
Айнытады муратымы иннетин,
Болгъанса сен меннге керти багъана,
Джылыу бере, къууандыра сёзлеринг.

Джазны сакълаб тургъан кёгет бачхача,
Сен хазырса кёб игилик этерге,
Джерлеб мени ариу сёзюнг, кысхача,
Чакъырады джулдузлагъа джетерге.

Сау дуния да сейир болуб къарарча,
Мен излейме джырчы болуб къалыргъа,
Сени аллынга къолларымы узатыб,
Сёзлеринге джарыкъ макъам салыргъа.

Татлы сёзюнг джюрегими джылытыб,
Тамам рахат, огъурлу танг атханды,
Джулдузла да джерге къонуб, джарытыб,
Ай да келиб, тюз къатымда джатханды.

БАТЧАЛАНЫ БАШИР

Батчаланы Османны джашы Башир 1954 джыл декабрны 26-да Къыргъыз-станда туугъанды. 1973 джыл Огъары Тебердиде школу бошагъандан сора аскер къуллугъуна кетгенди. Баш билим Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну суратлау-графика бёлюмюнде алгъанды. Талай джылны кеси окъугъан школда устаз болуб ишлегенди.

Батча улу басмада 70-чи джыллада чыгыб башлагъанды. Джыйым китаблада, журналлада, газетледе кёб назмусу басмалангъанды. Ол шаркъ поэтлени (Рудаки, Саади, Низами, Авиценна, Хаям, Хафиз) назмуларын, В. Шекспирни, Петрарканы сонетлерин, Р. Бёрнсны чыгъармаларын ана тилге кёчюргенди.

Поэтни бир къауум назмулары джырла болуб джырланадыла.

Энчи китаблары:

Сюйюмчю джудуз. Назмула. Черкесск, 1998.

Назмула. Черкесск, 2004.

Джыйым китаблада:

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Сюйюм. Назмула. // Сюймекликни джети джолу. Черкесск, 1885.

Сюйюмюсе сен тангны. Назмула. // Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.

Биялча. Сабий хрестоматия. Нальчик, 2000.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Хубийланы О. Джашаугъа сюймеклик. // «Ленинни байрагы», 17.10.1985.

КЪАРАЧАЙНЫ КЪАДАУ ТАШЫ

Къарачайны Къадау ташын
Таудан ургъан салкъын аяз сылайды.
Деу Къарчаны бёгек джашын
Кюн кесине нёгерликге сайлайды.

Бир джарлыны юзмей ашын,
Тау миллетим къыйыны бла джашайды.
Ол тюзде да тутханд башын,
Уясына къайтхан къушха ушайды.

Кёре джерни сууукъ къышын,
Малчы кёююн, тууарын да къурайды.
Минги Тауну къралы башын
Ай сылаб да, туурасындан къарайды.

Таулу кызны кёзюн, къашын
Эниклеб да, джудуз аны сыйлайды.
Къарачайны Къадау ташын
Ёхтем таулу огъурлукъга санайды.

ШАМ ТЕБЕРДИ

Бу дуняда болады
Адамны джангыз джурту.
Сенсе улу дуняны
Кёзю, къашы, уурту.

Сен Теберди, Шам Теберди,
Кёк Тейри бергенча
Насыбха сени.

Сен Теберди, Шам Теберди,
Мен сени сюйгенча,
Сен да сюй мени.

Кёкню ачхан джудузла
Тёгерекге эс ата.
Джолла болмай мутхузла,
Джолоучугъа дерс айта.

Гокка төкген джазынгы
Тау кьойнуна кёлтюред.
Субай ёсген кызынгы
Суу бойнуна келтиред.

Сенде мийик наратла
Джудузагъа кёл бере.
Ныгъышлада чал кьартла
Рахатлыкъгъа кьол бере.

Тууб ёсген джериме
Сюймеклигим болмаз тас.
Илинеди дженгиме
Биченликде гокка ханс.

Сен Теберди, Шам Теберди,
Кёк Тейри бергенча
Насыбха сени.
Сен Теберди, Шам Теберди,
Мен сени сюйгенча,
Сен да сюй мени.

КЪОБАН СУУ

Къобан сууум, толкъунларын
Кёмюкле кьайнай,
Тыялмайды джукъ алларын,
Сейирлик ойнай.
Тамчыланы, мынчакъ этиб,
Гюллеге тагъа,
Сен бараса тёнгеретиб
Ташланы алгъа.
Бек эртдеде, чайпаб сени,
Суу алгъанд аммам.
Кёк сууунгда кьатханд мени
Къарачай кьамам.
Кёб атланы тарпанына
Ичиргенсе суу.
Кёб гокканы тамырына
Болгъанса асыу.
Ненча таулу кыыз эннгенди
Сени бойнунга.

Кёб джаралы сюркелгенди
Сени кьойнунга.
Сени джырыб джюрюгенди
Кёб ёгюз арба,
Тюбюнгде уа чиригенди
Минг сауут-саба.
Насыбсызды халкъым, деме,
Сен джашай мында!
Аны атын эшитеме
Джангы джырынгда..
Къартларымы суратларын
Алыб кьойсанг сен,
Таныр эдим бюгюн барын,
Кюзгюдеча, мен.
Къобан сууум, толкъунларын
Чам эте, ойнай..
Рахатлыкъны джырлай джырын,
Озалла джашнай.

ДЖУРТ

Джазны бизге белгилейд,
Учуб, къарылгъач.
Мен узакъдан келдим, дейд,
Болуб джаланнгач.

Джайны бизге белгилейд,
Мийик уча, къуш.
Дуня деген былайд, дейд,
Тюбей сырт, аууш.

Къач сууукъну белгилейд
Чаука кычырыкъ.
Бары меникиди, дейд,
Энтда ай джарыкъ.

Бар заманны белгилейд
Биз джашагъан джурт.
Умутлума сизден, дейд,
Этдире умут.

СИЗ, ДЖИГИТЛЕ!

Сиз, джигитле, кымылдагыз кёрледе...
Ауазымы джели сизге джетеди,
Ёмюрлюкте сизни кююб тёрледе,
Рахат заман сизге кююун этеди.

Сиз, джигитле, кёкню кёксюл кёзюне
Къарар кибик минг джигитлик эттенсиз,
Ауазымы учуб чыкыгъан сёзюне
Къарыу бериб, сыйлы джол бла кеттенсиз.

Сиз, джигитле, эссизни да эсине
Уруш отдан сакъланыуну салгъансыз.
Джалан таш да кысды сизни кесине,
Сиз топуракъдан энчи тансыкъ алгъансыз.

Сиз, джигитле, джерни джылы джазына,
Кёзден кетмей, хар кюру да кыйтасыз,
Сизни ючюн заман кыйтад ызына,
Сиз а анга, алга бар, деб айтасыз.

КЁЧГЮНЧЮЛЮК

Кече шошду, шыбырдайды кюру джел...
Кече шошду тамбасын а билмейд эл...

Суу билмейди джансыз джерде агъарын,
Терек билмейд джазда ёксюз чагъарын.

От билмейди ёчюлюб да къллыгъын,
Заман билмейд тамбла кыйры барлыгъын...

Сын таш билмейд босагъада турлугъун,
Бир зат билмейд тамбла не зат боллугъун.

Тау элlege келиб мурдар сюрюуле,
Джаш-къарт демей, ала барын сюрдюле.

Топуракъ башлы кюле салкыын алдыла,
Башларын а кюледиле къауданла.

Къаладыла таула бизге тарала,
Ызыбыздан къарайдыла, къарала...

Минги Тауну тыгылгъанды джылары...
Тыяр эди бизни, болса кюллары.

Къобан суу да барад, бизни ашыра,
Джыламугъун джагъасына джашыра.

Джолубуз а, болуб бизни бек узакъ...
Ашыргъанча, баш силкеди бир бусакъ...

Бир ана уа кюлгъа алыб сабийин,
Ол сылайды аны суукъ кийимин...

Эмчек салыб кёргенликге, мадар джокъ,
Тюзде къллыб ёлгенликге, къадар джокъ...

Джылар кибик Шимал бла Къыбыла,
Анасына къатыб къарайд ол бала...

Биз кеттенлей, сюрюддюле къабырла,
Мугур болуб, тартындыла тыбырла.

Джанлы, гуду малыбызны чачдыла,
Хазнабызны башын итле ачдыла.

Кюн ортада кюннге къарар орнуна,
Биз къарадыкъ сал агъачны джолуна.

Ары-бери къарасанг да кюру тюз,
Ёлген ёлед замансызлай, кёзюусюз.

Миллетиме къара джолла джетдиле,
Кёбле, джолну кёлтюралмай, кетдиле.

Мурдар итле кюм тюзлеге элдиле,
Къойларымы тауда кимле кюдюле?

Эминаны тогуз къатын сынай да,
Арыгъанбыз ёлгенлени санай да.

Биз ёлебиз кесмей къама, тиймей окъ,
Толу абдез алыргъа да суу да джокъ.

Сын таш орнун алад тюе чыгъанакъ,
Кёзде къатад ёксюз сабий, кыгъанакъ.

Бош бешикле кюмлу джелден тебреле,
Кюм тёбеле болуб къабыр тёбеле.

Кёчедиле ургъан джелге тёзалмай,
Ёлген ёлед, ёлгенинден кёз алмай.

Бир кыбындан джарлы кылад кырылыб,
Башха ёлед, отоуна таралыб.

Башха джуртха ёлюргеми келгенбиз,
Джаханимни биз былайда кёргенбиз.

Джаханимни, Аллах, бизден кери эт,
Киши джуртдан излемейбиз биз джандет.

Мен кечед алай тюшле кёреме:
Алгын кирик, Кыобаныма энеме.

Кыарт аккамы таурухуна тынгылай,
Ай да таудан алгын кирик джылтырай...

Тал терек а, салкынына чакыра,
Кыой, кыозу да юзгереде макыра...

Джугьутур да кыяладан тик кырай,
Секиртмеде кыобан чабак кыалтырай...

Кече тюше мен Кавказ кы барама,
Уянганлай биягындай кыалама.

Джарсыуубуз джети кёге джетгенди,
Джерни тогуз кыатына да элтгенди.

Джан джаулукьну кысалмайма белеме.
Тансык болуб Кыарайда элиме...

Буйрук болуб, ызыбыз кыайтханбыз,
Тарыгыуну ташха, тауга айтханбыз.

Кыайтыб келиб, тыбырага киргенбиз,
Бир джашауда эки кере ёлгенбиз.

Дуния бююн турганлык кы джылтыраб,
Джюрек турад, алгын кирик, кыалтыраб...

Кыум тюзде ачдан ёлген кыарт ююн,
Тауда хужу кыалган ёгуз, ат ююн.

Кыялада ёксюз кыалган кыуш ююн,
Тыбыраны суук этген кыш ююн.

Уруш тюзде джанын кёмген джаш ююн,
Босагада тилсиз кыалган таш ююн.

Кышлыкылада чалынмаган ханс ююн,
Арбазада урулмаган харс ююн.

Ахуладан менге кыалган кыан ююн,
Бар тенгекден айырылган джан ююн.

Мурдарлага береме минг ирият,
Юсюне да кыошуб аны джюз налат...

АТАМА (кыысхартылыб бериледи)

Атам, сени джабды кыара топуракь,
Энди сени чырда кёрюк тюме мен.
Кёр тахтанга саладыкьмы табыракь,
Сенге суук ётемиди кебинден?

... Джашауунгу иймегененг бошуна,
Чалкы ызда джылтыраган чалкылай.
Сен ёлсенг да, межынгы башына
Илинирге кюрешеди кече ай.

Кёлеккенг да керек болду джолумда,
Кёлеккеча, болуб кыалдым мен мугур.
Тейри джилтин кёрюнгенча кыолумда,
Мен билеам, сен кёреам нюр, огур.

Сёюнг тюзед, джогед сени кыошагынг,
Тикни ёрге учхан кирик илячин,

Тыбыр от бла джылыу берген ушагынг,
Джюрегими кызыдраед ол ичин.

Айта эдинг эде тойну болганын,
Тёгерекге тутханларын абезек.
Джюню басыб, ананг кийиз бурганын...
Хар неден да айтычаненг бир кесек.

Атам, нечик сюе эдинг джамчыны,
Эркишини ол ююю, деенг сен,
Кыанатын да туталмайса сен аны,
Топурак джамчы басханды да юсюнгден...

Сен кеттенлей джыйырылды джамчынг бек,
Бухар бёрюнг салкын кыалды тапхада.
Сенге ачыб, мутхуз болду тёгерек,
Кыузгун джылаб, кыанат джыйды тапхырада...

Сен ёлгенсе, сен билмейсе энди джукъ,
Азаб джибни бошламайды джан-къытчас.
Сен билмейсе келгенин да тенг-джуукъ,
Сау дуниягъа мени къоюб, болдунг тас.

Ата бирди, эки кере ол ёлмез,
Тансыкъ бола мен барлыкъма джыл джылдан.
Энди заман меннге къайтыб келелмез,
Сакъалынгы мен джюлорча джангыдан...

Анам джокъда ышыгыменг, атам, сен,
Туудугъунга ышыкъ болдум энди мен.
Атам, сеннге назму окъуб тебресем,
Тюзюн-терсин айыраенг аны сен.

Аллах кеси алды асыл джанынгы,
Джаягъынгы къысхан кибики фыйгъамбар.
Менде джюрек табалмайды чырт тынгы,
Мёлеклеге джайылгъанча бу хапар.

Атам, сени мен бир башха сюеим,
Бир инсан да салмаз кибики меннге дау.
Мен ахыратны къара чарсын кёреим,
Джюрек бола къайгы туюген къонгурау.

Сенде къарыу тебрегенде таркъая,
Джеталмадым мен Аллахны алына.
Меннге бузча болду саудан дуния
Ёмюрлени тургъан кюнде джылына.

Тёзе эдинг джашлыкъ этсем кёзюуде,
Тёзе эдим къартлыкъ дженгнген халинге.
Ма, алай а хар кечеде, хар кюнде
Сабийлигим илинед дженгнге.

Сен кетгенча, кеталсамед джашаб мен,
Санар эдим аны ахырат насыбха.
Бири бирин ашыра да ёмюрден,
Кетгендиле кёбле, хорлаб сыбалха.

Сен да менден, мен да сенден хапарсыз
Болгъанбыз да, табалмайма мен къарыу.
Дуния кеси джаратылса ахыратсыз
Болмаз эди андан чексиз тарыгыу.

Сен сау болуб сынамазем ёксюзюк,
Заманнга да эте уллу кёллюк.
Энди мени алыб барад кёлсюзюк.
Таб, кёкден да табалмайма ёкюллюк.

Къол керегинг, сюрменг, тёшюнг, сенегинг,
Тансыгымы турлукъдула керелеб.
Хурджунунгда джокъду энди сернегинг,
Этген отунг джанар кибики, ёрелеб.

Минг китаб бла толтурсам да тапхамы,
Джарыкъ халда ашырсам да хар кюнню,
Ушагъынгдан джылы ушакъ табалмам,
Мен табалмам сенден башха ёкюллюк.

Джашауумда болгъан эсе бир кемлик,
Мен кечмеклик салалмазем кесиме,
Ата биред, аны разы этмеклик,
Ауур джюгед шапагъатчы эсиме.

Тот ауузун ачхан эди ахырат,
Кёлеккенги табар кибики джокъду кюч.
Кёлеккенгча мен болгъанма, атам, къарт,
Джелли кюнде бюгюлгенча тауда кюрч.

Сен ёлсенг да, арбанг алгъа тёнгерер,
Тохунуна джагъылмайын балчыкъ, кир.
Сен кюч берсенг, джюрюшюмю сакълар ёр,
Юйдегиме джаным кесин бегитир.

Сен джандетни чыпчыкъ къонар джазы бол,
Гюнах этген адамланы азы бол,
Энди меннге къайтыб келмезлик атам,
Мен разыча, сен да меннге разы бол.

Ата къачны сау заманда кёрюрге
Кёзюуледе ангы джетмейд балагъа.
Бир адам да сюе болмаз ёлюрге,
Тейри джарыкъ бурулгъанча къыбылагъа.

Мен къачынгы билген эсем, разы бол,
Джан ауалдан тыялмадым, мени кеч.
Бу дуниядан ол дуниягъа бирди джол,
Барыбыз да кетерикбиз, эртде-кеч.

Биз билмеген, сакъланмагъан болад зат,
Сен ёлгенли джюрек ичим тюддю шош.
Кюн ёлмейди – балын джерге агъызад
Туудукъларынг джашар ючюн сени хош.

Айтханым мёлек сеннге джетдирир,
Ол башынга салыр «сыйлы» чапыракъ,
Ёлюм бирча, бу джашау да болад бир,
Назмум болур къабырынга нюр чыракъ.

Ёлген ючюн онгуб бармайд топуракъ,
Былай эте, бегиб турад табигъат.
Кюн тиеди, джерге тюше джабалакъ,
Эртден-ингир, джылагъанча, чыкъ агъад.

Къулагъыма келед сени ауазынг,
Мен кёрсем да къуру къара обаны,
Эсимдеди къамчи тутхан аязынг,
Чабдыраенг эки атлы арбаны...

Атам, меннге сен игилик теджеенг,
Адамланы ичлеринде бол, деб, баш,
Сен кёлюме мени алай джетеенг,
Сени кирик болса эди, деб, хар джаш.

Сен кесинги сакъла, деенг, амандан,
Онгуз болсанг, хайыр джокъду, деб, джукъдан.
Мен барама, джашым, кетиб замандан,
Ахыр джилтин чыкъгъан кирик оджакъдан...

КЪАБЫРЪАДА КЪОЛ ЫЗ

Анам эртде кетсе да
Къайтыб келмезден.
Кече кюн да турады
Ташаймай кёзден.

Бир джарыкъ, джылы эди
Ол джылы джазы...
Юй сюрте къойгъан эди
Анам къол ызын.

Тюрленмейин турады
Къабыркъада ол.
Кёрюзгенча къолу бла
Анам меннге джол.

Джан салалсам, саллыгъем
Къол аязынга.
Бир бек тансыкъ болгъанма
Шош ауазынга.

ДЖЕР

Кёкню ишид кюнню джолгъа салыу,
Джер, сеннге да джокъду арыу-талыу.
Заман бизге ышанганчад кесин —
Сенде джашай биз табабыз къарыу.

Джер, кёк кирик, джылтыраса юсюнг,
Берир эдинг бизге башха тюрсюн,
Джарыкълыкъды тамам алтын бюртюк,
Терслик биздед бермей эсенг ёсюм.

Джер, сендеди дуня сыйы — Кяба
Къабласа да джудуз кёкю аба.
Бизге сени рахатлыгынг керек,
Биз къарарча сенден къууанч таба.

Джер, юсюнге джарыкъ кёкден келед,
Топурагынг бизге тылпыу белед.
Ол экисин байламагъан адам
Азаблыкъда джашай келиб ёлед.

О, Джер, сеннге ненча инсан базды,
Сеннге атаб, ненча адам джазды!
Адам кёкге кёб бёлсе да эсин,
Ол къабырны бауурунда къазды.

Топурагынг семиргенди нечик,
Башын сыйпайд джаяу къалгъан джелчик.
Сенде бир зат ёсдюренген адам
Ачыкъ сынаб урмаз ташха инчик...

Адам таныйд сени кёбден бери,
Джудуз талпыйд сеннге кёкден бери.
Сен — джудузса, джокъду анга огъай,
Кёк къолунда болдунг топуракъ тогъай...

Мен турсам да сеннге назму атаб,
Мен барсам да сени кёбге махтаб,
Къайтаралмам этгенинг меннге,
Хар гыртынга баш урсам да, махтаб.

ТЁБЕЛЕ

Ненча тебе кёрюндю
Мен джолну келе.
Джерни юсю тюз тюдю,
Болуб тебе...

Кёб зат келиб кёлюме,
Табмайма себеб,
Хар бир кёрген тебеме,
Ол кыбырды деб.

Джер кёлтюре келгенди
Ёлгенин, сауун.
Джерге азаб бергенди
Адам ыргыауун.

Мен эслейме кыраб да
Тюзюне тауну,
Тебеледен джанлаб да
Барган джашауну.

ТЮШДЕ

Ёлген тюше кёрюнюб да, не излейди?
Къол бериб да, чакгырыб да, келчин, дейди.

Саулагъамы, кёзю кыраб, ол келеди?
Бирде мыдах, бирде джарыкъ кёрюнеди.

Ол келеди джер юсюне кыайтыргъамы,
Айталмаган сёзлерин да айтыргъамы?..

ДЖАЗЫУГЪА

Тёрт джанымдан кысыб мени,
Бермесенг да джол,
Мен сынайма бюгюн сени,
Берирсе, деб, къол.

Акъ кюнюме кыра тамгъа
Салганлыкъгъа сен,
Алтын излей, сары кюмгъа
Баш атама мен.

Джазыу, сен а зарса бюгюн,
Нексе сен алай?
Сенден меннге тийсе Кюн,
Менден джарыр Ай.

Тёрт джанымдан кысыб мени,
Билмеген кибик.
Бауурунда эркин джерни
Саласа кемлик.

ДЖАШАУДА

Дуниягъа мен кёб саггыш эте келдим.
Хар джудузгъа эсим бла джете келдим.

Мени джаным бёлюннгенди эки затха,
Эки юлюш кетед менден табигъатха:

Бирде — джашау, бирде ёлюм ашай мени,
Кыайгы кёбден хар бирини энчид эни...

Мени ахырат саггышымы Аллах билед,
Ёлюм мени джашауда да ашай беред.

КЕЧЕГИДЕ

Чокъуракъ суула — кёнгураула,
Кыаялада зынгырай..
Назла болуб кырауулла
Джууунады кёде Ай.

Кёл джагъагъа чыгъар кибик,
Ай джюзеди джылтырай.
Бир булут а, болуб кийик,
Тюз башы бла сылджырай...

Ай кетди да, кёлден чыгыб,
Суу а, болду къараууз.
Кетиб къалды ол, ашыгыб,
Чакъыргъанча бир джудуз.

Ма джангыдан къарыу ала,
Кёмюледи суугъа Ай.
Назла болуб къарауулла,
Ёмюрлюкню къоруулай...

ДУНИЯДА

Кёкню кёк шатыры бегигенди джерге,
Ашыгъады Аллах атларын джегерге.
Джудузла ныгышха джыйылыб кёрюне,
Ай барады ётюб, шатырны тёрюне...
Сюйгенни джюреги бёлюнед мёлекге,
Гюл иеди гюлге кызылдым кёлекке,

Кёрюнеди джудуз кечеги кёзлеуде,
Джюрекни джылыуу билинед кёсеуде,
Шатырны ичине адамла бёлюне,
Сырына макъамгъа чыпчыкъла бёлене,
Джандетни кюсетмез джашауну огъуру,
Дунияны да келед адамын къоруру.

КЪУРАН

Сыйлы Китаб болду динни тамалы,
Бусурманны болуб къалды ол аллы,
Бетлеринде кёрюнеди аны кюн...
Тюз адамгъа ол болгъанды тюш бла тюн.

Ёмюрлюкню къалды анда зикири,
Зийналыкъны этер ючюн ол кери,
Анда болур Файгъамбарны мухуру,
Кёкю китаб болад джерни огъуру.

Сура, аят — бары аны хурмети,
Барды аны бойсунмагъан адети.
Аны тышы келишеди алтыннга,
Къуран ала сен сагъышлан антынга.

Баурунга кыссанг аны сен къаты,
Болур эдинг азаблыкъны азаты.
Келик чакъны хорлар эди мутхузун,
Къуран кирик, болса сени джудузунг.

КЕЧЕ БЛА КЮН

Къанатлары адамны —
Кече бла кюн —
Элтедиле заманны
Ёмюрлюк джюгюн.

Кече бетли ахыратда
Ата болмаз танг.
Хар джаралы къанатда
Уюгъанчад къан...

Адамда да кёзюуде
Сынады къанат.
Сан тутмагъан кёзюую
Ангады шагъат.

Заман джукъуб баргъанда
Къанатны тюгюн,
Къанатдыла адамда
Кече бла кюн.

* * *

Тау джеримде мени барды бу адет:
Адам ёлсе, джабадыла кюзгюню...
Кюзгю тюлмюд хар юйге да харакет?
Ары артыкъ тийдиргенча ол кюнню.

Кёб ёлюкню кёргюзюр деб, ырыслаб,
Адам ёлсе кюзгюлени джабабыз.

Халкъны иги шартларын да биз, ыслаб,
Адетинден аны себеб табабыз.

Бир адамны ёлтюрселе адамын,
Бурун анга бергендиле мал джасакъ,
Артдан аны алыр ючюн саламын,
Чалдышлада джюрюмезча болуб сакъ.

Осал болуб барад джерни асламы,
Бу барыуда ашхылыкъгъа джол къалмаз.
Ёлген эсе бир адамны адамы,
Джюз минг мал да аны анга къайтармаз.

Бурун бизде ёлген асыл адамны,
Кешенеде баш тапхагъа салгъанла,

Джулдузларын бериб анга аламны,
Разылыкъ да ала, разы къалгъанла...

Мени сёзюм бюгюн болад башхаракъ:
Асыл адам — ышыгычад ёзенни.
Мен ёлгенде, сёлешме да сен омакъ,
Баш тапхагъа джашауумда сал мени!

ТОПУРАКЪБАШ ЮЙ

Эски межам турады
Агъачы — чыракъ.
Чыпчыкъ анга къонады,
Болса ачыракъ.

Сыркыу аяз урады
Хунагъа кесин,
Къуру юйге бурады
Акъсакъл эсин.

Кёбню эсге салады
Туурасында таш.
Джаздан тансыкъ алады
Бу юй-топуракъбаш...

Босагъаны джарсыуун
Кёзге тутад чакъ.
Терезени кёз сууун...
Сюртед чапыракъ.

КЪУШЛА

Чыгыр, чарлакъ, илячин,
Къартчыгъа, тау къуш.
Кёкню джыра да ичин,
Этелле таууш.

Бири джанын атады,
Кёргенлей мыллык.
Бири айгъа тартады
Алыб тау къылыкъ.

Бири тауукъ къоймайды,
Бири уа — шугут.
Харам ашдан тоймайды
Ол эчкичи джут.

Артыкълыкъ бла сермеше
Турад илячин.
Джулдузлагъа илеше,
Джыра кёк ичин.

МАРИНАГЪА БЛА КАРИНАГЪА

Кёк төрюнде эки джулдуз джаннганча,
Джюрегиме кюч бересиз сиз анча.

Эки кёгет бир бутакъда ёсгенча,
Хурметлисиз, кюнден джарыкъ тюшгенча.

Сиз заманны эки сейир чагъыча,
Дуния сизден кёрюнеди джангыча.

Насыб сизни къолугъуздан тутады,
Кюн а сизге къайтыр ючюн батады.

Дуния сизни имбашына алгъанды,
Сабий тууа... кеси ёсе баргъанды...

Сиз шош тюзде эки эгиз гоккача,
Бири бирин суюген эки шоркъача.

Табигъатха энчи юлюш джорайсыз,
Заман бетде, эки кёзча, ойнайсыз.

АДАМ

Ай болса да кёкню алтын джюзюгю...
Джокъду байлыкъ бу адамны эсича.
Адам улу тюлдю маймул юзюгю,
Джер юсюне ол келгенди кесича.

ДЖУКЪУСУЗ ДЖЕЛ

Джел сызгырад орамда,
Джукъусу къалыб.
Мен турама ма мында,
Сени сагъыныб.

Кече джабыб джудузун,
Сынайды мени.
Салгъан эсе къобузун,
Суу согъар нени?..

Джукъ да билмей къалама,
Ёлгеннге ушаб.
Мен кече бла болама,
Эриб, джумушаб.

Къан уюйду къаламда,
Джюрекден агъыб.
Джел озады орамда,
Джукъусу къалыб.

ДЖЮРЕГИМСЕ СЕН

Сени ючюн джюрегим
Бергенди кючюн.
Мени джашау билегим
Сен болур ючюн.

Кюн тиймесе, джылыуну
Билмез эдик биз.
Джюрегимде къарыуну
Сезмезем сенсиз.

Сагъайтады джазыуну
Сюйген бек кемсиз.
Заман рахат барыуну
Тыяред бизсиз.

Болмаз мени кемлигим
Сен мени сюйюб.
Сеннге тебген джюрегим
Бошалмаз кюйюб.

САБАН ГЮЛЛЕ

Сенде кёзле — сабан гюлле,
Ауазынг а — джай ауаз,
Онгадыла къачда кюнле,
Суу джыры да болад аз.

Солуу алгъан кёкенледе
Кесин кече булджута.
Джудузларын ата кенге,
Джохар терек тил тутад.

Озгъан кюнню джырында
Сенде кёзле — сабан гюлле,
Келик кюнню джырында
Сенде кёзле — сабан гюлле.

Ахыр кюнюм хар джылда
Сенде кёзле — сабан гюлле.

ТИШИРЫУГЪА

Сен, тиширыу, сенсиз джюрек ёксюзю,
Дуния сенсиз кёрюнеди нечик тар.
Эркишини къанатыса, ол тюзю.
Сени ючюн эрий болур сууукъ къар.

Сен, тиширыу, сенсиз булбул сёзсюзю,
Ауазынгда Айны, Кюнню нюрю бар.
Сюйген джюрек сени ючюн эссизди
Магъаналы болмаз сенсиз бир хапар.

Оджакъ сенсиз толущанды кѳурумдан,
От а, сенсиз джаныгучанды бек мутхуз.
Сени нюрюнг кетсе, ийнан, туурадан
Джарыб-джашнаб кѳкге чыкѳмаз бир джудуз.

Башлыгѳыма кѳндурмайса букѳуну,
Сен узатсанг, ачы тюдю меннге туз.
Кѳолума уа узатханлай кѳолунгу,
Джюрегимде эриученди эрлай буз.

Джашаууму сен салгѳанса атламын,
Сен, тиширыу, бу дуняны башчысы,

Тауда-тюзде сени джигер кѳарамынг
Болуб турад сау дуняны алчысы.

Сен, тиширыу, сени кѳрсем кюндюзде
Кѳшулгѳанча болад кюннге кюн таякѳ.
Тюрсюнюнго мен кѳргенлей кечеде
Меннге ѳзен кѳрюнеди чыммакѳ-акѳ.

Сенсиз меннге бир кесек да джашау джокѳ,
Сенсиз джарлы болур эди табигѳат.
Сен джашагѳан бу дунягѳа чыртда окѳ
Атылмазча этиледи кесамат.

СЮЙМЕКЛИК

Сен, суймеклик, сенсе мени кѳайыгѳым,
Заман чагѳым, кюнюм, джылым, бѳйыгѳым.

Джюрек кѳаяд, кѳанатлыса анда — сен,
Кѳыйналама бош чурумдан терсейсенг.

Сен, суймеклик, хорлаб джерни ахыратын,
Тийдиресе бизге кѳкню кѳанатын.

Биз болгѳанлы сеннге толу аманат,
Джаяулай да джайдыртаса сен кѳанат.
Джумушакѳ хансха таянсакѳ да биз, сенсиз
Джер кѳрюнюр кѳалгѳан кибики иесиз.

Сен, суймеклик, сен — джанымы кѳыйыры,
Сенсиз бизге джокѳду джукѳну хайыры.

Сени бла ѳлюрге да кѳоркѳмам мен,
Кѳаллыкѳса да чыкѳмай мени кѳлюмден.

Сен, суймеклик, сенсе сууум эмда ашым,
Сен келгенли азды башха сагѳышым.

ЛАЙПАНЛАНЫ БИЛАЛ

Лайпанланы Аппасны джашы Билал 1955 джыл апрелни 12-де Къыргъыз-станда туугъанды. Орта школну, Къызыл Къала эдде бошагъанды. Урунуу джолун Ючкекен эдде Микрокомпонент заводну ишчиси болуб башлагъанды. Аскер къуллугун тындырыб, 1979-1984 джыллада Лайпан улу Москвада Горький атлы Литература институт бла МГУ-ну къурамында Азия бла Африка къралланы институтунда баш билимле алгъанды. Аны ызындан келген джыллада ГИТИС-де къарачай-малкъар тил бла адабиятны устазы (къарачай студияда окъутганлагъа) болуб ишлегенди.

1991 джылдан башлаб, Москвада «Юйге игилик» издательствогъа башчылык эте, «Ас-Алан» журналны (1998-2002), бир бёлек китабны чыгаргъанды.

Лайпан улу талай назму китабны авторуду. Назмулары «Дон», «Знамя», «Октябрь», «Минги тау», «Ставрополье», «Бирлешлик Кавказия» журналлада басмаланнгандыла.

Ол А. Пушкинни «Маленькие трагедии», В. Шекспирни «Гамлет», М. Горькийни «Мещане», Э. Филиппону «Человек и джентельмен» деген чыгъармаларын къарачай-малкъар тилге кечюргенди.

Энчи китаблары:

Сенсе мени насыбым. Назмула. Черкесск, 1981.

Бусакъла. Назмула. Черкесск, 1986.

Камень и дерево. Книга стихов. М.: Советский писатель, 1988.

Дуния сейирлиги. Черкесск, 1990.

Радуга над пропастью. Стихи. М.: Молодая гвардия, 1990.

Джуртда джангыз терек. Назмула. М.: Молодая гвардия, 1992.

Пространство моего голоса. Сочинения в 3-х томах. М.: «Тейри», 1993-96.

Чыгъармаларыны 10-томлугъу. М.: «Тейри», 1993-98.

Минги таулула. Проза бла поэзия. М.: Библиотечка журнала «Ас-Алан», 1999.

Дуния намыс эмда Ахырат азаб. М.: Библиотечка журнала «Ас-Алан», 2002.

Сууаб, гюнах джазылган дефтерле. Назмула. М.: «Мир дому твоему», 2002.

Хакъ бла Халкъ... Назмула. М.: «Весь Сергиев Посад», 2005.

Джыйым китаблада:

Тынгысыз джюрекле. Черкесск, 1979.

Земное ядро. Ставрополь, 1986.

Люблю я Кавказ. М.: Современник, 1988.

Моё мгновение в мире этом. Ставрополь, 1991.

Так это было. Том 1. М.: «Инсан», 1993.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Хубийланы О. Къууандыргъан назмула. // Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

Аты айтылгъанны — эки джазыуу. // Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.

Байрамукъланы Х. Поэзиябызны тамбласына къоркъмайма. // «Ленинни байрагъы», 6.09.1990.

Билал Лайпанов. // Писатели Карачаево-Черкесии. Буклет. Черкесск, 1991.

Красников Г. «Оглянись — мир ещё не разрушен». // «Литературная газета», 10.04.1996.

Писатели о творчестве Билала Лайпанова. // Дуния намыс эмда Ахырат азаб.

Библиотечка журнала «Ас-Алан». М., 2002.

БИЗ — СЕНБИЗ

Къарачайны Къадау Ташы,
Джангыз Тереги Джуртуму —
Ана тилибиз, Кюн-Ай тилибиз —
Халкъымы эси, байрагъы.

«Кесин сакълагъанны сакълайды
Аллах да»...

Ана тилин сакълаалгъанны
Ана тили ёмюрлеге сакълар.

Халкъны джеринден айыр,
Къаргъа, къумгъа да булгъа,
Къара къулгъа да сана,
Кау-куу этиб да сына.
Санына
Къоранч, джара тюшгенликге,
Тили сау эсе — халкъ сауду.
Халкъны джаны — ана тилинде...
Тили ёлмей джаны чыкъмаз.
Джуртсуз къалыргъа тюшгенде,
Ана тил — Ата джуртлукъ да этер.
Алай а джуртунда джашагъанлыкъгъа,
Тилин унутду эсе, халкъ ёлдо.

Джуртундан кёчюрюлген халкъ
Къайтыргъа да болур ызына.
Ана тилсиз къалгъан а ушайды
Къуругъан сууну ызына.

Нарт Ёрюзмекни ёмюрлюк джукъусун
Бёледи бу сагъышларым:
«Къызыл Фукламы бардыла энтда,
Огъесе беш башлы эмегенле?
Къайдан, кимледен чыгъады
Ана тилибизге къоркъуу?»

Ёрюзмек, не джашырыу, энди:
Бизге чексиз эркинлик берилгенди
Не джаны бла да ёсерге, айныргъа.
Терслик туудукъларындады, тюзюн айтыргъа.

Уруш бизге, кес бизни.
Бир-бирде кереклисича
Туталмайбыз кесибизни.
Алай а, ангылагъандан ангылай барабыз:
Джукъ да джокъду сенсиз,
Джокъ да джукъду сени бла.

Сен — бирсе. Биз — сенбиз.

УЗАКЪДАН УЗАКЪ, ДЖУУУКЪДАН ДЖУУУКЪ

Узакъдан узакъ,
Джуууукъдан джуууукъ
Джангы Ай бла Джулдуз.

Узакъдан узакъ,
Джуууукъдан джуууукъ
Хакъ бла Халкъ.

Узакъдан узакъ.
Джуууукъдан джуууукъ
Малкъар. Къарачай.
Малкъар-Къарачай.

Узакъланы да джуууукъ этген
Сюрюню да Миллет этген, бир этген —
Иннет, иман, дин, тил, джурт, окъуу-билим,
Тарих эс, намыс-адеб, адет...

Хоу, бизни сакълаб тургъан
Эмда сакъларыкъ —
Иман бла билим.
Тил бла Джурт.
(Биз аланы сакълаалсакъ,
Ала сакъларыкъла, къутхарлыкъла бизни).

Кёкден узакъ, джуууукъ да болгъан
Джокъду бир зат.
Кёк — Тейриди, мен — Тейри адамы,
Тейри деб, этеме ант.

Барыбыз да Кёкдебиз. Кёкденбиз, —
Джулдуз. Адамы, къалгъаны да.
Кёктеди
Къарамым, саламым да.
Узакълаша джуууукълашалла
Ауал бла Ахыр.

Узакъдан узакъ,
Джуууукъдан джуууукъ
Тарих бла тамбла.

Узакъдан узакъ, джуууукъдан джуууукъ
Джулдуз бла Ай.
Узакъдан узакъ, джуууукъдан джуууукъ
Малкъар-Къарачай.
Узакъдан узакъ,
Джуууукъдан джуууукъ
Джангы Ай бла Джулдуз.

ДЖЮРЕГИМ

1

Джазгы кюнча, джарыды джюрегим.
Къаяланы зынгырдатды джюрюгеним,
Джулдузланы кюлдюрдю кюлгеним,
Мени зауукълу насыб кюнлерим.

Джазгы кырдыкча, умутла джюрекде,
Чакъгъан балийча, назмула джюрекде,
Этерим да, айтырым да алай кёб..
Джюрегимде — сиз кёрмеген джулдузла, кёк.

2

Джер джарылгъанча, джарылды джюрегим,
Тохтады, тохтагъанча сагъат.
Ийдим «Джашау» атлы атны джюгенин,
Разы болмасам да, къычырмай, рахат.

Сууукъ, джауум да кёбюрекми джетди,
Огъесе уруш сауутуму атылды.
Къырдышча, къобду ненча умутум,
Джарлы джюрегим, джерча, джарылды.

БОЛМАЗЛЫКЪ ЗАТЛА

1

Ата бла чыгъыб, джангыдан,
Бир чалкъы чалыред сыртда.

2

Ананы аллына, сабийчик болуб,
Джангыдан бир чабаред эде.

3

Ызына айланыб, джаш болуб,
Бир кыыз къачырыред.

4

Тенгинг ёлген урушха кириб,
Аны ёлюмден къутхарыр амал
Бар эсе, джангыдан бир кёрюр эди.

5

Дунияны. джашауну, адам улуну
Джаратыла тургъанын бир кёрюр эди.

6

Ахырзаманны да бир кёрюр эди.

7

Ахыратны кёрюб, артха къайытыб,
Джерде бир хапар айтыр эди.

КЪЫЧЫРЫКЪГЪА ДЖУУАБ ДЖОКЪ

1

Ёлюк къычырды кёзлери бла,
Къагъыт къычырды сёзлери бла.
Ахыр кере
Джюрек къанны бурду къычырыб,

Ахыр кере
Къан тегерек айланды къычырыб.
Джан джанауалда джанды
Джашау-шау-ау-у (учхун).

2

Къагъытдан къычырады терек,
Аны эшитеди джюрек.
Джерден къычыралла Джулдуз, Кёк,
Аланы да эшитеди джюрек.
Къабырдан къычырады адам,
Аны да эшитеме, ийнан.

Эшиттеними айтыр орнуна,
Болушлукъ этер орнуна,
Къычыра тургъан къагъытны ауузун,
Къычыра тургъан джерни ауузун,
Къычыра тургъан къабырны ауузун,
Сёзле бла кюрешеме джабыб.

3

Тёнгекден, Кёкледен да къычырады джан.
Берген джанын алады Аллах.
Нек берген эди аллыкъ болуб?
Огъесе, хаухму берген эди?
Ызына уа къайтарлыкъмыды?

Ёлгенден сора билликбиз аны,
Сакълайыкъ. Кёб къалмагъанды.
Хар такъыйкъа ёлюмге джууукълашдырады,
Огъесе, ёлюмсюзлюкгеми?!

УЧУУДУ ЭНДИ КЪАДАРЫМ

Къанат барды,
Кёк да барды,
«Уч» деб тургъан,
Кёл да барды,
Къараб тургъан эл да барды.

Ёрге тарта, учундура,
Джюрек отуму ышыра,
Бир джулдуз да
Ышарады,

Ышанады
Ол да меннге.

Кёк буйругъу да,
Джюрек истеми да,
Эл излеми да
Бирлешгенле.

Учмазгъа джокъду мадарым.
Энди учууду къадарым,

ДЖАУ

Джюрегин джау басханны
Джерин да басады джау.
Джау да — джау.
Душман да — джау.

Назмум,
Джазгъы джангурча, джау.

Ангылар эселе уа,
Тюшюнюр эселе уа...

Халкъгъа, Джуртха къайгырыу,
Миллет сезим,
Гяхиникча, чыгъар эсе уа...

ДЖАНЫБЫЗ

Джаныбыз да, тинибиз да,
Иманыбыз, динибиз да,
Иннетибиз, бетибиз да,
Тарихибиз, джерибиз да,
Энишибиз, ёрюбюз да,
Сауубуз, ёлгенибиз да,
Кючюбюз, къууатыбыз да,
Атыбыз да, хатыбыз да,
Ётюбюз, къанатыбыз да,
Суубуз да, ашыбыз да,

Джулдуз-къадау ташыбыз да,
Нартны, къартны тилеги да,
Джуртну Джангыз Тереги да,
Эрлигибиз, эркинлигибиз да,
Джарыуубуз, ёлюмсюзлюгюбюз да,
Таша-туру байлыгъыбыз да,
Байрамыбыз, байрагыбыз да,
Джазыуубуз, джашауубуз да —
Адам тилибиз, ана тилибиз.

ХАЛКЪЫМ ДЕГЕН, ХАЛКЪЧА, АКЪЫЛЛЫ

Бююн тилегим да мени,
Ахыр кюн тилегим да мени,
Сюймеклигим, ёхтемлигим да мени,
Къарачайым, джоюлмай джаша!

Туугъан джеринде джылагъан, кюлген да,
Джурту ючюн джашагъан, ёлген да,
Субай бусакъга, деу эменнге да
Ол насыбды эм уллу насыб.

Къаллай къыйын заманла болдула,
Алай а адамла адамлай къалдыла.
Сакълаялдыла тиллерин, бетлерин,
Сакълаялмасала да бирде кеслерин.

Юйден узакъда, къышхы сууукъ кюн
Тау сёз эди, анача, джылытхан таулуну.
Бююн а джайгъыда, туугъан юйюбюзде,
Биз къалай суурбуз ана тилибизге?!

Огъай, огъай, алыб арагъа,
Ёзен тубанча, басмаз аккылыкъ!
Ана тилибиз турур агъара,
Халкъым деген, халкъча, акъыллы.

Тау башында джуддузла — джарыкъ,
Тау тюбюнде эл ичи — джарыкъ.
Къайсынны китабы — «Юйюнге игилик»,
Огъай, джыламазбыз, тилибиз ёлюб.

Къарча келсе къабырдан туруб,
Таулучукъ салам берир ёрге туруб.
Мен келсем да минг джылдан бери,
Тау тилде чакътырырла юйге ичкери.

Къыйын джылагъа чыдагъан халкъым,
Рахат кюнледе джоюлмаз, огъай!
Башха халкълача, кесинги эсгериб,
Джаша, джаша Малкъар-Къарачай!!!

МЕН НАЗМУЛА ДЖАЗГЪАН САГЪАТДА

Мен назмула джазгъан сагъатда —
Кёз аллымда ныгъышда къартла.
Джети къат кёкню, джерни кёрген къарт кёзле,
Джети кере сыналыб айтылгъан нарт сёзле.

Мен назмуларымы джазгъан сагъатда,
Тиширыу келе эди орамны атлаб.
Аналыкъ сезимден, балийча чагъыб,
Челеклеринде суу, сабийча къалкъыб.

Мен назмуларымы джазгъан сагъатла —
Анала тилек этген ашхы сагъатда.
Терекле чагъа, тилекле тола, адам
Хар къыйынлыкъдан, чырмаудан къутула.

Джашил бусакъла джуддузларына джетиб,
Джаш къызчыкъла сюйгенлерине кетиб.
Адамланы кёллери бир-бирине ачыкъ,
Джангы затланы алимле игиликге ачыб.

Мен назмуларымы джазгъан сагъатда,
Саппа-сау бола эдиле сакъатла.
Анала тюбей урланнган сабийлерине,
Ала сау-эсен къайтыб юйлерине.

Тенгиз чайкыалганда батхан да кыайыгы
Хапарын айта Джуртха, элге кыайтыб.
Уруш кюйдюрген терек джангыдан чайкыала,
Джангыз терслик, кыйынлык ёмюрге тюб бола.

Назму джазган сагытта кюлум,
Адам келтюрмей эди адамга кюлун,
Узатхан болмаса болушлукыга,
Баш уруб тюзлюкге, тенгликге, шохлукыга.

Мен назмуланы окыган сагытта,
Адамла бола эдиле игирек, мийигирек.
Къартчыгалага тие эдиле садакыла,
Адамлага уа — кюн таякыла кёбден кёб.

Мен назмулага тынгылаган сагытта,
Кете эдиле келден кыайгы тубанла.
Шыбырдай эдиле джуддузлага бусакыла:
Насыблыбыз деб, бу джерде тууганла.

Джюрегим назмулага юлешинген сагытта,
Орун джокъ эди джерде бузга, элияга.
Назмула джюрегиме тюшген сагытта,
Мен джангыдан келгенча бола дунияга.

* * *

Эркин юйюм бююн тар
Болса да, хар нем да бар.
Къарт болса да, анам сау, —
Андан айырма, джашау.

Аны огъурлу кёзлери,
Айтхан тилек сёзлери,
Кючюмю этелле тау, —
Андан айырма, джашау.

Ол меннге кызла сайлай,
Мен да, эшитмегенча, тынгылай,

Кызла уа кете — махтау,
Барады алга джашау.

Айхай да барды насыб:
Анам — юйде, сау-эсен.
Кызны кеттенин айтыб,
Уллу келлю болдум мен.

Кечмеклик бер сен, къадар,
Кыз табылыр, анам сау.
Ол эм уллу насыбды,
Андан айырма, джашау.

ДЖАНЫМЫ ДЖАНЫ...

Джети къат джерим,
Джети къат кёгом,
Джетегейим,
Джети джуддуздан къуралган сёзюм —
Къарачай.
Джюрегими джети къатында

Джети къанатлы умутум —
Къарачай.

Дунияны джети сейирлиги бирге
Кюшулганча,
Джер бла кёкню байлаган джангкылыч да
Джети тюрю бояудан къуралганча,

Бирге кѳошулган бу джети хариф:
Къарачай.
Ыйыгымы джети кюнѳ,
Сагышым, алгышым да мени,
Джети джаханимим, джаннетим да мени
Ой, Къарачай.

Мен кетерме болджалым джетиб,
Назмулагъа бурулган джанымы
Сеннге саугъа этиб,
Джангыз сен джаша.
Ол заманда мен да джашарыкъма,
Джанымы джаны, Къарачай.

* * *

Бюгюн эталлыгын тамблагъа кѳойган —
Суудан тутуб къаядан салыннганчад,
Джашлыгын, саулугъун бошуна джоѳб,
Арта аланы табмай ахсыннганчад.

«Тамбла этерме, таблыкъ бла этерме...»
Неге алдайма кеси кесими?
Тамблам болурму, таблыкъ да тюшерми
Къалган ишге къар джаумаз кибики?

Бусагъатда уа саума, ач-джаланнганч тюлме,
Башыма бошма — джудузма, кюнме.

Ата джуртумда ана тилимде
Кѳлюмдегин айтыргъа эркинме.

Хар къуру да берилиб турмайды быллай насыб,
Хар кимге да берилиб бармайды быллай насыб,
Хар къайда да берилиб турмайды быллай насыб
Бу джарлы, джаралы, къыйынлы дуняда.

Дуня хаухду деб, къарай билейик
Ёлгеннге, туугъаннга да.
Этерибизни бюгюн этейик,
Тамбла тубандады.

УМУТ

Ачылуну къатхан джибин
Сабырлыкъ къытчасха бегитеме.
Джашауну арба джюгюн
Мен сыртымда джюрютеме.

Джыр этеме. Болушады.
Джыр. Джыл. Джол. Джюр.
Ушашдыла бошунамы?

Къайдагъы къайгы да джууукъду,
Тынчылыкъ а — терекде къанатлы.
Умут а — къара кече да
Чачын къууанчха таратды.
Тохтай турган джюрекден да
Джудуз башчыгын къаратды.
Умут — джашауну баласы.

* * *

Биз кѳб затха бу дуняда
Къанат да, къучакъ да кердик,
Налат да, салам да бердик,
Сюйдюк, кюйдюк, алай а билдик:

Бу дуня — Кюн дуня — джангкъылыг!
Ол дуня — Ай джарыкъ — джангылыг.
Ёлжюк джан, Айны да сыйладым,
Ёзге, мен Кюн дуняны сайладым.

Бу дуня — джудуз къашхалы къара аджир,
Бу дуня — къара джамчи, акъ башлыкъ.
Къара джаулукъ, чилле джаулукъ да — бу дуня,
Джаралы джюрек, кийик саулукъ да — бу дуня.

Бу дуняды — къалапеле, джашлыкъ да,
Бу дуняды бизге боран, ышыкъ да.
Ой, бу дуня акъ, къара да кийдирди,
Къыйнаса да, бизге кесин сюджюрю.

Ой, бу дуня къыйынлыкъ бизден кѳрмесин,
Ёллюк эсе да, бизни къолубуздан ёлмесин.
Аны джашатыр, джашнатыр джанындан болайыкъ,
Барыбыз да къыйынлыкъдан кентге къалайыкъ.

* * *

Насыбынг тутса да, тюшсе да джара
Джашаугъа, ёлюмге да тереклеца къара.
Адам баласы, деселе да,
Табигъат баласыса сен да.
Тюз болурму, дуняны тамбасыса, десем да?
Дуняны кесини да тамбасы
Болурму, болмазмы?

Адам улуну да мураты толурму, толмазмы?
Ким биледи?
Нек къычырад, не къычырад гылын къуш?
Келе тургъанча ахырзаман, аман къыш?
Не сагъышда сын къатханды,
Къазакъ бѳрюча нек улуйду джюрек да?

БУ НЕДИ?

Джыйынындан аджашыб, юзюлюб,
Аны ызындан джетиб къошулалмай,
Къыбыласын тюзеталмай,
Къанатларын да харсча къагъалмай,
Къачхы хауадан къутулалмай къалгъан
Чексиз кѳкде зауаллы турнаны,
Джангыз турнаны тауушу болурму?
Огъесе, Бу,
Кѳкден, Джерден да тюл,
Джангызлыкъны
Джюрекден келген, джюрекде болгъан
Турна тауушу болурму?
Джюрек джангызлыкъны турна тауушу.
Джангызлыкъны турна тауушу...
Тауушсуз къычырыгы
Джангызлыкъны...

Огъесе,
Кѳк, Джер, Терек, Турна, Адам —
Бютеу Табигъат
Ахырзаманны, ёлюмню аллында
Джангызлыкъларын сезиб,
Титирей болурламы?
Къара къыш къарала келди,
Акъ къуш агъара ёлдо.
Бузлата келди къышым,
Таш болуб тюшдо къушум.
Къышым келди — къушум ёлдо.
Кѳк да джокъ, къанат да джокъ,
Сюймеклик санат да джокъ.
Дуня саулагъа къалды.
Мен а... биргеме алдым...
Нени?..
Бармыд эгерлик мени?!

ПОЭЗИЯНЫ ТЕРЕГИ

1

Джангкъоз назмула.
Джалан назмула.
Джаннган назмула.
Джан назмула.

2

Джашау тюрсюню,
Джер тамырлы,
Кюн тѳппели,
Джангкъылыч бутакълы,

Джудуз чапракълы,
Кёб заманлы,
Кёб аламлы,
Кёб ауазлы,
Кёб дуниялы.

3

Тюненеден тамблагъа,
Тамбладан бюгюннге,
Бу дуниядан ол дуниягъа,
Ол дуниядан бу дуниягъа.
Джюрекден джюрекге,
Белги бере, тегюлген джарыкъ.

ПОЭТНИ ДЖЮРЕГИ

Джюреги поэтден,
Поэт джюрегинден
Бошайдыла.
Алай тюлдю, дегенле,
Бош алдайдыла.

Не да дженгил джетеди анга:
Поэтни джюреги —
Къанай тургъан джюрек,
Къайнай тургъан джюрек...

Поэтни джюреги —
Къыйынылы джюрек,
Насыблы джюрек.
Джерни аууурлугъун,

Ариулугъун да
Тюз элтген джюрек.

Поэтни джюрегинде
Джууунуб чыкъгъан Джер,
Тазаланыб букъусундан,
Адам улусуна
Кегере тургъан Джер.

Адамланы джашил джагъагъа
Ётдюрген кепюр,
Къалапеледен бюгюннге дери
Поэт джюрекледен
Ишленген кепюр.

БУРУННГУ КЪАРАЧАЙ ЮЙНЮ ОДЖАГЪЫНДАН КЪАРАБ ДЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Юйюгюзню башына тюшген чыкъда
Къызгъан эринлерими суутата.
Тютюнюн джута, къарасам оджакъдан,
Къайда болгъанымы унутата.

Отну джилтинлери кёрюнелле меннге,
Джылыныб кёкге къайтхан джуддузлача.
Дагъыда ала кёрюнелле меннге
Джюрегимде сен джандыргъан умутлача.

Герох бауму, джамчымы этесе,
Тири къымылдай субай санларын?
Джаным, бир айт, не сагъыш этесе,
Кимге ишлейле ишни къолларын?!

Джашау былай нек тюрлюдюмю, дейсе?
Кёзюнгмю къарагъанды тойда ол джашха?
Илинмек аджалдан ёлгенгеми джарсыйса?
Огъесе бир къайгынгмы барды башха?

Джашау тамбла къаллай боллукъдumu дейсе.
Къызла да не кийиб чыгъарла эрге?

Билмейме. Билгеним:
Къайсы ёмюрню джашына да сыйды,
Сенича къызны табалса нёгерге.

Акъл. Саулукъ. Ариулукъ. Намыс —
Бу төртюсюнден эшилиб тураса.
Юйню оджакъгъындан джуддузла бла меннге,
Аллахны аллындача, алай туураса.

Керти эсе нартны соймеклигинден
Сосуркъа ташдан джаратылгъаны,
Сизни юйюгюзню башы кырдыкъда
Сёзсюз да «къарнаш» тууарыкъды анга.

Чыкъ джибиттен джашил кырдыкъга,
Оджакъ джылытхан джарыкъ джуддузгъа
Ушарыкъды Сосуркъаны гитчеси,
Асырарыкъ, ёсдюрюк да аны — кесинг.

...Бурундан къалгъан бу юйге къарасам,
Джыларым джырларым да келеди мени.
Артха къайтыб юсюмден басханча
Бушууу, къууанчы да ётген ёмюрлени.

О, НАСЫБ

Сен кѳууанчдан кѳалтырай,
Башхагѳа тюбеген сагѳат,
Болду эр джюрегими
Этген бир тюрлю сакѳат.

Кѳалай мыдахды меннге
Тойну джарыкѳ тартыуу.
Ай джарыгѳыны бюгече
Кѳмюрсеген татыуу.

Насыб бард, деб, дунияда, —
Айтханды кѳайсы тели?
Сен баргѳан айтхан болур,
Алай эсе, мен тели!..

Сюйгенлерибиз кетиб,
Биз ызларындан кѳараб,
Сюймекликни Аллахы
Кѳойгѳанд да бизни кѳаргѳаб.

Мен ѳмюрде тепсемем,
Бармам бир да джангызгѳа.
Бек сюйгеним кетиб, мен
Кѳалдым кѳалай джангызлай.

Кимди терс? Кесимме — терс!
Кимди терс? Кетгенди — терс!
Кимди терс? Джазыуду — терс!
О, насыб, кѳайдаса сен?

БАЗЫБ АЙТЫР ЭДИМ...

Мен кѳышны кѳарын-бузун эритирме,
Кѳышны кѳарын-бузун эритирме,
Кѳарын-бузун эритирме,
Эритирме.
Джолгѳа,
Сен келлик джолгѳа,
Сен ышара келлик джолгѳа,
Сен сюйюмлю ышара келлик джолгѳа,
Сен, джазча, сюйюмлю ышара келлик джолгѳа,
Джуддузла, гюлле,
Джангкѳылычла болуб тѳгюльорме.

Аякѳ тюбюнгден джуддузла уча,
Эки джанынгда гюлле чайкѳала,
Джангкѳылыч белинге чырмала,
Келирсе.
Джерни,
Нюр джаннган Джерни,
Джашил нюр джаннган Джерни тѳппесинде
Ариулукѳну белгисича,
Ариулукѳну-Сюймекликни белгисича,
Джашауну-Ариулукѳну-Сюймекликни белгисича,
Сюелирсе.
Кѳол булгѳай, Адамлагѳа,
Аламлагѳа кѳол булгѳай,
Белгили, белгисиз дуниялагѳа да кѳол булгѳай,
Сирелирсе.

Чачынг тѳгюльор бу Джерни юсюне,
Джыламугѳунг саркѳар бу Джерни юсюне,

Адам джюрегине ушаш бу кыйыны
Джерни юсуне.

Сени хар чырмаудан саклар ююн,
Хар чырмаудан саклар ююн,
Саклар ююн,
Бу Джерни,
Адам джюрегине ушаш бу кыйыны Джерни
Сакларга кереклисин билеме.
Бу Джерни аны ююн ийнаялайма,
Сени ююн тансыкаялайма, кучаклаяма.

Бу Джерни хар не тюрлю палахдан,
Кыйыныкдан,
Арытыб, тазалаб бошасам,
Кёлюм рахат болуб, базыб айтыр эдим:
Сюеме сени, джудузкёзлю кёюркюнюм.

* * *

Къар эрийди, тюше ариу бетинге,
Мен да эрирем сени, сютча, этинге.
Кёзлеринге — къанатыны саклыгы,
Тюрсюнюнге — жангы къарны аклыгы.

Къаматханча, къар юсуне, кюн тийиб,
Къаматаса, кюнден эсе, сен мийик.
Мен туталмаз, мен джеталмаз тау кийик
Болганса да, турама «къара кийиб».

Къаратаса, къаматаса... мен кюйюб.
Сёз джетмейди, джыр этсем да, бек суююб.
Джангы учуб, мийик учхан кёюркюн
Эки къанат чыкыганд манга сени ююн.

Сени саклаб турган кибик къаяла,
Эчигинг да тау тюрюнде керилиб.
Къашчыкларынг, башхасы джокъ, джаяла, —
Садаклары джюреклеге джерлениб...

Тау кёлеча, кёзлеринге кирпичле,
Къанатлача, къысха-къысха ачыла.
Бурула да, хаман къарай, кёргенле,
Кёзлерингден кюн джарыгы чачыла.

Джан-джанынгдан бу ариулукъга къатхан
Кёб къарамны, кесинг сезиб, уяла.
Сюймекликни садаклары бек атхан
Къашчыкларынг бюлюбюле, джаялай.

ТОЛМАЙ КЪАЛГАН УМУТУМ

Кетдинг мени унутуб...
Огъай, меннге къалайды.
Толмай къалган умутум
Толган айга къарайды.

Джаным къолуна алыб,
Къара чачынгы учун,
Джанымы къолума алыб,
Учулча, алай учдум.

Джетдим, джетдим угулуб:
Кёрюнгенингча тюше,

Мёлекчикча, къубулуб
Тура эдинг муююше.

Ау джаулугъунг башында...
Къарамадын, сакладым.
Чыммакъ акъ болуб къалды
Къундуз бетли сакалым.

Сени бек суюген джаным
Санымдан абрек кетди.
Къаным чынгаб ызындан
Къызыл къычырыкъ этди.

Сизден, умут бусакла
Тигиб, мен къара кийдим.
Элия ургъан бусакъга
Къараб, джудузча, кюйдюм.

Кетдинг мени унутуб,
Огъай, меннге къалайды.
Толмай къалгъан умутум
Толгъан Айдан къарайды.

СЕН

Тилбуручум да,
Тинбуручум да,
Санбуручум да,
Джанбуручум да –
Сен.

КЪАР, АЙ ДА...

Къар, Ай да
Терезенгден къарай да,
Шош джарый, шош къууана..
Мен а бир бош... ауана.
Къар бла Айны бетин
Джууаргъа болгъан дертли.

МАЛКЪАР КЪЫЗГЪА

Къалам бла акъ къагъытха джазмасам да,
Мен атынгы джюрегиме джазгъанма.
Сен ышарсанг, гюл чакъгъанча болады, –
Ол нюрюнгю бир кишиден къызгъанма.

Сени кёрсем, тюшюреме эсима
Тау башында агъарыучу акъ кърны.
Сени кёрсем, кёргюзеке кёюме
Къайсын Къулий бек сюйюучю Малкърны.

Сени кёрсем, мен кёреме бек ачыкъ
Тау башында эркин ёсген гокканы.
Сени кёрсем, бетим-къутум да джарыб,
Джудузуса, деб къарайма, Малкърны.

Сени кёрсем, талпыу кериб къанатын,
Мен, учунуб, джыр этерге базама.
Сени таба къолну созуб ташатын,
Тюз кёлюмден, джюрегимден джазама!.

СЕНИ КЁРГЕНЛИ

Ариулагъа къараргъа къалсанг,
Юсуф файгъамбар болурум келеди.
Ауругъанча, мыдахчыкъ болсанг,
Локъман хахим болурум келеди.

Сени кёргенли, меннге ёмюрюм,
Джаша деб, буйрукъ бергенлей келеди.
Мен а сени ёлюмсюз эте,
Рафаэлча, ёлюрюм келеди.

КЪАЙДА КЪАЛГЪАНДЫ

Кёлде джукъ да джокъду:
Не Кюн, не Джудуз, не Ай.
Алай
Алдаргъа джарарыкъ тюлдю,
Булут да джокъ, умут да джокъ.

Джангызлыкъ джагъадан алгъанды,
Дуния дегенинг джалгъанды.
Мени ёлюмден къутхарлыкъ
Сюймеклик къайда къалгъанды?!

БИЗНИ БАЙЛАГЪАН

Мен — кёк Тейрисиме,
 Сен — джер Тейриси.
 Бизни байлагъан:
 Ай, Кюн, джудуз джарыгы,
 Къар, джангур, джангкылыч, элия..
 Мен кёк Тейрисиме,
 Сен — джер Тейриси.

СЕННГЕ

Кёкдеги кюн къурман болсун
 Джаякъларынгда эки кюннге.
 Джудузлу кёк да, кёксюл Джер да
 Джаратылгъанла сени ючюннге.

Къор болсун бютеу джашауум да
 Сеннге тюбетген джангыз кюннге.
 Адам болуб эм поэт болуб,
 Мен туугъанма сени ючюннге.

Бу дуняда сен сау болуб,
 Чырт боллукъ тюддю оту ёчюлген.
 Джерде ариулукъ, сюймеклик да —
 Сени кючюнгден, сени ючюннге.

Сен хар бир юйню, хар джюрекни
 Сюймеклигисе, намысыса.

Сен ай ёшюню, Чолпан кёзю,
 Кызыл ууртлу насыбымса.

Сеннге къараса, танг агъары,
 Сеннге къараса, тау агъары,
 Джырла джырлана, джер бурулур,
 Уруш къайгы да унутулур;

Джангыз сени эм сюймекликни
 Къайгысы къалыр бютеу Джерде..
 Джерлей билгенча ариулукъну,
 Адамлыкъны да атын джерле.

Сеннге, таулуча, сёлешдим мен,
 Къудуретинг уюб кёлюмде,
 Мен — бир ёллюк джан — назму этдим
 Ёлмезлик ана тилимде.

СЮЙГЕНЛЕГЕ — ХАРС!

Ол кёк мийикликге
 Джетмез тютюн, чарс.
 Харс — сюймекликге.
 Суюгенлеге — харс!

Чыммакъ къарда барады
 Чынгай, тепсей, барс.
 Ёзенден чыгады
 Суюгенлеге — харс!

Къууанч, бушуу кёзюддю,
 Келген-келген тёреди.

Басар бизни да ханс.
 Саула уа — насыблыла.
 Суюгенлеге — харс!

Ёмюрледен келеди,
 Тутмай тютюн, чарс.
 Ёмюрлеге барлыкъды,
 Бизден сизге къаллыкъды:
 Суюгенлеге — харс!

Аллах айтса, болмаз
 Сабий туугъан — аз.
 Халкъым джашар, ёсер:
 Суюгенлеге — харс!

1995

БАТЧАЛАНЫ ФАТИМА

Батчаланы Фатима, Мурадинни кызы, 1957 джыл Къазахстанда туугъанды. Джэгетей Аягъы шахарда орта школну бошагъандан сора Черкесскеде устазлыкъ училищеде окъугъанды. Бир бёлек джылы республиканы Къарт Джурт, Кичи-Балыкъ элеринде устаз болуб ишлегенди.

Фатима назмула джазыб школда окъугъан джылларында башлагъанды. Джюрекни эм ингил сезимлерин суратлау сёз бла айталгъан поэтни лирика назмуларын къарачай поэзияны сюйгенле «Къарачай» газетде кёрюр ючюн къалмагъандыла.

Батчаланы Фатима Къобан районну Ильич элинде джашайды.

Джыйым китаблада:

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

* * *

Энтда бир джаз,
Энтда умут джюрекде,
Акъсыл гюллей,
Эрикмейин чагъады.
Джудуз джарыкъ,
Дунияны эркелете,
Джюрегиме
Дарман болуб агъады.

Ол джарыкъны
Къаннга берген кючюнден
Джашау сейир
Кёрюнеди джангъдан.
Сезим сокъгъан джюрек
Сюйюб къачады
Джазыууму
Сюйюб тургъан ангъдан.

* * *

Чамландыргъа
Джарамайды Аллахны,
Ол кёб затдан
Меннге юлюш этгенди.
Алалмайын
Ол сакълагъан джанымы,
Талай кере
Аджал къуру кетгенди.

Мен излеген
Ингил зат а дунияда
Бола болмаз —
Болмагъаннга мадар джокъ.
Аны ючюн
Джылтырамайд къарамым,
Такъыр кёлюм
Аны ючюн болмайд токъ.

* * *

Баргъан суугъа
Кёзюм чыракъ кетгенди,
Толкъунлары
Эшилелле таймаздан.

Шо, аныча
Бюсюреусюз ашыгъа,
Бир кетеред,
Башын алыб, къайтмаздан.

Мен а — терек,
Чырта сууну бойнундан
Тебелмейин
Джан бергинчи сюеллик,

Джашауунга къараб,
Баргъан суугъача,
Тамчы болуб
Къошулалмай, термиллик.

* * *

Не эсе да
Бир зат джетмейд
Джангурга,
Аны джыры
Къозгъамайды джюрекни.
Кёлюн салыб,
Кемсиз этиб, тансыкълаб,
Джуумайды ол
Сырта джангыз терекни.

Къоркъуу эте,
Дженгил тохтаб къалад деб,
Сюе эдим
Ол джангурда джибирге.
Джюрегим да,
Къууанч тыбырлы болуб,
Джырлай эди
Джылы джангур бла бирге.

Джаумлу кюн
Хаман эсге тюшеди
Джөгетейде
Джай джангурну къуйгъаны.
Бусакъланы
Мийик, ёхтем санларын,
Шууудатыб,
Бююб, чайкъаб джуугъаны.

Джаш эдим да,
Джырлай эди джюрегим,
Кёк джангурлай,
Эжиу эте кесине.
Келе эди
Тамчы болуб сингерим
Джөгетейни
Ырхы алгъан джерине.

* * *

Анда-мында бир джулдузчукъ,
Джангы туугъан ай.
Хауа — сууукъ.
Насыб кёлюм биягъынлай сай.
Анда-мында юй башлада
Агъарады къар.
Джалан терек, джазны сакълай,
Менлей, болгъанд зар.
Анда-мында бир джолоучу
Ётед, атлай сакъ:
Орам — балчыкъ,
Буруу къаты тайгакъ —
Буздан акъ.

Анда-мында чыкъгъан таууш
Болад аздан аз.
Некди джашау джюрек ауруу —
Учалмагъан къаз?
Анда-мында бир чыракъчыкъ —
Байланады кёз.
Къарангыдан, тунчукъгъанча,
Къарыусузду сёз.
Анда-мында ургъан джелден
Къайгъым болмайд сёл.
Бир деб, бир зат, асыу болуб,
Чарпымайды кёл.

* * *

Джюрегими
Тыхсыгъанын кёлтюрмей,
Джаным келиб,
Тамагъыма тирелед,
Буздан заран
Джетген джалан балийчик
«Не зат ючюн?» —
Деген кибики сирелед.

Терек меннге,
Мен терекге ушайма.
Ушамагъан
Бир зат барды арада:
Балий къайнайд, —
Энтда джашна джаз ала,
Къууанч гюл а
Чакъмаз джюрек джарада.

КЁЗЛЕ

Саггышлыла,
Ток чыбыкча, джаланла,
Чёртлеуюкча, морла,
Кюнча, джылыла.
Сюйюмлюле,
Кёл этерге хазырла.
Джаннга джетсе,
Эртден хансча, мылыла.
Дунияладан
Хапарлары болгъанла,
Адам халны
Кёрюр-кёрмез сезгенле.

Сизни ючюн
Джанын берлик адамны
Джюрегинден
Джулдуз отлукъ юзгенле.
Чууакъ кёзле,
Сизге тансыкъ болама,
Тюшлеримде
Хаман сизге кетеме.
Мен, сизнича,
Сиз да мени кюсейсиз
Деб, ышана,
Ашхы мурут этеме.

* * *

Аякъ тюбден
Тая джерни къатысы,
Аджал джетиб
Джыгъылатхынчы, джан ала,
Экибиз да
Тынгы табыб онгмазбыз,
Джашау салгъан
Джараладан таб къала.

Ахыр кюн а
Сокъуранныкъ болурбуз,
Керекмед деб,
Былай кюйюб къалыргъа.
Тюзлюк орун
Табмайд деб, керекмед
Башыбызны
Джаннган отха салыргъа?

Ким кёргенди
Тюзлюк болуб джашауда?
Адамлыкъны
Джорукълары орналыб?

Эки бетли
Ётюрюкню кёзлери,
Биз сюйгенча,
Ёмюрлюкге къармалыб?
Алай болмайд,
Болургъа да мадар джокъ –
Игиликни
Кюндешиди аманлыкъ.
Халаллыкъны
Чархы алгъа бурулса,
Анга тыйгъыч
Болуб тохтайд харамлыкъ.

Джашау алайд –
Иги кюйген заманда,
Тири болуб аман,
Ууун юлешед.
Анга базман
Болуудады магъана,
Кюйюб къалмай,
Ал бермезге кюреше.

СЁЗ

Субайлыкъны
Къургъакъ сёзю дамсызды,
Семиз-семиз
Айтылса да кёлтюртюб,
Къатылыкъны
Окъча тийген сёзюне
Хомухуракъ
Къояр кесин ёлтюртюб.

Керти сёзден
Ойсурайды ётюрюк,
Анга джетген
Джокъду бирси тилде да.
Тюзню сёзю
Кыйырынданд алтынны.
Дуу джаннганлай
Турад алтын кирде да.

Джан дарманча,
Бир бек дыккы болса да,
Огъурлу сёз
Джашнатады джюрекни,
Джашнатханча
Берекети джангурну
Гюлю, хансны,
Кёгет берлик терекни.

Буз сюммекча,
Сыйдам, тайгъакъ болганны
Сёз уруму
Хыйлалыкъны белгисид.

Ары — оракъ,
Бери — чалкы, къуру да,
Айтханы да,
Этенича, экилид.

Сюймекликни
Сёзю чыкъдан тазады,
Джангыз бири —
Сау дунияны багъасы.
Ол, толкъунлай,
Тынгы табмай тебеди,
Анга шагъат —
Джюрегими джарасы.

* * *

Тиширыуну
Эршисин, ариуун,
Актыллысын,
Гаккыбашын, зыбырын,
Джумушагъын,
Гюл ийисча, ингилин,
Джарашыуун,
Чыгъанакъча, гыбырын...
Билген киши
Болуб келдинг аллыма,
Къарамынг бла
Джюрегиме узала;

Меннге дери,
Башхалагъа эттенча,
Тартынмайын,
Кишенлерге къурала.

Келген эсенг,
Келгенингча, кетерсе.
Уялмагъан
Уялгъандан тириди.
Меникид, деб, ким да —
Кёзюнг илиннген,
Кёлюн аман
Этмей тургъан игиди.

КЕТЕ ТУРГЪАН ДЖАЙГЪА

Кече джылайд,
Терезеге къабланыб,
Джыламугъу
Миялада тёнгерей.
Ол да, менлей,
Кете тургъан джайына
Тыхый болур,
Джашауундан ёнгелей.

«Кете эсенг,
Бар», — дей болур
Джангур да,
Кёлкъалдысын
Джашыралмай тамчысы.

Ол — кечеге,
Кече анга тарыгъад,
Тангнга дери
Джибий къара джамчысы.

Джууаш джайым,
Аллах ючюн, сабыр бол,
Кюн джарымны
Джылытсанг да хайырды.
Джашауубуз
Бир сууукъду, дюргенди,
Заманыбыз
Хыны итлей къайырды.

* * *

Хоншу юйден
Мыдах макъам тѣгюлед,
Ауруй тургъан
Джюрегиме бошланыб.
Аны джазгъан
Кечинмексиз болгъандан
Джазгъан болур,
Джаралары ашланыб.

Джазгъан болур
Къайры кирирге билмей
Ётюрюкден,
Джангызлыкъдан,
Зарлыкъдан.

Кѣлтюралмай
Ушагъанын адамны
Кюн орнуна
Кирге джюрек тарлыкъдан.

Джазгъан болур
Излегенин табалмай,
Муратына
Джетеринден тюнгюлюб.
Менлей, хаман
Джунчугъандан бошамай,
Джазыу салгъан
Ауур джюкден, бюгюлюб.

* * *

Джангызлыкъгъа
Ётиб мени аманат,
Кетиб барад
Къач, ызына къарамай.
Кетгени бла,
Салгъан отун джюрекге
Джангур бла
Джукълатыргъа джарамай.

Къуяд джангур,
Къуяд къачны ашыра,
Сууукъ сууу
Чунгурлагъа сыйынмай.
Кетиу деген,
Къыйын тиед неге да.
Тал не этсин,
Бютеу саны къыйылмай?

* * *

Бу къачым да тауусулады,
Тауусула...
Саркъыб кетген
Джылларымы джокълайма.
Ауур, ачы
Сагъышла бла джюрекни
Сезим кѣлюн
Бир аманла бокълайма.

Джашамадым
Кесим умут этгенча,
Ёнд джашаргъа
Заманым да таркъаяд.
Толмай къалгъан
Муратыма джюрегим,
Тура туруб,
Бошунагъа сагъаяд.

* * *

Ах, бир зат да
Болмайд кеси аллына.
Сейирликге
Орун джокъду джашауда.
Кюн тамчылай,
Бал да акъмаз къауузгъа,
Чибинлеге
Тыйгъыч болса ашауда.

Чакъмайд гюл да,
Нюрюн тѣгюб, джылыгусуз,
Джангур джаумай,
Силкинмейле сабанла;
Ышыкъ табмай,
Сенден, менден, башхадан,
Айнымайла
Иннетлери аманла.

* * *

Къар джаугъанда
Джалан башлай айланыб,
Чачындагы
Къар эримей къалгъанча,
Ууртларын
Саз болгъанла, нюрюнгю
Наныкъ бетли
Тангла ёнкюч алгъанча.

Ариулукъ да
Онгад, онгад ашыгыш.
Алтын чапракъ
Джерге тюшюб къаралад.
Ёттен джазгъа,
Ариулукъгъа джюрегинг
Бютюн да бек
Джылынг келсе таралад.

* * *

Къаты сёзле
Джаныбызгъа тиелле,
Ачиталла,
Бузалаталла джюрекни.
Артыкъсыз да
Бек джаралы этелле
Ала бир бек
Адам джылыу керекни.

Такъыр кёллю,
Онгуз, джарлы эм гитче —
Аманатла
Кючлю, онглу адамгъа.
Бу джашауда
Алай болуб турмаса,
Кюн чыкъмазча
Кёрюнеди аламгъа.

* * *

Кюнден кюннге
Къарангъдан къарангы
Бола барад
Джюрегими ашхамы.
Аджашханма
Келе тургъан джолумдан,
Къарыу джокъду
Излеб кёрюрге башханы...

Чачылыргъа
Унамагъан тубанча,
Белгисизлик
Джунчутады бекден бек.
Тюнгюлгенме,
Булут басхан кёгюмю,
Кюн ачылыб,
Болуруна энгда кёк.

Себеб излеб,
Тёгерекге къарасанг,
Бузлаб тургъан
Къарамлагъа тюртюле,

Джашау юйню
Терезеси заманны
Хылымылы
Этеги бла сюртюле.

Джашауубуз
Терсейгенден терсее,
Адам кёзю
Къарар заты къалмайын,
Джорукъ бузуу
Адет болуб бошагъанд,
Джукъ этилмейд
Къолгъа улху алмайын.

Уят, намыс
Къуруй тургъан дунияда
Хар нени да
Орнун ача толтурад.
Былай барса,
Берекети седиреб,
Адамлыкъны
Сыйы къалмай олтурад.

КЕСИМЕ

Сагъыш этме
Мыдах затны юсюнден,
Къардан джерча
Сууукъсурай джюрегинг;
Ышанырлай
Адам табмай тохтасанг,
Таза иннет
Болсун сени билегинг.

Хата джокъду,
Бурулса да насыб чарх,
Сюймегенинг
Излегенча, акъыртын.
Сени мараб
Тургъаннга да, тиш кысыб,
Сен аманлыкъ
Этмегенсе джашыртын.

Сёзню бетден бетге
Айтхан болмаса,
Тил джюрютюб
Чабмагъанса арада,
Къыйыналыгъынг —
Тюзню тюзча айтханынг,
Акъны кёре
Билмегенинг къарада.

Сени къалай
Сюерикди зар джюрек,
Сёзюн джукъгъа
Санаб, къулакъ иймесенг;
Аны джанлы болгъанынгы
Билдире,
Ол тийгеннге,
Тюз эсе да, тиймесенг?

Бююлмесенг,
Чёб башчыкъча, гузаба,
Эки бетли
Ётюрюкге, ийилиб,
Анга алай
Керек эсе, ышарыб,
Ол шош эсе,
Къашынг-башынг тюйюлюб?

Сагъыш этме
Мыдах затны юсюнден,
Хар кимни да
Аллах тартыр джууабха.
Тар джюрекли
Сюйгенича алдасын,
Алдагъанны
Санай эсе сууабха.

СЕГИЗТИЗГИНЛЕ

* * *

Мында — къаутъа,
Анда — уруш, къан тёюю,
Кёрюб болмау
Отда сууча къайнайды.

Миллетлени,
Бир-бирине юсдюрюб,
Ассы къауум
Ётюрюкню чайнайды.

* * *

Муратымса!..
Муратыма джеталмай
Къалырма деб,
Къоркъуу алад джюрекни.

Басма, басма —
Хар къуру да тилейме! —
Мыдах макъам
Чыкъгъан джюрек тиекни.

* * *

Сейир тюлмюд
Хар кимге да зарлыкъны:
«Меңден неси игид?» —
Дерге ёчлюгю.

Башханы да:
«Меңден неси аманд?» — деб,
Иги шартын
Сюймегенин кёрлюгю.

* * *

Татлы хауа,
Дженгил хауа, эсиртиб,
Тюшюреди
Мени кёксюл тузакъга.

Кёк ушайды
Баш тюбюне айланнган,
Алтынладан
Толгъан чара табакъга.

* * *

Халкъны сёзю
Чапракъдан да ётмейди,
Табы тюшген,
Сюйгенича этеди.

Башчы сатлыкъ
Болса, анга джетмейин,
Азаб хаман
Миллетине джетеди.

* * *

Келген эсе
Ибилисни заманы,
Бири бирин
Ашагъандан хайыр джокъ.

Миллетлеге
Биригирге керекди,
Бирем-бирем
Болмаз ючюн джерден джокъ.

* * *

Адам сабийд,
Оюнчагъы болмаса.
Кеси кесин
Ташчыкъла бла буджухан.

Тамбласында
Чёб тюшгенлей айныргъа,
Дыгалас бла
Кечиннгенин унутхан.

* * *

Сууну сайын,
Терен джерин, байлыгъын
Уста джюзген,
Чабакъ тутхан биледи.

Суудан чыртда
Хапарсыз да аллайгъа
Ауаз берсе,
Аны кёлю кюледи.

* * *

Хар джазыуну
Орну, джолу, джоругъу,
Уахтысы,
Насыбыны мардасы;

Джолну тигин,
Тынчын, табын, кыйынын
Чабыб ётген,
Кючден баргъан арбасы.

* * *

Кёрюнсе да
Ётмегенча кёб заман,
Бююнлюкде
Туудукъчугъум — бешикде.

Букъусурай
Джарыгъында чыракъны,
Шыпы этед
Къачхы кечем эшикде.

* * *

Ашхам болду
Мен джолуму табхынчы —
Кечегичад
Аджашханны джазыуу.

Этиллики
Кеч эбине тюшгенни
Дыккы болуб
Къалыучанды къаруу.

* * *

Исси къысса,
Туруб, джауум айланса,
Бир джутланыб
Ичед сууну топуракъ,

Мен да алай
Балсытама сёзюнгю,
Кёлюм болуб
Ингил, ариу, чокъуракъ.

* * *

Азабмыды,
Къууанчмыды, билмейме,
Къуру сени
Ауазынгы кюсеген.

Джерге тамыр
Иелмезлик сюекни
Муратымда
Терек этиб сюеген.

* * *

Бу кёбледен
Къалгъан дуня менден да
Къалырына
Къыйналмайма аллай бир,

Къыйналгъанча,
Болмазына джазыуум,
Джангылыб да,
Сеники бла чыртда бир.

* * *

Джюрегимде шошлукъ
Кесин кютеди.
Сенсиз джаным —
Мыдахлыкъны ышыгы.

Тюшмегенди «насыб»
Деген джаны бла
Алындан да
Джазыууму ашыгы.

* * *

Сен — меники, мен
Сеники болгъанлай,
Джерникича, сабыр
Учхан джабалакъ,

Джазыу бизден къууанч
Гюлно къызгъанды,
Джашырды да,
Кёралмазча, ташаракъ.

* * *

Чапракъ артыб,
Джалан болгъан терегим
Джангур такъгъан
Тамчыланы агъызад.

Кюн кюсеген,
Къачхы джерлей, джюрегим,
Сени кюсеб,
Тансыкъларгъа ашыгъад.

* * *

Джолум башха,
Джолунг башха болса да,
Ингил сезим
Джюрегимден кетмесин.

Боранлагъан
Танг эсе да суймеклик,
Танг умутду —
Аллах ансыз этмесин.

АДЖАШХАН НАСЫБ

Заман, джанча,
Тыхсыгъанын сезгенме.
Сынагъанма,
Джерча, бузлаб баргъанын:
Танышыргъа
Чёб тюшген кюн кёргенме,
Джазыу кюлюб,
Джюреклени джаргъанын.

Джюрегингден
Суймекликни чыпчыгъы,
Джюрегиме
Ол кюн учуб кьоннганед.
Кёзюбюзде
Мугурлукъну кёлтюрмей,
Бек кечикген
Кюнню бети онгиганед.

* * *

Джерни юсю
Акъ гюлледен толгъанды,
Оймат-оймат
Тёгюлгенча кьурмачла.
Бюгюн меннге джазыб
Ийген сёзлеринг —
Бири-бирин
Унутдургъан кьууанчла.

Игиликни урлугъундан
Чыкъгъанча,
Хар сёзюнгю
Бирер тюрлю джылыуу.
Сенсиз джашау
Эталмагъан джанымы
Игиликте учундургъан
Къарыуу.

* * *

Бюгюн джаным,
Терек болуб, аугъанды
Къышхы джерни
Бузлаб тургъан юсюне;
Сабий атхан
Ташчыкъ болуб тюшгенди
Баргъан сууну
Зыгъыр чёкген тюрбюне.

Бюгюн джаным,
Кьууанч болуб кирелмей,
Бушуу этген
Джюрегинги тёрюне,
Кечегиде
Джуддуз болуб кюйгенди,
Ызы джерден
Къарагъаннга кёрюне.

* * *

Кёкню кьоюб
Учхан джуддузлай, сёзюнг
Джюрегиме
Кьууанч болуб тюше эд.
Узакъ кетсенг,
Олсагъатлай, тансыкълаб,

Мени джаным
Сени кемсиз кюсей эд.
Джарыкъ сёзню,
Джылы сёзню, сакъ сёзню,
Сынгар кере
Эштирге да табмайма.

Сени кёрсем,
Къурман болуб, къор болуб,
Мен да сеннге,
Алгынча, баш атмайма.
Не болду да,
Къайдан келди сансызлыкъ?

Къыш келгенча
Джай иссиде элиме.
Кёкню къоюб
Учхан джуддузлай, сёзюнг,
Къууанч болуб,
Нек тюшмейд джюрегиме?

* * *

Буз салгъанча
Джюрегими орнуна,
Бир аманла
Суутханса джанымы.
Джашаймамы,
Не этеме, билмейме,
Кючден-бутдан
Джюрютеме санымы.
Адам инсан
Ёлюрюне къоркъгъанча,
Къоркъа эдим
Сенсиз къалыб кетерге,

Энди сеннге
Тансыкъ бола билмейме,
Кёлюм бармайд
Сеннге атлам этерге.
Сыныб тюшген
Бутакъ битмейд ызына,
Кюйген джуддуз
Джуддуз саннга кирмейди.
Этгенинге
Сокъураныб тураса,
Тилегинге
Джаным къулакъ иймейди.

* * *

Терсле мени,
Уруш меннге, аяма!
Ачытыргъа
Излесинле сёзлеринг.
Кёлюнгдегин
Бет тюрсюнюнг айтады,
Къууанч теге
Турадыла кёзлеринг.
Не башхасы барды энди,
Ким эди,
Тюзюн билмей,
Ётюрюкге абыннган?
Сюймеклигин
Къоялмайын унутуб,
Хар заманда
Ичи кюйюб ахсыннган?

Аны ктой да,
Бир хапар айт, ашыкъмай,
Бир хапар айт
Джашауунгу юсюнден.
Бу тюрленнген
Ауазынга джангылыб,
Джангур джаусун
Джашлыгъымы кюнюнден.
Джангур джаусун...
Мен таныгъан ауазынг
Энтда айтсын
Сюймекликни юсюнден.
Джаусун джангур,
Джаным тансыкъ алгынчы
Учуб кетген
Хур джашлыкъны кюнюнден.

* * *

Джокъду мадар
Джазыуунга кирирге,
Тёлесем да
Сау дунияны багъасын.
Кечинмесем,
Джокълай тургъан болмаса,
Джокълагъанча
Толкъун тилсиз джагъасын.

Не сезгенин
Билдирмеген джагъадан,
Тенгиз шашмай,
Къалай джырлаб турады?
Сеннге керек
Болмай эсе джюрегим,
Тохтаб къалмай,
Ол неликге урады?!

ЎЗДЕНЛАНЫ АЛЬБЕРТ

Ўзденланы Магометни джашы Альберт 1957 джыл Къзахстанда туугъанды. Орта школну Хурзукда бошагъанды. Аскер къуллугъун тындыргъандан сора Первомай совхоз-техникумда окъугъанды. Бир бёлек заманны Хурзукда ишлеб,, ызы бла Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда баш билим алгъанды. Педагогика илмуланы кандидатыды.

Иги кесек джылны Ёзден улу Николаевское, Чапаевское элдеде культура-джарыкълыкъ ишлеге башчылыкъ этгенди. Арт джыллада Къарачай-Черкесияны Культура министрствосунда джууаблы къуллукъда ишлейди.

Ўзденланы Альберт назмула, пьесала джазгъан бла бирге кеси макъамла да чыгъарады. Атын эм алгъа кеси этген джырлары бла айтдыргъанды. Ала Къарачайда, Малкъарда, Тюркъде, Америкада да джырланадыла.

Энчи китаблары:

Къачхы кечени макъамлары. Назму китабы. Нальчик, 1989.

Тузакъ. Назмула. Махвах, 1990.

Къара суучукъ. Назму китаб. Черкесск, 1991.

Чолпан. Джырла, назмула. Черкесск, 1998.

Мордамбаллары. Пьеса. Черкесск, 2000.

Джыйым китаблада:

Ышаныу. Назмула. // Суймекликни джети джолу. Черкесск, 1995.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Хубийланы О. Джашаугъа суймеклик. // «Ленинни байрагы», 17.10.1985.

Байрамукъланы Х. Чууакъ кёкден джерге тюшген ююш. // «Къарачай», 28.07.1992.

ЧАКЪЫРАДЫ КЪАРТ ДЖУРТ

Салкъын аяз сылай кюмюш сакъалын,
Минги Тауну турушунда олтурад.
Тансыкъ сезим, джесир этиб акъылын,
«Келигиз!» — деб Къарт Джурт бизни чакъырад.

Топракъ кесек алыргъа деб, сен атлан
Къарачайны атасына — Къарт Джуртха.
Атамы сюеме, десенг, ийнанмам,
Уллу кёллююгюнг болса бу джуртха.

Къарачайны джаудан сакълай саркъгъанды
Ма бу джерге джигитлени къанлары.
Ма бу джерге ёмюр топракъ болгъанды
Ата-бабаларыбызны санлары.

Бери келсенг, сен эсингден этме тас
Бар халингден сайларынгы сабырын.
Кешенеге чыкъсанг, джерни эслеб бас,
Теблемезча сен ахлунгу къабырын.

Кёк Къобанны къонгураулай ауазы,
Эжиу эте, назик бешик джырлагъа,
Минги Тауну келечиси — аязы,
Алгыш айтханд, Ислам кибики, джашлагъа.

Алий улу — насыб джолну устасы,
Мында чабханд таякъчыкъны ат этиб.
Белляу айтханд Азретге да анасы,
Таза джюрек сёзлеринден джыр этиб.

Чыкъ, къарнашым, чыкъчы джолгъа ашыгъыш,
Туудугъуна къараб, Къарт Джурт къууансын!
Ол борчунгду, эски джурт бла сен таныш,
Андан башха ишинг кесек сакъласын!

Бери термилиб ёлгенле ючюн сен
Кел, къучакъла шыйых джуртда сауланы!
Кюзгю кибики кёк Къобандан суу ичсенг,
Ба этерсе акъ башларын тауланы.

1980

КЪАРАЧАЙ

Алан халкъны аслан кёллю баласы,
Тау намысны оюлмазлыкъ къаласы,
Хар не тюрлю хазнадан да джеринг бай,
Акъял сёзлю, дугъум кёзлю Къарачай!

Тау башлада эримеручю къарынгы,
Субай санлы джашил наратларынгы,
Тоялмайма кёзлерим бла ийнакълай,
Акъ башлыкълы, джашилчепкен Къарачай!

Алма терек чакъгъан кюнде эшикте
Джукълаб тургъан балачыкъны бешикте
Тылыпүүндан тогъугъанча, мен алай
Солуучанма тау хауангы, Къарачай!

Тадан саркъыб, кёкге чыгъыб джауарыкъ,
Ахыр кюнде санларымы джууарыкъ
Сууларынгдан мен ичеме тоялмай,
Ана кёлча, таза суулу Къарачай!

Саным сени топурагъынга къошулур,
Джаным сингиб тау хауанга, бош болур,
Аджалым да айырмача, мен алай
Байланыбма сеннге, шыйых Къарачай!

Кёзбау сёзге сен бёлдюртме эсинги,
Сакъла, сакъла, Шам Къарачай, кесинги!
Сюргюнде да болмагъанды кёлонг сай,
Ата джуртум, Ана сютюм, Къарачай!

Керек болса, амалчы бол сен алай,
Терк бюгюл да, дженгил тюзел, мычхылай.
Кес зорлукъну сен ашыкъмай, бек чыдай,
Хаман джылы болсун юйюнг, Къарачай!

Намыс болсун джюрек хантынг, Къарачай!
Бирлик болсун ёмюр антынг, Къарачай!
Бай тилинги, хур дининги сакъла, джай!
Адам санынг минг къат ёссюн, Къарачай!

1990

ТАУ КЪУШНУ УЯСЫ

Ата джуртум къучагъын джаяд,
Халкъларын ийнакълай,
Тау къушну да уясы къаяд.
Уямса, Къарачай!

Мен джырлайма, джюрекден келген
Ауазыма тынгылай,
Джашна, джашна, къонакъны суйген
Джомакълы Къарачай!

Тау башлача, мийикди сени
Адебинг, намысынг.
Бу таулада туугъаным мени —
Олду баш насыбым!

Къайда болсам да, терк къайтырма,
Кюсеб къучагъынгы,
Ахыр тылыпүүм бла да айтырма,
Къарачай, атынгы!

КЪАРТ АТАМЫ ОСИЯТЫ

Чууакъ кёкден кёлек тигиб кийсенг да,
Джуддузланы тюйме этиб тиксенг да,
Сен ыйлыкъма атанг кийген кийимге,
Къапталында аны халы тюймеге!

Сен ыйлыкъма топуракъ башлы юйлеге,
Сен ыйлыкъма атанг ёсген тийреге,
Сени сыйынг, намысынг да алада,
Джашасанг да накъут-налмаз къалада!

Сен кийсенг да чий алтындан чурукъла,
Сюелсе да эсертменг сен саулукъда,
Сен ыйлыкъма атанг кийген чабыргъа,
Ахлуларынг сеннге къазар къабыргъа!

Башха халкъны тёбен этиб кюрешсенг,
Тукъум сайлаб, халкъны эки юлешсенг,
Ана тилни учуз этиб сёлешсенг,
Адамлыгъынг джокъду, анга ыйлыкъ сен!

Бир онгсузну аякъ тюбге теблесенг,
Ачхалы бла шиндиклиге сый берсенг,
Джолоучугъа сатыб берсенг айранны,
Таулу тюлсе, ким эсенг да, бил аны!

Чагъыр ичиб, таулума, деб къычырсанг,
Джутаугъунг бла дуния малгъа сатылсанг,
Намыс, адет кете барыр сенден кенг,
Сагъыш эт да бу затлагъа ыйлыкъ сен!

ТЮЕЛЕ

Ата Джуртха элтир джолла кесилиб...
Онгуракъла чыкъдыкъ энтда бир джазгъа.
Тюе джыйын барад къумну тизилиб,
Ала бара болурламы Кавказгъа?!

Башчы тюе кёллендиред джыйынын,
Тири атлайд, ант этгенча талмазгъа.
Башчы болса, бир оноугъа сыйыныб,
Сюркелиб да джетер эдик Кавказгъа.

Кесинг онгсуз болсанг, кимге не айыб?!
Кюн таякъ да къамчид мында онгсузгъа!

Тюеле уа кетгендиле ташайыб,
Ала джетген болурламы Кавказгъа?

Джол азыгъы боллукъ эсек да джолда,
Кюрешейик башха джуртда къалмазгъа.
Ёлмей джетген, насыб кёрген, ол анда
Ёлгенледен салам айтыр Кавказгъа!

Бу джуртсузлукъ барад бизни тюб этиб,
Энтда саулай чыгъарбызмы биз джазгъа?
Ёлгенлени сыртыбызгъа джюк этиб,
Атланайыкъ, мадар табыб, Кавказгъа!

ОСИЯТ

1

Сагъышланыу

Джыл джылдан ёсе барсам,
Билим-акъыл ала барсам,
Кемсиз уллу къууанама ёсгениме.
Къарт атама къарасам,
Кюнден кюннге онга барса,
Юйюрсюне барад къайгъы джюрегиме.

2

Аппаны ахыр кечеси

Къарт атам ауруб, джанына джетиб,
Сандыракъ этед,
Бир кёзюуде уа, эсин джыяд да,
Осият этед.
Осиятларын хар бир туудугъу
Кесича сюезд,
Хар ким болумгъа, акъылгъа кёре
Бирер зат «юезд».

Джууаб бералмайд акъырын айтсакъ,
Аппа деб, атын.
Къайгъыдан безе, биз къуу-шуу болуб
Сакълайбыз къатын.

Ныгъышда аны къатына чёгюб
Сабийлигимде,
Таурухларына тынгылагъаным
Тохтайд эсимде.

Юретиучен эди джети атагъа
Дери санаргъа,
Хасауканы да, Ачемезни да
Уста джырларгъа.

Бюгюн Аппаны къалмагъанд алай
Юретир кючю...
Тёз, танг бир атса, себеб табарса,
Аллахынг ючюн!

Макъа джюрюшлю, къадыр къылыкълы,
Хей, къутсуз заман,
Ышанмакълыгъымы, къазакъ бёрюча,
Талайса, джаман!

Мутхуз джанады мени ангымда
Умут чырагъым,
Кемсиз сакълайма тангны атарын,
Кюнню чыгъарын.

БАТЧАЛАНЫ МУССАГЪА

Ачы ёлом келсе, къурчну эрите,
«Джазыу...» — дейбиз, анга атыб айыбны.
Нек билмейди адам инсан джюрюте
«Джашау» сууда «Джазыу» деген къайыкълны?

Сослан ташда ёсюб келген терекни
Элия кючю, уруб, кёсеу этгенча,
Тин хауасын тазалаучу миллетни
Къыркъ ючюнде кетди, къаргъыш джеттенча.

Болган эдик кыркъ юч санны кьаргышда
Айтыр кирик туудуклары Кьарчаны.
Тууарыкмыд халкъ айтырча алгышда
«Ёмюр даугъа» салыр улан орчаны?

Билямайбыз биз насыбны багъасын,
Термилтебиз суугъа аны тамырын,

Насыб кетсе, билсек аны кьайтмазын,
Ол заманда ыйнаклайбыз кьабырын.

Халкъ джашаса, керт джашы ёлмейди,
Кюндюз болад кюн халктына, кече — ай...
Бюгюн кимин ашыргъанын билмейди,
Толусу бла бушуу этген Карачай.

«ДЖАШ ПОЭТ»

Джазар кюнле барадыла аз бола,
Элли джылым аягымдан алганды,
Отуз джылы джазыб турдум назмула,
Алай, атым джаш поэтлей кьалганды.

«Джаш поэт» сёз — фахмусузгъа садакъа,
Аны иги билемилле адамла?!
Поэтледе болмайдыла джаш, не кьарт,
Боладыла игиле бла аманла.

Бу «джаш поэт» деген сёзню энди мен
Ёлюм сёзге эгиз кьарнаш этгенме,
Отуз джылы чыкмагъанча тюремден,
Ийнамымы ахырына джеттенме!

Базалмайма саулугъума бюгюн мен,
Кьарт поэтле, сизге саулукъ теджейме!
Джер бешикге мени бёлей сёлешген:
«Поэт ёлдю», — деб айтмасын, тилейме.

ДЖЫРЧЫНЫ АШЫРЫУ

Бюгюн джол да кёрюнеди бир узун.
Кюцен джетдик. Басынганды джамагъат.
Кьабыр ачханд ол тоюмсуз ауузун,
Джырчыбызны джутарыкъды бусагъат.

Аязчыкъда шуууддагъан терекле
Шош боддула, бушуу митинг ачылыб.
Келгенлерин кёргюзтюб, бир бёлекле
Сёз этелле арлакъ-берлакъ чачылыб.

Кьызгъанмайды биреу махтау сёзлерин,
Кёбден бери хазыр кирик бу кюннге,
Окьуйд, алмай кьагъытындан кёзлерин,
Кьолу кьоша байрам шартны ёлюмге.

Сёлешелле кьалам тутхан эр, тиши...
Ёлюкден да сый табаргъа джутлана,
Кьагъытладан окьуйдула эришиб,
Сахнадача, кеслерине сукълана.

«Кьагъытчыла» бир борчларын толтуруб,
Кьагъытларын хурджунлагъа тыгъарла.
Кёб да турмай, сюрмелерле олтуруб —
«Кьайгъы сёзле» газетледе чыгъарла.

«Хахайлатмайды» бюгюн бушуу бирлени,
Джюрек джара кёрюнмейди, ташадад.
Эринлерин кьаты кьысхан эрлени,
Тинлеринден, джыламукуъча, кьан агъад.

ОЛМУДУ ДЖАШАУ?

Нарат чегет. Кёбдю терек — тул-тубан.
Ортасында ёсюб келген назладан
Бир бёлекчик, бир джерчикге джыйылыб,
Аджашыргъа кьоркыган кирик, кьысылыб,
Бир-бирине сёлешелле ишекли,
Тёгерекге кьарайдыла сескекли.
Чегет таба джел да атад мыллыгын,
«Бузарма! — деб, — деу чегетни тынчыгъын».
Наратла уа имбашларын тирейле,

Ачы джелни бир джанына силдейле.
Не джашырыу, назчыклагъа джел урмайд,
Бучуклары дюрген кюню сындырмайд.
Наратла уа махтаналла назлагъа:
«Бизбиз сизни кьошхан джарыкъ дунягъа!»
Джел да тохтаб, кюн тийсе уа чегетте,
Кюн тиймейди бир деб бир наз терекге.
Не кьыйынлыкъ, не зауукълыкъ кёрмеген —
Джашаумуду, олмуд саудан ёлмеген?

ДЖЕЛ КЕЧЕ

Сарнама да, сабырчыкъ бол, джелли кече.
Сен сарнайса, сарнагъанча эрке бийче.
Болмагъанын билиб сени тыяр мадар,
Санга тутуб кёкюрегин, айт, ким чыдар?
Чыдайдыла бююлмейин деу къаяла.

Ма — бюгеме, онгсуздула менден ала!
Джазыуум бла ушакъ эте, кесим къала.
Сюймеклик сарынлагъа къулакъ сала.
Тынгылайма сарынлагъа, тёзюм табыб.
О, кьоймасын тёзюмюмю джазыу къабыб!

ТЮБЕШИУ

1
Тюбешгенбиз, сёлешмейбиз чыртда джукъ,
Шош къарамынг шош кёлумде кёрюне...
Кёрюнеди алай узакъ джуддузчукъ,
Кёкден тюшсе къара сууну тёрюне.

Узалыргъа базмайдыла кёлларым...
Сюелебиз джюреклеге тынгылай,
Къыл джаясы сыламаса кылларын,
Къыл къобуз да тынгылайды ма алай.

Ышарама, ышараса шошуракъ.
Тынгылайбыз аяз айтхан шош джыргъа.
Сюелебиз, ортабызда чокъуракъ
Мияладан болгъан кибиб къабыргъа.

2
Сени излеб келмегенем шахарынга,
Билмегенлей чыгъыб къалдым мен аллынга.
Джаула тюлбюз салам бермей ётерге да,
Сен Ол тюлсе, мен алгъынча этерге да.

Джангыз тюлсе, санга ушаш бир гитчечик
Бурунчугъун чюйюреди къараб манга,

О, билмейме, ол, насыблы бала кибиб,
Дауур эшитмей чыгъамыды джукълаб тангнга.

Сен онгнганса, къалмагъанса алгъын кибиб,
Ышарсанг да, шошлукъ барды сёлерингде.
Мен да кырау ургъан къачхы заба кибиб,
Чал башымы эслегенме кёллерингде.

Къара кёзле — насыбымы джуддузлары,
Ненча кере алдадыла мени ала?
Кёз аллымда къалгъанелле къарамлары,
Джангызлыкъ бла бетден бетге кесим къала...

Кечиннгенме ол кёзле бла эте ушакъ,
Мен алагъа ийнанаем, ийнанама...
Кука тюл, алгъын кибиб, ала бир сакъ
Къарайдыла тегерекге. Къыйналама...

Да тыймайым аллынгы да, ашхы джолгъа!
Этегингден тарта, кетдик, дейд «гинджичик».
Мен къарайма чапракълы, ташлы джолгъа,
Аллымда уа, кюнледеча, белгисизлик.

КЪУУАНЧ ДЖЫЛАМУКЪЛА

«...Къаллай бирни сакълагъанем
Бу насыб сёзню?!
Джазыу, кери эт сен бизден
Бир аман кёзню!
Сюе эдим мен да сени,
Айтыр мадар джокъ,
Къоркъа эдим ол сёзюмю
Алгъа айтсам, окъ

Боллукъду, деб, сюймекликге.
Наным, сен ийнан...
Къалай игид джашау, болса
Джазыу джол сыйдам!» —
Дей, бетчигин тута аны
Нюр тылпыууна.
Джылай эди, кеси кюле
Джыламугъуна.

КЪАРДА АТЫНГЫ ДЖАЗАМА

Мен бек сюйген акъ байрам да,
Сен бек сюйген акъ байрам да —
Джангы джыл, энди джетеди!

Узакъда болсам да кесим,
Тансыкълыкъ кючлеген эсим
Сени бла ушакъ этеди.

Кёк да акъды, джер да акъды,
Къар сууукъду, джумушакъды,
Къарда атынгы джазама.
Сууукъ болса бармакъ учум,
Атынгы джазгъаны ючюн
Эринлериме салама.

Джашау деген сыймекликди,
Джолу тюздю, бирде тикди.
Сени сыйгенли билгенме!
Билдим джюрегими кючюн,
Сени бек сыйгени ючюн
Аны да артыкъ сыйгенме!

ДЖАЙГЫ ИНГИРДЕ

Джайгы ингирде Къобан табадан
Салкъын аязчыкъ урады.
Сыймеклик салгъан джюрек джарадан
Бир мыдах макъам чыгъады.

Джангызлыкъ салгъан сагъыш тузакъгъа
Кесим кесими байлайма,

Къараб Илкерге, чексиз узакъгъа,
Санга джуддузчукъ сайлайма.

Битдир, къанатын айгъа тийире,
Учду джёнгерин тутаргъа.
Кёзюм къарады, анга термиле,
Сени бла алай ойнаргъа.

КЪАЧХЫ КЕЧЕНИ МАКЪАМЛАРЫ

Къарангы орнунда тепчилдейди,
Джел этед оджакъны сыбызгъы,
Макъамы джюрекни джесирлейди,
Тыйгъычсыз кючюне къызыныб.

Ангымы тартыргъа тюзелелле,
Джашлыкъны мукъладис джыллары.
Согъаргъа излесем, юзюлелле
Джазыуну тотсунган къыллары.

Къарамы къаманы ауузуча,
Тиними толтурад табладан,

Джукъласам да, Аны ауазыча,
Бир ауаз тегюлед тауладан.

Заманга кесими хорлатханма,
Таныгъан бетимде да окъур.
Сыйюмлю сыфатны унутханма...
Джарыкъны унутамыд сокъур?

Къарангы къартлыкъдан агъарады,
Джел ауузун айырад оджакъдан,
Бир мурат джарыкъгъа чакъырады,
Джюрекни толтуруб джомакъдан.

1984

СУУЧУКЪЧА КЕТДИЛЕ

Кёз аллыма келиб бююн сыфатынг,
Тансыкъ болуб, джер табалмай кесиме...
Ахырында, зор бла аны къыстадым.
Бир сабийлик кюнюм тюздю эсиме.

Хойнухуму бура терлеб, суусабдан,
Баурумдан джатыб, бузну джалаем.

Буз тюбюнде баргъан таза суучукъдан
Ичер мадар табалмайын къарам.

Шукур, кери эте улуу бушуудан,
Заман озду, джылла узакъ элтдиле.
Сенсиз озгъан кёб кюнлерим джашаудан,
Буз тюбюнде ол суучукъча, кетдиле.

1984

ЭСИМИ ТОЛМАЗЛЫКЪ НАСЫБЫ

Бюгюннго кюн — джазылмагъан акъ къагъыт
Болуб тюшген кирик мени къолума...
Бюгюн, сёзсюз, себилгенди акъ насыб,
Къачхы мутхуз кюнча, джазыу джолума.

Кёзлериме уа ийнанма сен мени,
Кюсейбиз, деб айтсала да, кесинги.
Берлик эдим сау дунягъа мен сени,
Алыб къуру таза суймеклигинги.

Къайгырыуну эм къууанчны кёлюме
Алыб келди сени татлы ауазынг.
Къыйналама ётмезине биргеме,
Сени, джудуз джашнагъанча, бу джазынг.

Сен а — кюнсе, сен а — джырса, насыбса,
Сен — толмазлыкъ насыбса эсими!
Ингиликсе, сен — адебсе, намысса,
Джерде адам къууанчымыс кесими!

1984

«КЪАРГЪЫШ»

Базмандача сюелебиз экибиз,
Учундуруб бизни къуджур суймеклик.
Тышыбызча болмаса да ичибиз,
Бизге сормай ишин этед ёхтемлик.

Сюеме деб, артыкъ кере мен айтсам,
Ол кёзюде джылтырайса, джашнайса,
Марда билмей, мен дагъда къайтарсам,
Чырта меннге турсунмайын башлайса.

«Сюеме деб, кёб айт, кёб бур эсинги!» —
Дейсе меннге, хо, эсими бурайым...
Сеннге саугъа этиб бошаб кесими,
Саугъа бердим, деб а къалай турайым?!

О, къандырдынг! Сен къоймайса айтдырмай:
Сен да, менлей, суймекликни сынагъын!
Шагъат болуб экибизге толгъан ай,
Сюеме деб, сен тарыгъыб джылагъын!

НЕ ЮЧЮН СЮЙДЮМ?

Онглума деб, махтанмайма,
Онгузма деб, джыламайма,
Ийнан анга — халим тюддю гинасуу!
Сайлаб сени суйген эсем,
Суймекликден куйген эсем,
Болаллыкъса джюрегиме сен асыу!

Джюрегинге нюр алгъышынг,
Ышар меннге, ышаргъанча кюн джерге!

Танг узатсын сейир гоппан,
Хур джукъудан ичи толгъан,
Сагъышладан заман табма ичерге!
Мен болайым баш сагъышынг,

Акъылынг бла сен — мийиксе,
Халинг бла уа сен — «кийиксе»,
Къурумасын ол «кийиклик» элинге!
Сени суйдюм аны ючюн —
Миллетими намыс кючюн
Кёргенме деб, ариу, сени халинге!

1985

ЛЕПШОКЪЛАНЫ ХУСЕИН

Лепшокъланы Узеирни джашы Хусеин 1957 джыл Къазахстанда туугъанды. Орта школгъа Сарытюз эде баргъанды. 1974 джыл Днепрпетровск шахарда техникумда къурулушчу усталыкъны, Къарачай-Черкес кърал университетде баш билим алгъанды. Урунуу джолун Зеленчук ГЭС-де башлагъанды. Анда къурулушчу болуб ишлегенди, арт джыллада «Къарачай» газетни хапарчысыды.

Хусейни назмулары къарачай газетде басмалана тургъандыла, орус тилге да кечюрюлгендиле.

Лепшокъланы Хусеин Сарытюз эде джашайды.

Энчи китаблары:

Кёгюрчюн уя. Назмула. Карачаевск, 2000.

Эльбрус, я – снежинка твоя. Карачаевск, 2003.

Джыйым китаблада:

Антология литературы народов Северного Кавказа. Том 1. Пятигорск, 2003.

Чыгъармачылыгъыны юсюнден:

Хубийланы О. «Бурутла бла умутла». // «Къарачай», 1.09.2000.

КЪАРАЧАЙ ШАХАР

Джырлай-джырлай, чыгъыб келиб, тарладан,
Ёхтем Къобан, Тебердиге къошулгъан,
Сейир джерде, гокка хансча, джасалгъан,
Хар къуру да джюрегимде джашагъан,

Джандан сюйген, кюн джылытхан шахарым,
Сени юсюнгден кёбдю айтыр хапарым.
Тегерегинг мийик кириш къаяла
Суу кюзгюнге къарайдыла, уяна.

Гинджилеча, суу тамчыла джылтырай,
Тепсейдиле, чынгайдыла къалтырай,
Бир-бири бла ойнайдыла алышмакъ,
Тегерегинг алма, кертме, джабышмакъ.

Тегерекде чайкъалалла терекле,
Юслеринде татлы бишген кегетле,
Чапракълары, аяз къакъса, ура харс...
Эртденликде ёзенледе — кёксюл чарс.

Таурух кибик, бу сейирлик тамаша
Кёрюнмейди Минги Таудан алаша.
Джуддуз кибик кёрюнесе кёзюме,
Сормагъанлай киресе джыр сёзюме.

Джайынг — салкъын, къышынг — джылы, джумушакъ,
Сен этесе Ай бла, Кюн бла да ушакъ.

Къалалача, ариу, мийик юлеринг,
Чакъыралла мени сеннге гюллеринг.

Къачынг алтын, джазынг сейир, таурухлай,
Кёк джуддузла, тансыкъ болуб, къучакълай,
Къарайдыла, кёз алмайын, башынгдан,
Терегингден, кёкенингден, ташынгдан.

Мен сюеме кёрюрге тюрсюнюнго,
Тау башынгдан чыгъыб келген кюнюнго.
Эркелетед гюл ийисли аязынг,
Сени бла махтанады Кавказым.

Къарачайны сен махтаулу шахары,
Минги Тауу, Доммайы, эм Махары,
Гондарайы, Тебердиси, Архызы —
Таусулмаз ариулукъну ырхызы.

Дарман суулу, сан багъуучу, сен дары,
Кеталмайма мен сенден узакъ джары.
Сукъланырчад сеннге бютеу дуния,
Джер юсюнде алтын къанатлы уя.

МАЛКЪАР

*Мне кажется, рыдает вся вселенная,
Когда я слышу плачущих детей.*

Кайсын Кулиев

Мен келеме, тансыкъ болуб Малкъаргъа,
Ата юйге келген кирик уланы.
Кёз алалмай къарайма чыммакъ къаргъа,
Къучакълайма сейир мийик таулары.

Мындад дейле, халкъыбызны тамыры,
Аны юсюнден джюрюйдюле хапарла.
Анга шагъат батыр Къарчаны джыры,
Тау башлада эртдегили къалала.

Ана тилим, ана сютюм, Малкъарым,
Ана бауур сенсе, джюрек тылпыуум.
Кёбдю, кёбдю сеннге мени хапарым,
Алтын хазнам, азат къушум, тау джуртум!

Баксан тары, Холам, Чегем, Бызынгы
Чакъыралла, къучакъ кериб, къонакъгъа.
Мен таныйма хар джолунгу, ызынгы,
Сен ушайса керти сейир джомакъгъа.

Минги Тауну къарларына сюйюнуб,
Къууанч эте, къарайма мен туурадан.
Сени джеринг, гокка ханс бла кийиниб,
Джибермейди мени джылы къучакъдан.

Мен Кязимни таулу джуртун тансыкълай,
Айланч джолда барама джангыз кесим.
Шыкы эли чакъырады, ийнакълай,
Мен атлайма, таулагъа кетиб эсим.

Малкъар, сенден алалмай тансыгъымы,
Къууаннгандан сюртеме кёзлерими.
Къойгъан кирик, сабийлик камсыгымы
Мен бу джерде, биринчи сёзлерими.

Мен «Къарачай» десем, ийнан сен анга,
«Малкъар» дейме, джюрегими толтуруб.
Чегем тарда тюбейме огъур тангнга,
Сёлешгенча Къайсын бла, олтуруб...

БУЛУТЛА БЛА УМУТЛА

Джел къозгъалыб, ары-бери учадыла
Тау башында тюрлю-тюрлю булутла.
Бара-барыб, кюнню кёзюн джабадыла, —
Тууадыла джюрегимде умутла.

Таурухдача, бурулалла төгерек,
Къар тауланы башларындан къарайдыла.
Къургъакъ джерге мылы тамчы да керек,
Салкъын ташны джугъутура джалайдыла.

Тура туруб сора узакъ кетедиле,
Тау джуртлагъа мийикледен арала.

Къонакъ болуб, дангыл тюзге джетедиле,
Кюкюрейди кёк да, хыны къарала.

Джангур джаууб, джашиллениб төгерек,
Кюн таякъла эркелетиб тиедиле.
Керпеслениб силкинед кёкен терек,
Къызыл гюлле кюн джылыуну сюедиле.

Кюмюш тамчы кёз алдайды, джылтырай
Джайлыкълада тюрлю-тюрлю ханлада.
Къобан келед, мийикледен джыр джырай,
Кёмюк этиб, къайнайды ол тарлада.

КЪЫШ

Джел тауладан урады,
Къыш бурад акъ мыйыкъны.
Къар джауады, джауады
Тохтаусуз сау ыйыкъны.

Тюшелле акъ элекден
Таза сейир хазнала,
Акъ таула төгерекден
Къарайдыла сукълана.

Келедиле бурулуб,
Къар джуммакъла тепсейле,

Кёзле, кёкге къурулуб,
Акъ таурухла излейле.

Къая рандан къашха эчки
Ёзен таба энеди.
Болса да дуния эски,
Джангыча кёрюнеди.

Джел да туруб, тау башлада
Къарны джыйыб тарайды.
Къаялада эм башлада
Боран этиб башлайды.

КЁК БЛА ДЖЕРНИ АРАСЫНДА

Тау шоркъаны ауазына тынгылай,
Къая ранда джур баланы къуугъанма.
Минги Тау да, меннге буруб мангылай,
Буз сюммекед къолларымы джуугъанма.

Уучуланы алайды джашаулары:
Кёк бла джерни арасында мийикде
Гара суула — аланы ашаулары,
Табмасала тау башлада кийикле.

ДЖАНГЫ ДЖЫЛ

Ёмюр бла мингджыллыкъны чегинде
Дуния джашайд, келлик заманны сакълаб,
Ашхы умут хар инсанны эсинде,
Джангы джылгъа алгъыш этед Къарачай.

Чыкъырдатад тауну, тюзню бузлауукъ,
Ауушланы кюртю бла толтуруб.
Акъ кюмюшден оюу салады сууукъ,
Алгъыш айтад акка, төрде олтуруб.

Минги Тау да, джангы джамчысын кийиб,
Акъ къуш кирик, къанат керек мийикде.
Джел джырайды, терекле, къулакъ ийиб
Тынгылайла тау башлада кийикле.

«Джангы джыл бла хар юйге насыб келсин!
Къууанч бла туусун джерде хар бала!
Аллах бизге мамырлыкъ, саурукъ берсин!
Берекетден толуб турсун хар тала!»

Къарнашлыкълны, шохлукълну кёпюрлери
Бегисинле кърч темирден ёмюрге.
Джыламасын аналаны кёзлери,
Бурулмасын дуня кюлге, кёмюрге!

Къартларыбыз болсунла акълыманла,
Джашла джигит, кызла ариу, чырайлы!

Таулу намысны сакълагълыз, аланла,
Сыйын атмай джашасын къарачайлы!»

Заман учуб барады терк, гузаба,
Эшиклени кълагълд, келиб, джангы джыл.
Тау гоппанда къланай турады боза,
Джангы джылгъл биз айтабыз джангы джыр!

СЮЙМЕКЛИКНИ КЪАНАТЫ

Тау этегинде элим
Таб орналыб турады.
Анда мени джюрегим
Башха тюрлю урады.

Анда мени сагълышым
Теренди эм тазады.
Къланатлыды алгълышым,
Минги Таугъл базады.

Анда мени умутум
Мийикди эм джылыды.

Таурухду туугълан джуртум,
Джюрегими джырыды.

Анда суйген кълызымы
Ышарыуу джашайды,
Мени тау Кавказымы
Кёк Кълбаны джырлайды.

Хар къруу джюрегимде
Джашайд элими аты.
Арый билмейди сенде
Суймекликни къланаты.

БУСАКЪ ТЕРЕК

Кюннге кереди бутакъл,
Субайбел узун бусакъл,
Ол меннге керед кълчакъл,
Ай бла этеди ушакъл.

Суйген кълызым бусакългъл
Келиб киред кълчакългъл,
Ай кълнады бутакългъл,
Тынгыллайды ушакългъл.

Джулдузла джарыкъл тёге,
Сукъланыб къларайд джёге.
Салкълын аязчыкъл кълагълд,
Чучхур суу таудан агълд.

Бу сейир джайгъл кече,
Ай барад кёкде кёче.
Бусакъл, мен, суйген кълызым —
Джомакълчады Кавказым.

ДЖАЯГЪЫНГА ТИЕМЕ

Джазгъл кюнню таягъл бла
Тансыкъл салам иеме.
Алтын гюлню джаягъл бла
Джаягъланга тиеме.

Учхан суула джырлайла,
Кюмюш тамчыла бюрке.
Тау аязла сылайла
Сени, эшменги теше.

Таш, агълч да къларайды,
Сыфатынгдан кёз алмай.
Джюрек излейд, тарайды,
Кюед, сенсиз туралмай.

Муратыма джетеме —
Аллаххады бюсюреу.
Сеннге мен джыр этеме,
Эжиу этед кюкюреу.

БЮСЮРЕУ

Джюрюгенинг кыангкыз кёлде джюзгенчады,
Ышарганынг джазы кюню тийгенчады.

Эки кёзюнг, эки джуддуз жаннганчады,
Сенде чырай башха болмай, мелекчады.

Тюше, тюнде эсим сеннге бёлюнеди,
Шош ауазынг булбул джырча кёрюнеди.
Анда джашайд ариулукъну тарихи да,
Сеннге тенг тюд Айны, Кюнню джарыгы да.

Мен атынгы айтсам, тангым тынч атады,
Сени ючюн джюз-минг шукур Аллаххады.

ТЕРЕЗЕ

Терезеде барама, Терезеде,
Алтын сабийлигими джеринде.
Тансыкълыкъ джюрегими тёрюнде,
Терезеде барама, Терезеде!

Къобан суу да саркъа тура,
Къабырла да — кёзге туура,
Ёлгенлеге тутдум дууа,
Саулагъа да насыб джауа,
Турсун ёмюрледе, дедим,
Джан джолну ёрге тебрeдим.

Джаланаякъ сабийлигим,
Тау джоллада — тауда бугъа...
Аллыма чыгъыб къалалмады,
Саламымы алалмады.

Кёреме,
Сыйлы къартла олтуруб,
Мен да салам береме,
Къол тутуб.
Тышына кетиб, келсем да,
Туугъан элим эсенг да —
Анга шукур этеме,
Муратыма джетеме,
Дуния бла бир алгъыш этиб,
Узакъ джолгъа кетеме.

Терезени джарыкъ нюрю,
Тереземи къагъа турур.
Къайда болсам да, айы, кюню,
Джашауумда дагъан болур.

СЁЗЮМЮ АЙТАМА

Сёзлени юсюнден
Сёзюмю айтама —
Сагъышларыма
Джангыдан къайтама.

Сёз отду, сёз окъду,
Тыйгъыч бир да джокъду.
Сёз къала ишлейди,
Джюрекни тишлейди.

Сёз чексиз бир кючдю,
Оракъды, чёгючдю.

Сёз джерге джыгъады,
Уллу от джагъады.

Сёз къартды, сёз джашды,
Акъялгъа тылмачды.
Сёз тауду, джашауду,
Сёз тилни сакълауду...

Сёзлени юсюнден
Кёлюмю айтама.
Къуу сёзле бла уа
Хауаны чайкъама.

КЮН ТАЯКЪЧА, ДЖАРЫКЪ ТЁГЕ

Чырт кёрмейме энди, къараб,
Къайры кетди сабий джайчыкъ?
Ол, таурухча, сейир эди...
Болгъанмамы бурху джашчыкъ?

Хо, болгъанма мен гитчечик,
Эсде турад ана белляу.
Тюшге ушаб къалады нечик
Орамлада ашыкъ ойнау?

Бешик сюйген сабийчикге
Тыбыр таш да кёрюне тау.
Гокка хансча, къуу белчикге
Къарыу берди энди джашау.

Джаз башында, джангкъозлада,
Джарыкъ кюлген сабийчикде,
Кюн таякъча, джарыкъ төге,
Джашаб турад сабий джайчыкъ.

АЛЛЫМДА УА — ДЖУКЪ ДА ДЖОКЪ

Насыбымы келечиси болурму,
Тынчылыгымы бузуб, кёкде ол джаннган?!
Кирпик кыакъмай, сейирсиниб, ышана,
Атланганма муратымы аллына.

Атланганма муратымы аллына,
Джюрегими джолчукъ этиб, учунуб,

Кызыб тебген, джаны болган ёхтем джол,
Джетдирирми нюзюрюме учуруб?!

Джетдирирми нюзюрюме учуруб,
Джырлармамы насыбымдан болуб токъ?!
Кирпик кыагыб кыарасам а, ай медет,
Кыарасам а, аллымда уа — джукъ да джокъ...

КЪАЧХЫ КЮН

Къачхы кюнде келдим ашыгыб,
Мени таба кыарадынг сууукъ.
Сейирсиниб чюйре халынга,
Къоркъа бардым кыатынга джууукъ.

Таякъ джангур джетиб, насыбха,
Экибизни кюнлюкге джыйды.

Къолларынгы джылытайым деб,
Бир кесекге кюйнумда тыйдым.

Бизни марагъанча, кюн чыкъды...
Унутуду джалган кёлкъалды.
Къачхы кёкде, джангкылыч чагыб,
Кюнлюк джерде атылыб къалды...

* * *

Тутуб эки къолумдан,
Тыйыб барган джолумдан,
Джалан урган кыабыргъа
Джыйса мени кыабыргъа...

Нюзюр ёлмей дагыда,
Тыймай от да, джалын да,

Чыгъар джерни башына —
Къалган тыбыр ташына.

Шоркъа сууну джырлатыб,
Нюр талпыуну кыайнатыр.
Чыпчыкъ уя орнатыб,
Сабийлени ойнатыр.

* * *

Мен сюе эдим
Джер юсюнден
Окъ-тоб кыораса.
Аны артда
Къалай этилгенин
Киши билмей къалса.

БАРДЫ НЕНИ ДА АНАСЫ

Барды нени да анасы,
Кёкден, джерден сездим аны.
Ийнанганма анга, кёре
Тууганын дуу джарыкъ тангны,
Джерде сыйлай хар баланы...
Барды анасы дунияны.

Сууну — суу анасы,
Айны — ай анасы,

Джелни — джел анасы,
Кюнню — кюн анасы...

Барды нени да анасы...
Чууакъ кёкча, кём-кёк кёзлю,
Чокъуракъ сууча, таза кёллю,
Алгышдача, ариу сёзлю —
Барды мени аллай анам,
Ол да меннге дейди: «Балам».

КЕЧЕГИ САГЪЫШ

Элим, сенден узакъма,
Сагъышыма туз атма —
Эс кёзлеуню кёозгъатма,
Озгъан чакъны джокълатма.

Танг атаргъа ашыкъмай,
Кечеги джел къаджыкъмай,

Буз къолу бла сылайды,
Джюрегими талайды.

Ой, джел тамам къатыды,
Кёкде ай да джартыды..
Ол, мен кёре, толурму,
Огъесе, бу джюрекча,
Джарты болуб турурму?

ЗАМАННЫ УШАГЪЫ

Не эте тураса, анам?
Тышындан келиб, сени кёрсем,
Заман менсиз сениге бютюн да
Бек къатылгъаннга санайма.
Аны тохтаусуз хар кюню,
Инсанда, тауда, джашауда,
Тыйгъычсыз, кёз къакъмагъанлай,
Ыз кёйгъанын ангылайма.
Мени не затым къалыр, анам,
Заманда? Айт. Тынгылайма.

«Сёзню ктой да, юйге джыйыл», — дейсе.
Джыйыла тебреб, джыйылалмайма,
Тышына ургъан джюрекни,
Бир да ичине джыялмайма.
«Энди джылым келгенди,
Джюрек джукъаргъанды, эслейсе,
Бир кёб джашауму этерикме,
Юйюнгден кетме», — деб тилейсе.
Не джарсыудан да сакълагъан,
Заман оймазлыкъ къаламса.
Кече, кюн да биргеме тургъан,
Сыйлы антымса — анамса.
Анам, былай бир джарсыма,

Мыдах къарама, къыйналма.
Тейри эшикча, ачылайым,
Сени муратынг толурча,
Бушуусуз, насыблы солурча.
Туугъан ананг, джангыз эгечинг,
Сабийлеринг да къатынгда.
Джашлыкъ борчум бойнумда,
Къол джылыуунг да кёйнумда,
Къанынг — къанымда, сёзюнг — ангымда,
Мен, биягъынлай, джолгъама.

Анам! Анам. Джылама, анам,
Мюрзеу бла чын аякъны
Алыб, башыма айландыр да,
Бютеу къанатлылагъа чач.
Сора кесинг айтычунгча,
«Сау-эсен келе тур!» — де да,
Къолунг бла эшикни бир ач.
Сау къал, анам, заманым джетди.
Кете барайым, этмейин кеч.
Терс да болурма, кеч!
Джолоучулукъ чакъырады.
Кеч балангы, анам. Кеч.

ТЮШ

Тейри адамы,
Кёрдюм атамы
Джарыкъ кюлюшюн,
Сабыр джюрюшюн.

Джашил кийиниб,
Хапарла айтды —

Тюшюмю, суйюб,
Бираз узайтды.

Ахыр тылпыуун
Берди саугагъа..
Тюшюм кюуатын
Тёкдю таулагъа.

НЕК?

Сабийликден,
джуртдан,
умутдан,
Сюймекликден айыргъан джылла,
Тамчы тамгъан кибик булутладан,
Кёз джашларым аз-аз джыйыла...

Къутулургъа ма бу тузакъдан
Болмаз, дейме, мадар. Эртденде

Тынгылайма къайгъы сынатхан
Джырларынга мен джер этекден.

Кёзлеринги сакъ джулдузлары,
Джюрегиме келиб къонуучу,
Мени бюгюн нек къыйнадыла,
Кюн кёрмеген этиб джолоучу?!

* * *

Ышаргъан адамгъа бек ариу ышардым,
Ышармагъанны да отун ышырдым.
Барына къууаныб, «Ашхы джолгъа», — дедим.
Кеси кесиме да ышара тебретим.

* * *

Уяндым къычырыб, атынгы сагъына,
Изледим джарыкъны, тюнюме базына.
Мени хахайымы болмады эшитген,
Келеди тауушу Къобанны эшикден.

ЗАМАН НАЗМУ

Джашау бла эте дауур,
Башым болду бек ауур.
Джюрегим а... Джюрегим —
Мени джашау кюнлерим,
Тиеклери къобузну,
Джилтинлери джулдузну,
Тау шоркъаны солууу,
Тамбланы сорууу!..

Ачы азаб джетсе да,
Сын ташыма тюшсе да

Башха сын таш джангыдан,
Бери чыгыб обадан,
Назмуларым сагъайта,
Ёгюзбоюн дуниягъа
Бирден ёрге турурла —
Джангы джашау къурурла!..

Назмугъа тюшмеген кюнлерим —
Айтылмай къалгъан кюлерим...

СЫН ТАШЛА

Къатылыкъ къайдан алады кюнню,
Не затды анга къанат битдирген?
Эски къабырладан сын ташланы алыб,
Джангы юйлеге атлаууч этдирген?

Зыбыр къолу бла къарт амма арбазда
Сын ташны айын, джулдузун сюрте,
Джылайды тауушсуз. Юреннгенди ол
Хар къыйынлыгъын кёргюзтмей элте.

Къайсыныкъы болур? Билмейди амма.
«Атама салыннган болурменг, сын таш?
Мени элимден сени къабырдан юзюб...
О, нечик болдукъ къатылыкъгъа аш...»

«Бу сын ташлагъа адам абынмазча...» —
Деб къарады да... Ташны сыфатында
Урушда къалгъан джашыны ёлюгюн
Кёрдю къарт амма. Ауду аллына.

ТЕМИР КЁГЮРЧЮН

Къадама киби́к, къабакъ эши́кде
Кёгюрчюн сурат къарайды кё́кге,
Кёзюн, къанатын да къакъмагъанлай.
Озгъан адамгъа ол тюрленеди,
Бола бир — акъ, бир — къара, бир — сары,
Ёрле да кёрчю, дегенча, ары.

Терен арбазда сынджырын сюйрей,
Айланган Добар ачы юргенден,
Мийикде учуб баргъан кёгюрчюн,
Булутчукъ болуб тюшдю арбазгъа,
Темир кёгюрчюн къалды эши́кде,
Излегенча алайдан учаргъа.

СЮЙГЕН ДЖЮРЕК

Сюймекликни джолу — къруру,
Сюйген джюрек айгъа улу,
Учалмайса Айджаякъгъа,
Ышармайса кюн таякъгъа.

Кече-кюн да джер-суу аулай,
Джангыз болдунг, джанынг саулай.
Сюйген джюрек, толдунг берчден,
Юзюлгенсе келик кючден.

Дун-дуниягъа къарай кё́кден,
Сюйген джюрек, сюе бекден,
Джер джашаугъа кё́че-кё́че,
Тузлу сууну иче-иче...

Тенгиз джагъа — ё́ртен джагъа,
Кёз джашланы толкъун джыгъа.
Къоялмадын, сюйген джюрек,
Сюймекликни отха кюреб.

Энтда джолунг айдан узакъ,
Айджаякъды сеннге тузакъ.
Къучагъынгда джарсыу уллу,
Сюйген джюрек, ай булбулу.

Я Аллахым, сен бир болуш,
Сюйген джюрек табсын къонуш.
Адджашдырма Айджаякъдан,
Бал ичсинле бал аякъдан.

УЗАКЪ ДЖОЛ

Кёрдюм будайны — кенг тенгизлени,
Джокълай келсем да сынланы.
Кюн кюйдюреди дангыл тюзлени,
Отлу бушуу а — санланы.

Обалада ёсген будай бюртюкле,
Ууучдан учуб кетдиле.
Джарсыуну кёре, аяз этекле,
Джыламукъларымы сюртдюле.

КЪАРЛЫ ДУНИЯ

Не сагъыш этесе, ийне́к,
Бу къышхы кюннге тынгылай,
Кёз ийиб къарлы дуниягъа,
Джайлыкъда хансны тансыкълай?

Къатынгда кё́б бичен, — иги кесек...
Не сагъыш этесе, ийне́к?
Нек?

АЙ

Сени кёрюр умутдан
Мен тюнгулюб турганлай,
Ышарды боз булутдан
Талган бетли толган ай.

Къуу кърчыкълы кърарамы,
Отоуда терк юйреди.
Кюлеб бютеу санымы,
Джюрегиме тюйрелди.

Ачыб тейри эшикни,
Танг да минди атына.

Ай эски къоз терекни
Джашырылды сыртына.

Отъай, кеси кесиме,
Тиш кысардан озганма.
Къаным бла да эсиме
Къагъыт джаза, тозганма.

Джиб а турсун сагъайта,
Тогъай киби, тагъылыб.
Шайтан джели ойната,
Къонсун анга къанатлы.

* * *

Кебге къуюлган
Джаш къаным,
Арыб уюган
Тёрт саным.

Чайкъалган тенгиз
Кюнден токъ.

Дунияда тенгсиз
Насыб джокъ!

Ышаныу, манга
Бир ышар.
Джаным тенгизге
Бир ушар!

* * *

Элия чартлай,
Джангур джауду.
Бутакъла чортлай,
Терек ауду.

Чыпчыкъ бутъаргъа
Къууш табды.
Джангур тыяргъа
Мыллык атды.

Ышыкъдан къараб,
Кёрдю атлы:
Тегерек — къара,
Джол а — татлы.

Барады кёкде
Кюреш, уруш.
Джюзеди кёлде
Джангыз бабуш.

* * *

Джюз гаккы,
Джюз джюджек,
Джюз джюрек,
Джюз тилек
Джюз, Джюз, Джюз...

ТЁБЕЛЕ

Тёбеле, тёбеле, тёбеле...
Ханслы, ташлы тёбеле,
Эски, джангы тёбеле,
Тюе сыртлы тёбеле,
Уллу, гитче тёбеле
Сиз барасыз кёбейе.

Тёбеле, тёбеле, тёбеле...
Сыйлы, сансыз тёбеле,
Атсыз кьалгъан тёбеле,
Джер бешикге бёлене,
Джашау ызы – тёбеле,
Тас болмагъыз, теблене.

Тёбеле, тёбеле, тёбеле...
Джакъсыз кьалгъан тёбеле
Джанны, эсни бёлелле.
Токъмакъ Къая саз бола,

Сизни сезе, эзиле,
Ётедиле ёмюрле.

Тюшсюз, тюнсюз кьалгъан кюн
Менден джылыу кьурурму?
Сакълаб топракъ тёбеми
Токъмакъ Къая турурму?
Менсиз келген джарсыуну
Токъмакъ болуб урурму?
Заман озуб, алайда
Гюлчюк кёзюн ачармы?

Джюрегимден кюч алыб,
Дуниягъа нюр чачармы?
Тёбемде чакъгъан гюлчюк,
Джашаугъа джукъ кьошармы?
Тёбеле, тёбеле. тёбеле...

АНА ТИЛИМ

ЭС

ДОММАЙНЫ ДЖЕСИРИ

Доммайны джесири
Чакъырады бизни,
Чакъыралла зем-зем бузлары.
Ётюрюк, не кызбай
Джюрекден, къалтырай,
Сёз тууса, джыр болмаз. Бил аны!

Минг джолну бир джолу
Къучакълайды тауну —
Джол джанады ёттем джанлагъа!
Сулахат, Суфруджу,
Бёлдюре джукъуну,
Чакъыралла мийик башлагъа.

Доммайны джесири
Чакъырады бизни,
Чакъыралла узакъ джерледен.

Суулары секире,
Буулары ёкюре,
Чыкъ юзелле нарат джелледен.

Тенгледен ахсынсанг,
Джюрегинг бла сынсанг,
Сен джокъла Бели-Ала-Къаяны.
Джыр таугъа ёрлетсе,
Къыл къобуз излетсе,
«Ба» этерсе азат хауаны.

Доммайны джесири
Чакъырады бизни,
Чакъыралла азат джеллери.
Джыр таугъа ёрлетсе,
Къыл къобуз излетсе,
Унутурса башха джерлени.

КЪАЧХЫ ЧАПРАКЪ

Бош излеме тюшген чапракъда
Ётген джазыуну,
Тенгинги саламын да кёрмезсе
Аны бетинде.
Бу алтын мазарда сен излеме
Ёлген джауунгу,
Джазыкъсынма аны — ол ушайды
Кеси кесине.

Бош сылама аны сезимге
Тёленген санларын,
Эсинги кесекге бир бёлечи
Зем-зем джырына:
Ма, аяз къанаты бла сылайды
Джесир къыларын,
Ол сейир макъамда сен учарса
Кеси джазынга.

Сен, хорлаб заманны, къарасанг
Сезимни кёзюне,
Ангыларса нечик аз этгенсе
Эжиу джырына.
Намазда уюгъанча, уурса
Башны тёзюмге;
Табмай бир кечмеклик, ахсынырса,
Къайта ызынга.

Бош сылама джансыз чапракъны
Исси къолунгда,
Джазынгы саламын сен табмазса
Аны бетинде.
Аллай ненча джанны ашыргъанса
Кеси джолунгда?
Джазыкъсынма аны — ол ушайды
Кеси кесине.

1997

БИЛЕМИСЕ?

Билемисе сен джырчыны кечесин,
Джудузлагъа кюрен салгъан энчисин;
Атламагъан джолларыны ёлчесин,
Ёттенледе минг джарсыудан кюлтесин?

Билемисе сен джырчыны джюрегин,
Ахыр кере нечик, неге кюлгенин;
Сокъмакъ ыздан алгъа туугъан тангларын,
Тот заманны шошлугъундан талгъанын?

Билемисе сеннге этген джырларын,
Окъдан да тез аны джылы къарамын;
Билемисе джырчы билген джауунгу,
Джаз бла бирге кетгенинги, сауунгу?

Билемисе сен джырчыны ойларын,
Нек туюгенин къашларыны тогъайын;
Сюймегенин уллу кёллю сёзлени,
Кёзлерине къарамагъан кёзлени?

Билемисе сен джырчыны...

КЪАРА ТЮШ

Юч тюмен тутдуруб намысха,
Кёзлеге да кёруб боюнсха,
Къап-къара къанаты бла къаргъа
Къап-къара тюш себеди къаргъа.

Кечеде сокъур, сау да — кёзсюз,
Кечеде эр, къатын да — кёзсюз...
Къап-къара кечени къазаны
Къайнатады джетер башланы.

Шам тауну кесилген къартлыгъы
«Ба» этеди берген къолланы.
Къап-къара джамчыда бир атлы
Тепчилдейди, татыб аракъы...

Э-хе-хей! Хей, бёрксюз тамада,
Эс бир бёлчю кёлсюз халкъынга!
Э-хе-хей! Хей, кёзсюз тамада,
Джол узакъмыды шёндю тангнга?

АКЪ КЪАЙЫН

Джелни бешиги, къучакълаб умутну,
Ётген тюшледе тебретеди мени.
Джазгъа бёлюннген къайынны булчугъу
Тешиб кюрешеди кюрме эсими.

Джылы ышара да, сылай чачымы,
Излейди аныча тийсем бетине:
Нечик умутлуду, ётген къачымы
Онглаб, байларгъа эсими кесине...

Ойна, сен ойна, акъчепкен терекчик,
Меннге да шагырейди джазны джылысы:
Кесинг бла эсим чайкъалса сенгилчек,
Дюлдюр заманнга чачылыр къайгъысы.

Ойна, сен ойна, умутлу терегим,
Къозгъа тёзюмге бойсуннган къылланы;
Бёлдюр джукъудан — алкъын джаш джюрегим
Тизер эртденде бойнунга джырланы.

1995

СЕН САКЪЛА

Джаздан эсе къачха ушаш кечени
Салкъын аяз бешик башын билейди,
Терезенгден сылаб сени бетинги,
Тюшлериме тылпыуунгу элейди.
Экибиз да ол бешикте бёлениб,
Белляу айта, ийнакълайды сюймеклик:
Юренелмей не эжиуге, не джыргъа,
Къаллай кюнле, джылла бизден оздула.

Дарий кёзлю акъ балийни тамчысы
Толмай къалгъан муратымы джууады.
Джазыууму заман эшген къамчиси,
Тынчлыгъымы кёк аджирин къууады.
Толгъан айны ала нюрю — саламым,
Санларынгы джашырмайын ийнакъла:
Джюрегими бютеу барын, къадарын,
Сеннге бердим, энди аны сен сакъла.

1990

* * *

Былай бир бошчукъ, бир аламат
Келиб къаласа къатыма:
Сенден толгъа эди ахырат,
Бир кёб тиесе джаныма!

* * *

Мен айтама, тенг этелмей кишиге:
— Сакъ маралым, сен ушайса кесинге!

* * *

Ай тюбюнде джашай эсем, сени ючюн мен,
Джайны, кышны сые эсем, сени ючюн мен,
Джан дарманым боллукъ эсе, хар дайым сенден,
Насыбыма кюл силкелмем мен кетиб кенген.

КЪАРАЧАЙ

Къонакъ тюл, къонакъбайды төрюн
Сакълагъан, джакълагъан да джаудан!
Унутсанг джырчыны бу сёзюн,
Аламгъа да боллукъса джалгъан.

Джуртунгу хар ташын, агъачын;
Не суйген кызынгы тюшюнгде

Ауазын, санларын, не чачын
Ийнакъла сен ана тилингде.

Сюйюнсенг кюзгюню аллында:
«Кимсе, сен?» - деб сорсун кёзлеринг.
Сёзюнгден, тёзюмден да алгъа:
«Къарачай!» - деб урсун джюрегинг.

МИНГИ ТАУНУ ТЁППЕСИНДЕ

*Не говорите, что вы покорили Эльбрус,
Ведь это он покоряет нас, наши сердца.*

Къарт атамы тобугъунда ойнай туруб,
Эркелене, миннген кибиб аркъасына,
Минги Тауну тюз төппесинде олтуруб,
Къучагъымы кенг джайгъанма Кавказыма.
Къара таула, кёз кёргеннге сафла тизиб,
Джырадыла тенгизлени араларын.
Къая ташха уу джыланны башын эзиб,
Къара Къушум берди кёкге къанатларын.
Бийчесын бла Бырмамытны телеуюнде
Боз булутла, джурла кибиб, отлайдыла.
Тёрткъаш буула, эркеч болуб сюрюулеге,
Чыкъ юздюре, Хырс тузланы джокълайдыла.
Тау джуртуму къарамым бла ийнакълайма,
Салам бериб адамына, ёмюрлеге,
Кёргениме эсим, кёлюм ийнаналмай,
Заман сезмей, сукъланама кёзлериме.
Ёзен-ёзен гаралары — эгечлерим —
Этеклерин окъа салыб тигедиле.
Къаным кызыб, излеб, талпыб, билеклерим
Истемейде, къанат кериб, джюзедиле.
Джесир этиб, тау джуртуму айбатлыгъы
Миңдиргенди Минги Тауну төппесине:
Аркъасында эркелене къарт атамы,
Сукъланама, ийнаныгъыз, таб, кесиме!

2004

ТИЛЕК

Ой, мени Джаратхан Аллахым,
Этме кызбай, болмазча мискин,
Сенсе мени Джагъым, Патчахым,
Къойма джангыз, джоймазча эсим.

Бер къатылыкъ саныма, джаныма -
Хар шыкыртха турмам джалына.
Бер тѣзюмню тѣюмсуз сезимге,
Анча аддатмай кеси кесиме.

Ой, мени Джаратхан Аллахым,
Этме джарлы, болмазча кызгъанч.
Терк-терк кытса джерде палахым,
Бер джаныма умутлу бир джубанч.

Этме ъхтем, болмазча антсыз!
Этме джангыз — джан джаннгады билек:
Неди джашау, болсам мен ансыз,
Не уа кимге тилерикме тилек?

2003

АСКЕРЧЕНИ ТЮШЮ

Танг бла тенг келиучю тюшюмде эследим —
Джер тюшюб ъртеннге, суу, тамчы кюседим.
Анамы къолларын ол отдан джашыра,
Мен тыхсыб джыладым, джыламукъ бла джууа...

Сюркеледи ълюм
Бир — тауда, бир — тюзде,
Къан басыб кѣзлерин,
Къысылгъанды меннге.
Аджаалсыз — ълюм джокъ:
Хар джаннга — онбеш окъ.
Ол мени бла тоймаз,
Бил, сени да къоймаз.
Ол сени бла тоймаз —
Сау джерде джан къоймаз.

Танг бла тенг келиучю тюшюмде эследим —
Джер тюшюб ъртеннге, суу тамчы кюседим.

Анамы къолларын ол отдан джашыра,
Њюлген насыбны мен себдим ташлагъа...

Иесиз буйрукъ,
Кечени улута,
Кийдирди да чурукъ,
Миндирди булутха.
Гагайбаш тамада,
Нек келдинг оноугъа?
Джокъ эсе да башынг,
Джокъмуду да джашынг?
Джокъ эсе уа джашынг,
Айт, неге башладынг?

Танг бла тенг келиучю тюшледен уяныб,
Анамы къолларын «ба» этдим, къууаныб..
Узакъда уа биреу сауутун джерледи —
Джер аякъ тюбюнде ачыудан кишнеди...

2000

БИЛЕ ЭСЕНГ, АЙТ

Джан тууса — хауаны,
Джыласа — ананы
Нек излейди, билемисе сен?
Кюн тийсе — кечени,
Кечеде — джилатинни
Нек излейбиз, билемисе сен?
Бу сейир дуня
Аламны къойнунда,
Айт, къалай къуралгъанды былай?
Джол умут туудура,
Узакъгъа чакъыра,
Айт, неден башланады джыл, ай?

Тенг тенглик туталса,
Джау дертин джуталса,
Нек келеди джерге мамырлыкъ?
Къол кѣзге узалса,
Джан джанны тонаса,
Нек кюеди кѣде сабырлыкъ?
Сюймеклик абынса,
Джолундан арыса,
Айт, ким, неди аны дарманы?
Њледжек джут маске,
Тюеге да минсе,
Нек къабады ол бир джарлыны?

Сёз джырны туудурса,
Джан, кызыб, учунса,
Нек боладыла сай тенгизле?
Ачыса балагынг,
Бек тутса талагынг,
Айт, нечикбиз былай кемсизле?

Джаз гюлге кыуансанг,
Кыыш кярда ойнасанг,
Айт, кимгеди табу махтаула?
Дуниядан тюнгулсенг,
Намазгъа ийилсенг,
Не береди асыу джанынга?

2005

ОСИЯТ

Ёлюб кетсем сенден алгъа,
Ауушдурсам дунияланы,
Кел, демейме, кыбырыма, —
Тилемейме сенден аны.

Унутсала джерде мени,
Сени кемсиз суюгеними,
Шо, кюзгюде кёзлеринги
Кёзлеуюнде изле мени.

Джангызлыкъдан кеченг юрксе,
Тёксе тёзюм джыламукъла,
Эртден чыкъда мени изле,
Изле джойгъан джылларынга.

Ишде, тюшде негерликге
Керек болса билек, не дженг,
Сабийлени кёзлеринде
Изле мени — андама мен.

Менсиз кялсанг, шо, алагъа
Менсизликни сынатма сен.
Джакъсыз болсанг, мени джокъла:
Джырларымда — ата бла тенг.

Джай терекни салкынында
Сен алагъа айтыб юрет:
Гитчеликден танысынла
Не болганын намыс, адет...

Ёлюб кетсем сенден алгъа,
Зибил болса джерни ханты,
Бёленме шош, мыдах джолгъа —
Ёлмей шойду эрни анты.

Унутсала джерде мени,
Сени кемсиз суюгеними,
Шо, кюзгюде кёзлеринги
Кёзлеуюнде изле мени.

1998

ЎЗДЕНЛАНЫ РАШИД

Ўзденланы Русланны джашы Рашид 1965 джыл мартны 17-де Сарытюз элде туугъанды. Орта школну бошагъандан сора Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда баш билим алгъанды. Урунуу джолу Къарачай-Черкес кърал тепсеу ансамблде башлангъанды. 1989–1997 джыллада «Эльбрус» ансамблани тепсеучюсю Ўзден улу, джылдан аслам заманны аны баш балетмейстери эмда суратлау джанындан тамадасы болуб тургъанды.

Ўзден улуну тепсеуге болгъанча, джыргъа, назмугъа да барды фахмусу. Аны сёзю джитиди, оюму кескинди. Ол асламысына сабийлеге джазады.

Энчи китаблары:

Джарсыу да насыбды меннге. Назмула. // Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.
Бёрючюк. Сабий назмула, элберле, таурухла. М.: 2001.

САГЪЫШАА

1

Мен кесими таныгъанлы, джюрегим
Излей эди кемсиз болса билимим.
«Джукъбилмезге» чыгъыб къалад, деб, атым,
Къоркъа эдим, кёбед кёлде муратым!

Муратларынг толмаса уа, джашау нед?
Къыбыламасыз тенгизде джюзген кемеде.
Джетдим, тутдум муратымы кесегин,
Алай рахат болдуму да джюрегим?

2

Сагъыш эте, къарасам джашауума,
Къууанмайма мен бюгюн джазыуума...
Шукур анга! Сакълагъанды палахдан,
Ёзге, мени нем башхады сабахдан?

Ташлы тюзде кеси джангыз ёсгенден,
Джашау ючюн кюреш эте безгенден,
Белден сыныб, замансызлай аумазча,
Бир хайырсыз топракъ болуб къалмазча...

3

Бюгюн мени джокъду артыкъ керегим,
Насыбны да кесек сезгенд джюрегим.
Айхай, кёлом къанмагъанды насыбдан,
Къанмагъанча битим марал джангурдан.

Сагъыш эте, сорсам кесим кесиме:
«Насыб нед?» — деб бу зат келед эсиме:
Насыб болур къарангыда джилтинчик,
Насыб болур къумлу тюзде илипинчик.

4

Ким насыбха джеттенд сезмей азабны?
Ким бошагъанд окъуб джашау китабны?
Сюйгенича ким джашагъанд бу джерде?
Алай инсан туугъан болмаз ёмюрде!

Бу джашауда джукъ берилмейд бошуна...
Адам кеси азаб табад башына,
Билеме, дей, джоругъун табигъатны.
Ол джашаумуд, билиб турсанг хар затны?!

Алма терек бере эсе алмала,
Къайдан, къалай ёсгенлерин ма ала
Керекмисе сен билирге, сагъыш эт!
Ал да аша, ол теректе алгъыш эт!

Мадар джокъду хар нени билирге.
Кёбню билген, халкъ аллында телиге
Саналгъанды хар къачан да дуняда...
Анга шагъат табарыкъса Хаямда.

Не кёб билсенг, ангылайса бекден бек
Билиминги болгъанына бир кесек.

Ма алайд да: таугъа къолунгу созсанг,
Тиерчаса, алгъа кесек атласанг.

Излесенг а, сен барыргъа джууукъгъа,
Кёрюнеди ол кетгенча узакъгъа.
Кёргенинге чырт ийнанма аккылсыз!
Кёб билген да болуучанды актылсыз.

5

Билимиме бир адам айыб этмез,
«Джукъбилмез» деб, киши джаныма тиймез.
Кёз таууса, окъудум, билим алдым,
Джашауну уа, бир айт, несин ангыладым?!

Билим башхад, актыл башхад, ол хакъды!
Экиси да болгъан адам бек азды.
Алимликге адам кеси джетеди...
Актылны уа къуру Аллах береди!

6

Махтанырча тюлдю бюгюн джашауум...
Бир бек келед бу джашаудан солурум.
Кюнден-кюннге болгъанчама телирек...
Адамладан кёлюм чыгъад бекден бек.

Бир къауумну джууукъ ийсем кесиме,
Кюрешелле тюкюрюрге тиниме.
Бир къауум да, эслемейин кеслерин,
Джюрегиме джагъадыла кирлерин.

7

Бир зараным болгъан болмаз адамгъа.
Бир инсанны, садакъ салыб джаягъа,
Ургъанма деб, келмейд мени эсиме, —
Кюрешгенме атламазгъа терсиме.

Ийнанама Адамлыкъгъа, Аллахха!
Ол ийнамым бошламайды гюнахха!
Ёнге, терен сагъыш этсем, сеземе:
Кёб гюнахлыкъ, кёб гюнах иш этеме...

8

Бу дуняда, бир гюнахсыз джашагъан
Табылырмы, шыйыхма, деб айталгъан?
Бюгюн джашау алай болгъанд бу джерде —
Аз болурла тёр кёрлюкле джандетде.

Хапарсызма. Кирит салыб тилиме,
Чамланмайма бир Аллахны ишине!
Джюзе билмей, кирме терен къобаннга,
Къоркъа эсенг, кече чыкъма орамгъа!

9

Заман деген, джашау сууда кемеди,
Джерге туугъан ол кемеге минеди.
Мен да миндим, энчи орнум бард анда,
Чайкъалады кемем джашау толкъунда.

Аякъ тиреб кюрешсем да, кёзюде
Джыгъылама ол кемени юсюнде.
Джыгъылсанг а, кюнден ёрге тураса,
Джюрегинги джыламукъ бла джууаса.

Базалмагъан болумуна, къарыугъа,
Ышанады къыбламагъа — джазыугъа!
Бирер тюрлюд джазыуу уа хар джанны,
Аджащдырад анга артыкъ базгъанны.

Нюзюрюне джетдирмейин къыйнайды,
Джашау сууну теренине быргъайды.
Анга базмай кюрешгеннге джюзерге,
Спас эте, джол кёргюзтед Илкерге.

Джазыуума ышанмайма бюгюн мен,
Бир болушлукъ сакъламайма кишиден.
Кюрешеме болумумча джюзерге,
Бир къыйнала, миннгениме кемеге,

Бир къууана, джазыууму алгъышлай,
Мен учама толкъунлада, тау къушлай!
Кёрюнмейди алкъын мени Илкерим.
Онг бере уа тебрегенди джюрегим.

Онгум кетиб, джюзалмай, батыб къалсам,
Табылырмы мени джокълар бир адам?!
Барды! Барды аллай адам кёлюмде —
Кёрюученме терк-терк аны тюшюмде.

Ол къайгырыр, не болду, деб, бу адам?
Огъай! Аны кеси джангыз къоялмам!
Чырт насыблы этмесем да бир джанны,
Къыйнамайым мени скойген адамны!

ЭСГЕРТМЕ

Мёчилени Кязимге

Хаджи Кязим — тау миллетни тау къушу!
Джолгъа чыкъдым тюшгенинде эсеме.
Шыкъы суууну эниш саркъгъан тауушу
Чакъырады: «Абдез ал!» — деб, кесине.

Тейри джарыкъ Къарачайгъа-Малкъаргъа,
Кязим, сенсе, аны толу билгенме.
Сен баргъанча, Къара ташха — Кябагъа,
Эсгертменге хаджиликге келгенме.

Мермер Кязим, шыйых джанынг кёкледе
Уча болур, джокълай келе къатынгы.
Ол тюшмезми бир кесекге мийикден,
Мен кычырсам, айтыб сени атынгы?

Шыйых джанынг тау къуш болуб къатыма,
Келиб къонса, сылар эдим къанатын.

Сен этгенни джюзден бирин халкъыма
Мен эталсам, толур эди муратым.

Айыб этме, Кязим, соргъан сёзюме,
Къабырынг а тюзю къалайдад, билмейме?
Сен къарайса, мермер хаджи, кёзюме,
Кёзлерим бла, айхай, мен джукъ эшитмейме.

Да барайым, разылыкъ бер джолума,
Эсгертменгден Кябаданча кетеме.
Къыбыла джелчик кесин ышыйд къолума.
Хур кёкде бир джюзген къушну кёреме.

Шыйых джанынг, тау къуш болуб, къатыма
Келиб къонса, сылар эдим къанатын.
Сен этгенни бир бюртюгюн халкъыма
Мен эталсам, толур эди муратым.

МЫДАХ КЮН

Саз топракъда битим ёсмейд,
Этселе да къошунла.
Джарсыу кёлге тынгы бермейд
Кюнден кюннге къошула.

Мен тиними, урлукъ этиб,
Салдым санат «бачхагъа».

Санат бачхам, сууукъ джетиб,
Джылыу табмайд чагъаргъа...

Къуу аязча, къуу сёзледен
Кюед, чарпыйд джюрегим.
Тоймаз эдим джыр кёзлеуден
Эжиу этсе миллетим...

БЁРЮЛЕНИ ДЖЫРЛАРЫ

Джерибизде джашасакъ да,
Ачды хаман къарныбыз.
Биз итлеге ушасакъ да,
Бёрюд, дейле, атыбыз.

Кимни дауу барды бизге
Сюе эсек эркинликни?
Ушамайын итлеге,
Тёзмей эсек джесирликни.

Джуд болсакъ да, ёмюрден да
Башха джуртха джудланмайбыз.
Адам джудду бёрюден да,
Адамлагъа ушамайбыз.

Биз онгсузну ичибизде
Джакъларыкъбыз башхаладан.
Аллах, сакъла джерибизде
Джан алычу уучуладан!

Къурч сынджыргъа бойсунмазбыз,
Тёгюлсе да къаныбыз.
Къанау итге ушамазбыз,
Бёрю болуб атыбыз!

Кимни дауу барды бизге,
Сюе эсек азатлыкъны?
Ушамайын итлеге,
Тёзмей эсек артыкълыкъны.

САНАТЧЫНЫ САГЪЫШЫ

*Ачха келе, джюрекни токъ этгенликге,
Тин байлыкъ а джетиб турад азаргъа.
Джырчы Сымайыл*

Солуй хауаны букъусун,
Излей къууанчны уллусун,
Кетиб элимден тышына,
Неге джарадым башыма?

Сынай кёзюуде учузлукъ,
Санат ишиме суукълукъ,
Къыйынды джашау сахнада,
Ёстенча терек къаяда.

Излемге джетмейд хакъым,
Кёлюме джетмейд халкъым:

Саудачыгъа сын беред,
Тилин, тинин теблетед.

Бюгюн да барды туздам,
Тамбла болурму, къайдам?
Аллах, къайдады тюзлюк?!
Сынайд санатчы ёксюзлюк.

Ауурд хауаны букъусу,
Къалгъанд тёзюмню джугъусу.
Табалмай джылыу миллетден,
Кетеди ийнам джюрекден.

* * *

Сабийликде, бир джылымда, бел къатдырыб,
Джюрюрге деб, аякъ тиреб сиреддим.
Къууаннгандан, санчыкъларым къыйылыб,
Башчыгъым бла джерге табсыз «тиреддим».

Андан сора джюрюйме деб ийнанмай,
Ачыгъан баш аякълагъа ышанмай,

Кёб заманны ашыргъанем арадан,
Башлагъынчын аякъ тиреб джангыдан.

Атламчыгъым, халкъ тарихге киргенча,
Къарт анама айтаелле суююмчю..
Аякъларым, башха ачыу этгенча,
Бюгюнлюкде мен болгъанма тепсеучю.

ШХАЙТЫДА

Салкъын аяз шош къагъады тауладан,
Сагъышларым тюшгендиле тузакъгъа.
Бюгюн къачыб «ол дуниядан», сауладан,
Мен келгенме ёлгенлеге къонакъгъа.

Ауур шошлукъ джюрегими сагъайта,
Кёзлерим бла сын ташланы къучакълай,

Ёлгенлеге джашаудан хапар айта,
Сюелеме бу шошлукъгъа тынгылай.

Джокъду инсан джаратылгъан ёлмезге..
Къабыр шошлукъ ауур басханд башымдан.
Заман озуб, шхайтыгъа келгенле,
Сыларламы сын ташымы башындан?

СЕННГЕ

Джюрегинги берген эсенг башхагъа,
Нек тынгылайса мени айтхан сёзюме?
Ишден келе, джолда меннге тюбесенг,
Ышарылыб нек къарайса кёзюме?

Сатамылла джюрегими кёзлерим,
Меннге джете, нек боласа акъыртын?
Кенгден къараб, мени кёрсенг джолунгда,
Ёслетмейин нек озмайса джашыртын?

Бир башханы суюе эсенг, оз да кет.
Къулакъ иймей нактырдама, эс бёлмей.
Ышанмакълыкъ нек бересе джюрекге,
Тюбемезча башха джол бла джюрюмей?

Суюмей эсенг, ачыкъ айт да тый мени.
Чагъыб баргъан джашлыгъымы къуу эт да,
Суюе эсенг, биягъынлай ышара,
Мен сакълагъан ашхам джол бла кел энгда.

Мен ол тюлме, тюрленнгенме, ёсгенме..
Адамлыкны, итликни да кёргенме.
Джашлык менден кетиб барад, сеземе,
Онгузлукдан джыламукъ бла кюлеме.

Хур кёкледе излер эдим «насыб атны»,
Тюрсюнюнде насыбымы кёрмесем.
Джазыуума сен берирсе налатны
Аджалымдан Къарачайда ёлмесем.

Джер «арбадан» тюшер эдим амал табсам.
Къутулурем алдауукдан, сатлыкдан..
Сени алыб, таза кёкге чыгъласам,
Чыгъар эдим тюзлюк излей Аллахдан.

Мен ол тюлме, тюрленнгенме, ёсгенме..
Сен ол тюлсе, кюмюш тюлсе — алтынса.
Джангызлыкда сынагъанма, билгенме,
Къолум тюлсе, саным тюлсе — джанымса.

КЪАЧАЛМАЙМА САГЪЫШДАН

Нек барама сагъышымда
Энди мен сеннге?
Сагъышымда тюбешиуден
Не барды меннге?

Билгенликте кетгенинги
Башха тыбыргъа,
Мен юрениб бошамайма
Сенсиз джашаргъа.

Сагъышымы сокъмагъы бла
Кесим баралмам,
Сеннге тюбеб, андан къууанч
Энди табалмам.

— Меникисе! — деб айтыргъа
Бурулмайд тилим.
— Меникиенг! — деб, айтсам а,
Кюеди тиним.

Ашланмазча джюрек джара,
Чыкъмам аллынга,
Дау салмазма, сен санарча
Мени къанлынга.

Къабыр ташча, такъырлыкны
Сынайма бютюн.
Сагъышымдан къачар кибик,
Чыгъармы бир кюн?

СЕНСЕ ДЖАШАУ КЪАРЫУМ

Биягынлай къобан согъад макъамын,
Ай чыкъгъанды болуб кёкге къарауул.
Мени сюйген барды, барды адамым,
Аны ючюн кёбдю джашау къарыуум!

Къараймыса, мени эсинге тюшюре,
Терезенге «тагъылыб» тургъан Айгъа?
Сагъыш буруу бошламайды тюшюме,
Бек шошлукъ да тансыкъ этед аязгъа.

Джашау боллукъ болур эди татыгусуз,
Билиб турсанг хаман алда боллукъну.
Ким биледи, сен да болуб джукъусуз,
Мени кибик, ичемисе шошлукъну.

Кёб сакълатмай танг да ачар кёзлерин,
Шош хауадан къараб тургъан бу джерге.
Джукъла, джаным, чууакъ болсун эртденинг,
Тынчылыгынгы сакъласынла мёлекле!

КЁЗЛЕРИНГДЕ — ДУНИЯМ

Кюн бугъуннгад гъарб къаяны артында,
Къызыл булут чыгъар Айны сакълайды.
Сюелгенбиз тал терекни къатында,
Эки кёзюм кёзлеринг бла ойнайды.

Кёзлерингден сюймекликни ичеме
Кёзлерим бла, тоялмайын, джутланыб.
Тал терекни ахсыннганын эшитеме,
Сеннге, менлей, тиялмайды узадыб.

Ингир джелчик, джырлай келиб акъыртын,
Эркелете, чачларынгы тарайды.
Джюрегинги айталмагъан хапарын,
Кёк кёзлеринг кёзлериме айтады.

Саулай дуниям — кёзлеринги кёгюнде,
Къууанчым да, муратым да сендеди.
Кёзлеринге сюймеклигим — кёлюмде,
Джашау сууунда алыб баргъан кемемди.

АКЪБАЙЛАНЫ БУДИЯН

Акъбайланы Исахъны джашы Будиян 1966 джыл январны 6-да Джангы Джѣгетей эде туугъанды. Баш билим Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ университетни суратлау-графика бѣлюмюнде алгъанды. Окъугъан университетинде устаз болуб ишлейди — ол скульптурадан дерсле береди, аны бла бирге суратлау-графика факультетни музейин тутады. Скульптура чыгъармалары бла Бютеурросия эмда регионал кѣрмючлеге къошулады.

Акъбай улу суратлау сѣз бла да ишлейди — студент джылларындан бери назмула джазады. Ала республиканы газетлеринде кѣб кере басмалангандыла.

ТАБИГЪАТ КЪАНАТ КЕРГЕНЛИ

Дунияда табигъат къанат кергенли,
Гоккагъа тамчы акъгъанлы тангында,
Джыйырма джюз джылыны къарайма бери,
Джыйырма мингни да — ма ары джанында.

Ол узун заман а, джети къатланыб,
Джети кюнча, къысха, бек аз кѣрюннгенд.
Сакъ учхан мѣлекча, ангым, айланыб,
Аламны ауазын эштирге бѣлюннгенд.

Кюн-кече тѣгерек бурдура заманны,
Къалай кѣб тюрлениу танылад хар неде.
Джыйырма ѣмюрню не болду сайламы?
Махталумуд джашау, не къойгъанды тѣрде?

Сюзюлген сезими, ауланнган сагъышы,
Къаламы, илмусу, джуддузла ачханы...

Ашхылыкъ джиб бола, кѣзюуде юзюле,
Джашаугъа бир къууанч, бир да къан тѣгюле...

Адамны джарытхан, джанлача, джуддузла
Тырмаша берелле хар джаннга джылыгуну.
Адам бла джуддузну арасын сууута,
Ариулукъ да ѣле, учузлукъ джесирлейд къарыгуну.

Терслик кюч къаралыб, тюзлюкню джарыгъын
Джокъ этер умутда Ибилисни ѣсдюргенд.
Аллахсыз джанлагъа джибериб шайтанын,
Адамлыкъ урлукъну ѣсюмюн кесдиргенд.

Джангылмам, дей, джаным, кюч бере Аллахым,
Суратлайма бирде къайгъыны, къаманы.
Ѣлюмню джюзюнден тюз адам сакълансын,
Сюйюм кюч келтирсин къыйынсыз заманны.

2002

КЪАРАЙМА ТАУ ЁЗЕННГЕ

Созулуб, бурулуб,
Келеди тубан,
Ёзеннге бугъунуб,
Чыгъады тубан.

Кере къанатла,
Учады кѣкге,
Тауну тюз башында
Ол ѣтеди тѣрге.

Узун акъ сакъалы —
Къыйыры ёзенде,
Эки акъ къанаты,
Къылычлача — кѣкде.

Тубан да, менлейин,
Къарайды мийикден,
Узайыб кетелмейд
Таулу ёзенден.

Кийикле отлагъан
Уллу тау ёзеннге...
Таурухну уясы —
Биринчи кёргеннге.

Тынгыласанг, эштесе
Былайда джюз макъам,
Эм ариу бояу бла
Боягъанды заман.

Бояула джюрекни
Толтуруб сезимден,
Зауукъ кюч эсинги
Кёлтюруб кесингден.

Ёзенни ичинде
Джомакълы дуниягъа
Джашауну джюгюнден
Къутулуб уяна...

Къаллай кенг азатлыкъ
Бериледи меннге!
Джырым да джюрекден
Созулады кенгнге.

Ол, чыгыб мийикге,
Тубанла бла бирге
Учады кенг кёкде,
Къарай тау ёзеннге.

ЗАМАН АЙТЫР

Ариу, ашхы сёзле бла,
Кёзбау этген кёзле бла
Тюнгюлте да сени менден,
Къоркъмадыла суюмекликден.

Мен а къапхан къургъанланы,
Тюз сыртымдан ургъанланы,
Инджитмедим, джазыкъсындым,
Сезим суууй, бек ахсындым.

Джазыууму уа барысын
Джазайым деб ашыкъмадым.
Аллах берген къадарымы
Бугъоу салыб, нек тутмадым?

Ким биледи, мен терсмеми,
Аллах бургъан тюз эсмеми?..
Иги не да болуб Аман,
Джууаб джырны айтыр заман.

БЕР ДЖЮРЕК ДАРМАННЫ

Бил, таза тангымса,
Акъ кюнню келтирген.
Джан сала ангыгъа
Джарсыуну ёлтюрген.

Тюз къатым бла оза,
Сен мени эслесенг,
Минг къолну да соза,
Ачылад кёлюм кенг.

Гоккалы минг сыртны
Джаратыб алыргъа,
Сен барлыкъ джолланы
Гюлледен салыргъа.

Менде кёбдю умут,
Кёб болсун къууанчынг.
Сен болгъанса мени,
Бил, керти джубанчым.

Къарасам, термилиб,
Къыш сууукъ чилледе,
Ышарыл, кюн кибик,
Нюр төге кёзледен.

Къызгъанмай къарамны,
Сен джибер джылыуну.
Табалмам мен джерде,
Бил, сенден ариуну.

СЕННГЕ

Сау дунияны сансыз этген кёзлерим,
Сени кёрюб, бу джашауну алгышлайла.
Бек тереңде тунчугъурукъ сёзлерим,
Джюрегимден къанат кере джырлайла.

Магъананы ёзегине биз келирча,
Кёб джазайым кёзлеринги юсюнден.
Насыб бары кёз тууранга сирелгенча,
Энчи зауукъ сыналырча хар кёзюден.

Бютюн сейир муратынги ачыкъла да,
Кюч берейим суймекликни тамырындан.
Суйген джюрек кёрюнсюн деб, сен къара да,
Не келирин бир сакълачы джазыуундан.

Башха ишде джангылсам да джашауумда,
Сеннге къарай, джангылмазма, дегенме.
Согъулмагъан къумачдача, джазыуумда
Джангыз сени ёмюрлюкге кёргенме.

Аллах айтса, ышарыла иннетиме,
Сен излерсе джашарымы, бек суйгенлей.
Оноу этмей, сезим толу джюрекге,
Джукъунгдан да мени ючюн бёлюннгенлей.

Кюнню кёкден, келчин, юзюб алайыкъ,
Айырмасын, деб тилерсе, сени менден.
Джюрек кюнюнг суймеклигин кеннге джайыб,
Ёмюрюбюз толу болур джазгъы кюнден.

1998

ДЖУЛДУЗ ГОККАГЪА

Джарый тургъан джарыкъ джуддуз бола,
Къарадым да, джер юсюне кёкледен...
Джюрегими титиретдинг теренден
Чыммакъ ингил ариу гокка болуб сен.

Унутдум да ариу кёкню терк огъуна,
Джесир бола суймекликни отуна.
Бек талпыдым кёкден джерге тюшерге,
Джашаууму сени бла юлеширге.

Кече, кюн да бир сагъышны согъама,
Сагъышларым умур бола, элене.
Бир джарсыудан, бир къууанчдан толама,
Сезим — сагъыш — суратлача, кёрюне.

Сени кёрюб турур ючюн джашауумда,
Сайлагъанма бир ёмюрню минг ёмюрден.
Эм тазаса, багъалыса, мен сени
Сыйлы кёрдюм ариуланы кёбюнден.

Джарый барлыкъ джарыкъ джуддуз бола мен,
Айтыр ючюн къууанч хапар кёклеге,
Ышарыла-ышырыла, айтчын сен,
Джуддуз джарыкъ керегин а гюллеге.

Ангыла, ариу, таза, чыммакъ-акъ гокка,
Сенсиз джашау саналады энди джокъгъа.
Джюз-минг джылны сынамайын джангызлыкъны,
Ангылаялмаз джуддуз сенсиз джарыкълыкъны.

АДИЛХАН АДИЛ УЛУ

Адилхан Адил улу (Аппаланы Адилхан) 1970 джыл Тюркде Кония шахарны къатында Башхюйюк эде туугъанды. 1996 джыл Анкарада университетни Кино-теле-радио бѐлюмюнде окъуб чыкыгъанды. Бусагъатда кърал архивни илму къул-лукътусуду.

Джашауу Къарачайдан узакъда болса да, ана тилин да, халкъыны тарихин, культурасын да иги биледи. Ол Тюркде джашагъан къарачайлыла бла малкъарлыланы юслеринден талай илму иш джазгъанды эмда къарачай-малкъар алимлени талай илму ишлерин тюрк тилге кѣчюрюб, журналлада, китаблада басмалагъанды. Аны тышында Адилхан ана тилинде назмула джазады. Ала «Къарачай» газетде да басмалангандыла.

2002 джыл Анкарада чыкыгъан «Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы» китабха кирген суратлау чыгъармаланы тюрк тилге кѣчюрюуде Аппа улуну кыйыны улуу болгъанды.

Адилхан кеси сѣзлерин, макъамын да джазыб, джырла къурайды, тау тартыулары кѣобузда уста согъады.

Чыгъармачылыгыны юсюнден:

Байрамукъланы Ф. Джюреги халкъында. // «Ленинни байрагы», №105 1991.

ТАУЛУ ХАЛКЪЫМ

Ёхтем халкъым, сыйлы халкъым,
Кавказны кючюсе, джаныса.
Таурухдача, сейир тауланы
Айтылыб келген деу уланыса.

Джюрегинг кирсизди, ким бла да
Тутаса шохлукъ, къарнашлыкъ,
Барды сени таркъаймаз байлыгъын:
Адет, намыс, адамлыкъ.

Хурзук, Учкулан, Къарт Джурт —
Къарачайны ёмюрлюк тѣрю.
Джазыу бизни атса да узакъ,
Къарт ата-ананы ёсген джери.

Мийик тауланы кѣойнунда
Къонакъ этди мени Теберди.
Дуниягъа аты белгили
Доммай эркелетди, джашыча, кѣрдю.

Тыбыр джылыуну сездирди меннге
Халкъны джюреги Къарачай шахар,
Сюйюб ичирди гара сууларын
Саулукъ тамалы огъурлу Махар.

Кѣб тюбедим джууукъгъа, тенгнге,
Къанат битгенча, къууана джюрегим.
Таулу халкъым, насыбда джаша,
Олду Аллахдан эм баш тилегим.

ДЖУРТУМДАН КЕНГДЕ

Джуртундан кенгде къалгъан адамны
Билirse джюреги джара болгъанын.
Джуртун кѣрмей ёлген адамны
Эшитirse къабырында джылагъанын.

Атала туугъан джерлени сыйларын,
Хурметлерин да туудукъла кѣрелле.
Керти багъаларын а, кенгде къалыб,
Термилиб тургъанла артыкъ билелле.

ЧАКЪЫРГЪАНЧА БОЛУБ

Джашайма табмайын тынғы.
Джуртум чакъыргъанча болуб.
Кёзюме кёрюнелле мени
Талала, гюлледен толуб.

Туусам да тауладан кенге,
Аккамы хапары — эсимде.
Кёзюме кёрюнеди Минги Тау,
Бузлары джылтырай юсюнде.

Алджалла, деб, бизге кыйнала,
Эрий да болурла бузлары.

Кёзюме кёрюне туралла
Къарт Джуртда аккамы ызлары.

Теберди, Джёгетей, Учкулан,
Сизге термилгенлей турама.
Ол аккам кюсеген сууладан
Тюшюмде ичгенча болама.

Бир бек кыйналад джюрегим,
Аллай тюш кёргенлей уянсам,
Ёлсем да джарылыр къабырым,
Джуртуму кёралмайын къалсам.

КЪАРТ АТАМ, СЕННГЕ ТЕРМИЛЕ

Ёмюрден бери
Саулай дуниягъа
Махтау болгъан
Сейирлик Кавказ.
Хурмет салыб
Турады анга
Таулу халкъым,
Келген кирик джаз.

Бу джуртланы
Кючу, джаны да
Сен болгъанса,
Ёхтем Къарачай,
Кыйынлыкъла да,
Джарсыулада да
Адамлыгъынгы,
Сыйынгы сакълай.

Джууукъ кёллю,
Огъурлу халкъым,
Сен табаса
Джюрекlege джол.
«Тау намыс» деб,
Кёб ёмюрлени
Айтылгъанды,
Айтылады ол.

Алай а джашау
Рахму салмады,
Аямад сени
Туугъанлы бери.

Къуш тюгюча,
Чачхан да этди,
Кёб ахлуларын
Тюшдюле кери.

Сабийни кыйры
Элтсе да джашау,
Ата юйюнде
Болгъанча эси,
Хар адамын
Джюреги сендед,
Сенден узакъда
Болса да кеси.

Аллайланы
Бириме мен да,
Кёз аллымда —
Чегетле, таула,
Нарт талала,
Кюч-къару алгъан
Дарман хауанг,
Чокъракъ суула.

Багъалыдыла
Бары да, бирча,
Унутурукъ тюда
Аланы кёрген.
Эки элим
Барды джуртумда
Мен артыкъ да
Айырыб сюйген.

Къарт атама
Дуния джарыкъгъа
Джөгетей эл
Ачханды эшик.
Баш сыйым а
Къарт Джурт элгеди,
Ол болгъанды
Тукъумгъа бешик.

Ол къарт атам,
Сеннге термиле,
Кетди, хариб,
Керти дуниягъа.
Мен тилейме
Уллу Аллахдан,
Алгъа атла,
Джашнай, чагъа.

КЪАЙДАСА, АРИУУМ

Заман къалай кетиб барады,
Эмиликча, кишиге бермей бой.
Хоншуму джашчыгъы джетгенди,
Юйленгенди — этиледи той.

Джарыкълыкъ келгенди тийреге,
Мени да чакъыралла ары.
Алай а джюрегим мыдахды,
Эсим кетибди башха джары.

Ол тойда сен джокъса, джаным,
Къайдаса, билмейме аны.

Сюймеклик ёртенни ичинде
Къызады джюрекни къаны.

Излейме хар джерде сени,
Джашауум болгъанды къарангы,
Уллу муратларым сёнггенча,
Кёл чыракъ джанады ауангы.

Заман а барады, барады..
Тыяргъа джетмейди къарыуум,
Джангызыкъ насыбдан кенгдеди,
Къайдаса, къайдаса, ариуум?

АЙДЖАРЫКЪ

Биреу билмейди малыны санын.
Бирси махтайды джайлыгъын..
Рысхым джокъду, джюрегимдеги
Сюймекликди мени байлыгъым.

Ол джюрекни бергенме сеннге,
Айджарыкъ атаб сени атынга.
Тюбеген джерде, кёзюмю алмай,
Мен къарайма нюр сыфатынга.

Джангылдым деб да, кёлюме келед,
Таб боллукъ эди Кюнджарыкъ, десем.

Не суукъда да санларыма
Джылыу урады, сеннге тюбесем.

Алай а джолугъа, кёре турургъа
Джол ачмайды хаман да къадар.
Абезекге тутсам бир тойда,
Кёлюмю айтыргъа табама мадар.

Сен тынгылайса аз кёз джетдире,
Тойгъа джыйылгъан джуукъгъа, теннге,
Сен айтмасанг да разылыгъынгы,
Джюрек тылпыуунг билдиред меннге.

ХАЙЫРЛАНЫЛГЪАН АДАБИЯТ

Фольклор китабла:

Карачаево-балкарский фольклор. Хрестоматия. Составитель, автор вступительной статьи Хаджиева Т. Нальчик, 1996.

Къарачай халкъ джырла. Джарашдыргъанла: Гочияланы С., Ортабайланы Р., Сюйюнчланы Х. М.: Наука. «Главная редакция восточной литературы», 1969.

Нарты. Героический эпос балкарцев и карачаевцев. Составители тома Ортабаева Р., Хаджиева Т., Холаев А. М.: Наука, «Восточная литература», 1994.

Хабичланы М. А. Халкъ поэма «Къобанланы кьой бёлек» // «Ленинни байрагы» 06.02.1990.

Эски къарачай джырла. Джарашдыргъанла: Лайпанланы Х., Дудаланы М. Микоян-Шахар, 1940.

Джыйым китабладан:

Айран. Къарачай джазычуланы чыгъармалары. Черкесск, 1965.

Билляча. Сабий хрестоматия. Нальчик, 2000.

Биринчи атламла. Джарашдыргъан — Байрамукъланы Х. Черкесск, 1958.

Дуркту ичинде ёгюз... Черкесск, 1993.

Джарыкъ джолда. Къарачай авторланы произведениелерини сборниги. Джарашдыргъанла — Къоркъмазланы К. бла Сылпагъарланы И. Къарачай-Черкес китаб издательство. Черкесск, 1960.

Джашауну оюулары. Черкесск, 1988.

Джилтинле. Къарачай джырчыланы кюулер, назмулары. Алма-Ата, Художество литератураны Къазакъ кърал басмасы, 1957.

Джюрек джырлайды. Черкесск, 1958.

Ёрлеу. Черкесск, 1974.

Живой родник. Черкесск, 1980.

Кёзлерибизден къан тама. Джарашдыргъан — Джаубаланы Х. Черкесск, 1991.

Къанатла. Черкесск, 1971.

Къарачай джырла. Джарашдыргъан — Къагъыйланы Н. Черкесск, 1968.

Къарачай поэзияны антологиясы. Джарашдыргъанла — Актъбайланы М., Байрамукъланы Х., Къагъыйланы Н. Ал сёзню Къараланы А. джазгъанды. Ставрополь, 1965.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы (тюрк эмда къарачай-малкъар тиледе). Джарашдыргъанла — Хаджиланы Т., Хапчаланы Т., Геляланы А. Анкара, 2002.

Орайда. Черкесск, 1963.

Сюймекликни джети джолу. Черкесск, 1885.

Таза джюрекден. Фрунзе, Къыргъыз кърал басма, 1957.

Танг джарыкъ. Черкесск, 1995.

Тынгысыз джюрекле. Джарашдыргъан — Къобанланы А. Черкесск, 1979.

Шоркъа. Черкесск, 1982.

Энчи китабла:

Абайханланы Н. Чыгъама джолгъа. Назмула. Черкесск, 1977.

Абайханланы Н. Мийиклик. Назмула. Черкесск, 1984.

Айбазланы Х. Шош ауаз. Назмула. Черкесск, 1992.

Актъбайланы А.Х. Ёмюрню иеси. Назмула. Черкесск, 1965.

Актъбайланы А.А. Ёмюр. Назмула. Черкесск, 1991.

Актъбайланы А.А. Къарачай, десем... Назмула, поэмала, эсге тюшюрюле. Черкесск, 1999.

Алийланы И. Род людской. Стихи, рубаи. М.: «Русский мир», 2000.

- Алийланы У. Аймуш. Таурух. Черкесск, 1966.
- Алийланы У. Мен сени джашынгма. Сайламала. Черкесск, 1981.
- Аппакъланы И. Джашауну дерси. Назмула. Черкесск, 1983.
- Аппакъланы И. Джашлыгъымдан бери. Назмула. Черкесск, 1989.
- Аппаланы Б. Ата джуртха. Назмула. Черкесск, 1964.
- Байкъулланы А.-К. Насыб джашау. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1984.
- Байкъулланы А.-К. Мени сёзюм. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1987.
- Байкъулланы Д. Джазгъанларыны сайламалары. Черкесск, 1959.
- Байрамукъланы У. Тамчыла. Назмула бла басняла. Черкесск, 1969.
- Байрамукъланы Ф. Кюн бешик. Назмула. Черкесск, 1990.
- Байрамукъланы Ф. Кеч тубешиу. Назмула, хапарла, повесть. М.: «Барс», 2005.
- Байрамукъланы Х. Сюйген тауларым. Назмула бла джырла. Черкесск, 1959.
- Байрамукъланы Х. Огъур. Назмула бла поэма. Черкесск, 1977.
- Байчораланы М. Сёлеш... мени бла сёлеш. Назмула. Черкесск, 1981.
- Байчораланы М. Айджаякъ. Хапарла бла повесть. Черкесск, 1985.
- Байчораланы С. Джесир Къарачай. Назмула бла поэмала. Черкесск, 2000.
- Батдыланы Р. Ай джарыкъ. Назмула. Черкесск, 1979.
- Батчаланы Б. Сюйюмчю джуддуз. Назмула. Черкесск, 1998.
- Батчаланы Б. Назмула. Черкесск, 2004.
- Батчаланы Бергер. Сенсе мени джашауум. Назмула. Черкесск, 1962.
- Батчаланы Бергер. Ыз. Назмула. Черкесск, 1969.
- Батчаланы М. Сагъышла. Назмула. Черкесск, 1968.
- Батчаланы М. Ёмюрню дауу. Назмула бла поэма. Черкесск, 1979.
- Берберланы Б. Къарачайдан салам. Назмула. Карачаевск, 1993.
- Биджиланы А. Сайланганлары. Назмула бла кёчюргенлери. Черкесск, 1980.
- Биджиланы И. Таулада атлы. Назмула бла поэмала. Черкесск, 1982.
- Биджиланы И. Къан бла сют. Назмула бла поэма. Черкесск, 1989.
- Борлакъланы Т. Насыблы джашлыкъ. Назмула, таурухла. Черкесск, 1964.
- Бостанланы Х. Сайламалары. Назмула. Черкесск, 1962.
- Боташланы А. Сайланганлары. Назмула. Черкесск, 1964.
- Боташланы А. Джашауум. Назмула бла хапарла. Черкесск, 1972.
- Боташланы Х. Харам тала. Нальчик, 1991.
- Гочияланы С. Джюрекден джюз тиек... Поэзия, проза, публицистика. Черкесск, 2000.
- Дибирланы Ш. Сени ючюн. Назмула. Черкесск, 1982.
- Джаубаланы Х. Чагъадыла балийле. Назмула. Черкесск, 1975.
- Джаубаланы Х. Кюмюш джангур. Назмула. Черкесск, 1987.
- Джырчы Сымаил. Джырла бла назмула. М.: «Инсан», 1992.
- Ёзденланы А. Сёз – халы кибикди... Басмагъа Къарачай илму-тинтиу институт, «Алан Эрмитаж» тарих-маданият джамагъат хазырлагъанды. М.-Ставрополь, 2004.
- Ёзденланы А. Чолпан. Джырла, назмула. Черкесск, 1998.
- Ёргенланы А. Сайламалары. Черкесск, 1959.
- Какушланы Х. Ашыгъама. Назму китаб. Черкесск, 1990.
- Кечерукъланы Б. Даж, даж... Сабий назмула, хапарла. Черкесск, 1986.
- Кипкеланы Х. Кёк къанатлы. Назмула. Черкесск, 1971.
- Къагъыйланы Н. Акъ бутакъчыкъ. Назмула. Черкесск, 1970.
- Къагъыйланы Н. Джюз джарсыуум, джюз къайгъым. Черкесск, 1985.
- Къалай улу Аппаны ызын ызлай. (Аппаны джырлары, назмулары, самаркъаулары, чамлары, адамла бла сёлешгенлери). Чыгъармаланы джыйыб, басмагъа хазырлагъанла – Ортабайланы Р., Биджиланы А. Черкесск, 1995.

- Къалтур. Назмула. Китабны джарашдыргъан — Семенлени А. Карачаевск, 2003.
- Къаракетланы И. Сайламалары. Черкесск, 1960.
- Къаракетланы И. Эркинликни саугъасы. Назмула бла кёчюргенлери. Черкесск, 1980.
- Къаракетланы Ю. Нек сарнайды Черек? Нальчик, 2001.
- Къасбот. Избранное. Песни, стихи, поэмы. Автор предисловия и составитель Суюнчев А. Карачаевск, 2001.
- Къобанланы А. Оюула. Сегизтизгинле. Черкесск, 1980.
- Къобанланы М. Джерни джылыуу. Назмула. Черкесск, 1974.
- Къобанланы М. Сары чапракъла. Назмула. Черкесск, 1986.
- Къобанланы Х. Къая турукъла. Назмула. Нальчик, 1983.
- Къобанланы Х. Кюйген гюлюм. Назмула бла поэма. Нальчик, 1994.
- Къочхарланы Къасбот — халкъ джырчылары тамадасы. Назмула, джырла, поэмала. Китабны джарашдыргъан, ал сёзюн джазгъан Хабицланы М. Черкесск, 1986.
- Лайпанланы Б. Бусакъла. Назмула. Черкесск, 1986.
- Лайпанланы Б. Джуртда джангыз терек. Назмула. М.: «Молодая гвардия», 1992.
- Лайпанланы Б. Сууаб, гюнах джазылгъан дефтерле. Назмула. М.: «Мир дому твоему», 2002.
- Лепшокъланы Х. Кёчюрчюн уя. Назмула. Карачаевск, 2000.
- Магъаяланы А. Джашауну къанатлары. Очерк бла назмула. Черкесск, 2002.
- Мамчуланы Д. Тамбла айтырма. Назмула. Черкесск, 1990.
- Мамчуланы Д. Поэмаланы китабы. Черкесск, 2001.
- Орусланы А. Согъумлагъан къыл кёбуз. Назмула бла поэма. Черкесск, 1978.
- Орусланы М. Назмула. Черкесск, 1988.
- Семенланы А. Тау бла таулу. Назмула, Черкесск, 1961.
- Семенланы А. Толгъан ай. Назму китаб. Черкесск, 1983.
- Семенланы А. Магъана. Назмула. 1-чи китаб. Насихат бла сүймеклик. Черкесск, 2002.
- Сылпагъарланы К. Чыкъ тамчыда — кюн таякъла. Назмула. Черкесск, 1982.
- Сылпагъарланы К. Сонетле. Ставрополь, 2001.
- Суюнчланы А. Илкер. Назмула. Черкесск, 1973.
- Суюнчланы А. Аргъыш. Назмула. Черкесск, 1988.
- Тохчукъланы И. Тилек. Назмула. Черкесск, 1990.
- Тохчукъланы И. Атаны къачы. Назмула. Черкесск, 1992.
- Тюркююланы А. Бузланы юсюнде гюлле. Назмула. Черкесск, 1969.
- Тюркююланы А. Акъ къаяла. Назмула. Черкесск, 1980.
- Тюркююланы А. Шукур этеме джашаугъа. Назмула. Черкесск, 1995.
- Хубийланы М. Ёрлеу. Назмула. Черкесск, 1987.
- Хубийланы Н. Джашил дуня. Назмула. Черкесск, 1973.
- Хубийланы Н. Шохлукъну къанатлары. Назмула. Черкесск, 1977.
- Хубийланы О. Анам. Назмула. Черкесск, 1960.
- Хубийланы О. Ант. Назмула, джырла, поэмала. Черкесск, 1963.
- Хубийланы О. Сёлешедиле таула. Назмула, хапарла, очеркле, роман. Черкесск, 1987.
- Чотчаланы М. Сонетле. Черкесск, 1988.

Чыгармачылыкъны юсюнден китабла:

- Байрамуков А. «Общественно-просветительская мысль в Карачае во второй половине XIX — в первой половине XX веков». Автореферат. Диссертация на соискания ученой степени кандидата исторических наук. Карачаевск, 1998.
- Байрамукъланы Х. Гюрбеджи. Хапарла, пьесала, статьяла. Черкесск, 1987.
- Байрамукъланы Н. Тама-тама кёл болур. Черкесск, 1987.
- Балтин П. Из истории карачаевской поэзии. Черкесск, 1961.

- Биттирланы Т. «Итиль суу агъа турур...». Нальчик, 1998.
- Карачаево-балкарские деятели культуры конца XIX начала XX века. Избранное в 2 томах. Составитель Биттирова Т. Нальчик, 1996.
- Егорова Л. Дороги дружбы. Черкесск, 1969.
- Егорова Л. Литература народов Северного Кавказа. Очерки. Ставрополь, 2004.
- Известные люди Карачаево-Черкесии. Краткий биографический словарь. т. 1. Автор-составитель Урусов К. Черкесск, 1997.
- Кагиева Н. Судьба страны — судьба твоя. Очерк творчества (О. Хубиев). Черкесск, 1973.
- Кагиева Н. Халимат Байрамукова. Очерк творчества. Черкесск, 1966.
- Караева А. Обретение художественности. М.: Наука, 1979.
- Караева А. Очерк истории карачаевской литературы. М.: Наука, 1966.
- Караева З. Проблемы соотношения историзма и современности в литературах Карачаево-Черкесии. // Современный литературный процесс. Проблемы историзма. Черкесск, 1989.
- Караева З. Художественный мир Исмаила Семёнова. М.: Ин-т Этнологии и Антропологии, 1997.
- Къагъыйланы Н. Кюренли джазыула. Карачаевск, 2001.
- Къагъыйланы Н. Тинте барыб... Черкесск, 1966.
- Къасайланы Р. Джигитликни джырчысы. Черкесск, 1974.
- Лайпанланы С. Заманла ушагъы. Черкесск, 1967.
- Литература народов Карачаево-Черкесии. ч.1. Автор и составитель Караева А. «Фольклор и литература карачаевцев». Черкесск, 1999.
- Ортабаева Р. Азрет Уртенев: жизнь и творчество. Черкесск, 1971.
- Ортабаева Р. Карачаево-балкарские народные песни. Черкесск, 1977.
- Ортабайланы Р. Къара сууну къатында. Черкесск, 1981.
- Орусланы А. Ёмюр танышланы сагъыныу. Черкесск, 1975.
- Переверзева И. Хусей Мухаджирович Джаубаев. // серия «Поэты Карачаево-Черкесии». ГНБ КЧР. Отдел литературы по искусству. Черкесск, 2003.
- Писатели Карачаево-Черкесии. Буклеты. Черкесск, 1991.
- Писатели Ставрополя. Ставрополь, 1974.
- Сыны обновленных гор. Черкесск, 1974.
- Тотуркъулланы Къ.-М. Эркин дуня. Черкесск, 1999.
- Хабичева-Боташева З. Озарение души. Черкесск, 1985.
- Хабичланы М. Къочхарланы Къасбот — халкъ джырчыланы тамадасы. Черкесск, 1986.
- Хубийланы М. Батмаз джуддузну джарыгъы. Чам хапарла, айтыула, илму статьяла. Китабны басмагъа хазырлагъан — Байрамукъланы Ф. Черкесск, 1989.
- Хубийланы О. Джашау бла фахму. Черкесск, 1982.

БАШЛАРЫ

АЛ СЕЗ

ХАЛКЪ ПОЭЗИЯ ЧЫГЪАРМАЛА

НАРТ ДЖЫРЛА

Нарт Темирчи Дебетни туугъаны	8
Ариу Сатанай	9
Ёрюзмек бла кына сакъаллы Къызыл Фук	10
Сатанай Ёрюзмекни ёлюмден къутхаргъаны	13
Сосуркъа бла эмеген	14
Алауганны къалай къатын алгъаны	16
Къарашауай Гемуданы сынады	18
Ачей улу Ачемез	19
Нартла джерден къалай кетгендиле	22

АЛГЪЫШЛА

Келин келгенде айтылгъан а	26
«Тейри онгарсын, тейри джал барсын...»	26
Ындыр басханда айтылгъан	27
Кийиз ургъанда айтылгъан	27
Чепкен басханда айтылгъан	27
Сабийни бешикге салгъанда айтылгъан	28
Джаш биринчи уугъа барса, айтылгъан	28

УУЧУЛУКЪ БЛА БАЙЛАМЛЫ ПОЭЗИЯ

Апсатыны джыры	29
Бийнегер	30

ДЖЫРЛА

Урунуу джырла

Долай	32
Сабанчыны джыры	32
Эрирей	33
Ийнай	33

Тарих-джигитлик джырла

Эмина	34
Экинчи эмина (Орусбийлери)	35
Ачей улу Ачемез	36
Хож	37
Япон урушха баргъанла	39
Татаркъан	40
Къобанланы кьой бёлек	41
Гапалау	44

Кюле

Къаншаубий бла Гошях (халкъ баллада)	45
Гошях бийчени кюю	46
Стампулчуланы джырлары	47

Солтан хаджини джыры	48
Акъбийче бла Рамазан	48
Джыламайын къалай этсинле?	49

Чам джырла

Голлу	51
Джёрме	51
Саңдыракъ	52

Сюймеклик джырла бла ийнарла

Кемисхан	53
«Сен мындан кетгенли сени таныгъанла...»	53
«Сюймеклик ауруу къалай къыйынды...»	54
«Ой, кёкде баргъан кёксюл кёгюрчюн...»	54
«Къара къашларынг, ала кёзлеринг ...»	55
«Сюймеклик ауруу тийгенди меннге...»	56
«Таулагъа къараб, кетиб барама...»	56
«Ийнар айт, дейсиз, мени къоймайсыз...»	56
Заур	57
Бурмабут	57
«Ийнар айтханнга кюлюучен эдим...»	57
«Ол артдан артха бир къошакълы болгъанды...»	58
«Сени амалтын джырчы болсам да...»	59
Сакълайма	59

Сабий фольклор

Белляу	60
Белляу, белляу, балачыгъым	60
Сау къутулгъун бешигингден, дейме,	61
«Эртде биреу бар эди...»	61
«Бара-бара баз табдым...»	61
«Бап, бап, баппахан...»	61
«Къакъ-къакъ къаргъала...»	62
«Джюу-джюу-джюу ала...»	62
«Кишиу, кишиу!...»	62

ДЖАЗЫГУЧУЛАНЫ ЧЫГЪАРМАЛАРЫ

СЕМЕНЛАНЫ КЪАЛТУР (1750 –1850)

Алгъыш	64
«Къалтур, сеннге ышанады...»	65
Хиджи	65
Ууанык бериб	65
«Энди учузлукъ къалсын!»	66
Сарай бла Саралыб	66
Къалтур бла Алибек	67
«Тели тепсей билмез...»	67
«Саламым бла къууугъум...»	67
«Кёб болса да Апсатыны...»	67
«Табама деб...»	67
Къарт болгъанса, Къалтур!	68
«Эминагъа джыр этдим...»	68
«Мен баргъан эдим Дууут элине...»	68
Келечилик	68
Хаммесей	69

БАЙРАМУКЪЛАНЫ КЮЧЮК (1772–1862)	
Хасаука	70
Умар	71
АБАЙХАНЛАНЫ (ШАУАЙЛАНЫ) ДАУТ (1800–1892)	
«Мен башлайма, Даут хаджи айтама...»	73
Джанхотланы Азнауур бла аны аты Къарабуу	73
КЪОЧХАРЛАНЫ (БАГЪЫР улу) КЪАСБОТ (1834–1940)	
Кавказ таула	77
Джырларым	77
Булбулгъа сукъланама	77
Тюзлюк	77
Джалчылыкъ	77
Азатлыкъ ючюн	78
Джангы дуня	78
Тюз атлагъан тюзелир	78
Къанамат	78
Дебош	80
Айджаякъ (поэмадан юзюк)	81
ДЖАНЫБЕКЛАНЫ (КЪАЛАЙ улу) АППА (1864–1934)	
«Оллахий, бир адамгъа да...»	86
«Чам-селеке бла...»	87
«Джашаууму ётдюргенме...»	87
«Меннге алай айталла...»	87
Патчахлыкъны кючюнден	87
«Эресейни кенг этеклерин...»	87
«Бир ашны...»	88
«Алибий...»	88
«Джашаугъа керекдиле...»	88
«Тукъум-джукъ соруб...»	88
«Уллу орунда турмаса...»	89
Экитизгинле	89
«Уй, гяуур, элек тешгич...»	89
«Ийнакълайма...»	89
Тойда кёрюнмейдиле Джанариуну ызлары...	89
«Энди сууда ойнамайд...»	90
«Тауалий таудан аугъан...»	90
«Къобанлагъа барсанг...»	90
«Юсю – уф-чуф...» (кесине эттен чамларындан)	90
Ол джаш джаш тюлдю	91
Чурумсуз кетдим	91
«Белинг тикгич кирик...»	91
«Хонт, хонт...»	91
«Гаккы табхан тауукъча...»	92
«Турма ашадым да...»	92
«О, дуня манга тарды да...»	92
«Бёркюм мени башымда...»	92
Юйдегиленсем...	93
«Эй, кёб айландым...»	93
КЪРЫМШАУХАЛЛАНЫ ИСЛАМ (ИСЛАМ ТЕБЕРДИЧИ) (1864–1910)	
Бёрю бла киштик	95
«Аман Ныхытдан Аман Ауузгъа...»	96
«Сууукъ ташлагъа джан сала...»	96

«Тенгиз менден ёнгелейди...»	96
«Муссабийни кёшуна...»	96
«Бабасны гурушха къара абасы...»	97
«Мусосну пуддукъ батманы...»	97
«Ёзендеги озгъун джел...»	97
«Юнюс, чабакъла ызымдан сюре...»	97
АКЪБАЙЛАНЫ ИСМАИЛ (ЧОКУНА афеңди) (1874–1937)	
Сакъла, кесме!	98
Джангур	99
Кюз джыйын	99
Оракъ джыр	100
Нёгерлик	100
Къызыл балий	100
Балдыргъан	100
Амма, амма, бал ання...	101
«Джангур джауб, кюн тийиб...»	101
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа	101
МЕККЯЛАНЫ ЁРЮЗМЕК (19 ёмюрню аягъы – 20 ёмюрню ал сюреми)	
Ханбийче	102
СЕМЕНЛАНЫ ИСМАИЛ (ДЖЫРЧЫ СЫМАИЛ) (1891–1981)	
Минги Тау	104
Анам	105
Ана тилим	106
Къайтхан кюн халкъыма	106
Сымаил къайтды джерине	106
Кёл басама	107
Мыдах сагъатда	107
Сары атым	107
Кетген кюнлени эсге тюшюре	108
Ахыр кюнюм	108
«Джырчы Сымайыл»	108
Акътамакъ (поэма)	108
ЁЗДЕНЛАНЫ АБУГАЛИЙ (1894–1992)	
Сарытюзге джыр	130
Сенлей джырчы туусун...	131
«Ай, Кавказ таула...»	131
БИДЖИЛАНЫ АСХАТ (1900–1958)	
Кюн	133
Боран	134
Белляу	134
Камсык	134
Тюлкю бла къаргъа (Крыловдан)	134
Каска бла къумурсха (Крыловдан)	135
КАРАКЕТЛАНЫ ИССА (1900–1942)	
Кавказ	136
Ана тилим	138
БАЙКЪУЛЛАНЫ ДАУТ (1902–1942)	
Таулу кызыны джыры	140
Юч ёхтемге	140
Туумагъан джашчыкъ (таурухдан юзюк)	141

БОТАШЛАНЫ АБИДАТ (1902–1982)	
Ана тилим	144
Осиятым	145
Джаз танг	145
БОСТАНАЛАНЫ ХАСАН (1905–1942)	
Бизни таула	146
Гокка хансчыкъ	147
Къозучукъ (сабийлеге)	148
ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ (1907–1955)	
Башладым	150
Темир ёмюр	150
Не ючюн туудукъ?	150
«Хар кюн кирик...»	151
Кавказ таула	152
АЛИЙЛАНЫ УМАР Б. (1911–1972)	
«Мен туугъанма, — дейди адам...»	154
«Улуду, бек улу джыр сёзю...»	155
«Кавказы сагъыныу...»	155
Алма терек	155
Гёрעדжыз	156
Аймуш (таурухдан юзюк)	157
ОРУСЛАНЫ АМИНАТ (1911–1995)	
«Къызыл Къарачайны» редакциясында	160
Устазыма Ахъбай улу Исмаилгъа	161
«Билеме, туугъанма...»	161
«Салыннган эди да чынарым...»	162
«Къарт сагъышха бир кетсе...»	162
БАЙКЪУЛЛАНЫ АБДУЛ-КЕРИМ (1912–1988)	
Алгъыш аякъ	163
Унутма	165
КЪАНАМАТЛАНЫ КЪУРМАНБИЙ (1912–1942)	
Шерифала	166
Кулина	167
БОРЛАКЪЛАНЫ ТОХТАР (1914–1942)	
Алгъыш	169
Мени къаламым	170
Къобан бла ушакъ	170
Мени шахарым	170
Лётчикни джыры	171
ОРУСЛАНЫ МАХАМЕТ (1916–1942)	
Тору атым	172
Хурла кёл (юзюк)	174
КЪОБАНАЛАНЫ ХАМЗАТ (1916–1994)	
Азатлыкъ	176
«Джерге джыгылдым, къойнум — буз...»	177
Мени тик джолум	177
Къара итим	177

«Сюймеклик тенгнге зарлыкъ туююдю...»	177
Эрни сёзю	177
«Тангны джарыгы тийгенди таулагъа...»	178
Ашхы сагышла	178
Суу анасы (баллада)	178
«Тау башлагъа чыкъдым бюгюн...»	179
Сюймеклик черек	179
Кюйген гюлюм (поэмадан юзюк)	179
Дунияла къалыра дунияда (поэмадан юзюк)	180

БАЙРАМУКЪЛАНЫ ХАЛИМАТ (1917–1996)

Мени джюзджылыгыым	183
Къачан болганса поэтми, дейсе?	183
Къарачай таула	183
Билмейме	184
Туугъан юйюм	184
«Туугъан тауларым, сизге джыр этмеген...»	184
«Джангыз атлам да этмегенд джашчыкъ...»	184
Ашыгыб келдим	185
Сюйген тауларым	185
Къызны ушатадыла	185
Наз	185
«Таулада джолну унутхан эсенг...»	186
«О, джерим, сууум...»	186
Сыйрат кёпюр	186
Джазгы джангур	187
Джыр «Ючкекен» ансамбльге атайма	188
Ненча кере	188
Ана тилим	188
Тёрттизгинле	189
Джесир	190
Суугъа таяннганча	190
Аякъ ыз кёбдю	190
«Сен меннге ийдинг тюртю бутакъны...»	191
«Мен тюлме джарлы поэт къауумдан...»	191
Атагыз мени атымы къызчыкълагъа	191
Джокъдан бар болуб къалырма бир кюнде	192
Джазыгу	192
Къыркынчы джылла	193
Тюшюм	193
Тиширыгу ёддю	194
Анам, болуш	194
Терекле	194
Къар джаугъан кюн	195
«Къарачыгыз ол тиширыугъа...»	195
Ыйыкъны сегизинчи кюню	195
Эдикге	196
Джашчыкъ джукълайды	196
«Мен борчлума алларында сабийлени...»	196
«Джангы джыр дуниягъа тууа башласа...»	197
«Сууукъ, исси кюйдюрюб бетлерин...»	197
«Минги Тауну аязы къакъмай...»	197
Къор болайым мен алай кюннге	197
Эрши тиширыгу джокъду дунияда	198

ХУБИЙЛАНЫ ОСМАН (1918–2001)

Туугъан джуртум	200
Ауушла	200
Блей (поэма)	200
Сен къутхардын (поэма) <i>Аскерчи тенгим М. Лебедевге</i>	204
Танг атды	207

БОТАШЛАНЫ ХАМИТ (1918–2002)

Джуртума алгыш	208
Джанымы джаралы къанаты	209
Тору атым	209
Халкъыма	209
Ата джуртха къайтыу	210
Къарт Джуртда	210
Джел	211
Тансыкълыкъ – ауруу	211
Джаз	211
Къарлы сыртда джангыз адам	211
Атлантик океанны джагъасында	212
Нью-Йоркда	212
Насыблы кюн	213
Саусузла юйюнде Дебо улу бла ушакъ	213
Къартлыкъ	213
Джашау	213
Тюзлюкню излей	213
Къобан	214
Анам	214
Кёзле	214
Тоялмадым	214
Джуртуму эсгере	215
Кеталмайма	216
Джаш тёлуге	216
Ахыр тилегим	217
Анамы келинине	217
Туумагъанды ол сёз	217

КЪОБАНЛАНЫ ДАХИР (1918–1993)

Кавказ таулагъа	218
Сабий тенгеме	218
Джаз	219
Тюбедим	219

БАЙЧОРАЛАНЫ МАГОМЕТ (1920–1990)

Портрет	220
«Ёлюмсюз байракъны...»	222
Илкерле	223
«Къачхы сууукъла...»	224
«Мазаллы наратны...»	224
«Тау тилинги...»	224
Таурух	224
Ай тутулгъаннга	225
«Тангны джарыгъын...»	225
«Узун тынгылаб...»	225

СЮЙЮНЧЛАНЫ АЗАМАТ (1923)

Аланла	226
Мени миллетим	227
Минги Тау	228
Минги Тауну төппесинде	228
Къарачай атла	228
Карачаевск — шохлукъ шахар	229
Доммай	229
Тамбий кёл	229
Тау ашхамла	230
Турнала	230
Къош джангкылыч	231
Алгыш	231
Анам	231
Унут, дейле	232
Тарыгыу	232
Тиширыу атла	233
Кёк толкбунда акъ дууадакъ	234
Мени джылларым	234
Ата джуртума	235
Къарачайгъа джыр	236
Багъатырланы Харуннга	236
Архыз джулдузла	236
Алтын джумарыкъ	236

СЕМЕНЛАНЫ АЗРЕТ (1924)

Адам	237
Джанымдан да багъалы	238
Кетиб барама	238
Кетгендиле таулагъа	239
Къол джаулукъчугъум	239
Анамы бир кёрюб	239
Тёрт тукъум	239
Хар бирибизге	240
Насыб болса	240
Болма сен алаша	240
Онгуз бла онглу	240
«Айран ичген къыйын тюлдю...»	241
Табын этейик	241
Татлы бла ачы	241
Энтда	242
Ауур сёз	242
Ёгюз бла китаб	242
«Умутладан учунуула...»	243
Абезек	243
«Сагъыш этиб селешсек...»	244
Сыйрат кёпюр	244
Сени джанынг тюшсе мени къолума	244
Сени кёрюу	245
Тыйыншы	245
Аркъан	245
Ай бла сен	246
«Бир ариугъа сенден ариу...»	246
Болджал джетген болмаз	247

Болуш анга	247
Дейме	248
Къайсын айтыргент мени ючюн	248
Къалайды аты?	248
Мен къалайгъа къарасам да	249
Оюм джырла (къысхартылыб бериледи)	249

АБАЙХАНЛАНЫ НАСУ (1927)

Ана тилим	252
Босагъам	253
Таулу бешик	253
Къарачай Къобаным	254
Мен кѳргенме	254
Умут	254
Унутмайыкъ	255
Юч нарат	255
Бир тойда	255
Джумарыкъ	256
Бар, деселе	256
Кѳзле	256

ЧОТЧАЛАНЫ МАГОМЕТ (1928–1986)

Джазыгу къызгъанмаса	257
Къобан – сюйген суубуз (юзюк)	258
Багъыр улу Къасботха	258
Джангъдан	259
Уятма мени	259
Сонетле:	260
«Нек джарсыйса, этер ишим кѳбдю деб...»	260
«Къарны тойгъан джер...»	260
«Джашай эсенг сен джуртунгу къойнунда...»	260
«Рахатлыкъгъа бетин бура...»	261
«Джашил кийим джасагъанды джуртланы...»	261
«Бизге кюнню алтын кѳзю къарайды...»	262
«Кенг тепсибиз тѳрт аягъын...»	262
«Татлы джашчыкъ къысылгъанды къойнума...»	262
«Элладаны нартлыкъ сыйын...»	263
«Сен келтирме кѳлюнге...»	263
«Ма, джаш улан тири атлаб барады...»	264
«Онглугъа да, факъыргъа да...»	264
«Бушууунгу энчилетмей кесинге...»	264
«Турист тауда зауукъ кюрен иеди...»	265
«Сабийчигин бѳлей тургъан анасы...»	265
«Адам эсе джер джюзюню асайы...»	266
«Кенг дуняны къууанчына...»	266
«Сабий тенгле ойнай-кюле ѳсдюле...»	266
«Джанынг кимге сукъланады, деселе...»	267
«Дамаск къурчдан ишленнгенин джашырыб...»	267
«Ана – сыйлы, эм багъалы, эм татлы...»	268
«Джаңдет! Мында...»	268
«Джаханимде джашау эте, термиле...»	268
Джашасын кюн	269
Джаз	269
Джырлайды таулу	270
Къачаннга дери... ..	270
Къобузчу къызгъа	271

ГОЧИЯЛЛАНЫ МАГОМЕТ (1928)

Къарамынг	272
Джашырмайма	273
Джукъусуз кече	273

ХУБИЙЛАНЫ МАГОМЕТ (1929–1986)

Аланны алгышы	275
Джашау джолунгда	275
Ана тилинг <i>Акъбайланы Шакъманнга</i>	276
Джуртсуз къалгъанла	276
Нарат терек	277
Тенгим	277
Къайсын селешсе <i>Къулийланы Къайсыннга</i>	277
Сау Къарачайны эгечи <i>Зумахъулланы Танзилягъа</i>	278
Джангы келинге сёзюм	278
Тенглеге джууаб	279
Сен кетгенли <i>Анама</i>	280
Кесиме соруула	280
Алгыш аякъ	281
Сени кёрсем	281
Эврика	281
Сормагъанлай	282
Сен	282
Мен билеме	282
Джолоучулукъда	283
Сени эшменг	283
Джолуму джарыгъы	284
Сейирлик	284
Кем болмаз	284
Джыр къошсам	285
Сени мыдах кёргенимде	285
Билмейди	285
Не болса да	286
Тилесенг да	286

БАЙРАМУКЪЛАНЫ УМАР (1929)

Къарачайым	287
Джазыучу тенгеме	288
Джюрек скойюнед	289

КЪАРАКЕТЛАНЫ ЮСУФ (1932)

Къууаннгандан къучакълайма	290
Къайдадыла турнала?	290
Такъюзюкле	291
Мара башындан	291
Беленнгенлей бир сагъышха	292
Иссаны узакъ къабырына	292

КЪАГЪЫЙЛАНЫ НАЗИР (1933–1970)

Кече Тебердиде	294
«Ой, Къобан суу, сеннге не болду...»	294
Ауругъан джырчыгъа	294
«Тау табигъат эжиу этген заманда...»	295
Тауду къыз	295
«Кече тюшюмде алай кёргенме...»	295

ХУБИЙЛАНЫ НАЗИР (1934)

Къарча таш	296
Ана тилим ана сютюмдю мени	297
Сагъышла	298
«Киши кёюню джулдузу...»	298
Минги Тауну юсюнден баллада	298
Кязимни эсгериу	298
Кавказ	299
Булутла	299
Алтын зурна	300
Агъач аякъ	300
Анам	301
Атамы джамчысы	302
Бушуу тенгиз	302
Мен отха окъуй турама назму	303
Къарылгъач	303
Исси-Кёлде ай	304
Къымыз	304
Ариуум	304
Кечикген соймеклик	305
Сен, келирме, дединг (баллада)	307
Мен сени кесиме зарланама	307

КЪАГЪЫЙЛАНЫ НАЗИФА (1935)

«Джолунг болсун, сыйлы Джер...»	308
«Ышарыргъа, ышаныргъа...»	309
«Суу шоркъадан...»	309
«Зинк болдунг...»	309
«Гоккала салыб джасамайдыла...»	309
«Танг аласы, джур балача...»	309
«Джаны болганны...»	309
«Илгениб къарадынг кёюме...»	310
«Ахыр кюнюм...»	310
«Сау бир дуняды кёюрекде джюрек...»	310
«Къар таугъа илешгенча...»	310
«Атам чалкъы чалгъан джер...»	310
«Къанатла...»	310
«Табигъатда тилсизди деб...»	311
«Чегетлерим...»	311
«Джел тарайды чачларымы...»	311
«Джер юсюнде тынчыкъ болуб...»	311
«Атамы эски тыбыры...»	311
«О, джангкылыч...»	312
«Шошлукъ...»	312

ДИБИРЛАНЫ ШАМИЛ (1936–1999)

Болганды аны да заманы	313
Той барады	313
Ал соймеклик	314
Мен суйген ышарса	314

ДЖАУБАЛАНЫ ХҮСЕЙ (1936–1999)

Джашлыгъым	316
«О, Теберди – туугъан джерим...»	316
Джашау	317
Сынау	318

Мен да, анамлай...	318
Анагъа	318
Къайгырыуну джарыгъы	319
Къарт бла джыр	319
Поэт ёлсе	319
Нюзюрюм	319
Джууаб	320
Ананг келди да... ..	320
Къонакъ	320
Къанат бол	321
Сен кетгенли	321
Джырла, къобузум	321
Насыбны тою	321
Тас этме джазынгы	322
Орайда	322
Джуддузла айтсыла	322
Лейла	322
Каштан терекле	323
Шоркъа суучукъ	323
Къобаным	323
Таулу къызчыкъ Роза	323
Эки джюрек	324
Сен а... ..	324

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ Х. (1937–1985)

Булджунуу	325
Парыз	326
Биреу билмез... ..	327
Зар тамчыла	327
Тюнголме	328

АППАКЪЛАНЫ ИБРАГИМ (1937)

Къарча	329
Минутла	330
Джол	330
Панорама	330
Абезек	331

БАЙЧОРАЛАНЫ СОСЛАН (1937)

Джесир Къарачай (поэмадан юзюкле)	332
«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама»... ..	336
«Не этиб да керекме мен чыдаргъа...»	336
«Да, джашауум туугъанлы да джолдады...»	336
«Джашаууму джашлыгъын...»	337
«Къаяларыбыз ауушундула...»	337
«Акъыртын да, терк да болгъанды джюрюш...»	337
«Джангыз затха келиб тургъанды къарыу...»	337
«Ариу Тюркге мени алыб баргъан...»	337
«Негерлерим — къауум-къауум, мен — джангыз...»	338
«Теберди шахардан эниб келебиз...»	338
«Аманнга да джалынма...»	338
«Ненча джарлы бу таулагъа сюйюндю...»	338
«Къыш хорлатыб сынсыйды бююн...»	339
«Кёкге къараб алай кёресе...»	339
«Тау тёппеле къарангыны хорладыла...»	339

«Байрамны ийдим, таш кьотара бачхадан...»	340
«Тебердини джулдузлары...»	340
«Эришгенча кышны кыямытына...»	340
«Кёк кюкюреуге, джангурга тынгылаб...»	340
«Джангыз бир зат кыйнайды бек...»	341
Ёмюрюм	341
«Джашаууму джылла бла ёлчелесем...»	343
Тёрттизгинле	343

ГОЧИЯЛАНЫ СОФЬЯ (1937)

Джашлыкь шахарым	344
Кёгюрчюн	344
Къарачай анала	345
Кыш	346
Халкь джырлагъа	346

БАТЧАЛАНЫ АЛЬБЕРТ (1938)

Джуртум	347
Тюзюн айтсакь	347
Къыл къобузум	347
Иги бла аман	348
«Кёкню кёксюл джюзюнде...»	348
Аны кесинг ангыла	348
«Тау артындан...»	348

ТОХЧУКЪЛАНЫ ИСМАИЛ (1938)

Джырыма	349
Джан тамырым, Къарачай	349
Къонмайдыла турнала	350
Кюн бла джангур	350
Джаралы къая	351
Анама	351
Ата джылыуу	351
Ташны тарыгыуу	351
Кюнню къачы	352
«Джаз чагъында турнала да мийикде...»	352
Мен ёлсем да...	353
Тилегим	353

БАТЧАЛАНЫ МУССА (1939–1982)

Насыб	355
Турнала	356
Назим Хикметден	356
«Къобуз санны ойнатмаса...»	357
«Къойчу кьюн тас этсе...»	357
Таш сурат	357
«Тюзлюк ючюн ёлгенледен...»	357
Сокъуранмайма	358
Дугъум терек	358
Мурат	358
«Къарт аккамы заман кынгыр этсе да...»	358
«Къаялагъа акь турнала...»	358
Сый джойсам	358
Атам	359
Тойда	359

Къарт анамы джашлыгы	359
Тил джангызды	360
Джолоучу	360
«Керек болса...»	361
«Ёлген кюнюмде...»	361
«Сангырау адам джыргалай билед...»	361
«Джол болмайды джолоучусуз...»	361
«Дыранбаш эд юйчюгюбюз...»	362
«Иги джаша, аман джаша...»	362
Кёзбау	362
Аю мамурач	362
Турчун ёрге, Алакъашым	363
Салам, тенгиз!	363
«Алтын чалыгу табалмагъан...»	364
«Мен джуртсуз джашауну...»	364
«Туугъан ёлмей къалмайд...»	364
«Джуу, джуу, джуу ала...»	364
«Сенг, сенг, сенг келе...»	364
«Джашай келиб...»	365
Ай кече	365
«Джетегейли — джети джуддуз...»	365
Мен кетейим	366
Экибиз	366
Ёмюрню дауу (поэма)	367

АППАЛАНЫ БИЛЯЛ (1939)

Джашчыкъны назмусу	372
Атамы сураты	373
Тебердиде	373
Къарачай-Малкъар	374
«Элни къачы улуу болгъанын...»	374
«Бёлек заманны биз бир джол бла...»	374
Бырнак киштик	375
«Джашлыкъ адамны джазыды...»	375
Джукъусуз кече	376
Кеч ангыладыкъ	376
«Энтда мени чакъырады узакъ джол...»	376
«Къарангылыкъ шош джукъуда элlege...»	377
Тиширыулагъа	377
Энтда сакъларма	378
Арабыз узакъды	378

АЙБАЗЛАНЫ ХАСАН (1939–1991)

Джюрекни ауазы	379
Джазгъы сезимле	379
Толгъанай	380

БИДЖИЛАНЫ ИДРИС (1939–1996)

Джашаууму ауушу	381
Ахыр джол	381
Сау къал, джуддузлу кёк, сен да	382
«Сёз береме...»	382
Сагъыш	383
От	383
Къышхы чегет	383

Кюн	384
Сернек бюргюк	384
Менсиз да чакъсынла терекле	384
Адам	384
Сын ташда джазыу	384
Нюзюр	385
Ашхы джолгъа	385

КЪОБАНЛАНЫ АХМАТ (1939–1991)

Сегизтизгинле	386
Джангылыгч	396
«Айырылыу...»	397

СЕМЕНЛАНЫ МАРУА (1939)

Насыбны тауруху	398
«Эшик алда джангыз ёсген талчыкыгъа...»	398
«Заман барады ашыгыб...»	398
Сюйме мени	399
«Ётедиле кюнле...»	399
«Мен ашыкъмадым джашау этерге...»	399
«Кетейим мен сенден узакъгъа...»	399
«Къууаныб, талпыб чыгъабыз джолгъа...»	399
Тёрттизгинле	400

БАТЧАЛАНЫ БЕРГЕР (1940–1974)

Ол джер Къарачайды	401
«Къартлыкъ келмей къаллыкъ тюддю...»	401
«Джашаугъа къонакъ болуб»	402
«Сермейди къар...»	402
Биягъынлай боранлайды	402
«Сууну кеси ёмюрюне...»	402
«Джашаугъа ёкюнюучю...»	403
«Мени сеннге сюймеклигим...»	403
«Отха учхан гёбелекча...»	403
«Табигъатда бир джарыкъ...»	403
Мен этерик	404
Нек алдадынг?	404

БАТДЫЛАНЫ РАЗБИЙ (1941-1983)

Халими сен кесинг бичгенсе	405
Аккамы сёзю	405
Къар джаугъан кюн	406
«Кёкде джудузла бирде джансала...»	406
«Къанатлыны да болады уясы...»	406
Сокъма къобузунгу ингир бла	406
Джашамасанг да биргеме	407
Сакълайма	407
Кюн да, ай да бир джолну барадыла...»	407

КИПКЕЛАНЫ ХАМИТ (1941-1994)

Морх ауушда	408
«Къалай сейирди джашауунг...»	408
Кёк дуня	408
«Сау къалыгъыз...»	409
Тенглериме	409
«Зырма биттен алма терек...»	409

«Джазгы кече джудузлу...»	409
Мурат	409
Кёк кьанатлы <i>Къаракетланы Иссагъа</i>	410
Джылла <i>Батчаланы Муссагъа</i>	410
Къышхы кече	411

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ А. (1941)

«Къарачай», десем... (поэмадан юзюк)	413
Тилейме	415
Джарыкъ тегеме кёзлеге	416
Наратла	416
Сары чапракъ	417
«Ахыр тылпыуум тыйылгъан кюнюмде...»	417
Адам бла суймеклик	417
«Солусанг а, танг атады...»	418
Бар, балам, Кавказгъа...	418
Айлы кечеле	419
Джазгы шахарым, Теберди	419
Кёргенмисе алай кёзле?	419
Къайсы джерденсе сен?	420
Къайдан да кёрдюм сени?	420
Келинни тепсеую	420
Къарасам, къарамайса...	421
Танышдыкъ тойда	421
Аймёлек	421
Селешедиле суйгенле	422

СЫЛПАГЪАРЛАНЫ КУЛИНА (1941)

Джюрегими тёрюндесе, Къарачай!	424
Айран	424
Аны ючюндю суйгенибиз тауланы	425
Тёрттизгинле	425
Сонетле:	426
«Тереземи танг къагъады акъыртын...»	426
«Адаммыды сыфат берген заманнга...»	426
«Къаргъамагъыз бир-биринги, адамла...»	427
«Абынмагъан аякъ джокъду...»	427
«Не кюрешсек да тартыб артына...»	427
«Соруулу къараб къайгылы кёзле...»	427
«Озгъан кюнлени къармаса эсим...»	428
«Ийнанмайма, тынч джашайма, десе адам...»	428
«Тизиу-тизиу тизилгенсиз, турнала...»	428
«Ёмюрюмде кёб джангылыч этгенме...»	428
«Джур балачыкъ тик къаяны эринде...»	429
«Мени джуртумду арасы джерни...»	429
«Кёбге тёзген, азгъа тёзмей къалса уа...»	429
«Ана тилим — баш байлыгъы халкъымы...»	429
«Шам Къарачай! Кёб джыл сени кёрюрге...»	430
«Эсима тюшсе, кесим кесимден...»	430
«Бёрю джорукъ: онгсузаланы джырт да аша...»	430
«Къарангылыкъны мутхуз къучагъы...»	430
«Мени терслигим — сеннге къыйынлыкъ...»	431
«Ах, татлы тенгим, татыусуз болдунг...»	431
«Джюрек кюсейд бир кёзюню сюерге...»	431
«Сен онгнга, десенг, джакълаем солну...»	431
«Азгъамы тюбетгенд джашау джол мени...»	432

«Оюмсуз болдунг — джаныма тийдинг...»	432
«Джулдуз узакъда болса да, аны...»	432

КЪОРКЪМАЗЛАНЫ АСКЕР (1942)

Адамлыкъ	433
Ана	433
Бюгюн	434
«Джазыгуум, джылыгуунгдан айырмай...»	434
«Джашлыкъ кетди...»	434
«Джумушакъ сёз джумушакълыкъ келтиред...»	434
«Джуртум бла ана тилим...»	435
«Кёбдю адамны джашауунда...»	435
«Кёгет терек, джаз келди да...»	435
«Танг уятды, джылы кириб юйюме...»	435
«Тапхада ...»	436
«Тиширыуну джылы ышарыуу...»	436
«Ышаргъан да этме, къызчыкъ, тилейме...»	436
«Узайгъандан узая...»	436

ТЮРКЛЮЕНИ АЛБЕРТ (1942–1992)

Кёб кечени джукъламай...	437
Тебердим, мени Тебердим	438
Мен да кетерме	438
Мында туугъанма	438
Гоначкыр	439
Кём-кёк кёзлю Тебердим	439
Мен ойнагъан оюнну	440
Ана джылыулу	440
Ана бек сакъды	440
Джел атханды мыллыгын	440
Къобан джагъада	441
«Къабырлада да ёседиле хансла...»	441
Къыйнала эсем...	441
Сеннге сукъландым	441
Хур къыз	441
Джурну мыдахлыгъын да...	442
Джаналмагъан кёсеуча	442
«Аллах ючюн, келмейин къалма манга...»	442
Эм ариу кызны	442
Такъырды джюрегим	443
Бирде кюлесе	443
Кёзлеринге кёк сыйыныб...	443

КЪОБАНАЛАНЫ МАХМУТ (1944)

Аккаларымы джери	444
Келмейин къалырым	445
Бош арбагъа	445
«Тюзлюкню кылычыча, джашнайда элия...»	445
Сары гюлле	445
Ачы сёзле	446
Атланы ауушдурмагъанды	446
Къама бла таула	466
Чёб да джетмез	466
Чабычу ат бла мен	447
Кёлюм болмады аз	447

ТЕБУЛАНЫ ШУКУР (1944)

Таулада ингир	448
Джаз келди	448
Заман	449
Къач	449
Такъюзюкчюк	449
Ёмюрлеге эсгертменги салгъанса. <i>Батчаланы Муссагъа</i>	449
Эмчек анам Къанзадагъа	450
Чапыракъ	450
Эсде къалгъанд	450
Тёрттизгинле	450
Джаралы джазыу (поэмадан юзюк)	451
Болайым джер насыбынг	452
Кетме	452

АЛИЙЛАНЫ ИСМАИЛ (1946)

Джуртум	453
Ант бла къаргъыш	453
От бла сёлешеме	454
Тилей эдинг сен... <i>Разиятха</i>	454
Тюнене бла тамбла	454
Анам	454
Белляу	455
Урушну сураты	455
Хапар	455
Кетесе	456
Сен	456
Джыр	456

КЕЧЕРУКЪЧАНЫ БАЙДЫМАТ (1949)

Унутмагъанма	457
Тансыгъымы алаамадым	458
Мен	458
Чомарт джуддузум	458
Булутла	458
Джолум – устазым	459
Ананы алгъышы	459
Сютмю агъады?	459
Нюр айым	460
Наныкъ эринли танг	460
Белляу	460
Даж, даж	460
Зем-зем суу	461
Джаным, айны къуу	461
Кирпили джюрек	461
Боранда	461
Тенгиз	461
Джангур той	462
Аджабмы	462
Нек?	462
Мен а	462
Джангызлыкъ	462
Тохтамай сёлеш	462
Энди уа	463

Сюеме, десем	463
Сенсиз	463
Унутмайын турамыса?	464
Къор болайым	464
ХУБИЙЛАНЫ ВЕНИАМИН (1949)	
«Джашаууму асламысын джашадым...»	465
Мени кёрмючлерим	465
«Джашауумда бек кёб тюрю саггышха...»	465
«Кюн ётелмез юйню ичинде...»	466
Табигъат	466
«Дунияны саггышына...»	466
Санга джарар	466
Тёрттизгинле	466
Тебердиде	468
КАКУШЛАНЫ ХУСЕЙ (1950)	
Назму джазарым келеди	469
«Биягъы оюмгъа къайтыучанма...»	469
«Оюм бишсин, ашыкъма сен, джюрегим»	470
Биз кимбиз?	470
«Джаратмайма уллуланы джашауларын...»	470
«Къайын терек атады чапракъ...»	471
«Бар эди заман, алтын дуниям...»	471
Малкъарда	471
Джериме	472
Боран	472
«Насыбны тургъанча босагъасында...»	472
«Ахыр кюнню сакълагъанчад халыбыз...»	473
Сын ташла этген цехде	473
Айтылыкъ айтылыб бошалгъанды	473
Къулийланы Къайсыннга	474
Эски назмум	474
Джангыз джюрек	474
«Мен энтда джашай баргъан къадарда...»	475
«Насыбны табхан тохтабмы къалады...»	475
«Табигъатды бизни Аллахыбыз...»	475
Кечеги сезимле	475
Мадинагъа	475
«Сюймеклик, джазгъы сюймеклик...»	476
Даусузчу къызгъа	476
«Сени излей минг джолну...»	476
«Сен башхагъа баргъанса...»	476
«Энтда саггышлы джюрюйме...»	477
Нарат терекни къатында	477
Къар джауады	477
«Сукъландырдынг сюе келмегенлеге...»	478
«Джашлыкъ кетди, соргъан-оргъан этмейин...»	478
СОЗАРУКЪЛАНЫ НОРИЙ (1950)	
Аланланы туудукълары	479
Тыбыр – джуртну тёрюдю	479
Алтын чирчик бутакъчыкъда... ..	479
Сени кёрсем	480
Джюрек джылыу табылса	480
Сени ючюн	480

СОЗАРУКЪЛАНЫ ЮСУФ (1952)

Тансыкылау	481
Заман бла биз	482
Эгечиме кыагыт	482
Джашау	482
Эки тиширыу	483
Кюн таякь	483
Тёрттизгинле	483
«О, туугъан джер!..»	484
Мелодрама	484
Эпюд	484

БАЙРАМУКЪЛАНЫ ФАТИМА (1953)

Заман	485
Джангы ёмюр	486
Шам Кавказ	486
Ташла, ташла...(сонет джопту)	487
Эски бешик (баллада)	487
Чилле джаулукь (баллада)	488
Туугъан кюнюмде	488
«Къызынг да болдум, эгеч да болдум...»	490
Сёз бла кыама	491
Джатдай	491
«Акътамакь» Семенлени Исмаилгъа	491
Мен тепсейме атам бла	492
Сейирсиниу	492
Ёмюр джарты — арабыз	492
«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет...»	493
Сен кечени узунлугъун ёлчелей	494
Эртде-эртде	494
Сен меннге ышардынг	495
Тилекледен эшеме	495
Сюйюмчю джулдуз	495
Мен байлайым джарангы	495
Тутмакь этсенг	496
«Сакъладым...»	496
«Сёзлерингде болгъан джокъду кёзлерингде...»	496
Джабалакь кыар	496
Сюе эсенг...	497
Сен болмасанг...	497
Джукь айтмайын	497
Тёрттизгинле	497

ЁЗДЕНЛАНЫ САПАР (1953)

Алгыш	498
«Джашауну бир кёб барыб...»	498
Сау бол, Ата Джуртум	499
«Этеме сагыш бусурманча...»	499
Ёлюб кетсем, джукь да кёрмем	499
Сын таш	500
«Бир терк кыозгъалды да аяз...»	500
«Ма, барады кыарт адам...»	500
«Сагышдан ишлейме мен ташла...»	501
Тюшюмде	501
«Къайтырыкъма...»	501

«Бир ариуду...»	502
«Саггышым мени менден улуду...»	502
«Шош таула...»	502
«Джол беригиз, адамла...»	502
«Мынчакъ тизиу сол къолда...»	503
«Кёзюуледе учханчама кьуру ёрге...»	503
«Кюндюз — джерде...»	503
«Къарайдыла, сейир болуб...»	503
«Чыкъладан...»	504

МАГЪАЯЛАНЫ АМИНАТ (1953)

Джууаблылыкъ	505
Къобанны бойнунда	505
Чыган бийче	506
Джанкъозла	506
Кёзлеринги теренинде	506
Къар джауады	507
Телефон	507

МАМЧУЛАНЫ ДИНА (1953)

Къарачай (поэмадан юзюк)	508
Ушатама мен сизни	514
Ана тилим	514
«Дунияда болгъан ариу сёзлени...»	514
«Сезимлерими орнуна джый деб...»	515
«Джангур джаууб, ёзенлеге кьуюлса...»	515
Джюрегимде — кёгюрчюн	515
Тамбла айтырма	516
«Бир «кетемени» тюшгенди да ызынгдан...»	516
Джалынмайма джазыугъа	516
«Ашхы сёзюнг джюрегими джылытыб...»	517

БАТЧАЛАНЫ БАШИР (1954)

Къарачайны Къадау ташы	518
Шам Теберди	518
Къобан суу	519
Джурт	519
Сиз, джигитле!	520
Кёчгюнчюлюк	520
Атама (юзюк)	521
Къабыргъада кьол ыз	523
Джер	523
Тёбеле	524
Тюшде	524
Джазыугъа	524
Джашауда	524
Кечегиде	524
Дунияда	525
Къуран	525
Кече бла кюн	525
«Тау джеримде мени...»	525
Топуракъбаш юй	526
Къушла	526
Марина бла Каринагъа	526

Адам	527
Джукъусуз джел	527
Джюрегимсе сен	527
Сабан гюлле	527
Тиширыугъа	527
Сюймеклик	528

ЛАЙПАНЛАНЫ БИЛАЛ (1955)

Биз — сенбиз	529
Узакъдан узакъ, джууукъдан джууукъ	529
Джюрегим	531
Болмазлыкъ затла	531
Къычырыкъгъа джууаб джокъ	531
Учууду энди къадарым	532
Джау	532
Джаныбыз	532
Халкъым деген, халкъча, акъыллы	533
Мен назмула джазгъан сагъатда	533
«Эркин юйюм бюгюн тар...»	534
Джанымы джаны... ..	534
«Бюгюн эталлыгъын тамблагъа къойгъан...»	535
Умут	535
«Биз кёб затха бу дунияда...»	535
«Насыбынг тутса да, тюшсе да джара...»	536
Бу неди?	536
Поэзияны тереги	536
Поэтни джюреги	537
Бурунгу къарачай юйню оджагъындан къараб джазылгъан назму	537
О, насыб	538
Базыб айтыр эдим... ..	538
«Къар эрийди, тюшсе, ариу бетингде...»	539
Толмай къалгъан умутум	539
Сен	540
Къар, ай да... ..	540
Малкъар кызгъа	540
Сени кёргенли	540
Къайда къалгъанды	540
Бизни байлагъан	541
Сеннге	541
Сюйгенлеге — харс!	541

БАТЧАЛАНЫ ФАТИМА (1957)

«Энтда бир джаз...»	542
«Чамландырыгъа...»	542
«Баргъан суугъа...»	542
«Не эсе да...»	543
«Анда-мында...»	543
«Джюрегими тыхсыгъанын кёлтюрмей...»	543
Кёзле	544
«Аякъ тюбден...»	544
Сёз	544
«Тиширыгуну эришисин, ариуун...»	545
Кете тургъан джайгъа	545
«Хоншу юйден...»	546

«Джангызлыкыгъа...»	546
«Бу къачым да...»	546
«Ах, бир зат да...»	546
«Къар джаугъанда...»	457
«Къаты сёзле...»	547
«Кюнден кюннге...»	547
Кесиме	548
Сегизтизгинле	548
Аджашхан насыб	551
«Джерни юсю акъ гюлледен толгъанды...»	551
«Бюгюн джаным...»	551
«Кёкню кёюб...»	551
«Буз салгъанча джюрегими орнуна...»	552
«Терсле мени...»	552
«Джокъду мадар...»	552

ЁЗДЕНЛАНЫ АЛЬБЕРТ (1957)

Чакъырады Къарт Джурт	553
Къарачай	554
Тау къушну уясы	554
Къарт атамь осияты	554
Тюеле	555
Осият	555
Батчаланы Муссагъа	555
«Джаш поэт»	556
Джырчыны ашырыу	556
Олмуду джашау?	556
Джел кече	557
Тюбешиу	557
Къууанч джыламукъла	557
Къарда атынгы джазама	557
Джайгъы ингирде	558
Къачхы кечени макъамлары	558
Суучукъча кетдиле	558
Эсими толмазлыкъ насыбы	559
«Къаргъыш»	559
Не ючюн сыйдюм?	559

ЛЕПШОКЪЛАНЫ ХУСЕИН (1957)

Къарачай шахар	560
Малкъар	561
Булутла бла умутла	562
Къыш	562
Кёк бла джерни арасында	562
Джангы джыл	562
Сюймекликни къанаты	563
Бусакъ терек	563
Джаягъынга тиеме	563
Бюсюреу	564

БЕРБЕРЛАНЫ БУРХАН (1961)

Тилек	565
Терезе	566
Сёзюмю айтама	566
Кюн таякъча, джарыкъ теге...	566

Аллымда уа — джукъ да джокъ	567
Къачхы кюн	567
«Тутуб эки къолумдан...»	567
«Мен сую эдим...»	567
Барды нени да анасы	567
Кечеги сагъыш	568
Заманны ушагъы	568
Тюш	568
Нек?	569
«Ышаргъан адамгъа...»	569
«Уяңдым къычырыб...»	569
Заман бла назму	569
Сын ташла	569
Темир кёгюрчюн	570
Сюйген джюрек	570
Узакъ джол	570
Къарлы дуния	570
Ай	571
«Кебге къуюлгъан...»	571
«Элия чартлай...»	571
«Джюз гаккы...»	571
Тёбеле	572

АКЪБАЙЛАНЫ ХАРУН (1965)

Ана тилим	573
Эс	573
Доммайны джесири	573
Къачхы чапракъ	574
Билемисе	574
Къара тюш	575
Акъ къайын	575
Сен сакъла	575
«Былай бир бошчукъ, бир аламат...»	575
«Мен айтама...»	575
«Ай тюбюнде джашай эсем...»	576
Къарачай	576
Минги Тауну тёппесинде	577
Тилек	577
Аскерчини тюшю	577
Биле эсенг, айт	577
Осият	578

ЁЗДЕНЛАНЫ РАШИД (1965)

Сагъышла	579
Эсгертме Мёчилени Кязимге	581
Мыдах кюн	581
Бёрюлени джырлары	581
Санатчыны сагъышы	582
«Сабийликде, бир джылымда, бел къатдырыб...»	582
Шхайтыда	582
Сеннге	582
Къачалмайма сагъышдан	583
Сенсе джашау къарыуум	583
Кёзлерингде дуниям	583

АКТЪБАЙЛАНЫ БУДИЯН (1966)

Табиғат къанат кergenли	584
Къарай тау ёзеннге...	584
Заман айтыр	585
Бер джюрек дарманны	585
Сеннге	586
Джулдуз гокка	586

АДИЛХАН АДИЛ улу (АППА улу) (1970)

Таулу халкъым	587
Джуртумдан кенге	587
Чакъыргъанча болуб	588
Къарт атам сеннге термиле	588
Къайдаса, ариу?	589
Ай джарыкъ	589

ХАЙЫРЛАНЫЛГЪАН АДАБИЯТ 590

БАШЛАРЫ 594

Литературно-художественное издание

АНТОЛОГИЯ КАРАЧАЕВСКОЙ ПОЭЗИИ

на карачаевском языке

Составители:
Байрамукова Фатима Ибрагимовна,
Акбаев Азрет Алиевич

Фонд «Содействие развитию карачаево-балкарской молодежи «Эльбрусоид»
Ответственный редактор *Хаджиева Т.М.*

Технический редактор *Назарова Е.Ю.*
Дизайнер *Бобров А.В.*
Корректор *Хапчаев Аскер*
Компьютерная верстка *Авдеева Л.Е., Ермакова Н.А.*

Подписано в печать 12.12.2005. Формат 60×84/в. Физ. печ. л. 78,0
Печать офсетная. Бумага офсетная. Тираж 2000 экз. Заказ 1016

ОАО «Издательско-полиграфическое предприятие «Правда Севера»
163002, г. Архангельск, пр. Новгородский, 32
Тел./факс (8182) 64-14-54, тел. (8182) 65-37-65, 65-38-78
e-mail: ippps@atnet.ru, www.ippps.ru